

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШИМАНСЬКА Катерина Володимирівна

УДК 339.9:331.556.4 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати
власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших
авторів мають посилання на
відповідне джерело

 К.В. Шиманська

*Дисертація є ідентичною
іншим примірникам дисертації
Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради Д 11.051.03*

к.е.н.

Н. С. Якімова

Науковий консультант:
Євдокимов Віктор Валерійович,
доктор економічних наук, професор

Вінниця – 2019

АНОТАЦІЯ

Шиманська К. В. Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2019.

В роботі виявлені закономірностей процесів міжнародної міграції людських ресурсів, теоретично обґрунтовано та розроблено методологічні засади формування системи регулювання таких процесів в умовах геоекономічних трансформацій, зокрема через розробку моделі та механізму формування та реалізації регіональної міграційної політики у результаті обґрунтування передумов та соціально-економічних наслідків міжнародної міграції в умовах геоекономічних трансформацій.

В роботі введено поняття «міграційна пара» (комбінація країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, що характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів). Введення даного імперативу в понятійний апарат дослідження процесу міжнародної міграції дозволяє виокремлювати міграційні потоки з урахуванням просторового та інституційного аспектів міграційних коридорів, ідентифікувати особливості та зміну середовища країн різних міграційних пар, а також фіксувати тенденції міграційних потоків.

В роботі визначено поняття «міграційний потік», «міграційний коридор», «міграційний мотив» та «міграційна привабливість», а також взаємозв'язків між ними, що дозволило позиціонувати дані поняття як об'єкти дослідження міграційних процесів. Крім того, дано трактування та конкретизовано використання принципів дослідження процесів міжнародної міграції (темпоральності, просторовості, комунікації, мобільності). Це дозволяє упорядкувати методичний інструментарій наукового дослідження та визначає

вектори побудови класифікації міжнародної міграції з урахуванням масштабності та багатоаспектності міграційних процесів

Удосконалено класифікацію міжнародної міграції шляхом її систематизації та доповнення за групами ознак та видами: просторово-часовими, інституційними параметрами та параметрами людських ресурсів. Така композиція класифікаційних ознак досягнута завдяки використанню інституційного підходу та враховує окреслене значення статево-вікової та освітньо-професійної приналежності мігрантів для формування людських ресурсів, їх перерозподілу в ході окремих видів міграції.

Ідентифіковано тенденції геоекономічних трансформацій та окреслено їх вплив на міжнародну міграцію людських ресурсів (регіоналізація та глокалізація геоекономічного простору, посилення геоекономічних ризиків, трансформація ТНК у наднаціональні центри економічного розвитку, трансформація геоекономічного простору, структурні зміни у світовому господарстві, віртуалізація економічних та інших процесів). Це дозволило сформулювати варіанти долучення країн до процесів міжнародної міграції на основі приналежності країн до центрів економічного розвитку, загальні риси їх міграційної політики, місця країн у складі міграційної пари, рівня розвитку інституційного середовища регулювання міграційних процесів, наявності окремих видів міграції.

Охарактеризовано вплив еколого-природничого типу геоекономічного ризику на формування факторів виштовхування, а також механізми його формалізації через обґрунтування методики кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань за ризиком екстремальних кліматичних подій як складової вказаного типу ризику. Це дозволяє врахувати його при оцінці міграційної привабливості країни та прогнозуванні формування міграційних мотивів населення, а також сформулювати завдання регулювання міграційних процесів в умовах екстремальних кліматичних подій.

Крім того, визначено вплив політико-безпекового типу геоекономічного ризику як передумови формування міграційних потоків з країн, де зафіксовано військово-політичні конфлікти та інші загрози військово-політичної

нестабільності. Це дає змогу визначити складові даного типу ризику при оцінці міграційної привабливості країни та міграційних мотивів населення, а також сформулювати завдання регулювання міжнародної міграції біженців в умовах військових конфліктів та постконфліктного стану.

В дослідженні сформульовано завдання регулювання міжнародної міграції в країнах міграційної пари, які повинні бути імplementовані у політику зайнятості, освітню, соціальну, інформаційну, фіскальну, монетарну, інвестиційну та інші політики та спрямовані на інтеграцію мігрантів та подолання соціально-економічних проблем, пов'язаних з міграцією. Це здійснено на основі обґрунтування впливу міжнародної міграції та грошових переказів на економічний розвиток країн в умовах геоекономічних трансформацій, формування людських ресурсів та подолання бідності, що включало: 1) формування ризиків та можливостей долучення країн до процесів міжнародної міграції людських ресурсів з урахуванням ролі країни у міграційній парі; 2) окреслення факторів середовища здійснення грошових переказів за запропонованими етапами, що визначають параметри грошових переказів; 3) визначення економічних, соціальних, демографічних наслідків міграції виходячи зі стратифікації людських ресурсів.

Запропоновано систему детермінантів формування міграційних мотивів, що складаються з економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих детермінантів. Вони сформовані шляхом врахування дії інституційних факторів у відповідному середовищі країн та прояву особистісного сприйняття факторів виштовхування. Це дозволило визначити фактори, які слід враховувати при вивченні та формалізації передумов міграційних процесів.

В роботі сформовано підхід до оцінки геоекономічних ризиків країн, який полягає у визначенні відповідного інтегрального показника країни. Це дозволяє позиціонувати країни за окремими типами геоекономічного ризику та інтегральним показником, а також кластеризувати їх країн за рівнем геоекономічного ризику та інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів. Такий підхід сприятиме визначенню векторів елементів міграційних

політик країн, виходячи з кластеру, до якого вони належать, здійснювати їх компаративний аналіз, а також окреслювати напрями реалізації інших політик, що регулюють процеси руху та інтеграції мігрантів.

Запропоновано інструмент ідентифікації зв'язку міжнародної міграції людських ресурсів з геоекономічними ризиками, що представлено через формування показника міграційної привабливості, що дозволяє пояснювати міграційні потоки між країнами виходячи з рівня їх міграційної привабливості. Підхід до оцінки міграційної привабливості через формування її інтегрального показника та підхід до нормалізації часткових показників дають змогу адаптувати модель та використовувати її для оцінки міграційної привабливості країн у компаративному аспекті.

Розроблено інформаційне забезпечення регулювання процесів міжнародної міграції на міжнародному, регіональному та національному рівнях, базисом якого є сформована модель багаторівневого інформаційного поля, яке включає системи: 1) моніторингу зміни детермінантів формування міграційних мотивів за визначеними індикаторами; 2) моніторингу потенційних та фактичних міграційних потоків за стратифікаційними групами; 3) моніторингу ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів; 4) поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів. Це дозволяє будувати комунікаційні зв'язки між суб'єктами регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів та удосконалити його інституційне середовище.

У результаті теоретично обґрунтовано та розроблено концептуальні засади інституційної моделі регіонального регулювання міграційних процесів, у якій структуровано суб'єктів формального та неформального інституційного середовища регіонального регулювання міжнародної міграції, виділено функції регіональної міграційної політики (регуляторна, диверсифікаційна, інтеграційна, мобілізаційна), сформульовано напрями її реалізації для отримання країною переваг від міжнародної міграції та зниження геоекономічних ризиків. Це дозволяє на основі декомпозиції положень такої політики та її узгодження з іншими політиками вирішувати регіональні

проблеми міграції людських ресурсів, окреслені на основі аналізу причинно-наслідкових зв'язків міграції в ході гео економічних трансформацій та встановлених проблем регулювання міграційних потоків у обраних регіональних інтеграційних об'єднаннях.

Ключові слова: міжнародна міграція, еміграція, імміграція, інтеграція мігрантів, міграційний мотив, міграційна привабливість, міграційні політика, регіональна інтеграція, гео економічні трансформації, гео економічні ризики, біженці, грошові перекази мігрантів.

SUMMARY

Shymanska K.V. International migration of human resources in the conditions of geo-economic transformations. – Qualification research work as a manuscript.

Dissertation on the receipt of the scientific degree of doctor of economic sciences on speciality 08.00.02 – World economy and international economic relations. – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2019.

In the article the regularities of the international migration processes of human resources are revealed, the methodological principles of the formation of the regulation system such processes in the conditions of geo-economic transformations are theoretically grounded and developed, in particular through the development of a model and mechanism for the formation and implementation of regional migration policy as a result of substantiation of the preconditions and socio-economic consequences of international migration in conditions of geo-economic transformations.

The concept of "migration pair" (a combination of the country of origin and the country of destination of migrants, between which historically formed a migration corridor with specific quantitative and structural parameters, characterized by a special institutional, socio-demographic, financial and economic, ethno and cultural as well as other environment of migration processes). The introduction of this imperative into the conceptual apparatus of the study of the international migration process makes it possible to distinguish migration flows taking into account the

spatial and institutional aspects of migration corridors, to identify the peculiarities and changes in the environment of the countries of different migration pairs, and to record the trends of migration flows.

The work defines the concept of "migration flow", "migration corridor", "migration motive" and "migration attractiveness", as well as the interrelationship between them, that allowed positioning these concepts as objects of study of migration processes. In addition, the interpretation and use of the principles of studying the processes of international migration (temporality, spatiality, communication, mobility) are presented. This allows us to streamline the methodological tools of scientific research and defines the vectors for constructing a classification of international migration taking into account the magnitude and multidimensional nature of migration processes.

The classification of international migration has been improved by its systematization and addition by groups of features and types: spatial-temporal, institutional parameters as well as parameters of human resources. Such composition of classification features is achieved through the use of an institutional approach and takes into account the outlined importance of gender-age and educational and professional affiliation of migrants for the formation of human resources and their redistribution in the course of certain types of migration.

The trends of geo-economic transformations were identified and their influence on the international migration of human resources was highlighted (regionalization and globalization of geo-economic space, strengthening of geo-economic risks, transformation of TNCs into supranational centers of economic development, transformation of geoeconomic space, structural changes in the world economy, virtualization of economic and other processes). This allowed formulating options for countries to join the processes of international migration on the basis of countries belonging to the centers of economic development, the general features of their migration policy, the places of countries in the composition of the migration pair, the level of development of the institutional environment for the regulation of migration processes, the availability of certain types of migration.

The influence of the ecological and natural type of geo-economic risk on the

formation of repulsive factors, as well as the mechanisms of its formalization, has been characterized by substantiating the clustering methodology of regional integration associations at the risk of extreme climatic events as a component of the specified type of risk. This allows to taken into account it when assessing the country's migration attractiveness and forecasting the formation of migratory motives of the population, as well as formulating the task of regulating migration processes under extreme climatic events.

In addition, the influence of the politico-security type of geo-economic risk as a precondition for the formation of migration flows from countries where military and political conflicts and other threats of military and political instability are recorded, are determined. This allows identifying the components of this type of risk in assessing the country's migration attractiveness and migratory motives of the population, as well as formulating the task of regulating international migration of refugees in conditions of military conflicts and post-conflict situations.

The study formulates the tasks of regulating international migration in the countries of migration, which should be implemented in employment policy, educational, social, informational, fiscal, monetary, investment and other policies and aimed at the integration of migrants and overcoming socio-economic issues associated with migration. This was done on the basis of the justification of the impact of international migration and remittances on economic development of the countries in the conditions of geo-economic transformations, human resources formation and poverty reduction, which included: 1) the formation of risks and opportunities for countries to join the processes of international migration of human resources taking into account the role of the country in the migration pair; 2) the outline of the environmental factors of the implementation of remittances according to the suggested stages, which determine the parameters of remittances; 3) identification of economic, social and demographic consequences of migration based on the stratification of human resources.

The system of determinants of the formation of migration motives consisting of economic, socio-demographic, politico-security, language and cultural, as well as ecological and natural determinants is suggested. They are formed by taking into

account the influence of institutional factors in the relevant environment of countries and the manifestation of personal perception of the factors of pushing out. This made it possible to determine the factors that should be taken into account when studying and formalizing the preconditions of migration processes.

In this paper an approach to assessing geo-economic risks of countries is formed, which involves determining the corresponding integral indicator of the country. This allows countries to be positioned on specific types of geo-economic risk and integral indicators, as well as clustering countries according to the level of geo-economic risk and the intensity of the use of migration human resources. This approach will help to determine the vectors of the elements of the migration policies of the countries, based on the cluster to which they belong, to perform their comparative analysis, as well as outline the implementation of other policies governing the processes of migration and the integration of migrants.

A tool for identifying the connection of international migration of human resources with geo-economic risks is suggested, which is represented by the formation of an indicator of migration attractiveness, which allows to explain migration flows between countries based on their level of migration attractiveness. The approach to assessing the attractiveness of migration through the formation of its integral indicator and the approach to the normalization of the partial indicators enable to adapt the model and use it to assess the migration attractiveness of the countries in the comparative aspect.

The information support of the regulation of international migration processes at the international, regional and national levels is developed, based on which the model of the multilevel information field is formed, which includes the following systems: 1) monitoring of the change of determinants of the formation of migration motives according to the determined indicators; 2) monitoring of potential and actual migration flows by stratification groups; 3) monitoring the risks of institutional breaks and institutional conflicts; 4) dissemination of information on the state and issues of international migration of human resources. It allows to build communication links between subjects of regulation of processes of international migration of human resources and improve its institutional environment.

As a result, the conceptual principles of the institutional model of regional regulation of migration processes have been theoretically substantiated and developed, in which the subjects of the formal and informal institutional environment of regional regulation of international migration are structured, the functions of regional migration policy (regulatory, diversification, integration, mobilization) are highlighted, directions of its implementation are formulated for the country to benefit from international migration and reduction of geo-economic risks. This allows on the basis of decomposition of the provisions of such a policy as well as its coordination with other policies to solve regional issues of migration of human resources, outlined on the basis of analysis of cause-effect relations of migration in the course of geo-economic transformations and established issues of regulation of migration flows in selected regional integration associations.

Keywords: international migration, emigration, immigration, migrant integration, migration motive, migration attractiveness, migration policy, regional integration, geo-economic transformations, geo-economic risks, refugees, remittances.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Шиманська К. В. Міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій: регіональний вимір : монографія / К. В. Шиманська. – Житомир: ЖДТУ, 2017. – 588 с. (34,06 д. а.).

Колективні монографії

2. Shymanska K. Analiza ekonomicznych czynników migracji zewnętrznej Ukraińców w kontekście Globalnej strategii UE / K. Shymanska, K. Romanchuk, V. Ksendzuk // Polityczno-społeczne i ekonomiczne zmiany w Europie w świetle Globalnej strategii na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej / pod redakcją naukową Mikołaja Tomashyka. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2017. – Ss. 173–185 (0,6 д. а./0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці системи економічних детермінантів, які взяті за основу проведення аналізу їх дії на формування міграційних мотивів українських мігрантів.*

Статті у наукових фахових виданнях

3. Шиманська К. В. Міжнародна трудова міграція в контексті соціально-економічного розвитку України: тенденції, негативні наслідки та шляхи їх подолання / К. В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – № 1 (71). – С. 165-170 (0,7 д. а.).

4. Шиманська К. В. Еміграція населення України в контексті тенденцій міжнародної міграції робочої сили: економіко-соціо-демографічний базис / К. В. Шиманська, К. В. Романчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 1 (75). – С. 152–164 (*РИНЦ та інші*) (1,5 д. а./0,75 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні аналізу динаміки міграційних потоків в Україні, виходячи з її макроекономічних показників.*

5. Шиманська К. В. Зовнішня міграція в Польщі в процесі її євроінтеграції: проблеми, шляхи їх вирішення, уроки для України / К.В. Шиманська // Соціально-трудова відносини: теорія та практика. – 2016. – № 2 (12). – С. 136–145 (0,4 д. а.).

6. Шиманська К. В. Основні напрямки та пріоритети державної міграційної політики України в контексті її євроінтеграційних перетворень / К. В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 3 (77). – С. 115–120 (*РИНЦ та інші*) (0,7 д. а.).

7. Шиманська К. В. Середовище формування міграційної політики: ідентифікація причинно-наслідкових зв'язків / К. В. Шиманська // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 3 (31). – С. 164–171 (1,0 д. а.).

8. Шиманська К. В. Географічна структура української еміграції: аналіз існуючих тенденцій та перспективи подолання проблем / К. В. Шиманська // Економіка та суспільство: електронне наукове фахове видання. – 2016. – Випуск 6. – С. 39–45. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/6_ukr/7.pdf (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а.).

9. Шиманська К. В. Розвиток класифікаційного підходу до міжнародної міграції: інституційний підхід / К. В. Шиманська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Випуск 1 (07). – Частина I. – С. 16–20 (0,7 д. а.).

10. Шиманська К. В. Теоретичні засади дослідження процесів міжнародної міграції: аналіз розвитку та ключових положень міграційних теорій / К. В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 1 (79). – С. 127–137 (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (1,3 д. а.).

11. Шиманська К. В. Детермінанти міжнародної міграції: інституційний підхід / К. В. Шиманська // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2017. – № 1 (13). С. 188–197 (0,4 д. а.).

12. Шиманська К. В. Міграційна політика економічного співтовариства країн західної Африки (ECOWAS) / К. В. Шиманська // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Випуск 19. – С. 18–23 (0,65 д. а.).

13. Шиманська К. В. Міграційна політика співтовариства розвитку півдня Африки (SADC) / К. В. Шиманська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – Випуск 25. – Частина 1. – С. 43–48 (0,65 д. а.).

14. Шиманська К. В. Соціо-економічний вплив міжнародної міграції на показники людського розвитку та бідності у світі / К. В. Шиманська // Проблеми системного підходу в економіці: Збірник наукових праць. – 2017. – Випуск 4 (60). – С. 21–27 (0,8 д. а.).

15. Шиманська К. В. Грошові перекази мігрантів: структурний аналіз місця у платіжному балансі країни / К. В. Шиманська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Випуск 4 (10). – С. 31–36 (0,7 д. а.).

16. Шиманська К. В. Посилення значення економічних та політико-безпекових детермінант у формуванні міграційних мотивів студентської молоді / К. В. Шиманська // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання. – 2017. – Випуск 16. – С. 86–91. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-16-2017> (*Index Copernicus та інші*) (0,4 д. а.).

17. Євдокимов В. В., Шиманська К. В. Формалізація впливу політико-безпекових детермінантів на міграційну привабливість країни / К. В. Шиманська // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпро: ПДАБА, 2018. – №133. – С. 14–26 (*Index Copernicus та інші*) (0,8 д. а./0,4 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні та формалізації моделі впливу політико-безпекових детермінантів на формування міграційної привабливості.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

18. Шиманська К. В. Теоретико-методологічний базис дослідження міграційних процесів: принципи та термінологічний апарат / К. В. Шиманська // Економіка: реалії часу: електронний науковий журнал. – 2016. – № 5 (27). – С. 90–95. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n5.html> (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (0,4 д. а.).

19. Шиманська К.В. Гендерна структура української еміграції: сучасні тенденції, трансформації та соціально-економічні наслідки / К. В. Шиманська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – № 11. – С. 184–188 (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а.).

20. Шиманська К. В. Процесний підхід до ідентифікації грошових переказів мігрантів в умовах дії інституційних факторів / К. В. Шиманська // Економіка та держава. – 2017. – №2. – С. 69–72 (*Index Copernicus та інші*) (0,85 д. а.).

21. Шиманська К. В. Ринок трудових ресурсів в умовах постконфліктного стану країн / К. В. Шиманська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 2 (91). – С. 50–60 (*Index Copernicus та інші*) (0,45 д. а.).

22. Шиманська К. В. Міграція біженців як фактор перерозподілу людських ресурсів у світі: проблеми розвитку економіки в умовах конфлікту / К. В. Шиманська, В. В. Євдокимов // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 2 (80). – С. 142–149 (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (1,0 д. а./0,5 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні аналізу міграційних потоків біженців у світі та окресленні їх зв'язку з існуючими військовими конфліктами.*

23. Шиманська К. В. Геоекономічні трансформації та їх зв'язок з економічним, соціальним та технічним розвитком країн та регіонів / К. В. Шиманська // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5653> (*Index Copernicus та інші*) (0,4 д. а.).

24. Шиманська К. В. Екологічні загрози і ризики та їх роль в сучасній міжнародній міграції / К. В. Шиманська // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2017. – Том 22. – Випуск 6 (59). С. 28–32 (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а.).

25. Шиманська К. В. Тенденції міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій / К. В. Шиманська // Проблеми економіки. – 2017. – № 2. – С. 55–60 (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (0,5 д. а.).

26. Shymanska K. Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation / K. Shymanska, M. Kurylo, O. Karmaza, G. Timchenko // Problems and Perspectives in Management. – 2017. – № 15 (3). – Pp. 352–364 (*Scopus та інші*) (1,0 д.а./0,25 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці підходу до оцінки важливості впливу детермінантів на формування міграційних мотивів.*

27. Шиманська К. В. Регіональні особливості міжнародної міграції в Європі та регіональна міграційна політика / К. В. Шиманська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – 2017. – № 2–3 (63-64). – С. 25–35 (*Index Copernicus та інші*) (1,3 д. а.).

28. Шиманська К. В. Стан та нормативно-правове регулювання міграції біженців та шукачів притулку у ЄС як інституційний базис управління міжнародними міграціями / К.В. Шиманська, В.В. Євдокимов // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2017. – № 3 (38). – С. 55–60 (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а./0,3 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні аналізу досвіду країн ЄС щодо прийняття та інтеграції біженців та шукачів притулку.*

29. Шиманська К. В. Оцінка геоекономічних ризиків країн та регіональних інтеграційних об'єднань в контексті їх міграційної привабливості /

К. В. Шиманська // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпро: ПДАБА, 2018. – №132. – С. 34–49 (*Index Copernicus та інші*) (1,0 д. а.).

Публікації за матеріалами конференцій

30. Шиманська К. В. Тенденції зовнішньої міграції населення Польщі в процесі її євроінтеграції: модель для вивчення в Україні / К.В. Шиманська // Економічний розвиток європейських країн в контексті інтеграційних процесів: уроки для України: Тези виступів Всеукраїнського молодіжного економічного форуму (м. Житомир, 22 квітня 2016 р.). – Житомир: ЖДТУ, 2016. – С. 209-212 (0,16 д. а.).

31. Шиманська К. В. Елементи середовища формування імміграційної політики / К. В. Шиманська // Економічний розвиток країни в умовах євроінтеграції: Збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування (м. Тернопіль, 1 липня 2016 р.). – Тернопіль, 2016. – С. 72–74 (0,16 д. а.).

32. Шиманська К. В. Гендерно-віковий профіль зовнішньої трудової міграції українців / К. В. Шиманська // Стан та перспективи розвитку фінансів, обліку та підприємництва в умовах трансформації економіки : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 8–9 липня 2016 р.). – К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2016. – С. 20–22 (0,16 д. а.).

33. Шиманська К. В. Проблеми детінізації доходів зовнішніх трудових мігрантів: нормативно-правова база України та уникнення подвійного оподаткування / К. В. Шиманська // Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин: фінансово-економічні та соціальні чинники: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23–24 вересня 2016 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. – Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. – С. 57–58 (0,12 д. а.).

34. Shymanska K. Overview of research issues transformation on international migration / K. Shymanska // The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Proceeding of the International Scientific Conference (Lisbon, December 16, 2016). – Lisbon, Portugal: Baltija Publishing, 2016. – Pp. 50–53 (0,12 д. а.).

35. Шиманська К. В. Інституційний базис ідентифікації детермінант формування міграційної мотивації / К. В. Шиманська // Формування та розвиток

інноваційного потенціалу економіки України: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 17–18 лютого 2017 р.) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Krynski. У 2-х частинах. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – Ч. 1. – С. 28–31 (0,24 д. а.).

36. Шиманська К. В. Переваги інтенсифікації грошових переказів зовнішніх трудових мігрантів в умовах кризового стану економіки / К. В. Шиманська // Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації: стан та шляхи становлення: Зб. матер. міжнар. наук.- практ. конф. (м. Львів, 23 березня 2017 р.). – Львів : ЛПЕТ, 2017. – С. 317–320 (0,16 д. а.).

37. Шиманська К. В. Грошові перекази мігрантів крізь призму процесного підходу / К. В. Шиманська // Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3–4 березня 2017 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. – Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2017. – С. 55-57 (0,18 д. а.).

38. Шиманська К. В. Трансформація змісту термінології наукових досліджень проблем міжнародної міграції / К. В. Шиманська // Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17–18 березня 2017 р.). У 2-х частинах. – Дніпро: ПДАБА, 2017. – Ч. 1. – С. 19–21 (0,18 д. а.).

39. Шиманська К. В. Відсутність гідної оплати праці як фактор формування міграційної мотивації майбутніх фахівців / К. В. Шиманська // Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки : зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 квітня 2017 р.). – К. : КНЕУ, 2017. – С. 196–197 (0,12 д. а.).

40. Shymanska K. Migration flows and the human resources redistribution ties in the conditions of geoeconomic transformations / K. Shymanska // The global competitive environment: development of modern social and economic systems: Proceeding of the International Scientific Conference (Chisinau, April 21, 2017). – Chisinau, Republic of Moldova : Baltija Publishing, 2017. – Pp. 9–11 (0,16 д. а.).

41. Шиманська К. В. Геоелекономічний контекст міжнародної міграції людських ресурсів: регіональний аспект / К. В. Шиманська // Розвиток малого та середнього

бізнесу в умовах глобалізації світової економіки : матеріали виступів Всеукраїнського молодіжного економічного форуму з міжнародною участю (в онлайн форматі) (м. Житомир, 27 квітня 2017 р.). – Житомир : ЖДТУ, 2017. – С. 386–388. – Режим доступу: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/zbirnyk_forum_zhdtu_27.04.2017r..pdf (0,12 д. а.).

42. Шиманська К.В. Значення міжнародної міграції для формування людських ресурсів країн в умовах геоекономічних трансформацій в регіонах світу / К.В. Шиманська // Сучасні тенденції розвитку світової економіки : збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 26 травня 2017 р.) – Харків: ХНАДУ, 2017. – Том II. – С. 184–185 – Режим доступу: http://fmab.khadi.kharkov.ua/uploads/media/ME_nauk_2017_tom_2.pdf (0,25 д. а.).

43. Шиманська К. В. Стан міжнародної міграції в Європі та доцільність вироблення регіональної міграційної політики / К. В. Шиманська // Сучасні наукові підходи до вдосконалення політики економічного зростання: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 5-6 травня 2017 р.) / За. заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Krynski. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 31-34 (0,24 д. а.).

44. Shymanska K. Links between the economic cycle stages in origin country and migrants' adaptation process in the destination country / K. Shymanska // From the Baltic to the Black Sea: the Formation of Modern Economic Area: Proceeding of the International Scientific Conference (Riga, August 19, 2017). – Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2017. Pp. 26-29 (0,16 д. а.).

45. Шиманська К. В. Вплив грошових переказів мігрантів та економічний розвиток країни / К. В. Шиманська // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: зб. матер. наук.-практ. конференції (м. Київ, 28–29 вересня 2017 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2017. – С. 335–337 (0,12 д. а.).

46. Шиманська К. В. Прояв геоекономічних трансформацій в контексті їх впливу на процеси міграції людських ресурсів / К. В. Шиманська // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір : матеріали ХХІІ Міжнародної науково-

практичної конференції (м. Одеса, 11–13 вересня 2017 р.) / НАНУ, ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України», Київ. – К.: «Видавництво «Фенікс», 2017. – С. 322–326 (0,4 д. а.).

47. Шиманська К. В. Особливості регіональної міграційної політики східноафриканського співтовариства (ЕАС) / К. В. Шиманська // Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн: Матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16 вересня 2017 р.) / За. заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Krynski. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 29-31 (0,16 д. а.).

48. Шиманська К. В. Інструменти інституційного середовища регіонального регулювання міжнародної міграції людських ресурсів / К. В. Шиманська // Модернізація економіки та фінансової системи країни: актуальні проблеми та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 29–30 вересня 2017 р.). У 2-х частинах. – Дніпро: ПДАБА, 2017. – Ч. 1. – С. 32–36 (0,3 д. а.).

49. Шиманська К. В. Передумови формування системи управління процесами міжнародної міграції у регіональних інтеграційних об'єднаннях / К. В. Шиманська // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики: Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21–22 вересня 2017 р.). – Львів: Ліга-Прогрес, 2017. – С. 142–144 (0,12 д. а.).

50. Шиманська К. В. Система інститутів регулювання процесів міжнародної міграції у регіональних інтеграційних об'єднаннях / К. В. Шиманська // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки» (спецвипуск): збірник наукових праць (електронне видання). – 2017. – № 11. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3219/2893 (0,16 д. а.).

51. Shymanska K. V. Migration of highly skilled workers and countries' readiness for the future / K. V. Shymanska // The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: Proceeding of the II International Scientific Conference. Part I (Lisbon, June 29, 2018). – Lisbon, Portugal: Baltija Publishing, 2018. - Pp. 24-26 (0,12 д. а.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ	
ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ.....	37
1.1. Теоретико-концептуальний базис дослідження міжнародної міграції.....	37
1.2. Людські ресурси та їх перерозподіл в процесі міжнародної міграції ...	64
1.3. Інституційний підхід як основа побудови методології дослідження міжнародної міграції людських ресурсів	94
Висновки до розділу 1	110
РОЗДІЛ 2. ГЕОЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНУ МІГРАЦІЮ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ	
2.1. Геоелекономічні трансформації в контексті їх впливу на участь країни в процесах міжнародної міграції	115
2.2. Еколого-природничі ризики у міжнародній міграції людських ресурсів.....	147
2.3. Політико-безпекові ризики як передумова міграції біженців та шукачів притулку	170
Висновки до розділу 2.....	196
РОЗДІЛ 3. ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ З СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	
3.1. Соціально-економічний розвиток країн крізь призму передумов та наслідків процесів міжнародної міграції.....	202
3.2. Вплив міжнародної міграції на показники людського розвитку та бідності в контексті формування міграційних мотивів населення.....	233

3.3. Детермінанти міграційних мотивів як передумова формування міграційних потоків та засіб оцінки міграційної привабливості країни	256
Висновки до розділу 3	276
РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ КРАЇНИ ТА ЇЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ	
4.1. Оцінка геоелектронічних ризиків країн як елементу середовища перебігу міграційних процесів.....	282
4.2. Обґрунтування та формалізація моделі оцінки міграційної привабливості країни	301
4.3. Апробація моделі міграційної привабливості в ході вивчення міграційних потоків	317
Висновки до розділу 4	345
РОЗДІЛ 5. РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ: НАЦІОНАЛЬНИЙ, РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ РІВНІ.....	
5.1. Регулювання міжнародної міграції людських ресурсів та напрями його розвитку в умовах геоелектронічних трансформацій.....	350
5.2. Стан міграційних процесів, проблеми та досвід їх регулювання у регіональних інтеграційних об'єднаннях світу.....	371
5.3. Регіональне регулювання міжнародної міграції як інструмент мінімізації геоелектронічних ризиків.....	401
Висновки до розділу 5	426
ВИСНОВКИ.....	431
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	439
ДОДАТКИ.....	502

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ASEAN	– Асоціація держав Південно-Східної Азії (Association of Southeast Asian Nations)
EAC	– Східноафриканське співтовариство (The East African Community)
ECOWAS	– Економічне співтовариство держав Західної Африки (Economic Community of West African States)
MERCOSUR	– Об'єднаний ринок країн держав Південної Америк (Mercado Comun del Cono Sur)
NAFTA	– Північноамериканська угода про вільну торгівлю (North American Free Trade Agreement)
SAARC	– Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (South Asian Association for Regional Cooperation)
SADC	– Співтовариство розвитку Півдня Африки (Southern African Development Community)
ВНД	– валовий національний дохід
ВПО	– внутрішньо переміщені особи
ЄС	– Європейській Союз
ІЕС	– Індекс економічної свободи
ІКТ	– інформаційно-комп'ютерні технології
ІЛР	– Індекс людського розвитку
МОМ	– Міжнародна організація з міграції
МОП	– Міжнародна організація праці
ОЕСР	– Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD)
ОПЕК	– Організація країн-експортерів нафти (The Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC)
НІК	– нові індустріальні країни

ВСТУП

Актуальність теми. Міжнародна міграція спричиняє гостру політичну полеміку в усьому світі, а враховуючи її соціо-демографічну природу має виключне гео економічне значення, адже мобільність людських ресурсів змінює усталену структуру трудового та демографічного потенціалу країн та регіонів, в окремих випадках підсилюючи дисбаланс, а в інших – балансує існуючі диспропорції територіального, статеві-вікового та професійного розподілу людських ресурсів. Сучасні динамічні умови глобального економічного середовища вимагають від країн та регіонів побудови та реалізації дієвої гео економічної стратегії, невід’ємною частиною якої стає управління людськими ресурсами та їх міграцією. Сьогодні міжнародна міграція набуває все більшого поширення, водночас зростає і вимушена міграція. Причинами цього є економічні проблеми, загострення військово-політичних конфліктів, кліматичні зміни. Соціально-економічне значення міжнародної міграції виявляється у сприянні подоланню бідності населення – сума грошових переказів міжнародних мігрантів у країни їх походження щорічно зростає, а переважна їх частина спрямовується в країни з низькими та середніми доходами. Активізації міжнародної міграції сприяє усунення інституційних бар’єрів міжнародної мобільності людських ресурсів, проте, численні кризові явища (нелегальна міграція, торгівля людьми, тінізація доходів мігрантів, гуманітарні проблеми, соціальна та безпекова напруга) свідчать про недоліки інституційного середовища формування та реалізації міграційної політики країн, а поглиблення економічної інтеграції у менш розвинених регіонах світу вимагає побудови регіональної міграційної політики як елементу гео економічних стратегій регіональних інтеграційних об’єднань.

Дослідженням гео економічних трансформацій у глобалізованому світі займалися такі вчені, як Н. Р. Алієва, Л. М. Батурін, В. М. Белоусов, М. А. Беляченко, О.Г. Білорус, А. В. Бузгалін, Л. Ю. Гальчинський, Н. М. Грущинська, П. С. Єщенко,

Р. О. Заблоцька, М. Н. Дудін, Т. В. Кальченко, Л. О. Кібальник, А. Ф. Констант (A. F. Constant), Е. Г. Кочетов, А. В. Лубський, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогон, Т. С. Медведкин, Т. М. Мельник, В. Є. Новицький, Т. В. Орехова, А. О. Остап'юк, Ю. М. Пахомов, Р. В. Сіденко, З. Д. Сінг (Z. D. Singh), Я. М. Столярчук, Н. В. Стукало, І. В. Тараненко, А. С. Філіпенко, М. П. Флейчук, І. В. Хаджинов, К. Ф. Циммерманн (K. F. Zimmermann), Ю. І. Чентуков, А. А. Чухно та інші. Ними зокрема, досліджуються зміщення та вплив центрів гео економічного розвитку, гео економічне домінування країн на світових ринках товарів та послуг, гео економічні трансформації в контексті світових фінансових криз та макрофінансової нестабільності, а також значення окремих драйверів гео економічного домінування. Проте, глибшого дослідження вимагають закономірності міграційних процесів в умовах гео економічних трансформацій.

Ключові наукові розробки в сфері вивчення процесів міжнародної міграції людських ресурсів, а також сучасних проблем міжнародної міграції та її передумов представлені працями таких вчених, як Г. С. Беккер (G. S. Becker), Д. Е. Блум (D. E. Bloom), А. П. Гайдуцький, Ю. П. Гуменюк, К. Дагманн (C. Dustmann), Г. Р. Заремба, І. В. Івахнюк, Д. Каннінг (D. Canning), С. Кастелс (S. Castles), Е. С. Лі (E. S. Lee), Е. М. Лібанова, Д. С. Массей (D. S. Massey), Т. М. Мельник, К. Озден (Ç. Özden), М. Дж. Піоре (M. J. Piore), А. Портес (A. Portes), Д. Рата (D. Ratha), М. Д. Романюк, Е. Д. Рубінська, С. Е. Сардак, С. Сассен (S. Sassen), О. Старк (O. Stark), Я. М. Столярчук, М. Тодаро, А. Дж. Франк (A. G. Frank), Х. де Хаас (H. De Haas), О. У. Хомра, Р. Дж. Цебула (R. J. Cebula), М. Чайка (M. Czaika), Л. В. Шаульська. Ними отримано теоретичні положення та експериментальні результати причинно-наслідкових зв'язків міжнародної міграції та тенденцій глобального розвитку, встановлено закономірності зв'язків між процесами міжнародної міграції та потоками грошових переказів з макроекономічними показниками країн, тенденціями та перспективами їх розвитку, інтенсивністю зовнішньоторговельних та інвестиційних відносин. Проте, дослідження потребує міжнародна міграція у аспекті стратифікації мігрантів для узагальнення та конкретизації переваг і недоліків долучення країни

до міжнародної міграції. Крім того, потреба подальшого формування векторів регулювання відповідних процесів вимагає визначення ступеню та характеру впливу факторів середовища на міграційні мотиви.

Проблемам міжнародного регулювання міграційних процесів та формуванню міграційної політики присвятили свої праці Р. Г. Адамс (R. H. Adams), М. М. Відякіна, О. А. Малиновська, П. Качмарчик (P. Kaczmarczyk), М. Лешіньська (M. Lesińska), С. І. Пирожков, О. В. Позняк, І. М. Прибиткова, Н. Спатафора (N. Spatafora), Р. Д. Стаканов, П. Файнзильбер (P. Fajnzylber), Дж. А. Френкель (J. A. Frankel), Д. Янг (D. Yang) та інші вчені і дослідники. Високо оцінюючи їх наукові результати, а також визнаючи необхідність встановлення ролі та місця інститутів у регулюванні міжнародної міграції людських ресурсів на всіх рівнях міжнародних економічних відносин в умовах гео економічних трансформацій, вважаємо за доцільне зосередити також увагу на проблемах формування та реалізації міграційної політики в ході регулювання міграційних процесів.

Це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, його об'єкт, предмет, формулювання мети та завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Житомирського державного технологічного університету в межах держбюджетних фундаментальних досліджень за темами: «Механізм економіко-екологічної реабілітації суб'єктів господарювання від надзвичайних ситуацій, бойових дій як складова національної безпеки» (номер держреєстрації 0116U005482, 2016–2018 рр.), в рамках якої автором розроблено теоретико-прикладні аспекти пояснення еколого-соціальних та політико-безпекових детермінантів міграції, «Політика щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб при загрозах національній безпеці та постконфліктному стані економіки» (номер держреєстрації 0117U006473, 2017–2019 рр.), в межах якої автором розроблено теоретичні положення та практичні рекомендації щодо ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків міграції біженців як особливої категорії мігрантів з постконфліктних територій.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка методології системного дослідження міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій та обґрунтування на цій основі нових концептуальних засад регулювання міжнародної міграції на національному, міждержавному та регіональному рівнях.

Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки дисертаційного дослідження (рис. 1) було поставлено та вирішено такі завдання:

- здійснити методологічну ідентифікацію теоретико-концептуальних положень дослідження міжнародної міграції виходячи з потреби переосмислення закономірностей міграційних процесів у сучасних глобалізаційних процесах;
- обґрунтувати вплив статево-вікової та освітньо-професійної структури мігрантів на формування та перерозподіл людських ресурсів країн та регіонів;
- сформулювати доцільність та напрями використання інституційного підходу при побудові теоретико-методологічного базису дослідження міжнародної міграції людських ресурсів;
- окреслити вплив геоекономічних трансформацій на міжнародну міграцію людських ресурсів через визначення їх сучасних тенденцій;
- описати причинно-наслідкові зв'язки міграційних переміщень між країнами та регіонами світу з еколого-природничим типом геоекономічних ризиків;
- виявити тенденції міграції біженців як особливої категорії мігрантів з постконфліктних територій для уточнення дії політико-безпекового типу геоекономічного ризику на формування факторів виштовхування;
- визначити значення міжнародної міграції та грошових переказів для економічного розвитку країн, формування та розвитку людських ресурсів, подолання бідності;
- оцінити передумови та соціально-економічні наслідки міграційних процесів в Україні;
- систематизувати фактори формування міграційних мотивів у контексті їх зв'язку з геоекономічними ризиками та для цілей встановлення закономірностей формування міграційних потоків;

- оцінити рівень геоекономічних ризиків країн у компаративному аспекті та окреслити їх зв'язок з формуванням міграційних потоків;
- сформуувати та обґрунтувати модель оцінки міграційної привабливості країни для забезпечення можливості прогнозування майбутніх міграційних потоків;

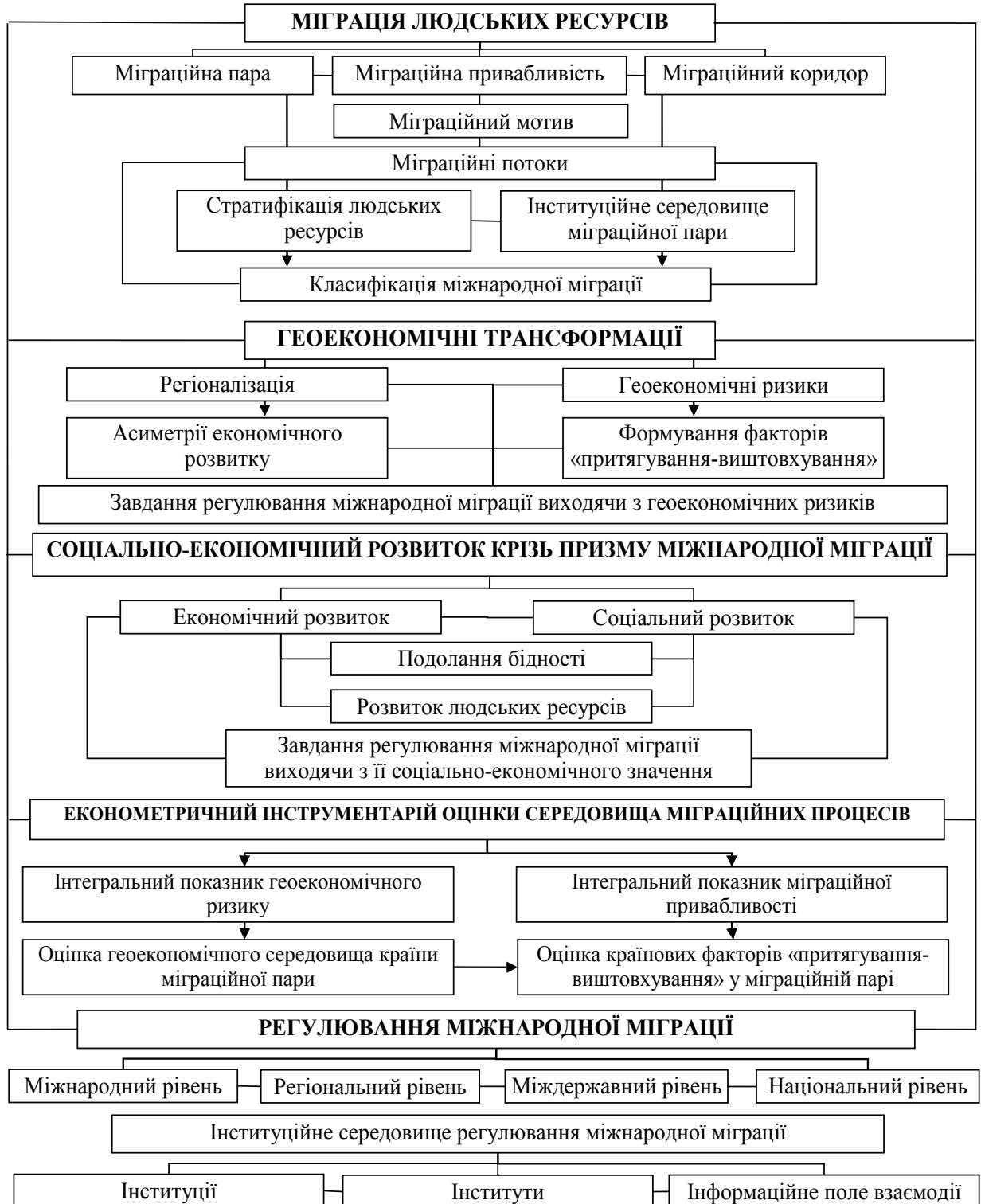

Рис. 1. Логіка дослідження

- оцінити розвиток інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції на глобальному, регіональному та національному рівнях;
- обґрунтувати нові підходи до формування концептуальних засад регулювання міграційних процесів на національному, міждержавному та регіональному рівнях в умовах сучасних гео економічних трансформацій.

Об'єктом дослідження є процеси міжнародної міграції людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад та механізми регулювання міжнародної міграції людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи та прийоми пізнання: *діалектичний, системно-структурний* – для упорядкування методологічних засад дослідження міжнародної міграції, визначення його вихідної теорії, конкретизації принципів та уточнення термінологічного апарату (п. 1.1); *теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу* – для окреслення впливу статево-вікової та освітньо-професійної стратифікації мігрантів на формування міграційних потоків та перерозподіл людських ресурсів (п. 1.2); *методи теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу та групування* – для удосконалення класифікації міжнародної міграції на основі виділення груп ознак та відповідних їй видів, виходячи з інституційного підходу та встановленого значення міграції для перерозподілу людських ресурсів, а також для систематизації детермінантів формування міграційних мотивів за їх групами (п. 1.3, 3.3); *логіко-історичний метод, дедуція та індукція* – для вивчення сутності та тенденцій гео економічних трансформацій та виявлення їх впливу на процеси міжнародної міграції людських ресурсів (п. 2.1); *метод аналізу, індукції, дедуції та порівняння* – для виявлення зв'язків міжнародної міграції та грошових переказів мігрантів з макроекономічними показниками країн та визначення ризиків і можливостей долучення країн міграційної пари до міжнародної міграції в умовах гео економічних трансформацій (п. 3.1); *теоретичного узагальнення, абстрагування, індукції та дедуції* – для

встановлення соціально-економічних наслідків міграції у подоланні бідності та формуванні і розвитку людського потенціалу (п. 3.2); *статистичні методи, порівняльного аналізу* – для оцінки геоekonomічних ризиків країн та регіонів (п. 4.1); *економіко-математичне моделювання та кореляційно-регресійний метод* – для побудови моделі оцінки міграційної привабливості та в ході її перевірки і апробації (п. 4.2); *метод експертного опитування* – для виявлення впливу детермінантів на формування міграційних мотивів (п. 4.3); *методи теоретичного узагальнення, порівняння, аналізу, синтезу, індукції* – для встановлення основних векторів міграційних політик та практик у країнах світу та регіональних інтеграційних об'єднаннях (п. 5.2); *методи теоретичного узагальнення, абстрагування, формалізації, моделювання* – для побудови моделі інформаційного поля та регулювання міграційних процесів на регіональному рівні шляхом декомпозиції його складових з метою усунення ризиків та реалізації можливостей від участі країни у процесах міжнародної міграції в ході геоekonomічних трансформацій (п. 5.1, 5.3).

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем геоekonomічних трансформацій та міжнародної міграції людських ресурсів; національні, регіональні та міжнародні нормативно-правові документи з питань регулювання міграції людських ресурсів та питань регіональної економічної інтеграції; дані міжнародних організацій (ООН, Світовий Банк, Eurostat, МОМ), неурядових громадських організацій та аналітичних агенцій, зокрема: Індекс людського розвитку (Human Development Index), Рейтинг нестійкості держав (The Fragile States Index), Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), Індекс логістики (The Logistics Performance Index), Індекс глобальної пов'язаності (Global Connectedness Index), Індекс екологічної ефективності (Environmental Performance Index), Індекс гендерного розриву (Global Gender Gap Index).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні нового напрямку наукових досліджень міжнародної міграції людських ресурсів та розробці методологічних засад формування системи регулювання даного процесу

на національному, міждержавному та регіональному рівнях в умовах геоекономічних трансформацій. У результаті отримано суттєві науково-практичні результати, що становлять особистий внесок автора у вирішення поставленої наукової проблеми та характеризуються науковою новизною, зокрема:

вперше:

– введено поняття «міграційна пара» як комбінації країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, що характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів. Введення даного імперативу в понятійний апарат дослідження процесу міжнародної міграції дозволяє виокремлювати міграційні потоки з урахуванням просторового та інституційного аспектів міграційних коридорів, ідентифікувати особливості та зміну середовища країн різних міграційних пар, а також фіксувати тенденції міграційних потоків;

– запропоновано інструмент ідентифікації зв'язку міжнародної міграції людських ресурсів з геоекономічними ризиками, що представлено через інтегральний показник міграційної привабливості, який пропонується розраховувати як середньозважену суму синтетичних показників, агрегованих за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих нормалізованих показників, що демонструють детермінанти формування міграційного мотиву. Запропонований метод дозволяє здійснювати компаративний міжкраїнний аналіз міграційних потоків виходячи з рівня їх міграційної привабливості та впливу окремих груп чинників міграційного мотиву;

– теоретично обґрунтовано та розроблено концептуальні засади інституційної моделі регіонального регулювання міграційних процесів, у якій структуровано суб'єкти інституційного середовища регіонального регулювання міжнародної міграції структуровано за інституційною ознакою, виділено функції регіональної міграційної політики (регуляторну, диверсифікаційну,

інтеграційну, мобілізаційну), сформульовано напрями її реалізації для отримання країною переваг від міжнародної міграції та зниження геоекономічних ризиків. Декомпозиція даної інституційної моделі та її узгодження з іншими видами регуляторної політики (економічною, соціальною, освітньою, екологічною, безпековою, інфраструктурною та інформаційною) дозволяє вирішувати регіональні проблеми міграції людських ресурсів, що визначаються на основі аналізу причинно-наслідкових зв'язків між міграцією та геоекономічними трансформаціями, що відбуваються в країнах світу, а також встановленими проблемами регулювання міграційних потоків у певних регіональних інтеграційних об'єднаннях;

удосконалено:

– класифікацію міжнародної міграції за рахунок використання інституційного підходу та врахування значення статево-вікових і освітньо-професійних груп мігрантів на формування людського потенціалу, його трансформацію в ході окремих видів міграції. Види міжнародної міграції пропонується систематизувати за групами таких ознак, як: 1) просторово-часовими параметри (часовими параметрами, регулярністю, просторовим розміщенням міграційної пари, відношенням до регіону, напрямими міграційних потоків, симетричністю міграційних потоків); 2) інституційними параметрами (наявністю міграційних потоків у міграційній парі, характером міграційних мотивів, правовим статусом, способом реалізації); 3) параметрами людських ресурсів (кількістю мігрантів, превалюючими міграційними факторами, цілями міграції, статевою, віковою структурою);

– характеристику впливу еколого-природничого типу геоекономічного ризику на формування факторів виштовхування людських ресурсів, а також механізми його формалізації через обґрунтування методики кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань за ризиком екстремальних кліматичних подій, що дає можливість забезпечити методологічний супровід моніторингу та прогнозування міграційних потоків та визначити завдання їх регулювання в умовах екстремальних кліматичних подій;

– методологічний підхід до оцінки гео економічних ризиків країн, який включає запропоновану методіку розрахунку інтегрального показника гео економічного ризику країн як середньої зваженої нормованих агрегованих показників окремих типів гео економічних ризиків (ризик економічної політики, соціально-демографічного ризику, просторового ризику, політико-безпекового ризику, еколого-природничого ризику), що дозволяє визначити позицію країни за окремими типами гео економічного ризику та їх інтегральним показником, а також кластеризувати країни за рівнем гео економічного ризику та інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів; а також алгоритм дослідження і оцінки гео економічних ризиків країн, який містить такі етапи, як: «Ідентифікація об'єкта дослідження», «Визначення цільових та операційних показників дослідження», «Розрахунок показників гео економічних ризиків за типами», «Розрахунок цільового показника гео економічного ризику», «Групування країн за рівнем гео економічного ризику». Запропонований методологічний підхід сприятиме визначенню векторів міграційних політик країн, виходячи з кластеру, до якого вони належать, здійснювати їх компаративний аналіз, а також окреслювати напрями реалізації інших політик, що регулюють процеси руху та інтеграції мігрантів;

– систему інформаційного забезпечення регулювання процесів міжнародної міграції на міжнародному, регіональному та національному рівнях, базисом якого є сформована модель багаторівневого інформаційного поля, яке містить такі рівні та послідовність дій, як «Моніторинг зміни детермінантів формування міграційних мотивів за визначеними індикаторами»; «Моніторинг потенційних та фактичних міграційних потоків за стратифікаційними групами»; «Моніторинг ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів»; «Поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів», що дозволяє розвинути комунікаційні зв'язки між суб'єктами регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів та удосконалити його інституційне середовище;

дістали подальшого розвитку:

– методологічні засади дослідження міжнародної міграції людських ресурсів у частині: визначення понять «міграційний потік», «міграційний

коридор», «міграційний мотив» та «міграційна привабливість», а також взаємозв'язків між ними, що дозволило позиціонувати дані поняття як об'єкти дослідження міграційних процесів; трактування та конкретизації використання принципів дослідження процесів міжнародної міграції (темпоральності (під час вивчення тривалості та стійкості міграційних потоків), просторовості (під час врахування просторового взаємного розміщення країн міграційної пари та відносно інших країн та регіонів світу), комунікації (для встановлення наявності сталих комунікаційних зв'язків міграційних мереж з потенційними мігрантами та комунікацій з формальними та неформальними інститутами), мобільності (для дослідження фактичних міграційних потоків та формування міграційних мотивів)), що дозволяє упорядкувати методичний інструментарій наукового дослідження та визначати вектори побудови класифікації міжнародної міграції з урахуванням масштабності та багатоаспектності міграційних процесів;

– ідентифікація тенденцій геоекономічних трансформацій та окреслення їх впливу на міжнародну міграцію людських ресурсів (регіоналізація та глокалізація геоекономічного простору, посилення геоекономічних ризиків, трансформація ТНК у наднаціональні центри економічного розвитку, трансформація геоекономічного простору, структурні зміни у світовому господарстві, віртуалізація економічних та інших процесів), що дозволило сформулювати варіанти долучення країн до процесів міжнародної міграції на основі приналежності країн до центрів економічного розвитку (країни-лідери та периферійні країни), загальних рис їх міграційної політики, місця країн у складі міграційної пари, рівня розвитку інституційного середовища регулювання міграційних процесів, наявності окремих видів міграції;

– визначення впливу політико-безпекового типу геоекономічного ризику як передумови формування міграційних потоків з країн, де зафіксовано військово-політичні конфлікти та інші загрози військово-політичної нестабільності, що дає змогу визначити складові даного типу ризику при оцінці міграційної привабливості країни та міграційних мотивів населення, а також сформулювати завдання соціально-економічних механізмів регулювання

міжнародної міграції біженців в умовах військових конфліктів та постконфліктного стану;

– підходи до регулювання міжнародної міграції в країнах міграційної пари, які мають бути імплементовані у політику зайнятості, освітню, соціальну, інформаційну, фіскальну, монетарну, інвестиційну та інші політики і спрямовані на інтеграцію мігрантів та подолання соціально-економічних проблем, пов'язаних з міграцією. Визначені підходи враховують вплив міжнародної міграції та грошових переказів на економічний розвиток країн в умовах геоекономічних трансформацій, формування людських ресурсів та подолання бідності, що включає: 1) формування ризиків та можливостей долучення країн до процесів міжнародної міграції людських ресурсів з урахуванням ролі країни у міграційній парі; 2) окреслення факторів середовища здійснення грошових переказів за запропонованими етапами (виходячи з їх авторського трактування як процесу), що визначають параметри грошових переказів; 3) визначення економічних, соціальних, демографічних наслідків міграції виходячи зі стратифікації людських ресурсів;

– ідентифікація характерних рис долучення України до процесів міжнародної міграції через опис соціально-економічних та політико-безпекових передумов еміграції населення України, характеристику особливостей статево-вікової та освітньо-професійної структури емігрантів, що дозволило сформулювати рекомендації урегулювання міграційного руху населення України та зниження негативних соціально-економічних наслідків еміграції з України;

– система детермінантів формування міграційних мотивів, що поділяються за такими групами, як економічні, соціо-демографічні, політико-безпекові, мовно-культурні та еколого-природничі детермінанти. Зазначену систему сформовано шляхом врахування дії інституційних факторів у відповідному середовищі країн та прояву особистісного сприйняття факторів виштовхування, спричинених існуванням геоекономічних ризиків за їх типами; це дозволило визначити фактори, які потрібно враховувати під час вивчення та формалізації передумов міграційних процесів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у прикладній направленості теоретичних розробок та рекомендацій з удосконалення процесу регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів. Отримані наукові результати впроваджено:

на регіональному рівні: у діяльність Громадської організації «Житомирська обласна Спілка поляків України» (довідка № 30/17 від 17.05.17 р.) – інформаційні матеріали щодо системи нормативно-правових документів та інституційного поля мобільності населення і здійснення грошових переказів у ЄС; Громадської організації «Житомирська спілка волинських чехів» (довідка № 15 від 07.06.17 р.) – форма анкетного опитування та методика обробки анкетних даних для виявлення міграційних мотивів представників національних меншин; Департаменту праці та соціального захисту населення Житомирської міської ради (довідка № 2616 від 07.12.17 р.) – напрями конкретизації політики зайнятості та соціальної політики, виходячи з завдань ефективного управління міграцією населення; Головного управління статистики Житомирської області (довідка № 01.1-07/81 від 15.12.17 р.) – підходи до стратифікації мігрантів за гендерно-віковою та соціально-економічною ознакою для узагальнення показників міграційного руху населення; Департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва Житомирської обласної державної адміністрації (довідка № 02/954 від 11.04.18 р.) – обґрунтування напрямів використання грошових переказів мігрантів для підвищення рівня життя населення та подолання бідності;

на рівні підприємств: у практичній діяльності ТОВ «Суперспрокс Україна» (довідка № 121 від 13.10.16 р.) – порядок проведення аналізу інтенсивності міграційних мотивів.

Результати досліджень також використовуються в навчальному процесі Житомирського державного технологічного університету під час викладання дисциплін «Економіка зарубіжних країн», «Міжнародні організації», «Глобальна економіка», «Міжнародна економічна діяльність України» (довідка № 44-45/1360 від 12.09.17 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, що полягає в розробці методології системного дослідження міжнародної міграції людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій, формулюванні її передумов і соціально-економічних наслідків, обґрунтуванні концептуальних засад регулювання міжнародної міграції. Всі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і практичні результати дисертації доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та форумах: «Економічний розвиток європейських країн в контексті інтеграційних процесів: уроки для України» (м. Житомир, 2016 р.), «Економічний розвиток країни в умовах євроінтеграції» (м. Тернопіль, 2016 р.), «Стан та перспективи розвитку фінансів, обліку та підприємництва в умовах трансформації економіки» (м. Київ, 2016 р.), «Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин: фінансово-економічні та соціальні чинники» (м. Одеса, 2016 р.), «The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise» (м. Лісабон, 2016 р.), «Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України» (м. Ужгород, 2017 р.), «Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи» (м. Одеса, 2017 р.), «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки» (м. Дніпро, 2017 р.), «Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації: стан та шляхи становлення» (Львів, 2017 р.), «The global competitive environment: development of modern social and economic systems» (м. Кишинів, 2017 р.), «Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки» (м. Київ, 2017 р.), «Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах глобалізації світової економіки» (м. Житомир, 2017 р.), «Сучасні наукові підходи до вдосконалення політики економічного зростання» (м. Ужгород, 2017 р.), «Сучасні тенденції розвитку світової

економіки» (м. Харків, 2017 р.), «From the Baltic to the Black Sea: the Formation of Modern Economic Area: Conference Proceedings» (м. Рига, 2017 р.), «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір» (м. Одеса, 2017 р.), «Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» (м. Ужгород, 2017 р.), «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» (м. Львів, 2017 р.), «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (м. Київ, 2017 р.), «Модернізація економіки та фінансової системи країни: актуальні проблеми та перспективи» (м. Дніпро, 2017 р.), «The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility» (м. Лісабон, 2018 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 51 наукова праця загальним обсягом 58,57 д.а., з яких особисто автору належить 55,47 д.а., у тому числі 1 одноосібна та 1 колективна монографії, 15 статей у наукових фахових виданнях (із них 2 – у співавторстві), 12 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз (із них 3 – у співавторстві), 22 публікації за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 623 сторінки. Робота містить 50 таблиць, з них 8 таблиць займають 8 повних сторінок, 85 рисунків, з них 7 рисунків займають 7 повних сторінок, 39 додатків на 122 сторінках, список використаних джерел із 556 найменувань на 63 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 423 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

1.1. Теоретико-концептуальний базис дослідження міжнародної міграції

Численні проблеми, з якими стикаються країни у зв'язку з міжнародною міграцією людських ресурсів, свідчать про те, що механізми регулювання міграційних процесів не є досконалими та неадаптовані до викликів сучасного демографічного, економічного, політичного, правового і культурного середовищ. Такий стан можна пояснити недоліками теоретичного базису формування вказаних механізмів, оскільки останні втрачають актуальність в умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів та посилення дії формальних і неформальних інститутів на рух людських ресурсів, що виявляється в т.ч. у формі міжнародної міграції.

Теоретико-методологічні засади дослідження міжнародної міграції знайшли своє розкриття у працях С. Кастелс (S. Castles) [35, 36, 37, 38, 39, 40], М. Тодаро [273, 274], А. Портес (A. Portes) [210, 212, 211], М. Дж. Піоре (M.J. Piore) [208, 209], Д.С. Массей (D.S. Massey) [171, 169, 174, 173, 177, 172, 150], О. Старк (O.Stark) [254, 256, 252, 255, 253], Д.Е. Блум (D.E. Bloom) [254, 26, 27, 24], Г.С. Беккер (G.S. Becker) [16], Д. Каннінг (D. Canning) [27, 24], Д. Рата (D. Ratha) [216, 217, 215], К. Озден (Ç. Özden) [201, 57, 78, 190], С. Сассен (Sassen S.) [235, 236, 237, 238], А.Дж. Франк (A.G. Frank) [94], Х. де Хаас (H. De Haas) [71, 69, 66, 70], Е.С. Лі (E. S. Lee) [60]. Їх праці лягли в основу формування теоретико-методологічних положень даного дослідження.

Дослідження становлення та розвитку існуючих концепцій та теорій міжнародної міграції, а також питань її класифікації та сучасного стану здійснювали С. О. Анан'єв (С. А. Ананьев) [293], К. Б. Буднік (K. V. Budnik) [32],

І. П. Дорошина [460], Г. Р. Заремба [360], І. В. Івахнюк (И. В. Ивахнюк) [365], А. Н. Катберті [149], К. Р. Кайтмазова [149], П. П. Мазурок [393], Б. М. Одягайло [393], О. А. Малиновська [407], Д. С. Массей (D. S. Massey) [170, 171], Т. М. Мельник [411, 410], Н. П. Неклюдова [427], О. Г. Пуригіна [459], М. М. Пухова [460], О. Ровенчак [464], Е. Д. Рубінська (Э. Д. Рубинская) [469], С. Е. Сардак [459], Я. М. Столярчук [488, 489], І. Г. Ходжаєва [460] та інші вчені і дослідники. При цьому вказані акцентували увагу на різних напрямках економічної теорії в контексті сучасних тенденцій розвитку суспільства, міжнародної інтеграції та закономірностей глобального (в т.ч. інформаційно глобалізованого) суспільства. Разом з тим, необхідність вироблення дієвих механізмів регулювання міграційних процесів на національному та наднаціональному рівні, які були б адаптовані до існуючих численних проблем міжнародної міграції, визначає потребу розробки комплексного теоретико-методологічного базису дослідження передумов та наслідків міжнародної міграції в сучасних умовах глобального середовища.

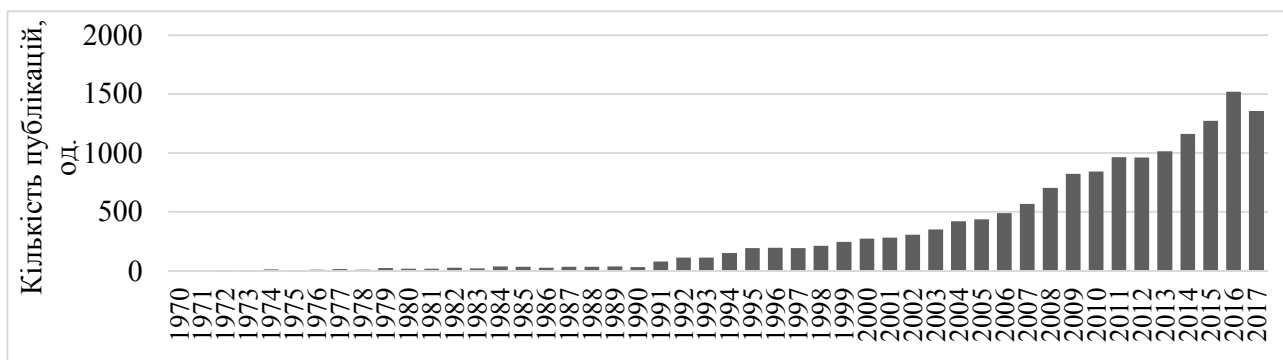
Свій науковий пошук вивченню проблем міжнародної міграції в Україні присвятили такі вітчизняні вчені і дослідники, як: Г. В. Герасименко [336], О. А. Малиновська [426], О. В. Позняк [336, 426], О. У. Хомра, Е. М. Лібанова [426], І. П. Майданік [398], М. М. Касьянова [372], О. В. Ширма [372], В. Брич [305], І. Горбачова [329], І. В. Індиченко [368], Н. Кочергіна [381], Е. М. Лібанова, О. А. Малиновська [408], І. П. Майданік, В. О. Павлова [438], С. І. Пирожков, О. В. Позняк [449], М. Д. Романюк, В. М. Шамраєва [511], П. Шушпанов [555] та інші вчені та дослідники. Однак, євроінтеграційні прагнення України обумовлюють необхідність актуалізації положень державної міграційної політики з урахуванням сучасних тенденцій міжнародної міграції населення у світі, наявності численних проблем, пов'язаних з міграційними процесами, оскільки формування належного людського потенціалу України ускладнюється природним убутком населення, заробітчанством та міграцією молоді.

Кестлс С., вчений, який присвітив свій науковий пошук саме проблема міграції висловлює власний погляд на закономірності та значення міжнародної міграції у сучасному світі: «По-перше, примусова міграція збільшується і зростає внаслідок ендемічного насильства та порушень прав людини. По-друге, політики намагаються впровадити диференційовану політику для різних категорій мігрантів. Є глобальна конкуренція для залучення висококваліфікованих мігрантів, але біженці, некваліфіковані мігранти та їхні сім'ї є небажаними. По-третє, зростає розуміння того, що міграція <...> є невід'ємною частиною процесів глобальної та регіональної економічної інтеграції. По-четверте, іммігранти не просто асимілюються в приймаючих суспільствах, а схильні формувати громади та зберігати свої власні мови, релігії та культури. Нарешті, міграція стала дуже політизованою і зараз є ключовим питанням як в національній, так і в міжнародній політиці [36, с. 12]»

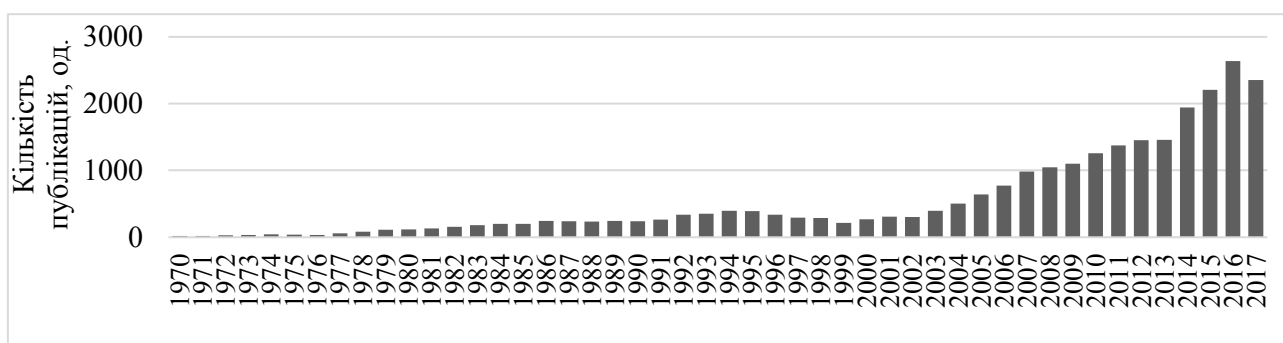
Ускладнення та тісне переплетіння всіх сфер життя суспільства спровокувало не тільки посилення уваги науковців та практиків до проблем міжнародної міграції в останні двадцять років (рис. 1.1), але й зумовило багатогранний підхід до вивчення характеру міжнародної міграції, перетворивши його на об'єкт економічних, політичних, етнічно-культурних, соціальних, філологічних, гендерних та інших досліджень. Про це свідчать і результати проведеного бібліометричного аналізу наукових праць, опублікованих протягом 1970–2017 рр. у науково-метричних базах Web of Science™ та Scopus.

Як бачимо, проблематика міжнародної міграції почала активно досліджуватися у закордонних наукових працях починаючи з 90-х рр. ХХ ст., що пов'язано, перш за все, з загостренням соціальних, демографічних та екологічних проблем людства, виснаженням ресурсів держав та неможливістю дієвої реалізації ними гео економічної стратегії, а також посиленням розшарування суспільства на основі конфлікту інтересів та політичної полеміки. Описані проблеми, окрім іншого, є наслідками міжнародної міграції та зростання навантаження мігрантів на країни та регіони. З іншого боку, вони є

передумовами подальшої інтенсифікації міжнародної міграції людських ресурсів та втрати країнами людського потенціалу.

а) Web of Science™

б) Scopus

Рис. 1.1. Аналіз динаміки наукових праць у науково-метричних базах у 1970-2017 рр. (побудовано за результатами самостійно виконаної вибірки за ключовим словом «*international migration*» («міжнародна міграція») (на 15.06.18 р.))

Стасюк М.О. зазначає: «Проблеми, що пов'язані з міжнародною трудовою міграцією, <...> є такими, що виходять за рамки демоекономічних питань навіть у найширшому їх розумінні. Ці проблеми є міждисциплінарними, тому і вирішуватися вони мають за допомогою кооперації дослідницьких сил різної наукової спеціалізації» [486].

Більш цікавим є підхід С. Кестлса, який говорячи про дисциплінарність досліджень міграції, звертається скоріше до соціо-філософських її аспектів: «Соціологія міграції повинна розуміти себе як компонент у рамках

міждисциплінарної діяльності. Міграція з одного місця в інше є екзистенціальним зрушенням, яке впливає на кожну частину людського життя. Жодна окрема дисципліна сама не може адекватно описати та проаналізувати цей досвід. Є ролі для: історії, антропології, географії, демографії, політичної економії та економіки в поясненні причин міграції та динаміки руху; політичної науки та права при розгляді правил вступу, міграційної політики та інституційних структур; психології, культурології та антропології при вивченні індивідуального та групового досвіду міграції, ідентичності, приналежності та формування спільноти; права, політичної науки та соціальної політики в аналізі відносин поселень та громад» [39]. Це призвело до побреби аналізу тематичної структури праць з проблематики міжнародної міграції, що наведено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Аналіз структури праць у науково-метричній базі Web of Science™ у 1970-2017 рр. за тематикою (побудовано за результатами вибірки за ключовим словом «*international migration*» («міжнародна міграція») (на 15.06.18 р.))

Як показують результати бібліометричного аналізу, проблематика розвитку міжнародної міграції виходить вже далеко за межі економічної науки і міждисциплінарні та системні підходи нині сприятимуть більш повному дослідженню передумов та наслідків міжнародних міграційних процесів. Міжнародна міграція є предметом не тільки демографічних, але й економічних, політичних, екологічних, етнічних, історичних, юридичних та урбаністичних досліджень, зокрема щодо охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення.

У ході дослідження проаналізовано доробки українських вчених та науковців на основі вивчення захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора наук (за спеціальностями) протягом 1991-2018 рр. з проблематики міжнародної міграції (табл. В.1 Додатку В). Визначено, що з даних проблем захищено 5 докторських дисертацій, з яких 2 – за спеціальністю «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» – Гайдуцьким А.П. (2010) [312] та Гуменюком Ю.П. (2014) [334]. Крім того, проблематику формування, розвитку людських ресурсів та їх перерозподілу у глобальному середовищі глибоко дослідив С.Е. Сардак [477].

Дане дослідження базувалося на вивченні напрацювань, висвітлених в дисертаціях за спеціальністю 08.00.02 (08.05.01) «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»: І.А. Лапшиної, М.О. Стасюка [486], Л.О. Корчевської [380], І.П. Олішевської [432], О.Б. Пелех, О.М. Леонтенко, Н.Г. Ваврищук [306], І.О. Куревіної, М.М. Відякіної, Р.Д. Стаканова [485], О.В. Кислиціної [375], Ю.О. Курунової [387], Р.О. Ластовецької.

Сутність та закономірності міжнародної міграції, проблеми та перспективи її розвитку активно досліджуються в усьому світі, про що свідчить існування численних національних та міжнародних дослідницьких центрів. Серед них: Euroasylum, Європейський дослідний центр з питань міграції та етнічних відносин (European Research Centre on Migration and Ethnic Relations, ERCOMER), Інститут з вивчення міжнародної міграції (Institute for the Study of International Migration), Інститут з питань міграції та

етнічних досліджень (Institute for Migration and Ethnic Studies, IME), Інститут міграційних досліджень і міжкультурних досліджень (Institute for Migration Research and Intercultural Studies), Інститут міграційної політики (Migration Policy Institute), Центр дослідження біженців (Refugee Studies Centre), Центр досліджень біженців (Centre for refugee studies, CRS), Центр з вивчення імміграції (Centre for Immigration Studies), Центр міграційних досліджень (The Centre of Migration Research, CMR), Центр міграційних досліджень в Нью-Йорку (Centre for Migration Studies New York (CMS), КАРИМ-СХІД – Консорціум прикладних досліджень з міжнародної міграції (CARIM East - Consortium for Applied Research on International Migration), Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України. Аналіз тематичних векторів їх наукового пошуку та провідних дослідників вказаних центрів проаналізовано в табл. В.2 Додатку В. Аналіз наукових публікацій вказаних вище науково-дослідних установ дозволив спостерігати тенденції у проблематиці наукових досліджень, зокрема, посилення уваги наукової спільноти до проблем адаптації мігрантів у приймаючих країнах, їх зростаючого впливу на всі сфери життя суспільства та пов'язаних з цим соціально-економічних, екологічних, політичних, культурних та інших загроз. Окремі праці стали теоретичною основою даного дослідження.

Виявлена на основі аналізу наукових публікацій з проблем міжнародної міграції міждисциплінарність останніх обумовлює потребу трансформації підходів до вивчення міжнародної міграції як форми міжнародних економічних відносин, а теоретично-методологічні положення її дослідження слід базувати на синтезі економічних, соціальних, інституційних теорій та концепцій для забезпечення системного характеру дослідження.

Аналіз підходів економічних теорій до трактування питань міжнародної міграції був проведений Ю.М. Філатовою, яка вказує на ряд питань, які сформували основний контекст наукового пошуку в межах розроблених теорій міжнародної міграції. Зокрема, до таких питань вона відносить «вплив

імміграції на економічний розвиток держави; необхідність державного регулювання або обмеження міграції відповідно до національних інтересів держав; взаємозв'язок імміграційних потоків з рівнем заробітної плати і рівнем зайнятості населення приймаючих країн; фактори попиту на робочу силу і пропозиції робочої сили на макро- і мікрорівні» [500, с. 221]. Проте ці питання слід структурувати, адже в цьому формулюванні втрачається «логіка міграційного руху», про яку пишуть С. Е. Сардак та О. Г. Пуригіна [459]. Проте, дане питання нами буде висвітлено при обґрунтуванні методології дослідження.

Як зазначає І. В. Івахнюк, «більшість міграційних теорій, які прийнято вважати загальноновизнаними, «класичними», виникли на Заході, зокрема в тих країнах, які найбільшою мірою відчували і відчують на собі вплив процесів міжнародної міграції» [365, с. 39]. До таких країн відносяться США, економічно розвинені країни Європи, Австралія.

Потреба вивчення та подолання негативних наслідків міграції та використання її потенціалу саме у країнах, які завжди приваблювали мігрантів, диктує країнам, які активно долучаються до процесів міжнародної міграції, вектори її дослідження, а складність та багатовимірність перебігу міграційних процесів визначають існування різних теоретико-методологічних підходів до її вивчення.

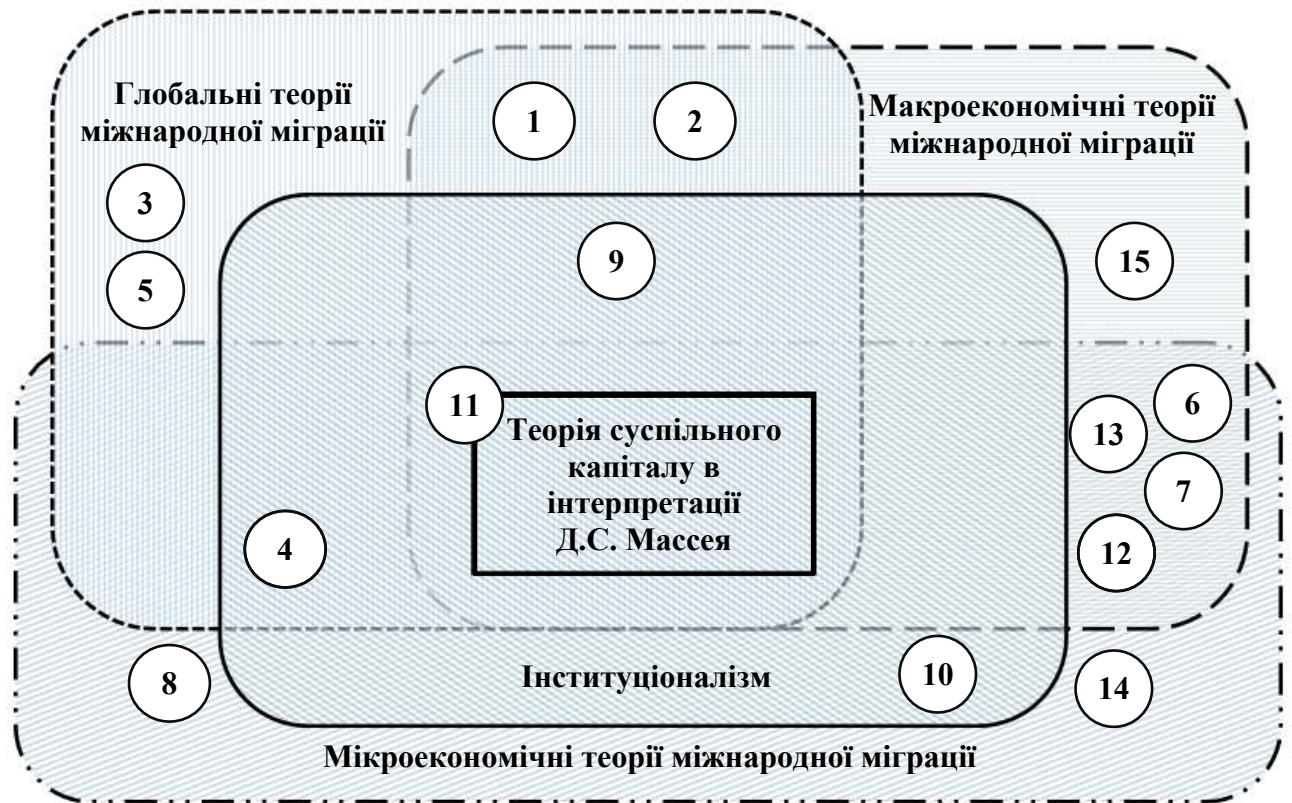
В ході даного дослідження, базуючись на працях вітчизняних та зарубіжних вчених і дослідників міжнародної міграції, виокремлено її існуючі теорії та концепції (табл. В.3 та В.4 Додатку В). Умовно ці теорії можна поділити на три групи: 1) макроекономічні, що орієнтовані на пояснення причин та наслідків міграції крізь призму зміни макроекономічних та кон'юнктурних показників (наприклад, темпів зростання ВВП та його показників на душу населення, рівня інфляції, безробіття, рівня середньої заробітної плати); 2) мікроекономічні, що спираються по суті на формування внутрішніх міграційних мотивів, балансуючи між психологічними аспектами потенційної інтеграції у суспільство іншої країни та оцінкою порівняльних

переваг від міграції; 3) глобальні, що включають розгляд глобальних передумов руху мігрантів між країнами, вважаючи його закономірним в умовах поглиблення інтеграційних процесів.

Макроекономічні теорії в загальному поясненні оперують факторами міграції населення (тими обставинами розвитку економіки країни, що провокують міграцію), а також окреслюють її наслідки (вплив на ринок праці, динаміку середньої заробітної плати, сукупний попит). На нашу думку, макроекономічні теорії вивчають не саму міграцію, а середовище її перебігу – власне, стан цього середовища до і після міграції. При цьому важливим є і просторовий її аспект, адже у міграційному русі задіяно різні країни і, відповідно, різні середовища, що вивчаються.

Проте, факт міграції визначається не середовищем, а рішенням самого суб'єкта міграції (мігранта), у зв'язку з чим дослідження тих самих факторів і наслідків переноситься на інший рівень – мікроекономічний – рівень окремої особи як економічного агента, який ухвалює рішення щодо міграції (таке рішення є по суті економічним, оскільки мігрант оцінює можливості та втрати від міграції). В другому випадку суб'єктом такого рішення може бути домогосподарство, яке так само аналізує переваги та недоліки міграції одного з членів домогосподарства.

Глобальні теорії виходять з припущення про закономірність міжнародної міграції у глобалізованому світі. Разом з тим, систематизація теорій міжнародної міграції за вказаними групами є достатньо умовною, оскільки генезис теоретичних знань про неї відбувався в процесі еволюції та ускладнення економічних теорій, їх симбіозу. Тому за результатами дослідження змісту та основних положень вказаних теорій у науковій літературі їх позиціоновано шляхом перетину площин глобальних, макроекономічних та мікроекономічних теорій, а також інституційної теорії (рис. 1.3).

Примітка: 1 – теорія світових систем, 2 – концепція залежного розвитку, 3 – концепція мобільного переходу, 4 – теорія «тяжіння-виштовхування», 5 – концепція «міжнародних міграційних систем», 6 – просторово-міграційний баланс, 7 – нова економічна теорія міграції, 8 – теорія економіки сімейної міграції, 9 – теорія інституційного підходу, 10 – мережева теорія, 11 – теорія суспільного капіталу в інтерпретації Д.С. Массея, 12 – модель Тодаро-Харріса, 13 – теорія сегментованого ринку праці, 14 – теорія людського капіталу, 15 – неореалізм

Рис. 1.3. Систематизація теорій міжнародної міграції (власна розробка автора)

Слід дати окремі пояснення до міграційних теорій, оскільки рівень реалізації положень цих теорій та концепцій різний.

Переважаюча кількість теорій звертається до макроекономічних показників та їх зв'язку з міграцією. Наприклад, теорія просторово-міграційного балансу (С. Кастелс (S. Castles) [35, 36, 37, 38, 39, 40]), автор якої вбачає у міграції результат географічних відмінностей у кон'юктурі ринків праці, а також в невід'ємних просторових трансформаціях ХХІ ст.: «У другій половині ХХ століття міжнародна міграція стала одним з головних чинників соціальної трансформації та розвитку у всіх регіонах світу. <...> Міграція є результатом інтеграції місцевих громад та національних економік у глобальні

відносини. Водночас, це є причиною подальших соціальних перетворень як в країнах походження, так і в країнах призначення» [36].

Логічним продовженням даної теорії є теорія сегментованого ринку праці (М. Дж. Піоре (M. J. Piore) [208, 209], А. Портес (A. Portes) [210, 212, 211]) – у даному питанні вони наголосили на диференціації попиту на ринках різної за якостями робочої сили. Портес А. відзначає: «Міграція може призвести до суттєво різних наслідків – економічної стагнації, спорожнення країн походження та масової втрати талантів у порівнянні з активізацією місцевої економіки, новою продуктивною діяльністю та значним внеском у науково-технічний розвиток» [210]. Разом з тим, міграція трансформує і сфери зайнятості робочої сили. М.Дж. Піоре наводить історичний приклад міграції євреїв, коли мігруючи, вони «тікали від зайнятості в сільському господарстві та комерції, що були їх минулим, у промисловість, яка була майбутнім» [208]. Другий, більш сучасний приклад, який наводить вчений є міграції мексиканців до США.

В іншій своїй праці М.Дж. Піоре наводить думку про те, що самі іммігранти, в порівнянні з тими, хто залишився в країні походження, відмічають більш стрімке відносне збагачення. [209] Це наштовхує на думку про те, що зростання продуктивності праці та віддачі від неї в інших економічних умовах (не виключена і зміна зайнятості мігранта) означає інший попит на робочу силу. У зв'язку з цим слід зробити висновок про *необхідність дослідження міграції людських ресурсів у аспекті стратифікації мігрантів за освітньо-професійним рівнем*, адже у міграції відбувається їх перерозподіл, що може мати переваги і недоліки для країн, долучених до міграційних процесів.

Інше ключове питання нашого дослідження виділене на основі теорії Тодаро-Харіса (М. Тодаро [274, 210], Дж. Р. Харріс (J.R. Harris)), які визначили, що ухвалення міграційного рішення базується на індивідуальних уявленнях мігранта про розвиток окремих територій (їх праці переважно присвячені міграції «село-місто», проте, виведення мотиваційних передумов для здійснення міграції вони виводили, виходячи з уявлень мігрантів про відмінності в розвитку окремих територій. Ми вважаємо, що міграційне

рішення базується не тільки на уявленні, а й на порівнянні уявлень про розвиток країн, а це визначає потребу посилення компаративного аспекту досліджень міграції, адже міграційний рух виникає, як слідує з указаних теорій, з дисбалансів розвитку або попиту і пропозиції робочої сили.

Інший аспект міжнародної міграції – її можливості та загрози – висвітлений у двох теоріях. Зокрема, теорія людського капіталу (Г.С. Беккер (G.S. Becker) [16] та Т. Шульц) наголошує на значенні мігранта (точніше людського ресурсу) у створенні суспільного багатства, а також на відмінностях у мотивації до міграції різних категорій людських ресурсів. Так, за словами Г. С. Беккера, «особи, які ще не інвестували в себе, матимуть стимул до міграції, і це частково пояснює, чому молоді люди мігрують більше, ніж старші» [16]. Це визначає одним з *доцільних напрямів даного дослідження систематизацію та конкретизацію переваг і недоліків долучення країни до процесів міжнародної міграції для формування векторів регулювання відповідних процесів.*

Своєрідним продовженням цієї теорії є макроекономічна теорія міграції (О. Старк (O.Stark) [254, 256, 252, 244, 253], Д.Е. Блум (D.E. Bloom) [254, 26, 27, 24], М. Шіфф, Д. Рата (D. Ratha) [216, 217, 215], К. Озден (Ç. Özden) [201, 57, 78, 190]). По-перше, у ній макроекономічні показники покладаються в основу (як інформаційна база) при розгляді домогосподарством можливості та доцільності міграції окремих його членів. З іншого боку, представники даного напрямку окреслюють наслідки міграції для економіки та суспільства в цілому. Так, як вказую Д.Е. Блум, Д. Каннінг та Дж. Фінг, «міграція з країн, що розвиваються, у розвинені країни теоретично може уповільнити старіння населення і полегшити тиск на обидві групи економік. Міграція, однак, може принести з собою соціальний тиск і заворушення, і багато багаті країни вже стикаються з важким балансом між потребою у праці та важливістю соціальних наслідків імміграції» [25]. В іншому своєму дослідженні вони говорять про важливість трансформації потенціалу міграції у реальні можливості.

Достатньо детально в науковій літературі описується теорія «тяжіння-виштовхування» (Е. С. Лі (E. S. Lee) [60], Р. Скелдона, Х. де Хаас (H. De Haas) [71, 69, 66, 70]), яка оперує поняттям фактори «тяжіння-виштовхування». Зокрема, у ній передбачено, що фактори в країні походження мігранта діють як фактори виштовхування, а у країні призначення – як фактори притягування. Теорія не пояснює диференціації впливу факторів на рішення про міграцію, не враховує стратифікацію суспільства в країнах походження, але передбачає багатофакторність механізму прийняття рішення про міграцію та можливості мігрувати в цілому.

Однак, вважаємо, що сама багатофакторність зумовлює низьку ймовірність одновекторної дії факторів виштовхування. Тобто, чим більше факторів діють на мігранта, тим нижче ймовірність того, що всі вони діють як фактори виштовхування, проте, у своїй сукупності спричиняють такий ефект.

Таким чином, для дослідження вважаємо за потрібне сформулювати ще один вектор проблеми – *визначення ступеню та характеру впливу різних уявлень про відмінності у розвитку країни на бажання особи мігрувати.*

З розвитком знань про роль та функції інститутів у економічних процесах та відносинах, відповідний напрям виділяється і у міграційних теоріях. Зокрема, в першу чергу, можемо визначити дві з них (теорія інституційного підходу та мережева теорія), які розглядають вплив формальних і неформальних інститутів на міграційні процеси.

По-перше, інституційне середовище (сукупність формальних та неформальних інститутів, зв'язки та закономірності, регламенти функціонування) забезпечує не тільки підтримку мігрантів та сприяння міграційним процесам, але й може чинити суттєвий опір міграції через формальні (офіційні) та неформальні (переважно тіньові) важелі. По-друге, неформальні інститути, які часто відносяться до тіньового сектору економіки (наприклад, кримінальні структури, посередницькі фірми, що надають послуги вироблення фіктивних документів для виїзду за кордон), сприяють розвитку

нелегальної міграції, роблячи її більш фінансово привабливою для мігрантів та використовуючи їх незахищеність у корисливих, зокрема злочинних цілях.

В обох вказаних вище теоріях центральну роль відіграють інститути. Отже, наступним питанням, яке ми визначили для дослідження є *роль та місце інститутів у регулюванні міжнародної міграції людських ресурсів*.

Ваврищук Н.Г. у дисертаційному дослідженні доводить, що «неокласична теорія міжнародної міграції робочої сили є найбільш придатною для емпіричного аналізу факторів міжнародної міграції робочої сили, оскільки моделі, побудовані на основі цієї теорії, дозволяють враховувати додаткові економічні та інституційні фактори міжнародної міграції робочої сили та оцінити їх кількісно» [306]. Частково погоджуючись з підходом автора, зауважимо, що використання елементів неокласичної теорії дозволить врахувати численні фактори інституційного середовища, які вносять корективи у раціональну поведінку людини як економічного суб'єкта, формуючи певну модель її міграційної поведінки.

Водночас, в умовах активізації міжнародних економічних відносин, зокрема і у сфері міграції, стратегічно важливим є питання потенціалу та загроз, які несе міграція для формування та розвитку людських ресурсів. Тут слід сказати про концепцію залежного розвитку (А.Дж. Франк (A.G. Frank) [94], Р. Варан), за якою міжнародна міграція закріплює відсталість та залежність країн, економіка яких не є розвинутою.

Обґрунтування цього твердження є цілком зрозумілим – втрата людських ресурсів у країні походження мігрантів не сприяє росту продуктивних ресурсів у ній. Проте, досвід окремих країн світу вказує на те, що капітал, отриманий від грошових переказів, може сприяти подоланню багатьох проблем соціально-економічного розвитку. На додаток до цієї концепції, теорія суспільного капіталу Д.С. Массея (D.S. Massey) [171, 169, 174, 173, 177, 172, 150] розкриває аспекти включення людських ресурсів мігрантів у суспільне життя країни призначення. В цьому разі слід вказати на те, що Д.С. Массей вводить поняття «суспільний капітал мігрантів», до якого

відносить і сукупність інститутів (державних, суспільних, комерційних), які полегшують інтеграцію мігрантів у приймаючій країні. У своїх дослідженнях Д.С. Массей критично оцінив існуючі теорії міграції та синтезував їх положення, відзначаючи, що «причинно-наслідкові зв'язки міграції, які описані у різних теоріях, не обов'язково вступають у протиріччя. «Цілком можливим для людей розраховувати витрати та вигоди від міграції; – пише він, – для домогосподарств – мінімізувати ризики і подолати бар'єри для капіталу та кредитів; для осіб та домогосподарств – використовувати соціальний капітал для сприяння міжнародному руху; для соціально-економічного контексту, в якому відбувається ухвалення міграційного рішення – визначати структурні сили, що діють на національному та міжнародному рівнях, часто під впливом самої міграції. Таким чином, синтетичний підхід до побудови теорії міграції має сенс» [174].

З цього ставимо для дослідження питання механізму формування інститутів суспільства, які покликані урегулювати міграцію людських ресурсів та умови для зниження негативного впливу міграції на країни, що до неї долученні, а також використання країнами її потенціалу. Крім того, ці теорії та їх аргументація вказують на доцільність використання інституційного підходу при побудові методології дослідження.

Насамкінець, розглянемо окремих напрям міграційних теорій, які ми умовно позначили як «глобальні». До них необхідно віднести, передусім, теорію світових систем (І. Валлерстайн (I. Wallerstein), С. Сассен (Sassen S.) [235, 236, 237, 238]), у якій сказано, що глобалізація стимулює міграцію у зв'язку з новими потребами ринку праці, проте міграція може стати не тільки засобом порятунку від бідності для мігрантів, але й стратегією розвитку держави.

В принципі такий підхід лежить в основі геоeкономіки як системи знань про стратегії економічного домінування країни на основі ефективного використання її ресурсів. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне обрати геоeкономічний контекст міжнародної міграції людських ресурсів та вивчити

причинно-наслідкові зв'язки гео економічних трансформацій з міграційними процесами. Цей же висновок ми робимо за результатами вивчення концепції «міжнародних міграційних систем», за якою підкреслюється потреба вивчення міграційного простору (в даному разі просторовий зріз дослідження також може бути реалізований в межах гео економічного контексту дослідження).

Остання теорія, яка підлягала вивченню в ході даного дослідження, стала концепція мобільного переходу. Вона набула значного поширення та розроблялася багатьма вченими, зокрема В. Зелінський, Р. Скеддон (R. Skeldon), М. Окульські (M. Okólski), Г. Олсен (H. Olesen), Д. Найар (D. Nayyar), А. Соліmano (A. Solimano), Ф. Мартін (F. Martin), Дж. Тейлор (J. Taylor). І ключовим її моментом ми вважаємо зростання ролі глобалізації в видозмінах міжнародної міграції, її зв'язку з економічним зростанням, розвитком транспорту, формуванням нових каналів передачі інформації, зміною економічних можливостей, зростанням добробуту населення. Це зумовило потребу дослідження вказаних елементів та середовища розвитку країн для визначення факторів «притягування-виштовхування» при формуванні міграційних потоків.

Враховуючи, що міжнародні економічні відносини у сфері міжнародної міграції розвиваються у тісному взаємозв'язку з економічними, соціальними, політичними, культурними та іншими процесами, а також під значним впливом формальних та неформальних інститутів, абстрагуватися від врахування факторів формування міграційних потоків на всіх рівнях є неприпустимим. Крім того, ускладнення умов глобального середовища вимагає коригування підходів до ідентифікації проблем, пов'язаних з міжнародною міграцією, та пошуку шляхів їх вирішення на основі застосування інституційного підходу. У зв'язку з цим, теоретико-концептуальним базисом даного дослідження обрано положення теорії суспільного капіталу, яка, виходячи з її змісту, становить певний синтез теорії міграційних мереж та інституційного підходу, зокрема у науковій інтерпретації Д. С. Массея (D. S. Massey). Розроблена ним комплексна

структура теоретизувала п'ять особливостей міжнародної міграції: «1) структурні сили у країнах походження (in sending nations), які обумовлюють схильність мобільного населення до міграції; 2) структурні сили в країнах призначення (receiving nations), які створюють постійний попит на робітників-мігрантів; 3) спонукання людей, які реагують на ці структурні сили, до переміщення через кордони; 4) соціальні структури та організації, які виникають в процесі глобалізації, щоб визначити потоки людей в часі та просторі; 5) політики, які провадять уряди у відповідь на вказані структурні сили, та механізм їх функціонування на практиці щодо формування чисельності та характеристик вхідних та вихідних мігрантів» [170].

Використання підходу Д. С. Массея продиктовано комплексністю поєднання положень існуючих міграційних теорій – він враховує кон'юнктурні особливості середовища країн походження та призначення з урахуванням теорії факторів «притягування-виштовхування», дію формальних (політики урядів) та неформальних інститутів (соціальних структур) як основних елементів інституційного середовища, а також розвиток факторів міжнародної міграції на ментальному (особистісному) рівні (формування внутрішніх мотивів осіб, потенційно мобільних, які зважають на всі зовнішні фактори при ухваленні рішення про зовнішню міграцію). Дану інтерпретацію концептуального контексту пояснення міжнародної міграції вважаємо такою, що: 1) відповідає складності міграційних процесів; 2) передбачає багатофакторність середовища формування міграційних мотивів; 3) враховує суб'єктивність формування індивідуальних міграційних мотивів на основі індивідуального набору детермінантів.

Комплексність теоретичного обґрунтування проблем та інструментарію дослідження може бути досягнута шляхом використання розробленого теоретико-методологічного базису дослідження та застосована до вирішення наукових питань, які сформульовані нами в ході вивчення існуючих теорій міжнародної міграції, що вплинуло на постановку основних завдань дослідження (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Зв'язок виявлених питань, актуальних для дослідження, з основними його завданнями (власна розробка автора)

Частиною методології наукового дослідження та пояснення закономірностей міжнародної міграції є принципи, які повинні бути адаптовані до її економічної сутності та враховувати сучасний характер, передумови та наслідки міграційних переміщень. Тому подальшого розгляду вимагає сукупність принципів, яких слід дотримуватися в ході дослідження міжнародної міграції. Так, принципи, використовувані у наукових напрацюваннях з питань міжнародної міграції, були проаналізовані Г.Р. Зарембою [360, с. 41-42] (табл. 1.1).

Принципи, використані у наукових працях з проблем міграції

Принцип	Виявлення	Принцип	Виявлення
Принцип тривалості	Дихотомія «темпоральність-постійність»	Принцип мобільності	Фізична
	Темпоральність як самовизначення		Постматеріальна
Принцип просторовості	Географічний		Вертикальна
	Комунікаційний		Горизонтальна

Узагальнено за Г.Р. Зарембою [360, с. 41-42]

В цілому погоджуючись з вказаним дослідником, вважаємо за доцільне уточнити їх склад та змістовне наповнення. Щодо принципу просторовості Г.Р. Заремба зазначає: «Сучасні теорії виходять за межі «контейнерного» (територіально поділеного) бачення міграційних процесів у межах країни походження та країни перебування» [360, с. 40]. З одного боку, ми погоджуємося з тим, що сучасні концепції та теорії міжнародної міграції повинні виходити далеко за межі територіальних уявлень про міграційні рухи, базуючись на багатofакторних моделях їх пояснення та глобалізаційних процесах. З іншого боку, вважаємо, що інституціоналізація системи регулювання міграційних процесів вимагає розгляду структури та механізмів інституційного середовища з притаманними йому формальними та неформальними інститутами, при цьому специфіка функціонування таких інститутів буде залежати, в першу чергу, від політичного, нормативно-правового, ідеологічного (в т.ч. релігійного), економічного, культурного середовища конкретних країн походження та призначення. Це пов'язано з тим, що при поясненні більш інтенсивних міграційних переміщень між окремими країнами не можна не враховувати особливості їх систем міграційного законодавства та міграційної політики.

Виходячи ж з визначення комунікаційної просторовості, Г.Р. Заремба наголошує на «постійності комунікацій, розвитку соціальних мереж та зв'язків мігрантів, подальших потенційних міграцій тощо» [360, с. 42]. Однак, і в даному випадку важливими є існуючі осередки мігрантів у конкретних країнах призначення, оскільки, відповідно до теорії соціальних мереж (Network Theory) [365, с. 41; 365, с. 48], формування потенційних міграційних потоків базується

на існуючому досвіді фактичних мігрантів у країні їх перебування та формує можливість подальшої соціальної інтеграції мігрантів.

Однак, при вивченні реалізації принципу просторовості слід окремо сказати про пов'язані з ним терміни і поняття. Зокрема, до понятійно-категорійного апарату досліджень міграції, входить активно використовуване поняття «міграційний коридор». На думку А.В. Козакової, «об'єктом дослідження повинен виступати так званий «міграційний коридор» як демографічний феномен, а предметною областю – його динаміка і ризики, що виникають внаслідок прогресії» [370, с. 41–42]. В інтерпретації міграційного коридору дослідниця притримується думки І.С. Шегаєва та А. Г. Полозова, які розуміють під міграційним коридором «територіальну область, проміжок, що знаходиться між державними кордонами і слугує буферною зоною для перетину державних кордонів» [370].

Кислицина О.В. пропонує «використовувати дефініції «міграційний потік» (спрямоване переміщення певної кількості мігрантів, віднесене до певного періоду часу); «міграційна асиметрія» (невідповідність і непропорційність розподілу міграційних потоків між країнами або регіонами світу, що виявляється у глобальному вимірі); «міграційна мережа» (сукупність контактів і взаємодій мігрантів, яка забезпечує передачу необхідної їм інформації між країнами імміграції та еміграції, а також сприяє організації міграційних процесів)» [375]. Слід схвально оцінити формалізацію автором понять «міграційна мережа» та «міграційна асиметрія», які уточнюють об'єкт і предмет міграційних досліджень.

Проте, сформовані міграційні коридори є результатом дії факторів середовища, в тому числі інституційного. Так, існуючі системи нормативно-правового регулювання соціально-економічних відносин, прав та свобод, безпеки тощо, система інституцій, які реалізують вимоги та норми, неформальні практики, а також традиції, що є у суспільстві кожної окремої країни, становлять передумови формування міграційних потоків.

Тому слід сформулювати гіпотезу даного дослідження, яка полягає у припущенні, що середовище країн, долучених до процесу міжнародної міграції,

визначають вектори та інтенсивність міграційних потоків, а розвиток інституційного середовища руху та інтеграції мігрантів дозволяє регулювати переваги та загрози від долучення країни до процесів міжнародної міграції людських ресурсів.

Крім того, притаманне кожній країні середовище може диференціюватися, виходячи з того, яку роль має країна у формуванні міграційного коридору (країна походження чи країна призначення). У зв'язку з цим робимо висновок, що середовище країн у двосторонніх міграційних коридорах буде різним.

Тому вважаємо за доцільне ввести у термінологічний апарат даного дослідження поняття «міграційна пара». Термін «*міграційна пара*» пропонуємо визначати як комбінацію країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, яка характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів. Зазначимо, що дві країни можуть утворювати дві міграційні пари, які характеризуватимуться різними міграційними потоками (за обсягами та структурою, інтенсивністю, циклічністю), різним інституційним середовищем (адже міграційна політика країни формується окремо з питань еміграції та імміграції, надання притулку тощо), різними соціально-демографічними передумовами та кон'юнктурою ринку праці. Міграційна пара країн може слугувати межами об'єкта дослідження при вивченні процесів міжнародної міграції, що буде використано в ході подальших теоретико-прикладних розробок в наступних розділах роботи.

Інструментом ідентифікації міграційної пари є виявлення, вимірювання та реєстрації міграційного потоку між країнами, що її формують, а також накопичення та узагальнення даних про міграційні потоки у міграційній парі у часі та за параметрами людських ресурсів. В подальшому міграційні потоки слід аналізувати в межах конкретних міграційних пар, а визначення міграційної пари є інструментом формування вибірок міграційних потоків з їх генеральної сукупності.

Вважаємо, що принцип просторовості полягає в тому, що просторове розміщення країн міграційної пари та їх приналежність до конкретних регіонів світу визначає параметри відстані досліджуваних міграційних потоків та інституційного середовища формування міграційних мотивів у мігрантів, створюваного діями та зв'язками формальних та неформальних інститутів країн та регіональних інтеграційних об'єднаннях.

В цьому ж контексті слід проаналізувати наступний принцип. Заремба Г.Р. пише: «Тривалість, за своєю суттю, – дихотомія «тимчасовості-постійності». Тобто тимчасовість – це означення тривалості» [50, с. 41–42]. Однак, на нашу думку, авторська інтерпретація темпоральності є неоднозначною. Принцип темпоральності міграційних досліджень ґрунтується на тому, що процес міжнародної міграції характеризується параметрами тривалості та стійкості, які повинні братися до уваги в ході аналізу міграційних пар, їх прогнозування та вивчення передумов і засобів регулювання міграції. Цей принцип в дослідженнях міжнародної міграції повинен враховуватися в контексті визначення параметрів міграційних коридорів та характеризувати їх за такими показниками: 1) тривалість (проміжок часу), протягом якого спостерігаються суттєві міграційні переміщення між країною походження та країною призначення (у міграційній парі); 2) стійкість міграційних потоків (тобто відносна стабільність переміщень в межах міграційної пари). Отже, тривалість характеризує проміжок часу, протягом якого існує міграційний коридор (від появи до зникнення міграційного руху), разом з тим, стійкість вказує на тенденції звуження чи розширення міграційного коридору між країнами міграційної пари з плином часу.

Виходячи з аналізу існуючих праць з проблем міжнародної міграції, встановлено, що даний процес визначається переважно на основі фактичних даних про міграційні потоки (за різні проміжки часу та окремими групами країн або мігрантів). Разом з тим, лишаються поза увагою потенційні міграційні потоки, які можна визначити через існування мотивів мігрувати, за чим слідує практичне втілення цього прагнення.

Тому, пропонуємо трактувати принцип мобільності. Він орієнтує дослідження на вивчення як фактичних міграційних потоків, так і потенційних, що покладається в основу формування емпіричної бази дослідження та обумовлює його методичний інструмент.

Однак, виходячи з виявлених для дослідження питань та сформульованих завдань (рис. 1.6), вважаємо за доцільне сформулювати ще один принцип – принцип комунікації. Він розширює предметну площину дослідження доповнюючи її наявними комунікаційними зв'язками в межах міграційних мереж, а також зв'язками між суб'єктами міжнародних економічних відносин у сфері міжнародної міграції. Так, вивчення таких комунікацій між інституціями та суб'єктами різного рівня дозволить визначити вектори удосконалення інституційного середовища перебігу міграційних потоків.

Узагальнений та конкретизований зміст принципів дослідження міжнародної міграції, а також опис її параметрів, які підлягають вивченню з використанням цих принципів, представлено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Принципи дослідження міжнародної міграції та їх зв'язок з елементами його методології

Принцип	Зміст принципу*	Параметри міграції, досліджувані з використанням принципу*
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Принцип темпоральності**	Принцип темпоральності міграційних досліджень ґрунтується на тому, що процес міжнародної міграції характеризується параметрами тривалості та стійкості, які повинні братися до уваги в ході аналізу міграційних пар, їх прогнозування та вивчення передумов і засобів регулювання міграції.	1) тривалість (проміжок часу), протягом якого спостерігаються суттєві міграційні переміщення у міграційній парі; 2) стійкість міграційних потоків (стабільність переміщень у міграційній парі)
Принцип просторовості**	Полягає в тому, що просторове розміщення країн міграційної пари та їх приналежність до конкретних регіонів світу визначає параметри відстані досліджуваних міграційних потоків та інституційного середовища формування міграційних мотивів у мігрантів, створюваного діями та зв'язками формальних та неформальних інститутів країн та регіональних інтеграційних об'єднань.	1) просторове взаємне розміщення країн міграційної пари 2) просторове розміщення країн міграційної пари відносно інших країн та регіонів світу, включаючи приналежність до інтеграційних об'єднань

Продовження табл. 1.2

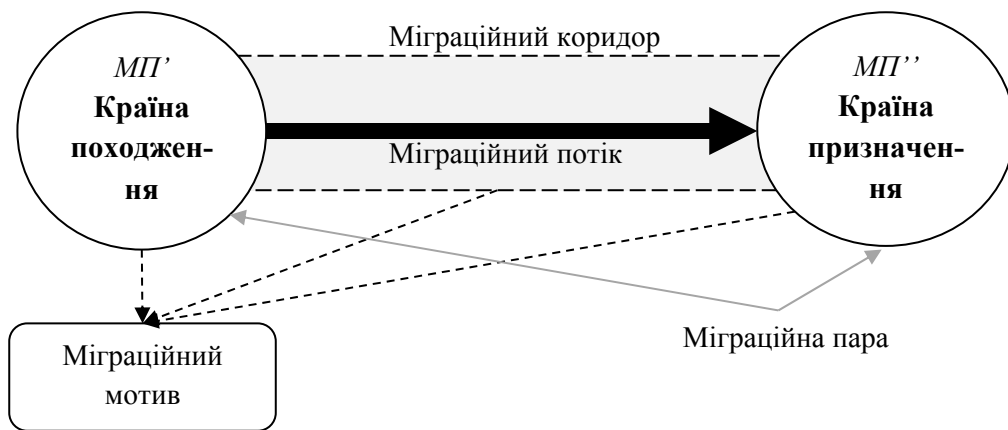
1	2	3
Принцип комунікації*	Принцип комунікації розширює предметну площину дослідження доповнюючи її наявними комунікаційними зв'язками в межах міграційних мереж, а також зв'язками між суб'єктами міжнародних економічних відносин у сфері міжнародної міграції.	1) наявність сталих комунікативних зв'язків, сформованих в межах міграційних мереж та з потенційними мігрантами 2) наявність активних чи пасивних комунікацій з формальними та неформальними інститутами середовища формування міграційних потоків
Принцип мобільності**	Принцип мобільності орієнтує дослідження на вивчення як фактичних міграційних потоків, так і потенційних, що покладається в основу формування емпіричної бази дослідження та обумовлює його методичний інструмент.	1) формування фактичного міграційного потоку, що полягає у фізичному переміщенні осіб 2) формування міграційного мотиву, що визначає потенційні міграційні потоки

*Власна розробка автора

** Назви принципів використані за Г.Р. Зарембою [360]

Формулювання даних принципів дозволило удосконалити та розвинути елементи методологічного базису дослідження міжнародної міграції як форми міжнародних економічних відносин, зокрема уточнити сферу застосування принципів, яка полягає в описі параметрів міграції, що можуть бути дослідженні з використанням удосконалення принципів. В ході дослідження визначено доцільність перегляду змісту використовуваних принципів дослідження проблем міжнародної міграції термінів з урахуванням положень інституційного підходу.

Упорядкування понятійно-категорійного апарату та сформульовані принципи дослідження дозволять точніше інтерпретувати поняття та терміни без обтяження їх застосування двозначним розумінням та, як результат, сформувати комплексний теоретико-методологічний базис дослідження. Зокрема, для удосконалення термінологічного апарату нами введено до використання описане вище поняття «міграційна пара», а також конкретизовано існуючі поняття «міграційний потік», «міграційний коридор», «міграційний мотив» та «міграційна привабливість». Для кращого уявлення про співвідношення даних понять їх візуалізацію представлено на рис. 1.5.

--- Інституційні межі **міграційного коридору** – інституційне середовище регулювання (забезпечення, координації та контролю) міграційних потоків, яке включає інфраструктуру уповноважених інституцій та організацій, систему законодавчих вимог, міжнародні угоди та відрізняється специфічними кількісними та структурними параметрами потенційних міграційних потоків

←--- Вплив особливостей та факторів (притягування-виштовхування) у країнах міграційної пари на формування **міграційного мотиву** – спонукання людини, яке виявляється у сукупності детермінант, пов'язаних з факторами середовища, викликають реакцію людини та спричиняють її організовану та цілеспрямовану діяльність з виконання міграційного переміщення

← Вектор **міграційного потоку** – фактична чисельність осіб (загальна та за окремими категоріями), які пересуваються міграційним коридором з метою постійного або тимчасового поселення, за певний проміжок часу (характеризується параметрами напрямку (згідно з комбінацією країн походження та призначення) та довжиною (за відстанню між ними)

← **Міграційна пара країн** – комбінація країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, яка характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів

MP', MP'' – **міграційна привабливість** – композиція детермінантів формування міграційних мотивів та тенденцій їх змін протягом періоду часу, які існують на території країни або регіону

Рис. 1.5. Співвідношення понять понятійно-категорійного апарату дослідження проблем міжнародної міграції (власна розробка автора)

На противагу до існуючих підходів щодо розуміння поєднання країни походження і країни призначення, яке, як правило, називають міграційним коридором, вважаємо за доцільне використовувати запропоноване нами вище поняття «міграційна пара». У свою чергу, виходячи з виправданості застосування інституційного підходу, визначаємо міграційний коридор як інституційне середовище регулювання (забезпечення, координації та контролю)

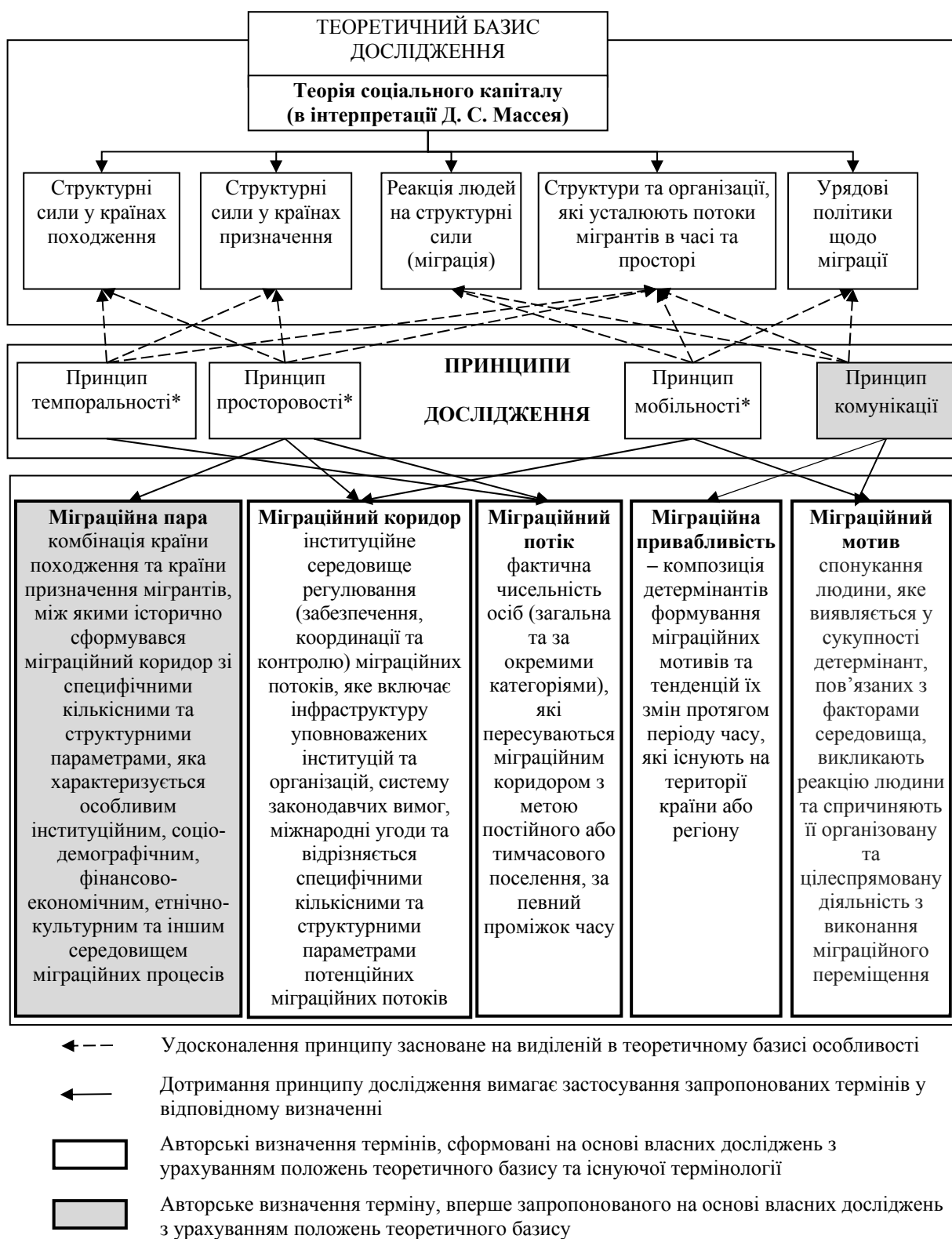
міграційних потоків, яке включає інфраструктуру уповноважених інституцій та організацій, систему законодавчих вимог, міжнародні угоди та відрізняється специфічними кількісними та структурними параметрами потенційних міграційних потоків.

Це означає, що місткість та стійкість міграційного коридору визначається системою інституційних норм та вимог, а звуження чи розширення міграційного коридору означає, відповідно, ужорсточення чи лібералізацію міграційного режиму, встановленого між країнами, що впливає на реальну величину та динаміку міграційних потоків, які, за нашим визначенням, є фактичною чисельністю осіб (загальною та за окремими категоріями), які пересуваються міграційним коридором з метою постійного або тимчасового поселення, за певний проміжок часу.

Останнім важливим поняттям у цій термінологічній системі є поняття «міграційний мотив». Ми визначаємо його як внутрішнє спонукання людини, яке виявляється у сукупності детермінантів, пов'язаних з факторами середовища, що викликають реакцію людини та спричиняють її організовану та цілеспрямовану діяльність з виконання міграційного переміщення. Зауважимо, що дане середовище викликане детермінантами, які діють у країнах міграційної пари, а також у сформованих між країнами міграційних коридорах.

Використання даної термінології дозволяє упорядкувати підходи до дослідження формування міграційних мотивів, удосконалити розуміння фактичних та потенційних міграційних потоків як об'єкта регулювання міграційних процесів та в подальшому дозволяє осмислити процес ухвалення рішення щодо міграції з точки зору формування факторів «притягування-виштовхування».

Узагальнюючи викладене вище, сформовано модель теоретико-методологічного базису дослідження проблем міжнародної міграції з використанням положень теорії соціального капіталу (в інтерпретації Д.С. Массея) (представлено на рис. 1.6).

* назви принципів подано за Г.Р. Зарембою, їх авторську інтерпретацію наведено в табл. 1.2

Рис. 1.6. Теоретико-методологічний базис вивчення проблем міжнародної міграції в частині удосконалених принципів дослідження міжнародної міграції та термінологічного апарату (узагальнено на основі власних досліджень та пропозицій автора)

Таким чином, сформований в результаті дослідження теоретико-методологічний базис слугує досягненню визначених на рис. 1.4 завдань та дозволяє науково обгрунтовано підійти до вирішення виявлених на основі аналізу міграційних теорій актуальних для дослідження питань. Сформульовані Д.С. Массеєм складові його системи аргументації закономірностей міжнародної міграції формують обрану предметну область даного дослідження. Крім того, сформульовані та описані принципи дослідження виступають приписами щодо процесу, вибору методичною інструментарію та інформаційного забезпечення наукового дослідження міжнародної міграції

1.2. Людські ресурси світу та їх перерозподіл в ході міжнародної міграції

Економіка знань формує підвищені вимоги до країн, які прагнуть брати активну участь у міжнародних економічних відносинах на конкурентних засадах, та якості людських ресурсів як носіїв та продуцентів цих знань. За словами Д.Г. Лук'яненка, «конкурентні переваги сьогодні формуються у сфері генерації знань, які, в свою чергу, відображаються в інноваціях. При цьому сучасний людський капітал включає в себе не просто здатність збору та накопичення інформації, а й вміння трансформувати її в знання, які можуть бути застосовані для практичного вирішення стратегічних завдань економічного розвитку. Більше того, у структурі економічних відносин ХХІ століття домінуватиме не просто людський, а інтелектуальний капітал, що реалізується переважно в нематеріальних продуктах і активах» [391]. Однак, за даними Рейтингу недієздатності країн світу (Fragile States Index) починаючи з 2013 р. зафіксовано зростання середнього показника «Втрати людського капіталу» (Е.3: Human Flight and Brain Drain) з 5,44 до 5,65. І хоча зростання невелике, проте кількість країн світу, де зафіксовано високий рівень недієздатності (не нижче 8 пунктів) за цим показником зростає в двічі – з 11 у

2012 р. до 26 у 2017 р. [93]. Це свідчить про втрату країнами власних інтелектуальних та трудових ресурсів, що ставить подальший розвиток постіндустріальної економіки в цих країнах (або хоча б індустріальної економіки у країнах Африки) під загрозу. При цьому середня оцінка загрози втрати людського капіталу у світі зростає, що означає підвищення мобільності висококваліфікованих людських ресурсів, які мігрують з країни у зв'язку з переслідуваннями або неможливістю перебування в країні.

Сардак С., Корнеєв М., Джинджоян В., Федотова Т. та Трифонова О. розглядають міграцію людських ресурсів, зазначаючи, що її позитивним наслідком є «розширення можливості реалізації людського потенціалу, збагачення суспільного життя, збільшення кількості наукових досягнень та поліпшення комунікації» [233, с. 53]. Погоджуючись з думкою авторів, зауважимо, що контрольована міграція дійсно сприяє розвитку людського потенціалу країн та регіонів, його оптимальному використанню, є каталізатором розвитку науки і техніки, що сприяє інноваційному розвитку економіки.

Тому міжнародні економічні відносини у сфері міжнародної міграції людських ресурсів у зв'язку з цим повинні бути орієнтовані на максимізацію вигід сторін щодо дієвого використання людських ресурсів, переслідуючи, перш за все, досягнення цілей сталого розвитку («sustainable development»). Це сприятиме подоланню глобальних проблем людства силами сторін міжнародних економічних відносин в контексті досягнення ними власних завдань розвитку.

Єрмаков А.С. та Д.С. Єрмаков формулюють мету сталого розвитку як «виживання людства в цілому і підвищення якості життя для кожної людини зокрема». Забезпечити це можуть в тому числі: «у соціальній сфері – <...> матеріальний добробут і соціальна захищеність всім <...>; в екологічній сфері – стабільна чисельність населення, збереження розмаїття екосистем і співіснування природи і людських культур у взаємній гармонії, екологічно чисті продукти харчування; в економічній сфері – <...> праця, яка підносить людей, та гідна винагорода за неї, інтелектуальна активність, соціальні і технічні нововведення, розширення людських знань, творча самореалізація людини» [351].

У зв'язку з цим слід конкретизувати завдання дослідження наступним чином: 1) вивчення структури людських ресурсів та особливостей їх використання, виходячи з етапу розвитку економіки країн та регіонів; 2) встановлення зв'язку між групами людських ресурсів та цілями розвитку; 3) окреслення ролі міжнародної міграції у перерозподілі людських ресурсів за їх групами та формуванні демографічного та трудового потенціалу країн.

Для вивчення структури людських ресурсів світу та особливостей їх використання, виходячи з етапу розвитку економіки країн та регіонів, слід визначитися з аналітичним зрізом структури людських ресурсів, який буде покладено в основу дослідження. Зауважимо, що класифікація людських ресурсів за їх демографічними характеристиками (стать, вік та соціальний статус) є доцільною для використання, оскільки статево-вікова структура людських ресурсів країни обумовлює їх здатність формувати демографічні та трудові ресурси у майбутньому. «Мігранти є неоднорідними групами і їх особисті характеристики, такі, як вік, освіта та стать, істотно відрізняються від характеристик населення приймаючого суспільства», – стверджують М. Гізі, (M. Gheasi) та П. Ніджкамп (P. Nijkamp) [104]. Зокрема, статево-вікова структура населення обумовлює його репродуктивну здатність, а отже потенційно означає можливість відтворювати в довгостроковій перспективі трудові ресурси для національних ринків праці, перш за все. Тобто слід зважати на розподіл населення з точки зору його демографічного значення, тобто здатності до природного відтворення, а отже для аналізу стану людських ресурсів слід використовувати також і віковий ценз у його прив'язці до репродуктивної здатності. Пропонуємо визначати його за критеріями показників фертильності, використовуваних ООН у Метаданих статистики населення [287].

Крім того, доцільність аналізу людських ресурсів за статевою структурою продиктована і суто економічними міркуваннями у зв'язку з тим, що проблема статевої нерівності у доступі до економічних ресурсів та отриманні оплачуваної роботи глибоко вивчається та викликає занепокоєння світової спільноти. З точки зору економічної активності жіночого населення та її впливу на формування, підтримку та перерозподіл людських ресурсів, а також створення

суспільного продукту слід вказати на два факти: 1) «якщо б жінки-фермери мали такий же доступ до ресурсів, як і чоловіки, кількість голодуючих у світі могла бути зменшена на 150 млн. осіб» [1]; 2) «жінки в Північній Африці мають менше одного з п'яти оплачуваних робочих місць у несільськогосподарському секторі» [1].

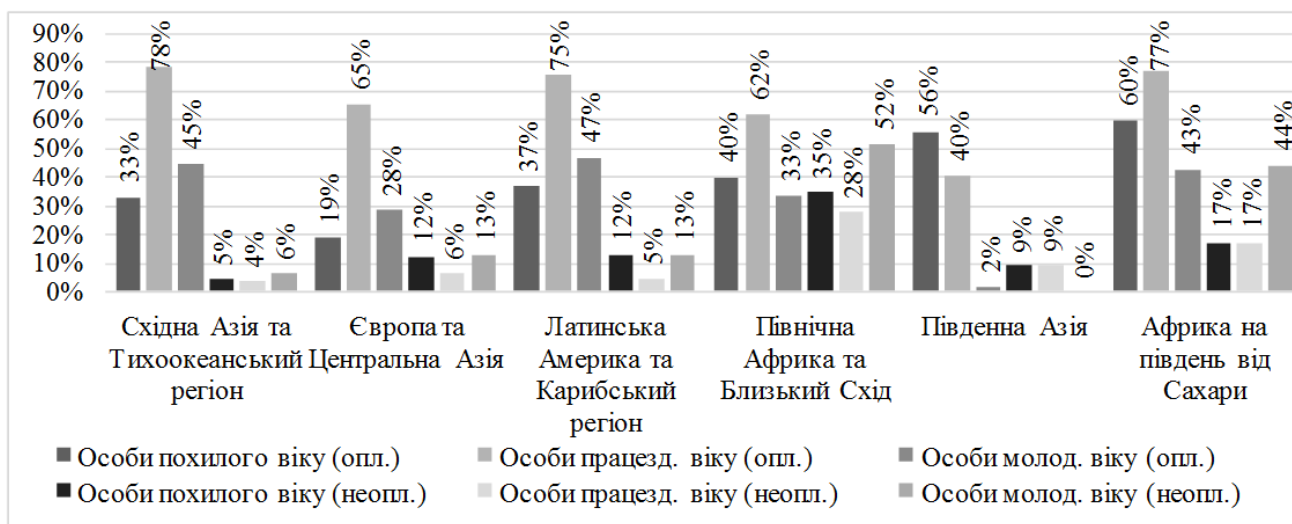
Ці обставини негативно впливають на продуктивність робочої сили, виходячи з відмінностей у статевій структурі зайнятості населення країн та регіонів, проте часто означають асиметрії і у демографічному потенціалі. Так, високий рівень самостійності жінок як економічних агентів (в тому числі і у питанні міграції), як правило, знижує рівень фертильності та чисельність дітей та осіб молодого віку. Це, відповідно, загрожує можливості довгострокового соціального та економічного розвитку та потенційно означає зростання державних витрат на соціальні виплати, навантаження на пенсійний фонд тощо. Економічний вимір демографічних параметрів населення виявляється у структурі зайнятості.

За даними Світового банку, переважна частина зайнятості у Північній Америці та Європі припадає на сферу послуг, що вказує на тенденції та значний рівень індустріального розвитку. Найменш розвиненим регіоном світу є Африка на південь від Сахари, оскільки переважна частина населення зайнята в сільському господарстві (51% чоловіків та жінок зайняті в даній сфері діяльності), хоча значною є частка сфери послуг у структурі зайнятості (41 % жінок та 36% чоловіків). В інших регіонах світу спостерігається значна частина зайнятості населення в сфері послуг – понад 50% чоловіків та жінок. Найменша зайнятість у промисловості у Східній Азії та Тихоокеанському регіоні, Європі та Центральній Азії [263]. Судити про тенденції галузевої зайнятості слід з урахуванням нерівномірності економічного розвитку країн вказаних географічних регіонів, оскільки вони охоплюють країни з різними рівнями зрілості економіки та соціально-економічного становища населення. При цьому, чим вище рівень доходів у регіоні, тим більша частина зайнятих в сфері послуг. Тому в регіонах з високим та вищим від середнього доходом є така тенденція: 91% та 59% жінок, відповідно, зайняті в сфері послуг проти

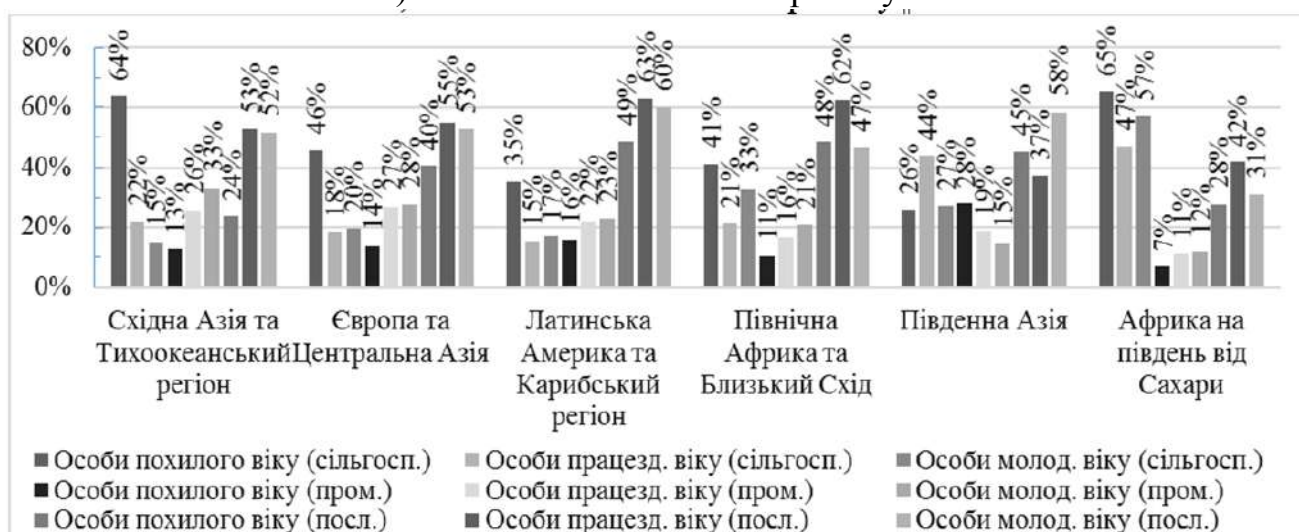
69% та 51% чоловіків (тобто менша частка чоловіків зайнята в сфері послуг в даних регіонах, проте, їх зайнятість вища в промисловості 28% та 32% (проти 8% та 18% за відповідною сферою у жінок)) [263]. Крім того, спостерігається залежність зменшення зайнятості населення в сфері послуг від рівня доходів регіону (зокрема, частка зайнятих в промисловості та сільському господарстві як жінок, так і чоловіків зростає зі зниженням рівня доходу, що майже в рівних долях спостерігається в менш розвинених регіонах та регіонах з доходом нижче середнього). Найбідніші регіони мають значну зайнятість в сільському господарстві – 58% жінок та 48% чоловіків.

«Скорочення народжуваності на фоні збільшення тривалості життя призвело до змін у віковій структурі населення. – пише Є. О. Ляшенко. – Збільшення частки людей старших вікових груп створює додаткове навантаження на пенсійні та соціальні системи, що може призвести до суттєвих соціально-економічних криз» [394, с. 204]. Це спричиняє зростання соціальних видатків бюджету країни, які не є продуктивними та не впливають значно на процеси суспільного відтворення. Однак, видатки бюджету на утримання певних вікових груп населення, а також загальна продуктивність людських ресурсів країни залежить від статево-вікової структури зайнятості населення, тобто долученості різних вікових груп населення до складу зайнятого населення. Додамо ще критерій наявності оплати такої зайнятості (тобто факту виконання населенням оплачуваної роботи). Це важливо для аналізу можливості забезпечення доходів домогосподарств трудовими доходами. В ході дослідження нами проаналізовано дані Світового банку щодо структури зайнятості населення за регіонами світу. При цьому для дослідження диференціації вікової структури зайнятості у регіонах обрано два виміри: оплачуваність такої зайнятості та сектор зайнятості. При цьому використано усереднений показник країн за період 1998–2015 рр. (рис. 1.7).

Як бачимо, значна кількість людей похилого віку задіяна в сільськогосподарському комплексі. В промисловості задіяна незначна частка таких осіб (7,0–15,9 %), а у сфері послуг – 23,7–48,8 %.

а) за наявністю оплати за роботу

б) за секторами економіки

Рис. 1.7. Структура зайнятості населення за віковими групами та секторами економіки (за географічними регіонами світу), % (за 1998–2015 рр.) (розраховано та побудовано за даними Світового банку [263])

Молоде населення у всіх регіонах зайняте переважно у сфері послуг, в сільському господарстві задіяна незначна частка осіб молодого віку. Це свідчить про значний попит на молодих фахівців саме у сфері послуг, оскільки, як правило, їх знання більш сучасні, а компетенції більш адаптовані до вимог ринку праці у сфері послуг у економіці розвинених країн. Значна зайнятість молодих людей у сферах послуг та сільському господарстві в окремих регіонах вказує на недостатній розвиток їх економіки в цілому, проте активний розвиток, наприклад, туристичної сфери, де існує попит на молодих фахівців.

Як бачимо, структура людських ресурсів країн та регіонів в цілому відповідає етапу розвитку їх економіки. Окремі статево-вікові асиметрії людських ресурсів країн та регіонів обумовлені історичними подіями (наприклад, війнами, примусовим переселенням, іншими історичними подіями), а асиметрії у зайнятості людських ресурсів можуть бути пояснені культурними особливостями та домінуючими релігійними догматами, що особливо характерно для арабських країн та країн Східної Азії та Африки на південь від Сахари.

На основі аналізу панельних даних щодо зв'язків між людським капіталом та економічними змінами А. А. Техейра (A. A. Teixeira) та А. С. Куейрос (A. S. Queirós) сформували проблему невідповідності між процесами структурних змін та ресурсами людського капіталу. Вони пишуть: «Для високорозвинених країн вплив людського капіталу на зростання ВВП посилюється, коли важливі галузі виробництва товарів та послуг з доданою вартістю зростають зі зростанням всієї економіки. Відсутність промислових структур, які не можуть належним чином інтегрувати високоосвічених людей до виробничої системи, спричиняє невтішні економічні наслідки для країн з перехідною економікою» [261, с. 9]. Проте, управління розвитком країни в довгостроковій перспективі вимагає управління також її людськими ресурсами, що сприятиме реалізації завдань досягнення глобальної конкурентоспроможності.

Орієнтиром такого розвитку, враховуючи різновекторність стратегій конкурентоспроможності окремих країн, можуть слугувати Цілі сталого розвитку, визначені ООН. Тому доцільно окреслити зв'язок між групами людських ресурсів та цілями розвитку, що пропонуємо зробити шляхом побудови матриці, яка описує охоплення категорій людських ресурсів при досягненні Цілей сталого розвитку. Поділимо людські ресурси на категорії демографічні (потенційно репродуктивного віку, репродуктивного віку, нерепродуктивного віку) та трудові ресурси (некваліфіковані, напівкваліфіковані, високо кваліфіковані, професіонали) (табл. 1.3).

**Охоплення категорій людських ресурсів при досягненні Цілей
сталого розвитку**

Цілі сталого розвитку 2016-2030	Людські ресурси				
	Демографічні ресурси			Трудові ресурси	
	ПР	Р	НР	НК/НПК	ВК/П
Ціль 1. Подолання бідності у всіх її проявах у всьому світі	+	+	+	+	+
Ціль 2. Зупинення голоду, досягнення продовольчої безпеки, покращення харчування, а також сприяння стійкому розвитку сільського господарства	+	+	+		
Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю населення усіх вікових категорій	+	+	+		
Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої та якісної загальної освіти та заохочення до навчання упродовж життя усіх категорій населення	+	+	+	+	+
Ціль 5. Досягнення статевої рівності та надання рівних із чоловіками можливостей розвитку для жінок та дівчат	+	+	+	+	+
Ціль 6. Забезпечення загального доступу кожного до систем водопостачання та засобів санітарії	+	+	+		
Ціль 7. Забезпечення доступу кожного до прийняттого за ціною, безперебійного, сталого та сучасного енергопостачання					
Ціль 8. Сприяти всезагальному та сталому економічному розвитку, зайнятості населення та запровадженню гідних умов праці для усіх верств населення		+	+	+	+
Ціль 9. Побудова стійкої інфраструктури та сприяння сталому розвитку індустріалізації та впровадженню інновацій				+	+
Ціль 10. Зменшення нерівності всередині країн та між країнами	+	+	+	+	+
Ціль 11. Сприяння інтегрованості, безпеці, пристосовуваності до змінюваних умов та стійкості міст	+	+	+	+	+
Ціль 12. Впровадження принципів стійкого споживання та виробництва продукції	+	+	+		
Ціль 13. Вжиття термінових заходів з метою подолання наслідків зміни клімату	+	+	+		
Ціль 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів та морських ресурсів	+	+	+		
Ціль 15. Впровадження заходів стійкого управління лісовим фондом, подолання опустелювання, зупинення процесу деградації земель та втрати біологічної різноманітності	+	+	+		
Ціль 16. Сприяння розбудові справедливих, мирних та відкритих спільнот	+	+	+	+	+
Ціль 17. Активізація та посилення глобального партнерства в інтересах сталого розвитку	+	+	+	+	+
Умовні позначення: ПР – потенційно репродуктивного віку; Р – репродуктивного віку; НР – нерепродуктивного віку; НК – некваліфіковані; НПК – напівкваліфіковані; ВК – високо кваліфіковані; П – професіонали					

Власна розробка автора; Цілі сталого розвитку приведено за даними ООН [1]

У даній матриці визначено групи демографічних та трудових ресурсів, на які орієнтована реалізація політик країн та регіонів в ході досягнення Цілей сталого розвитку. Її використання дозволяє сконцентрувати увагу на цільових категоріях людських ресурсів, що дозволяє таргетувати політику зайнятості, соціальну та освітню політики, виходячи з особливостей кожної групи людських ресурсів. Зауважимо, що до цих категорій долучаються також і людські ресурси іммігрантів, які формуються в ході різних видів міграції. Тому для цілей даного дослідження необхідно дослідити вплив міжнародної міграції на стан та перерозподіл людських ресурсів країн та регіонів.

«Думаю, – пише С. Кестлс, – що корисно розширити про поняття “нової мантри” міграції, щоб включити весь спектр переваг, які вона дає: 1) грошові перекази мігрантів можуть мати значний позитивний вплив на економічний розвиток країн походження; 2) мігранти також передають домашні навички та ставлення, відомі як «соціальні грошові перекази», які підтримують розвиток; 3) «Витік мозку» замінюється на «мозковий оборот», що приносить користь як країнам походження, так і країнам призначення; 4) тимчасова (або кругова) трудова міграція може стимулювати розвиток; 5) діаспори мігрантів можуть бути потужною силою для розвитку шляхом передачі ресурсів та ідей; 6) економічний розвиток зменшить відтік населення» [35]. При цьому передумовами вивчення саме стратифікаційної структури міграційних потоків за статевим, віковим та освітньо-професійним поділом мігрантів є те, що відповідні міграційні потоки призводять до глобального перерозподілу людських ресурсів, змінюючи трудовий та демографічний потенціал країн і регіонів, а отже окреслення вимагає роль міжнародної міграції у перерозподілі людських ресурсів за їх групами.

Зазначені аспекти даного питання досліджувалися у працях Г. В. Герасименко [323], З. І. Галушки [318], Н. І. Дучинської [318, 347], С. Ю. Гончарової, А. В. Семенченко [328], І. О. Мостової [421], О. А. Малиновської [403], Т. О. Гнатюк [324], Л. Г. Титаренко [496], Г. В. Дугінець [345], І. Є. Реліна [345], Я. М. Столярчук [488, 489].

Дугінець Г. В. та І. Є. Реліна вказують, що «з усіх чинників, що визначають інтенсивність міжнародної трудової міграції, демографічний, з одного боку, є менш впливовим, ніж приміром, регіональні диспропорції соціально-економічного розвитку та їх наслідки щодо ситуації на ринку праці, доходів населення тощо, а з іншого – є визначальним (якщо немає населення, то немає кому мігрувати)» [345, с. 99]. Тобто вказані автори визначають демографічний фактор як передумову міграції. Протилежною є позиція І.П. Ольшевської, яка в ході дослідження негативних наслідків еміграції (на прикладі України) визначає наступне: «Міграція робочої сили високої кваліфікації і науковців спричиняє якісні зміни на ринку праці та послаблює конкурентні позиції країни; еміграція молодих людей і жінок скорочує народжуваність <...>; еміграція інтелектуальної робочої сили <...> веде до руйнування науково-технологічного потенціалу країни» [432]. Разом з тим, вимагають дослідження особливості міграції різних категорій людських ресурсів відповідно до статево-вікової та освітньо-професійної стратифікації мігрантів з метою подальшого встановлення напрямів декомпозиції міграційної політики щодо них. У зв'язку з цим, ми структуруємо дане дослідження в контексті міжнародної міграції статевих груп людських ресурсів (чоловіків та жінок), вікових груп (молодих осіб та осіб похилого віку), а також осіб з різними рівнями освіти та професійної підготовки, з точки зору формування загроз та переваг країни міграційної пари, а також диференціації наслідків міграції.

Міжнародна міграція людських ресурсів за їх статевими групами.

Дослідженням питань жіночої міграції, її тенденцій та причинно-наслідкових зв'язків займаються Д. Вандегріфт (D. Vandegrift) [280], М. де Ріт (M. De Regt) [72], які зосередили увагу на вивченні сфер працевлаштування мігранток; Я. Худжа (Y. Khoudja) та Л. Платт (L. Platt) [153], які дослідили економічну активність жінок-мігранток за етнічною приналежністю у країні призначення (на прикладі Великобританії); М. Черутті (M. Cerrutti) та М. Гаудіо (M. Gaudio), які здійснили порівняння міграційних потоків жінок на базі

ідентифікації соціокультурних особливостей сприйняття жінки у суспільстві (на прикладі мексиканців у США та парагвайців у Аргентині) [51]. Разом з тим, Р. Сарті (R. Sarti) [234] та Ф. Скрінці (F. Scrinzi) [234, 240], наголошуючи на проблемі ототожнення поняття «статевий» з поняттям «жіночий», скеровують своє дослідження саме на вивчення працевлаштування чоловіків-мігрантів у нетиповій для них сфері роботи на дому. Вікову структуру міграційних потоків у світі вивчали Ш. Ілліш (S. Illés) [135], Б. Блум (B. Bloem), Т. ван Тілбург (T. Van Tilburg), Ф. Томес (F. Thomese) [23], Т. Ворнс (T. Warnes), А. Вільямс (A. Williams) [282], А. Морару (A. Moraru), Р.Ф. Мунтіну (R.F. Munteanu) [187], Г.В. Дугінець та І.Є. Реліна [496].

М. де Ріт (M. De Regt) [72] у своєму дослідженні праці іммігрантів у сфері домашньої роботи у Ємені, говорить про те, що «аналіз траєкторій міграції показує різні мотиви жінок до міграції, їх вибір щодо конкретних країн, шляхи, якими вони організують міграцію, а також подальші наслідки їх мобільності для контакту з сім'ями, що лишилися вдома» [72]. В цьому виявляється статевий аспект процесу міграції: стать відіграє роль на етапі підготовки до міграції, при виїзді з країни походження та в'їзді в країну призначення, а також під час проживання та роботи у ній.

Герасименко Г.В. та О.В. Позняк вказують, що «в кінці ХХ століття потік жінок-мігрантів зростав більш прискореними темпами, ніж чоловіків, у країнах, що є найважливішими реципієнтами трудових мігрантів. Окреслюється нова тенденція фемінізації міжнародної міграції, що є наслідком сучасних змін в структурі зайнятості та сегментації світового ринку праці» [487, с. 46]. Вважаємо, що основним фактором цього є структурні зрушення, зокрема зростаюча пропозиція оплачуваної домашньої праці в економічно розвинених країнах – роботи, яку місцеві жінки вважатимуть низько кваліфікованою та низько оплачуваною. З іншого боку, міграційні мотиви жінок-мігранток охоплюють бажання боротьби з бідністю, поліпшення умов життя, бажання забезпечити дітей та інші мотиви, про які зокрема пише І.М. Петрова [445]).

Однак, слід наголосити на суттєвих загрозах (ризикових аспектах) фемінізації міграційних потоків, серед яких більша вразливість жінок під час перебування за кордоном (небезпека торгівлі людьми). У пояснення такої ситуації можна привести думку Д. Вандегріфт [280], яка вказує, що «жінки, які не мають дітей, навіть за несприятливих умов у сфері зайнятості отримують більш високі доходи за рахунок підприємницької діяльності завдяки більш тривалому часу роботи, разом з тим, батьківські обов'язки інших жінок зумовлюють параметри їх роботи, особливо у готельно-туристичній сфері» [280]. Якщо ж говорити про диференціацію статевого сприйняття роботи мігрантів у сфері домашнього обслуговування, то цікавим є висновок Р. Сарті та Ф. Скрінци [234], які вбачають у подібному працевлаштуванні чоловіків-мігрантів потужний спосіб долучити їх до непомітної та неоплачуваної на батьківщині домашньої роботи, виконуваної переважно жінками. Щодо жіночої зайнятості в даній сфері послуг вони вказують, що мігрантки зайняті у сфері домашньої роботи за кордоном у такий спосіб виконують свої «традиційні» завдання як жінки та матері, але вже в транснаціональному вимірі – жінки, які мігрують і працюють за кордоном хатніми робітницями змінюють поняття «хороша мати», доповнюючи його важкою працею заради благополуччя своїх дітей (її значення в родині зростає, оскільки саме вона тепер виконує роль годувальниці).

Останнім часом все частіше виділяють також низку проблем суспільно-родинного характеру (дистанціонування сімей, формування прошарку перманентних утриманців, трансформація формату існування родин, складність адаптації мігрантів після повернення). За словами М. Черутті та М. Гаудіо, «ключовим фактором у розумінні статевих відмінностей в характері міграції є культурний фактор – статево-сімейна система, яка переважає в кожній країні, і роль, яку вона визначає для жінок в суспільстві» [51].

Говорячи про те, що жінки-мігрантки з професійною освітою за кордоном зіштовхуються з проблемами підтвердження кваліфікації,

Є.О. Ляшенко робить висновок, що «самостійна зайнятість дозволяє жінкам поєднувати роботу з сімейними обов'язками та створює можливості для того, щоб запобігти дискримінації або експлуатації на робочих місцях» [394, с. 207]. Не погоджуючись з такою позицією, вважаємо важливим соціально-психологічним наслідком фемінізації міграції формування більшої самостійності жінок щодо здійснення міграцій та працевлаштування, що трансформує суспільне значення жінки як самостійного та повноцінного суб'єкта економічних відносин. У зв'язку з цим описані вище суспільно-родинні проблеми не повинні пояснюватися статевими параметрами міграції та виникають у випадку міграції будь-кого з батьків. Тому, при визначенні напрямів удосконалення системи регулювання міграції жінок слід сконцентрувати увагу не на створенні умов для укріплення існуючих статевих ролей та обмеженні ролі жінки функціями у домогосподарстві та репродуктивними функціями, а на посиленні системи захисту її інтересів, дотриманні прав та свобод жінки як людини, формуванні економіко-правового базису реалізації її трудових та інших прав на території як країни походження, так і країни призначення.

Проте, у даному випадку нас цікавить глобальний вимір міграції жінок та чоловіків за їх віковими групами, виходячи з наступних міркувань:

1) міграція жінок в довгостроковій перспективі (мається на увазі довгострокова або остаточна) потенційно призводить до змін у показниках народжуваності, отже означає перерозподіл демографічного та трудового потенціалу (особливо в країнах, де передбачені процедури натуралізації);

2) міграція жінок означає перерозподіл доступу до засобів праці, адже низький рівень жіночої зайнятості в одній країні може бути компенсований їх роботою у іншій, що сприяє зростанню суспільного продукту у країні, яка забезпечує їх роботою (уточнимо, що це буде впливати на обсяги ВВП країн, зокрема призводитиме до зростання створеного продукту або послуги у сфері зайнятості цієї категорії мігрантів);

3) як правило, оплата праці мігрантів набагато нижче оплати праці громадян країн. Крім того, розриви в оплаті праці жінок і чоловіків існують майже у всіх країнах світу (про актуальність даного твердження свідчить факт, що дане співвідношення включено до методології розрахунку ІЛР).

Виходячи з виявлених асиметрій демографічного середовища країн та регіонів (відмінностей у статеві-віковій структурі населення, його освітньо-професійному рівні, економічній активності різних категорій населення), слід описати основні тенденції статево-вікової структури міграційних потоків за вказаними регіонами на основі даних Світового Банку [107]. Так, на кожні десять років спостерігається зростання осередків мігрантів на понад 18 млн. осіб, при цьому з 1990 р. до 2000 р. темпи приросту зросли з 14% до 18% за кожне десятиліття (статевий поділ осередків мігрантів є рівномірним). Однак, якщо говорити про географічну структуру (табл. Г.1 Додатку Г), то основна частина жінок-мігрантів прямує до США, Німеччини, Росії, Великої Британії, Канади та Франції. Україна з 1960 р. по 2000 р. посідала 4-6 місце серед країн призначення жінок-мігрантів, проте у 2017 р. не увійшла і у 10-ку таких країн. До першого десятку входить також Саудівська Аравія, Австралія, Італія та Іспанія. Основна частина чоловіків-мігрантів прямує до США, Саудівської Аравії, Німеччини, Великої Британії, Франції, Канади та Австралії. Україна у 2017 р. не увійшла в 10-ку країн-лідерів серед країн призначення.

Це, як правило, міграційні потоки між країнами Глобальної Півночі та Глобального Півдня. Зауважимо, що міграції, локалізовані лише в межах цих регіонів, є явищем поширеним, адже асиметрії економічного розвитку країн та людських ресурсів в межах одного регіону є слабшими, що спрощує процес міграції та інтеграції мігрантів. Для визначення загальних тенденцій зміни статевої структури міграційних потоків з країн окремих регіонів та груп країн нами проаналізовано дані ООН щодо міграції чоловіків і жінок протягом 1990-2017 рр. (зокрема, визначено частку жінок у складі міграційного потоку в середньому за географічним регіоном і за групами країн за рівнем доходів).

Результати узагальнення даних продемонстровано на рис. 1.8.

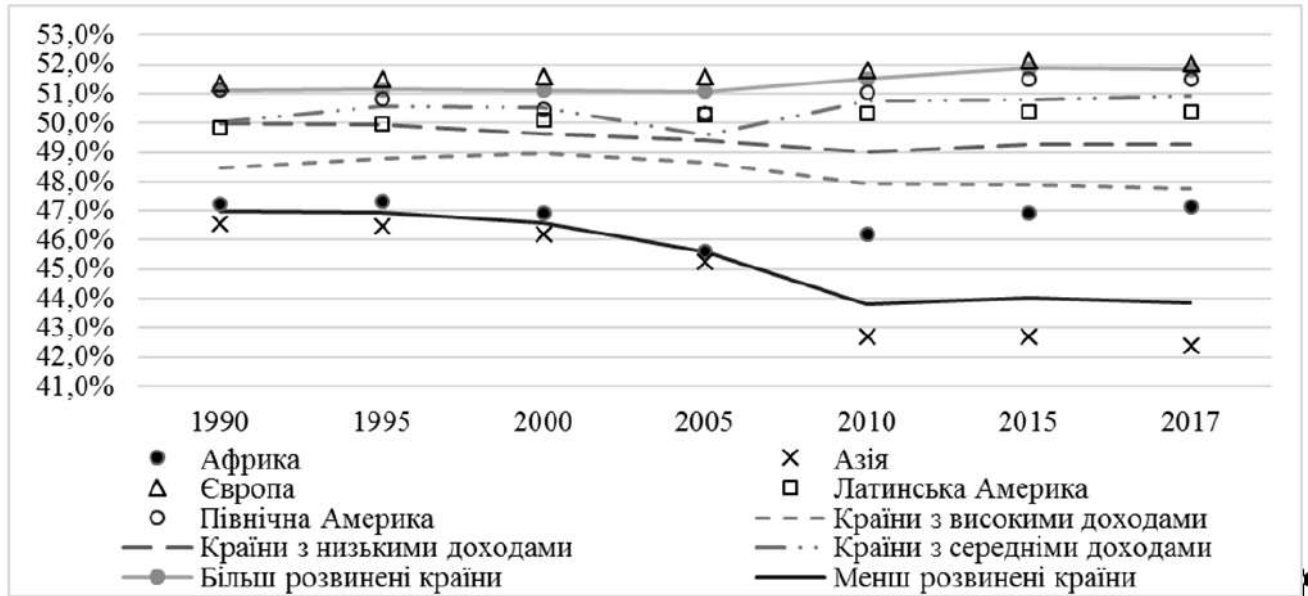

Рис. 1.8. Частка жінок у структурі міграційного потоку у 1990-2017 рр. (за країнами походження) (розраховано та побудовано на основі даних ООН [140])

Достатньо висока частка жінок у міграційному потоці з найменш розвинених країн визначається тенденціями, передусім ІЛР (зокрема, показником гендерної рівності), проте найбільше – структурою зайнятості населення в найбільш та найменш розвинених країнах. Так, в найбільш розвинених країнах вищий показник статевої рівності, а отже і доступу жінок до освіти та оплачуваної роботи. Це означає, що жінці як мігранту легше отримати доступ до здобуття професійної освіти та зайняти посаду відповідно до здобутого кваліфікаційного рівня, проте, виключно у випадку відповідності її освітньо-професійного рівня пропонованим посадам. При цьому вибір секторів економіки та галузей для працевлаштування значно ширший у зв'язку з вищим рівнем підготовки. Разом з тим, у найменш розвинених країнах, рівень доступу жінок до здобуття освіти (навіть середньої) достатньо низький, що визначає потенційний сегмент їх зайнятості – сфера сільського господарства або домашня (неоплачувана) праця. Це визначає і тенденції міграції жінок в межах регіонів, де найбільш розвинені ці сфери, тобто до найменш розвинених країн.

Пояснити передумови такої ситуації можна через інституційний вплив на формування факторів «притягування» і «виштовхування», диференціацію у економічному становищі жінок і чоловіків (селективна політика щодо мобільності жінок в окремих країнах, різний рівень їх доступу до оплачуваної роботи та економічних ресурсів, особливості культурно-релігійного середовища).

В Україні трансформується статево-вікова структура української міграції, яка характеризується зростанням чисельності жінок-мігрантів (більш вразливої категорії мігрантів), зниженням середнього віку мігрантів, що провокує проблеми старіння нації, зниження рівня народжуваності, погіршення трудового потенціалу населення тощо.

За даними Представництва МОМ в Україні, «довгострокові трудові мігранти чоловічої статі переважають у віковій групі 30-44 років (50 % чоловіків / 36 % жінок), а трудових мігрантів-жінок більше в категорії 45-65 років (47 % жінок / 28 % чоловіків). У молодшій віковій групі 18-29 років кількість чоловіків / жінок більш збалансована (17 % / 22 %)» [417, с. 15]. Крім того, «прогнозується, що частка жінок, які здійснюють довгострокову трудову міграцію збільшиться з 34 % до 42 %» [417, с. 32]. Іншу статеву пропорцію трудових мігрантів (на прикладі вихідців з сільської місцевості) спостерігає І.П. Майданік, яка вказує, що серед них «частка чоловіків у 3,5 рази вища за частку жінок (77,9 та 22,1 % відповідно)» [398, с. 151].

Якщо ж глибше характеризувати параметри міграційних потоків у статевому зрізі, то тут слід звернутися до узагальнень, зроблених М.М. Касьяною та О.В. Ширмою [372], які за результатами проведених ними досліджень відмічають, по-перше, зростання частки жінок-мігранток у порівнянні з 2001 р. (з 24 % до 32,8 % у 2011 р.), по-друге, різну географічну спрямованість жіночої та чоловічої міграції, по-третє, вищий порівняно з чоловіками середній вік жінок-мігранток (37,9 року проти 36,2 років), а також суттєво вищу частку осіб з вищою освітою серед мігрантів саме у жіночого населення (20% проти 11%) [372, с. 15–16].

У дослідженнях, робимо висновок, що вони формували свою думку, виходячи з досліджень, проведених фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України [426, с. 114], проаналізовано відмінності в середній тривалості перебування жінок та чоловіків в еміграції [426, с. 115], а також структуру трудових мігрантів за шлюбним статусом [426, с. 46]. Дане дослідження дає широке уявлення про статеву-вікову та соціальну структуру українських емігрантів.

Ряд ґрунтовних висновків з досліджуваних нами питань роблять у своїй праці Г.В. Герасименко та О.В. Позняк, які зазначають: «Тривалий час наукові дослідження міграційних процесів передбачали, що абсолютну більшість трудових мігрантів репрезентують чоловіки, які виступають основними годувальниками родин, тоді як жінки несуть відповідальність за дітей та домашню роботу, залишаючись удома. Традиційно жінок не вважали суб'єктами міграції взагалі чи розглядали як «залежних» та «вторинних» мігрантів, які супроводжують свою родину або чоловіка» [336]. Зокрема, вони відносять до основних рис гендерної трансформації міграційних процесів наступні тенденції: «1) фемінізація міжнародної міграції – прискорене зростання чисельності та питомої ваги жінок у складі міжнародних мігрантів <...>; 2) зміна ролі жінок у родині, суспільстві, економіці <...>; 3) професійна гендерна сегрегація та сегментація міжнародного ринку праці <...>; 4) підвищена вразливість жінок-мігрантів до дискримінації, експлуатації та порушення прав людини, зокрема торгівлі людьми» [336].

Крім того, не можна оминати увагою зростання розриву у винагородах за працю жінок та чоловіків, часте обмеження кваліфікаційного рівня виконуваних робіт. Узагальнивши результати обстежень, здійснених Представництвом МОМ в Україні, можна сформувати наступну порівняльну таблицю за основними параметрами профілів мігрантів та в розрізі гендерного аспекту (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Фінансові аспекти статевого профілю українських емігрантів

Параметр порівняння	Мігранти за статтю	
	Жінки	Чоловіки
1	2	3
Галузі працевлаштування мігрантів у країні призначення	Робота на дому – 33% (старші жінки), готельно-ресторанний бізнес та туризм – 21% (молодші жінки), сільське господарство – 10%, виробництво – 9%, торгівля – 6%	Будівництво – 45% (молодші чоловіки), виробництво – 17%, транспорт і комунікація – 9%, сільське господарство – 8%
Середня величина оплати праці за рівнем зайнятості:		
- некваліфікований робітник	1146 дол. США	1072 дол. США
- кваліфікований робітник	1608 дол. США	1531 дол. США
- висококваліфікований робітник	2704 дол. США	2690 дол. США
- спеціаліст	2133 дол. США	2733 дол. США
- керівник	2298 дол. США	3003 дол. США
- професіонал	2099 дол. США	2045 дол. США
Розрив у величині оплати праці, в тому числі за галузями:		
- охорони здоров'я	В середньому на 53% доходи чоловіків більше, ніж у жінок	
- готельно-ресторанного бізнесу	В середньому на 53% доходи чоловіків більше, ніж у жінок	
- сільського господарства	В середньому на 28% доходи чоловіків більше, ніж у жінок	
Розрив у величині оплати праці, в тому числі за країнами призначення:		
- країнах СНД	Чоловіки заробляють в середньому на 22% більше	
- країнах ЄС	Чоловіки заробляють приблизно на рівні з жінками	
Частка мігрантів з вищою освітою	53%	37%
Середня величина грошових переказів	5 708 дол. США	7 200 дол. США (в середньому на 20% вище, ніж мігрантки)
Основні напрями витрачання грошових переказів	Підтримка батьків і родичів	Відкладання заощаджень, купівля нерухомості та інвестування у бізнес
Частка переказів у натуральній формі	51%	40%
Частка мігрантів, схильних до заощаджень	97%	96%
Частка мігрантів, що зберігають заощадження за кордоном	87%	73%
Цільова сума заощаджень	201 тис.дол. США	194 тис.дол. США
Обсяг фактичних заощаджень	27 тис.дол. США	25 тис.дол. США

Узагальнено за даними Представництва МОМ в Україні [417]

Міжнародна міграція людських ресурсів (за їх віковими групами). В контексті вікової структури міграційних потоків слід наголосити на її потенційних зв'язках з демографічними ризиками. «У сучасному світі – пише М.О. Мамедбекова, – значно зростає роль міжнародної міграції в демографічному розвитку провідних країн. В умовах прогресуючого старіння населення в розвинених країнах у останніх виникає потреба поповнення ринку праці за рахунок міжнародних мігрантів для зниження коефіцієнта демографічного навантаження» [409, с. 287]. Можна сказати, що міграція населення продуктивного (з точки зору економічної активності) та репродуктивного віку (з точки зору здатності до природного відтворення населення) дозволяє в подальшому країні реалізувати власну гео економічну стратегію, маючи значні демографічні та трудові ресурси, що в цілому пояснює відповідний драйвер майбутнього виробництва.

Щодо міграції осіб старшого віку (понад 65 років), що мігрують для постійного проживання, слід навести думку Ш. Ілліша, який провів дослідження імміграції людей похилого віку в Угорщину. Зокрема, він вказує, що «фінансове становище пенсіонерів, які прибули на місце постійного проживання в цю країну в рамках возз'єднання сім'ї, є далеким від задовільного» [135, с. 168]. Він також зауважує, що «хоча їх переміщення, ймовірно, тягне за собою капітальні трансферти в цю країну, без захисту їх сім'ї вони не будуть життєздатні в їх новому середовищі» [135, с. 168]. У зв'язку з цим вчений наголошує на загостренні проблеми пенсійного та іншого соціального забезпечення за рахунок державного фінансування значної кількості осіб похилого віку, які стають резидентами Угорщини.

«Соціальний портрет типового мігранта – це особа молодого і середнього працездатного віку переважно чоловічої статі з високим рівнем кваліфікації та освіти. – пише І.А. Лапшина. – «Якісні» характеристики мігруючого населення вище середнього рівня, за кордон виїжджають найактивніші, фізично і психічно стійкі люди, що погіршує «якість» національних трудових ресурсів загалом» [388]. За результатами опрацьованої бази даних ООН щодо статево-вікових

груп мігрантів в межах кожного регіону призначення побудовано рис. 1.9, де показано вікову структуру міграційних осередків у країнах окремих регіонів.

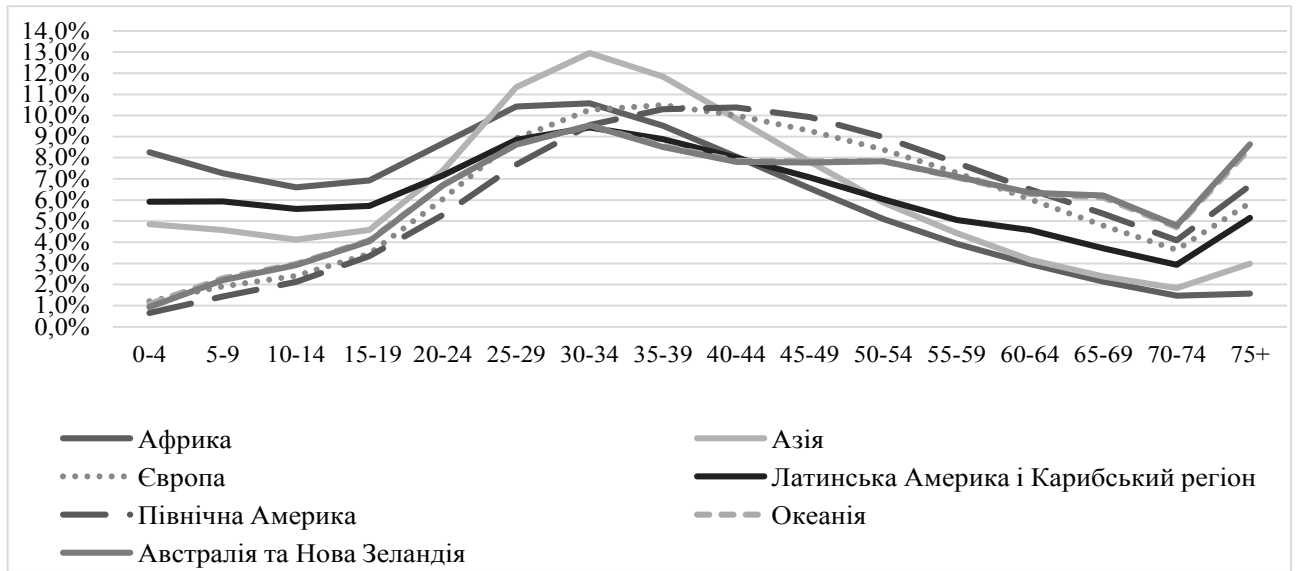

Рис. 1.9. Віковий розподіл мігрантів в країнах призначення у 2017 р., % від чисельності мігрантів у регіоні (систематизовано та побудовано за даними ООН [276])

Виходячи з віковою розподілу міграційних потоків до окремих регіонів дозволяє зробити ряд висновків:

1) значна чисельність осіб у віці 0-19 є іммігрантами у Африці та Латинській Америці і Карибському регіоні, а також Азії. Можна зробити припущення про те, що передумовами такої структури міграційних осередків є, по-перше, високий рівень народжуваності у цих країнах в цілому. По-друге, дана ситуація призводить до другого припущення – така структура міграційного осередку пояснюється значним рівнем внутрішньорегіональної міграції. У зв'язку з цим доцільним є дослідження тенденцій такої міграції з урахуванням існуючих у регіоні факторів «притягування» і «виштовхування». По-третє, в 2015 р. посилилася військово-політична нестабільність та зросла кількість військових конфліктів на тлі триваючих етнічних конфліктів в Африці та проблем зі злочинністю у Латинській Америці, спостерігається також значна кількість мігрантів віком від 0 до 19 років (за регіонами частка даної вікової категорії варіює від 3,9% в Північній Америці до 10,8% в Європі) – разом з

батьками мігрують також їх діти, проте, критичним є стан постконфліктної міграції дітей без супроводу. Проте, цікавими є і суто демографічні передумови міграції молоді. Такий приклад приводять у своєму дослідженні Д.Е. Блум та Д. Каннінг: «Ірландія історично мала високий рівень міграції молодих дорослих (близько 1% населення на рік) через нездатність її економіки поглинати великий приплив молодих робітників, створений високим рівнем народжуваності» [24];

2) кількість мігрантів старшого віку переважає у країнах Європи, Північній Америці, Австралії та Новій Зеландії. Передумовами цього, на нашу думку, є вищий рівень розвитку інституційного середовища забезпечення належного рівня життя і соціального захисту. Це визначає доцільність врахування інституційних факторів у виникненні міграційних мотивів та формування міграційної привабливості країни;

3) спад частки мігрантів можна констатувати у категорії від 35 до 39 років. Так, з кожним віковим проміжком, починаючи з даної категорії, спад частки вікової категорії мігрантів у загальній їх чисельності в регіоні призначення в середньому знижується на 1% порівняно з попередньою категорією. Це можна пояснити тим, що фактично в більшості випадків, починаючи з даного віку особи схильні оселятися на постійне проживання, набувати ширших прав власності на рухоме та нерухоме майно, мати кар'єрні здобутки, тому їх схильність до мобільності знижується, а самі особи втрачають (послаблюють) міграційні мотиви. Більшою мірою мігрують люди, які є більш мобільними щодо зміни місця проживання чи мають слабші соціальні зв'язки (віком від 19 до 35 років).

Виходячи з важливості враховуючи поділу людських ресурсів за їх демографічним значенням для відтворення населення, вважаємо за доцільне структурувати отримані на рис. 1.9 дані за обґрунтованими вище групами.

У таблиці 1.5 представлено систематизовані показники структури мігрантів у регіонах призначення з поділом за ознакою можливості участі у процесах природного відтворення населення.

Розподіл мігрантів (за регіоном призначення) у 2015-2017 рр. за їх демографічними значенням

Регіон	Частки мігрантів з розподілом на вікові групи, %								
	Потенційно репродуктивного віку (0-14 років)			Репродуктивного віку (15-49 років)			Нерепродуктивного віку (понад 50 років)		
	2015	2017	Зміна, п.с.	2015	2017	Зміна, п.с.	2015	2017	Зміна, п.с.
Африка	25,3	22,1	-3,2	58,6	65,8	+7,2	16	12,1	-3,9
Азія	29,6	13,6	-16	54,8	71,6	+16,8	15,6	14,8	-0,8
Європа	34,4	5,5	-28,9	52,6	66,8	+14,2	13	27,6	+14,6
Латинська Америка і Карибський регіон	27	17,4	-9,6	54,8	61,1	+6,3	18,2	21,4	+3,2
Північна Америка	10,3	4,2	-6,1	64,4	65,4	+1	25,3	30,4	+5,1
Океанія	25,4	6,3	-19,1	62,6	61	-1,6	12	32,6	+20,6
Австралія та Нова Зеландія	13,5	6,1	-7,4	63,9	60,8	-3,1	22,6	33,1	+10,5

Систематизовано та розраховано за даними ООН [276]

Таким чином, найбільша чисельність репродуктивних (або потенційно репродуктивних) мігрантів зосереджена в Африці, Азії, Латинській Америці та Карибському регіоні. В більш розвинених регіонах, зокрема, Австралії та Новій Зеландії, Північній Америці та Європі частка таких осіб є найнижчою.

Однак, більш старше населення, яке мігрувало раніше, ймовірно, отримало громадянство за законодавством приймаючої країни та народило дітей. І вони, хоча і стали громадянами цієї ж країни, все ж таки є носіями інших культурно-мовних традицій.

Згідно з результатами опитування, проведеного ЮНЕСКО у містах, що беруть участь у Європейській коаліції міст проти расизму (The European Coalition of Cities against Racism, ECCAR), частка населення, що народилася від іноземців, складає від 16% до 40% населення міст, тоді як у м. Еше-сюр-Альзетта (Люксембург) відмітили понад 55%, а у м. Роттердам (Нідерланди) та м. Відень (Австрія) вказали близько 50% осіб, у яких один або обидва батьки народилися за кордоном.

Така ситуація демонструє демографічний вплив мігрантів на населення країн Європи. Однак, значною є частка мігрантів нерепродуктивного віку у

окремих регіонах, що визначає вищий ступінь тиску мігрантів на системи соціального забезпечення, однак і значне поповнення ринку праці та потенційний демографічний приріст в короткостроковій перспективі. Саме вікова структура населення (в т.ч. мігрантів) визначає потенційну структуру людських ресурсів країн, зокрема трудових у довгостроковій перспективі.

Вікова структура короткострокових і довгострокових трудових мігрантів України продемонстрована на рис. 1.10.

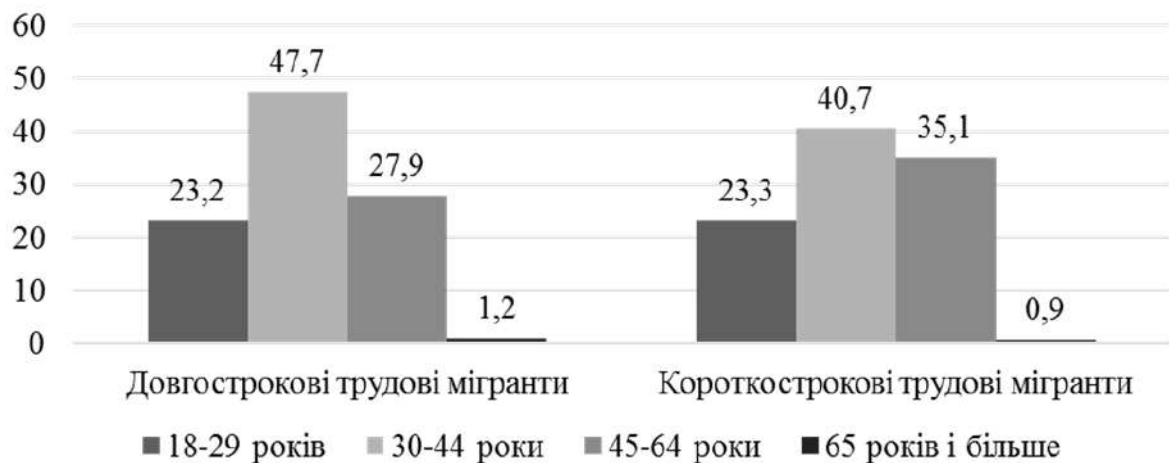

Рис. 1.10. Вікова структура короткострокової і довгострокової трудової еміграції українців (побудовано на основі [417, с. 39])

Як бачимо, приблизний відсоток людей старшого віку, зокрема пенсіонерів серед трудових мігрантів невисокий. Разом з тим, іншу статистику демонструє еміграція на постійне місце проживання.

Базуючись на теорії міграційних мереж, слід констатувати також проблему підвищеної схильності членів родини мігрантів до переїзду у іншу країну з метою возз'єднання або спрощення мігранту виконання родинних обов'язків піклування (за старими батьками, дітьми). Тому на практиці маємо тенденцію сімейних міграцій, які на місці призначення починають формувати міграційні мережі з декількох поколінь. Так, за даними Державної міграційної служби України, у 2017 році громадянам України видано 9185 дозволів на виїзд за кордон на постійне місце проживання, із них дорослим (за винятком пенсіонерів) – 5148 дозволів, дітям – 1862 дозволи та пенсіонерам – 2175

дозволів. <...> В Україну з-за кордону повернулося 1833 громадянина України, які попередньо отримали дозволи на виїзд за кордон на постійне місце проживання, з них дорослих (за винятком пенсіонерів) – 1318 осіб, дітей – 129 особи та пенсіонерів – 386» [413, с. 49]. Таким чином, понад 23 % емігрантів становили пенсіонери (переважно мігруючи до Угорщини (22 %), Росії (42 %), Ізраїлю (8 %), США (8 %)), при цьому їх частка серед мігрантів, які поверталися на Батьківщину, приблизно така же (зауважимо відсоток повернення за різними країнами міграції значно варіюється). Що стосується міграції дітей, то з 1862 осіб 54 % мігрували з батьками до США, 15 % до Ізраїлю, 11 % – до Німеччини.

У зв'язку з цим вважаємо, що регулювання переваг та загроз від міграції людських ресурсів слід базувати на диференціації таких ресурсів, адже їх вплив на демографічний та трудовий потенціал країни у окремих категорій мігрантів різний. Зокрема, урегулювання потенційно вимагають положення щодо забезпечення рівного доступу до економічних благ чоловіків і жінок, стимулювання працевлаштування молоді та осіб похилого віку, адаптація пакетів соціальних програм для різних категорій осіб.

Міжнародна міграція людських ресурсів (за їх освітньо-професійними групами). Світовим економічним форумом підготовлено Звіт про готовність до виробництва майбутнього (Readiness for the Future of Production Report 2018) [219], у якому, відповідно до методології формування показників, визначено драйвери готовності, серед яких є і драйвер «Людський капітал», який має ряд складових, зокрема «Майбутня робоча сила». Саме до даної складової входять інші дві «Міграція» та «Здатність приваблювати та утримувати таланти» – вони об'єднані під загальною назвою «Міграція». В ході даного дослідження вважаємо за доцільне визначити, наскільки важливою є оцінка здатності приваблювати таланти для оцінки готовності до виробництва у майбутньому. Для цього розраховано показники кореляції між драйвером «Людський капітал», його складовою «Майбутня робоча сила» та «Здатність приваблювати та

утримувати таланти» (Додаток Г), а також показники варіації кожного драйверу та складової за групами країн, які виділені у досліджуваному звіті (рис. 1.11).

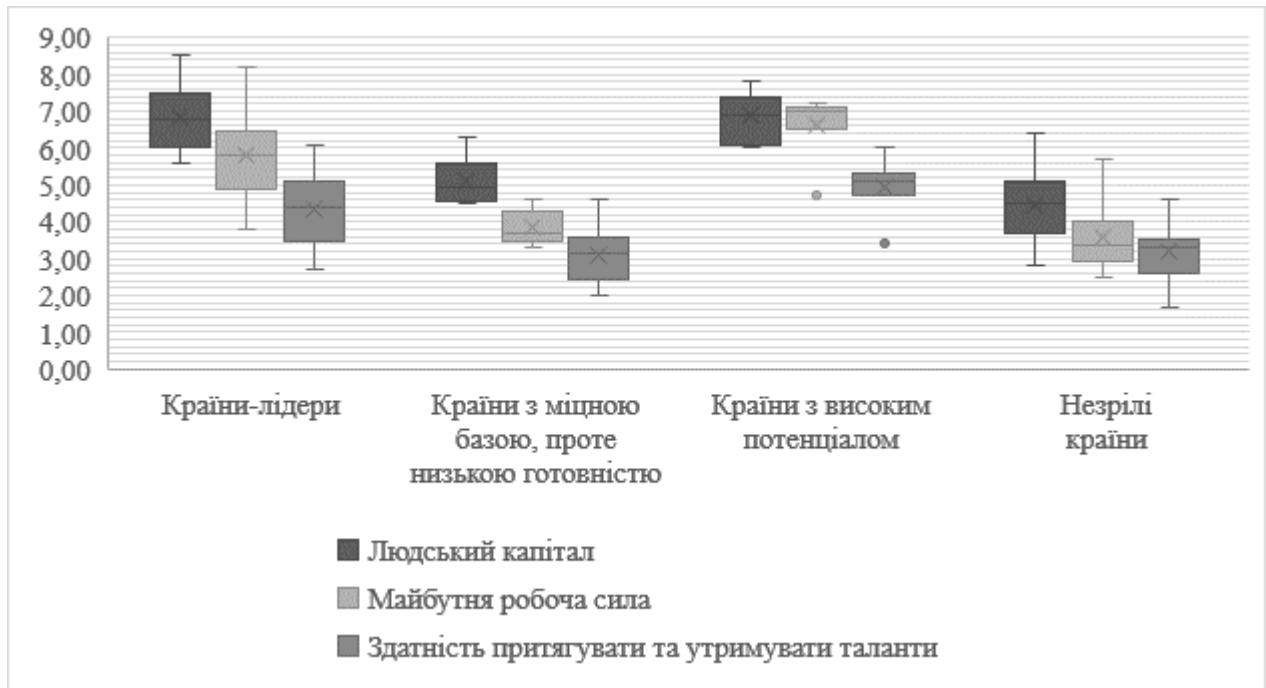

Рис. 1.11. Варіація показників бальної оцінки окремих компонентів Індексу готовності до майбутнього виробництва (за групами країн, 2018 р.) (побудовано за даними Світового економічного форуму [219])

У результаті робимо висновок, що оцінка показників людського капіталу, майбутньої робочої сили та здатності країни притягувати таланти в середньому набагато вище у країн-лідерів та країн з високим потенціалом.

Виходячи з цього, нами проаналізовано рівень освіти населення за регіонами шляхом розрахунку середнього значення частки високо кваліфікованої робочої сили у загальній її чисельності. Зокрема, опрацьовано дані за показниками осіб з вищою освітою за 105 країнами світу за період 2009-2015 рр. на основі даних Світового банку [157] та структуровано відповідно до географічного регіону розміщення країн та групи за показником доходів на душу населення) (табл. Г.2 Додатку Г). В результаті встановлено, що у світі зменшилася кількість високо освіченого населення у загальній чисельності робочої сили (79,48% до 78,16%) в період з 2009-2015 рр. Стійку тенденцію слід відмітити за категорією країн з доходом на душу населення вище

середнього, що характеризує стабільну частку населення, яке має доступ до вищої освіти, що спричиняє зростання ІЛР.

Водночас, викоріненню бідності та підвищенню рівня життя населення сприяє наявність робочих місць та відповідність освітньо-професійного рівня робочої сили країни. Прогнозні розрахунки ООН говорять про те, що в цілому для нових учасників ринку праці протягом 2016-2030 років необхідно 470 мільйонів робочих місць [1], при цьому географічна та галузева їх структура будуть нерівномірними, що пов'язано з різною інтенсивністю економічної діяльності у країнах світу, її галузевими трансформаціями.

Макогон Ю. В. та Медведкін Т. С. вказують, що «каталізатором інтелектуальної міграції виступають глобалізаційні процеси, в першу чергу, в сфері ринку праці, бізнесу, НДДКР, освіти, інформаційно-комунікаційних технологій. Важливу роль в її розширенні грає міграційна і науково-технічна політика розвинених країн, не тільки усувають бар'єри на шляху в'їзду висококваліфікованих фахівців і студентів, але також прагнуть залучити їх різного роду стимулами і пільгами» [402]. Говорячи про світові тенденції щодо освітньо-професійної структури мігрантів, О. А. Малиновська відзначає меншу селективність міжнародних міграцій та вказує: «Оскільки переїзди стали легше здійснюваними, <...> до міграції вдаються менш забезпечені, менш освічені, гірше інформовані особи, які раніше не могли б здійснити переїзд» [405, с. 13].

Івахнюк І.В., на відміну від О. А. Малиновської, говорить про макроекономічне значення вказаних тенденцій. На її думку, «у низовому секторі світового ринку праці низькокваліфіковані мігранти, в тому числі нелегальні, стають важливим елементом конкурентної боротьби як між потужними транснаціональними корпораціями, так і між «аутсайдерами» світового глобалізаційного процесу: дрібними підприємствами сфери виробництва і послуг» [365, с. 39]. Вважаємо, що нижчий рівень селективності міграційних потоків, з одного боку, пов'язаний з інтенсифікацією міграційних потоків біженців, статево-вікову та професійно-освітню структуру яких не можна не брати до уваги, проте з іншого, – посилює існуючі гуманітарні

проблеми іммігрантів у країнах призначення, неможливість отримання ними легального працевлаштування у всіх секторах економіки, звужуючи галузі їх зайнятості до низькокваліфікованих видів робіт у сільському господарстві та будівництві.

Найбільшими країнами походження високо освічених мігрантів до країн ОЕСР є Індія (2,24 млн. осіб), Філіппіни (1,55 млн. осіб), Китай (1,53 млн. осіб) – з країн, які розвиваються та на сьогодні є найбільшими постачальниками мігрантів у світі, а також серед країн ЄС – Велика Британія (1,47 млн. осіб), Німеччина (1,23 млн. осіб) та Польща (1,0 млн. осіб) [139]. Глобальні тенденції визначають і рух трудових ресурсів, які є носіями сучасних знань та вмінь, необхідних для впровадження інновацій та розвитку технологій, забезпечують вищий рівень продуктивності праці у секторах економіки та сприяють створенню продукту у вторинному та третинному секторах економіки.

Ольшевська І.П., пояснюючи формування міжнародних інтелектуальних центрів притягування мігрантів розвитком нової економіки та транснаціоналізацією знань, встановила, що серед країн-донорів фахівців вищої кваліфікації лідерами є Індія, Росія, Канада, Великобританія, Німеччина, Ірландія [432]. А отримують таку робочу силу Канада, США, Гонконг, Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Малайзія, Китай та Японія. «Епіцентром тяжіння професіоналів були та лишаються США – пишуть Г.В. Дугінець та І.Є. Реліна, – тому що фундаментальною основою ефективності американської економіки є її інноваційний потенціал і політика залучення фахівців, що проводиться країною» [345]. Зокрема, до основних факторів притягування висококваліфікованих мігрантів слід віднести сприятливі умови праці та високий рівень її оплати, високий рівень професійної освіти, наявність матеріально-технічної бази проведення досліджень.

Окремим напрямом міграційних досліджень є проблематика студентської міграції. Так, Є.О. Ляшенко, наголошує, що «ця міграція виконує конкретну соціальну функцію, пов'язану з інтернаціоналізацією освіти та розвитком високопрофесійних ресурсів, які представляють за сутністю інтелектуальний

Продовження табл. 1.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Трудова	Некваліфіковані / напівкваліфіковані	+	+		+	+	+	
	Високо кваліфіковані / професіонали	+	+		+	+		+
Примусові мігранти	Втеча з країни	+	+	+	+	+	+	+
	Репатріація / Повернення додому	+	+	+	+	+	+	+
	Мігранти, вивезені з країни за схемами торгівлі людьми та контрабанди	+	+	+	+	+	+	+
	Біженці або шукачі притулку	+	+	+	+	+	+	+
Нелегальні мігранти	Нелегальні мігранти, виявлені як такі в ході міграційного контролю	+	+	+	+	+	+	+
	Нелегальні мігранти, яким буде надано дозвіл на перебування / оселення	+	+	+	+	+	+	+
Бізнес-мігранти	Особи, які займаються легальним бізнесом	+	+		+	+	+	
	Незареєстровані торговці, контрабандисти, наркоторговці, торговці зброєю	+	+	+	+	+	+	+

Примітка:

* темним кольором виділено комірки категорій людських ресурсів, бажаних для залучення в країні призначення

** Умовні позначення: НК – некваліфіковані; НПК – напівкваліфіковані; ВК – високо кваліфіковані; П – професіонали

Власна розробка автора

Проте, дослідження процесів міжнародної міграції людських ресурсів також охоплює сферу формування факторів «притягування та виштовхування» на макрорівні та у площині особистісного сприйняття інтенсивності відповідних факторів, що впливають на міграційні мотиви. Зауважимо, що особисте сприйняття факторів, а також схильність до міграції залежить від приналежності мігранта до певної стратифікаційної групи.

У відповідності до цього необхідно виділити завдання регулювання міграційних процесів, орієнтовані на збереження людських ресурсів у ході долучення країни до процесів міжнародної міграції. Робимо висновок про те що, асиметрії у структурі попиту і пропозиції робочої сили на національних ринках праці можуть бути усунені шляхом імплементації завдань збереження людського потенціалу у соціальну, освітню політику та політику зайнятості.

Зокрема, серед напрямів регулювання міграції людських ресурсів слід визначити сприяння розподілу людських ресурсів країни відповідно до

існуючої пропозиції на ринку праці. У зв'язку з цим, налагодження вимагає система формування достовірної та аналітичної інформації для визначення потенційних сфер легального працевлаштування іммігрантів, відповідно до ніш ринку праці, а також дієвого моніторингу фактичного стану зайнятості та безробіття іммігрантів. Це дозволить усунути диспропорції у попиті та пропозиції робочої сили, сприятиме зниженню навантаження на ринок праці та напруження суспільства у сприйнятті іноземної робочої сили. В цьому аспекті необхідним є також моніторинг дотримання прав працівників, в тому числі іноземних, з метою усунення проявів дискримінації на робочому місці за національно-етнічними та/або статево-віковими ознаками.

В довгостроковій перспективі потрібна також гармонізація міграційної та освітньої політики, що повинно дати позитивні результати у зв'язку з тим, що адаптація освітніх програм до умов національної економіки, її галузевої та територіальної структури сприятиме також урівноваженню попиту та пропозиції робочої сили, зниженню структурного безробіття, тому доцільними є посилення академічної та наукової мобільності з метою підвищення рівня освіти населення (переважно молодих фахівців), здобуття міжнародного досвіду. Урегулювання вимагає також здобуття в країні освіти іноземними громадянами через доцільність активізації імміграції молоді та її інтеграції в освітній простір та ринок праці, що потенційно означає зростання робочої сили та демографічного ресурсу країни.

Таким чином, в ході дослідження окреслено вплив статево-вікової та освітньо-професійної стратифікації мігрантів на перерозподіл людських ресурсів країн та регіонів через уточнення значення відповідних груп мігрантів у формуванні людських ресурсів при досягненні Цілей сталого розвитку.

Врахування долучення відповідних груп мігрантів до окремих видів міграції дозволяє визначити основні канали втрати та джерела надходження людських ресурсів у країнах міграційної пари, а визначені на цій основі завдання регулювання міграційних процесів орієнтовані на збереження та дієве

використання людських ресурсів та повинні бути імплементовані у політику зайнятості, освітню та соціальну політику.

1.3. Інституційний підхід як основа побудови методології дослідження міжнародної міграції людських ресурсів

Міграційні процеси знаходяться під значним впливом інститутів адже, як було вказано у п. 1.1, тривалість та стійкість міграційних потоків, а також існуючі фактично або потенційні міграційні коридори характеризуються особливим інституційним середовищем. Однак, середовище, у якому відбуваються не тільки міграційні, але й всі економічні, соціальні, політичні, екологічні, культурні та інші процеси, також буде відрізнятися у різних міграційних пар. А їх зв'язок з процесами міграційних переміщень обумовлює відповідний вплив сукупності інститутів та зв'язків між ними на міжнародну міграцію людських ресурсів.

В п. 1.2 доведено, що людські ресурси є драйвером конкурентоспроможності країни та її готовності до майбутнього виробництва. Тому вважаємо, що роль інституційного середовища міграційних процесів буде визначатися його здатністю забезпечити реалізацію стратегічних інтересів.

З цього приводу слід розглянути ряд досліджень. Як вказують Л. З. Ван'ю (L.Z. Wanjuu) та П. ле Ру (P. Le Roux), «економічні інститути набагато кращі детермінанти зростання, ніж технології, збільшення інвестицій, державне надання послуг. <...> економічні інститути служать підґрунтям, на якому відбувається економічне зростання» [281, с. 9].

Огілві С. (S. Ogilvie) та А.В. Карус (A.W. Carus), вивчивши теоретико-історичний аспект значення інститутів для забезпечення економічного зростання, визначають, що як політичні, так і економічні інститути слід розглядати з позиції їх сприятливості економічному зростанню. Вони, базуючись на працях Д. Норта, виділяють два типи інститутів – доступні

соціальні порядки, які сприяють економічному зростанню, та закриті (недоступні) соціальні інститути, які стримують його. Крім того, вони йдуть далі у своїх міркуваннях, надаючи інститутам ще характеристику інклюзивності, виходячи з того, наскільки вони сприяють або перешкоджають економічному зростанню [184, с. 405]. Але в даному разі йдеться про макроекономічний чи навіть наднаціональний рівень функціонування інститутів. Подібного підходу дотримуються і Дж. А. Робінсон (J.A. Robinson) та Д. Аджемоглу (D. Acemoglu), стверджуючи, що «сама різниця в інститутах і створює дуже несхожі стимули для жителів <...> і їхнього бажання інвестувати в підприємництво й бізнес. Ці стимули, створені різними інститутами <...> і є головною причиною розбіжностей у економічному добробуті <...>» [226, с. 20].

Інший, кардинально протилежний підхід обрали А. Грайф (A. Greif) та Дж. Мокир (J. Mokyr) [118], зосередивши увагу на когнітивному значенні інститутів, чим вони в цілому пояснюють факт, що роль інститутів та стан розвитку інституційного середовища є нерівномірними між країнами та перебувають у постійному генезисі. Тому вказані вчені ставлять ряд питань, на які слід відповісти при дослідженні впливу інститутів на економічне зростання країни. Серед них: 1) чому і яким чином інститути є такими, як вони є; 2) як вони змінювалися у довгостроковій перспективі; 3) чому в різних країнах інститути настільки відрізняються [118, с. 26]. При цьому вони вказують, що «зміна пізнання та переконань має важливе значення для інституційних змін» [118, с. 26]. В даному аспекті мова йде не стільки про функціональність інститутів, скільки про сприйняття їх значення, ролі та обмежувально-регулювальної сили.

«Інклюзивні економічні інститути торують шлях і для двох інших рушіїв процвітання: технологій та освіти. Стабільне економічне зростання майже завжди супроводжується технологічними вдосконаленнями, що допомагають людям (робочій силі), землі й наявним капіталам (будівлі, машини тощо) підвищувати продуктивність» – пишуть Дж.А. Робінсон (J.A. Robinson) та Д. Аджемоглу (D. Acemoglu) [226, с. 91]. Цілком підтримуємо їх позицію також щодо впливу інститутів на розвиток людського капіталу: «Інклюзивні економічні інститути створюють інклюзивні ринки, які не лише дають людям свободу пошуку професій

у житті відповідно до їхніх талантів, а й забезпечують конкурентне середовище, що надає їм можливості для цього» [226, с. 70].

Виходячи з описаних вище підходів та розуміння вченими значення та ролі інститутів у функціонуванні суспільства, робимо наступні висновки щодо інституційного контексту міграційних досліджень:

1) міграційні процеси характеризуються багаторівневістю. Тому в ході їх дослідження слід враховувати особливості їх перебігу не тільки на національному чи міжнародному рівні, але і на особистісному. Ми пояснюємо це тим, що міграційний процес, починається, в першу чергу, на особистісному рівні, адже, як було вказано в п. 1.1, передусім формується міграційний мотив. Інтенсивність цього міграційного мотиву визначає фактичний міграційний рух;

2) координати фактичного міграційного руху визначають сторони міжнародних економічних відносин, які долучаються до сфери міжнародної міграції людських ресурсів. Сардак С.Е. та О.Г. Пуригіна визначають в міграції три параметри: «зміна індивідом координат свого перебування (фактор мобільності); намір індивіда поліпшити своє матеріальне становище і/або соціальний стан (фактор потреб); прагнення індивіда облаштуватися на новому місці і вважати його своєю «другою батьківщиною» (фактор стабільності)» [418, с. 30]. Даний підхід є важливим з точки зору трактування впливу на міграційний мотив інституційного середовища, адже зміна індивідом координат перебування якраз фіксує просторове переміщення та визначає комбінацію особливостей інституційного середовища, виходячи зі сформованої фактично міграційної пари зокрема, якщо мігрант вважає доцільним мігрувати за межі країни. При цьому інституційне середовище формується в даному разі виходячи з ролі країни у міграційній парі;

3) ієрархічний рівень сторін міжнародних економічних відносин, долучених до міграційних процесів, їх участь у регіональних інтеграційних об'єднаннях, визначають рівень інституційного середовища, яке в подальшому впливає на перебіг таких міграційних процесів. Це зумовило потребу дослідження видів міграції, адже саме рішення щодо міграції, яке ухвалюється індивідом (за виключенням випадків, коли він вимушений мігрувати), та її

параметрів задають відповідний формат відносин у цій сфері. У зв'язку з цим робимо висновок також про доцільність стратифікації міграційних потоків за особливостями формування інституційного середовища (тобто за інституційними параметрами) міграційних процесів.

Таким чином, врахування особливостей інституційного середовища та його впливу на розвиток міграційних процесів слід в ході даного дослідження декомпонувати наступним чином:

1) врахування особливостей формування міграційних мотивів як результату дії інституційних факторів особистісного рівня. Для реалізації даного завдання, на нашу думку, доцільно використати в ході дослідження методи анкетування з метою вивчення особистого сприйняття окремих факторів «притягування та виштовхування». Це відповідатиме обраному теоретико-методологічному базису дослідження (див. рис. 1.5), оскільки визначені Д.С. Массеєм структурні сили в країнах походження і призначення не є факторами різного роду чи характеру, а скоріше одним фактором, що діє з різною інтенсивністю. Відповідно, важливість цих факторів особисто для мігранта визначатиме для нього рівень міграційної привабливості. Це дозволить також сформулювати уявлення про загальні закономірності дії чинників інституційного середовища життєдіяльності індивідів на формування у них міграційних мотивів;

2) вивчення інституційних механізмів регулювання міграційних потоків на національному рівні. Такі механізми є сукупністю інституційних суб'єктів регулювання міграційних процесів, а також інститутів, які є формалізованими правилами і нормами та неформальними практиками. Не зважаючи на те, що перелік цих суб'єктів та інститутів є приблизно однаковими, особливості їх функціонування та взаємодії є особливими для країн світу та обумовлені численними факторами суспільного розвитку, політичного режиму, адміністративного устрою тощо. Тому в цілях даного дослідження вважаємо за доцільне вивчити загальні засади функціонування інститутів регулювання міграційних процесів. Це сприятиме встановленню особливостей регулювання міграційних процесів на рівні країн світу як суб'єктів міжнародних економічних

відносин у сфері міжнародної міграції людських ресурсів;

3) дослідження інституційних механізмів регулювання міграційних потоків на наднаціональному рівні (міжнародний та регіональний рівень). Даний вектор дослідження обумовлений тим, що національні регуляторні політики мають на меті досягнення національних економічних інтересів, проте, посилення глобальних проблем та формулювання Глобальних Цілей сталого розвитку вказує на потребу вивчення інституційного середовища регулювання міграційних процесів на наднаціональному рівні. З одного боку, це сприятиме реалізації синергетичного потенціалу міжнародної економічної співпраці щодо подолання глобальних проблем в ході міжнародної міграції людських ресурсів. З іншого боку, це дасть змогу виявити проблеми та перспективи наднаціонального регулювання міграційних процесів з метою усунення загроз, пов'язаних з міжнародною міграцією, та виявлення шляхів узгодження інтересів країн міграційної пари.

Для забезпечення досягнення даних завдань слід детальніше розглянути теоретичні основи функціонування інститутів у контексті їх значення для регулювання міграційних процесів.

Виходячи з того, що головне призначення інститутів полягає у зменшенні невизначеності у суспільстві шляхом встановлення стійкої структури взаємодії між членами суспільства, вважаємо за доцільне структурувати дослідження за рівнями їх функціонування (міжнародний, регіональний, національний та особистісний), а також враховувати види інститутів (формальні та неформальні). Так, І.І. Агапова під формальними інститутами розуміє «правила, які створюються навмисно, виступають у явному вигляді як обмеження набору можливостей дій для індивідів і забезпечені захистом з боку держави» [290, с. 8], а під неформальними інститутами – «правила, які також обмежують поведінку індивідів, але не зафіксовані в письмовій формі і захищені іншими механізмами, відмінними від державних» [290, с. 8]. Формальними інститутами є спеціально створені правила, зафіксовані у письмовій формі, що містять набір дозволених альтернатив поведінки індивіда в конкретних ситуаціях. Для їх виконання і дотримання створюється спеціальний

інституційний суб'єкт, дія якого також обмежена інструментами правил, норм та приписів. Неформальні інститути – правила та їх сукупність, які не зафіксовані в письмовій формі та мають обмежувально-спонукальну дію, яка реалізується у соціальних механізмах (наслідування, заохочення тощо).

До того ж слід брати до уваги сукупність неформальних інститутів, зокрема інформації, поширюваної суб'єктами неформального інституційного середовища. Дія неформальних інститутів не вимагає створення інституційного суб'єкту їх регулювання, а підтримується повторювальними діями індивіда або інших осіб, інформація про які поширюється формальними або неформальними каналами. Так, формування міграційного мотиву індивіда визначається в цілому його власними перевагами, однак, під впливом прийнятих у суспільстві норм, традицій та інформації про міграційний досвід осіб з його оточення та представників міграційних мереж. Таким чином, підхід представників інституціоналізму щодо інтерпретації явищ економічного, політичного, соціального та громадського життя базується не на індивідуальній, а груповій оцінці конкретного явища.

Дія неформальних інститутів особистісного рівня полягає у встановленні меж для інтерпретації індивідом інформації щодо дії та інтенсивності факторів «притягування та виштовхування». Наприклад, при ухваленні рішень щодо міграції особа оцінює для себе вигоди і витрати з точки зору складності емоційного сприйняття міграції, зобов'язань перед родиною або іншими особами, занепокоєння невизначеністю становища мігранта. Вона керується ще й існуючими стереотипами та описаним досвідом інших мігрантів. Слід вказати на існування внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (суспільних) неформальних інститутів особистісного рівня. Обидва ці види впливають на формування міграційного мотиву окремого індивіда, тому узагальнення та агрегування оцінки мігрантами дії таких інститутів дозволить виявити загальні закономірності інтенсивності їх сприйняття. Відмінність полягає ще й у тому, що формальні інститути створюються цілеспрямовано та штучно, а неформальні – формуються під впливом минулих процесів, історичних подій, традицій. В цьому аспекті слід надати окремі коментарі, зокрема:

1) система підтримки та зміни формальних і неформальних інститутів різна. Зокрема, формальні інститути регулювання міграційних процесів можуть активно змінюватися та адаптуватися відповідно до цілей глобального розвитку та гео економічних стратегій. Неформальні інститути є самовідтворюваними та створюють і підтримуються самими носіями традицій та неформальних правил – зокрема, представниками міграційних мереж та осередків мігрантів, діаспорами, самими мігрантами одноосібно;

2) при значних відмінностях між формальними правилами і приписами та неформальними практиками, традиціями та стереотипами виникає розрив, який є інституціональним вакуумом – саме він породжує неформальні практики та форми нелегальної та прихованої міграції, а також формує міграційні мотиви індивідів, а у випадку протиріч між формальними та неформальними інститутами може виникнути інституційний конфлікт.

За словами Борщевського В.В. та К. Куцаб-Бонк, «неформальні інститути ґрунтуються на тих цінностях, неписаних правилах, традиціях, діловій культурі та стереотипах економічної поведінки, які укорінилися по різні боки кордону. <...> Розвиток неформальних інститутів дуже тісно пов'язаний з функціонуванням суб'єктів соціально-економічного простору транскордонного регіону» [303]. На основі моделей взаємозв'язку між формальними та неформальними інститутами, сформульованих І.І. Агаповою [290, с. 9-10], ідентифіковано прояв даних моделей у інституційному середовищі регулювання міжнародної міграції людських ресурсів (рис. 1.12).

Тому доцільно акцентувати увагу на вивченні формальних та неформальних інститутів регулювання міграційних потоків, що дозволить визначити передумови формування міграційних мотивів осіб, оскільки людина при ухваленні міграційного рішення діє не виключно як економічний суб'єкт, а враховує весь спектр та інтенсивність сприйняття індивідом факторів «притягування-виштовхування». В ході дослідження слід зробити припущення про те, що особливості інституційного середовища перебігу міграційних процесів обумовлені параметрами міграції, її характером, тривалістю тощо. А

отже в даному контексті вважаємо доцільне розглянути існуючі підходи до класифікації міграції.

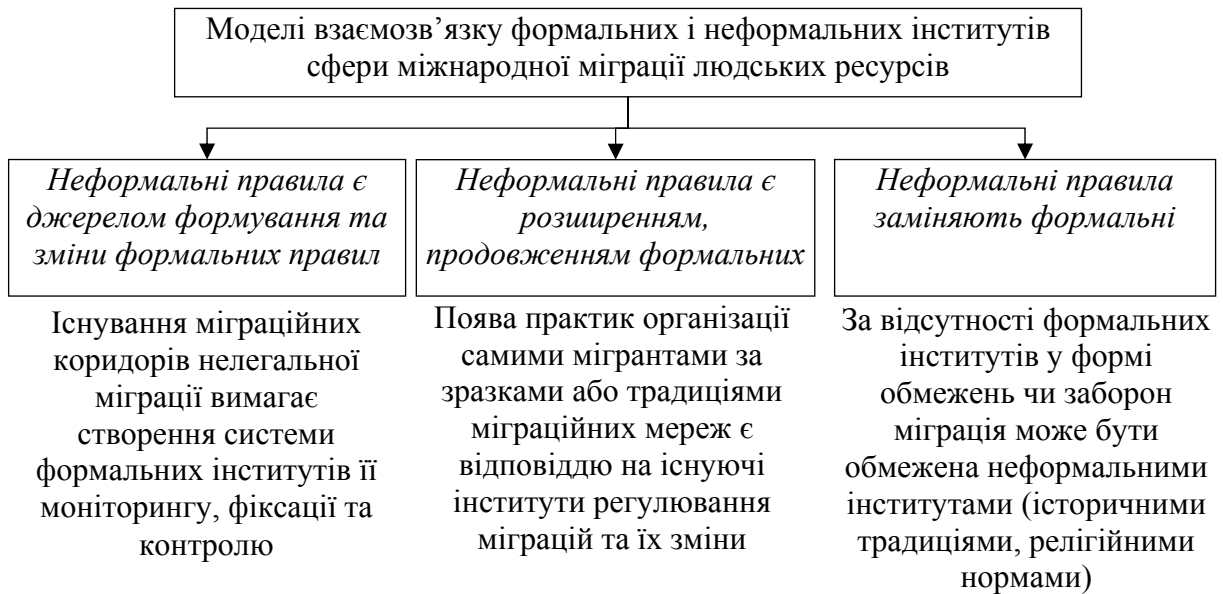

Рис. 1.12. Моделі взаємозв'язку формальних та неформальних інститутів середовища регулювання міжнародної міграції людських ресурсів (власна розробка на основі [290])

Складність та багатофакторність міграційних процесів потребує на рівні методології досліджень проблем міжнародної міграції (особливо в умовах посилення її міждисциплінарної проблематики) вироблення науково обґрунтованої класифікації, яка б дозволила в подальшому диференціювати фактори відповідного інституційного середовища міграційних процесів. На практиці відсутність виробленої класифікації та узгодженого між країнами та у національному законодавстві понятійно-категорійного апарату її видів ускладнює фіксацію та статистичну обробку інформації про величину та інтенсивність міграційних потоків між країнами, величину міграційних осередків, а також величину окремих категорій мігрантів за їх правовим статусом тощо. Крім того інститути, що регулюють цей статус будуть різнитися залежно від статусу суб'єктів міжнародних економічних відносин та відповідних інституційних суб'єктів регулювання міграційних процесів. А неточності термінології щодо видів міжнародної міграції, а також системи класифікаційних ознак спричиняє проблеми комунікації між такими інституційними суб'єктами з питань регулювання досліджуваних процесів. Це

проявляється у проблемах формування статистичних показників та здійснення моніторингу, втрату контролю над ними.

У результаті інформація, що містить неякісні і неспівставні показники, передається між рівнями суб'єктів міжнародних економічних відносин у сфері міграції у ході їх взаємодії та не дозволяє формувати надійний інформаційний базис регулювання міжнародної міграції людських ресурсів. Це спричиняє неможливість адекватної оцінки обсягів міжнародної міграції, неможливість здійснення контролю повноти фіскальних надходжень, пов'язаних з трудовою міграцією, а також обсягів бюджетних трансфертів на підтримку вразливих категорій мігрантів та забезпечення дотримання їх прав. Виходячи з позиції інституційного підходу, вважаємо, що така класифікація повинна бути виважена з точки зору її відповідності існуючим інституційним умовам розвитку міграційних процесів (системам міжнародного та національного законодавства, прийнятим концептуальним засадам та методикам статистичних досліджень процесів міграції).

На просторових параметрах у класифікації міграції зупинилися Мазурок П.П. та Б.М. Одягайло. Ними поділено міграцію за просторовими параметрами на зовнішню, внутрішньоконтинентальну та міжконтинентальну міграцію [393, с. 110]. Разом з тим, виходячи зі сформульованих їх характеристик, вважаємо, що в даному разі порушено правила класифікаційного поділу, зокрема зовнішня міграція як переміщення населення за межі своєї країни включає два інші види. Слід піддати критиці також інтерпретацію вказаними авторами видів міграції і за другою ознакою класифікації – за часовими параметрами – тимчасова (поворотна) міграція буде включати і сезонну, і маятникову.

Інший підхід (з точки зору людських ресурсів) обрано у ряді праць, проте і вони потребують критичної оцінки. Класифікація Г.Р. Заремби [360, с. 43], на нашу думку, є безсистемною, оскільки поєднує різні ознаки класифікації. Так, трудова міграція може передбачати і міграцію науковців, і професіоналів, адже існують програми науково-педагогічної мобільності, за якої викладачі можуть здійснювати викладацьку діяльність, яка для них може

вважатися трудовою. Крім того, професіонали можуть мігрувати в межах діяльності транснаціональних корпорацій та спільної підприємницької діяльності, що для них також є трудовою.

Не зупиняючись на змістовному наповненні відповідних видів міграції, додаткові ознаки класифікації виділяють у своєму дослідженні К.Р. Кайтмазова та А.Н. Каберті [149]. До таких ознак вони відносять стать: вік, етнічна приналежність, сімейний стан, походження, рівень освіти, кваліфікація.

Пухова М.М., І.П. Дорошина та І.Г. Ходжаєва [460] дають детальну характеристику видів міграції за її основними ознаками, сформульованими на базі узагальнення підходів М.Л. Тюркіна, Л.Л. Рибаківського, О.О. Назарової, В.О. Волоха. Зокрема, даний підхід вважаємо логічним, що всебічно враховує ґрунтовні соціологічний, демографічний та політичний підходи, описані у досліджених ними працях вказаних вчених.

Лапшина І.А. вводить до наукового обігу окрему категорію мігрантів-«фронтальєрів», під якими вона розуміє «прикордонних мігрантів у сфері торговельно-посередницької діяльності», пояснюючи це зокрема неповнотою загальноприйнятої класифікації мігрантів з точки зору можливості її застосування у країнах з перехідною економікою [388]. У своєму дослідженні М.О. Стасюк виділяє «стаціонарну форму міграції (пов'язана зі зміною місця проживання) та трудову (має зворотний характер)» [486]. Крім того, в ході дослідження виявлено численні неузгодженості класифікацій, запропонованих даними авторами, та визначеними у Міжнародній термінології у сфері міграції [499]. Так, з урахуванням змісту обраного інституційного підходу вважаємо за доцільне додати до класифікації міграції ще дві ознаки, виділення яких є закономірним, виходячи з наявності даного поняття у офіційній термінології, використовуваній МОМ. Використання класифікації, запропонованої в міжнародному законодавстві (таблиця Д.1 Додатку Д) відповідає інституційному підходу в частині позиціонування вимог чинного законодавства (елементу інституту права) як вихідного параметру формування офіційних даних щодо.

Крім того, у Довіднику МОМ виділено також незаконний ввіз мігрантів (smuggling of migrants), який визначений як «забезпечення з метою одержання, прямо або посередньо, будь-якої фінансової або іншої матеріальної вигоди, незаконного в'їзду до будь-якої Держави-учасниці будь-якої особи, яка не є її громадянином або не проживає постійно на її території» [499, с. 17]. Дане визначення представлено у ст. 3 (а) Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятого Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. Також у вказаному Довіднику дано визначення підтриманої міграції (assisted migration) як «переміщення мігрантів, що відбувається за підтримки держави, кількох держав або міжнародної організації, як протиположна спонтанній, самостійній міграції» [499, с. 19].

Визначення такої ознаки класифікації міжнародної міграції також відповідає інституційному підходу в частині врахування статусу суб'єкта організації міграційного руху (формальні та неформальні (нелегальні) інститути) як вихідного параметру для встановлення статусу самого мігранта. Виходячи з цього, для цілей побудови системи регулювання міжнародних міграційних процесів, їх аналізу та контролю запропоновано доповнення існуючих класифікацій міжнародної міграції додатковими ознаками, відповідно до потреби формування та аналізу даних про міграційні переміщення (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Пропозиції щодо доповнення класифікації міграції

Ознака	Види міграції за ознакою
За наявністю міграційних потоків між країнами міграційної пари	Існуюча
	Потенційна
За напрямками міграційних потоків в межах міграційної пари	Одностороння
	Двостороння
За ступенем інтеграції країн міграційної пари	Внутрішньорегіональна
	Зовнішньорегіональна

Власна розробка автора

Розглянемо детальніше пропонувані ознаки класифікації з метою доведення доцільності їх використання для регулювання міграційних процесів. За наявності міграційних потоків між країнами міграційної пари слід виділити існуючу міграцію (між країнами існують фактичні міграційні потоки, які склалися історично) або потенційну (між країнами не існують фактичні міграційні потоки, проте у зв'язку з наявністю інституційних передумов міграційних потоків (інтеграційних угод, двосторонніх договорів, безвізового режиму) вона є можливою та ймовірною).

Виділення такої ознаки класифікації міграції дозволяє визначити напрями державного міграційного контролю, які будуть базуватися на врахуванні ризиків, різних за характером. Так, існуюча міграція та досвід контролю відповідних міграційних переміщень в конкретних міграційних парах дозволяє враховувати попередній досвід міграційного контролю (використовувани певний час в практиці дозвільні документи двох країн, особливості візового режиму), а також типологію переважаючих за окремими напрямками порушень міграційного законодавства. Разом з тим, потенційна міграція означає, що фактичний досвід її урегулювання та контролю наразі відсутній і є лише вимоги міграційного законодавства, процедури міграційного контролю за дотриманням якого на практиці не відпрацьовані.

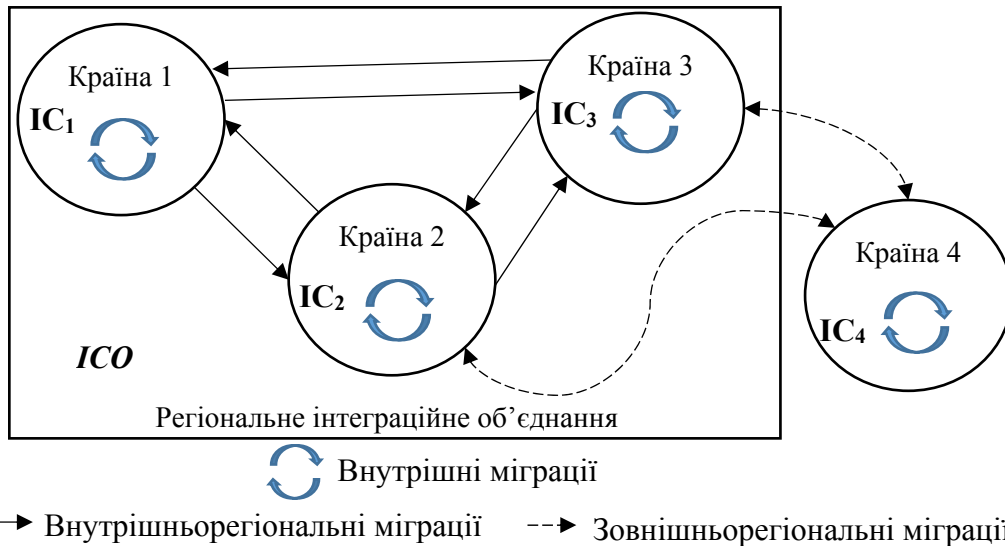
За взаємним просторовим розміщенням країн міграційної пари можна виділити континентальну міграцію (міграцію населення між країнами міграційної пари, які знаходяться на одному континенті) та міжконтинентальну (міграцію населення між країнами міграційної пари, які знаходяться на різних континентах). Взаємне розміщення країн обумовлює інфраструктурні особливості переміщення мігрантів (зокрема, види наземного (автомобільного чи залізничного), повітряного чи водного транспорту, який використовується для переїзду в іншу країну). У зв'язку з цим за кожним видом транспорту формується пасажиропотік мігрантів, а це означає і відповідний рівень навантаження на прикордонну інфраструктуру. Так, окреслення характеру транспортних переміщень в межах кожної

міграційної пари дозволяє на практиці визначати необхідність кадрового, матеріально-технічного та інфраструктурного забезпечення роботи митних органів для контролю окремих пасажиропотоків за кожною міграційною парою.

За напрямками міграційних потоків в межах міграційної пари слід виділити односторонню та двосторонню міграцію. Зокрема, якщо дві країни утворюють лише одну міграційну пару, відіграючи закріплені ролі країни походження та країни призначення, то при укладанні двосторонніх угод про регулювання міграційного руху, буде спостерігатися асиметрія положень взаємних міграційних політик. Це пояснюється тим, що, як правило, одна країна завжди буде донором людських ресурсів (з відповідними інтересами щодо зниження втрат від міграції її населення, делегуванням обов'язків соціального забезпечення мігрантів країні призначення тощо), а інша країна – буде їх реципієнтом (в цьому випадку, скоріше за все буде спостерігатися протекціоністський та селективний формат міграційної політики, що пов'язано з ймовірним притоком нелегальних або ризикових категорій мігрантів, які можуть викликати конфлікти у суспільстві). Прикладом є США та Мексика.

Якщо ж країни міграційної пари можуть утворювати і зворотну міграційну пару (наприклад, Україна та Росія, Індія та Бангладеш), то міграційна політика буде будуватися за збалансованою моделлю, охоплюючи взаємні права та обов'язки сторін (країн) щодо контролю мігрантів, соціальних гарантій для них, можливість спрощення режимів оподаткування трудових доходів. В цілому такий підхід слід використовувати для визначення моделей побудови положень міграційної політики, орієнтованих на найбільш значимі міграційні потоки, встановлення формату умов двосторонніх домовленостей з питань уникнення подвійного оподаткування, соціального забезпечення мігрантів, захисту їх прав. За ступенем інтеграції країн міграційної пари виділяємо види міграції: 1) внутрішньорегіональна – міграція в межах інтеграційних об'єднань, які передбачають вільне

переміщення осіб (міграція в межах міграційної пари, між країнами якої відбувається вільне переміщення осіб, відповідно до умов договорів про інтеграційні об'єднання – наприклад, спільного ринку або економічного, політичного союзу); 2) зовнішньорегіональна – міграція за межами інтеграційних об'єднань або в межах тих, що не передбачають вільне переміщення осіб (міграція в межах міграційної пари, між країнами якої не передбачено вільного переміщення осіб, відповідно до умов договорів про інтеграційні об'єднання). Наприклад, між країнами, які не входять в одне інтеграційне об'єднання або входять до зони вільної торгівлі, митного союзу (рис. 1.13).

Примітка:

$IC_1, IC_2, \dots, IC_n$ – інституційне середовище країн

ICO – інтеграційне середовище регіонального інтеграційного об'єднання

Рис. 1.13. Види міжнародної міграції за рівнем інтеграції у міграційній парі (власна розробка автора)

Таким чином, міграційні потоки в залежності від ступеня інтеграції країн міграційної пари відбуваються у інституційному середовищі країн міграційної пари, а також інституційному середовищі регіонального інтеграційного об'єднання. За результатами дослідження існуючих класифікацій міжнародної міграції, які систематизовано в табл. Д.2 Додатку Д, сформовано узагальнену класифікацію міжнародної міграції (рис. 1.14).

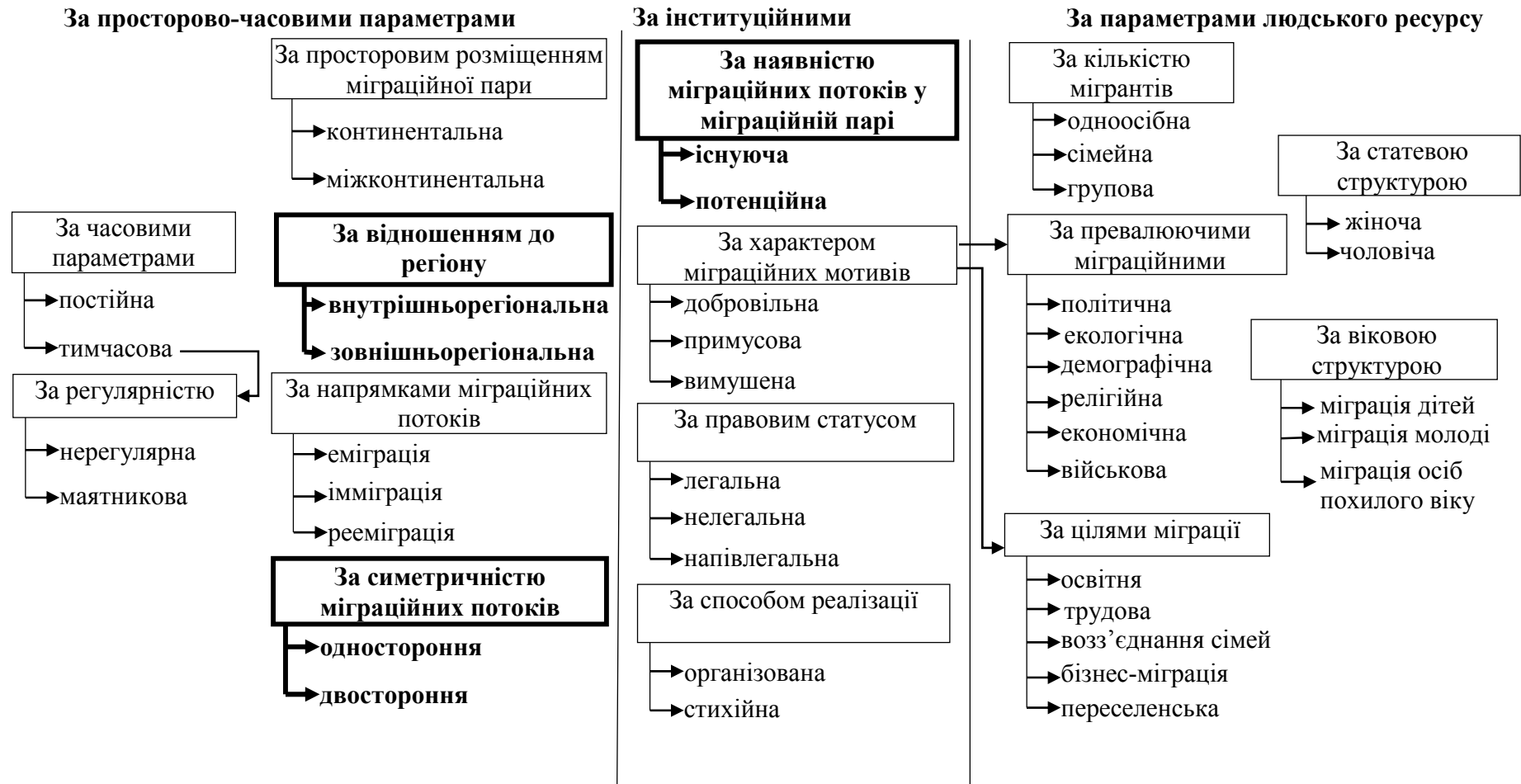

Рис. 1.14. Узагальнена та доповнена класифікація міжнародної міграції людських ресурсів (систематизовано та побудовано на основі опрацювання джерел)

Примітка: темним кольором виділено ознаки та види, запропоновані в межах даного дослідження

В контексті поданих у Додатку К ознак класифікації та видів міграції слід вказати на ознаку рівня урегульованості. Йдеться про дію не тільки інститутів різного рівня, але й різних за формальним статусом (за цією ознакою виділяють «впорядковану міграцію» та «нерегульовану міграцію» (дослівно використано офіційний український переклад Довідника МОМ), які регулюються, відповідно формальними і неформальними інститутами)).

Застосування описаного підходу до класифікації міграції, який полягає у систематизації ознак класифікації за трьома групами, дозволяє визначити базис комплексного розгляду міграції людських ресурсів з точки зору:

1) просторових та часових параметрів міграційних переміщень (група ознак за просторово-часовими параметрами), що визначає особливості використання існуючих транспортних коридорів, навантаження на окремі країни та території, частоту руху та ймовірність його циклічного повторення, а також впливає на величину витрат, пов'язаних з міграціями. Застосування цієї групи ознак класифікації базується на дотриманні принципів темпоральності та просторовості, визначених у п. 1.1;

2) сформованого інституційного середовища та характеру впливу суб'єктів формального та неформального інституційного середовища на формування міграційних мотивів та параметрів міграційних переміщень (за інституційними параметрами. В даному разі в основу класифікації покладено принцип комунікації, адже він акцентує увагу на інституційній складовій середовища міжнародної міграції;

3) стратифікаційних груп людських ресурсів та характеру їх мотивації до здійснення міграції (група ознак за параметрами людського ресурсу), що визначає доцільний механізм використання людського потенціалу в економіці країн міграційної пари. Ця група ознак відповідає принципу мобільності у дослідженні міжнародної міграції, адже різні стратифікаційні групи людських ресурсів по-різному є мобільними, мають різні за інтенсивністю міграційні мотиви, а отже здійснюють різні за цілями міграційними переміщення.

Використання запропонованої класифікації міжнародної міграції в

діяльності інституційних суб'єктів регулювання міграційних процесів дасть змогу упорядкувати формування даних про рух осіб та підвищить якість інформації, використовуваної інституційними суб'єктами для моніторингу та контролю міграційних потоків.

Інституційне середовище регулювання міжнародної міграції на міжнародному, регіональному та національному рівні вимагає розробки механізмів взаємодії та взаємозв'язку формальних та неформальних інститутів в контексті подолання інституційних розривів та інституційних конфліктів для:

1) забезпечення оперативного виявлення змін у детермінантах формування міграційних мотивів, в тому числі під дією неформальних інститутів;

2) реагування на такі зміни шляхом формалізації існуючих неформальних інститутів або розробки заходів нівелювання їх дії;

3) створення гнучкої системи інструментів регулювання процесів міграції, які можуть бути адаптовані до динамічних умов глобального середовища, сприятимуть досягненню цілей глобального розвитку та зниженню геоекономічних ризиків.

Висновки до розділу 1

Вивчення теоретико-концептуальних положень дослідження процесів міжнародної міграції людських ресурсів, зокрема, положень існуючих міграційних теорій, структури та стратифікації людських ресурсів, а також ролі міжнародної міграції у їх перерозподілі, засад інституційного підходу до побудови методології дослідження дозволило сформулювати висновки:

1. В умовах динамічності глобального економічного середовища проблеми міжнародної міграції людських ресурсів як форми міжнародних економічних відносин є актуальними та ставляться на порядок денний світової спільноти, адже переміщені людські ресурси впливають на стан соціально-

економічного розвитку населення, екологічного добробуту територій, політичну стабільність. В ході вивчення та теоретичного узагальнення основних існуючих міграційних теорій, сформульовано питання, які є актуальними для даного дослідження, на основі чого визначено його логіку. Для вирішення поставлених питань обрано теорію суспільного капіталу (в інтерпретації Д.С. Массея), оскільки вона концептуалізує основні елементи середовища формування та перебігу міграційних процесів, комплексно їх позиціонує для пояснення закономірностей міжнародної міграції.

2. Зокрема Д.С. Массеєм визначені складові (сили у країнах походження та призначення; особистісну реакції індивіда на дію таких сил; сукупність інституційних суб'єктів, які здійснюють регуляторний вплив; сукупність інститутів, які виявляються у сформованих суб'єктами політиках), які сформували предметну область даного дослідження.

У розвиток даної теорії конкретизовано існуючі принципи дослідження міжнародної міграції (принципи просторовості, комунікації, темпоральності, мобільності) та описано їх використання в ході дослідження, що дозволило розвинути теоретико-методологічні засади дослідження міжнародної міграції людських ресурсів. У розвиток обраного теоретичного базису дослідження сформульовано авторське розуміння принципів дослідження міжнародної міграції, зокрема:

- просторовості (полягає в тому, що просторове розміщення країн міграційної пари та їх приналежність до конкретних регіонів світу визначає параметри відстані досліджуваних міграційних потоків та інституційного середовища формування міграційних мотивів у мігрантів, створюваного діями та зв'язками формальних та неформальних інститутів країн та регіональних інтеграційних об'єднаннях);

- темпоральності (ґрунтується на тому, що процес міжнародної міграції характеризується параметрами тривалості та стійкості, які повинні братися до уваги в ході аналізу міграційних пар, їх прогнозування та вивчення передумов і засобів регулювання міграції)

- комунікації (розширює предметну площину дослідження доповнюючи її наявними комунікаційними зв'язками в межах міграційних мереж, а також зв'язками між суб'єктами міжнародних економічних відносин у сфері міжнародної міграції);

- мобільності (орієнтує дослідження на вивчення як фактичних міграційних потоків, так і потенційних, що покладається в основу формування емпіричної бази дослідження та обумовлює його методичний інструмент).

3. Реалізація принципів дослідження вимагає удосконалення термінологічного апарату. У результаті запропоновано для використання поняття «міграційна пара», яку слід трактувати як комбінацію країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, яка характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів. Дане визначення дозволяє в ході дослідження виокремлювати міграційні потоки за міграційними парами та врахувати особливості інституційного та іншого середовища, виокремлювати міграційні потоки для їх дослідження, в даному середовищі, пояснювати їх закономірності, виходячи з закономірностей та тенденцій розвитку та дії формальних та неформальних інститутів у міграційні парі країн.

4. Інші поняття, використовувані в дослідженні уточнено, виходячи з доречності усунення неузгодженості понятійного апарату дослідження міжнародної міграції людських ресурсів. Зокрема, сформульовано авторське трактування наступних термінів:

- міграційний коридор – інституційне середовище регулювання (забезпечення, координації та контролю) міграційних потоків, яке включає інфраструктуру уповноважених інституцій та організацій, систему законодавчих вимог, міжнародні угоди та відрізняється специфічними кількісними та структурними параметрами потенційних міграційних потоків;

- міграційний потік – фактична чисельність осіб (загальна та за окремими категоріями), які пересуваються міграційним коридором з метою постійного або тимчасового поселення, за певний проміжок часу;

- міграційний мотив – спонукання людини, яке виявляється у сукупності детермінант, пов'язаних з факторами середовища, що викликають реакцію людини та спричиняють її організовану та цілеспрямовану діяльність з виконання міграційного переміщення;

- міграційна привабливість – композиція детермінантів формування міграційних мотивів та тенденцій їх змін протягом періоду часу, які існують на території країни або регіону.

5. Зростання важливості людських ресурсів для побудови конкурентоздатної економіки, адаптивної до викликів майбутнього, визначило необхідність дослідження міжнародної міграції людських ресурсів як механізму їх транскордонного перерозподілу. Це дозволяє розвинути ідентифікацію причинно-наслідкових зв'язків між міжнародною міграцією та формуванням людських ресурсів країн як ресурсу їх конкурентоздатності. Зокрема, в ході дослідження визначено охоплення різних категорій людських ресурсів в процесі досягнення Цілей сталого розвитку, а також визначено долучення цих категорій людських ресурсів до різних видів міжнародної міграції. Це дозволить визначити канали втрати та джерела відновлення людських ресурсів за їх категоріями.

6. Демографічні проблеми в Україні, зменшення фіскальних надходжень та посилення пенсійного навантаження багато в чому зумовлені проблемами еміграції працездатного населення, молодих спеціалістів. А тенденція міграційного та природного руху населення, що склалася в Україні в останні 25 років, становить загрозу для держави не лише з демографічної позиції, а й з економічної. У зв'язку з несприятливою демографічною ситуацією, що склалася в Україні, впливом зовнішніх міграційних процесів відбувається скорочення обсягів робочої сили, що мають перманентний характер. Негативні зміни спостерігаються щодо обсягів залучення вікових категорій населення до

ринку праці: 1) зростає частка населення у віці 15-19 років, що залучається до складу робочої сили; 2) зростає частка населення у віці понад 60 років, залученого до складу робочої сили; 3) знижується рівень залучення населення у віці від 24 до 50 років до ринку праці. Основними причинами міграції населення з України вважаємо низький рівень мінімальної заробітної плати та середньомісячної заробітної плати; незначну частку заробітної плати у структурі доходів населення та фінансуванні витрат; зниження рівня соціальної захищеності працюючих та їх сімей у зв'язку з затримками виплати заробітної плати та низьким рівнем виконання колективних договорів.

7. На основі теоретичного узагальнення існуючих в економічній літературі підходів до класифікації міжнародної міграції на основі їх змістовного аналізу, а також виходячи з описаного стратифікаційного поділу людських ресурсів та доцільності застосування інституційного підходу, систематизовано та уточнено її класифікацію за такими групами ознак: 1) просторово-часовими параметрами (простором поширення, часовими параметрами, регулярністю, просторовим розміщенням міграційної пари, відношенням до регіону, напрямками міграційних потоків, симетричністю міграційних потоків); 2) інституційними параметрами (наявністю міграційних потоків у міграційній парі, характером міграційних мотивів, правовим статусом, способом реалізації); 3) параметрами людського ресурсу (кількістю мігрантів, превалюючими міграційними факторами, цілями міграції, статевою, віковою структурою). Отримана класифікації міжнародної міграції людських ресурсів дозволяє врахувати існуюче багаторівневе інституційне середовище, різноманітність людських ресурсів та міграційних мотивів, а також просторовий вимір міграційних процесів, і в результаті конкретизувати міграційні потоки між країнами з метою регулювання міжнародної міграції.

Результати досліджень даного розділу опубліковані у працях [244, 245, 246, 517, 518, 519, 525, 531, 541, 546, 549, 551, 552, 553].

РОЗДІЛ 2

ГЕОЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНУ МІГРАЦІЮ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

2.1. Геоелекономічні трансформації та геоелекономічні ризики в контексті їх впливу на участь країни в процесах міжнародної міграції

На розвиток міжнародних економічних відносин протягом ХІХ–ХХІ ст. впливає глобалізація світового господарства – незалежні держави є активними гравцями на всіх міжнародних ринках, орієнтуючи внутрішню політику на досягнення геополітичного домінування та забезпечення міжнародної конкурентоспроможності. А глобальні економічні тенденції зумовлюють кон'юнктуру на ринках незалежних держав, посилюючи відкритість національних економік та їх взаємопов'язаність.

«У другій половині ХХ ст., – пишуть І.А. Алешковський та В.О. Іонцев, – людство стало свідком непереборної і незворотної сили процесів глобалізації, які так чи інакше охопили всі сфери суспільного життя і створюють глобальну за своїм масштабом систему взаємозалежності країн і народів світу» [291, с. 77]. Цілком погоджуємося в даному випадку з думкою М.О. Мамедбекової, яка висловила морально-ціннісне та цивілізаційне бачення глобалізаційних процесів: «В умовах глобалізації – розширення і збільшення протяжності та інтенсивності економічних, культурних і фінансових зв'язків у всьому світі – ми все більше живемо не в просторі місць, а в просторі потоків» [409, с. 288-289]. Таким чином, глобалізація характеризується посиленням взаємозалежності національних економік, їх взаємопроникненням та утворенням регіональних інтеграційних об'єднань, а також відповідним зростанням їх значення у формуванні структури міжнародних економічних відносин. Формується нова світогосподарська картина світу, у якій відбувається

переосмислення значення військово-політичного домінування, посилюється важливість геоекономічної стратегії держав та регіонів, а їх вплив виходить за межі політичних кордонів, поширюючись на економічні анклави.

Глобалізація, з одного боку, передбачає вихід економічних процесів на світовий рівень, проте розглядається у її нерозривному зв'язку з процесами регіоналізації. Так, В.М. Белоусов та А.В. Лубський говорять про дуалістичну природу регіоналізації, розглядаючи її як «породження глобалізації і наслідок поглиблюваного міжнародного поділу праці, збільшення впливу зовнішніх факторів на виробництво, що вимагає виходу його за національні кордони» [295, с. 12]. З іншого боку, вчені наголошують на значенні регіоналізації як засобу оптимізації економічної діяльності в контексті усунення негативних наслідків глобалізаційних процесів та усунення асиметрій у економічному потенціалі країн та регіонів. Тобто сучасний світовий порядок формується не стільки на базі політичної карти світу, де превалюють національні інтереси та ідея переважання державного суверенітету, скільки на базі карти регіоналізації світу, а також карти економічного впливу, що базується на тісних економічних, соціальних, етнічно-культурних та історичних зв'язках.

Про негативні наслідки глобалізації говорять Н.В. Стукало та А.О. Сімахова, називаючи найбільш значимими «глобальні кризи, конфлікти, брак ресурсів, голод, соціальну нерівність, відсутність питної води, емігрантів, втрату традицій та культурних особливостей, забруднення навколишнього середовища тощо» [257, с. 36]. На нашу думку, досягненню глобальних цілей, зокрема цілей сталого розвитку та подолання таких глобальних проблем слугує регіоналізація економічного розвитку, оскільки економічне відокремлення певного регіону світу та активізація і гармонізація у ньому властивих економіко-соціальних, політико-безпекових, культурно-етнічних процесів трансформує місце та значення регіону у геоекономічному просторі, визначаючи сфери його економічного впливу.

Досліджуючи вектори глобалізації світового господарства, М.А. Беляченко визначає етапи його розвитку (табл. 2.1), починаючи з 1870 р.,

при цьому чільне місце виділяючи у складі даних етапів гео економічному етапу та відповідним гео економічним трансформаціям.

Таблиця 2.1

Етапи розвитку світового господарства в контексті гео економічних трансформацій

Етап (період)	Зміст етапу розвитку світового господарства
I етап (з 70-х рр. XIX ст. до Першої світової війни)	Поділ світу на колонії і метрополії. Етап пов'язаний із завершенням формування світової економічної системи і характеризується визначальним впливом національних систем лідируючих країн світу
II етап (з Першої світової війни до 50-х рр. XX ст.)	Криза розвитку єдиного світового господарства, яка завершилася формуванням передумов для нової системи, заснованої не тільки на національних, а й регіональних структурах
III етап (з 50-х рр. до 90-х рр. XX ст.)	Поява глокальних інтеграційних утворень. Їх багатосторонні економічні та інші зв'язки спричинили створення інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ), що зв'язали і національні, і регіональні економічні системи з єдиною світовою
IV етап (з 90-х рр. XX ст. до теперішнього часу)	Сучасний етап гео економічного розвитку світової господарської системи ознаменований взаємодією інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ), які призвели до взаємопроникнення глокальних економічних об'єднань не тільки на «резидентських» територіях, а й за їх межами

Узагальнено автором за М.А. Беляченко [296]

Такий підхід до визначення етапів розвитку світового господарства є логічним з огляду на те, що ключові точки переходу етапів були знаковими у розвитку капіталістичних відносин, які визначали в т.ч. формат міжнародних економічних відносин. Зокрема 1870 р. можна умовно вважати *кінцем періоду промислового перевороту*, який спровокував у господарському житті окремих країн значні соціально-економічні потрясіння, а на рівні міжнародних економічних відносин дав цим країнам поштовх до лідерства на ринках товарів шляхом стрімкого підвищення продуктивності праці у цих країнах. На другому етапі, який ознаменувався *значними геополітичними трансформаціями* (розпад імперій, політичні перевороти, зміна політичних режимів) та почався і закінчився світовими війнами, по суті були втрачені значні господарські ресурси (в т.ч. людські ресурси, статеві-вікова структура яких зазнала суттєвих змін), розірвані господарські зв'язки. Разом з тим, третій етап став *віхою глобальних трансформацій* та характеризувався початком бурхливих інтеграційних процесів. Крім того, відбувалася *глокалізація*

економічного розвитку, укріпилися позиції інтеграційних об'єднань як інтернаціоналізованих відтворювальних ядер. Останній етап, який М.А. Беляченко називає «геоекономічним», на початку характеризувався *відмовою від соціалістичного господарського устрою*, яка, у свою чергу, укріпила здобутки капіталістичного господарства та «відкрила» світовій спільноті економіки пострадянських країн, природно-ресурсний та трудовий потенціал яких на той момент був значним (міжнародні економічні відносини з цими країнами отримали новий формат, а самі вони активніше вийшли на ринки товарів, послуг та робочої сили).

Розвиток капіталістичного устрою та активні міжнародні відносини довели, що зміна у світовому економічному лідерстві повинна досягатися економічними методами, а не шляхом збройних інтервенцій та військових дій. Тому на зміну геополітичній парадигмі прийшла геоекономічна, яка, за словами А.С. Харланова, «передбачає досягнення зовнішньополітичних цілей, світової або регіональної «могутності» переважно економічним шляхом» [507]. В цих умовах особливого значення набувають не тільки ресурси країни, а і їх просторове розміщення та потенційно – механізми залучення до процесів суспільного відтворення.

Беляченко М.А. зазначає, що «рівень впливу прямо залежить від ступеня відкритості і «самодостатності» національних (локальних) господарств» [296, с. 60]. В ході геоекономічних трансформацій відбувається нівелювання системних проблем, які накопичуються у світовій економіці. «Це, – пише Л. О. Кібальник, – відбувається через коригування правил гри, зміни інституційного характеру та боротьби основних «гравців» за збереження своєї влади на світовій арені, або відвойовування «новими акторами» владних позицій» [376, с. 50]. Проте, на нашу думку, в умовах геоекономічних трансформацій відбувається не тільки перерозподіл влади, а й якісна структурна трансформація взаємодії існуючих «гравців». Це відбувається під впливом глобальних змін, що визначають характер та вектори міжнародної взаємодії. Так, І.А. Плющик, Р.П. Огородник та Н.І. Дучинська визначають

зміни, які притаманні глобалізації [447, с. 88-89]. Коротко характеризуючи результати їх досліджень, визначимо чотири з них: 1) розповсюдження суспільних процесів уздовж політичних кордонів, регіонів і континентів; 2) посилення взаємопов'язаності торговельних, інвестиційних, фінансових відносин, міграційних процесів та культур; 3) динамізація глобальної взаємозалежності, пов'язана з прискоренням глобальних процесів та взаємодії; 4) зростання вертикальної (міжрівневої) причинно-наслідкової взаємодії.

В цілому ж дослідження гео економічних трансформацій у глобалізованому світі проводили Н. Р. Алієва [292], Л. М. Батурін [294], В. М. Белоусов [295], М. А. Беляченко [296], О. Г. Білорус [297, 298, 299, 300], А. В. Бузгалін, І. Ветринський [308], Л. Ю. Гальчинський [319], Н. М. Грущинська [331, 332], П. С. Єщенко [355, 356, 357], Р. О. Заблоцька [358], М. Н. Дудін [346], Т. В. Кальченко [371], Л. О. Кібальник [377], А. Ф. Констант (A. F. Constant) [62], Е. Г. Кочетов [382, 383], А. В. Лубський [295], Д. Г. Лук'яненко [391, 392, 393], Ю. В. Макогон [399, 400, 401], Т. С. Медведкин [401], Т. М. Мельник [179], В. Є. Новицький [428, 429], О. В. Орехова [196, 197], А. О. Остап'юк [371], Ю. М. Пахомов [322, 441], Р. В. Сіденко, З. Д. Сінг (Z. D. Singh) [250], Я. М. Столярчук [488, 489, 490], Н. В. Стукало [257], І. В. Тараненко [492, 493], А. С. Філіпенко [503, 501, 504, 502], М. Флейчук [505], К. Ф. Циммерманн (K. F. Zimmermann) [62], Ю. І. Чентуков [509], А. А. Чухно [510] та інші. Разом з тим, потребують уточнення сучасні тенденції гео економічних трансформацій, які відбуваються у світі, та їх зв'язок з розвитком та міжнародним рухом людських ресурсів.

У даному дослідженні вважаємо за доцільне декомпонувати його завдання та сформувані логіку та методологію дослідження гео економічних трансформацій та їх зв'язку з тенденціями міжнародної міграції людських ресурсів наступним чином (рис. 2.1).

Почнемо зі встановлення сучасних тенденцій гео економічних трансформацій. Двополярність світу, що існувала після Другої світової війни, полягала в протистоянні країн соціалістичного табору країнам «вільного світу», охоплювала і країни третього світу, економічний розвиток яких в запалі

«холодної війни» ігнорувався як незначимий для боротьби за світове панування. Л.М. Батурін вказує, що із її закінченням з'явилася така світогосподарська система, де «відносини між країнами багато в чому визначаються показниками торгівлі та інвестицій. <...> замість традиційної сили все частіше стали використовувати політико-економічні методи» [294].

Рис. 2.1. Логіко-методологічна схема дослідження впливу геоekonomічних трансформацій на міжнародну міграцію людських ресурсів

Алієва Н.Р. з цього приводу зазначає, що в даний час сам характер світового лідерства визначається місцем лідера в світовій економіці» [292, с. 25]. «На зміну геополітичним кордонам, – пишуть Т.В. Кальченко та А.О. Остапук, – приходять

кордони геоекономічні» [371, с. 78–79]. Однак, Л.О. Кібальник наголошує на кризових явищах, пов'язаних з монополяризацією світового господарства [377, с. 9–10], тому підкреслює актуальність дослідження адаптації регіональних інтеграційних об'єднань до геоекономічних трансформацій глобалізованого світу. На противагу Н.М. Грущинська, аналізуючи геоекономічні процеси формування світового порядку, вказує, що «темпи розвитку закономірно задаються провідними державами світу та з урахуванням сучасних світових тенденцій поділяють світ на так званий «трикутник» гегемонії, а саме домінування на міжнародній арені США, країн ЄС, країн Південно-Східної Азії» [331].

На думку В.П. Шуканова, «на початку ХХІ століття, крім Північноамериканського, Західноєвропейського і Східноазійського виділяються нові геоекономічні регіони на чолі з Індією та Росією. При цьому зменшується значимість Західних країн і зростає вплив Китаю, який все більше претендує на роль інтеграційного центру Східноазійського макрорегіону» [554, с. 252–253].

Виходячи з описаних вище поглядів на поляризацію світогосподарського розвитку, припускаємо що багатополлярність цього розвитку не тільки визначає формат міжнародних економічних відносин, а й обумовлює потоки ресурсів (фінансових, трудових, технологічних), рух яких визначається потенціалом їх продуктивності у різних частинах геоекономічного простору (у країні-донорі, як правило, рентабельність використання ресурсів нижче, тому вони рухаються у бік країн-реципієнтів, забезпечуючи підвищену віддачу в більшості випадків).

Для перевірки цих наукових позицій нами проаналізовано дані Світового банку щодо обсягів ВВП країн та регіонів за період 1960–2017 рр. (на рис. 2.2–2.4 наведено динаміку ВВП за географічними регіонами світу).

Як видно з рис. 2.2, динаміка номінального ВВП за регіонами світу демонструвала переважно зростаючу тенденцію, але темпи зростання (рис. 2.3) були нерівномірними, особливо починаючи з 2000 р. При цьому, сукупний ВВП Східної Азії та Тихоокеанського регіону, а також Європи та Центральної Азії формувався переважно за рахунок країн з високим рівнем доходу, а показники іншої частини країн у регіоні були достатньо низькими.

У 1960–1970 рр. регіони світу показували достатньо різновекторну динаміку у темпах зростання ВВП. З 1961 р. по 1963 р. Східна Азія та Тихоокеанський регіон (за виключенням країн з високим рівнем доходів) наростили щорічні темпи приросту ВВП з -11% до +10%, досягнувши середнього показника для даного регіону з урахуванням країн з високими доходами.

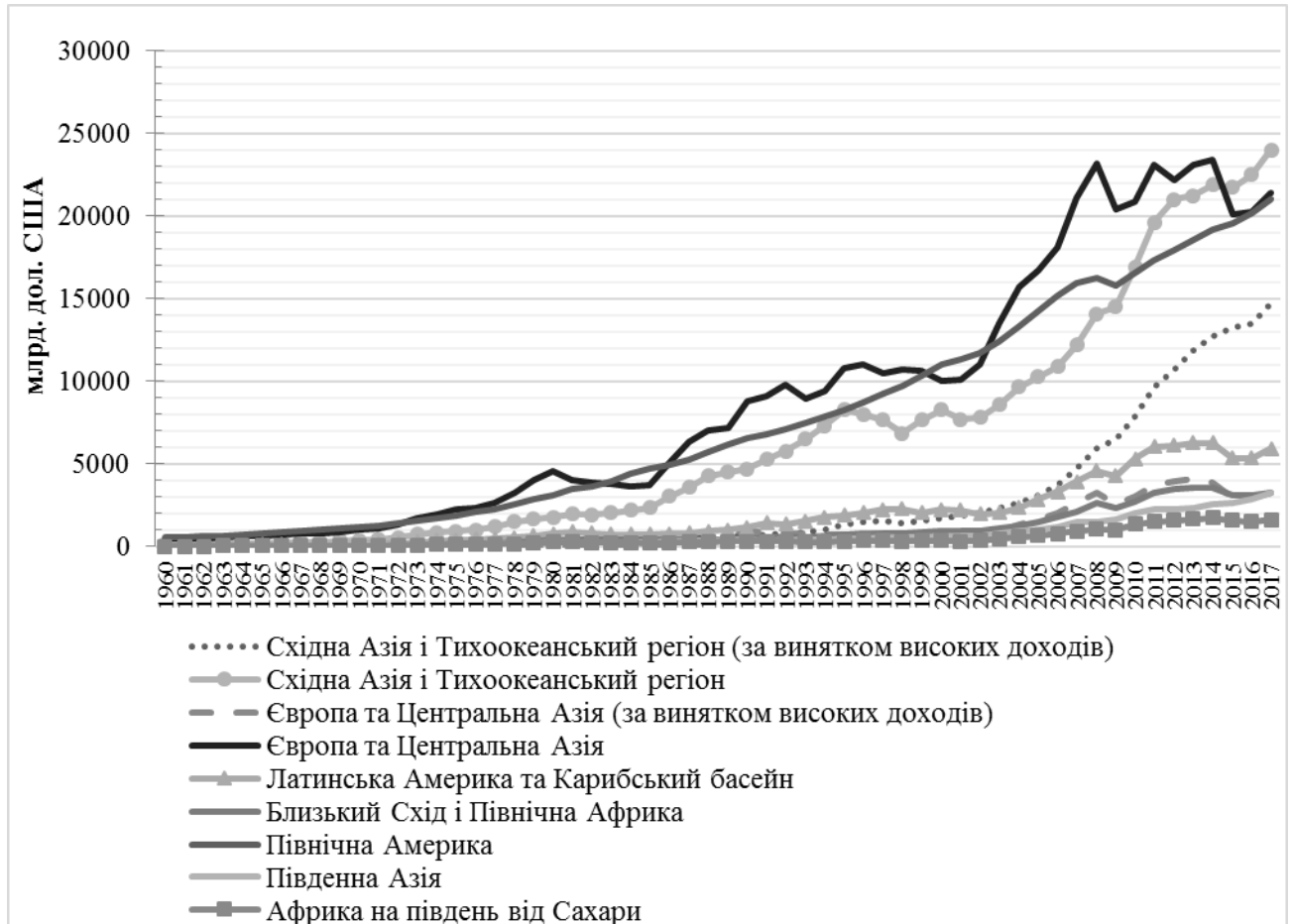

Рис. 2.2. Динаміка номінального ВВП за регіонами світу у 1960-2017 рр., млрд. дол. США (побудовано за даними Світового Банку [99])

Наступні 2-3 роки спадом темпів економічного зростання характеризувалися всі регіони світу, однак, з 1970 р. спостерігається тенденція до синхронізації та поступальності економічних спадів за регіонами. Таке наближення можна пояснити інтенсифікацією міжнародних економічних відносин в умовах глобального середовища. Вона ознаменувалася зближенням та сприяла взаємопов'язаності економік країн світу на основі їх більшої взаємозалежності – це стало передумовою посилення регіональної економічної інтеграції.

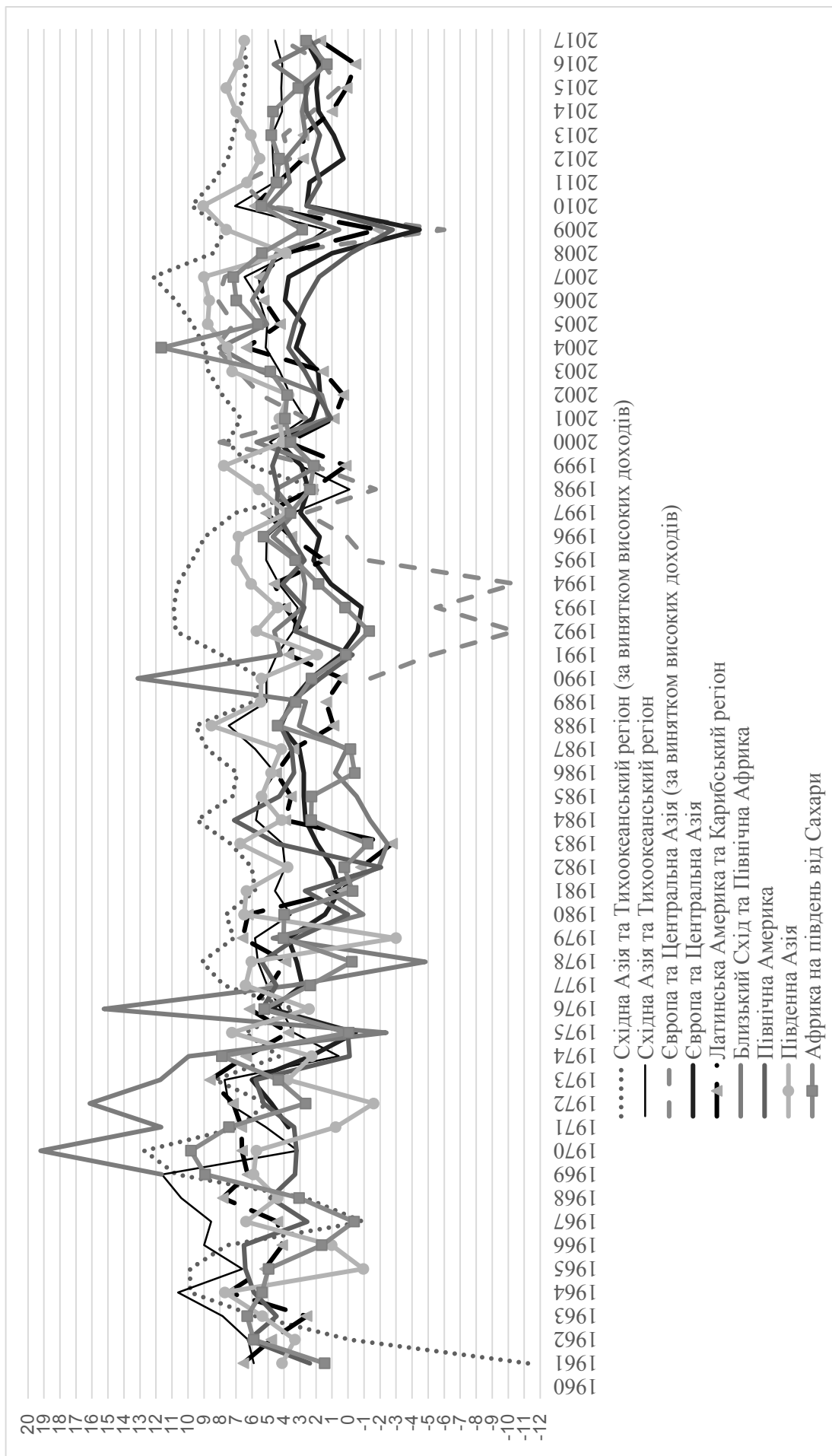

Рис. 2.3. Динаміка темпів приросту ВВП за регіонами світу у 1960-2017 рр., % (побудовано за даними Світового Банку [100])

Виходячи з показників ВВП на душу населення (рис. 2.4), суттєвий відрив від інших регіонів світу можна констатувати у Європі та Центральній Азії, а також Північній Америці хоча для них характерні і загальні тенденції спадів у економічному зростанні. Нині стрімке економічне зростання демонструють регіони Європи та Центральної Азії, а також Східної Азії та Тихоокеанського регіону (переважно за рахунок країн з високим рівнем доходу), Північної Америки. Окремо слід сказати про ЄС, зростання якого слід розглядати окремо від географічного регіону Європи, виходячи зі складності даного інтеграційного об'єднання та його значення на світових ринках товарів, послуг та капіталів. ЄС демонструє останні 5-6 років певне призупинення темпів економічного зростання.

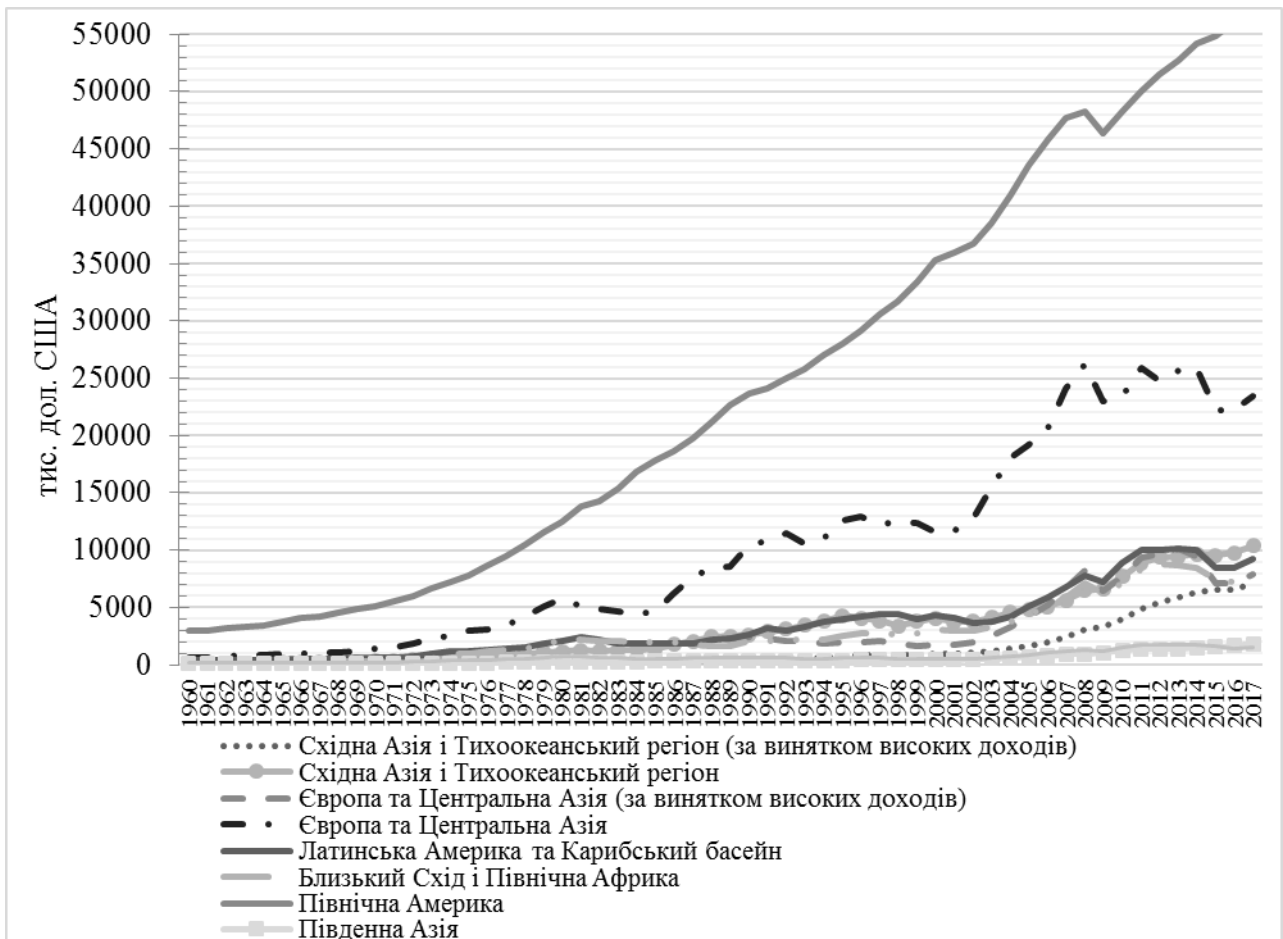

Рис. 2.4. Динаміка ВВП на душу населення за регіонами світу у 1960-2017 рр., дол. США (побудовано за даними Світового Банку [100])

Філіпенко А.С. у своїх дослідженнях говорить про світосистемний підхід, у якому «замість так званого «контейнерного» погляду на державу, коли всі аспекти соціальних відносин досліджуються, насамперед, в рамках держави як основної аналітичної одиниці, використовуються такі одиниці аналізу, як світ-система (мінісистема, світекономіка, світ-імперія та ін.)» [503]. Проте, нова гео економічна структура світу формується в процесі регіональної економічної інтеграції, зумовленої численними геополітичними, економічними, природничо-екологічними факторами. За словами одного з теоретиків гео економіки Е.Г. Кочетова, «ці тенденції пов'язані з виходом світової господарської системи на гео економічну (кластерно-мережеву) парадигму розвитку. <...> інтеграційні процеси і суб'єкти інтеграційних об'єднань «ввібрали» в себе гео економічну природу і відчувають серйозні трансформації під впливом загальних закономірностей гео економічного розвитку» [382, с. 14].

З приводу тенденцій посилення регіоналізації світу, і не тільки економічної, П.В. Шуканов стверджує: «Сучасний глобальний цивілізаційний простір все більше характеризується виділенням гео економічних центрів, навколо яких формується інтеграційне ядро відповідного регіонального цивілізаційного простору» [554, с. 252-253]. В цілому ж посилення процесів дезінтеграції у Північній Америці та Європі супроводжується інтенсифікацією інтеграційних процесів у інших регіонах світу, зокрема Латинській Америці, Африці та Південно-Східній Азії. Відповідно, трансформуються вектори гео економічних стратегій країн, виходячи з гео економічних інтересів регіональних об'єднань, до яких вони входять, що обумовлює потребу врахування особливостей інституційного середовища кожного інтеграційного об'єднання в ході дослідження економічних явищ та процесів. Вважаємо, що у процесі регіональної інтеграції країни використовують та трансформують місцеві історичні, етнічні, мовно-культурні, а також господарські риси розвитку при формуванні власних гео економічних стратегій та виробленні регіональних політик. Проте, регіоналізація призводить до трансформації інституційного середовища – зниження значення органів державного управління та

превалювання наднаціонального управління в межах інтеграційних об'єднань, зокрема, посилення ролі міжнародних та регіональних організацій у регулюванні міжнародних економічних відносин.

Тому *регіоналізація та глокалізація гео економічного простору*, що виявились у появі та зміцненні регіональних інтеграційних об'єднань, є гео економічною трансформацією, яка визначає динаміку та спільні вектори економічного розвитку у світі. Про це свідчить факт, що у фазі гео економічного розвитку світової економіки (тобто після 1990 р.) спостерігається синхронність тенденції приросту ВВП, що було свідченням глобальності гео економічних ризиків та криз. Тому вважаємо, що гео економічні трансформації у світі визначають формат та особливості долучення окремих країн та регіонів до міжнародних економічних відносин, трансформуючи їх значення у досягненні пріоритетів глобального розвитку та, відповідно, впливаючи на генезис національних або регіональних гео економічних стратегій.

Тому визначимо наступну гео економічну трансформацію, яка, на нашу думку, пов'язана з попередньою – *посилення гео економічних ризиків* як сукупності загроз, якими характеризується гео економічний простір, що визначило посилення ролі інституційних суб'єктів різного рівня у їх регулюванні та мінімізації. В цьому аспекті виключну роль у нівелюванні або зниженні таких ризиків відіграють наднаціональні інститути (регіональні та міжнародні організації). Саме їх А.С. Філіпенко назвав «міжнародним режимом» – системою інститутів на глобальному рівні [503].

Проте, П.С. Єщенко відзначає: «Тільки стале економічне зростання може сприяти розширенню зайнятості, створенню більш кваліфікованих і краще оплачуваних робочих місць, наданню якісніших товарів і послуг і відкриттю ширших можливостей для людей, підтриманню кращих і якісніших суспільних послуг, стимулюванню <...> клімату для розвитку підприємництва <...>. Особливість нинішнього відновлення економічного зростання полягає в

необхідності зробити його збалансованим, сталим і прийнятним з екологічної точки зору <...>» [355].

Глобалізація трансформує просторовий вимір міжнародних економічних відносин у зв'язку з тим, що на противагу класично вимірюваним координатам економічного простору (географічні координати меж регіонів, країн, міст, розміщення ресурсів та торгових шляхів), приходять координати складно уявні – віртуальні. Адже *віртуалізація суспільних, економічних, політичних, культурних та інших процесів*, на нашу думку, є геоекономічною трансформацією, яка визначає формат сучасної економічної взаємодії, її площину, обсяги. Як вказують Д.Г. Лук'яненко та Т.О. Галахова, «безпрецедентна за масштабами і динамікою економічна глобалізація, розвиваючись у руслі науково-технологічного прогресу на засадах інформатизації ведення бізнес-діяльності за мережевим принципом, характеризується інноватизацією, інтелектуалізацією та креативізацією» [392]. Вони відводять цим процесам виключну роль у формуванні нової парадигми «глобального розвитку із новітньою композицією факторів конкурентоспроможності, коли її основою стає людський та інтелектуальний капітал» [392]. Тому сучасні економічні відносини, в тому числі і у сфері міжнародної міграції характеризуються багатовекторністю та багатовимірністю простору економічної та соціальної взаємодії (на основі принципу просторовості та комунікації при дослідженні проблем міжнародної міграції), а сама міграція набуває значення процесу перерозподілу людських ресурсів в контексті трансформації композиції факторів конкурентоспроможності.

Зауважимо, що дана трансформація визначається розвитком сфери інформації та телекомунікацій, а тому в межах дослідження вважаємо за необхідне проаналізувати тенденції розвитку даної сфери та отримання країнами на її основі переваг. Зокрема, за словами Ю.В. Макогона та Т.С. Медведкіна, «поява всесвітньої інформаційної павутини докорінно змінює світову систему комунікацій, виводить на принципово новий рівень можливості обміну і передачі інформації і стає фундаментом формування шостого, поки ще

гіпотетичного, технологічного укладу, який буде ґрунтуватися на синтезі комп'ютерних технологій з нанотехнологіями та біотехнологіями» [401].

Білорус О.Г., використовуючи поняття технотронної економічної системи, вказує: «Як відомо, сучасний процес глобалізації покликаний до життя завершенням епохи індустріальної економіки «фабричних труб» і переходу до інформаційно-інтелектуальної технотронної економіки. Технотронна економічна система – це новий суспільно-технологічний спосіб виробництва, базований на утвердженні планетарного статусу людини та людства як реального суб'єкта виробництва і економіки, а не як об'єкта виробництва та ресурсу для експлуатації» [299]. Розвиток ІКТ означає динамічність економічних процесів, високу продуктивність, високий рівень оплати праці, що сприяє інвестиціям в новітні технології, розробки та інновації. Тараненко І.В., провівши аналіз трьох груп країн (ті, економіка яких керована ефективністю; країни, що переходять від економіки, керованої ефективністю до керованої інноваціями; країни з економікою, керованою інноваціями), встановила, що на перший план розвитку конкурентоспроможності країн виходить забезпечення «зайнятості в знаннєво-інтенсивній сфері, навчання робітників на підприємствах, здійснення та фінансування НДДКР бізнес-сектором» [492]. На думку Ю.І. Чентукова, «характер сучасного соціально-економічного розвитку окремих країн і людської цивілізації в цілому, особливості міжнародної конкуренції на ринках товарів і послуг свідчать про те, що необхідною складовою стійкого економічного розвитку відтепер є зростання інтелектуального потенціалу і науково-технологічні інновації» [509]. Така модель економічного розвитку тісно пов'язана з формуванням міцного базису людського потенціалу країни, проте на першому етапі вимагає залучення високо кваліфікованих мігрантів та перерозподілу людських ресурсів в цілому. Разом з тим, за її словами, «прискорення інноваційного розвитку в умовах системної глобалізації інноваційної сфери <...> створює умови для розробки і виробництва нових продуктів для задоволення різноманітних споживацьких потреб і поряд з тим посилює розшарування доходів населення; обумовлює

критичне загострення глобальних екологічних, соціальних, технологічних ризиків і загроз, а також несе в собі можливості для їх подолання» [493]. Дану тенденцію можна спостерігати якраз на прикладі нових індустріальних країн.

Чентуков Ю.І. висловлює думку про те, що «інформація і комунікації формують (разом з транспортом) особливу систему інфраструктури світового виробництва, роль і значення якої в забезпеченні функціонування світового виробництва продовжує зростати» [509]. Зокрема, підвищення мобільності ресурсів та інноваційний розвиток, посилений розвитком ІКТ, сприяє їх швидкому перерозподілу між іншими регіонами світу для забезпечення більшої продуктивності їх використання. Це є частиною геоекономічних стратегій розвитку країн та регіонів в контексті забезпечення їх готовності до виробництва майбутнього та досягнення цілей стійкого розвитку. Виходячи з цього та поєднавши дані Світового банку щодо ВВП з окремими рейтингами (Індекс людського розвитку, Індекс розвитку ІКТ, Глобальний індекс інновацій), визначено перелік країн-лідерів за кожним показником та проаналізовано їх приналежність до груп країн світу за рівнем розвитку економіки (табл. 2.2).

Зважаючи на показники, приведені у табл. 2.2, робимо висновок, що існує тенденція формування *багатополлярної моделі світового устрою з новими центрами економічного розвитку*. Зокрема, до таких центрів відноситься: КНР, Індія, Бразилія, ПАР (виходячи з динаміки макроекономічних показників ВВП за даними Світового банку [99, 100, 101]). Як зазначає Н.М. Грущинська, «власні інтереси кожної з цих країн не збігаються у політичній, економічній, безпековій та інших сферах, що призводить до протистояння між ними і на світовому, і на регіональному рівні, і, як наслідок, до посилення світової нестабільності, розв'язання війн чи збройних конфліктів» [331, с. 110]. Філіпенко А.С. вказує на визначальний вплив різноманітних теорій «гегемоніальної стабільності, суть якої полягає у існуванні лідера-гегемона (чи групи лідерів), що підтримують ліберальний світовий порядок (на прикладах Великобританії та США)» [503].

Рейтинг країн за окремими показниками економічного, соціального та технічного розвитку

№	ВВП на душу населення, тис. дол. США (2017) [99]	ВВП номінальний, млрд. дол. США (2017) [100]	Темп приросту ВВП, % (2017) [101]	Індекс людського розвитку (2015) [131]	Індекс розвитку ІКТ (2017) [134]	Глобальний індекс інновацій (2018) [110]					
1	Люксембург	104,1	США	Лівія	26,68	Норвегія	0,949	Ісландія	8,98	Швейцарія	68,4
2	Макао	80,9	Китай	Гвінея	12,70	Австралія	0,939	Корея	8,85	Нідерланди	63,3
3	Швейцарія	80,2	Японія	Ефіопія	10,25	Швейцарія	0,939	Данія	8,74	Швеція	63,10
4	Норвегія	75,5	Німеччина	Макао	9,10	Німеччина	0,926	Велика Британія	8,71	Велика Британія	60,10
5	Ісландія	70,1	Велика Британія	Мальдіви	8,83	Данія	0,925	Велика Британія	8,65	Сінгапур	59,80
6	Ірландія	69,3	Індія	Гана	8,51	Сінгапур	0,925	Гонконг	8,61	США	59,80
7	Катар	63,5	Франція	Ірландія	7,80	Нідерланди	0,924	Нідерланди	8,49	Фінляндія	59,60
8	США	59,5	Бразилія	Кот д'Івуар	7,80	Ірландія	0,923	Норвегія	8,47	Данія	58,40
9	Сінгапур	57,7	Італія	Вірменія	7,50	Ісландія	0,921	Люксембург	8,47	Німеччина	58,00
10	Данія	56,3	Канада	Непал	7,50	Канада	0,920	Японія	8,43	Ірландія	57,20
11	Австралія	53,8	Росія	Туреччина	7,42	США	0,920	Швеція	8,41	Ізраїль	56,80
12	Швеція	53,4	Корея	Бангладеш	7,28	Гонконг	0,917	Німеччина	8,39	Корея	56,60
13	Нідерланди	48,2	Австралія	Танзанія	7,10	Нова Зеландія	0,915	Нова Зеландія	8,33	Японія	55,00
14	Австрія	47,3	Іспанія	Таджикистан	7,10	Швеція	0,913	Австралія	8,24	Гонконг	54,60
15	Гонконг	46,2	Мексика	Румунія	6,95	Ліхтенштейн	0,912	Франція	8,24	Люксембург	54,50

Умовні позначення:

Сінгапур	— нові індустріальні країни
Японія	— розвинені країни світу
Катар	— Країни-експортери нафти

Росія — країни з транзитивною економікою

Ефіопія

— країни, що розвиваються, в.т.ч найменш розвинені країни світу

З цього приводу З.Д. Сінг зазначає, що «популярне поняття «китайського гегемона» на основній частині азійського економічного простору є емпірично не виправданим. <...> США є важливим бенефіціаром в цьому поділі праці. <...> 60 % загального обсягу імпорту в США надходять від американських дочірніх і субпідрядних компаній, що працюють в Китаї» [258, с. 43]. Це підтверджує тісті зв'язки двох найбільших економік світу, щодо яких ігнорувати сфери економічного впливу на інші країни та території в сучасних геополітичних умовах неможливо.

Цікавим з точки зору вивчення геополітичного впливу у Азії є дослідження М.З. Кривоглавої, яка вивчала геоекономічний розвиток п'яти країн Центральної Азії, утворених після розпаду СРСР. Вона вказує, що країни «внаслідок зміщення центру ряду міжнародних процесів до Азії опинилися на перетині конкуруючих інтересів провідних світових держав, передусім Росії, Китаю та США» [384, с. 135]. Кіктенко В.О. також наголошує на посиленні Китаєм свого економічного панування [378, с. 52]. Таким чином, формування багатополюсного геоекономічного простору передбачає трансформацію і геополітичного впливу, який, у свою чергу, визначає вектори тяжіння країн периферії до нових полюсів економічного розвитку.

Проте, слід при цьому вказати на значне соціально-економічне розшарування країн Східно-Азійського та Тихоокеанського регіону, Європи та Центральної Азії, а також Близького Сходу та Північної Африки. Зокрема, А.С. Філіпенко вказує, що «<...> індустриально розвинуті країни концентрують свої зусилля і ресурси на виробництві капіталомісткої, високотехнологічної продукції; нові індустриальні країни випускають товари, що вимагають затрат кваліфікованої праці і сучасних технологій 4-5-го технологічних циклів; найменш розвинуті країни роблять акцент на виготовленні трудомістких виробів та сировини. Такий вартісний ланцюг зумовлює можливість вилучення найбільших обсягів доданої вартості розвинутими державами і створення там надлишкових капіталів та їх експорту в інші країни і регіони світу» [503]. Припускаємо, що цілі вказаних країн у використанні різних категорій людських

ресурсів також будуть різні. Тому вважаємо, що окремо слід розглядати закономірності міграції людських ресурсів та їх вплив, у різних за рівнем економічного розвитку країнами. Крім розвинених країн світу, окремо слід звернути увагу на:

1) нові індустріальні країни (НІК) з високим рівнем індустріального розвитку та інновацій, економікою якісно нового рівня та значними конкурентними перевагами. Так, Макао та Сінгапур за показником ВВП на душу населення зайняли 3 та 10 місця у світі, відповідно [260, 101]. За номінальним ВВП до 15 країн-лідерів увійшли Індія, Бразилія, Південна Корея, Мексика, посівши 7, 9, 11 та 15 місця, відповідно. Інноваційністю розвитку можна пояснити також високі показники розвитку ІКТ Південної Кореї та Гонконгу (1 та 9 місця [134]), а також ІЛР Сінгапуру та Гонконгу (6 та 12 місця [131]).

2) нафтодобувні країни з надзвичайно високими показниками ВВП на душу населення, проте значним економічним розшаруванням та бідністю. За даними Світового економічного форуму, Катар, Бруней, Кувейт, ОАЕ та Саудівська Аравія за показником ВВП на душу населення посідають, відповідно, 1, 5, 6, 9 та 13 місця у світі [260], однак, мають низький рівень ІЛР. Це не компенсується лідерством на ринках енергетичних ресурсів, нестабільність на яких негативно позначається на макроекономічних показниках країн, зниженні попиту на робочу силу, сформовану за рахунок мігрантів;

3) найменш розвинені аграрні країни з надзвичайно низьким рівнем життя населення (найбідніші у світі та недостатньо конкурентоздатні на світових ринках). За показниками ВВП на душу населення вони є останніми у світі (від 394 дол. США до 1490 дол. США) [260], проте, за темпами приросту ВВП окремі з них потрапили до 15 країн лідерів (Ефіопія, М'янма, Конго).

Проте, усі ці країни як потенційні сторони міграційних пар мають своє місце у глобальному поділі праці. На думку А.С. Філіпенка, архітектуру глобального поділу праці «формують чотири головні групи суб'єктів міжнародних економічних відносин: виробники високої вартості, що використовують переважно інтелектуальну працю; виробники великих обсягів

продукції, яка виготовляється низькооплачуваною працею; виробники сировини, прив'язані до природних ресурсів; маргінальні (зайві) виробники, праця яких знецінена» [503].

Таким чином, за результатами дослідження тенденцій економічного зростання, соціальних і технічних показників зафіксовано: 1) формування багатополюсного геоeкономічного простору, у якому центри економічного розвитку (полюси) шляхом посилення економічного впливу на периферійні країни досягають і геополітичного впливу (центри економічного розвитку стають і центрами регіональної економічної інтеграції); 2) лідерство розвинених країн світу за абсолютними показниками ВВП та на душу населення та поряд з посиленням позицій НІК, а також лідерство країн, які розвиваються, та наймеш розвинених країн за темпами приросту ВВП; 3) найвищі показники людського розвитку, розвитку ІКТ та інновацій у розвинених країнах світу.

Геоeкономічні трансформації виявляються і в *структурних змінах у національних економіках та світовому господарстві у зв'язку з бурхливим науково-технічним розвитком та активізацією інновацій*. Так, дієва реалізація геоeкономічної стратегії стає можливою виключно за умов достатньо диверсифікованої структури економіки, яка здатна забезпечити адаптивність країн до нестабільних умов світових ринків товарів та послуг. Проте, формально судити про розвиток економіки базуючись виключно на структурному співвідношенні секторів економіки у ВВП є помилковим, адже важливою є продуктивність праці у цих секторах, рівень технологічної оснащеності та складності готового продукту. Крім того, слід брати до уваги і розвиток фінансового сектору країни, адже через фінансовий капітал здійснюється фінансування реального сектору економіки. Останній отримуватиме належну підтримку та відповідне сприятливе, передбачуване та прозоре фінансове середовище тільки у випадку стабільності фінансового сектору. У зв'язку з цим слід згадати працю Л. Дактор (L. Ductor) та Д. Гречиної (D. Grechyna), які наголошують на перерозподільчих зв'язках між

фінансовим і реальними секторами. «Якщо фінансування – пишуть вони, – перерозподіляється на ризикові інвестиції, технологічний прогрес в продуктивному секторі може розширити продуктивну здатність економіки та створює попит на основні фонди з боку більш ефективних фірм» [80, с. 2]. З цього приводу варто привести слова Ю.І. Чентукова: «У результаті розвитку НТП сама праця концентрується в технологічних сферах виробництва, а капітал, який раніше розглядався виключно як упредметнена вартість і результат попередніх стадій відтворення, на даний час набуває якісно нових рис, оскільки капітал своєрідно переноситься в сферу знань, інформаційних технологій» [509]. Погоджуємось з наведеними думками та вважаємо, що структурна перебудова економіки з орієнтацією на формування економіки знань та забезпечення високо продуктивної зайнятості не тільки стабілізує економіку та знизить ймовірність системних криз, а й виведе на новий якісний рівень економічне зростання країн.

Як вказують Р.О. Заблоцька та О.В. Шовкопляс, «багато країн, що розвиваються, стурбовані тим, що основна частина вигод від лібералізації торгівлі дістанеться індустріально розвиненим країнам. Це відчуття ґрунтується на очевидному факті, що багато секторів послуг є наукоємкими, вимагають висококваліфікованої робочої сили, величезного фізичного капіталу або всього вищезгаданого відразу. Це означає, що індустріально розвинені країни отримають порівняльну перевагу і домінуватимуть у всіх сферах торгівлі після лібералізації» [358]. В цьому разі, якість людських ресурсів покладається в основу конкурентних переваг та ресурсозабезпеченості країн. На думку С. Сардака, М. Корнеєва, А. Сімахової та О. Більської, до нинішніх глобальних тенденцій, серед інших, відносяться і «загострення конкуренції, активізація інноваційної та інвестиційної діяльності, <...> поглиблення міжнародного поділу праці в сферах спеціалізації та співробітництва у виробництві» [231, с. 328]. При цьому змінювана галузева структура визначає і трансформацію попиту виробників товарів та послуг на ресурси (природні, енергетичні та трудові), а це, у свою чергу, визначає перерозподіл цих ресурсів у світі та,

відповідно, їх потоки. Зауважимо, що асиметрії у ефективності використання капіталу і його надвисока віддача у новітніх секторах економіки часто генерують дисбаланси у попиті фахівців та їх освітньо-професійному рівні, і, як наслідок, значне структурне безробіття та «марнування мізків».

Цікавий погляд на закономірності геоекономічних трансформацій розкрито у праці Р. Фок'є (R. Fouquet) та С. Бродберрі (S. Broadberry) (2015), які дослідили генезис економічного розвитку Європи протягом семи століть до Промислової революції. Дослідники зробили висновок, що промислова революція не була подією, ізольованою у Великій Британії, а була фазою тривалішого процесу економічної трансформації в Європі [91, с. 229]. Вони наголошують на тому, що розуміння трансформацій, які передували бурхливому економічному розвитку на тлі Промислової революції дають можливість проаналізувати ризики обмеженого зростання у індустріальних економіках, а також шляхи стимулювання «нової промислової революції».

Ресурси та фактори економічного зростання в цілому орієнтовані на досягнення країною конкурентних переваг на світових ринках. Одні країни можуть досягнути це через зниження собівартості товарів (переважно сировинних) – тут значною перевагою країни є дешева робоча сила та субсидії виробникам. Для інших країн стратегічно важливою є інноваційність продукції, з якою виробники країни виходять на ринки. Проте, зайняти цю нішу є питанням тривалої структурної перебудови економіки, осилити яку здатні країни з міцним інституційним базисом та людським розвитком.

Проте, інвестиційна привабливість є похідною, по-перше, від ресурсів країни (ми маємо брати до уваги наявність та якість природних і людських ресурсів), а по-друге, досвіду та спроможності їх ефективного використання. На національному або регіональному рівні надлишкова пропозиція робочої сили не означає її гармонійне переміщення на ринки праці інших країн (регіонів). Стрімке поповнення складу робочої сили за рахунок демографічного приросту відбувається переважно в аграрних країнах, які розвиваються. І якщо сільське

господарство, яке використовує некваліфіковану робочу силу, не забезпечує відповідну зайнятість, така робоча сила переміщується на інший ринок праці.

Однак, це може бути індустріально-аграрна, індустріальна або постіндустріальна країна, що означає проблеми інтеграції мігранта як носія робочої сили у такий ринок праці. В цих умовах, **транснаціональні корпорації, які трансформувалися у наднаціональні центри економічного розвитку** отримують конкурентні переваги на основі високої концентрації економічних ресурсів. Як зазначає П.С. Єщенко, «реальність така, що в умовах глобалізації корпорації підпорядкували собі не тільки країни і народи світу, але і ринок, і державу. В умовах глобального економічного хаосу корпорації визначають світову політику, яка за своєю суттю є технологією цивілізованого пограбування. Підтвердженням тому слугує той факт, що суперкорпорації виходять з кризи ще могутнішими, а їх власники – дедалі багатшими» [356]. Тому у системі корпоративного управління трудові ресурси переміщуються між країнами та регіонами з метою створення якомога більшої доданої вартості.

Трансформація гео економічного простору, розвиток інфраструктури та укріплення позицій глобальних міст визначаю аналогічно до формування ТНК високу концентрацію продуктивних сил на своїй території. Тому вони стають міграційно привабливими, подекуди формуючи міграційні потоки, які характеризуються іншими тенденціями, ніж міграція в країну в цілому. Будучи інвестиційно привабливими, такі міста слугують центрами тяжіння фінансових та трудових ресурсів, створюючи передумови для продуктивної зайнятості населення (в тому числі мігрантів), модернізації відтворювальних процесів, впровадження інновацій.

Тому щодо міжнародного руху людських ресурсів в контексті гео економічних трансформацій слід надати ряд коментарів:

1) загальні тенденції гео економічних трансформацій чинять вплив на рух людських ресурсів та віддачу від їх використання у часі та просторі;

2) можливості, обсяги та характер використання ресурсів у часі і просторі обумовлюються особливостями країни або регіону (регіонального

інтеграційного об'єднання) походження та призначення людських ресурсів, а також інтенсивністю дії факторів «притягування-виштовхування» (до них слід віднести фактори економічного, соціального, екологічного, політичного та культурного середовища, а також специфічні ризики окремих країн та регіонів, військово-політичні та національно-етнічні конфлікти, природні катастрофи тощо);

3) інституційне середовище країн/регіонів походження і призначення людських ресурсів визначають інтенсивність дії факторів притягування і виштовхування на формування міграційних потоків.

Посилення глобалізаційних процесів обумовило інтенсифікацію міграційних процесів, які на сьогодні в умовах ускладнення соціально-економічних умов життя населення, постконфліктного стану окремих країн та регіонів, численних гуманітарних проблем є одним з шляхів фізичного порятунку людей, забезпечення підвищення рівня життя населення та отримання домогосподарствами доходів в умовах фінансових проблем у країні походження. За даними ООН, кількість міжнародних мігрантів у всьому світі продовжує зростати швидкими темпами та протягом останніх п'ятнадцяти років досягає 244 млн. осіб в 2015 р. в порівнянні 173 млн. осіб в 2000 році [143], а частка людей, які живуть за межами своїх країн народження, збільшилася в останні 20 років – з 2,7% світового населення в 1995 р. до 3,3% в 2015 р. [207].

Актуальність дослідження гео економічного виміру процесів міжнародної міграції в даному контексті пояснюється тим, що людські ресурси, як було сказано у п. 1.2, стають одним з факторів поглиблення економічної взаємодії та стимулювання економічного розвитку. Натомість, дисбаланси людських ресурсів становлять як потенційні можливості, так і значні загрози для країн, оскільки можуть в процесах суспільного відтворення синергетично поєднувати фактори виробництва, або ж – нівелювати досягнення продуктивності інших факторів виробництва.

В умовах зростаючої та інтенсивної економічної, політичної та соціально-культурної взаємозалежності між окремими державами, наддержавними

утвореннями, ТНК, міжнародним організаціями міжнародна міграція людських ресурсів набуває важливого геополітичного характеру.

Міжнародна міграція продовжує ставати дедалі важливішою темою, маючи особливий вплив на країни та регіони світу з точки зору перерозподілу людських ресурсів, трансформацій етнічно-мовного та національно-культурного середовища, впливу на баланс політичних сил. Міграційні процеси викликають занепокоєння у зв'язку з неможливістю встановлення повного контролю над ними, різним станом нормативно-правового регулювання у країнах, диспропорціями соціально-економічного розвитку, численними проблемами соціального, демографічного, економічного, політичного та іншого характеру.

«В умовах глобалізації світової економіки міжнародні міграції досягли безпрецедентних масштабів, – відзначає О.А. Малиновська. – Вони належать до найбільш вагомих факторів розвитку людства, спричиняючи кардинальні економічні, політичні й соціальні зміни» [407, с. 5]. На думку І.В. Івахнюк, «Міграція об'єктивно перетворилася в структурний елемент глобальної економіки, доповнивши притаманну глобалізації взаємозалежність держав новою формою взаємозалежності – міграційною» [365, с. 39]. З точки зору факторного підходу розглядає міжнародну міграцію І.П. Ольшевська, яка звертає увагу на факт, що міграція є рухом людських ресурсів як фактору суспільного виробництва в умовах становлення інформаційного суспільства [432].

На думку А.Ф. Констант та К.Ф. Циммерманна, «мобільність робочої сили є економічно вигідною, оскільки забезпечує оптимальне розміщення ресурсів, тим самим генеруючи вищу та кращу продуктивність та більший добробут» [62, с. 4]. Разом з тим, глобальні проблеми людства викликані загостренням проблем геополітичної нестабільності та боротьбою за світове лідерство, посиленням негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище через нарощення виробничих потужностей. При цьому зростає чисельність мігрантів (в тому числі нелегальних), а економічні проблеми, соціальна напруга та ризики національно-етнічних конфліктів і

подальших терористичних загроз провокують поширення негативного сприйняття мігрантів у приймаючих суспільствах.

Формування сучасної карти міграційних переміщень населення у країнах та регіонах світу відбувається під дією визначених вище геоекономічних трансформацій. Івахнюк І.В. вказує на існуюче при цьому «ускладнення структури міграційних потоків, розвиток тимчасових видів міграції, розширення масштабів міжнародної міграції населення, її «вплетення» у глобалізовану систему світу, формування стійких міграційних потоків між певними країнами» [365, с. 36]. Тому, для встановлення актуальних тенденцій у сфері міжнародної міграції проведено дослідження офіційних даних міжнародних організацій, зокрема, Світового банку та Міжнародної організації міграції, щодо обсягів міжнародної міграції. Для цього використано показники осередків мігрантів у міграційних парах, оприлюднені Світовим банком, та оцінки міграційних потоків, здійснені Ф. Док'єром (F. Docquier), А. Марфуком (A. Marfouk), К. Озденом (C. Özden), К. Парсонсом (C. Parsons) (2011) [77], Г. Дж. Абелем (Guy J. Abel) (2013) [121], К. Дацманном (C. Dustmann), Дж. Фаччіні (G. Facchini), К. Сіньйоротто (C. Signorotto) (2015) [81], М. Чайкою (M. Czaika), Х. де Хаасом (H. De Haas) (2015) [67] (див. Додаток Е).

Дослідження проводилося шляхом здійснення вибірки найбільших міграційних пар за величиною осередків мігрантів у 2017 році. При цьому важливим аспектом була не тільки величина осередку, але і його стійкість у часі (згідно з принципом темпоральності, окресленим у п. 1.1), яка визначена, виходячи з темпів зростання осередку у двох часових проміжках: 1960-2017 рр. та 2000-2017 рр.

Так, найбільшими міграційними осередками є осередок мігрантів з Мексики у США, який налічує понад 11,6 млн. осіб, наступні за обсягами є осередки мігрантів у парах «Росія-Україна» та «Україна-Росія». Схожою парою є «Росія-Казахстан», де значні двосторонні потоки та осередки мігрантів – по 3,2-3,3 млн. осіб). В даному випадку слід констатувати тривалі історичні передумови формування відповідних осередків мігрантів в обох випадках. Проте, у

результаті геоекономічних трансформацій, як зазначає І.В. Івахнюк, «колишня країна-експортер робочої сили може перетворитися в чистого імпортера трудових ресурсів» [365, с. 41]. Вона, зокрема, наводить приклади таких країн, як: 1) Італія, Португалія, Іспанія, Греція (Європа); 2) Сінгапур, Малайзія, Гонконг, Тайвань, Південна Корея (Азія); 3) Аргентина, Венесуела, Чилі (Південна Америка). Разом з тим, слід проаналізувати також і пари країн, міграційні коридори між якими сформувалися протягом другої половини ХХ ст.

На основі аналізу темпів приросту осередків мігрантів встановлено, що в окремих випадках чисельність мігрантів на території країн призначення зростає в десятки та сотні разів. Наприклад, у парах «Бангладеш-ОАЕ», «Сирія-Ліван», «Індія-ОАЕ», «Пакистан-ОАЕ» осередки мігрантів збільшилися у тисячі разів. У сотні разів зросли осередки в міграційних парах «Сирія-Туреччина», «Індонезія-Саудівська Аравія», «Індія-Кувейт», «Румунія-Італія», «Бангладеш-Саудівська Аравія». Також, значним центром тяжіння мігрантів стали США, що пов'язано з їх вигідним геопросторовим розташуванням та виключною геоекономічною позицією у світі. Разом з тим, існують тенденції міграції до ЄС (наприклад, до Франції з Марокко, Іспанії, Італії, Алжиру, еміграція з Росії та України до Німеччини, Польщі та країн СНД – Білорусії, Казахстану, Узбекистану). Як бачимо, центрами тяжіння мігрантів є країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку, проте, слід відзначити також тенденції значної інтенсифікації міграції до нафтодобувних країн.

Проте, всі вказані вище дослідники називають основними країнами-реципієнтами української робочої сили такі країни, як: Італія, Чехія, Польща, Угорщина, Іспанія та Португалія.

Разом з тим, у 2017 р. найперспективнішою країною призначення для міграції українці називають, в першу чергу, Польщу. Динаміка сприйняття українськими мігрантами країн з точки зору власних потенційних міграційних уподобань продемонстрована на рис. 2.5.

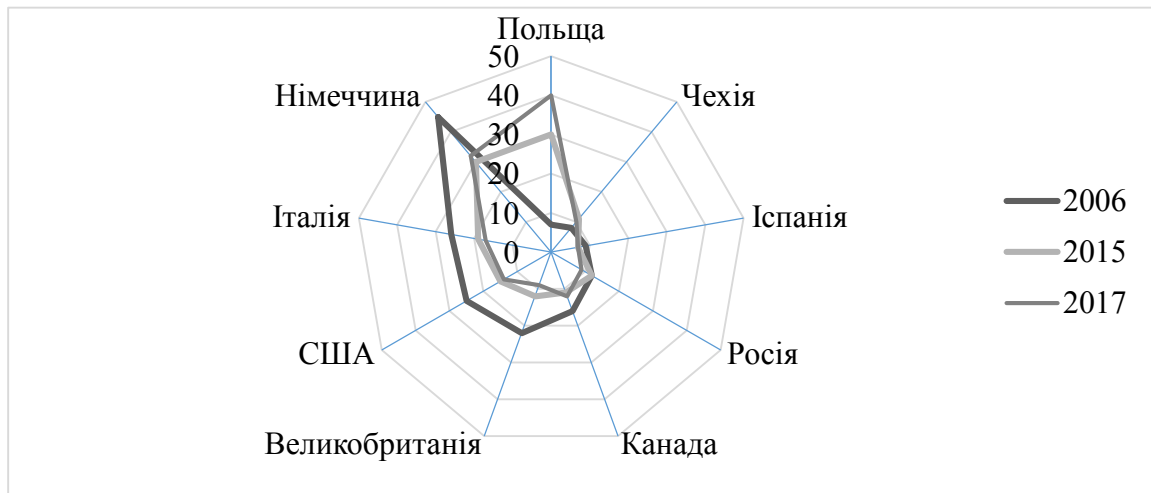

Рис. 2.5. Найбільш привабливі країни для роботи закордоном (% респондентів, що назвали кожну країну) (побудованого за даними GfK Ukraine [342, 343])

Для визначення географічної структури зовнішньої міграції в Україні нами використано базу даних Світового банку та МОМ для встановлення міграційних пар, у яких Україна є країною походження та призначення (табл. Е.2 та Е.3 Додатку Е). Їх аналіз дозволив встановити, що пріоритетними напрямками виїзду наших громадян за кордон є такі країни, як США, Німеччина, Польща, Чехія, Великобританія, Італія; разом з тим, слід звернути увагу на Росію, Ізраїль, Іспанію, Португалію та Канаду як країни з також значними осередками українських мігрантів, що викликає їх значну привабливість з точки зору полегшення інтеграції мігранта у середовище країни призначення на основі сформованого там національного українського осередку. Разом з тим, важливим є аналіз факторів виштовхування, що існують в Україні. Пропонуємо це зробити на основі аналізу соціально-економічних та політико-безпекових передумов (дані питання будуть досліджені в п. 2.3 та п. 3.1).

Врахування цих тенденцій потенційно повинно бути використано і в ході прогнозування демографічного навантаження на окремі регіони, а також обсягів робочої сили та міграційного навантаження.

Сардак С.Е., констатує, що у світі «поширюється трудова, інтелектуальна і нелегальна міграція, активізується рух міграційного фінансового капіталу,

поступово розмиваються грані між країнами, які приймають і постачають робочу силу» [79]. Вказані вченим тенденції вимагають глибокого дослідження з точки зору впливу на них гео економічних трансформацій, адже рух людських ресурсів, фінансового капіталу уособлює рух факторів розвитку країн міграційної пари, а доцільність та ефективність їх використання обумовлюється глобальними закономірностями економічного розвитку. Нині відбувається глобальний етап перерозподілу світових ресурсів, які для формування міграційних потоків слугують, з одного боку, факторами «притягування-виштовхування», але з іншого, – шляхом власної мобільності забезпечують інструменти регулювання соціально-економічних процесів, пов'язаних з міграційними переміщеннями.

Дослідження поглядів авторів на тенденції глобалізаційних процесів та гео економічних трансформацій дало можливість зробити висновок про суб'єктний характер трансформації інституційного середовища гео економічного простору, що означає появу ряду нових суб'єктів в процесі глобалізації світової економіки та ускладнення міжнародних економічних відносин. Узагальнення визначених нами вище гео економічних трансформацій та їх вплив на міжнародну міграцію людських ресурсів та її регулювання продемонстровано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Ідентифікований вплив гео економічних трансформацій на процеси міграції людських ресурсів

<i>№</i>	<i>Гео економічні трансформації*</i>	<i>Вплив гео економічних трансформацій на процеси міграції людських ресурсів**</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1	Регіоналізація та глокалізація гео економічного простору, що обумовила появу та зміцнення регіональних інтеграційних об'єднань	Регіоналізація економічного розвитку шляхом посилення регіональної інтеграції країн обумовлює трансформацію векторів міжнародних міграцій, створюючи більш сприятливе інституційне середовище для інтенсифікації міграції людських ресурсів всередині інтеграційного утворення
2	Посилення гео економічних ризиків як сукупності загроз, якими характеризується гео економічний простір, що визначило посилення ролі інституційних суб'єктів різного рівня у їх регулюванні та мінімізації	Потреба регулювання економічних процесів (в тому числі міграції людських ресурсів) у глобальному економічному середовищі та на регіональному рівні обумовлює функціонування наднаціональних інституційних суб'єктів такого регулювання (міжнародних організацій), а отже спричиняє перехід відповідних функцій державного управління на новий ієрархічний рівень

Продовження табл. 2.3

1	2	3
3	Трансформація транснаціональних корпорацій у наднаціональні центри економічного розвитку на основі концентрації економічних ресурсів	Транснаціоналізація бізнесу є передумовою руху кваліфікованої робочої сили між структурними підрозділами транснаціональних корпорацій, обумовлюючи міграцію трудових ресурсів (в тому числі бізнес-міграції), підвищення кваліфікації робочої сили шляхом отримання додаткового досвіду роботи в ТНК, сучасних знань та навичок
4	Трансформація гео економічного простору, розвиток інфраструктури та укріплення позицій глобальних міст	Характеризуючись високою концентрацією продуктивних сил на своїй території та будучи інвестиційно привабливими, такі міста слугують центрами тяжіння фінансових та трудових ресурсів, створюючи передумови для продуктивної зайнятості населення (в тому числі мігрантів)
5	Структурні зміни у національних економіках та світовому господарстві у зв'язку з бурхливим науково-технічним розвитком та активізацією інновацій	Науково-технічний розвиток сприяє впровадженню інновацій та трансферу технологій, створює передумови для зміни кон'юнктури національних та регіональних ринків робочої сили, чинить позитивний вплив на розвиток сучасної інфраструктури, а отже трансформує вектор на інтенсивність міжнародних економічних відносин, зокрема в частині формування та використання людського потенціалу
6	Віртуалізація економічних та інших процесів на основі розвитку сфери інформації та телекомунікацій	Розвиток сфери інформації та телекомунікацій стає одним з факторів глобального економічного лідерства, оскільки формує сучасну інфраструктуру міжнародних економічних відносин, забезпечує динамічність економічних процесів та віртуалізує простір їх перебігу. В цих умовах міграція людських ресурсів, з одного боку, підтримується посиленням комунікативними зв'язками в межах міграційних мереж та в процесі здійснення міграційних переміщень, а з іншого, отримує інструментарій технічної підтримки здійснення грошових переказів

Узагальнено та конкретизовано на основі дослідження автора

Описаний в таблиці вплив, виходячи з суб'єктного характеру гео економічних трансформацій (поява таких суб'єктів міжнародних економічних відносин, як регіональні інтеграційні об'єднання, ТНК, міжнародні організації, глобальні міста), свідчить про те, що в процесах міжнародної міграції:

1) укріплюються позиції інституційних суб'єктів – суб'єктів, що встановлюють механізм функціонування формальних інститутів регулювання міжнародної міграції;

2) формалізуються інтереси суб'єктів міжнародних економічних відносин у сфері міжнародної міграції, що в подальшому формує їх міграційні політики;

3) інтереси суб'єктів міжнародних економічних відносин стикаються з сукупністю інститутів регулювання міжнародної міграції (додамо, що від геоекономічних позицій таких суб'єктів залежить і можливість модифікації вказаних інститутів, про що свідчить сучасна практика урегулювання міграційної кризи у ЄС та рух біженців із Сирії).

Результати даного дослідження дають змогу ідентифікувати заходи та підходи до адаптації країн до геоекономічних трансформацій в ході долучення до процесів міжнародної міграції, виходячи з ролі (геоекономічної позиції) країн на світовій арені та цілей такого долучення. Харланов А.С. виділяє у своїх дослідженнях чотири групи країн: нації-цивілізації («мають специфічно організований економічний і соціальний світ, міцну і стабільно відтворювану традицію соціальної організації»); ультра-нації («нові мультикультурні спільноти, які, спираючись на політичні союзи колишніх національних держав, фактично абсорбують вже сформовані нації, перетворюючи їх в культурні співтовариства як елементи нової мегаспільності»); нації - культурні спільноти («етнокультурні спільноти, які так і не перетворилися в політично самостійні утворення але мають свої унікальні інститути громадянського суспільства»); автономні нації («політичні нації, які зберігають незалежний статус без включення до регіональних союзів») [507]. З іншого боку, він визначає і типи держав: держави-корпорації «з висококонцентрованим капіталом, який управляється і підконтрольний правлячій еліті»; держави-«керуючі», «де державна політика і роль національного уряду обмежуються розвитком соціального капіталу та соціальної інфраструктури»; держави-фантоми, які лише підтримують легітимність територій [507].

Узагальнюючи тенденції та риси окремих країн, з точки зору їх реагування на геоекономічні трансформації та з урахуванням особливостей геоекономічного впливу в межах регіональних інтеграційних об'єднань, Л.О. Кібальник виділила дві групи країн: країни-інвестатори та країни-

контаміанти [377, с. 16]. Назвемо ці країни, відповідно, країнами-лідерами та периферійними країнами. Погоджуючись з автором, вважаємо за необхідне розвинути даний підхід з точки зору участі країн в процесах міжнародної міграції людських ресурсів. Відповідні риси вказаних країн ідентифіковано та описано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Відмінні риси долучення країн до процесів міжнародної міграції
людських ресурсів**

Група країн	Відмінні риси участі країни в процесах міжнародної міграції
1	2
Країни-лідери економічного розвитку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Орієнтовані на провадження політики залучення мігрантів з високим рівнем кваліфікації, орієнтуючись на побудову економіки знань. 2. Можуть виступати як країнами донорами людських ресурсів (переважно у інші країни-лідери), так і країнами-реципієнтами (як з інших країн-лідерів, так і периферійних країн). 3. Характеризуються високим рівнем розвитку інституційного середовища регулювання міграційних процесів. 4. Незначна кількість вимушених емігрантів поряд зі значною кількістю біженців та шукачів притулку. 5. Посилена антиімміграційна полеміка
Периферійні країни	<ol style="list-style-type: none"> 1. Орієнтовані на провадження політики експорту мігрантів з метою максимізації величини грошових переказів, за рахунок яких підвищується рівень життя в країні. 2. Можуть виступати як країнами донорами людських ресурсів (переважно у країни-лідери), так і країнами-реципієнтами (як правило з периферійних країн з нижчим рівнем економічного та людського розвитку). 3. Характеризуються низьким рівнем розвитку інституційного середовища регулювання міграційних процесів. 4. Значна кількість вимушених мігрантів (переважно постконфліктних), які циркулюють між периферійними країнами одного регіону у пошуках притулку

Власна розробка автора

Сторони міжнародних економічних відносин у сфері міжнародної міграції людських ресурсів, як правило, мають протилежні інтереси, що пов'язано з існуючими національними стратегіями, орієнтованими на дотримання державного суверенітету та підтримку конкурентоспроможності на світових ринках. В цілому ж багатополосність світового економічного розвитку сприяє загальному зростанню світової економіки шляхом укріплення та більш продуктивного використання економічного потенціалу країн в межах регіональних інтеграційних

об'єднань. Це досягається і через інтенсифікацію міжнародних економічних відносин між ними та сприяє формуванню конкурентного середовища регіону – країн, рівень розвитку яких є відносно рівномірним.

При дослідженні процесів міжнародної міграції «класично» використовують поділ світу на два умовні регіони – Глобальна Північ та Глобальний Південь, до яких відносять, відповідно, розвинені економічно країни та країни, що розвиваються. Однак, на нашу думку, така позиція є принципово помилковою у сучасних умовах, оскільки враховує існуючі тенденції гео економічних трансформацій та спрощує існуючу економічну регіоналізацію світу.

Останнім часом, дослідження з питань міграції використовують інший підхід до поділу країн, виділяючи три їх групи: країни з високим рівнем доходів, країни з високими та стабільними показниками зростання, інші країни світу. Зауважимо, що в даному випадку враховані лише країни з населенням понад 1 млн. осіб та доступними даними щодо ВВП. Однак, такий підхід не враховує особливостей інституційного середовища та закономірностей розвитку міжнародної міграції за регіонами світу.

Критично слід оцінити, на нашу думку, аналіз міжнародних міграцій в розрізі груп країн, виходячи лише з рівня доходів на душу населення у них. Можна пояснити це тим, що виключно показник доходів, хоча і вказує на рівень достатку у країні, однак, є недостатнім для оцінки можливостей країни прийняти іммігрантів, хоча стабільно високі показники зростання економіки вказують на формування ряду факторів «притягування» людських ресурсів. Низькі доходи на душу населення не означають формування міграційних мотивів у населення.

Враховуючи, що інституційне середовище, сформоване на регіональному рівні, визначає специфіку міжнародних відносин у регіоні та режим руху ресурсів, а також впливає на формування міжнародних потоків та вимагає адаптації національних політик та практик до регіональних, вважаємо за доцільне подальше дослідження базувати на сегментації країн за регіональними інтеграційними

об'єднаннями. При цьому з метою подальшого встановлення причинно-наслідкових зв'язків між існуючими середовищем та формуванням міграційних потоків обрано регіональні об'єднання, нормативною базою яких передбачено лібералізацію міграційного режиму: Європейський Союз (Європа); ECOWAS, SADC, EAC (Африка); ASEAN, SAARC (Азія); NAFTA, MERCOSUR (Америка).

Таким чином, геоекономічні трансформації характеризуються зміщенням існуючих та появою нових полюсів економічного розвитку (з притаманним їм зростанням обсягів економічної діяльності, рівня оплати праці в галузях економіки, підвищення рівня життя населення, і, як наслідок, рівня людського розвитку в окремих країнах та регіонах). Тому міграційні потоки у світі знаходяться під впливом цих трансформацій, у зв'язку з чим в Додатку Ж охарактеризовано процеси міжнародної міграції людських ресурсів в контексті етапів геоекономічних трансформацій.

Визначені напрями впливу геоекономічних трансформацій на міжнародну міграцію людських ресурсів обумовлюють формування контексту вивчення міграційних переміщень людських ресурсів у світі, зокрема, структурування дослідження міграції за регіональними інтеграційними об'єднаннями. Ідентифіковані вище проблеми та тенденції геоекономічних трансформацій дозволяють окреслити їх вплив на процеси міжнародної міграції людських ресурсів між центрами економічного розвитку у країнах та регіонах світу.

2.2. Еколого-природничі ризики у міжнародній міграції людських ресурсів

Катастрофічні зміни клімату на сьогодні надзвичайно гостро стоять на порядку денному глобального діалогу щодо перспектив та проблем світового розвитку. Вони можуть проявлятися по-різному – від екстремальних кліматичних подій (їх ефект виявляється вже в короткостроковому періоді) до мінливості температурного режиму та тривалих кліматичних змін (їх вплив стає відчутним у довгостроковій перспективі, переважно через скорочення

територій, придатних для життя та ведення господарства, скорочення та погіршення якості природних ресурсів, знищення флори та фауни тощо). Як було вказано вище, гео економічний простір характеризується гео економічними ризиками. Зміни клімату та екстремальні кліматичні події якраз і відносяться до еколого-природничого типу таких ризиків, адже руйнування та втрати, спричинені відповідними подіями, розбалансування господарських систем є загрозою для реалізації гео економічної стратегії країни та призводять до втрати її конкурентних переваг на світових ринках.

Ситуація погіршується важкою санітарно-епідеміологічною ситуацією, адже кліматичні загрози торкаються в багатьох випадках регіонів з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку. Нині у 663 млн. осіб все ще відсутній доступ до покращених джерел питної води, ще 1,8 млрд. осіб в усьому світі використовують забруднені джерела питної води (в цілому ж дефіцит води зачіпає понад 40% населення світу) [1]. 2,4 млрд. осіб не мають доступу до основних засобів санітарії. У зв'язку з цим, за розрахунками Міжнародної організації здоров'я, кожного дня близько 1000 дітей помирають через захворювання, пов'язані з водою та каналізацією [1].

Проблеми еколого-природничого походження охоплюють ризики глобальних кліматичних змін та природних катастроф. Протягом 1985-2014 рр. у світі відбулося 9123 природні катастрофи, за даними Статистичного департаменту ООН. Протягом останніх 30 років від природних катастроф постраждало 5923,9 млн. осіб, а їх наслідки стають все більш руйнівними [58, 102, 133, 180], переважно через знищення економічних ресурсів та середовища існування людей, а також руйнування у результаті природних катастроф об'єктів інфраструктури та порушення господарських зв'язків.

Глобалізація економічних процесів та посилення інтеграції між країнами та регіонами світу призвели до того, що питання глобальних економічних проблем постали перед всім людством, адже їх вплив не є локалізованим, а в умовах тісних міжнародних зв'язків та взаємопроникнення національних економік негативні наслідки кліматичних змін та стихійних лих позначаються

(з різною інтенсивністю) на економіках всіх країн та регіонів світу. Разом з тим, загострення екологічних проблем та посилення іноді руйнівних кліматичних змін спричиняє міграційні переміщення населення, причому у випадку природних катастроф – стихійні переміщення. Це означає перерозподіл людських ресурсів між країнами та регіонами і зростання міграційного навантаження на них, яке виявляється у підвищенні тиску на робочі місця, об'єкти транспортної та соціальної інфраструктури, поширенні нетипових у регіоні хвороб, появи ризиків міжетнічних конфліктів.

Враховуючи те, що зміни клімату є переважно результатом неконтрольованого антропогенного впливу, глобальної бездіяльності міжнародних інституційних суб'єктів, що вимагають скоординованих міжнародних заходів, посилення негативних екологічних наслідків та загострення екологічних проблем посилює дисбаланси економічного та соціального розвитку у світі. При цьому найбільш уразливими є саме країни, що розвиваються, оскільки їм економічно важче протистояти відповідним негативним впливам зовнішнього природного середовища. В цьому разі мова йде про те, що екстремальні кліматичні події та невідворотні зміни клімату посилюють геоекономічні трансформації шляхом послаблення або руйнування економічного потенціалу окремих країн та регіонів, змінюють просторове розміщення ресурсів, їх комбінацій на окремих територіях, в тому числі екологічно уражених, визначаючи межі та можливості їх продуктивного використання.

Відповідно, це змінює вектори міжнародних відносин світових «гравців» на ринках товарів та послуг, адже, як правило, екологічні зміни та екстремальні кліматичні події зумовлюють різні зміни у кон'юктурі сировинних ринків (особливо сільськогосподарської продукції та продовольства), від яких переважно залежать доходи країн, які розвиваються.

Дослідженнями питань екологічних передумов міграційних переміщень людських ресурсів у світі займаються такі вітчизняні та зарубіжні вчені і дослідники, як І.С. Кизима [374], М. Бін (M. Beine) [17], К. Парсонс (C. Parsons) [17], А.В. Бохан [304], Н.Д. Конільйо (N.D. Coniglio) [60], Г. Песке (G. Pesce)

[60], К. Кумбс (C. Coombs) [44, 45], К.М. Дукет (C.M. Duquette) [49], Ф.Г. Міксон (F.G. Mixon) [49], Дж. Холл (J. Hall) [43], Дж.Р. Кларк (J.R. Clark) [48, 46], М. Фоулі (M. Foley) [43], Р.Дж. Цебула (R.J. Cebula) [44, 45, 49, 43, 42, 48, 46, 47, 50], Р.К. Веддер (R.K. Vedder) [50], У. Наір-Райхерт (U. Nair-Reichert) [45]. Однак, не применшуючи їх внесок у дослідження даної проблеми, дослідження вимагає ідентифікація загального впливу еколого-природничих ризиків на процеси міжнародної міграції людських ресурсів.

Враховуючи зміст даного завдання вважаємо за доцільне викласти логіку нашого дослідження наступним чином: 1) теоретичне обґрунтування прояву кліматичних змін та екстремальних кліматичних подій як еколого-природничого типу геоекономічного ризику; 2) вивчення емпіричних даних щодо появи та наслідків кліматичних подій з метою формування уявлення про їх інтенсивність у регіонах світу; 3) окреслення тенденцій міграційних потоків у відповідних регіонах та визначення зв'язку досліджуваних змін і подій на формування факторів «виштовхування».

Інформаційною базою слугуватимуть наукові праці вказаних вище вчених і дослідників, емпіричні дані про численність водних, геологічних, кліматичних та погодніх катастроф, а також чисельність населення, загиблого та постраждалого у них (за базою даних ООН [58, 102, 133, 180]) за період з 1985-2014 рр.). Доцільність використання такого емпіричного матеріалу пов'язуємо з тим, що дані інших міжнародних організацій щодо цих питань є досить фрагментарними (обмежені окремими незначними проміжками часу, регіонами чи навіть країнами), а методологія їх збору та обробки відрізняється.

Перш за все, визначено, що вплив еколого-природничих ризиків (як індикатора нестабільного навколишнього природного середовища у місцях проживання населення) слід аналізувати за їх групами:

1) природно-кліматичні ризики, які виявляються у двох формах (за інтенсивністю прояву) – екстремальні кліматичні події та кліматичні зміни;

2) екологічні ризики, які мають переважно антропогенний характер та чинять загрози життю та здоров'ю населення у довгостроковій перспективі,

наприклад, шляхом впливу забруднюючих речовин (у повітрі, воді, ґрунтах) на організм людини, які накопичуючись призводять до погіршення стану здоров'я, хронічних захворювань тощо. Так само впливає на населення відсутність доступу до чистої питної води та безпечних продуктів харчування, а також до належних санітарних засобів.

В ході дослідження нами окреслено зв'язок еколого-природничого типу гео економічних ризиків з інституційним середовищем забезпечення життєдіяльності населення в умовах кліматичних змін та екстремальних кліматичних подій (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Зв'язок еколого-природничого типу гео економічних ризиків з інституційним середовищем забезпечення життєдіяльності та безпеки людини (власна розробка)

Зокрема, водні, геологічні, метеорологічні та кліматичні загрози втілюються у відповідних типах природних катастроф. Ці явища є раптовими, з різним ступенем ймовірності передбачуваними. Проте загрози прибережних територій мають перманентний характер та можуть тривати довгий час без виражених ознак, систематично впливаючи на середовище існування людей.

Виходячи з особливостей фізичного втілення приведених на рис. 2.5 екологічних загроз, нами конкретизовано їх зміст в межах еколого-природничого типу гео економічних ризиків (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Види екологічних загроз та їх прояв в межах гео економічних ризиків

Види екологічних загроз	Приклади загрози	Прояв загроз у межах гео економічних ризиків
1	2	3
Екстремальні кліматичні події		
Водні загрози	Грязьові потоки, цунамі, повені	Втрата родючих ґрунтів через їх вимивання, руйнування житлових та виробничих площ, інфраструктури, втрата економічних ресурсів, продовольчих запасів, псування питної води
Геологічні загрози	Землетруси, виверження вулканів, тектонічні зсуви, сейсмічна активність	Втрата родючих ґрунтів, руйнування будівель та споруд житлового та виробничого призначення, втрата економічних ресурсів, руйнування інфраструктури, забруднення повітря, втрата можливості роботи обладнання на виробництві та громадських територіях
Метеорологічні загрози	Екстремальні температури, шторми, урагани, тайфуни	Втрата економічних ресурсів або неможливість їх використання, відсутність доступу або руйнування будівель і споруд житлового та виробничого призначення
Кліматологічні загрози	Лісові пожежі, займання торф'яників	Втрата економічних ресурсів, знищення посівів, зменшення водних ресурсів, знищення лісових угідь, руйнування будівель і споруд житлового та виробничого призначення
Тривалі кліматичні зміни		
Загрози зміни екосистеми	Деградація ґрунтів, знеліснення, вичерпання запасів флори і фауни	Втрата використовуваних видів ресурсів (земельних, лісових, природних ресурсів використовуваних як продовольство)
Загрози прибережних територій	Підняття рівня світового океану, ерозія берегової лінії	Втрата площ економічно активних регіонів (для багатьох країн – втрата туристичного потенціалу, скорочення територій, прийнятих для проживання населення, ведення господарства)

Описані вище приклади екологічних загроз в цілому обмежують

можливість реалізації країною або регіоном обраної гео економічної стратегії, послаблюють гео економічну позицію країни на міжнародних ринках та в межах існуючих регіональних інтеграційних об'єднань. Зокрема, втрата конкурентних позицій країни та можливостей гео економічного домінування обумовлюється численними втратами економічних ресурсів, продуктивних сил (матеріально-технічної виробничої бази, людських ресурсів), а також їх терміною та часто нерівномірною передислокацією в результаті екстремальних кліматичних подій. Це провокує асиметрії просторового взаємного розміщення продуктивних сил, що впливає на зниження їх продуктивності, а також готовності країни відтворити попередні господарські зв'язки та забезпечити належні процеси суспільного відтворення.

Крім того, як видно з рис. 2.5, екологічні загрози як еколого-природничий тип гео економічного ризику країн та регіонів спричиняють потребу реагування інституційного середовища на потреби забезпечення життєдіяльності населення. Зокрема, водні, геологічні, метеорологічні, кліматичні, погодні, екосистемні та прибережні загрози та їх інтенсивність і потенційні наслідки визначають потребу удосконалення середовища забезпечення життєдіяльності населення під час або після природної катастрофи. Так, міжнародні організації вимагають створення системи забезпечення населення засобами для існування та забезпечення особистих потреб. Акцент слід зробити, перш за все, на формуванні системи інститутів у межах відповідних політик: екологічної, продовольчої, економічної, енергетичної, інфраструктурної та міграційної. Питання інституційного забезпечення міграції людських ресурсів в умовах таких подій набуває вирішального значення, адже еколого-природничі фактори міграції, як правило, залишаються поза увагою дослідників міграції, які більше зосереджують увагу на демографічних та економічних факторах міжнародної міграції людських ресурсів. Можливо, через те що, прямо визначити їх роль у формуванні міграційних потоків досить важко, адже процес міграції є надзвичайно чутливим до всієї сукупності факторів (зокрема, країни призначення мігрантів, відстані, наявності діаспор та культурної близькості). Проте, вказані вище групи еколого-

природничого типу геоекономічних ризиків призводять до двох видів міграції: швидка міграція (як правило, раптова мобілізація людських ресурсів та їх переміщення) та повільна міграція (триває в часі від моменту виникнення міграційного мотиву та прийняття міграційного рішення до остаточного переміщення та розміщення на території країни призначення).

Для цілей подальшого дослідження впливу цих загроз і подій на процеси міжнародної міграції людських ресурсів опрацювання вимагають емпіричні дані щодо змін клімату та екстремальних кліматичних подій. Так, проблемою достовірної оцінки кореляції між показниками природних катастроф та міжнародної міграції людських ресурсів є відсутність статистичних даних за короткі проміжки часу. Зокрема, статистика природних катастроф за всіма їх видами узагальнюється ООН за 10 років (доступними є дані за періоди 1985-1994 рр, 1995-2004 рр. та 2005-2014 рр.) [58, 102, 133, 180], які і були використані в даному дослідженні. Однак, статистичні дані щодо міграційного приросту (чистої міграції) та величини осередків мігрантів між країнами міграційної пари узагальнюють інші часові проміжки, що не дозволяє з високою мірою надійності співставити ці показники між собою. Крім того, значні проміжки часу у статистичних спостереженнях міграційних переміщень спричиняють ризик того, що тимчасова та зворотна міграція не буде врахована.

З іншого боку, і сама сутність екстремальних кліматичних подій та змін така, що ефекти частини із них відчутні одразу та провокують раптові міграційні переміщення. Інші ж (тривалі кліматичні зміни) трансформують соціально-економічне становище населення протягом певного періоду, змінюючи також і статево-вікову структуру населення (наприклад, через зниження рівня фертильності), стан здоров'я та тривалість життя, що в довгостроковій перспективі визначає структуру робочої сили країни чи регіону, освітньо-професійний рівень та спричиняє деформацію міграційних мотивів порівняно з тим, які переважали в даному суспільстві протягом минулих поколінь.

Прогнозування міграцій у зв'язку з екстремальними кліматичними

подіями та змінами кліматичних умов суттєво ускладнені природою даних процесів – у довгостроковому періоді настання таких подій не може бути надійно передбачене, як і інтенсивність стихійного лиха, його географічна локація, тривалість тощо.

Для встановлення загальних тенденцій інтенсивності кліматичних змін та екстремальних кліматичних подій, а також вразливості регіонів світу до цих змін проаналізовано описані вище дані про кількість та наслідки екстремальних кліматичних подій, оприлюднені ООН [58, 102, 133, 180]. Структурування даних для аналізу відбувалося, виходячи з обраних у п. 2.1 регіональних інтеграційних об'єднань.

Загальна логіка опрацювання емпіричних даних в ході даного дослідження представлення на рис. 2.7.

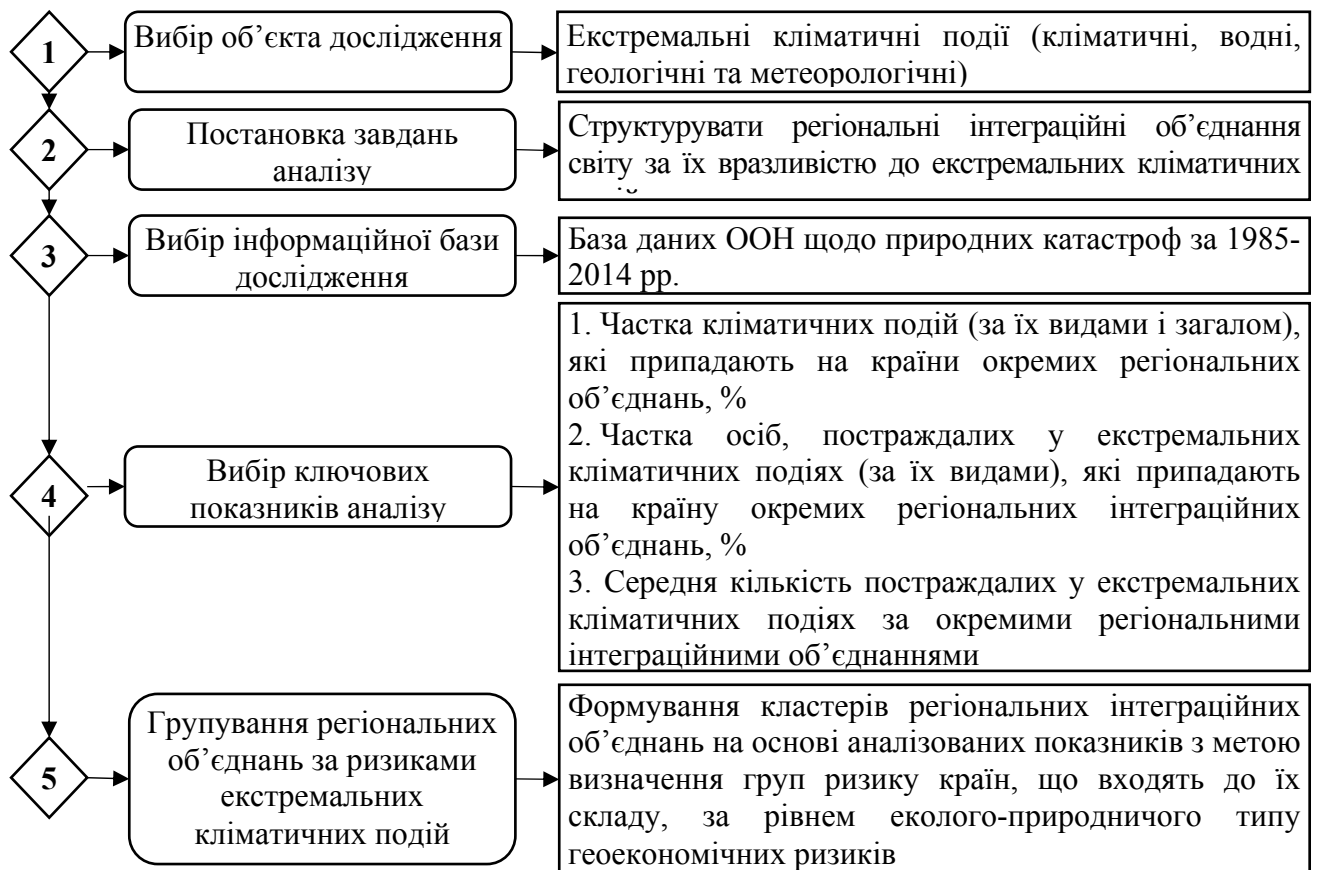

Рис. 2.7. Логіка дослідження еколого-природничого типу геоелементних ризиків у обраних регіональних інтеграційних об'єднаннях

Розраховані ключові показники, обрані на рис. 2.7, візуалізовані на рис. 2.8. Як бачимо, кількість природних катастроф з роками зростає, що

свідчить і про загрозливість тих глобальних кліматичних змін, з яких стикається людство.

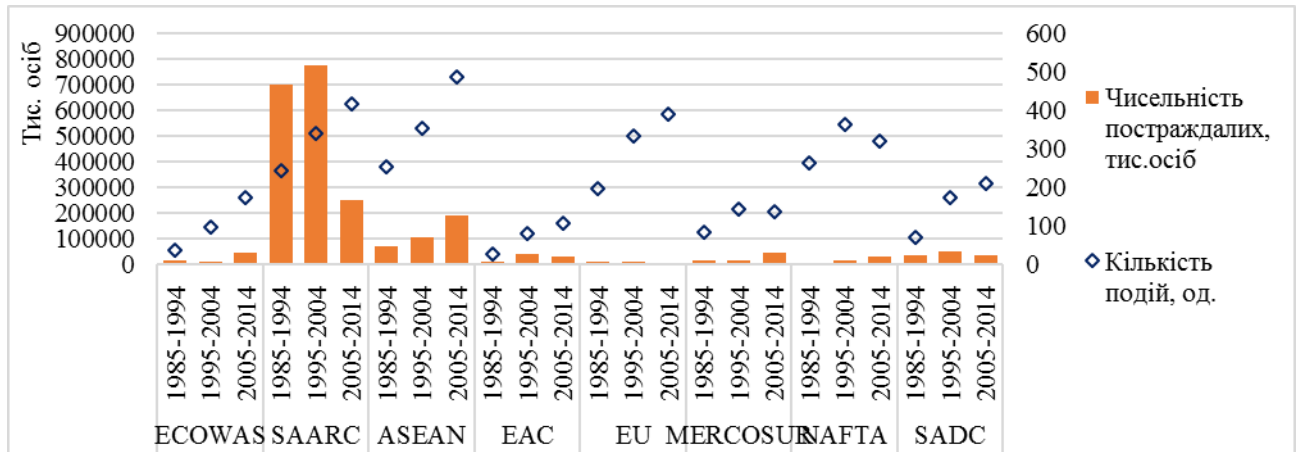

Рис. 2.8. Частота екстремальних кліматичних подій та чисельність їх жертв у 1985-2014 рр. (за періодами та регіональними інтеграційними об'єднаннями) (розраховано та побудовано автором на основі даних ООН [58, 102, 133, 180])

Так, кількість катастроф у ЄС зростає кожні 10 років в середньому на 97 випадків, проте, можна спостерігати тенденцію зменшення чисельності постраждалих з 7 млн. осіб до 3 млн. осіб в період з 1985-2014 рр. Стрімко зросла кількість подій – з 195 у 1985-1994 рр. до 389 у 2005-2014 рр., однак середня чисельність постраждалих осіб зменшилася з 36,1 до 7,7 тис. осіб на одну природну катастрофу.

Значна кількість катастроф в ЄС – це метеорологічні катастрофи, які становлять 59 % загальної кількості (рис. И.1 Додатку И), а 21 % припадає на водні катастрофи. Пороте, виходячи зі статистичних даних, найбільша кількість постраждалих осіб спостерігалася за геологічними та водними катастрофами – 18,0 та 15,2 тис. осіб на одно подію, відповідно, у 2005-2014 рр. В цілому ж 72 % всіх постраждалих у ЄС за цей період були саме за водними катастрофами. Найбільша кількість постраждалих осіб зафіксована у Чехії, Литві, Франції, Великій Британії, Польщі, Румунії, Греції. Враховуючи те, що кількість катастроф у ЄС є досить великою, а чисельність жертв – відносно низькою, можна зробити висновок про те, що система захисту населення від руйнівних наслідків екстремальних кліматичних подій є дієвою. Зокрема, організовано

належну систему попередження природних катастроф та ліквідації їх наслідків. Ситуація в цих країнах досить прийнятна (навіть з негативною тенденцією до зростання кількості катастроф) – створення превентивних систем та систем оперативного реагування на природні катастрофи та інші екологічні загрози дозволяють знизити ризики людських жертв та чисельність постраждалих осіб.

В країнах MERCOSUR спостерігаємо те, що 64,5 % загальної кількості екстремальних кліматичних подій складала водні катастрофи, а кількість постраждалих з них становила 34,5 % за 1985-2014 рр. Разом з тим кількість постраждалих від кліматичних катастроф з 1985 да 2014 (на кожне десятиліття) різко зросла від 1,2 млн. осіб до 34,4 млн. осіб (з 9 % до 77 % всіх постраждалих), при цьому в понад 13 разів зросла кількість постраждалих на одну подію – 137,3 тис. осіб у 1985-1994 рр. до 1811,0 тис. осіб у 2005-2014 рр. Ці тенденції продемонстровано на рис. И.1 Додатку И. Найбільш уразливими до наслідків природних катастроф є Бразилія, де кількість постраждалих осіб у 1985-2014 рр. сягнула 56,3 млн. осіб (в середньому по 407,8 тис. осіб на подію). Далі йде Аргентина з числом жертв 7,9 млн. осіб (по 104,4 тис. осіб на подію) та Болівія – 4,2 млн. осіб та 75,3 тис., відповідно. В цілому, у країнах MERCOSUR спостерігається зростання чисельності постраждалих від природних катастроф, що може свідчити про досить суттєве зростання еколого-природничого типу геоекономічного ризику.

Аналіз кількості природних катастроф та постраждалих внаслідок них у країнах NAFTA (рис. И.1 Додатку И) дає підстави стверджувати про значний вплив метеорологічних природних катастроф (понад 60 % загальної кількості подій), а середнє число постраждалих у них за даний період становило 37,7 тис. осіб. Загальна кількість постраждалих зросла з 4,3 млн. до 27,6 млн. осіб, що може свідчити про досить нестабільну природну ситуацію в даному регіоні, яка підтверджується і відомими фактами ураганів та гуманітарних катастроф, яких зазнають жителі Північної Америки. Зокрема, за 1985-2014 рр. 61,7 % всіх постраждалих осіб припадало на США, ще 37,8 % на Мексику. Це можна пояснити ще й відмінностями в частині екстремальних кліматичних подій – на

США припадає 72 % з них. Проте, слід вказати і на відмінності у наслідках таких подій для країн NAFTA: у США середнє число постраждалих на подію становило 39,9 тис. осіб, в той час, як показник Мексики був у 2,4 рази більше – 94,3 тис. осіб, а розрив Мексики з Канадою становить 31,4 рази. Це негативно впливає на імміграційну привабливість відповідних регіонів країн (знижується чисельність мігрантів до окремих найбільш екологічно небезпечних регіонів, хоча США відрізняється високим рівнем міграційної привабливості).

Іншим ще більше кліматично нестабільним регіоном є Південна та Південно-Східна Азія. З даних рис. И.1 Додатку И можна зробити висновки, що понад 50 % катастроф у SAARC складають водні, що пояснюється особливостями водного забезпечення цих країн та їх виходу до Індійського океану. Так, у 2005-2014 рр. 80 % постраждалих осіб було саме внаслідок водних природних катастроф (199,6 млн. осіб або 728,3 тис. осіб на одну подію). Частими є також метеорологічні катастрофи, на які припадає 15 % постраждалих осіб.

Найбільш загрозливими є наслідки екстремальних кліматичних подій у Індії (на неї протягом 1985-2014 рр. припало 1353,8 млн. постраждалих осіб, що становить 78,8 % показника SAARC загалом). В середньому одна подія генерувала 3572,1 тис. осіб постраждалих. Двома іншими країнами, які зазнають значних втрат, є Бангладеш та Пакистан. Це пояснюється високою щільністю розміщення населення регіону та призводить до загострення гуманітарних проблем на тлі еколого-природничого типу геоекономічного ризику, проте ситуація в регіоні стабілізується, оскільки у країнах SAARC зменшилася середня чисельність постраждалих з 2977 тис. осіб до 598 тис. осіб на одну подію. В даному разі, кліматичні умови та природні катастрофи чинять вагомий вплив на економічні та соціо-демографічні загрози для регіону, що буде досліджено далі.

Проте, в країнах ASEAN спостерігається тенденція зростання постраждалих внаслідок природних катастроф з 65,5 млн. осіб до 187,8 млн. осіб. Найбільша кількість постраждалих від метеорологічних катастроф –

170,8 млн. осіб, для водних катастроф цей показник становить 125,4 тис. осіб, що можемо визначити за рис. И.1 Додатку И. До країн, які найбільш потерпають від наслідків екстремальних кліматичних подій, можна віднести Філіппіни, Таїланд та В'єтнам, де постраждало за досліджуваний період 165,0, 83,2 та 60,1 млн. осіб, відповідно. Нижчими показниками відрізняється Індонезія, хоча на неї припадає 28 % всіх катастроф.

Незважаючи на засушливий клімат, часті проблеми загибелі врожаїв внаслідок посух і піщаних бурь, африканські країни демонструють досить невисокі показники кількості екстремальних кліматичних подій та чисельності постраждалих. Зокрема, найгіршими у цьому аспекті є показники країн SADC. Так, за 1985-2004 рр. в країнах SADC кількість екстремальних кліматичних подій за їх видами була рівномірною, однак, у 2005-2014 рр. мало місце різке зростання кількості водних катастроф. Разом з цим, три чверті постраждалих осіб припадає на кліматичні катастрофи, середня кількість постраждалих у них становить 1122,58 тис. осіб, хоча самих кліматичних катастроф лише 17,7 % екстремальних кліматичних подій. Найбільша кількість постраждалих зафіксовано у Малаві (23,8 млн. осіб), Мозамбік (17,9 млн. осіб), ПАР (18,2 млн. осіб) та Зімбабве (17,4 млн. осіб).

В країнах ECOWAS у 1985-2014 рр. (рис. И.1 Додатку И) зафіксована значна кількість водних катастроф (близько 69 % всіх катастроф за досліджуваний період), а середня чисельність постраждалих від них – 112,5 тис. осіб. Значною є також кількість постраждалих від кліматичних катастроф, їх чисельність зросла з 6,1 млн. осіб до 27,8 млн. осіб, а в період 2005-2014 рр. від цих катастроф постраждало понад 63 % загальної чисельності.

Виходячи з даних рис. И.1 Додатку И, в країнах ЕАС у 1985-2014 рр. (рис. И.1 Додатку И) зафіксована значна кількість водних катастроф (понад половина подій від загальної кількості), а середня чисельність постраждалих від них – 42,6 тис. осіб; значною є також кількість постраждалих від кліматичних катастроф їх чисельність зросла – з 911,7 тис. осіб до 1888,0 тис. осіб, а в досліджуваний період від цих катастроф постраждало понад 90 % загальної

чисельності.

За результатами дослідження регіональних тенденцій та наслідків екстремальних кліматичних подій визначено за доцільне згрупувати обрані регіональні інтеграційні об'єднання за рівнем ризику екстремальних кліматичних подій (природних катастроф), з метою чого використано метод кластеризації.

Для цілей кластеризації обрано принцип “найближчого сусіда”. Вихідними даними для застосування методу стали описані вище показники за даними ООН [58, 102, 133, 180]. Скористаємося агломеративним ієрархічним алгоритмом класифікації, як відстань між об'єктами приймемо звичайну евклідову відстань:

$$p(x, y) = \sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - y_i)^2}, \quad (2.1)$$

де n – кількість досліджуваних регіональних інтеграційних об'єднань, x – частка природних катастроф, які припадали на окреме регіональне інтеграційне об'єднання, y – частка постраждалих осіб у цих природних катастрофах протягом досліджуваного періоду (див. табл. И.2 Додатку И).

Отримані на кожному кроці результати зведено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результат процедур кластеризації регіональних економічних об'єднань за показником екологічної складової геоекономічного ризику

№ кроку	Зміст кроку кластеризації	Відстань між об'єктами	Результат кроку кластеризації
1.	Об'єднання регіональних інтеграційних об'єднань (1) та (3)	$R_{1;3} = 0,58$ (табл. И.4 Додатку И)	7 кластерів: $K_{(1,3)}$, $K_{(2)}$, $K_{(4)}$, $K_{(5)}$, $K_{(6)}$, $K_{(7)}$, $K_{(8)}$
2.	Об'єднання регіональних інтеграційних об'єднань (2) та (7)	$R_{2;7} = 0,66$ (табл. И.5 Додатку И)	6 кластерів: $K_{(1,3)}$, $K_{(2,7)}$, $K_{(4)}$, $K_{(5)}$, $K_{(6)}$, $K_{(8)}$
3.	Об'єднання регіональних інтеграційних об'єднань (2,7) та (8)	$R_{2,7;8} = 1,06$ (табл. И.6 Додатку И)	5 кластерів: $K_{(1,3)}$, $K_{(2,7,8)}$, $K_{(4)}$, $K_{(5)}$, $K_{(6)}$
4.	Об'єднання регіональних інтеграційних об'єднань (2,7,8) та (6)	$R_{2,7,8;6} = 1,27$ (табл. И.7 Додатку И)	4 кластерів: $K_{(1,3)}$, $K_{(2,7,8,6)}$, $K_{(4)}$, $K_{(5)}$

Примітка: досліджувані регіональні інтеграційні об'єднання позначені номерами: EU (1), MERCOSUR (2), NAFTA (3), SAARC (4), ASEAN (5), SADC (6), ECOWAS (7), EAC (8)

Розраховано самостійно автором у Додатку И

Таким чином, за результатами кластеризації визначено чотири кластери інтеграційних об'єднань, які слід охарактеризувати за рівнем ризику екстремальних кліматичних подій як складової еколого-природничого типу геоекономічних ризиків. Їх розподіл графічно представлено на рис. 2.9.

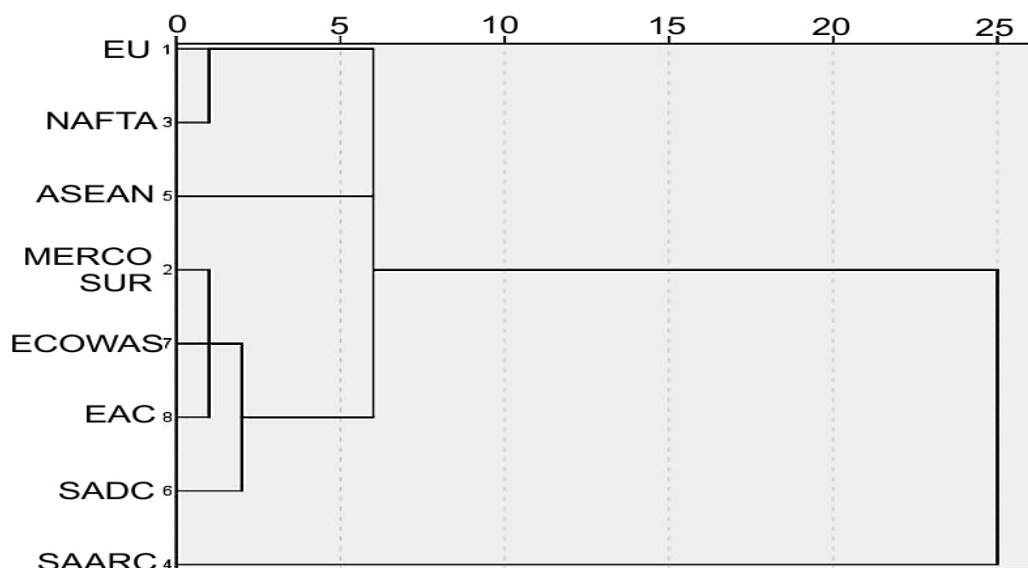

Рис. 2.9. Розподіл регіональних інтеграційних об'єднань за їх часткою у кількості екстремальних кліматичних подій та кількості постраждалих у них за 1985-2014 рр. (розраховано та побудовано за даними ООН [58, 102, 133, 180] та на основі розрахунків у Додатку І)

На основі отриманих кластерів класифіковано обрані регіональні інтеграційні об'єднання за ризиком екстремальних кліматичних подій (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Кластери регіональних інтеграційних об'єднань за рівнем ризику екстремальних кліматичних подій

Кластер	Регіональні інтеграційні об'єднання	Характеристика ризику	Агрегований показник ризику
$K_{(2,7,8,6)}$	MERCOSUR, SADC, ECOWAS, EAC	Незначна частка екстремальних кліматичних подій та незначна частка постраждалих	Низький
$K_{(1,3)}$	EU, NAFTA	Достатньо значна частка екстремальних кліматичних подій та незначна частка постраждалих	Нижче середнього
$K_{(5)}$	ASEAN	Значна частка екстремальних кліматичних подій, проте незначна частка постраждалих	Вище середнього
$K_{(4)}$	SAARC	Значна частка екстремальних кліматичних подій та значна частка постраждалих	Високий

Визначення приналежності інтеграційного об'єднання до відповідного кластеру дає можливість оцінити його еколого-природничі ризики та встановити потребу моніторингу передумов та наслідків екстремальних кліматичних подій та, відповідно, вживати заходів мінімізації їх наслідків. Оцінка ризиків екстремальних кліматичних подій є, на нашу думку, лише однією складовою оцінки еколого-природничого типу геоекономічних ризиків. Проте, дана складова є більш-менш стабільною за періодами, оскільки обумовлена довгостроковими особливостями геотектоніки та клімату. Інша ж складова – кліматичні зміни довготривалого характеру обумовлені багато в чому антропогенним впливом та станом захисту навколишнього природного середовища. Цю складову пропонуємо оцінювати за Індексом економічної ефективності (Environment Performance Index) та окремими складовими Індексу процвітання (The Legatum Prosperity Index), про що йтиметься в п. 4.1.

З метою ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків між еколого-природничим типом геоекономічних ризиків та міграційними переміщеннями вважаємо за доцільне окреслити вплив екстремальних кліматичних подій та кліматичних змін на формування факторів виштовхування. Екстремальні кліматичні події мають серйозні наслідки, принаймні в короткостроковій перспективі – вони позначаються на економічних ресурсах спільноти і в результаті серйозно обмежують можливість подальшого проживання на території та подолання наслідків таких кліматичних подій. Так, стихійні лиха (кліматичні, метеорологічні, геологічні та водні) призводять до значного руйнування територій та інфраструктури (транспортної, телекомунікаційної, соціальної тощо), помешкань населення, а також знищення ресурсів, необхідних для забезпечення життя та здоров'я населення країни чи регіону. В цілому такі наслідки становлять фізичну загрозу життю населення, унеможливають проживання на зруйнованій території. Це може призводити до більш інтенсивної міграції (при цьому в залежності від масштабів руйнувань, ці переміщення можуть мати внутрішній або зовнішній характер, тобто відбуватися по території країни або за її межі).

Непрямими наслідками екстремальних кліматичних подій як складової еколого-природничого типу геоекономічного ризику є ряд економічних наслідків (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Непрямі наслідки екстремальних кліматичних подій як складової еколого-природничого типу геоекономічного ризику

№ з/п	Непрямий наслідок	Характеристика
1.	Порушення економічних зв'язків	Природні катастрофи призводять до порушення комунікаційних, транспортних та інших інфраструктурних зв'язків між постачальниками та покупцями, порушення існуючих контрактів
2.	Втрата ринків збуту	Полягає у звуженні ринку за рахунок втрат домогосподарств, фізичних втрат ресурсів (земельних ресурсів, засобів виробництва, трудових ресурсів)
3.	Скорочення або втрата робочих місць	Погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання, скорочення попиту на товари та послуги, згорання або зникнення виробництв провокує скорочення або втрату робочих місць, знижується пропозиція праці та підвищується навантаження на робочі місця, що спричиняє зниження заробітної плати
4.	Зростання навантаження на території	Зростання навантаження на території, неушкоджені або ушкоджені в меншій мірі у результаті стихійних лих. В цьому виявляються непрямі наслідки кліматичних змін на сферу сільського господарства, що є сферою постачання продовольства, знищення сільськогосподарського виробництва

Власна розробка автора

Якщо ж говорити про кліматичні зміни, то вони мають не настільки динамічний характер та тривають роками та десятиліттями, а тому не є настільки відчутними для формування міграційних потоків. І не дивлячись на їх глобальне значення, місцеві громади з плином часу до них, як правило, адаптуються, пристосовують власну інфраструктуру та господарство до нових кліматичних умов. В цілому ж різні за економічною зрілістю країни мають різні ступені вразливості до одного і того ж типу кліматичних змін та екстремальних кліматичних подій. Крім того, слід сказати про асиметричність наслідків таких змін, оскільки кожній країні притаманні різна територіальна та галузева структура економіки, яка впливає на рівномірність розміщення населення та факторів виробництва по території країни, що обумовлює ступінь потенційних руйнувань та людських жертв, а також чисельність осіб, які потенційно

постраждають від наслідків кліматичних потрясінь. Для з'ясування впливу еколого-природничого типу геоекономічних ризиків на міжнародну міграцію слід проаналізувати цей вплив за кожною складовою ризику. На рис. 2.10 нами описано формування факторів виштовхування під впливом еколого-природничих ризиків.

Рис. 2.10. Вплив складових еколого-природничого типу геоекономічного ризику на формування факторів виштовхування (власна розробка)

Описаний на рисунку 2.10 вплив досліджуваного типу геоекономічного ризику на формування міграційних мотивів частково вивчався окремими вченими і дослідниками. Зокрема, Н.Д. Конільйо (N.D. Coniglio) та Г. Песке (G. Pesce) [60] відводять міграції місце у різних стратегіях адаптації населення до наслідків кліматичних потрясінь (вони приводять підхід Р. Рювені (R. Reuveny), який визначив, що «люди можуть адаптуватися до екологічних проблем у три способи: залишатися на місці і нічого не робити, прийнявши

понесені витрати, залишитися на місці та адаптуватися до змін або компенсувати їх наслідки, або мігрувати з постраждалих районів» [222]). Зокрема, за результатами власних досліджень вони формують підхід для визначення умов, за яких міграції є кращим варіантом адаптації [60, с. 7]. В цілому погоджуємося з їх підходом в тому, що витрати та переваги кожного з вказаних вище варіантів багато в чому залежатимуть від ресурсів, доступних населенню (фінансових активів, землі та інших благ, а також невідчутних ресурсів – стану здоров'я, рівня освіти, адаптивності), його майбутніх очікувань. Зауважимо, що мобільність населення залежить від особливостей структури вказаних вище ресурсів. Так, зниження міграційної мобільності характерне для домогосподарств зі значною часткою нерухомого майна, а його відсутність спричиняє більше можливостей для міграції населення, виходячи з наявного у нього людського потенціалу.

У дослідженні факторів міжнародної міграції Р.Дж. Цебула (R.J. Sebula) та Дж.М. Александер (G.M. Alexander) [46] вивчають вплив, окрім інших, і низки еколого-природничих факторів, серед яких нормальна щоденна максимальна температура у січні, факт перебування з лінією узбережжя, довжина берегової лінії, відсоток розподілу розміщених небезпечних відходів у державі, викиди токсичних хімічних речовин на 1 людину. При цьому вони доходять висновку, що перші три фактори чинять позитивний вплив на імміграцію, підвищуючи чисельність осередків мігрантів. Разом з тим, вплив двох інших – негативний, що означає скорочення чисельності іммігрантів при зростанні інтенсивності дії таких факторів. При цьому, вчені вказують на один недолік проведення кореляційного аналізу залежності міграційних потоків та показників кліматичних змін та екстремальних кліматичних подій – унікальність кліматичних змін та подій, які характерні для кожного конкретного регіону чи навіть місцевості.

Ступінь впливу очікуваних або фактичних кліматичних змін та екстремальних кліматичних подій на формування міграційного мотиву складно дослідити та уніфікувати критеріально, оскільки, хоча зв'язок між ними існує,

виміряти його достатньо складно для кожної окремої країни або регіону. В різних регіонах кліматичні події провокують різну за ступенем реакцію населення, в залежності від соціально-економічних характеристик постраждалого населення та ступеня вразливості соціально-економічної системи.

В межах аналізу міграційних переміщень та оцінки впливу еколого-природничих ризиків на їх формування еколого-природничих ризиків, слід зауважити, що реакція населення на кліматичні зміни та екстремальні кліматичні події може виявитися у формуванні мотиву залишити місце свого проживання та мігрувати в іншу країну. Проте, такий мотив залежить не тільки від інтенсивності самої кліматичної події чи зміни, а й переважно від соціально-економічного становища населення, рівня його первинної депривації та готовності долати негативні наслідки таких подій. У зв'язку з цим вважаємо, що одним із завдань регулювання міграційних переміщень має бути формування системи захисту населення від потенційних наслідків екстремальних кліматичних подій. Це дозволить знизити інтенсивність формування факторів «виштовхування» у країн, які постраждали внаслідок таких подій, тобто попередити стихійні міграційні переміщення та/або знизити фактичні еміграційні потоки.

У такій готовності (багато в чому вона формується з особистісного сприйняття власного становища) за результатами власних досліджень можемо виділити такі компоненти, як:

1) економічна готовність (рівень добробуту населення, наявність стабільного заробітку та постійного місця роботи, рівень матеріального забезпечення домогосподарства, рівень депривації);

2) соціальна готовність (кваліфікаційна відповідність, рівень освіти та конкурентоспроможність на ринку праці, рівень соціалізації осіб та наявність міцних особистих зв'язків, доступ до засобів санітарії та чистої питної води);

3) демографічна готовність (наявність та кількість у домогосподарстві дітей та осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та недієздатних з інших причин,

статеві-вікова структура домогосподарства);

4) інфраструктурна готовність (наявність елементів інфраструктури, таких, як дороги, інформаційні та комунікаційні технології, електроенергія та водопостачання). Зокрема, ці блага залишаються недоступними у багатьох країнах, які розвиваються: «у 2,6 млрд. осіб у країнах, що розвиваються, існують труднощі з доступом до джерел електроенергії на повний робочий день; 1-1,5 млрд. осіб не мають доступу до надійних телефонних послуг [1]»). В цьому аспекті слід наголосити на такій важливій інфраструктурній складовій, як система державного прикордонного контролю. З одного боку, належна пропускна здатність відповідних органів дозволяє фіксувати міграційні переміщення та реагувати на загрози нелегальної міграції. З іншого – вона повинна бути гнучкою за умов доречності впровадження спрощеного режиму перетину державних кордонів у випадку настання екстремальних кліматичних подій. Тому до завдань регулювання міграційних переміщень людських ресурсів в умовах екстремальних кліматичних подій слід віднести спрощення процедур оформлення міграції. Проте такі процедури повинні забезпечити точну інформацію про статево-вікову структуру мігрантів та особливості їх становища для створення системи захисту мігрантів та їх дієвої гуманітарної підтримки;

5) мовно-культурна складова (знання іноземних мов, особиста толерантність, обізнаність з культурою та правилами поведінки). Зауважимо, що мовно-культурна готовність, підтримана соціального та демографічною готовністю, визначає ще і складність адаптації мігрантів у країні їх призначення за результатами екстремальних кліматичних подій. Тому, якщо країні або регіональному об'єднанню притаманні ризики еколого-природничого типу, завданням державної та/або регіональної політики є створення умов для інтеграції мігрантів у мультикультурному соціальному та економічному середовищі;

б) інституційна готовність (наявність та легкість легальних та нелегальних шляхів міграції за кордон, рівень безпечності міграції територією

країни, система захисту прав та свобод національних та інших меншин, дотримання гендерної рівності). В цілому проблеми населення з доступом до інфраструктури у разі екстремальних кліматичних подій обумовлюють неможливість отримання послуг охорони здоров'я, безпечного пересування територією країни та за її межі, оперативного та якісного зв'язку з рідними і близькими тощо; а для компаній відсутність належної інфраструктури визначає проблеми з ресурсним забезпеченням господарської діяльності у таких обставинах, збуту товарів, що означає іноді неможливість компанії функціонувати в подальшому та відповідну неможливість підтримки робочих місць.

Щодо важливості інституційного середовища країни, в якій відбувається екстремальна кліматична подія, Ш. Жаявардхан (Sh. Jayawardhan) вказує: «Сама зміна клімату не «виштовхує» людей, вона посилює соціальну вразливість, яка, в свою чергу, сприяє зміщенню. Зміна клімату – це не єдиний фактор, який призводить до кліматичних міграцій <...>. Наслідки зміни клімату можуть бути причиною того, чому люди евакуюються, але виключно вони не пояснюють, чому люди не повертаються до своїх країн походження. Тому проблема зумовлена складними взаємозв'язками між кліматичними змінами та відсутністю інституційного управління» [144, с. 104-105].

За словами І.В. Тараненко, «одним з найпоширеніших та ефективніших механізмів еколого-економічної конвергенції вважається політична дифузія – процес застосування країнами інструментів екологічної політики, які вже застосовуються іншими країнами» [491]. Тому вважаємо, що створення належного інституційного середовища та організація формальних інститутів у суспільстві, постраждалому від кліматичних змін та екстремальних кліматичних подій, повинно бути спрямоване на забезпечення виконання завдань регулювання міграційних потоків, які визначено вище та систематизовано на рис. 2.11.

Рис. 2.11. Завдання регулювання міжнародної міграції в умовах екстремальних кліматичних подій

Таким чином, важливість соціально-економічних характеристик країни походження, таких, як рівень економічного розвитку, рівень бідності та депривації населення країни, показники вразливості економіки, а також особливості регіонального розміщення населення та продуктивних сил проявляється у готовності країни до прийняття наслідків екологічних змін та катастроф.

В цьому аспекті імплементація визначених завдань у екологічну, соціальну, міграційну, освітню та інші політики сприятиме створенню інституційного середовища, яке забезпечуватиме максимальне подолання наслідків катастроф, знижуватиме інтенсивність факторів «виштовхування», адже у даному разі міграційні мотиви будуть формуватися, виходячи зі спроможності населення обрати іншу форму адаптації до екологічних змін та екстремальних кліматичних подій, проте у випадку відсутності альтернатив, буде створене середовище для регульованої та безпечнішої міграції та рееміграції.

2.3. Політико-безпекові ризики як передумова міграції біженців та шукачів притулку

Однією з тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин, що чинить визначальний вплив на міграційну ситуацію в країнах та регіонах світу, є посилення військово-політичної нестабільності. Мамедбекова М.О. вважає, що «важливим фактором, що визначає зміну динамічних і структурних параметрів потоків міжнародної міграції, є істотне збільшення масштабів і просторових меж вимушеної міграції в результаті формування потужних осередків військово-політичної напруженості, етнічних конфліктів і екологічних катастроф» [409, с. 287]. Так, за даними Організації «Інтегровані регіональні інформаційні мережі» (Integrated Regional Information Networks, IRIN) у світі нині існує понад 30 діючих військових конфліктів [163], переважно в Африці та Азії, що провокує формування відповідних міграційних потоків біженців в усьому світі.

Розвиток економічних процесів у світі, де політичні та етнічні конфлікти провокують численні людські жертви та економічний занепад, безпрецедентно інтенсивні вимушені міграції людських ресурсів набувають глобальних масштабів. В цьому проявляється, на нашу думку, геоекономічний вимір міграційних переміщень біженців та, відповідні, геополітичні проблеми і загрози загострення дезінтеграційної полеміки з причин посилення навантаження біженців на території країн їх притулку.

За узагальненими даними Групи Світового банку з питань конфлікту та насильства, в світі на кінець 2014 р. налічувалось 59,5 млн. осіб примусово переміщених осіб, з них 19,5 млн. біженців та 38 млн. шукачів притулку [59]. У 2016 році 65,6 млн. осіб були примусово вигнані зі своїх домівок, з них 22,5 млн. осіб – біженці, 2,8 млн. осіб – шукачі притулку, 51 % з них – у віці до 18 років [114]. Ще більш тривожним є те, що 75,0 тис. з цих дітей були без супроводу або відокремлені від своєї сім'ї. В середньому щохвилини 20 осіб були змушені покинути свої будинки переважно через війну у Сирії [114].

У 2017 році 68,5 млн. осіб були примусово переміщені зі своїх домівок, з них – 25,4 млн. біженців, 40,0 млн. осіб – внутрішньо переміщені особи, 3,1 млн. осіб шукачі притулку. Крім того, слід вказати на суспільні проблеми, пов'язані з вимушений рухом біженців – відлучення дітей від їх родин, соціальне сирітство. Зокрема, діти у віці до 18 років становили близько половини населення біженців в 2017 році (52 %), збільшившись з 41 відсотка у 2009 році [115]. До того ж зростає гендерне та міжкультурне насильство, розширюється прошарок утриманців, економічно негативних, але працездатних осіб.

Свій науковий пошук присвятили проблемам біженців та вимушеної міграції такі зарубіжні вчені і дослідники, як К. Васільєва (K. Vasiljeva) [83], К. Дагтманн (C. Dustmann) [83], М. Дж. Джибні (M. J. Gibney) [105], С. Дрінквотер (S. Drinkwater) [64], Р. Каузер (R. Kauser) [64], Г. Кроулі (H. Crawley) [64], А. Пііл Дамм (A. Piil Damm) [83], Х. Рюст (J. Ruist) [229] М. Бальцилар (M. Balcilar) [13], Ж. Бок'єго (G. Bocquého) [29], М. Дешам (M. Deschamps) [29], А. Дрейер (A. Dreher) [79], Ж. Жакоб (J. Jacob) [29], М.А. Клеменс (M.A. Clemens) [56], С. Ленглотц (S. Langlotz) [79], А. Майер (A. Mayer) [68], Дж. Б. Нагент (J. B. Nugent) [13], А. Фукс (A. Fuchs) [79], Дж. Хант (J. Hunt) [56], Дж. Хелстроффер (J. Helstroffer) [29], М. Чайка (M. Czaika) [68], А. Боброва [512], В. Ганта [320], Р. Єганян [348], О.А. Малиновська [404], В. Мошняга [424], С. Румянцев [470], М. Тухашвілі [498], Л. Шахотько [512].

Їх праці слугували методологічним базисом даного дослідження, проте, невирішеним є проблемне питання ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків політико-безпекового типу геоекономічного ризику з міграційними переміщеннями біженців та шукачів притулку як особливих категорій мігрантів в умовах військово-політичної нестабільності. З цим пов'язані також фінансові, політичні (електоральні), культурні та інші проблемні питання перебування біженців у країнах призначення.

Виходячи з описаних обставин політико-безпекових загроз у частині військових конфліктів, вважаємо за доцільне конкретизувати сформульоване завдання дослідження наступним чином: 1) окреслення існуючих військово-політичних та безпекових загроз у світі з точки зору їх зв'язку з політико-безпековим типом гео економічного ризику; 2) визначення причинно-наслідкових зв'язків військово-політичних конфліктів з міграцією біженців та шукачів притулку та опис її сучасного стану; 3) встановлення впливу міграції біженців та шукачів притулку з соціально-економічним розвитком країни притулку. Загальна логіка досягнення вказаних завдань, продемонстрована на рис. 2.12.

Рис. 2.12. Логіка дослідження міграції біженців та шукачів притулку в умовах військово-політичної нестабільності та постконфліктного стану

Світові тенденції геополітичного розвитку у XXI ст. характеризуються значним впливом військових конфліктів та терористичних актів на соціально-демографічне та економічне становище населення, баланс політичних інтересів тощо. Сьогодні в світі існує значна кількість військових конфліктів, які призводять до втрати людських ресурсів та збільшують кількість біженців та шукачів притулку. З 2010 р. кількість загиблих від військових конфліктів у світі зростає з 20 тис. осіб щорічно до 100 тис. осіб у 2014 р., такі ж тенденції спостерігаються і у чисельності жертв терористичних актів (з близько 10 тис. осіб у 2010 р. до понад 40 тис. осіб у 2014 р.).

В загальному кількість військових конфліктів в світі має тенденцію до збільшення, а самі конфлікти мають стійкий характер – їх кількість з 41 у 2014 р. збільшилась до 50 у 2016 [59]. З цим зокрема, пов'язані додаткові видатки держав та міжнародних організацій (в тому числі неурядових) на вирішення гуманітарних проблем біженців, забезпечення дотримання їх прав та свобод передбачених міжнародним законодавством, а також зміни кон'юнктури ринків праці, трансформації структури видатків у бюджетах країн призначення та транзитних країн, де, зокрема, зростають видатки на забезпечення громадського порядку. З іншого боку, враховуючи міжцивілізаційність міграційних переміщень (в даному разі ми базуємося на визначенні Н.М. Грущинською існуючих нині цивілізаціях [332]), загострюються і міжетнічні протистояння, спричинені расовими, культурними та релігійними відмінностями. У зв'язку з цим актуалізуються дослідження проблем ідентифікації геоекономічних ризиків, пов'язаних з міграційними переміщеннями біженців та в умовах геоекономічних трансформацій.

У 2018 році Світовий економічний форум визначив широку вимушену міграцію (Large-scale involuntary migration) серед глобальних ризиків (при цьому у 2016 році вона потрапила навіть у топ-5 глобальних ризиків) [265] (рис. 2.13).

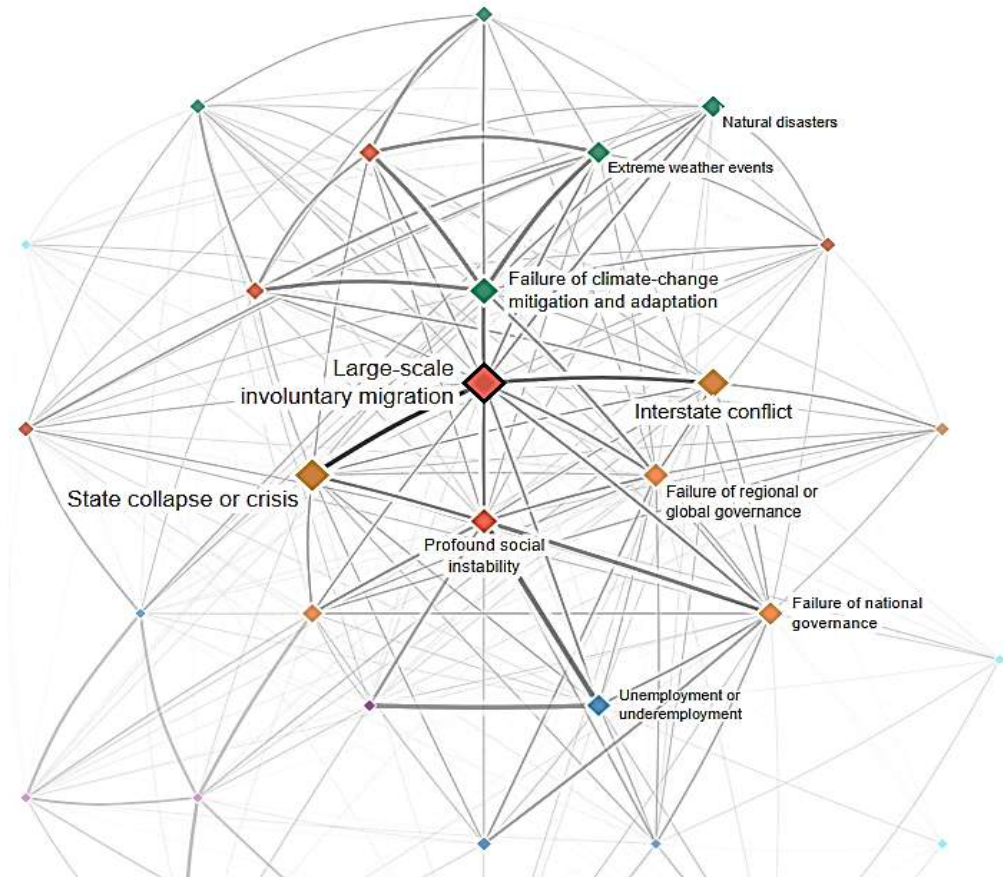

Рис. 2.13. Візуалізація зв'язку широкої вимушеної міграції з іншими глобальними проблемами (сформовано за допомогою онлайн-сервісу та засобів *The Global Risks Report 2018* [265])

Робимо висновок, що поширення міграції біженців, з одного боку, пов'язана з безпековими ризиками, а з іншого – загострює ряд інших ризиків. Зокрема зростають:

- економічні ризики, адже наплив біженців є асиметричним навантаженням на територію країни притулку та її інфраструктуру;

- еколого-природничі ризики, у зв'язку зі зростанням щільності та концентрації розміщення населення, зокрема поселень (таборів) біженців, що визначає зростання інтенсивності експлуатації джерел прісної питної води, екологічне забруднення території, утворення відходів та порушення режиму поводження з ними;

- демографічні ризики, оскільки населення, що мігрує у статусі біженців, походить з країн з високим рівнем народжуваності (через високий рівень

фертильності), а це визначає значний приріст населення та зміну його статево-вікової структури (хоча б на території розміщення біженців).

Для ідентифікації зв'язку між політико-безпековим типом геоекономічного ризику та міграційними процесами слід, перш за все, визначитися з використовуваною термінологією. Так, в питаннях статистики біженців слід враховувати правовий статус осіб, відповідно до міжнародних документів. Згідно з Конвенцією ООН 1951 року «Про статус біженців» (Convention Relating to the Status of Refugees, UN) (у визначенні Нью-Йоркського Протоколу ООН 1967 р.), біженцем визначається як особа, яка:

«- внаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 р., і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань;

- або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань».

З іншого боку, в міжнародній статистиці виділяють категорію «осіб, подібних до біженців». До цієї категорії відносять групу осіб, які перебувають за межами своєї країни чи території походження і стикаються з ризиками захисту, аналогічними тим, з якими стикаються біженці, проте для яких статус біженця з певних причин не було встановлено.

Міграція біженців відноситься до примусової міграції, оскільки спровокована загрозою життю і джерелам існування, незалежно від причин. В цілому це можуть бути природні або антропогенні причини, як це вказано у визначенні примусової міграції за версією МОМ [419]. Кестлс С. вказує: «Примусова (або вимушена) міграція включає ряд правових або політичних категорій. Всі вони охоплюють людей, яких змусили бігти зі своїх будинків та шукати притулку в іншому місці. Популярно називати їх «біженцями», але це

досить вузька юридична категорія. Більшість вимушених мігрантів тікають з причин, не визнаних міжнародним режимом «біженець», і багато з них переміщені в межах своєї країни походження» [38]. Тому часто міграції біженців відносяться до змішаних міграційних потоків, тобто потоків мігрантів, які включають біженців, трудових мігрантів і шукачів притулку. Така ситуація зумовлена, як правило, постконфліктним станом у країні, коли сам військово-політичний конфлікт або вичерпано, або локалізовано, а на іншій території вільне пересування осіб є можливим.

Охоплюючи масові урегульовані та неурегульовані переміщення осіб різних статево-вікових груп через державні кордони, описані вище міграційні потоки впливають на стан та динаміку розвитку соціально-демографічних та економічних систем приймаючих країн (далі – дослівно в термінології МОМ): 1) першої країни притулку («першої країни, в якій біженець або переміщена особа за межами своєї країни може отримати або отримала доступ до процедури визначення статусу біженця» [419]); 2) третьої безпечної країни («країни, в якій шукач притулку, потенційно може мати доступ до ефективного режиму надання притулку, і в якій він фізично може бути присутнім до прибуття в країну, в яку він подає заявку на притулок» [419]); 3) країни призначення («країна, що є основним місцем призначення міграційних потоків (врегульованих або неурегульованих)» [419]). Зауважимо для цілей даного дослідження, що всі вказані види країн з країною походження утворюють міграційні пари.

Крім того, значний зв'язок у вказаному вище Звіті про глобальні ризики зафіксовано з такими глобальними проблемами, як зростання соціально-економічної нестабільності, провал систем регіонального або глобального управління, провал систем національного управління, провал системи адаптації до змін клімату, безробіття та неповна зайнятість, екстремальні кліматичні події та природні катастрофи. Як бачимо, причинно-наслідкові зв'язки фіксуються з багатьма сферами людського буття – від економічних до природно-кліматичних. Проте, перш за все, найбільшим є зв'язок саме з

складовими політико-безпекового типу геоекономічних ризиків (саме до них відносяться чотири найбільш пов'язані глобальні ризики).

За словами М. Бальцилара (M. Balcilar) та Дж. Б. Нагента (J.V. Nugent) «конфлікти в країні походження є тривалими, як це було в останні десятиліття в Афганістані, Іраку та Сирії, тому цивільним мігрантам, виштовхнутим конфліктами, доводиться приймати ряд важких рішень та обирати серед невизначених та ризикових альтернатив, <...> на цей вибір можуть вплинути фізичні та нефізичні втрати, спричинені конфліктом, життєві умови біженців, демографічні та соціально-економічні особливості біженців» [13, с. 7]. Говорячи про недоліки існуючих досліджень, вони вказують на те, що такі наукові пошуки, як правило, оперують агрегованими національними даними щодо економічних, географічних та природних факторів, а також факторів, пов'язаних з конфліктом, які все ж є дуже важливими. Проте, вчені наголошують на потребі врахування особистісних оцінок (в даному разі вони зосереджують увагу на питаннях мотивації біженців до повернення на батьківщину).

Ми погоджуємося з підходом А. Дрейера (A. Dreher), С. Ленглотц (S. Langlotz) та А. Фукса (A. Fuchs) [79], які узагальнюючи існуючі дослідження, вважають, що ВВП на душу населення, торговельні потоки, чисельність населення, економічна та політична свобода, права людини та статево-вікова структура населення, а також війни, природні та антропогенні катастрофи впливають на еміграцію. «Проте, деякі з цих факторів, – пишуть вони, – наприклад, ситуація з дотриманням прав людини у країні, впливають на міграцію біженців набагато більше, ніж на міграцію в цілому» [79, с. 6]. На підтвердження вони констатують, що кількість запитів на надання притулку на Заході збільшується зі зростанням тиску, терору та бідним економічним становищем країн походження. Тому вони роблять висновок, що «зарубіжна допомога полегшує невирішені гуманітарні проблеми, економічні труднощі та інші фактори впливу, що має зменшити потік біженців» [79, с. 6-7].

Щодо векторів міграції біженців, то Ж. Бок'єго (G. Bocquého), М. Дешам (M. Deschamps), Ж. Жакоб (J. Jacob) та Дж. Хелстроффер (J. Helstroffer) [29] зазначають, що «біженці вирішують мігрувати у західну країну, іншу безпечну країну або табір біженців, які близькі до їх країни походження, виходячи з очікуваної корисності за різних обставин. Переміщення до західної країни є дорогим та ризикованим, тому що біженці можуть не отримати там легальний статус та бути відправленими назад на батьківщину» [29, с. 7]. Тобто в даному разі, вони скерували дослідження на ідентифікацію не стільки факторів «виштовхування» біженців з країн походження, скільки на визначення факторів формування параметрів самого процесу міграції. Виходячи з описаних міркувань, вважаємо за доцільне дослідити в фактори, пов'язані з політико-безпековим типом геоекономічного ризику, які визначають міграційні мотиви населення.

Для визначення загальних тенденцій міграції біженців нами проаналізовано дані щодо військово-політичних конфліктів та міжетнічних протистоянь з загрозами терористичних актів. При цьому використано матеріали Мапи війни у світі (Mapped: a world at war) Інтегрованої регіональної інформаційної мережі (Integrated Regional Information Networks, IRIN) [163] (Додаток К). Встановлено, що сучасна карта існуючих військових конфліктів [165] виглядає таким чином: 14 конфліктів налічується в Африці, 2 – у Латинській Америці, 17 – в Азії, 4 – в Європі та 1 – в Океанії. Її проекцією є карта формування міграційних потоків біженців в усьому світі, про що свідчать статистичні дані Світового Банку [192]. Зокрема, вивчення країн походження біженців та часових проміжків їх міграційних рухів співпадає з часом та тривалістю конфліктів. На основі вивчення змісту та причин існуючих у світі військових конфліктів, визначено тенденції міграційних потоків біженців та переважання окремих регіонів постконфліктних масових міграцій.

Для встановлення тенденцій розвитку процесів міжнародної міграції нами досліджено показники чисельності біженців, які походять з географічних регіонів світу, а також їх частки у загальній чисельності мігрантів з регіону. Протягом досліджуваних тридцяти років структура біженців за регіонами світу

знала змін, зокрема, частка Азії у чисельності біженців у світі за даний період зросла з 54 % до 66,7 %, що свідчить про значну нестабільність даного регіону з точки зору військово-політичних конфліктів, а також кліматичних загроз, як було проаналізовано вище. Такі передумови, зокрема становлять суттєвий геоелектронічний ризик, оскільки значні міграційні потоки послаблюють як країни походження, так і країни призначення. В інших регіонах фіксується зростання чисельності біженців в конфліктні періоди.

Іншим значним регіоном походження біженців є країни Африки, частка яких у світовій чисельності біженців зменшилася з 29,1 % до 15,8 % протягом 1990-2010 рр. Інші ж регіони мали незначні коливання показників їх часток, яка станом на 2010 р. становить від 3,3 % до 9,8 %.

Дослідження деталізованої регіональної структури походження біженців дозволяє говорити про те, що основна їх частина походить з Близького Сходу та Північної Африки, Східної Африки та Сомалійського півострова, а також Азійсько-Тихоокеанського регіону (рис. 2.14).

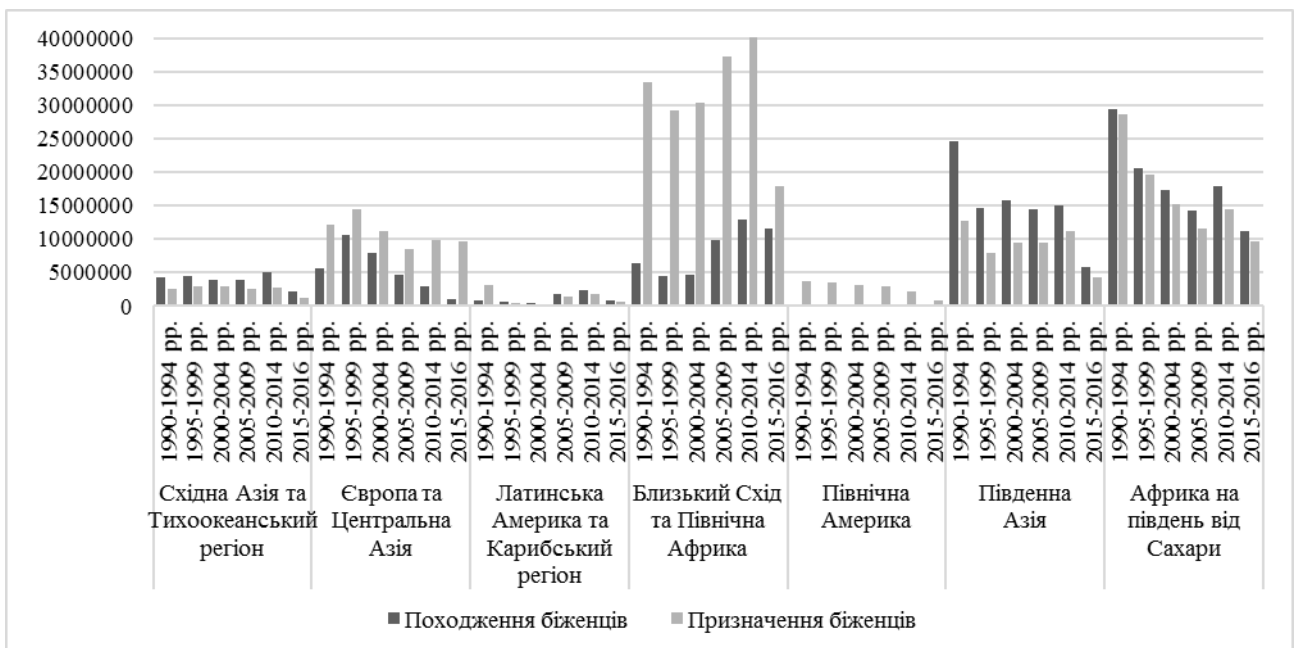

Рис. 2.14. Динаміка біженців за географічними регіонами походження та призначення у 1990-2016 рр., осіб (розраховано та побудовано за даними [113])

Можна визначити загальну сучасну тенденцію збільшення чисельності біженців на територіях, які знаходяться під впливом військових конфліктів, що

становить геоекономічний ризик для відповідних країн та регіональних об'єднань. Крім того, найбільша питома вага біженців у чисельності мігрантів з окремих регіонів протягом 1990-2000 рр. спостерігалася в Африці. Міграція біженців в даному регіоні має постконфліктний характер (Додаток К), що відповідає тенденціям міграції біженців з найменш розвинених регіонів світу.

Стабільною та достатньо високою часткою біженців до країн характеризується Азія. Зокрема, в середньому протягом досліджуваного періоду вона складала 17,2 %. Інші ж регіони демонстрували незначну та стабільну частку біженців у чисельності мігрантів до регіону – Європа (3,4 %) та Північна Америка (1,7 %). Так, «у 2015 р. країни ЄС запропонували притулок для 292 540 біженців, а більш ніж мільйон мігрантів подали заяву про надання притулку» [183].

Статеві-вікова структура біженців та шукачів притулку чинить вплив на структуру людських ресурсів та їх перерозподіл у світі. Наприклад, чисельність дітей молодшого віку, які клопочуть про надання притулку в ЄС продовжує зростати. «За даними Eurostat, зареєстровано 290 тис. заявників у віці до 14 років, які подали клопотання вперше у 2016 році» [419]. При цьому 170 тис. із них не були у супроводі дорослого. Крім того, у світі діти складають близько 28 % усіх жертв торгівлі людьми [419].

Крім того, для Європи значна чисельність мігрантів з Африки обумовлює гостру проблему європейської системи безпеки – безпеки на морі. Зокрема, згідно з даними МОМ, «7 189 мігрантів і біженців загинули або пропали без вісті на світових міграційних шляхах в цілому у 2016 році (у Середземномор'ї за рік загинуло 4 812 осіб)» [192]. Тобто, нелегальні мігранти, намагаючись перетнути Середземне море, роблять це самотужки (на небезпечних човнах та на судах, не пристосованих для перевезення пасажирів), що обумовлює численні факти загибелі мігрантів (дуже часто дітей) на морській території ЄС.

Яскравими прикладами постконфліктної міграції є міграція біженців та шукачів притулку з країн Східного партнерства ЄС, що для України показово з точки зору її сучасного політико-безпекового стану. Зокрема, на гострій

проблемі біженців у Грузії наголошує М. Тухашвілі, який зазначає: «У Грузії відбувалися масове переселення місцевого населення завойовниками і вимушене поселення в інших країнах (в Ірані, Туреччині, Росії) <...>. Переважна маса біженців з'явилася в результаті останньої російсько-чеченської війни. <...> У пострадянському періоді з Грузії переселився великий потік осетинського населення. Велика їх частина покинула Грузію на початку 1990-х років через скрутне економічне становище Грузії і політичний хаос» [498].

Говорячи про подібні проблеми біженців та вимушених переселенців у Азербайджані (переважно з Вірменії), С. Румянцев вказує на зловживання статистичними даними про їх чисельність для створення політичного дискурсу та ескалації Нагорно-Карабаського конфлікту, який ще в 1980-1990-х рр. призвів до вимушених масових переселень. «За даними, наведеними азербайджанським урядом до 1996 року, – пише С. Румянцев, – 196 845 осіб. з числа біженців були етнічними азербайджанцями і 51 649 турками-месхетинцями з Узбекистану. В даному випадку мова йде тільки про <...> біженців з Вірменії. У свою чергу, з Азербайджанської РСР була депортована абсолютна більшість етнічних вірмен. <...> Близько 270 тисяч етнічних вірмен до 1990 року стали біженцями з Азербайджану» [470].

Міграційну ситуацію Вірменії досліджує Р. Єганян. Він пише: «За період 1988-1991 рр. Вірменія прийняла більш ніж 360 тисяч біженців з Азербайджану <...>. Змушені були покинути Вірменію <...> приблизно 170 тисяч етнічних азербайджанців» [348]. Крім того, причинами масової міграції біженців у 90-х роках ХХ ст. стали природні катастрофи (землетрус), економіко-соціальні та політичні трансформації суспільства в результаті розвалу СРСР (зокрема ринкові трансформації економіки, зупинка виробництва), транспортна і енергетична блокада. При цьому основною країною призначення біженців стала Росія.

Етнічний конфлікт Вірменії та Азербайджану є прикладом дії політико-безпекових ризиків, що спричинили формування міграційних потоків, які виявилися у значних двосторонніх потоках біженців та шукачів притулку, а також у практиці вимушеного переселення (депортації, репатріації).

Постконфліктний характер міграції спостерігався також і у Республіці Молдові. Так, у зв'язку зі збройним конфліктом весни-літа 1992 року, як зазначає В. Мошняга, «було зареєстровано близько 100 тисяч біженців: в Білорусь (859 осіб), Росію (17 346 осіб), Україну (61 тисяча осіб, з них більше 30 тисяч дітей) і держави «далекого зарубіжжя» (близько 20 тисяч осіб)» [424]. За іншими дослідженнями, проведеними В. Гантою, «чисельність біженців з Молдови збільшувалася з 2000 по 2010 рік з несподіваним злетом в 2002-2006 рр., і далі стаючи стабільною <...> після того, як комуністична партія перемогла на виборах в 2001 році» [320]. В даному випадку відіграли важливу роль і політико-ідеологічні чинники, зокрема «воскресіння» комуністичної ідеології на рівні правлячої еліти країни.

Дещо приховану дію політико-ідеологічних факторів міжнародної міграції можна спостерігати у Республіці Білорусь. Відповідно до результатів досліджень Л. Шахотько та А. Бобрової, «відомості про кількість вимушених мігрантів з Білорусі обмежені. <...> Окремі оцінки розміщені на сайтах Євростату та Управління Національної Безпеки США. За період 1998-2007 рр. на надання притулку в країнах Євросоюзу претендували 16 255 громадян Білорусі. Основними країнами, в яких були подані заяви, були Німеччина, Великобританія, Швеція, Франція, Чехія та Австрія» [512].

Для забезпечення обґрунтованості висновків нами співставлено статистичні дані ООН щодо утворення міграційних потоків біженців з даними про існуючі військові конфлікти (результати опрацювання даних продемонстровано у Додатку К). З'ясовано, що у всіх країнах, які є лідерами за показниками походження біженців, наявні військові конфлікти (офіційно визнані чи латентні). Вважаємо, що саме вони виступають основним фактором формування міграційних потоків біженців з даних країн.

Разом з тим, слід наголосити, що значним фактором появи біженців з окремих країн світу є і рівень соціально-економічного розвитку цих країн. Зокрема, зростання військової напруги у державі або високі ризики громадянських заворушень, реакційних політичних рухів чи терактів, з одного

боку, викликають або посилюють гуманітарні проблеми населення цієї країни, протистояти яким у країнах з вищим рівнем доходів та соціально-економічного розвитку легше. Крім того, країни, які знаходяться на вищому щаблі за ІЛР, характеризуються, переважно, демократичним режимом та мають менший ступінь ризику військово-політичних конфліктів. Про це свідчать дані рис. 2.15.

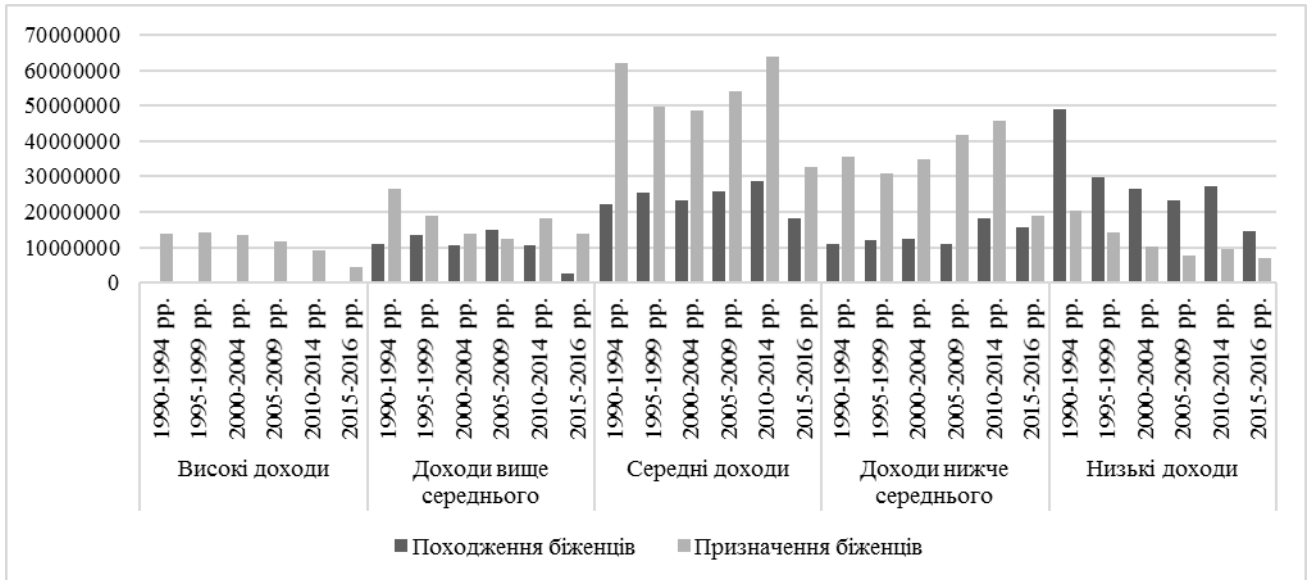

Рис. 2.15. Динаміка біженців за країнами походження та призначення (за рівнем доходів) у 1990-2016 рр., осіб (розраховано та побудовано за [183])

Обсяги біженців в усьому світі нині є безпрецедентними. Так, лідерами за наданням їм притулку у 2015 році стали такі країни, як Йорданія (2,7 млн. осіб), Туреччина (2,5 млн. осіб) та Пакистан (1,6 млн. осіб). У 2016 році Туреччина надала притулок найбільшій чисельності біженців (2,77 млн. осіб), випередивши в даному аспекті Пакистан (1,58 млн. осіб) та Ліван (1,04 млн. осіб) [159] (табл. 2.9). Без сумніву, конфліктний та постконфліктний етап розвитку країн походження призводить до інтенсифікації еміграційних потоків із них, проте, такі переміщення людських ресурсів обумовлюють трансформацію складу ресурсного забезпечення розвитку національних економік, зокрема формуючи кон'юнктуру національних та регіональних ринків праці також і у країнах призначення.

Критичність ситуації з біженцями в усьому світі викликає паніку не тільки в самих країнах конфліктної та постконфліктної міграції, проте і в країнах,

зобов'язаних приймати та розміщувати біженців, оскільки на сьогодні диспропорції у соціально-економічному розвитку країн та регіонів світу, між якими утворюються міграційні потоки біженців, викликають відповідні асиметрії і в соціо-економічному та геополітичному векторі їх розвитку. Події останніх років вказують на те, що найбільш розвинуті країни світу, переважно країни ЄС піддаються терористичним та політичним загрозам (відповідно, на Kartі ризиків тероризму та політичного насильства (Terrorism & Political Violence Risk Map 2016 [262]) підвищилися загрози тероризму у Франції, Великобританії, Німеччині, Бельгії). Тому останнім часом саме питання міграції та надання притулку біженцям все більше визначають політичну полеміку в багатьох країнах, зокрема, в країнах ЄС, трансформуючи політичні уподобання електорату та викликаючи також геополітичні трансформації. Зокрема, за даними опитування, проведеного IRIN, 42% опитаних відчують, що їх країна прийняла вже надто багато біженців, третина опитаних вбачає у них загрозу для власної релігії [165]. Такий вплив можна пояснити дією складних психологічних факторів, які в багатьох випадках моделюються за допомогою політтехнологій.

«В розвинених країнах утворилися великі етнічні анклави у вигляді замкнених структур, представники яких досить активно стали претендувати на зміну їх соціально-економічного і політичного становища і ставлення до них суспільства». – пише М.О. Мамедбекова [59]. У зв'язку з цим вони також обумовлюють додаткові геоекономічні ризики для окремих країн та регіонів (зокрема, інтеграційних об'єднань) через зростання навантаження на всі суспільні структури. Підтвердити цю думку можемо результатами власних досліджень. Так, у таблиці 2.9 нами вибрано 30 найбільших міграційних пар біженців, за даними UNHCR у 2017 р.

Таблиця 2.9

Матриця 30 найбільших міграційних пар щодо руху біженців у 2017 році (за даними UNHCR [279])

Країни притулку	Країни походження														% з загальної кількості біженців до країни			
	Сирія	Афганістан	Південний Судан	Сомалі	Судан	ДР Конго	М'янма	ІАР	Еритрея	Бурунді	Ірак	В'єтнам	Колумбія	Руанда		Нігерія	Китай	Україна
Туреччина	3154157																	98,5
Пакистан		1406307																100,0
Уганда			981246			206760												93,6
Ліван	995797																	99,3
Іран		950420																97,1
Німеччина	458871											118497						66,8
Ефіопія			380794	251187								161882						94,4
Йорданія	654617																	94,6
Судан			406995									106838						95,4
ДР Конго											162683			245052				76,4
Кенія				289614														66,8
Чад					319128													79,6
Камерун											228444							70,8
Китай												317098						100,0
Бангладеш										307415								100,0
Танзанія													251247					82,1
Південний Судан									253501									92,2
Ірак	242558																	88,7
Ємен				256076														94,5
Стипет	122802																	54,8
Індія															108005			54,9
Росія																185670		98,6
Венесуела													171745					99,9
Нігер														106156				65,5
% з загальної кількості біженців з країни	94,1	90,6	90,2	80,5	84,2	35,7	58,7	78,2	56,7	58,2	33,9	96,3	55,5	86,4	45,0	52,3	92,7	

Тому слід сформулювати гіпотезу, що вплив біженців та шукачів притулку чинить посилений тиск на територіальну інфраструктуру, системи соціального забезпечення та навколишнє природне середовище через загострення гуманітарних проблем та більш інтенсивне використання природних ресурсів. Це провокує міжетнічні та міжрелігійні конфлікти.

У зв'язку з даним припущенням, дослідження вимагає навантаження біженців на країни притулку та окреслення напрямів його зниження. У міжнародній статистиці міграції виділяють ряд показників, які можуть характеризувати таке навантаження, зокрема:

1) чисельність біженців на 1000 осіб населення (осіб). Даний показник характеризує навантаження на соціо-демографічні системи країни призначення біженців, що означає спроможність абсорбувати біженців та інтегрувати їх у місцеві громади, що сприяє їх асиміляції та культурній адаптації. У випадку, коли навантаження на корінне населення країни значне, інтеграція біженців є проблематичною та провокує подальші міжетнічні проблеми, прояви дискримінації, насильство за ознакою раси, а також міжрелігійну нетерпимість. З економічної точки зору, навантаження біженців на населення країни може означати зміну кон'юнктури ринку праці, причому і в довгостроковій перспективі, що означає також потребу подальшого аналізу статево-вікових груп біженців, їх схильності до пошуку роботи (в цьому разі слід зважати на культурні особливості, наприклад, традиційно низький рівень зайнятості жіночого населення у окремих культурах). За результатами дослідження «Pew Research Centre», європейці не є одностайними, коли мова йде про мультикультуралізм та його вплив на суспільство. Так, переважають наступні тенденції у їх ставленні до біженців: 1) багато європейців занепокоєні тим, що приплив біженців збільшить ймовірність тероризму і обтяжить їх країни (про це висловлюється переважна частина опитаних в Угорщині, Польщі, Німеччині, Нідерландах, Італії, Швеції, Греції, Великій Британії); 2) криза біженців стосується багатьох людей по всій Європі, проте оцінка ними загрози біженців варіюється у різних країнах європейського континенту (так, сирійських та

іракських біженців вважають загрозою у Польщі, Греції, Угорщині, Італії, Великій Британії); 3) негативне ставлення до біженців пов'язане з негативним ставленням до мусульман (про це висловилися від 50 % до 81 % опитаних у країнах ЄС); 4) європейці не вважають зростаюче розмаїття позитивним для їх країни (детальніше структура опитаних за країнами представлена у дослідженні [132]); 5) європейці в переважній більшості вважають, що ЄС не справляється з вирішенням кризи біженців (засуджують в даному питанні політику та практику ЄС від 63 % опитаних у Нідерландах до 94 % у Греції) [86].

2) чисельність біженців на 1000 кв. км території (осіб). В цілому даний показник характеризує навантаження на територіальні системи, в тому числі існуючу транспортну та телекомунікаційну інфраструктуру, місцеві природні ресурси. Разом з тим, при аналізі такого навантаження слід враховувати первісно різну густоту населення у місцях розселення біженців (наприклад, за регіонами країни призначення), а також різний рівень урбанізації. Так, показник чисельності біженців на 1000 кв. км території є середнім показником та рахується виходячи з показників офіційних територій держав без урахування обсягів земельних ресурсів, освоєних територій та територій, придатних для проживання. Тому реальне навантаження можна виміряти виключно врахувавши вказані вище показники на прикладі конкретної країни або регіону;

3) чисельність біженців на 1 дол. США ВВП на душу населення (осіб). Цей показник вказує на навантаження мігрантів на економічний добробут країни. Сам показник ВВП на душу населення, хоча і не є репрезентативним показником економічного розвитку країни або регіону, разом з тим, широко використовується до цих пір для позиціонування країни за рівнем добробуту населення. Зокрема, суттєвим недоліком цього показника є те, що його величина є достатньо суб'єктивною та залежить не тільки від оціночних показників виробництва товарів, робіт та послуг, але й від наявності тіньового сектора економіки та загальної надійності системи державної статистики.

У таблиці 2.10 на основі даних ООН визначено найвищі значення описаних вище показників у країнах, які є країнами притулку. При цьому,

додаткова використано оціночні значення показника недієздатності держав світу та його окремих компонентів. Вивчення методології формування Індексу недієздатності держави [93] за індикатором «Біженці та внутрішньо переміщені особи» дозволило встановити, що основними питаннями, які при його розрахунку беруться, до уваги є: джерела напливу біженців, існування ресурсного забезпечення їх приймання та розміщення, існуючі факти дискримінації та переслідування біженців як форм прояву нетерпимості та порушення прав людини і показника безпечності їх тимчасового або постійного притулку.

Таблиця 2.10

Показники навантаження біженців на територіальні, соціо-демографічні та економічні системи (у 2017 р.)

<i>Чисельність біженців на 1000 осіб населення, осіб</i>			<i>Чисельність біженців на 1000 кв. км території, осіб</i>			<i>Чисельність біженців на 1 млн. дол. США ВВП на душу населення, осіб</i>		
1	Ліван	169,16	1	Ліван	103 684,55	1	Південний Судан	90,10
2	Йорданія	88,44	2	Мальта	22 603,83	2	Чад	38,73
3	Науру	49,30	3	Йорданія	7 370,33	3	Уганда	35,92
4	Туреччина	36,04	4	Руанда	5 716,76	4	Нігер	22,21
5	Чад	26,99	5	Туреччина	3 255,24	5	Ліван	19,48
6	Швеція	23,36	6	Нідерланди	2 350,06	6	Руанда	18,57
7	Уганда	23,33	7	Бурунді	1 971,44	7	Бурунді	18,34
8	Південний Судан	20,62	8	Уганда	1 968,94	8	Йорданія	17,69
9	Джибуті	19,66	9	Ізраїль	1 847,59	9	Мавританія	15,73
10	Мальта	18,94	10	Швейцарія	1 782,08	10	Камерун	12,80
11	Мавританія	17,80	11	Пакистан	1 780,37	11	Ефіопія	10,92
12	Камерун	15,69	12	Бангладеш	1 695,53	12	Демократична Республіка Конго	10,86
13	Руанда	13,33	13	Бельгія	1 155,60	13	Замбія	9,88
14	Іран	12,24	14	Кенія	947,24	14	Джибуті	9,00
15	Норвегія	11,29	15	Джибуті	889,89	15	Ліберія	77,36

Примітка: 1) темним кольором виділено країни, які входять в ТОП-20 найбільш уразливих країн світу за версією рейтингу Fragile States Index 2017; 2) напівжирним шрифтом виділено країни, які мають найвищі показники уразливості (10 та 9 балів) за індикатором «Біженці та внутрішньо переміщені особи» у рейтингу Fragile States Index 2017.

Визначено та розраховано за даними [220]

Як бачимо, Ліван приймає найбільшу частину біженців порівняно з населенням самої країни – 169 біженця на 1000 жителів. Йорданія посідає друге

місце з 88 на 1000 населення, в той час, як Науру, Туреччина та Чад закривають п'ятірку з 49, 36 та 27 біженцями, відповідно, у розрахунку на 1000 осіб населення.

У країнах, де мігранти знаходять притулок, все частіше загострюється полеміка, пов'язана з проблемами інтеграції мігрантів. І чим вище рівень розвитку суспільства, чим вище рівень його привабливості для мігрантів, тим гостріше ці питання будуть поставати при визначенні векторів державної політики, і не тільки у сфері міграції, а й у сфері регіональної інтеграції в цілому (прикладом цього є міграційна проблематика у вирішенні питання виходу Великобританії зі складу ЄС).

Виходячи з цих міркувань, при ухваленні рішення щодо «справедливого розподілу» біженців за квотами також враховувалися показники розміру економіки. Разом з тим, відношення фактично прийнятих країнами біженців до встановлених заздалегідь квот було нерівномірним. Так, Канада прийняла біженців у кількості 248 % від встановленої квоти, Норвегія – 144 %, Німеччина – 118 %, Австралія – 95 %; наполовину та менше виконали квоти такі країни, як: Фінляндія – 56 %, Швеція – 48 %, Ірландія – 38 %, Австрія – 37 %. Від 15 % до 0 % квот приймання біженців із Сирії виконали такі країни, як (у порядку зниження показника): Швейцарія, Бельгія, США, Нідерланди, Франція, Італія, Іспанія, Японія, Росія, Південна Корея [220, 283]. При цьому, за даними аналітичного порталу «Statista» найбільш заможні країни менш схильні до надання притулку біженцям, зокрема шість країн, які створюють 56,6 % світового ВВП (Німеччина, США, Франція, Китай, Велика Британія та Японія) у 2016 році прийняли 8,88 % біженців, разом з тим половина біженців світу розміщуються в країнах, які сумарно мають частку світового ВВП 1,9 % [9]. У вересні 2016 р. міністри закордонних справ більшістю проголосували переселення 160 тис. біженців по всьому ЄС, проте, в першу чергу, з Італії та Греції. Ще 54 тис. біженців були вивезені з Угорщини, проте вона отримала ще більше мігрантів з Італії та Греції в рамках схеми переселення [11].

Крім того, відповідно до інформації BBC, Велика Британія відмовилася від будь-яких планів щодо системи квотування, проте у 2015 р. 1000 сирійських

біженців були переселені за схемою переселення вразливих осіб, а протягом наступних п'яти років Велика Британія прийме до 20 тис. біженців з Сирії [11]. Х. Кроулі, С. Дрінкуотер та Р. Каузер провівши дослідження еволюції сприйняття біженців у суспільстві Великої Британії, зробили висновок: «Британська громадськість стала менш толерантною до біженців з початку 1990-х років, незважаючи на підвищення рівня освіти та пропорцій меншин серед населення. Це може відображати загальне збільшення імміграції та велику кількість заявок про надання притулку <...>. Однак, розвиток негативного ставлення також відображає сутність політичних дебатів з 1997 р. та формат висвітлення міграції та питань притулку у британських ЗМІ» [512, с. 22-23].

Важливим фактором виштовхування для України протягом останніх п'яти років є військово-політична нестабільність конфліктний стан окремих територій в Україні та значна кількість вимушено переміщених осіб актуалізує питання вивчення стану міграційних потоків біженців. Крім того, дане питання криє у собі потребу вивчення численних проблем економіко-інфраструктурного та соціально-гуманітарного розвитку країни та регіонів (як тих, які зазнали руйнувань у ході військових конфліктів, так і тих, що приймають велику ВПО). Єщенко П.С. вказує: «Поки що невідомо, якими будуть людські втрати у ході воєнних дій і внаслідок виведення з економічного потенціалу країни зруйнованих виробничих фондів, інфраструктури, сировинних і земельних ресурсів. Тому Україні доведеться здійснювати відбудову і стратегію модернізації національної економіки в умовах скорочення робочої сили і виробничих потужностей, подальшого падіння економіки і зростання боргової залежності» [357]. У зв'язку з цим доцільним в ході даного дослідження є вивчення стану міграції біженців з України як особливої категорії мігрантів в умовах конфліктного та постконфліктного стану розвитку окремих територій.

Ситуація, у якій опинилася Україна на сьогодні, частково подібна до військово-політичних та національно-етнічних конфліктів, що відбувалися протягом 1990-х та на початку 2000-х років у інших країнах, так званого, Східного партнерства – Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова.

Зокрема, значні потоки біженців мігрували з цих країн у зв'язку з неможливістю проживання на зруйнованих територіях, етнічними та ідеологічними переслідуваннями, загрозами терористичних актів (детальніше міграція біженців з даних країн розкрита у п. 2.3).

Опрацювання даних Eurostat [11] та їх візуалізація дозволили окреслити тенденції динаміки кількості українських шукачів притулку в ЄС, а також встановити постконфліктний характер таких міграцій. Вивчення теоретичних узагальнень та сформульованих висновків провідних вчених та дослідників Консорціуму прикладних досліджень з міжнародної міграції «КАРІМ-Схід» (див. п. 2.3) дозволили виявити подібність постконфліктної міграції біженців та шукачів притулку з України з аналогічними процесами у країнах Східного партнерства. Слід констатувати, що різке зростання кількості щомісячних звернень громадян України про надання притулку у країнах ЄС (EU-28) викликане початком та перебігом військового конфлікту з Росією починаючи з березня 2014 р і до теперішнього часу, про що свідчить представлена на рис. 2.16 візуалізація.

Військовий конфлікт на Сході України та спровоковане ним вимушене переміщення населення із зони бойових дій призвело до загострення проблем економіко-інфраструктурного та соціально-гуманітарного розвитку регіонів нашої держави. Разом з цим, ситуація в Україні подібна до сценаріїв розвитку міграції із постконфліктних територій країн Східного партнерства (Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Молдови), де біженці не могли проживати на зруйнованих територіях, піддавалися етнічним та ідеологічним переслідуванням, загрозам терористичних актів.

Проте, на фоні зменшення кількості запитів українців на надання притулку в країнах Європи протягом останнього року актуалізується потреба врахування дії економічних детермінантів, зокрема, рівня інфляції та безробіття, підвищення ставок споживчого кредитування, при формуванні міграційних мотивів (що буде розглянуто детальніше в Розділі 3). Зокрема, дія вказаних детермінантів виводить на перший план питання трудової міграції до країн ЄС.

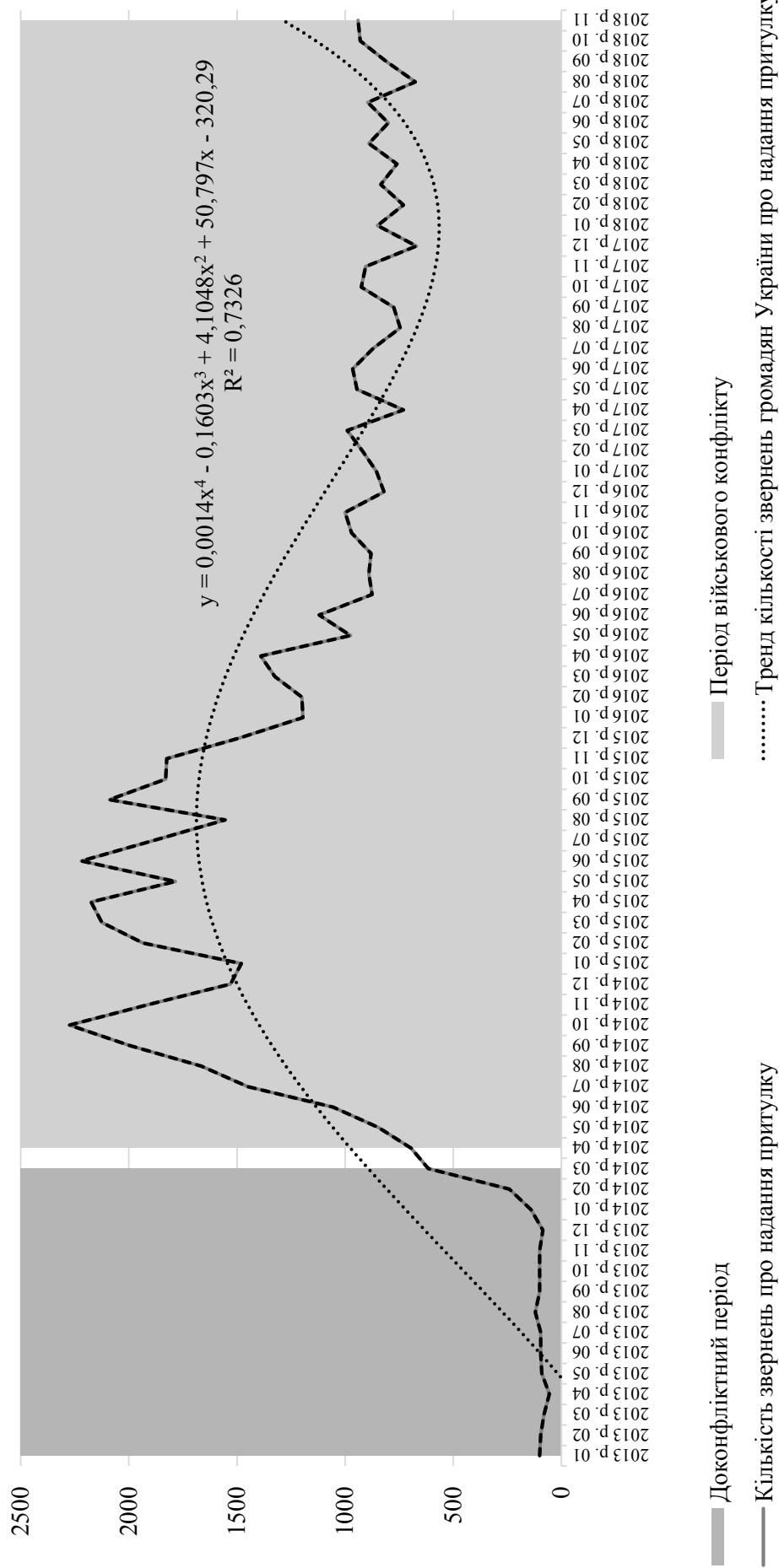

Рис. 2.16. Динаміка щомісячних звернень громадян України про надання притулку у країнах ЄС (EU-28), од. (побудовано та розраховано на основі [11], лінія тренду побудована за допомогою аналітичного інструментарію MS Excel)

В цілому приплив населення у вигляді потоків біженців створює додатковий тиск на інфраструктуру державних соціальних послуг та системи соціального забезпечення, посилює соціо-гуманітарні проблеми для країн притулку, якщо ці країни не готові до прийняття та розміщення такої чисельності біженців та їх ресурсного забезпечення. Однак, і в країнах походження поява численних потоків біженців свідчить про внутрішній тиск на населення внаслідок насильства, еколого-природничих, політико-безпекових та інших факторів. Вплив навантаження біженців на розвиток різних країн та регіонів неоднакова, у зв'язку з тим, що, знаходячись на різних етапах розвитку, країни призначення біженців з різною інтенсивністю використовують трудові, земельні, природні та інші ресурси. Отже, критичність високого рівня навантаження на соціо-демографічні або територіальні (в тому числі екологічні) системи будуть призводити до різного рівня уразливості національних економік. Дане питання криє у собі потребу вивчення численних проблем економіко-інфраструктурного та соціально-гуманітарного розвитку країн та регіонів (як тих, які зазнали руйнувань у ході військових конфліктів, так і тих, що приймають велику кількість біженців).

Враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку України, слід пам'ятати про те, що питання міграції на сьогодні для ЄС стоїть дуже жорстко, особливо щодо безпеки у регіоні, подолання загроз тероризму та уникнення гуманітарної катастрофи у зв'язку з масовою імміграцією біженців з країн Близького Сходу.

У результаті дослідження передумов міграції біженців та шукачів притулку, а також інших категорій мігрантів в умовах військово-політичної нестабільності та конфліктного стану країн, визначено, що до політико-безпекових факторів такої міграції слід віднести: політико-ідеологічні (прикладом є міграція з Білорусії, Росії, Молдови); військово-безпекові (прикладом дії таких факторів є формування потоків біженців із Ефіопії, Сирії, Малі, Сенегалу, Лівії, Нігерії, ЦАР, Південного Судану, ДР Конго, Ізраїлю/Палестини, Афганістану/Пакистану, Індії/Пакистану, Ємену, України); захисту громадянських прав і свобод (така ситуація притаманна Мексиці, Перу, Колумбії).

Разом з тим, часто військово-політичні конфлікти базуються на етнічно-релігійних протистояннях. Зокрема, така ситуація характерна для військових конфліктів у Центральноафриканській Республіці (ЦАР), Індії та Пакистані, Демократичній Республіці Конго (ДР Конго), Південному Судані, Вірменії та Азербайджані. Як правило, в цьому випадку міграційні переміщення супроводжувалися масовим переселенням представників окремих етнічних груп (в кращому випадку), а в гіршому – масовими знищеннями представників іншого віросповідання, етнічної групи або навіть народності (прикладом є геноцид у Руанді).

Встановлено, що зростання уваги до дослідження проблем міграції біженців обумовлено гострою потребою вирішення кризи біженців у окремих регіонах та країнах світу, які стикаються з численними гуманітарними, соціально-економічними та екологічними проблемами. Як наслідок, загострюються геополітичні проблеми, а самі переміщення біженців стають вагомими геоекономічними ризиками формування стратегій розвитку країн та регіонів.

Формування багатополюсного геоекономічного простору в умовах сучасних геоекономічних трансформацій обумовлює потребу регулювання міграційних переміщень біженців на рівні не тільки окремих країн, а й регіонів світу, в тому числі в межах регіональних інтеграційних об'єднань. Це, на нашу думку, пов'язано з важливістю регулювання міграції біженців як фактору перерозподілу людських ресурсів у світі (у п. 1.2 визначено особливості включення біженців до складу людських ресурсів (за їх групами)). Крім того, така потреба викликана також значними глобальними проблемами людства, такими, наприклад, як загрози тероризму, голод, природні катастрофи, на подолання яких спрямовані Цілі сталого розвитку.

Кількість військових конфліктів з кожним роком зростає, а їх руйнівні наслідки загострюються, і саме загострення проблем військово-політичного характеру та посилення нестабільності в багатьох країнах світу ставить на порядок денний питання організаційно-правового забезпечення та економіко-гуманітарної підтримки масових переміщень даної категорії мігрантів, легалізації їх статусу,

економічної та інфраструктурної підтримки країн призначення (або країн притулку, або країн тимчасового розміщення). Це вимагає формулювання завдань регулювання міграції біженців та шукачів притулку.

Дослідження існуючих тенденцій, передумов та проблем міграції біженців як особливої категорії мігрантів з країн, які розвиваються в умовах конфлікту та у постконфліктному стані, дозволило встановити, що в усіх країнах, які є лідерами за показниками походження біженців та шукачів притулку, існують військові конфлікти, характеристика яких приведена у дослідженні. Визначено, що країнами походження біженців є, як правило, країни з низьким та нижче середнього доходами на душу населення, що можемо пояснити закономірностями зростання військової напруги чи реакційних політичних рухів або терактів у державах з низьким ІЛР та антидемократичними режимами. Найбільш розвинуті країни світу характеризуються нині екстремально високими терористичним загрозами. Таким чином, основний вектор політики країни проходження біженців повинен передбачати, на нашу думку чотири компоненти завдань:

- безпековий (полягає у формуванні системи моніторингу населення, що підпадає під ризики і потребує захисту від наслідків військово-політичних конфліктів з метою попередження формування факторів виштовхування);

- соціально-гуманітарний (визначає кроки країни проходження щодо попередження або усунення проблем у зонах виникнення збройних конфліктів);

- правовий (визначає необхідність формування належної документально-правової підтримки біженців, зокрема оперативну видачу документів та посвідчень, створення механізмів відновлення втрачених документів);

- рееміграційний (передбачає формування інституційного середовища повернення біженців у країни походження).

Надання притулку біженцям у цих країнах загострює політико-інтеграційну полеміку, викликану проблемами інтеграції та гуманітарної підтримки мігрантів. Необхідність урахування навантаження біженців на соціо-демографічні, територіальні та економічні системи приймаючих країн

обумовлена потребою обґрунтування напрямів впровадження міграційної політики відносно приймання біженців без загрози для національної безпеки країни, громадського порядку та сталого розвитку країни та регіону. На відміну від країни походження, країна призначення біженців стикається з численними проблемами їх розміщення та забезпечення.

Тому у країні призначення слід також виділити компоненти завдань:

- безпековий (забезпечення громадського порядку на етапах руху та розміщення біженців, дотримання їх прав і свобод);
- соціо-гуманітарний (створення соціально-економічних умов розміщення та перебування на території країни);
- правовий (створення механізмів визначення та відновлення документів біженців для забезпечення ідентифікації їх пособи, родинних зв'язків, походження, а також документальної підтримки реалізації їх прав);
- інтеграційний (конкретизація та доповнення положень соціальної, освітньої, інформаційної політик, політик зайнятості та охорони здоров'я нормами, що урегульовують реалізацію прав біженців на соціальну підтримку, здобуття освіти, працевлаштування та отримання послуг охорони здоров'я, що сприятиме інтеграції біженців у приймаючому суспільстві).

Висновки до розділу 2

Дослідження тенденцій геоекономічних трансформацій, які зокрема виявляються у посилення геоекономічного ризику, а також вивчення еколого-природничого та політико-безпекового типу геоекономічних ризиків у сучасних умовах дозволили сформулювати висновки:

1. В ході дослідження підходів вчених і дослідників до трактування тенденції геоекономічних трансформацій, а також статистичних та рейтингових показників країн світу, які характеризують такі тенденції, встановлено наступні

геоекономічні трансформації та окреслено їх вплив на процеси міжнародної міграції людських ресурсів:

- регіоналізація та глокалізація геоекономічного простору, що обумовили появу та зміцнення регіональних інтеграційних об'єднань, шляхом посилення регіональної інтеграції країн. Це призводить до трансформації векторів міжнародних міграцій, створюючи більш сприятливе інституційне середовище для інтенсифікації міграції людських ресурсів всередині інтеграційного об'єднання;

- посилення геоекономічних ризиків як сукупності загроз, якими характеризується геоекономічний простір, що визначило посилення ролі інституційних суб'єктів різного рівня у їх регулюванні та мінімізації. Зокрема, потреба регулювання економічних процесів (в тому числі міграції людських ресурсів) у глобальному економічному середовищі та на регіональному рівні обумовлює функціонування наднаціональних інституційних суб'єктів такого регулювання (міжнародних та регіональних організацій), а отже спричиняє перехід відповідних функцій державного управління на новий ієрархічний рівень;

- трансформація транснаціональних корпорацій у наднаціональні центри економічного розвитку на основі концентрації економічних ресурсів, що є передумовою руху кваліфікованої робочої сили між структурними підрозділами транснаціональних корпорацій, обумовлюючи міграцію трудових ресурсів (в тому числі бізнес-міграції), підвищення кваліфікації робочої сили шляхом отримання додаткового досвіду роботи в ТНК, сучасних знань та навичок;

- трансформація геоекономічного простору, розвиток інфраструктури та укріплення позицій глобальних міст, вплив яких виявляється в тому, що, характеризуючись високою концентрацією продуктивних сил на своїй території та будучи інвестиційно привабливими, такі міста слугують центрами тяжіння фінансових та трудових ресурсів, створюючи передумови для продуктивної зайнятості населення (в тому числі мігрантів);

- структурні зміни у національних економіках та світовому господарстві у зв'язку з бурхливим науково-технічним розвитком та активізацією інновацій, що

сприяє їх впровадженню та трансферу технологій. Вони створюють передумови для зміни кон'юнктури національних та регіональних ринків робочої сили, чинять позитивний вплив на розвиток сучасної інфраструктури, а отже трансформують вектор та інтенсивність міжнародних економічних відносин, зокрема в частині формування та використання людського потенціалу;

- віртуалізація економічних та інших процесів на основі розвитку сфери інформації та телекомунікацій, що стає одним з факторів глобального економічного лідерства, оскільки формує сучасну інфраструктуру міжнародних економічних відносин, забезпечує динамічність економічних процесів та віртуалізує простір їх перебігу. В цих умовах міграція людських ресурсів, з одного боку, підтримується посиленням комунікаційних зв'язків в межах міграційних мереж та в процесі здійснення міграційних переміщень, а з іншого, – отримує інструментарій технічної підтримки здійснення грошових переказів.

2. У дослідженні обґрунтована система причинно-наслідкових зв'язків міжнародної міграції з існуючими геоекономічними ризиками еколого-природничого типу шляхом окреслення впливу екстремальних кліматичних подій та екстремальних змін на формування факторів «виштовхування». При цьому встановлено, що важливість соціально-економічних характеристик країни походження, таких, як рівень економічного розвитку, рівень бідності та депривації населення країни, показники вразливості економіки, а також особливості регіонального розміщення населення та продуктивних сил, проявляється у готовності країни до прийняття наслідків екологічних змін та природних катастроф. Доведено, що саме вразливість держави та неспроможність її інституційного середовища забезпечувати максимальне подолання наслідків катастроф визначає більшу схильність населення країни до міграції, адже у такому випадку міграційні мотиви будуть формуватися, виходячи з неспроможності населення обрати іншу форму адаптації до екологічних змін та екстремальних кліматичних подій.

3. На основі наведених тверджень встановлено, що ризики екстремальних кліматичних подій обумовлені не тільки їх інтенсивністю, але й масштабами

руйнівних наслідків. Тому розроблено механізми формалізації впливу екстремальних кліматичних подій на фактори виштовхування через обґрунтування методики кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань за ризиком екстремальних кліматичних подій як складової еколого-природничого типу геоекономічного ризику. У результаті визначено, що низький ризик характерний для MERCOSUR, SADC, ECOWAS, EAC, ризик нижче середнього – ЄС, NAFTA, ризик вище середнього – ASEAN, високий ризик – SAARC. Вказана розробка дозволяє врахувати даний тип ризику при оцінці міграційної привабливості країн таких об'єднань та формування міграційних мотивів населення.

4. У результаті сформульовано завдання регулювання міжнародної міграції в умовах екстремальних кліматичних подій, що визначають доцільність імплементації визначених завдань у політики країни з метою упорядкування мобільності населення в результаті екстремальних кліматичних подій:

- формування системи захисту населення від потенційних наслідків екстремальних кліматичних подій з метою зниження ризиків формування факторів виштовхування та посилення міграційних мотивів;

- спрощення процедур оформлення міграційного переміщення у випадку настання екстремальних кліматичних подій та забезпечення належного захисту мігрантів;

- сприяння кращій інтеграції мігрантів у приймаючому суспільстві з урахуванням освітньо-професійних характеристик людських ресурсів та забезпечення їх захисту як громадян країни походження;

- створення інституційного середовища (розробка правових та адміністративних механізмів) сприяння поверненню мігрантів та батьківщину та забезпечення їх засобами для існування на певний час після подолання наслідків екстремальних кліматичних подій.

5. Проведене дослідження сучасних міграційних потоків біженців та їх взаємозв'язку з існуючими військовими конфліктами у світі дає підстави констатувати, що зростання уваги до дослідження проблем міграції біженців обумовлено гострою потребою вирішення кризи біженців у окремих регіонах та

країнах світу, які стикаються з численними гуманітарними, соціально-економічними та екологічними проблемами. Як наслідок, загострюються геополітичні проблеми, а самі переміщення біженців стають вагомими геоекономічними ризиками формування регіональних стратегій розвитку.

6. Дослідження існуючих тенденцій, передумов та проблем міграції біженців дозволило встановити, що лідерами за показниками походження біженців та шукачів притулку є країни, де існують військові конфлікти, характеристика та наслідки яких приведено у дослідженні. Визначено, що країнами походження біженців є, як правило, країни з низьким та нижче середнього доходами на душу населення, що можемо пояснити закономірностями зростання військової напруги чи реакційних політичних рухів або терактів у державах з низьким індексом людського розвитку та антидемократичними режимами. При цьому найбільше приймають біженців країни з середніми, а не високими доходами. При цьому найбільш розвинені країни світу характеризуються нині екстремально високими терористичним загрозами та загостренням політико-інтеграційної полеміки, викликані проблемами інтеграції та гуманітарної підтримки мігрантів. Разом з тим, у країн, що найбільше приймають біженців, підвищується їх навантаження на соціо-демографічні, територіальні та економічні системи. Це обумовлює потребу врахування міграції біженців як однієї з загроз національній безпеці країни, громадському порядку та сталому розвитку країни та регіону та вимагає удосконалення соціальної, економічної, інфраструктурної політики країн-реципієнтів біженців.

Сформульовано чотири компоненти завдань політики країни проходження біженців: безпековий (формуванні системи моніторингу населення, що підпадає під ризику і потребує захисту від наслідків військово-політичних конфліктів з метою попередження формування факторів виштовхування); соціально-гуманітарний (визначає кроки країни проходження щодо попередження або усунення проблем у зонах виникнення збройних конфліктів); правовий (визначає необхідність формування належної документально-правової підтримки біженців, зокрема оперативну видачу документів та посвідчень, створення механізмів відновлення втрачених документів); рееміграційний (передбачає формування інституційного

середовища повернення біженців у країни походження).

Для країни призначення також становлено компоненти завдань політики щодо біженців: безпековий (забезпечення громадського порядку на етапах руху та розміщення біженців, дотримання їх прав і свобод); соціо-гуманітарний (створення соціально-економічних умов розміщення та перебування на території країни); правовий (створення механізмів визначення та відновлення документів біженців для забезпечення ідентифікації їх пособи, родинних зв'язків, походження, а також документальної підтримки реалізації їх прав); інтеграційний (конкретизація та доповнення положень соціальної, освітньої, інформаційної політик, політик зайнятості та охорони здоров'я нормами, що урегульовують реалізацію прав біженців на соціальну підтримку, здобуття освіти, працевлаштування та отримання послуг охорони здоров'я, що сприятиме інтеграції біженців у приймаючому суспільстві).

7. Військовий конфлікт на Сході України та спровоковане ним вимушене переміщення населення із зони бойових дій призвело до загострення проблем економіко-інфраструктурного та соціально-гуманітарного розвитку регіонів нашої держави. Разом з цим, ситуація в Україні подібна до сценаріїв розвитку міграції із постконфліктних територій країн Східного партнерства (Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Молдови), де біженці не могли проживати на зруйнованих територіях, піддавалися етнічним та ідеологічним переслідуванням, загрозам терористичних актів. На фоні зменшення кількості запитів українців на надання притулку в країнах Європи протягом останнього року актуалізується потреба врахування дії економічних детермінантів, зокрема, рівня інфляції та безробіття, підвищення ставок споживчого кредитування, зростання фіскального навантаження на суб'єктів малого бізнесу, при формуванні міграційних мотивів. Зокрема, дія вказаних детермінантів виводить на перший план питання трудової міграції до країн ЄС.

Результати досліджень даного розділу опубліковані у працях [227, 247, 352, 353, 514, 522, 523, 531, 538, 543].

РОЗДІЛ 3

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ З СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. Соціально-економічний розвиток країн крізь призму передумов та наслідків процесів міжнародної міграції

Інтенсифікація міграційних переміщень у світі ставить перед країнами питання вибору бажаного формату долучення до цих процесів (вони були визначені нами у п. 2.1), проте, країни далеко не завжди в змозі диктувати «власні правила», адже міграційна привабливість та рівень інституційного забезпечення міграційних процесів визначають сукупність факторів «притягування-виштовхування» для різних стратифікаційних груп мігрантів. В такому разі країна просто не може вибирати категорії мігрантів та/або обмежувати рівень міграції або її структури. У цьому зв'язку вважаємо за доцільне визначити, яким чином міграція впливає на країни міграційної пари та які ризики і можливості з ними пов'язані, адже оцінка можливих загроз і потенціалу долучення країни до міграційних процесів дозволить знизити втрати, пов'язані з проблемами інтеграції мігрантів, та максимізувати вигоди від оптимального розміщення та використання людських ресурсів.

Проте, мова йде не лише про їх рух і використання, а й про зворотній рух грошових коштів, які у сучасних умовах для окремих країн становлять одне з основних джерел валового національного доходу. За словами А. Гараса (Garas A.), А. Лапатінаса (Lapatinas A.), К. Поліоса (Poulios K.), «міжнародні потоки людей та капіталу є важливими рисами інтегрованої глобальної економіки, а разом взяті міжнародні інвестиційні канали та міграційні коридори є складною мережею взаємовідносин між країнами» [97]. На нашу

думку, численні міграційні потоки у всьому світі, особливо трудових мігрантів, визначають напрями легальних та тіньових фінансових потоків у вигляді офіційних фіскальних надходжень, грошових переказів мігрантів, а також руху готівкових коштів поза офіційними каналами.

Значна різноплановість проблем, з якими стикаються країни міграційної пари в процесах міграції, та її вплив на соціально-економічне становище країн вимагає визначення методологічного підходу до їх дослідження. Зауважимо, що в даному випадку ми розглядаємо виключно макроекономічний аспект даного впливу (тобто ризики і можливості від міжнародної міграції на національному рівні та з урахуванням ролі країни у міграційній парі).

У зв'язку з цим сформовано логіку дослідження соціально-економічного впливу міграції на країни міграційної пари, яку представлено на рис. 3.1.

Виходячи з представленої логіки дослідження, подальший розгляд соціально-економічного впливу доцільно структурувати за основними аспектами такого впливу: економічний та соціальний.

Для аналізу економічного впливу міжнародної міграції та пов'язаних з нею грошових переказів проаналізуємо підходи вчених до розуміння такого впливу. Вивченню грошових переказів у світових фінансових потоках, їх впливу на розвиток країн, а також їх регулюванню присвятили свої дослідження Р.Г. Адамс (R. H. Adams) [224], А.П. Гайдуцький [311, 313, 315, 316, 317], С. Кестлс (Castles S.) [36], О.А. Малиновська [407], К.А. Мартінез (C. A. Martínez) [288], Дж. Мора (J. Mora) [185], Дж.Е. Тейлор (J. E. Taylor) [185], Дж. Френкель (J. Frankel) [95], Х. де Хаас [123], І. Цабелкова (I. Čábelková) [33], М.М. Чудхари (M.M. Chowdhury) [54], Д. Янг (D. Yang) [288].

Цабелкова І. [33], вивчаючи культурні детермінанти міграції визначає, і відповідну диференціацію підходів до здійснення мігрантами грошових переказів. Її дослідження є прикладом застосування міждисциплінарного підходу, так званої, культурної економіки, до пояснення економічних закономірностей міжнародних міграцій.

Рис. 3.1. Логіка дослідження соціально-економічного впливу міграції на країни міграційної пари (сформовано автором)

Глибоке дослідження теорії та методології вивчення грошових переказів та їх впливу на економіку країни, і тому числі України здійснив А.П. Гайдуцький. Ним розроблено, зокрема, класифікацію грошових переказів у їх змістовно-логічному зв'язку з іншими складовими капіталу [311] та основні напрями впливу міграційного капіталу на економічний розвиток [317, с. 13]. Проте, обґрунтування вимагають причинно-наслідкові зв'язки міжнародної міграції та грошових переказів мігрантів з показниками соціально-економічного розвитку країни.

Відякіна М.М. зазначає, що про економічну природу міжнародної міграції свідчать «основні економічні ефекти розвитку міжнародної міграції робочої сили, передусім у контексті зміни обсягів виробництва, нагромадження капіталу, поліпшення якості людського капіталу та зростання економічного добробуту» [309]. Дугінець Г.В. та І.Є. Реліна вважають збільшення надходжень у вигляді грошових переказів (кошти, які емігранти переказують на батьківщину) однією із позитивних тенденцій для країни-донора за умов трудової еміграції [344, с. 193]. В цьому, наприклад, проявляється їх вплив на країни, що розвиваються, адже, як відзначають У.Г. Нвогу (U. G.Nwaogu) та М.Дж. Раян (M. J. Ryan), «прямі іноземні інвестиції, іноземна допомога чи грошові перекази або їх поєднання впливають на зростання в країнах, що розвиваються» [193].

З посиланням на Л. Ловелла (L. Lowell) та С. Джерова (S. Gerova) [162] О.А. Малиновська, характеризуючи позитивне значення грошових переказів для розвитку національної економіки, вказує: «У науковій літературі це описується формулою п'яти «Т», що включає трансфери, транспорт, туризм, телекомунікації, торгівлю, тобто сфери, розвиток яких прискорюється через попит мігрантів, що, у свою чергу, сприяє розвитку всієї економіки» [162, с. 9].

Саме грошові перекази мігрантів є основною формою отримання країною походження переваг від міграції. Економічні особливості впливу грошових переказів мігрантів на економіку країни (на прикладі Мексики) дослідили Дж. Мора (J. Mora) та Дж.Е. Тейлор (J. E. Taylor) [185]. Будучи країною з рівнем доходів на душу населення вище середнього, Мексика є країною походження понад 11 млн. мігрантів у США. Разом з тим, вони визначають суттєвим фактором здійснення грошових переказів мексиканськими мігрантами сферу та місце їх працевлаштування (як правило низькооплачувані роботи, що не вимагають певного освітнього рівня), а також проблеми оцінки грошових переказів до Мексики через латентний характер міграційних потоків та працевлаштування у США.

Досліджуючи проблемні питання грошових переказів мігрантів та соціально-економічного становища в Гватемалі, що належить до групи країн з

доходом нижче середнього, Р.Г. Адамс зазначає, що «для країн, які розвиваються, грошові перекази переважно йдуть на споживання для забезпечення родинам мігрантів на батьківщині належного рівня життя, рідко коли виконуючи роль капіталу» [224]. Янг Д. (D. Yang) та К.А. Мартінез (C. A. Martínez) вказують, «що грошові перекази мігрантів, отримувані їх родинними домогосподарствами, чинять вплив не тільки на ці домогосподарства, а й на домогосподарства, які не мають працюючих за кордоном мігрантів, у зв'язку з тим, що грошові перекази <...> дозволяють їм <...> формувати платоспроможний попит» [288].

Виходячи з результатів досліджень Дж. Френкеля (J. Frankel), який доводить, що цикли грошових переказів (за їх обсягами) відповідають циклам країни відправлення переказу (тобто країни призначення мігранта) та дзеркально протилежні циклам економічного становища країни, приймаючої перекази (країни походження мігранта) [95, с. 11], вважаємо, що для країни, економіка якої знаходиться у стані рецесії, грошові перекази трудових мігрантів можуть мати стабілізуючий ефект, що в умовах фінансової нестабільності повинно братися до увагу при формуванні міграційної та інших політик.

«Окремо треба згадати про колективні перекази, які акумулюють значну грошову масу транснаціональних спільнот і спрямовуються на розвиток регіонів походження, передовсім, розбудову інфраструктури, охорони здоров'я, освіти тощо» [407, с. 10]. Дана позиція О.А. Малиновської свідчить про її розуміння позитивного впливу переказів на формування попиту населення на товари та послуги, зокрема, вже на етапі здійснення самих переказів, розширюється, наприклад, використання телекомунікаційних послуг, на сьогодні тісно інтегрованих з банківською системою.

За результатами досліджень Р. Хуссейна (R. Hussain) та Г.А. Аньюма (G. A. Anjum), «переказ грошових коштів працівників відіграє важливу і значну роль у країнах з економікою, що розвивається, та становить друге за величиною джерело фінансових надходжень після прямих іноземних інвестицій» [132]. Побулавець Н.Л., ґрунтуючись на результатах досліджень попередників, робить

такий же висновок, додаючи, що вони «майже втричі перевищують суми офіційної допомоги такій групі країн» [448, с. 115]. Крім того, І.П. Ольшевська наводить ряд переваг грошових переказів, які «є важливим та стабільним чинником зовнішнього фінансування країн, які розвиваються, оскільки майбутні потоки переказів використовуються як забезпечення або гарантії під час отримання позикових коштів на міжнародному ринку капіталу; здатні чинити вагомий антициклічний вплив на ділову активність у країнах еміграції, <...>; є важливим чинником скорочення рівня бідності населення; відіграють роль стимулятора сукупного попиту та розвитку національного виробництва» [432].

Виходячи з описаних вище підходів вчених і дослідників, ставимо собі питання, яке потребує дослідження: встановлення закономірності ролі переказів у економіках світу за рівнем добробуту населення. Абстрагуючись від описаної у п. 2.1 неоднозначності використання показника ВВП для характеристики рівня економічного розвитку, за даними Світового Банку проаналізовано динаміку відповідного показника за країнами світу (за рівнем доходу на душу населення у країні) оскільки в даному разі ми враховуємо доходний аспект формування показника ВВП. Результати аналізу представлено на рисунку 3.2.

Усереднений показник частки грошових переказів у ВВП за окремими групами країн за рівнем доходу найвищий саме у країнах з рівнем доходу нижче середнього, оскільки країни з високим рівнем доходу та доходом вище середнього переважно є країнами призначення мігрантів, а отже виступають у ролі країн відправлення переказів. Водночас, країни з низьким рівнем доходу відрізняються низьким рівнем життя населення, а отже нижчою здатністю мігрувати, а також низьким рівнем розвитку інституційного середовища і значним тіньовим сектором. Аналіз найбільших каналів грошових переказів мігрантів за країнами міграційної пари за даними Глобального партнерства знань з питань міграції та розвитку [21] проведено в Додатку Л.

На підставі отриманих результатів, можемо зробити висновок, що роль грошових переказів у формуванні ВВП країн з різними гео економічними позиціями відрізняється (рис. 3.8).

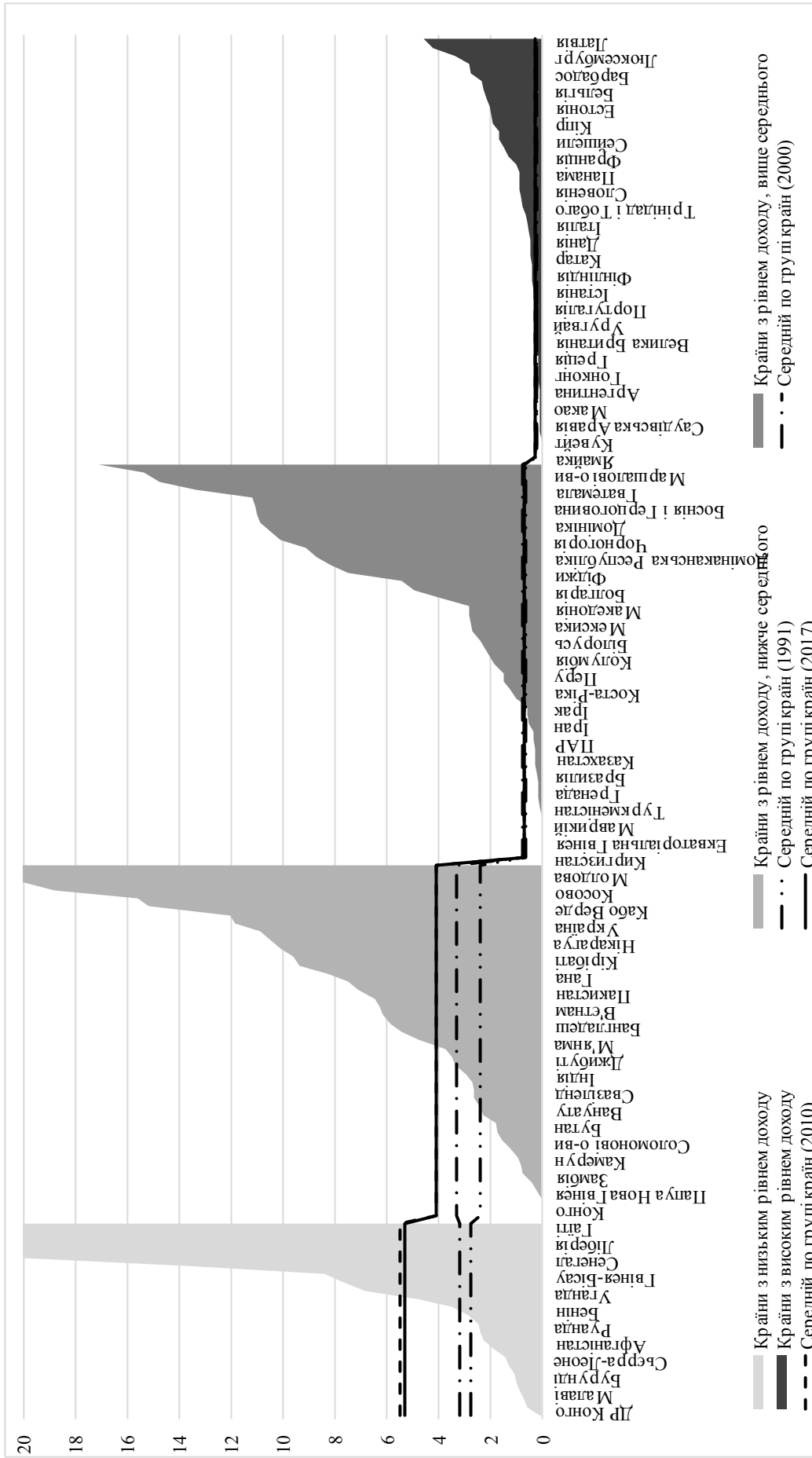

Рис. 3.2. Частка грошових переказів у ВВП у групах країн за рівнем доходу на душу населення, тис. дол. США (середні показники розраховано по кожній групі за 1991-2017 рр. за даними Світового Банку [206])

Країни, до яких надходять найбільші обсяги грошових переказів з-за кордону, мають низькі та середні показники відсоткового значення грошових переказів у ВВП. Так, наприклад, Китай, який займає найвищі позиції в рейтингах експортерів та імпортерів світу, отримує від мігрантів грошові кошти, що не відіграють значної ролі у ВВП країни. Натомість, такі країни, як Філіппіни, Пакистан, В'єтнам та Бангладеш, мають високий показник внеску грошових переказів у формування ВВП країн. Можна пояснити це тим, що в даних країнах спостерігається значні обсяги споживання імпортованих товарів і послуг, що в короткостроковій перспективі впливає на ВВП, а схильність домогосподарств до заощаджень, яка визначає довгостроковий вплив грошових переказів на економіку.

Описані аспекти впливу грошових переказів на економічний розвиток країн міграційної пари потребують подальшого дослідження, у зв'язку з тим, що грошові кошти, отримані домогосподарствами країни походження мігранта, призначені здебільшого на споживчі цілі, в довгостроковій перспективі стимулювання економічних процесів не відбувається. Держава не має безпосереднього впливу на фінансові ресурси, які надходять в країну походження з країни призначення, а тому не може забезпечити ефективність їх використання домогосподарствами мігрантів. У зв'язку з цим завданням регулювання наслідків міжнародної міграції є забезпечення надходження переказів до країни походження та сприяння їх використанню з метою економічного розвитку країни, тобто не лише на споживчі цілі, але й розвиток домогосподарств в напрямку створення нових робочих місць, інвестування в малий та середній бізнес та освітню діяльність.

Вивчення підходів вказаних вище вчених і дослідників дозволило сформулювати напрями використання грошових переказів мігрантів для забезпечення скорочення бідності в країні походження (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Напрями використання грошових переказів мігрантів для скорочення бідності в країнах походження (розроблено автором)

Зазначимо при цьому, що вкладення коштів у підтримку та розвиток домогосподарств можна структурувати за двома напрямками – ті, які приносять економічні вигоди в короткостроковій перспективі, і ті, що приносять відкладені у часі економічні вигоди, – їх у своїх працях глибоко дослідив А.П. Гайдуцький. Разом з тим, вкладення грошових переказів у

підприємницьку діяльність (портфельні інвестиції, проекти мікрофінансування, інновації, страхування тощо) реалізує фінансові функції таких ресурсів та дозволяє трактувати їх як міграційний капітал (це якраз і відповідає підходу А.П. Гайдуцького). Тут доречно констатувати факт, що грошові перекази в іноземній валюті мають вплив на фінансову систему країн, ринок товарів і послуг, інвестиційну привабливість країн та розвиток освітньої діяльності. Звичайно, перелік бенефіціантів – секторів економіки, суб'єктів отримання користі та переваг або, навпаки, негативних наслідків, може збільшуватись, враховуючи різні аспекти міграційних потоків та факторів їх формування.

Стаканов Р.Д. на прикладі України зробив висновок, що «міжнародна трудова міграція призводить до скорочення рівня безробіття в країні, грошові перекази трудових мігрантів позитивно впливають на стан платіжного балансу країни» [485]. На противагу до цієї думки, наведемо аргументацію вчених П. Файнзільбер (P. Fajnzylber) та Й. Лопес (J.H. López) [89] які визначають негативний вплив грошових переказів на економіку країни походження мігрантів. Зокрема, вони стверджують, що домогосподарства мігрантів отримані перекази використовують здебільшого на споживчі цілі. Також грошові перекази мігрантів негативно впливають на ринок праці в країні походження, оскільки одержувачі цих переказів мають можливість відмовитися від зайнятості, що позначається на рівні безробіття.

Особливо цікавою є наукова робота Н. Спатафори (N. Spatafora), який проаналізував 101 країну, що розвивається, та вплив грошових переказів на їх економічне зростання в 1970-2003 рр. Ним доведено, що не існує суттєвої статистичної кореляції між економічним зростанням та обсягами грошових переказів [251]. Спробували пояснити такий зв'язок також П. Джуліано (P. Giuliano) і М. Руїз-Арранз (M. Ruiz-Arraz) для 70 країн, що розвиваються в 1975-2002 рр. На відміну від Н. Спатафори, П. Джуліано та М. Руїз-Арранз врахували зв'язок грошових переказів із рівнем розвитку та ефективності фінансової системи. Як результати їх дослідження задекларовано, що грошові

перекази впливають на економічне зростання країни походження тоді, коли серед змінних в моделі враховано рівень розвитку національної фінансової системи. Таким чином, грошові перекази стимулюють переважно інвестиції в країнах, де слабо розвинена фінансова система (коли кредит занадто дорогий або недоступний), а їх позитивний ефект буде зменшуватися, коли фінансова система країни походження розвиватиметься і ставатиме ефективнішою [106].

Значення грошових переказів, яке полягає у сприянні довгостроковому зростанню в межах регіонального блоку об'єднання. Тут можна як приклад, навести аналіз П. Джуліано і М. Руїз-Арранз, що ґрунтується на дослідженні економік країн Тропічної Африки. Грошові перекази від емігрантів в цих країнах походження інвестуються та заощаджуються. Так, збільшується обсяг капіталу на банківських рахунках і поліпшується стан фінансової системи країн. Збільшення надходжень від грошових переказів на 10 відсоткових пунктів впливає на зростання банківських депозитів на 5,6 %. В результаті цього покращується доступність до кредитів на інвестиційні цілі, що впливає на економічне зростання країн [106].

Зауважимо, що економічні цикли також відіграють велику роль у визначенні ресурсних потоків. Зокрема, саме вони чинять вплив на показники економічного розвитку, а отже і на кон'юнктуру ринку праці, попит на якому визначає потенційні потоки трудових мігрантів. При цьому вплив економічних циклів на міграційні потоки фіксується в обох країнах міграційної пари, оскільки негативні або позитивні обставини економічної ситуації в будь-якій з таких країн провокують зміну інтенсивності дії факторів «притягування-виштовхування», моделюючи при цьому міграційні мотиви індивідів окремих категорій.

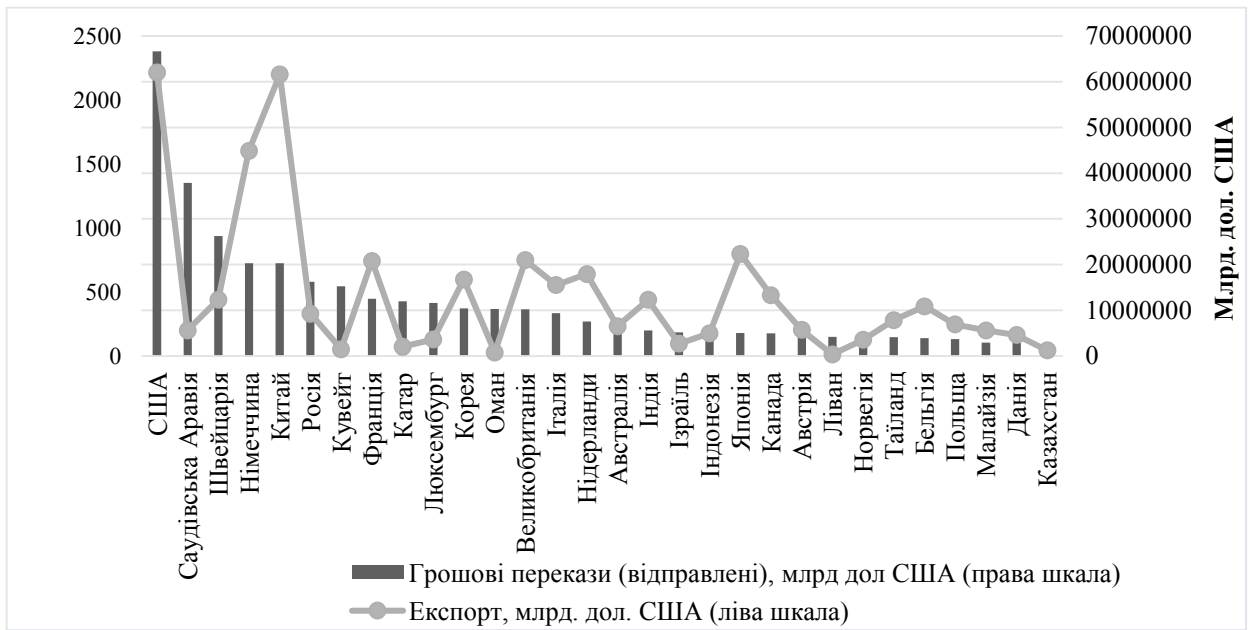
Отже, подальше дослідження побудуємо в напрямі розкриття ролі грошових переказів для формування інвестиційного потенціалу країни, стабілізації валютної системи, підвищення купівельної спроможності домогосподарств мігрантів, розвитку зовнішньої торгівлі, а також поліпшення людського потенціалу країни походження та конкретизуємо ці напрями як

встановлення зв'язку міжнародної міграції та грошових переказів з показниками: 1) зовнішньої торгівлі; 2) платіжного балансу; 3) прямих іноземних інвестицій. Це дозволить оцінити впливу міжнародної міграції на країни міграційної пари у короткостроковій перспективі.

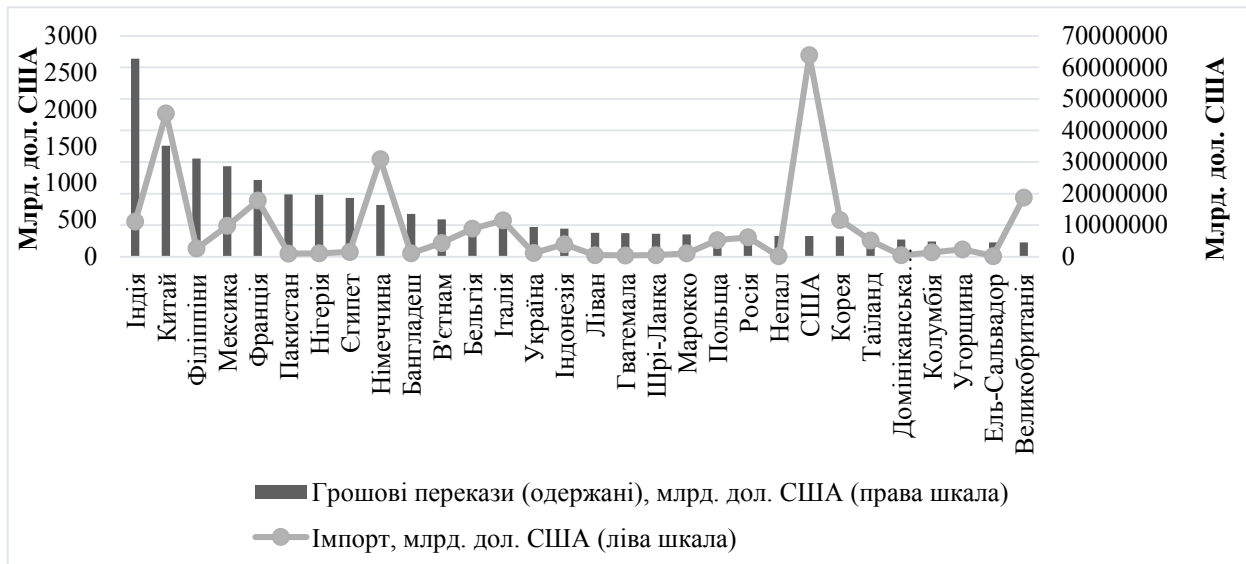
Зв'язок міжнародної міграції з показниками зовнішньої торгівлі.

З цього приводу Л. Херінг (L. Hering) та Р. Пайллацар (R. Paillacar) вказують на важливу закономірність: «Зростання доступу регіону до зовнішнього попиту обумовлює вищий місцевий попит на робочу силу (за рахунок збільшення рівня місцевої заробітної плати та завдяки новим робочим можливостям (більша кількість вакансій або покращені характеристики роботи)» [126]. Проте, це одна сторона даної закономірності. Про зворотні причинно-наслідкові зв'язки свідчать результати досліджень А. Хатціджорджо (A. Hatzigeorgiou), який вказує, що «установи, які використовують більшу частку іноземних працівників, значно більше схильні експортувати свою продукцію» [125], та М. Ендрюс (M. Andrews), Т. Шанк (T. Schank) та Р. Апвард (R. Upward), які на основі побудови гравітаційної моделі зробили висновок, що «іноземні працівники знижують витрати на торгівлю між країнами їх походження та країнами перебування» [7].

Для дослідження впливу міжнародної міграції на зовнішню торгівлю країни нами проаналізовано дані Світового банку щодо обсягів грошових переказів найбільших одержувачів і відправників грошових коштів та показників їх зовнішньої торгівлі (рис. 3.4). Грошові перекази із-за кордону підвищують рівень життя населення: підвищується купівельна спроможність домогосподарств, внаслідок чого сім'ї мігрантів можуть дозволити собі краще харчування, лікування, навчання, оплату обтяжливих житлово-комунальних послуг, чим стимулюється споживання товарів, робіт та послуг.

а) країни-відправники

б) країни-одержувачі

Рис. 3.4. Зовнішньоторговельні показники найбільших країн-одержувачів та країн-відправників грошових переказів в 2016 р. (побудовано на підставі даних [87, 205])

Варто пам'ятати і про негативний вплив грошових переказів на фінансову систему країни походження, що проявляється в довгостроковій перспективі у вигляді підвищення вартості національної валюти. Це призводить до зменшення рівня цінової конкурентоспроможності національних виробників на зовнішніх ринках товарів і послуг.

Зв'язок міжнародної міграції з показниками платіжного балансу.

Грошові перекази в системі національних рахунків відображаються в платіжному балансі в частині поточного рахунку країни отримання, а тому перекази становлять додаткове джерело іноземної валюти, зменшують дефіцит платіжного балансу, зміцнюють їх фінансові системи і покращують кредитоспроможність на міжнародному рівні. Свого часу в 90-х роках ХХ ст. Індія скористалася з переваг надходжень від емігрантів та пододала дефіцит платіжного балансу. Наукові дослідження попередників підтверджують збільшення ВВП країни походження мігрантів, скорочення безробіття на національному ринку праці, зміни валютного курсу національної грошової одиниці, а також зростання показників інфляції під впливом збільшення обсягів грошових переказів.

Пропонуємо розглядати залежність економічного розвитку країн від динаміки грошових переказів мігрантів через врахування сальдо надходжень і видатків платіжного балансу. Такий підхід враховує те, що вектори міграційних потоків визначають роль країни у міграційній парі незалежно від того, яке сальдо міграційних потоків формується в ній.

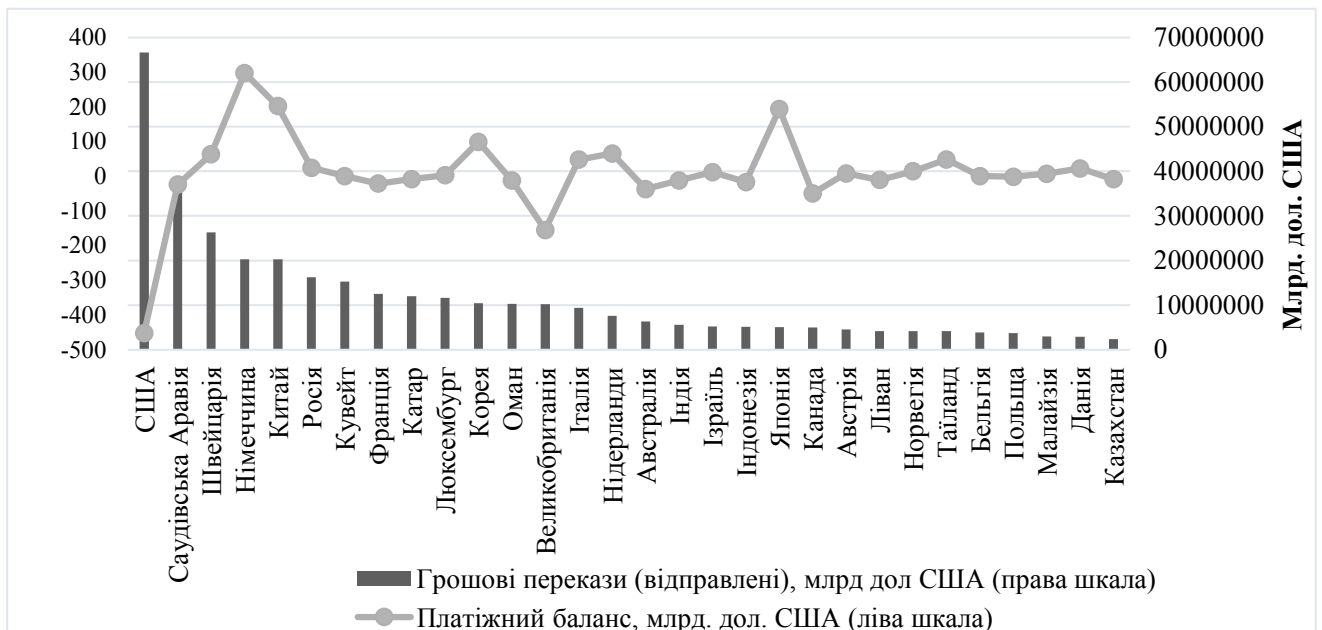
Зокрема, використовуючи статистичні дані країн світу, які в 2016 р. були найбільшими одержувачами та відправниками грошових переказів від мігрантів, проаналізуємо вплив на ВВП обсягів грошових переказів [205, 206].

Країни, які є найбільшими відправниками грошових переказів та характеризуються як країни переважно призначення мігрантів, мають низький рівень впливу грошових переказів на ВВП. Як правило розвинуті процеси суспільного відтворення у цих країнах забезпечують створення робочих місць в усіх секторах економіки. Проте, як було вказано у п. 1.2 мігранти охоплюють свою зайнятість переважно низовий сегмент ринку праці (це якраз відповідає теорії сегментованого ринку праці), а отже працюють у секторах з низькою доданою вартістю (за виключенням фахівців, працівників ТНК). Це пояснює низький показник відношення відправлених грошових переказів до показників ВВП. На рівні платіжного балансу країни-відправники мають видатки валютних цінностей, проте суспільні блага, створені в країні призначення, є

продуктом цієї країни, що в подальшому експортуватиметься та приносить валютні надходження. Тому в даному разі мова йде про розвиток економіки та таку її структуру, яка дозволяє країні активно здійснювати зовнішньоторговельну діяльність та конкурувати на світових ринках товарів і послуг.

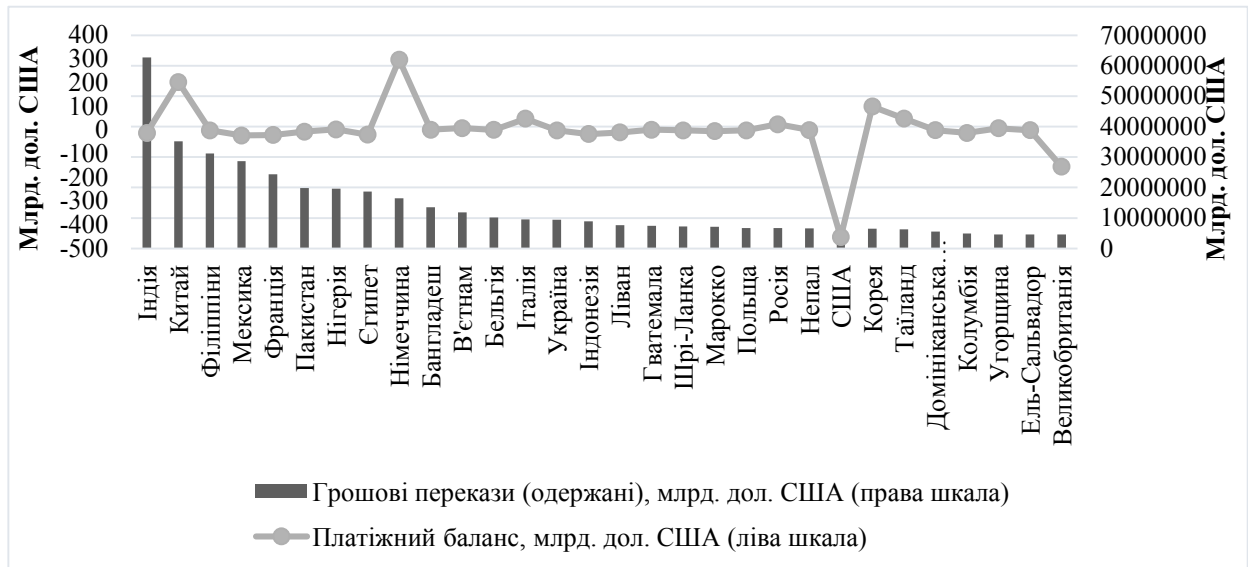
Як вказують Р. Хоксай (R. Hoxhaj), Л. Маршал (L. Marchal) та А. Серік (A. Seric), «іммігранти стимулюють економічну активність країни, що їх приймає, шляхом створення торгових та інвестиційних можливостей між країною призначення та країною походження [129]. Крім того, Д. Мейер (D. Meye) та А. Шера (A. Shera) відзначають, що «вільний рух робочої сили створює більші можливості для людей в країнах, що розвиваються, а також допомагає економіці, що розвивається, отримувати важливі доходи від іноземної валюти» [181].

З іншого боку, Р.В. Сіденко відносить зміни в кон'юктурі зарубіжних ринків або в попиті на робочу силу, яка впливає на зайнятість робітників-мігрантів та їх трансферти до країн походження, до екзогенних факторів, які впливають на динаміку поточного платіжного балансу [90, с. 8]. Така ж думка прослідковується і в працях вказаних Д. Мейера та А. Шера: «Країни походження, навіть якщо вони зменшують активні та кваліфіковані кадри, мають величезну вигоду від грошових переказів як одного з основних джерел доходів» [181]. Тому доцільно розглянути показники грошових переказів у динаміці платіжного балансу (рис. 3.5).

а) країни-відправники

б) країни-одержувачі

Рис. 3.5. Платіжний баланс найбільших країн-одержувачів та країн-відправників грошових переказів в 2016 р. (побудовано на підставі даних [205, 65])

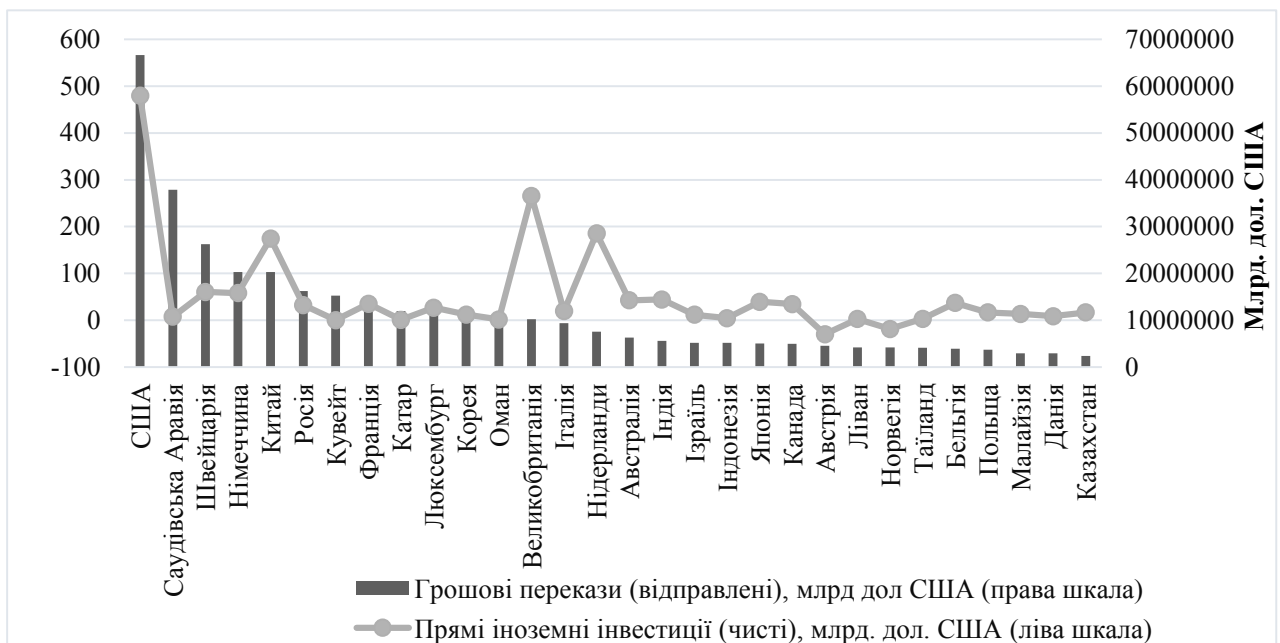
Можна стверджувати, що грошові кошти, отримані від мігрантів, фінансують дефіцит платіжного балансу. В короткостроковій перспективі грошові перекази впливають на регулювання поточних зобов'язань країни і на зменшення дефіциту платіжного балансу.

З представлених даних бачимо також, що більшість країн походження мігрантів мають дефіцит платіжного балансу і обсягів грошових переказів не вистачає для його покриття. Причиною цього може бути висока частка імпорتنих операцій країни. Наприклад, Мексика, Нігерія, Пакистан, Єгипет, Індонезія – країни з дефіцитом платіжного балансу мають найбільші надходження від мігрантів, що однак, не забезпечують покриття дефіциту платіжного балансу. В цілому ж валютні грошові перекази збільшують пропозицію валюти на грошовому ринку, стабілізуючи курс національної валюти; сприяють зростанню використання послуг банківських та небанківських фінансових установ.

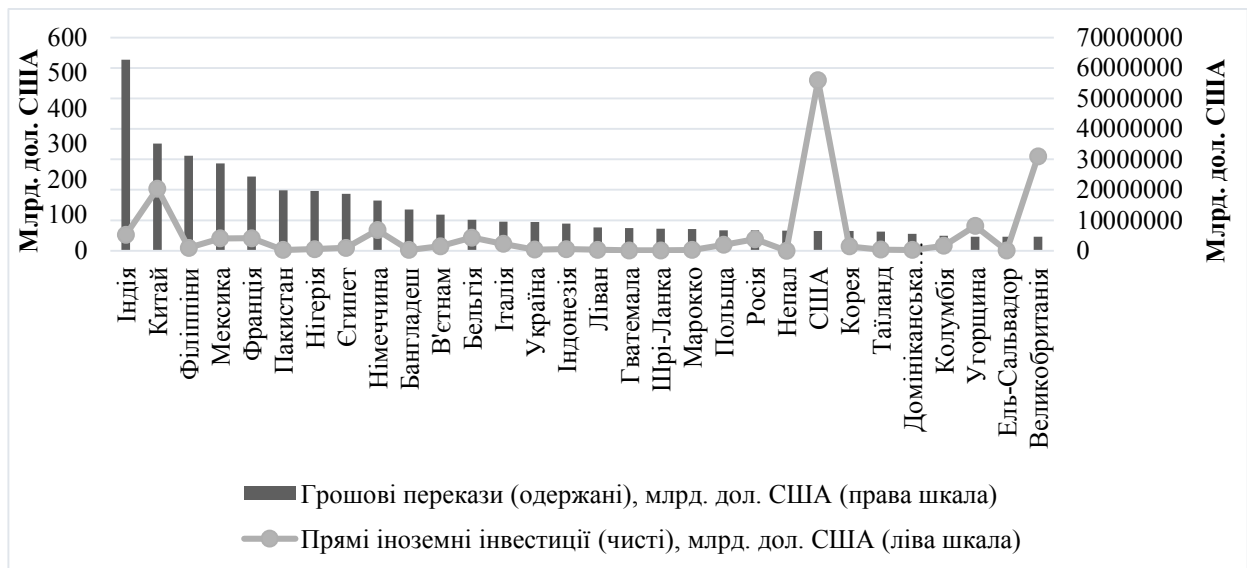
Вплив грошових переказів на платіжний баланс можна порівнювати з показником прямих іноземних інвестицій. Хуссейн Р. та Г.А. Аньом у своїх дослідженнях дійшли висновку, що «важливість грошових переказів працівників збільшується з часом у країнах-реципієнтах грошових переказів»

[132]. Грошові перекази стають частиною капіталу, який потенційно може бути інвестований в економіку (шляхом внесення у підприємницькі проекти, придбання фінансових активів – оборот на фінансовому ринку, внесення на депозит до банківської установи). Проте, слід враховувати і той факт, що на сьогодні більшість грошових переказів здійснюється неофіційними каналами. Це зменшує ймовірність вкладення таких грошових коштів в розвиток країни, що актуалізує питання належного монетарного та фіскального контролю, з одного боку, а з іншого – спрощення і здешевлення процедур переказів.

Зв'язок міжнародної міграції з показниками прямих іноземних інвестицій. Дослідження У.Г. Нвогу (U.G. Nwaogu), М.Дж. Рйана (M.J. Ryan) емпірично довели наслідки прямих іноземних інвестицій (ПІІ), іноземної допомоги та грошових переказів на економічне зростання африканських країн та Латинської Америки [193]. В межах даного дослідження проаналізовано дані Світового банку, щодо показників прямих іноземних інвестицій найбільших одержувачів і відправників грошових переказів (рис. 3.6).

а) країни-відправники

б) країни-одержувачі

Рис. 3.6. Прямі іноземні інвестиції країн найбільших одержувачів та відправників грошових переказів в 2016 р. (побудовано на підставі даних [205, 90])

Цікавою є закономірність, встановлена вченими Р. Хоксай, Л. Маршал та А. Серік. Вони вказують на те, що «інтенсивність капіталовкладень позитивно впливає на їх використання іноземними кваліфікованими працівниками» [65]. Це можна пояснити мікроекономічними особливостями зростання продуктивності праці (абстрагуючись від дії закону спадної віддачі), зокрема тим, що у іноземних компаній рівень капіталовкладень набагато вищий, а отже вищою є фондоозброєність, що визначає можливості для розширення працевлаштування кваліфікованих працівників. У іншому своєму дослідженні Маршал Л. (спільно з Х. Джайет (H. Jayet) визначають також зворотній наслідок визначають між міжнародною міграцією та прямими іноземними інвестиціями, говорячи, що «рух людей через кордони також може призвести до переселення ряду фірм» [145].

Зауважимо, однак, що в даному випадку слід уточнити аналітичний зріз міграційних потоків, виходячи з освітньо-професійного рівня мігрантів та враховувати результати емпіричних досліджень Л. Маршал та Х. Джайет [145], які зафіксували негативний зв'язок некваліфікованої міграції та прямих іноземних інвестицій в країни походження мігрантів, а також позитивний

зв'язок кваліфікованої міграції та прямих іноземних інвестицій до країн походження мігрантів.

Цікавий інституційний вплив міжнародної міграції на прямі іноземні інвестиції описано А. Томохара (A. Tomohara). Він назвав це «ефектом діаспори»: більша імміграція зумовлює приплив прямих іноземних інвестицій. «Хоча некваліфіковані потоки імміграції стримують приплив прямих іноземних інвестицій, – пише вчений, – одночасно (через ефекти торгівлі), імміграція сприяє збільшенню прямих іноземних інвестицій у довгостроковій перспективі незалежно від того, чи іммігрують кваліфіковані чи некваліфіковані працівники» [275]. Дана закономірність є важливою для нашого дослідження з точки зору ідентифікації впливу формальних та неформальних інститутів на міграційні процеси та пов'язані з ними фінансові потоки. А з точки зору можливостей та загроз для країн міграційної пари, цей ефект слід враховувати з точки зору прогнозування перспектив довгострокового економічного зростання та фінансування економіки.

Проблеми зовнішньої міграції гостро сьогодні постали перед Україною. Різке зростання числа українських мігрантів за кордоном і пов'язана з ним низка соціально-економічних та демографічних проблем стоять на порядку денному. І лібералізація візового режиму з країнами ЄС тільки ускладнила ситуацію.

«Згідно з результатами дослідження, проведеного Соціологічною групою Рейтинг, 17% опитаних зазначили, що їхні родичі перебували на заробітках за кордоном протягом останніх півроку, 11% – що у їхніх родинах є ті, хто працюють за кордоном постійно. Водночас у 70% респондентів близькі не працювали за кордоном за цей період» [337]. Однак майже третина українців мають бажання переїхати за кордон. Так відповіли 27% опитаних. «Найчастіше про бажання переїзду за кордон зазначали молоді респонденти до 35 років (серед них майже половина тих, хто має подібне бажання). – Йдеться в Звіті групи «Рейтинг», – Також бажаючих виїхати дещо більше серед чоловіків, осіб з вищими рівнями освіти та доходів. Характерно, що серед респондентів, які мають заробітчан в родині, бажання виїзду за кордон з метою проживання значно більше» [337].

Викликає занепокоєння частка трудових мігрантів, що працюють неофіційно, оскільки в перспективі вони зіткнуться з відсутністю належного соціально-економічного захисту у приймаючій країні (наприклад, у зв'язку з виробничими травмами, адже українські мігранти, як правило, залучені до важких та небезпечних робіт), небезпекою потрапляння у сучасне рабство.

Починаючи з 2005 р. за статистичними даними фіксується міграційний приріст (рис. 3.7), разом з тим, слід вказати на неточності, що можуть у них міститися, адже нагальною проблемою є зростання якраз нелегальної міграції, тобто такої, що не була зафіксована відповідно до чинного законодавства уповноваженими органами.

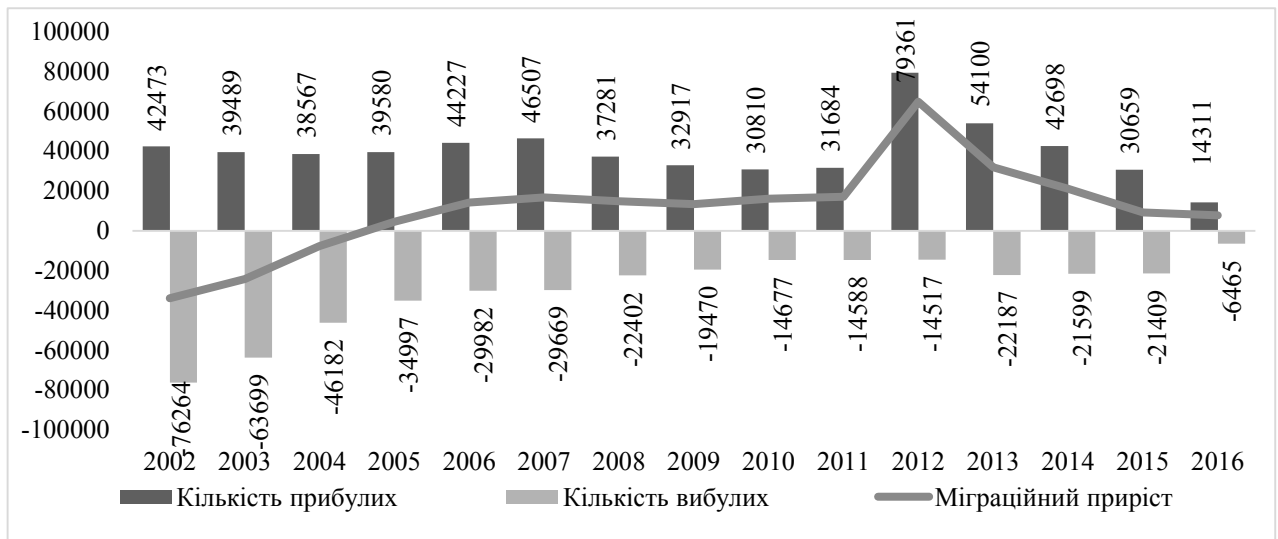

Рис. 3.7. Показники зовнішньої міграції населення України за 2002-2016 рр., осіб (побудовано на основі даних Державної служби статистики України [425, 414, 415])

Значною проблемною досліджень фактичного перебігу міграційних процесів, їх кількісного та якісного вимірювання є неможливість формування реальної оцінки структури еміграційних потоків з України у зв'язку зі значним сектором тіньової та нелегальної еміграції. Зауважимо також, що у 2017-2018 рр. Державною службою статистики України змінено методологію розкриття показника міграційного приросту, не виокремлюючи з нього міжобласне переміщення осіб. Тому більш прийнятно використовувати в ході дослідження дані, сформовані міжнародними організаціями та неурядовими

організаціями, які враховують латентні міграційні потоки між країнами, та дані статистичного обліку мігрантів у окремих із них.

Що стосується імміграції, то О.В. Позняк та П.Є. Шевчук пояснюють різке зростання у 2012 р. обсягів зареєстрованого прибуття порівняно з попередніми роками не реальним збільшенням кількості прибулих, а «полегшенням можливостей реєстрації іноземців, які прибули в Україну в попередні роки, після прийняття Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [336, с. 77].

Передумовами ж негативних тенденцій у еміграційних потоках є, в першу чергу, соціально-економічні показники, які не стимулюють населення до схеми розширеного відтворення, а також спричиняють міграційний рух.

«З аналізу міграційної ситуації в Україні, починаючи з 1991 р. і до сьогодні, – пишуть Г.О. Харламова та М. Наумова, – видно, що у формуванні цієї ситуації економічні фактори превалюють над політичними» [506, с. 33]. Такими факторами вони називають, насамперед: 1) зайнятість населення в усіх сферах економічної діяльності; 2) безробіття; 3) грошові доходи населення; 4) рівень оплати праці; 5) житлові умови; 6) криміногенну ситуацію в країні [506, с. 33].

Будучи показником не тільки соціальної захищеності населення в країні, але й індикатором вартості робочої сили, оплата праці підлягає розгляду, перш за все, з макроекономічної точки зору, оскільки кон'юнктура ринку праці визначає величину та динаміку заробітної плати та інших виплат працівникам. За результатами дослідження встановлено основні фактори, які прямо визначають соціально-економічний здобувач населення України: 1) розмір мінімальної заробітної плати; 2) розмір середньої заробітної плати; 3) наявність заборгованості по заробітній платі тощо.

Розглянемо детальніше динаміку даних показників в Україні.

Розмір мінімальної заробітної плати. Історично склалося, що в Україні багато років показник мінімальної заробітної плати, як і показник прожиткового мінімуму, був встановлений на рівні, економічно необґрунтованому, що, з соціальної точки зору, призводило до низького рівня життя населення, незначної його купівельної спроможності (переважно тих

категорій, для яких гарантований державою мінімум впливав на розмір доходу – особи з інвалідністю, пенсіонери, молоді матері). Номінальна мінімальна заробітна в Україні зростає з 1337 грн. на 01.01.16 р. до 3723 грн на 01.01.2018 р. Натомість мінімальна заробітна плата, виражена в іноземній валюті (EUR, USD) в перерахунку за офіційним курсом НБУ на відповідну дату, мала тенденцію до зменшення (до 01.01.2017 р.) (рис. 3.8).

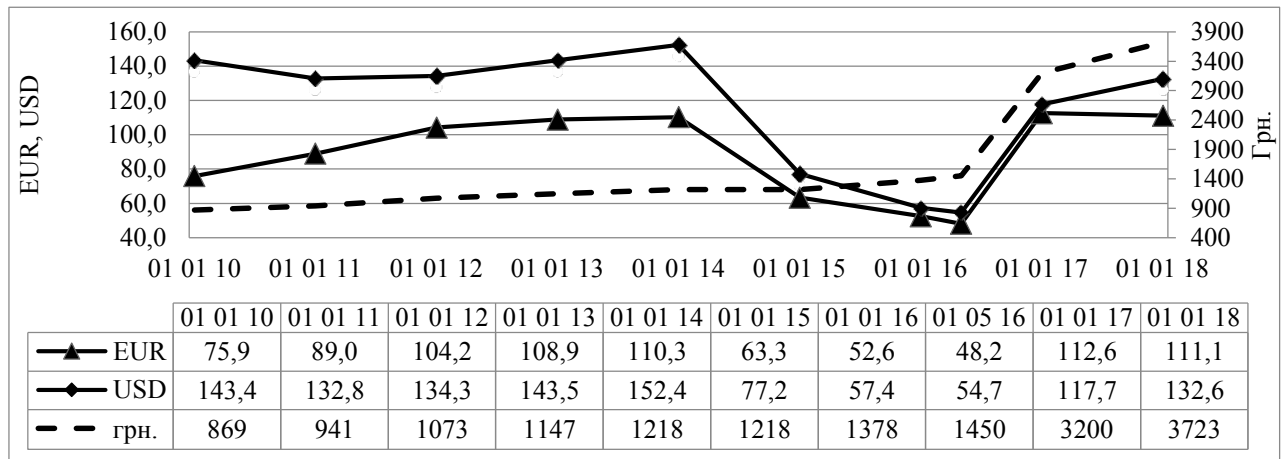

Рис. 3.8. Динаміка мінімальної заробітної плати в Україні у 2010-2018 рр. у національній валюті, євро, доларах США (побудовано на основі даних та за офіційним курсом НБУ [412,436])

Мінімальна заробітна плата, встановлена на 01 січня 2018 р. в Україні, вдвічі нижча від найнижчого рівня мінімальної заробітної плати країн ЄС (Болгарія) та 15 разів нижче (рис. 3.9) від найвищого рівня мінімальної заробітної плати країн ЄС (Люксембург).

Зауважимо, що показники мінімальної заробітної плати в Україні, хоча і підвищилися та встановлені у Державному бюджеті України на 2018 рік на рівні 3723 грн. (порівняно з 3200 грн. у 2016 р.), проте їх позитивний вплив на соціально-економічне становище населення вважаємо скоріше номінальним, адже підвищення мінімальної заробітної плати спричинило скасування численних пільг для населення (податкових, побутових та інших).

Крім того, тиск на роботодавців став набагато більшим, що призвело також до зниження кількості соціальних гарантій, які вони згодні надавати своїм працівникам, при цьому розширювати кількість робочих місць на підприємствах стало не вигідно.

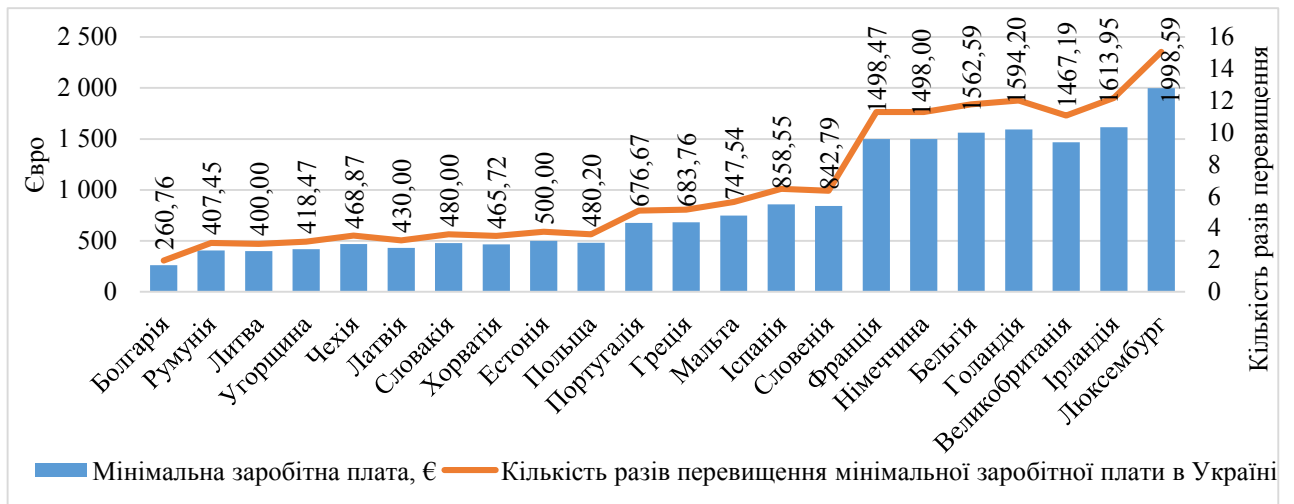

Рис. 3.9. Мінімальна заробітна палата у країнах-членах ЄС на січень 2018 р. (побудовано за даними Eurostat [184], НБУ [437], ст. 8 Закону про “Державний бюджет України на 2018 рік” [359])

Розмір середньої заробітної плати. Аналіз динаміки рівня середньомісячної номінальної заробітної плати в Україні у 2010-2018 рр. (рис. 3.10) дає підстави стверджувати про наявність тенденції, подібної до динаміки мінімальної заробітної плати. Так, середня номінальна заробітна плата у 2018 р., за даними Державної служби статистики України, складає 8550 грн. [499], що в 3,8 рази перевищує рівень 2010 р. (2239 грн.) [434].

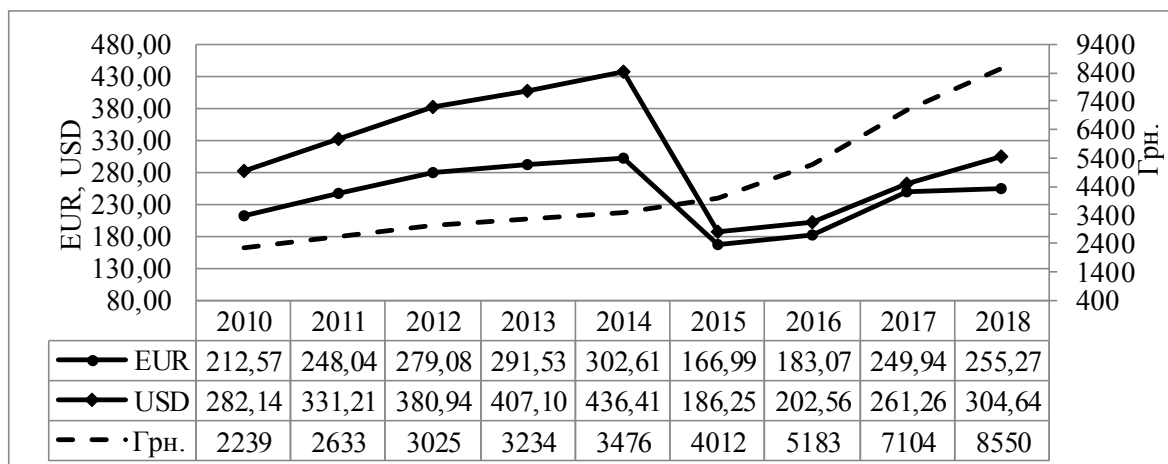

Рис. 3.10. Динаміка середньомісячної номінальної середньої заробітної плати в Україні у 2010-2018 рр. у національній валюті, євро, доларах США (побудовано за даними Державної служби статистики України [435, 499], офіційного середньорічного курсу НБУ [436])

Однак, в перерахунку середньомісячної номінальної заробітної плати в іноземну валюту (EUR, USD) за офіційним середньорічним курсом НБУ спостерігається тенденція росту після її стрімкого падіння у 2014 в два рази в 2015 році. Проте, за останні роки відбувається зростання номінальної заробітної плати у іноземній валюті та у гривнях.

Наявність заборгованості по заробітній платі. Знижує рівень соціальної захищеності працюючих та їх сімей і затримка виплати заробітної плати. Станом на 1 січня 2018 р. заборгованість із виплати заробітної плати становила 2 368,4 млн. грн., що на 32,2 % більше показника попереднього року [339]. Для порівняння зауважимо, що станом на 1 січня 2016 р. аналогічний показник становив 1880,8 млн грн. [339]. Наявність такої заборгованості призводить до значних соціальних проблем – неможливості працюючих забезпечити власні сім'ї всім необхідним. Крім того, аналітиками відмічається стрімке зниження офіційної заробітної плати, що пояснюється масовим переходом працівників в умовах економічної кризи із легального сектора в тіньовий. Наявність заборгованості із заробітної плати та “тінізація” розрахунків з працівниками свідчить про низький рівень контролю за станом соціально-трудових відносин в Україні, зокрема, виконанням умов колективних договорів керівництвом підприємств. Всі ці фактори впливають на структуру доходів домогосподарств.

На прикладі України представництво МОМ в Україні в 2016 р. здійснило аналіз середньомісячного доходу домогосподарств за останні 12 місяців враховуючи статус отримання грошових переказів і міграційний статус населення країни (рис. 3.11).

Порівнюючи бюджет українських домогосподарств, які отримують та які не отримують грошові перекази, можна зробити висновок, що надходження від мігрантів впливають на зростання середньомісячного доходу домогосподарств. В свою чергу, збільшення доходів збільшує купівельну спроможність громадян, які отримують грошові перекази від мігрантів, також в перспективі покращує інвестиційну та заощаджувальну складову витрат домогосподарств.

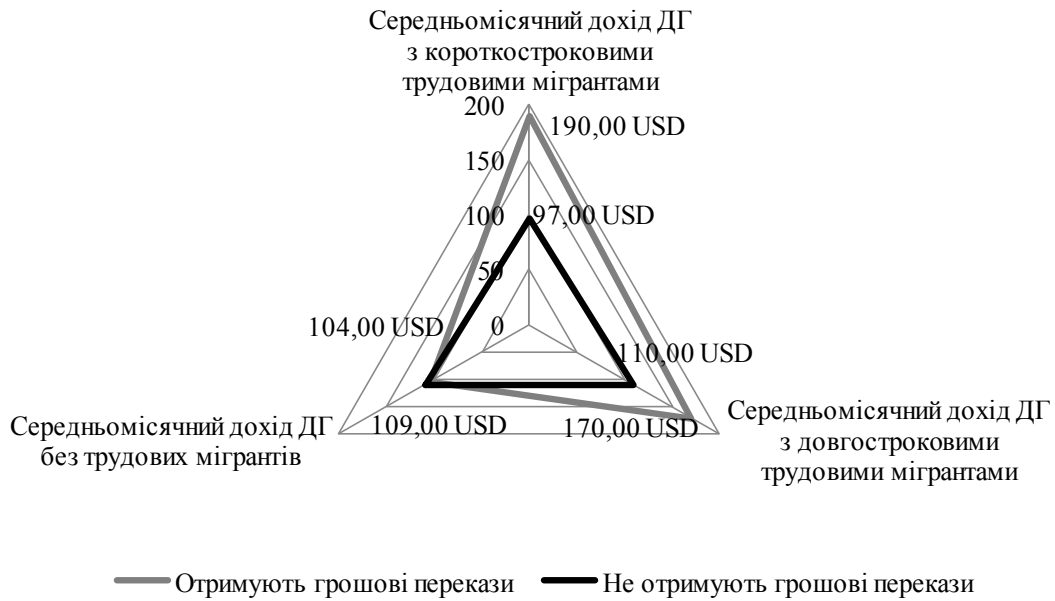

Рис. 3.11. Середньомісячний дохід домогосподарств (ДГ) України за даними опитування, проведеного Представництвом МОМ в Україні (побудовано на підставі даних [417])

Крім того, дослідження різних підходів до аналізу міграційних потоків з України показали, що дохід домогосподарств мігрантів впливає на загальну ситуацію добробуту суспільства в країні. Зокрема, польські науковці З. Брунарська (Z. Brunarska), М. Гротте (M. Grotte) та М. Лешіньська (M. Lesińska) роблять наступні висновки на підставі аналізу звітів Center for Social and Economic Research (2009): українська економіка втратила би 7% свого потенційного розвитку без грошових переказів мігрантів, які збільшують доходи домогосподарств країни. Адже споживання домогосподарств зменшилося би на 14-21 % у випадку розвитку економіки без міграції та без грошових переказів мігрантів. Найбільшими одержувачами збільшеного за рахунок грошових переказів споживання домогосподарств є харчова та енергетична промисловість. Ці два сектори економіки України зменшили би свої доходи відповідно на 14 % і 17 % [30, с. 79].

Крім того, встановлено фактори, які опосередковано впливають на активізацію еміграції населення України, характеризуючи загальне соціально-економічне становище країни. До них можна віднести рівень інфляції в країні

та рівень безробіття. Детальніше залежність показників міграції населення від вказаних факторів розглянуто нижче.

Рівень інфляції в країні можна прослідкувати за індексом споживчих цін та величиною реальної заробітної плати. Їх динаміку на тлі динаміки міграційних потоків в Україні продемонстровано на рис. 3.12.

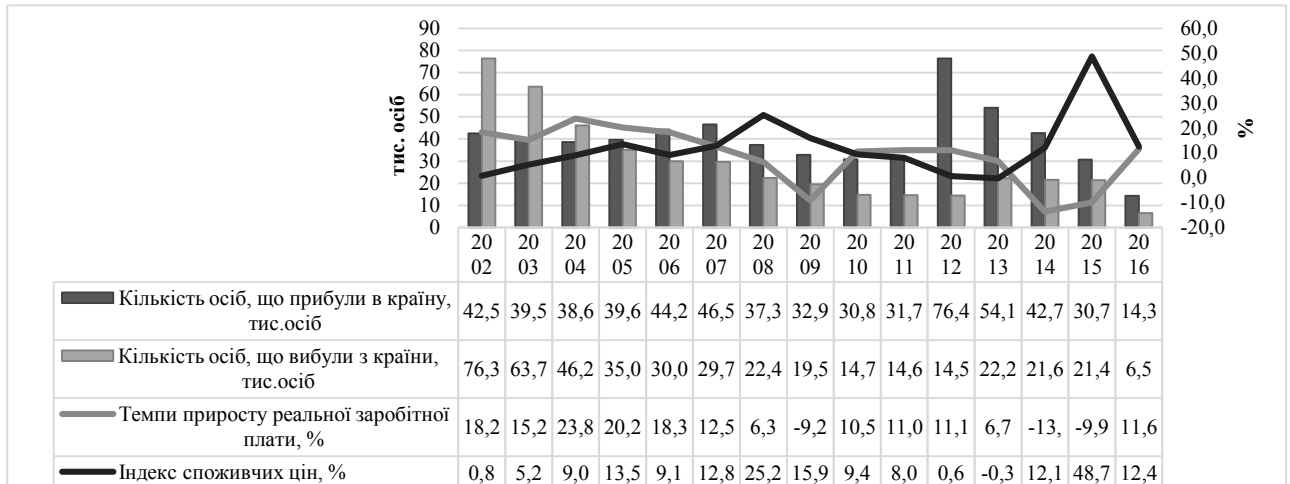

Рис. 3.12. Динаміка міграційних потоків, реальної заробітної плати, індексу споживчих цін у 2002-2016 рр. (за даними Державної служби статистики України [367, 495, 425]))

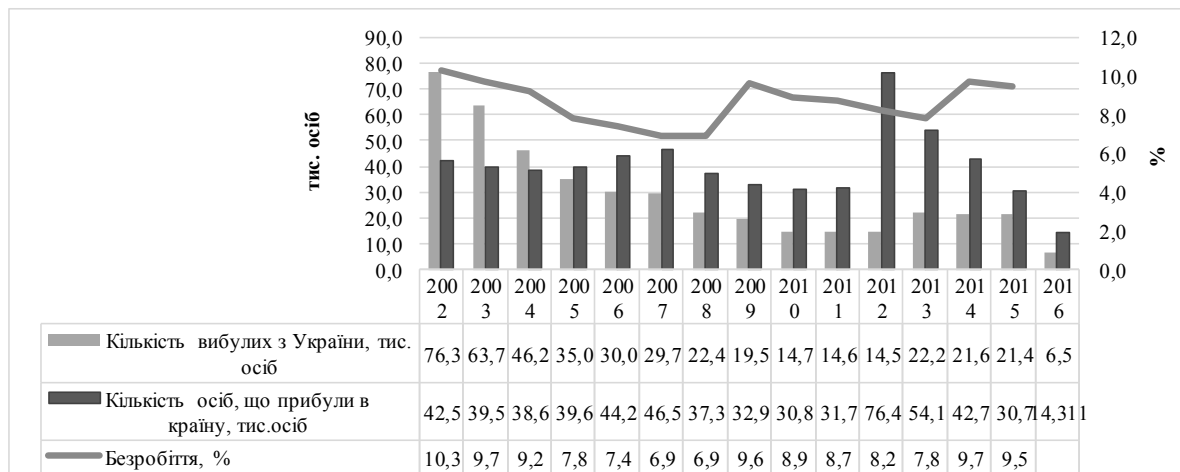

Рис. 3.13. Динаміка міграційних потоків та рівня безробіття у 2002-2016 рр. (побудовано за даними [433, 425]*)

Як видно з рис. 3.13, можна прослідкувати певну залежність між зростанням рівня безробіття в Україні як країні-донорі людських ресурсів та зростанням кількості емігрантів, що вказує на важливе значення даного

показника в інтенсифікації процесів міграції населення України. Виявлені залежності можуть бути використані для прогнозування еміграційних потоків в майбутньому. «Прогнозування майбутніх параметрів міграційних процесів, – пишуть О.В. Позняк та П.Є. Шевчук, – ускладнене неповнотою обліку мігрантів <...>, державна статистика охоплює лише міграції, пов'язані зі зміною офіційного місця проживання, <...> статистика зареєстрованих міграцій показує рік реєстрації, а не рік фактичного прибуття» [452].

Для кращого розуміння структури міграційних потоків з України, слід наголосити, що 87,9 % мігрантів перебувають закордоном з метою роботи, 5,3 % – на навчанні, 3,8 % – з метою возз'єднання родини [417, с. 32].

Ідентифікація впливу описаних вище факторів та проблем дозволяє врахувати їх при формулюванні положень міграційної політики та її адаптації до міжнародних вимог та правил регулювання міграційних процесів.

Узагальнюючи результати аналізу статистичних даних та описані висновки, отримані попередниками у своїх дослідженнях, вважаємо за необхідне формулювання переліку переваг (можливостей) та недоліків (ризиків) долучення країни до процесів міжнародної міграції. При цьому слід врахувати тенденції геоекономічних трансформацій та існуючі геоекономічні ризики. Робимо висновок також про те, що вплив грошових переказів мігрантів на показники економічного розвитку на макропоказники залежить від рівня розвитку інституційного середовища регулювання економічних процесів. В цьому проявляється ризик економічної політики як складова геоекономічного ризику, як було визначено в п. 2.1.

На перший погляд, позитивний ефект впливу міграції на рівень бідності громадян країни походження буде спостерігатись незалежно від того, чи грошові перекази будуть надходити до цієї країни і на які цілі будуть використовуватися, адже в будь-якому випадку дохід мігрантів зростає.

Соціально-економічний вплив міграції у країні призначення де мігранти збільшують чисельність населення є базисом формування національного (регіонального) потенціалу економічного зростання країн (регіонів) призначення. За умов низьких темпів приросту населення поповнюється

потенціал людських ресурсів в частині демографічної складової, що знижує демографічне навантаження на системи соціального забезпечення, а також поповнює ринок робочої сили відповідної категорії).

У країні походження втрата через міграцію висококваліфікованих та економічно активних працівників та надмірна залежність країни від зовнішніх людських ресурсів стримує зростання її власної економіки, не забезпечуючи зростання ані кількості робочих місць, ані продуктивності праці (в тривалому періоді це виражається у стримуванні розвитку високопродуктивних галузей – обробної промисловості та високо технологічних послуг). Тому рівень життя в країні не підвищується, а отримані доходи (в тому числі у формі грошових переказів) не використовуються для інвестування, а витрачаються на споживання, житло та землю, що, хоча і створює попит на товари та послуги, проте не означає інтенсивного розвитку.

Таким чином, ефекти від надходження грошових переказів мігрантів залежать від ряду факторів, що визначають позитивний чи негативний вплив грошових переказів на показники економічного зростання країни. Як результат, конкретизовано позитивні та негативні ефекти від грошових переказів мігрантів на країни міграційної пари (табл. 3.1).

Проте, ці наслідки не є вичерпними та часто зрівноважуються позитивними ефектами (можливості і ризики), що вимагає дуального підходу до ідентифікації можливостей і ризиків міжнародної міграції.

На економічний розвиток країни походження мігрантів на підставі проаналізованої наукової літератури та статистичних даних та встановлено, що значення грошових переказів буде залежати від етапу розвитку країни походження мігранта та впливатиме в коротко- чи довгостроковій перспективі на обсяги імпорتنих операцій, курс національної валюти, обсяги заощаджень домогосподарств, дефіцит платіжного балансу та рівень безробіття.

Виходячи з визначеного вище соціально-економічного впливу міжнародної міграції на країни міграційної пари та узагальнивши результати досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, визначено спектр позитивних і

негативних ефектів (можливостей та загроз) для кожної з країн міграційної пари від їх долучення до процесів міжнародної міграції людських ресурсів. Зокрема, їх можна структурувати наступним чином (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Ризики та можливості міжнародної міграції
для країн міграційної пари**

	Можливості	Ризики
1	2	3
Країна походження	1) зростання валютних надходжень, стабілізація курсу національної валюти 2) зростання інвестицій від національних діаспор та формування інвестиційного капіталу за рахунок переказів мігрантів; 3) підвищення якості людських ресурсів у випадку зворотної міграції зокрема підвищення кваліфікації, набуття досвіду, що стимулює зростання добробуту; 4) підвищення рівня життя населення, його купівельної спроможності (зокрема на товари та послуги, які визначають рівень життя) 5) зниження навантаження на внутрішніх ринках праці	1) зниження демографічного ресурсу (втрата людських ресурсів репродуктивного віку, а також потенційно репродуктивного віку, що стають носіями інших мовно-культурних традицій); 2) скорочення ресурсу робочої сили (кількісне зниження, втрата освітньо-кваліфікаційного потенціалу); 3) зростання навантаження на системи соціального забезпечення за умов їх формування на основі солідарної моделі; 4) погіршення соціального фону (соціально-психологічні ризики адаптації мігрантів та їх сімей, неоднозначність соціальних моделей сімей мігрантів, які призводять до численних кризових явищ та «соціального сирітства»)
Країна призначення	1) отримання ресурсу робочої сили для заповнення ніш низько кваліфікованих та непрестижних робочих місць; 2) скорочення витрат на підготовку фахівців в країні та стимулювання через приток іммігрантів бажаної кваліфікації при цьому з нижчим рівнем оплати праці; 3) зростання демографічного ресурсу (особливо в умовах старіння націй); 4) зростання внутрішнього ринку товарів та послуг; 5) накопичення грошових заощаджень мігрантів у банківській системі країни призначення, їх часткове інвестування в економіку	1) зростання навантаження на інфраструктуру та мережу соціальних послуг; 2) зростання навантаження на ринок праці за умов структурного безробіття та диспропорцій регіональних ринків праці; 3) зниження середнього рівня оплати праці у зв'язку з притоком робочої сили з нижчими вимогами щодо оплати; 4) зростання ризиків етнічних конфліктів та дискримінації за етнічними ознаками та прояви ксенофобії, що посилює соціальну напругу та поляризацію суспільства

Виявлена в ході дослідження взаємозалежність міжнародної міграції з макроекономічними показниками розвитку країн міграційної пари, а також

окреслені вище ризики та можливості долучення країн до процесів міжнародної міграції дозволяє сформулювати напрями регулювання міграційних процесів та пов'язаних із ними економічних процесів:

- для країн походження:

1) стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій як одного з джерел економічного зростання країн (особливо країн походження мігрантів), зокрема, працівників високої кваліфікації, що потенційно означатиме розвиток матеріально-технічної та технологічної бази, створення нових робочих місць та підвищення продуктивності, а також дозволить адаптуватися на конкурентних засадах до геоекономічних трансформацій;

2) стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу, що сприятиме рееміграції населення та зниженню рівня еміграції, зростанню його зайнятості у секторах економіки, розвитку особистої підприємницької діяльності;

3) розвиток інфраструктури фінансового ринку та зростання доступності інвестування у фінансові інструменти з метою розширення альтернатив здійснення приватних інвестицій та розвитку підприємництва;

4) підвищення доступності та ефективності використання депозитів для здійснення заощаджень населенням, що стимулюватиме формування банківського капіталу, що спрямовуватиметься на фінансування потреб економіки;

5) зниження фіскального тиску на доходи мігрантів та спрощення системи адміністрування відповідних податків при декларуванні іноземних доходів (зокрема, шляхом укладання договорів про усунення подвійного оподаткування), що сприятиме детінізації грошових надходжень в країну у вигляді іноземних доходів громадян, які мігрували;

- для країн призначення:

1) сприяння залученню висококваліфікованих працівників, зокрема через трансфер трудових ресурсів транснаціональними компаніями та спільними підприємствами (проте, залучення іммігрантів у якості робочої сили повинно у довгостроковій перспективі згортати масштаби у зв'язку з

потребою зниження залежності країни від зовнішніх інтелектуальних та трудових ресурсів;

2) забезпечення формування людського потенціалу базуючись на внутрішніх ресурсах країни, що полягатиме у заходах розвитку національної системи науки і техніки та в довгостроковій перспективі сприятиме інтелектуального, технологічного, інфраструктурного та іншого середовища для розвитку інновацій;

3) зниження вартості здійснення грошових переказів, що сприятиме детінізації грошових доходів мігрантів, дозволить сформувати додатковий попит на банківські послуги та продукти;

4) підвищення доступності та ефективності використання депозитів для здійснення заощаджень мігрантами при здійсненні їх заощаджень до моменту грошового переказу;

5) посилення контролю роботодавців, що наймають мігрантів, з точки зору офіційного працевлаштування задля забезпечення повноти фіскальних надходжень.

Проте, для обох країн міграційної пари обов'язковим є створення належного інституційного середовища формування та узгодження державних політик, зокрема, положень міграційної політики з іншими політиками, які стосуються передумов та наслідків міграції та інтеграції. Створення міцних інституцій, як було вказано в п. 1.3, є необхідним для усунення загроз і нівелювання ризиків країн, які пов'язані з міграцією та окреслені нами вище, виходячи з ролі країни у міграційній парі, а також посилення можливостей (використання переваг) від міжнародної міграції людських ресурсів. При цьому, розвитку вимагають, перш за все, формальні інститути суспільства (нормативно-правова база країни) та прозорі і дієві механізми взаємодії інституційних суб'єктів суспільства (як органів влади, так і установ фінансового сектору, рекрутингових компаній та інших компаній, що надають професійні послуги мігрантам).

3.2. Вплив міжнародної міграції на показники людського розвитку та бідності в контексті формування міграційних мотивів населення

Регіональна інтеграція та прискорення процесів глобалізації в світовій економіці впливають на зростання і поглиблення залежності між країнами і регіонами. Причинами цього стають міжнародні грошові потоки, діяльність транснаціональних корпорацій, розвиток інформаційних технологій. Створюючи нові можливості для розвитку країн світу, глобалізація ставить нові виклики, що вимагають від країн регулювання на них, подолання або адаптації.

За даними ООН, 836 млн. осіб живе в умовах крайньої бідності, при цьому більшість населення, яке живе менш, ніж на 1,25 дол. США на день, концентрується в країнах (переважно, недієздатних та уражених конфліктами) у двох регіонах – Південна Азія та Африка на південь від Сахари [1]. Майже 2,2 млрд. людей живуть менше, ніж на 2 дол. США [1]. При цьому кожен дев'ятий мешканець Землі недоїдає (в країнах, які розвиваються цей показник сягає 12,9% населення, в Західній та Південній Азії дві третини населення голодує) [1]. За розрахунками ООН: «діти в найбідніших 20% населення все ще втричі частіше вмирають до 5 років, ніж діти в найбагатших квінтилах; інваліди в п'ять разів частіше, ніж в середньому, зазнають катастрофічних витрат на охорону здоров'я; в більшості країн, що розвиваються, жінки в сільській місцевості все ще втричі частіше вмирають під час пологів, ніж жінки, які живуть у містах» [1]. Більшість з названих проблем є глобальними, а не локальними, та охоплює не тільки проблеми соціальної сфери, а передусім, чинить значний вплив на можливість формування і розвитку людських ресурсів у світі.

Тому, в умовах поглиблення глобалізаційних процесів, про якій йшлося у п. 2.1, вважаємо, що долучення держав до міжнародних економічних відносин та отримання геоекономічних переваг повинно спиратися на цілі подолання бідності і підвищення рівня життя населення, що потенційно означитиме можливість формування якісних людських ресурсів країн та регіонів.

Активізація міграції в таких умовах є неминучою та означає для країн

міграційних пар можливості отримувати переваги від неї, проте означає і певні ризики, як було описано в п. 3.1.

Міграція людських ресурсів сприяє розширенню можливостей окремих осіб та домогосподарств забезпечити себе необхідними засобами для існування, тим самим долаючи обмеження, наявні в країнах походження мігрантів. Ці обмеження можуть бути різного характеру (інституційні, економічні, гендерні та інші), проте вони також впливають на рішення та можливості здійснення міграції.

Окресливши можливості та загрози долучення до процесів міжнародної міграції для країн міграційної пари (див. п. 3.1), вважаємо за доцільне охопити мікроекономічний аспект міжнародної міграції – її вплив на домогосподарства в контексті створення передумов для подолання проблем бідності та забезпечення розвитку людських ресурсів. Для досягнення завдань дослідження сформульовано його логіку, переставлену на рис. 3.14.

Рис. 3.14. Логіка дослідження міграції, механізму подолання бідності та забезпечення формування та розвитку людських ресурсів.

«Масове залучення іноземців, – пише М.О. Мамедбекова, – дозволило

розвиненим країнам задовольняти попит на дешеву робочу силу, здійснюючи працевлаштування працівників в непривабливих сегментах економіки, а також згладжувати гостроту демографічної ситуації, проте одночасно з'явилася велика кількість інших складних соціально-економічних проблем» [409, с. 286]. Таким чином, міграція впливає на суспільний розвиток країни походження мігранта та визначає рівень доходів домогосподарств мігрантів.

Вплив міграційних потоків на розвиток людського капіталу є об'єктом дослідження в наукових роботах як українських, так і зарубіжних вчених. Зокрема, найбільше уваги розкриттю даного питання присвятили П. Джуліано (P. Giuliano), М. Руїз-Аранс (M. Ruiz-Arranz), Ю. Джонгваніч (J. Jongwanich) [147], Д. Рата (D. Ratha), С. Мохapatра (S. Mohapatra), П. Акоста (P. Acosta), Ц. Кальдерон (C. Calderón), П. Файнзільбер (P. Fajnzylber), Х. Лопес (H. Lopez), а питання соціально-економічного значення міжнародної міграції на суспільства країн походження та призначення мігрантів (на прикладі окремих країн та міграційних пар) досліджують І. Бадурашвілі [12], І.Н. Ганг (I.N. Gang), К. Гатскова (K. Gatskova), Дж. С. Лендон-Лейн (J.S. Landon-Lane), М.С. Юн (M.S. Yun) [96], Ю. Громовс (J. Gromovs) [119], О. Купец [156], А. Боброва [302, 512], А. Шаоцка [512], В. Геворгян [321], Р. Еганян [349, 350], Т. Зурабішвілі [364], С.І. Пирожков, О.А. Малиновська [446], Т.М. Романюк [467], С. Румянцев [471], О.У. Хомра [446, 497], М.А. Ожеван, Т.П. Петрова [497], Л. Шахотько [512], П.Г. Шушпанов [555], А. Юнусов [556], Ж. Сіманавічене (Z. Simanaviciene) [249, 479], В. Гіжене [479], І.В. Хаджинов [249, 479], О. Палекене (O. Palekiene) [249].

В своїх наукових дослідженнях, присвячених питанням грошових переказів трудових мігрантів, економічному зростанню і бідності в країнах Азії та Тихоокеанського регіону, Ю. Джонгваніч (J. Jongwanich) розробив економетричну модель впливу переказів на економічне зростання і боротьбу з бідністю в країнах Азії. Автор задекларував, що зростання обсягу переказів мігрантів на 1% спричиняє зростання людського капіталу на 0,008%, інвестицій – на 0,03%, темпів економічного зростання – на 0,03%. Натомість, зростання

обсягів грошових переказів мігрантів на 10% призводить до скорочення рівня бідності на 2,8% [147]. Такі результати визначають необхідність у створенні міграційних політик країн міграційної пари, спрямованих на збереження та розвиток людського потенціалу країн та регіонів. Подібні результати отримали дослідники П. Джуліано (Giuliano P.) і М. Руїз-Аранс (Ruiz-Arroz M.), які окреслюють, що грошові перекази до країн Тропічної Африки впливають на рівень бідності, і доводять дану тезу використовуючи статистичні дані: 10 % грошових надходжень сприяють зменшенню кількості населення, доходи якого характеризуються як нижче рівня бідності, на 1% [106].

Рата Д. (D. Ratha) та С. Мохapatра (S. Mohapatra) аналізують країни Латинської Америки, які є одними з головних отримувачів грошових переказів, і роблять висновок, що надходження від емігрантів впливають на зменшення нерівності в доходах і рівень бідності домогосподарств мігрантів [218].

Результати досліджень П. Акости (P. Acosta), Ц. Кальдерона (C. Calderón), П. Файзільбера (P. Fajnzylber) та Х. Лопеса (H. Lopez) в сфері економічних наслідків грошових переказів в 59 країнах, що розвиваються, в 1970-2000 рр. показують, що надходження від мігрантів значно впливають на зниження рівня бідності в цих країнах. Це особливо виявляється в країнах Латинської Америки, де зростання переказів на 1 відсотковий пункт (оцінюється як відсоток до ВВП) впливає на зменшення кількості населення, доходи якого характеризуються як нижче рівня бідності, на 0,37% [89].

Серед українських дослідників даному питанню приділяє увагу І.П. Ольшевська, яка обґрунтовує, що «грошові перекази від мігрантів є важливим чинником скорочення рівня бідності населення» [432]. Стаканов Р.Д. вказує, що «надходження грошових коштів призводить до зростання продуктивності на національних ринках країн походження мігрантів, зменшення рівня бідності, а також заохочення отримання освіти та необхідних навичок, які стимулюються можливістю застосувати їх за кордоном, а також завдяки прямому інвестуванню мігрантами системи освіти країн походження» [485].

Куревіна І.О. зазначає, що «міграція населення істотно впливає на

збалансованість ринку праці, змінює економічний і соціальний стан населення, часто супроводжується зростанням освітньої і професійної підготовки, розширенням потреб задіяних у міграції населення людей» [385]. В цьому аспекті винагорода за кваліфіковану працю в країнах міграційної пари буде зумовлена переважно насиченістю ринку кваліфікованою робочою силою. Можна стверджувати, що перекази мігрантів мають позитивний вплив на боротьбу з бідністю, оскільки вони змінюють дохід домогосподарств мігрантів, які мають переважно низькі надходження з основного місця роботи та потребують підтримки з зовнішньої сторони. Особливо актуальним це є для країн, що розвиваються, адже в такому випадку перекази мігрантів сприяють підвищенню загального рівня життя населення країни.

Неоднозначність в трактуванні питання соціального впливу міграції на рівень бідності в світі свідчить про те, що дослідження даного напрямку повинно відбуватися враховуючи поділ населення на стратифікаційні групи. Адже залежно від того, який соціальний статус має мігрант, визначається його становище і роль в суспільстві. Такі фактори, як дохід, стать, вік, сімейний стан, національність, освіта мігрантів впливають на ефекти міграції для країни походження та країни призначення. Вони визначають сукупний соціальний статус особистості, її становище і роль в суспільстві, соціально-стратифікаційній структурі.

Аналіз літератури показав, що поділ населення на стратифікаційні групи розглядалися багатьма вченими. Зокрема, в літературних джерелах з економічної соціології [273, 431] вартим уваги є огляд підходу марксистської школи, в основі якого обґрунтовується нерівність через відносини власності, характер, ступінь і форми володіння засобами виробництва. Натомість функціоналісти (К. Девіс, У. Мур) вважають, що розподіл населення за соціальними стратами залежить від важливості їх професійної діяльності і внеску, який вони вносять своєю працею у досягнення цілей суспільства. Вчені теорії обміну (Дж. Хоманс) визначають нерівність в суспільстві, яка виникає через нееквівалентний обмін результатами людської діяльності. Класичний підхід, який проаналізував М. Вебер, крім економічного (відношення до власності і рівень доходів), враховує соціальний

престиж і приналежність до влади. Один з авторів теорії стратифікації П. Сорокін обґрунтовує три види стратифікаційних структур: економічна (дохід та багатство); політична (влада); професійна (професійні навички, освіта).

Соціально-економічні ефекти міграції проявляються через грошові перекази мігрантів в країну походження та їх участь в суспільному житті в країні призначення. Тому основними факторами, що впливатимуть на поділ осіб, які виїжджають з країни до іншої країни, на стратифікаційні групи, є економічний фактор (дохід мігрантів) та професійний фактор (освіта). Також, вважаємо, доцільно виділити такі фактори, як демографічні, до складу яких відноситимуться стать, вік, сімейний стан, національність, релігія. Адже дані фактори впливають на процес адаптації мігрантів в країні призначення, а це, в свою чергу, визначає динаміку грошових переказів. На рис. 3.15 представлено вплив міжнародної міграції населення на соціально-економічну складову розвитку суспільства країни походження мігрантів в частині поділу міграційних потоків за стратифікаційними групами враховуючи економічні, професійні та демографічні фактори їх формування.

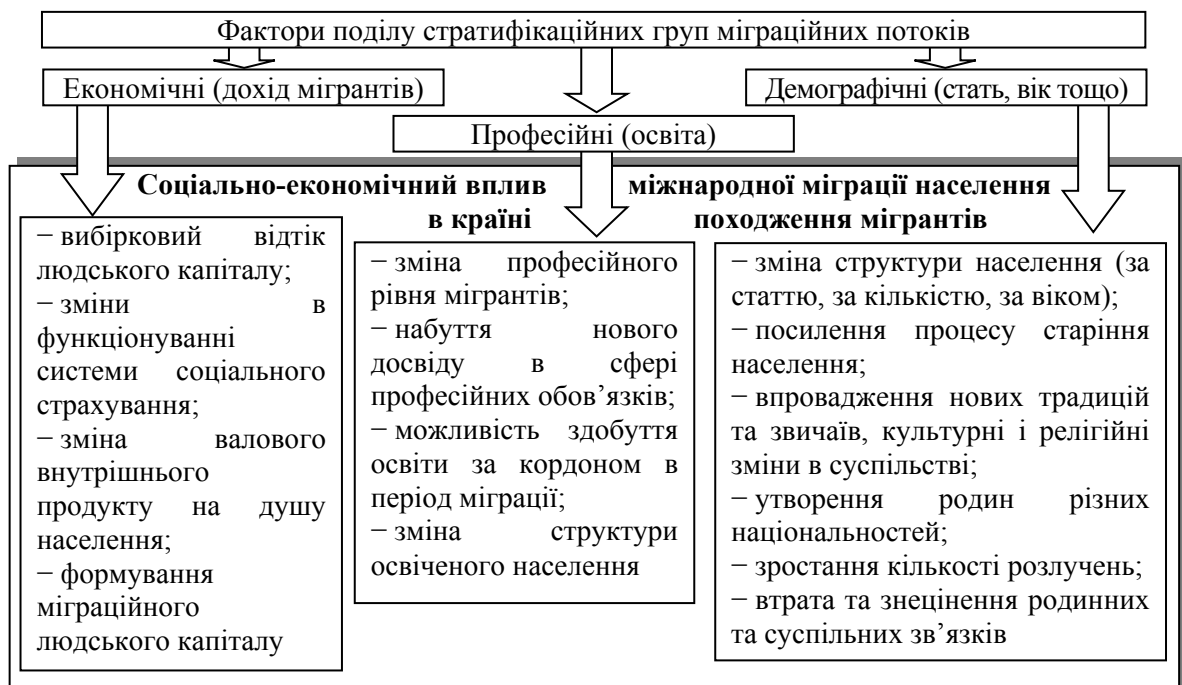

Рис. 3.15. Вплив міжнародної міграції на розвиток країни походження мігрантів з врахуванням поділу міграційних потоків на стратифікаційні групи (авторська розробка)

Залежно від обсягів грошових переказів, які визначають доходи мігрантів в країні призначення, буде відрізнятися соціально-економічний ефект від міжнародної міграції в країні походження. Однак, в будь-якому випадку дохід мігрантів визначає зміни, які відбуваються в країні походження в сфері соціального страхування, людських ресурсів та національного добробуту населення.

Освіта мігрантів відіграє важливу роль в процесі міжнародної міграції. Найчастіше мігранти, які не мають вищої освіти, мають меншу оплату праці, що не дозволяє здійснювати грошові перекази в таких обсягах, як це роблять мігранти, що мають вищу освіту. Позитивний вплив міграції проявляється в отриманому новому досвіді та зміні структури освіченого населення. Проте, варто зауважити, що зміна структури освіченого населення не завжди має позитивний напрям, адже багато мігрантів з вищою освітою працюють на посадах робітників за кордоном і, навпаки, втрачають свої професійні здібності та навички. Це негативно впливає на структуру освіченого населення країни походження мігрантів.

Демографічні фактори поділу населення на групи окреслюють ефекти від міжнародної міграції, що полягають в змінах вікової, статевої та кількісної структури населення. Наймобільнішою групою населення є молодь, яка, в свою чергу, є найбільшою потенційною групою в частині створення нових родин. Тому міграція даної стратифікаційної групи населення безпосередньо впливає на рівень народжуваності в країні походження та вікову структуру населення.

Однак, негативний вплив покривається позитивним ефектом від міжнародної міграції молоді, що полягає в отриманні нею нових знань та досвіду (покращення знання іноземної мови, збільшення шансів на успіх в професійному середовищі після повернення до країни походження, отримання фінансових ресурсів, що в певній мірі впливають на самодостатність особистості). Варто враховувати ті випадки, коли мігранти залишаються на постійне місце проживання в країні призначення. Тоді людський капітал у

вигляді мігрантів країни походження впливає на розвиток суспільства країни призначення, але тим самим покращує добробут населення світу в цілому.

Водночас, приклади окремих країн світу походження мігрантів (Ірландія) показують, що в випадку позитивного використання переваг членства в ЄС і економічного зростання країнам вдається організувати та забезпечити процес рееміграції на високому рівні, адже мігранти як людський капітал є додатковим елементом успішного розвитку країни походження.

Використовуючи статистичні дані на рис. М.1 Додатку М побудовано діаграми, що характеризують міграційні потоки у світі враховуючи професійні (рівень освіченості) та демографічні (стать) фактори формування стратифікаційних груп мігрантів.

Описуючи вплив різних стратифікаційних груп на суспільство, варто навести думку В.І. Томас (W.I. Thomas) і Ф. Знанецкі (F. Znaniecki) [273], які, аналізуючи міграційні потоки в Польщі в ХІХ і ХХ ст., писали про кризу суспільних відносин, основним чином концентруючи увагу на дезорганізації суспільства. Це, в свою чергу, впливає на зміну традиційної моделі родини.

Бобек А. (A. Vovek) [28], досліджуючи це питання, зазначає, що мігранти, які залишили в країні походження родину, мають тимчасовий період перебування в країні призначення найчастіше з метою збільшення своїх фінансових ресурсів. Тому покращення матеріального становища родини таких мігрантів не дозволяє їм покидати свої родини. З цієї причини така група населення не інтегрується в суспільство країни призначення, проте одночасно віддаляється від суспільства країни походження, з яким має обмежений контакт. В таких ситуаціях часто виникає дезорганізація суспільства і суспільних відносин мігрантів з родиною та знайомими в країні походження. Виїзд жіночої частини населення впливає на зниження рівня народжуваності, натомість чоловіки, які мігрують, не виконують свої військові обов'язки (передбачені законодавством відповідної країни).

В свою чергу, на ІЛР, який характеризує рівень досягнення мети економічного розвитку країн світу, – створення умов для розвитку людини та

покращення добробуту населення, – впливають тривалість життя населення, рівень освіти та ВВП. Тому вплив міграції на розвиток суспільства є очевидним. Даний показник є інструментом для порівняння рівня життя різних країн та визначається на підставі методології розрахунку ООН в звітах про розвиток людського потенціалу (Human Development Index (HDI)). Враховуючи те, що у ІЛР включено до розрахунку тривалість життя, рівень освіченості, скоригований реальний ВВП на душу населення (не зважаючи на його вразливість до різких змін в економіці та суспільстві в країні), його можна використовувати для порівняння якості і рівня життя. Для встановлення загальних закономірностей співвідношення залежності країни від грошових переказів мігрантів, вважаємо за доцільне подати на графіку рейтингування країн за ІЛР додатково ще й показник частки грошових переказів у ВВП країн світу (%) (рис. 3.16).

Рейтинг країн за ІЛР (2015 р.) вказує на те, що рівень людського розвитку в країнах Європи покращується. Перші п'ять місць займають Норвегія, Австралія, Швейцарія, Данія та Нідерланди. Україна знаходиться на 83 місці серед країн з середнім рівнем людського розвитку.

Абстрагуючись від розгляду впливу соціо-демографічної та економічної диференціації мігрантів, вважаємо за доцільне звернути увагу ще на один важливий аспект здійснення грошових переказів мігрантами – інституційне середовище регулювання механізму здійснення грошових переказів.

Проте існуючі підходи до їх розуміння, висвітлені у п. 3.1 не можуть пояснити інтенсивність та обсяги грошових переказів з інших країн світу у зв'язку з тим, що перекази розглядаються як інвестиційний капітал та/або доходи населення та/або транскордонні валютні потоки. Однак, ми пропонуємо кардинально інший підхід до трактування грошових переказів – процесний (рис. 3.17).

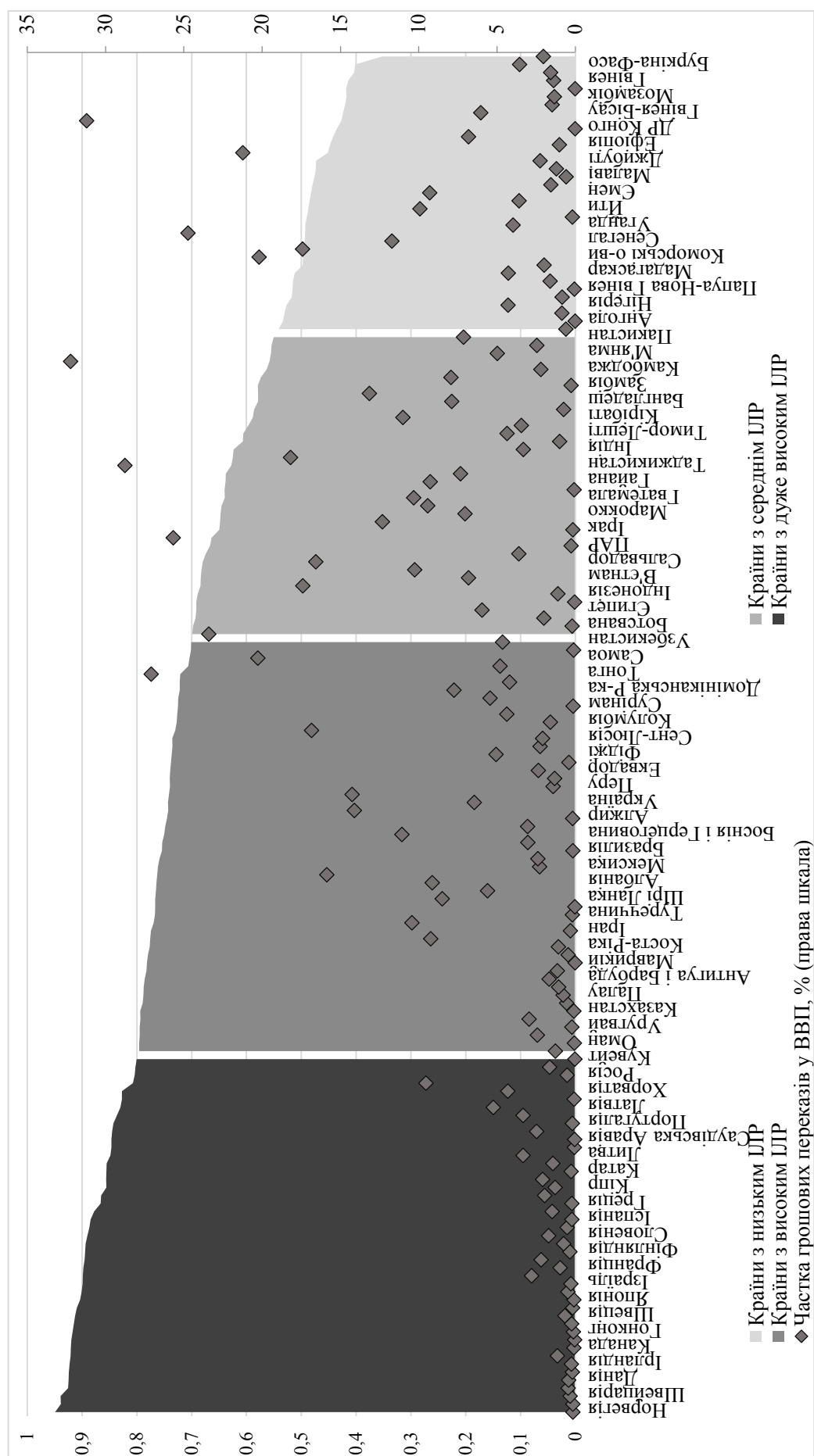

Рис. 3.16. ІЛР: сучасний стан (2015 р.) та частка отриманих грошових переказів у ВВП (побудовано на підставі

даних [131])

Примітка:

1) темним кольором виділено етапи, на яких обсяги переказів мігрантів можуть бути зафіксовані для їх подальшої оцінки та оподаткування у випадку вибору мігрантами офіційних каналів переказу;

2) напівжирна рамка позначає етап, який підпадає під дію інституційного середовища обох країн, незалежно від обраного мігрантом каналу переказу (офіційні перекази проходять банківську або платіжну систему, яка функціонує на базі узгодження норм чинного законодавства обох країн, системі телекомунікацій між ними)

Рис. 3.17. Процесний підхід до ідентифікації грошових переказів мігрантів (власна розробка автора)

Такий вибір продиктований складністю та інституційним характером здійснення грошових переказів. При цьому така операція належить до міжнародних розрахунків, а отже на них поширюється дія факторів середовища обох країн міграційної пари. Різноманітність таких факторів потребує систематизації, що вважаємо за доцільне здійснити за етапами процесу грошових переказів, які представлені на рис. 3.17.

Цей підхід відрізняється від існуючих у економічній літературі підходів, які базуються на визначенні переказів як частини інвестиційного капіталу (А.П. Гайдуцький [3, 4, 6]) частини грошових потоків у складі платіжного балансу країни. Використання інституційного підходу при вивченні грошових переказів як процесу вважаємо доречним, виходячи з таких міркувань:

1) рішення щодо доцільності міграції та її параметрів особа ухвалює самостійно, виходячи з існуючих індивідуально для неї факторів формування міграційного мотиву;

2) виходячи з мети міграції, мігрант ухвалює рішення щодо здійснення переказу відповідно до власної схильності до заощадження, власних статевих та інших соціо-демографічних характеристик;

3) параметри здійснення та канали грошових переказів обираються мігрантом самостійно з урахування економічних (обсяги доходів, податкове навантаження, вартість банківських послуг, діючі відсотки за депозитами тощо) та інституційних факторів (дозволені законодавством обсяги, форми переказів, регламенти декларування та кількісні обмеження доходів при одержанні та переказі (провезенні через кордон), наявність міждержавних угод спрощення платежів та уникнення подвійного оподаткування грошових переказів мігрантів).

Інституційне середовище країн міграційної пари зазвичай відрізняються в питаннях рівня економічного розвитку та добробуту суспільства. Тому фактори, що впливають на формування грошових переказів та мотивів щодо їх використання мігрантом, мають різноманітний соціальний, економічний, політичний та індивідуальний (особистісний) характер (табл. 3.2).

Дана розробка дозволить в подальшому ідентифікувати інституційний базис методології дослідження грошових переказів мігрантів на основі врахування цілеспрямованого впливу окремих факторів інституційного середовища на кожному їх етапі (відповідно до запропонованих на рис. 3.12) та розробити рекомендації щодо удосконалення системи регулювання сфери міжнародної міграції в частині грошових переказів.

Як зауважує Р.О. Ластовецька «позитивний вплив на обсяг грошових переказів мають сімейний статус мігранта. Потоки переказів зростають і в тому випадку, якщо в країні походження залишилися неповнолітні або ж неповносправні члени родини. Якщо мігранти літнього віку планують повертатись у країну походження, перекази додому зростатимуть як інвестиції в нерухомість та інфраструктуру» [389, с. 42-43].

Таблиця 3.2

Фактори інституційного середовища, що впливають на процес здійснення грошових переказів мігрантів

Етапи	Фактори інституційного середовища			особисті
	економічні	соціальні	політичні	
формування об'єкта переказу (індивідуального доходу мігранта)	<ul style="list-style-type: none"> рівень розвитку країни призначення; купівельна спроможність громадян країни 	<ul style="list-style-type: none"> формування об'єкта переказу (індивідуального доходу мігранта) 	<ul style="list-style-type: none"> адміністративні інструменти та бар'єри, пов'язані з системою оподаткування громадян країни призначення та країни походження; грошова та валютна політика (валютні режими та ліквідність національної валюти) в країні призначення 	<ul style="list-style-type: none"> мета та причини міграції; соціальний статус мігранта в країні походження; тривалість процесу міграції; схильність людини до заощаджень
формування мотиву здійснення переказу	<ul style="list-style-type: none"> рівень розвитку країни походження; купівельна спроможність громадян країни 	<ul style="list-style-type: none"> формування мотиву здійснення переказу 		
вибір параметрів здійснення переказу	<ul style="list-style-type: none"> рівень розвитку та вартість послуг банків та інших фінансових організацій в сфері міжнародних переказів в країні призначення 	<ul style="list-style-type: none"> вибір параметрів здійснення переказу 	<ul style="list-style-type: none"> обмеження та ліміти, пов'язані з міжнародними переказами грошових коштів, встановлені на рівні законодавства, в країні призначення 	<ul style="list-style-type: none"> особисті переваги в виборі способу інструментів грошових переказів
вибір каналу переказу				
здійснення переказу (організаційні дії)				
обробка (рух) переказу каналом зв'язку				
отримання переказу у місці його призначення	<ul style="list-style-type: none"> рівень розвитку та вартість послуг банків та інших фінансових організацій в сфері міжнародних переказів в країні походження 	<ul style="list-style-type: none"> доступ громадян країни походження до послуг банків та інших фінансових організацій в сфері міжнародних переказів 	<ul style="list-style-type: none"> обмеження та ліміти, пов'язані з міжнародними переказами грошових коштів, встановлені на рівні законодавства, в країні походження 	
легітимізація переказу як доходу фізичних осіб в країні походження (країні призначення платежу)	<ul style="list-style-type: none"> працевлаштування в країні призначення в секторі тіньовому чи офіційному 	<ul style="list-style-type: none"> умови проживання в країні походження; соціальний захист реемігрантів та створення умов, що забезпечують їх адаптацію після повернення в країну походження 	<ul style="list-style-type: none"> адміністративні інструменти та бар'єри, пов'язані з системою оподаткування громадян країни походження; грошова та валютна політика (валютні режими та ліквідність національної валюти) в країні походження 	<ul style="list-style-type: none"> мета та причини міграції; соціальний статус мігранта в країні походження; особисті потреби мігрантів
обробка (рух) переказу каналом зв'язку				

Авторська розробка

Таким чином, грошові перекази, які характеризуються як потенційні фінансові ресурси країни походження мігрантів та формуються під впливом інституційного середовища країни призначення, перш за все, залежать від індивідуальних факторів, якими керується мігрант, приймаючи рішення змінити країну проживання та/або працевлаштування.

Крім того, Р.О. Ластовецька зазначає, що «у низці емпіричних досліджень розглядається зв'язок між рівнем освіти мігранта та сумою переказаних коштів та наводить емпіричні дані дослідження Дж. Дюранда, який виявив, що перекази мігрантів до Мексики зростали на 4,3 % зі збільшенням кількості років навчання» [389, с. 43]. Враховуються також економічні, соціо-демографічні, політико-безпекові, еколого-природничі та мовно-культурні фактори, що можуть вплинути на рішення мігранта щодо здійснення грошових переказів до країни походження. Важливо звернути увагу на те, що найбільша кількість іммігрантів спостерігається в розвинутих країнах, в свою чергу, найбільше грошових переказів здійснюється в країни, що розвиваються, про що свідчать дані, представлені в п. 3.1.

На початковому етапі формування доходу мігранта важливо врахувати економічні фактори країни призначення, що впливають на суму сформованих грошових переказів, зокрема систему оподаткування, соціальний захист, рівень цін, купівельну спроможність громадян, стабільність валютно-грошової системи тощо. Аналіз даних факторів вплине на розмір об'єкта переказу (індивідуального доходу мігранта), а також визначатиме мотиви здійснення грошових переказів.

Важливим фактором формування доходу та мотивації здійснення грошових переказів є витрати на проживання в країні призначення. За даними обстеження українських статистичних організацій, «в середньому 22,5% своїх заробітків мігранти витрачають у країні тимчасового перебування» [363, с. 59].

Безпосереднє здійснення грошових переказів може відбуватися офіційними та неофіційними каналами. На вибір параметрів та каналу здійснення переказу найбільший вплив будуть мати політичні та економічні фактори інституційного

середовища. Тому важлива підтримка мігранта не лише з боку фінансових організацій, але і з боку держави, яка повинна забезпечити надійність та оперативність грошових переказів у міжнародному фінансовому середовищі.

Держава створює правові умови, в яких відбувається процес міграції, забезпечує розподіл фінансових ресурсів, а також через відповідні механізми впроваджує способи стимулювання та мотивації мігрантів в частині здійснення переказів офіційними каналами. Більшість мігрантів також стикаються з великою кількістю соціальних проблем у країнах призначення. Соціальні фактори та відчутність їх впливу на процес грошових переказів мігрантів значною мірою залежать також від самого процесу адаптації, в країні призначення, що може впливати на формування доходу мігранта. Мігрант, потрапляючи в нове інституційне середовище, повинен адаптуватися не лише до соціальних умов суспільства країни призначення, а й до умов на новому робочому місці. В науковій літературі даний процес трактується як професійна адаптація [310, с. 186]. Дослідження показують, що процес адаптації мігрантів в країні призначення має форму V-подібної кривої та поділяється на 5 фаз. Характеристику даному підходу наводить в своїх дослідженнях Л.Г. Почебут [310, с. 92], базуючись на наукових результатах американського психолога Г. Тріандіса.

Поділ процесу адаптації на декілька фаз зумовлений тим, що мігрант, який виїжджає до країни призначення з конкретною метою, піддається впливу обґрунтованих факторів інституційного середовища. Звичайно, не всі особи проходять весь процес адаптації. Дехто може повернутися до країни походження в момент відчуття ностальгії та депресії. Тим, кому вдається пройти всі фази адаптації, мають перевагу над іншими мігрантами. Полягає вона в тому, що остання (п'ята) фаза характеризується стабільністю та відкриттям для мігранта можливості реалізувати себе в умовах міграції.

Проте, міграція є явищем не тільки демографічним. Вона призводить до низки негативних соціально-економічних явищ, зокрема наслідком бажання легшого заробітку за кордоном стає торгівля людьми. «У щорічній доповіді Державного департаменту США, присвяченій торгівлі людьми, – вказує

В. Зілгалов, – сказано, що Україна не лише є джерелом торгівлі людьми, коли українці стають жертвами цього злочину у десятках країн світу, але в самій Україні наростають масштаби торгівлі людьми, трудовими мігрантами з Молдови, Узбекистану, Камеруну, Пакистану» [362]. Ці факти підтверджуються і статистикою Міжнародної організації з міграції [457] (рис. 3.18 та 3.19).

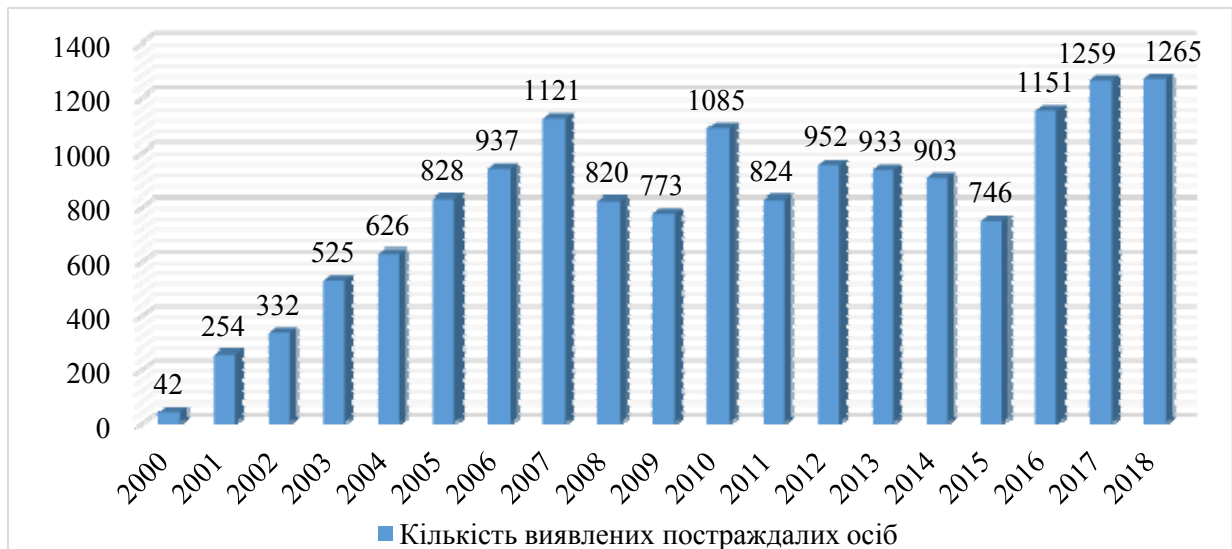

Рис. 3.18. Кількість виявлених осіб, постраждалих від торгівлі людьми протягом 2001-2018 рр., осіб [457, с. 1] (побудовано за даними МОМ в Україні [457, с. 1])

Якщо проаналізувати показники протидії торгівлі людьми в Україні (за 2004-2018 рр.), можемо спостерігати наступні тенденції: перш за все, поступове зниження частки жінок у кількості постраждалих змінилося зростанням у 2017-2018 рр.; однак глибший аналіз усереднених показників за статтю та формою експлуатації (за 2007-2018 рр.) вказують на те, що майже 99 % постраждалих від сексуальної експлуатації є жінками, 41 % жінок експлуатувались в інший спосіб (жебрацтво та трудова експлуатація) і 88 % жінок стали жертвою змішаної експлуатації. Крім того, страждали неповнолітні.

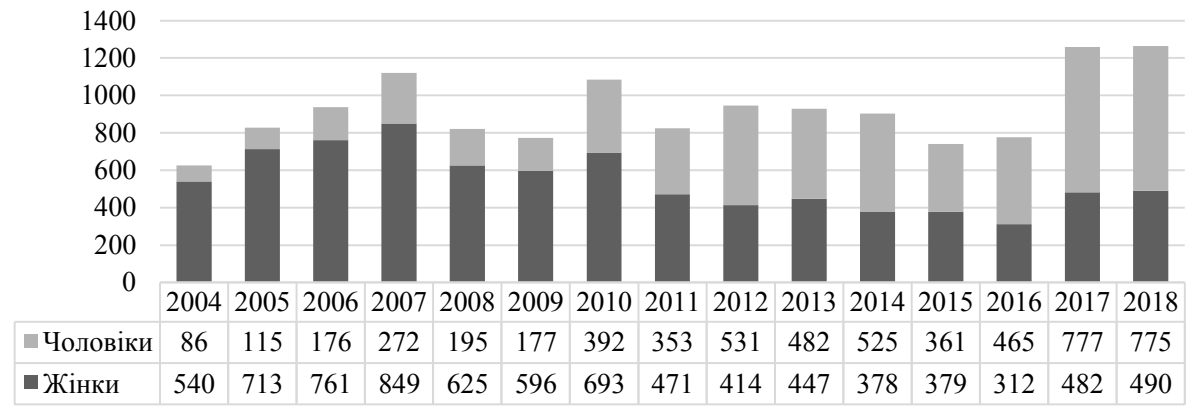

Рис. 3.19. Структура та динаміка кількості постраждалих осіб за статтю (за період 2004 – вересень 2018 рр.), осіб (побудовано за даними Представництва МОМ в Україні [457])

При цьому головні країни призначення постраждалих були: Російська Федерація (49 %), Польща (14 %), Туреччина (8,4 %), Україна (7,4 %), Чехія (2,7 %), Італія (2,2 %), [457, с. 2]. Жінки складають 39 % постраждалих, а чоловіки 61 %. Переважними напрямками експлуатації є трудова (78,2 %), сексуальна (20,8 %) [457, с. 3].

З цього приводу О.В. Позняк пише: «По-перше, масштаби торгівлі людьми вочевидь більші, ніж показують дані МВС та МОМ, по-друге, попри прийняті заходи державної політики, обізнаність населення України з проблемою торгівлі людьми є неприпустимо низькою, по-третє, всебічну оцінку явища навряд чи можна здійснити на основі обстеження з широкого кола проблем – потрібні спеціальні дослідження» [449, с. 27]. Вважаємо, що відсутність належних умов працевлаштування багатьох жінок в Україні (хоча і можна спостерігати декларування дотримання їх прав, вони, однак, постійно порушуються, а роботодавці знаходять шляхи обходу законодавчих бар'єрів), неможливість отримання в більшості випадків конкурентної оплати праці змушують їх шукати заробіток за кордоном. Проте, виходом з цього становища є створення дієвої системи забезпечення дотримання трудових прав жінок, розвиток та впровадження програм підвищення їх кваліфікації та зайнятості.

Нині актуалізуються та набувають гостроти проблеми еміграції з України, відтоку робочої сили та інтелектуального потенціалу нашої держави, посилення соціально-економічних негараздів, викликаних зовнішньою міграцією та заробітчанством. Іншою проблемою і ринку праці України, і зовнішньої трудової міграції, є те, що багато фахівців, чия підготовка здійснювалася в Україні, не мають фізичної можливості отримати роботу, відповідно до здобутої освіти і займаються некваліфікованою, хоча і добре оплачуваною (в порівнянні з нашою державою), працею за кордоном. Панчишин С. та О. Сахарська зауважують, що «через масштабну еміграцію, попри значне збільшення обсягів підготовки фахівців із вищою освітою, їх частка у складі населення 25-34 років помітно знизилася» [439, с. 3]. Крім того, вони пояснюють таку тенденцію ще і приєднанням нашої держави до Болонського процесу [439, с. 5]. Оскільки, як правило, такими мігрантами є молодь, яка в перспективі пов'язує своє життя не з Україною та виховує дітей поза її межами, соціально-економічним наслідком міжнародної трудової міграції є старіння нації.

Стасюк М.О. вказує: «Особливістю міжнародної трудової міграції на етапі трансформації економіки України є постійне зростання кількості мігрантів, які відбувають на заробітки за кордон на той чи інший термін, та майже неконтрольований приплив, особливо нелегальних, іммігрантів до нашої країни. Незважаючи на те, що склад міжнародних трудових мігрантів в Україні представлений працівниками різних професій, характерним явищем для нашої країни є також еміграція спеціалістів високого рівня» [496].

Зауважимо, що значною проблемою у сфері соціально-трудоких відносин є проблема найму нерезидентів (фізичних осіб, що є громадянами інших країн та осіб без громадянства). Так, керівники суб'єктів господарювання стикаються з багатьма проблемами при працевлаштуванні іноземців, що обумовлено недосконалим інституційним середовищем та недоліками нормативно-правового регулювання роботи мігрантів в Україні (починаючи з проблем отримання дозволів на роботу в Україні).

Таким чином, соціальну напругу посилюють ще й додаткове навантаження на пенсійний фонд, зниження рівня доходів бюджету у зв'язку з тим, що доходи заробітчан не оподатковуються в Україні, а інтелектуальний ресурс держави виснажується (у випадку багаторічної роботи не за фахом) або втрачається взагалі (якщо мігрант не повертається в Україну, а залишається працювати за кордоном).

«Нині зовнішня міграція економічно активного населення – це проблема національної безпеки України», – пише У.Я. Садова, досліджуючи диспропорції розвитку територіальних соціально-економічних систем та вважаючи міграцію населення показовим індикатором кризового стану регіональної економіки [474]. Довга В. називає зовнішню трудову міграцію чинником, що послаблює трудовий потенціал України [341]. Так, на її думку, недоліки та проблеми вітчизняного ринку праці обумовлюють мотивацію працездатного населення щодо пошуку роботи за кордоном. «Проблема нашої країни ховається не в дешевизні робочої сили українців за кордоном, а в тому, що вона дешева в нашій державі, – пише В. Довга, – тобто має місце значний розрив у доходах. За одну і ту ж виконану роботу працівник отримує за кордоном у 5 разів більше, ніж на території власної держави» [341, с. 166]. Слід зауважити, що на даній проблемі наголошує і О.А. Малиновська [406]. Так, різниця між доходами населення країн-членів ЄС та доходами трудових мігрантів з кожним етапом розширення ЄС тільки збільшується (вище вже наводилось порівняння рівня мінімальної заробітної плати в Україні та ЄС). Це викликає занепокоєння, перш за все, країн-реципієнтів трудових мігрантів у зв'язку з тим, що підвищена мотивація трудової міграції приводить у розвинуті європейські країни сотні тисяч мігрантів із країн з низьким рівнем життя.

Як зауважує У.Я. Садова «на міграції лежить потужна перерозподільна роль в середині національних соціально-економічних й соціально-гуманітарних систем, про яку нині наразі мало говорять фахівці» [473]. З іншого боку, як вказує С.Кестлс, «міграція допомагає знищити традиційні кордони між мовами, культурами, етнічними групами та національними державами. Таким чином, вона кидає виклики культурним традиціям, національній ідентичності та політичним інституціям і сприяє зниженню

автономії національної держави» [8]. Отже, це обумовлює потребу удосконалення системи регулювання міжнародної міграції людських ресурсів, по-перше, не фрагментарно, а комплексно разом з коригуванням відповідних положень інших сфер законодавства (соціальної, економічної, податкової, інформаційної, освітньої політики та інших політик).

На підставі вивчення впливу стратифікаційних груп мігрантів на суспільно-економічний розвиток населення (див. п. 1.2) а також ризиків і можливостей долучення країни до міграційних процесів вважаємо доцільним обґрунтувати завдання регулювання міграції у країнах міграційної пари, імплементація яких посилить інтеграцію мігрантів, створити систему їх соціально-економічного забезпечення, реалізації прав та свобод, що, на нашу думку, сприятиме подоланню гуманітарних загроз та знизить суспільну напругу, пов'язану з мігрантами.

Таким чином, в табл. 3.3 розглянуто основні ризики, на зниження яких орієнтовані сформульовані завдання (див. п. 3.1).

Таблиця 3.3

Завдання регулювання міграції у країнах міграційної пари з метою збереження та розвитку людського потенціалу

Країна	Характеристика ризиків	Завдання
1	2	3
Політика зайнятості		
– країна походження	Високий рівень безробіття Низький рівень оплати праці	Розробка програм працевлаштування реемігрантів Сприяння підприємницькій діяльності реемігрантів Удосконалення системи статистики ринку праці для оцінки потенційних ніш працевлаштування реемігрантів
– країна призначення	Посилення конкуренції з боку іммігрантів Нелегальне працевлаштування іммігрантів	Моніторинг фактичного стану зайнятості та безробіття іммігрантів Впровадження механізмів звітування роботодавців про найм іноземців Організація роботи центрів працевлаштування іноземців та їх консультування з питань працевлаштування
Освітня політика		
– країна походження	Відсутність зв'язку між потребами ринку праці та сферою підготовки кадрів Низький рівень освітніх програм	Організація збору статистичної інформації в сфері освіти мігрантів Створення мережі випускників вузів за кордоном Формування інформаційної бази про рівень освіти та кваліфікації мігрантів

Продовження табл. 3.3

1	2	3
– країна призначення	Навантаження на систему закладів освіти Неготовність закладів освіти до роботи з іноземними громадянами	Урегулювання організаційно-правових питань здобуття освіти іноземними громадянами Підвищення вмій міжкультурної взаємодії педагогічних працівників та організація відділів по роботі з іноземцями у закладах освіти
Соціальна політика		
– країна походження	Низький рівень соціальної підтримки мігрантів Складність об'єднання родин мігрантів Складність рееміграційної адаптації	Формування мережі співпраці органів місцевого самоврядування, громадських організацій та мігрантів з метою створення інтеграційних програм у вигляді окремих організаційних одиниць як в межах країни походження (реемігранти), так і за кордоном (емігранти) Розробка заходів щодо соціальної підтримки мігрантів в частині їх адаптації в країні призначення та походження після повернення з міграції
– країна призначення	Проблеми об'єднання родин мігрантів Необхідність соціальної підтримки мігрантів Необхідність соціальної підтримки возз'єднання родин мігрантів	Комплексний розгляд матеріальної та родинної ситуації іммігранта в процесі розгляду заяви про об'єднання родини Забезпечення покращення побутових умов мігрантів; Упорядкування статистики, що стосується соціального страхування мігрантів
Інформаційна політика		
– країна походження	Відсутність інтеграційних програм або низький рівень їх організації та реалізації	Інформаційна підтримка мігрантів та їх родин Організація збору статистичної інформації щодо руху мігрантів та членів їх родини
– країна призначення	Відсутність або складність проведення інтеграційних заходів	Забезпечення мігрантам можливості створення та участі в громадських організаціях та національних спільнотах, реалізації їх політичних та інших прав Популяризація офіційної інформації про стан та проблеми міграції, формування толерантності у суспільстві в умовах національно-культурного рівноманіття

Авторська розробка

Міграційна політика країни походження має ґрунтуватися на організації та реалізації завдань, що скеровані на покращення заходів, пов'язаних поверненням мігрантів з-за кордону. Суттєвим та доцільним з погляду на збільшення міграційних потоків в світі є створення інструментів, що надаватимуть можливість ефективного використання переваг і зменшення недоліків, які виникають під час міграції населення. Так, наприклад, доцільно створити організації, які будуть об'єднувати осіб, що отримують освіту за

кордоном. Це відкриє нові можливості для розвитку економічних, суспільних та культурних відносин як всередині країни, так і міжнародних, пов'язаних зі співпрацею з закордонними структурними одиницями.

Крім того, налагодження співпраці між освітою, ринком праці та соціальним забезпеченням мігрантів та їх родин дозволить створити спільну систему прийняття рішень щодо вирішення проблем, які потребують втручання державних органів влади.

Одним з перспективних напрямів регулювання міграційних процесів як вітчизняні, так і зарубіжні вчені виділяють рееміграцію населення країни. Так, К. Дагманн (C. Dustmann) та Дж. С. Гьорлах (J.S. Görlach) розробили загальну модель взаємозалежності економічних факторів прийняття мігрантами рішень щодо повернення в рідну країну. Зокрема, до таких економічних факторів ними віднесено показники споживання, пропозиції робочої сили, інвестицій в людський капітал, обсягів грошових переказів [75, с. 6]. Вказані показники пов'язуються між собою в контексті формування економічного середовища країни призначення, де проживає мігрант, приймаючи рішення про повернення на батьківщину.

Особливу увагу слід звернути на таке завдання, як удосконалення організації збору статистичної інформації щодо руху мігрантів та членів їх родин (іммігрантів, емігрантів та реемігрантів). Адже дані, що стосуються розкриття даного питання в окремих країнах є фрагментарними та недостатньо обґрунтованими, базуються на інтерв'ю, анкетуванні та інших вибіркових методах статистичного дослідження.

Важливим є інформаційна підтримка емігрантів та осіб, які повертаються з-за кордону в країну походження. Ключовим завданням тут має стати забезпечення доступу до інформації про нормативно-правові акти, права та обов'язки працівників, а також умови праці і соціального забезпечення в інших країнах, а також інформування мігрантів про можливості в країні їх походження з метою реалізації політики в сфері рееміграції.

Отже, підсумовуючи результати проведеного дослідження, можемо зробити висновок, що оцінка впливу міжнародної міграції на показники

людського розвитку та бідності не може бути об'єктивною по відношенню до світу в цілому, адже кожна країна чи регіон світу залежно від ролі у міграційній парі (країна походження чи країна призначення мігрантів) має особливі характеристики економічного та суспільного розвитку.

Аналізуючи наукові результати дослідників, які присвятили свої праці питанням грошових переказів трудових мігрантів, економічному зростанню і проблемам бідності та ґрунтували висновки на математичних моделях, можна спостерігати вплив зростання грошових переказів мігрантів на скорочення рівня бідності та позитивну динаміку людського розвитку.

В ході дослідження встановлено, що міграція населення не є головним чинником скорочення бідності в світі, а також запропоновано враховувати поділ мігрантів на стратифікаційні групи. Ідентифікація соціального статусу мігранта дозволяє визначити вплив міграції на соціально-економічний розвиток країни походження. Обґрунтовано важливість врахування не лише економічних (дохід мігрантів) та професійних (освіта) факторів поділу стратифікаційних груп, а й окреслено демографічні фактори (стать, вік, релігія, національність, сімейний стан тощо), використовуючи статистичні дані.

Натомість розвиток людського потенціалу країн та регіонів світу є важливим завданням регулювання міграції країнами міграційної пари мігрантів, адже, як було вказано вище, він трансформується під впливом міграційних потоків.

Сформульовані завдання мають теоретичне застосування та передбачають реалізацію практичних завдань на рівні центральних та регіональних органів влади, що повинно забезпечити злагоджений та системний підхід до вирішення проблем регулювання міжнародної міграції.

3.3. Детермінанти міграційних мотивів як передумова формування міграційних потоків та засіб оцінки міграційної привабливості країни

Сучасні міграційні процеси в усьому світі характеризуються надзвичайною динамічністю, що є закономірним в умовах глобалізації не тільки економічних відносин, але і всіх суспільних та політичних процесів. Це, у свою чергу, визначає формат залучення держави у процеси міграції людських ресурсів у зв'язку з тим, що окремі країни «класично» є їх постачальниками, а інші – чистими споживачами.

Поширення міжнародної міграції та інтеграція країни у світове співтовариство створює передумови для її участі у міжнародних міграційних процесах. Проте, часто демографічні проблеми, збільшення державних видатків, посилення навантаження на соціальні системи та політико-безпекові загрози багато в чому зумовлені проблемами еміграції працездатного населення, молодих спеціалістів, а також масової імміграції з інших країн. Крім того, інтенсифікація міграційних потоків змінює структуру пропозиції робочої сили, зокрема за її освітнім і професійним рівнем та обумовлює рівень середньої заробітної плати у регіонах, що найбільше долучені до міграційних процесів.

Останнім часом підходам до визначення факторів міграції властива значна різноманітність, разом з тим, в переважній більшості висновки досліджень тяжіють до пояснення міграційних переміщень мотивами максимізації доходів, а тому основними центрами тяжіння міграції визнаються країни ОЕСР як основні країни призначення. Зауважимо, що існуючі теорії міжнародної міграції переважно пояснюють формування та вектори міграційних потоків через дію економічних факторів (теорії, які аналізують закономірності міграції через динаміку показників безробіття, інфляції, ВВП, рівня оплати праці в країні та купівельної спроможності населення). З точки зору формальної логіки, чим більше безробіття, тим вищим буде показник мотивації до міграції. Тобто, на перший погляд, така залежність є лінійною. Однак, на практиці простежується дещо інший ефект. Зокрема, якщо порівняти рівень безробіття в

Україні, то згідно з статистичними даними за I півріччя 2017 р. він склав 9,6%, тоді як у Греції аналогічний показник дорівнює 21%, Іспанії – 17,3%. Натомість практика свідчить про те, що з України в Іспанію продовжується міграція українського населення (трудова міграція) [76]. Тобто не завжди різниця в макроекономічних показниках країн співвідноситься з їх міграційною привабливістю та міграційними мотивами мігрантів.

Так, визначити сукупність факторів та ступінь їх впливу на формування міграційних мотивів настільки складно, що ігнорувати соціо-демографічні, еколого-природничі, політико-безпекові та мовно-культурні фактори просто неможливо. Крім того, не можна лишити поза увагою роль міграційних мереж, зокрема, діаспор, вплив яких формувався іноді століттями. А історичні передумови геоекономічного розвитку, геополітичні зв'язки та їх генезис, а також існуючі геоекономічні ризики спричиняють формування унікального інституційного середовища, притаманного кожній країні світу, що синергетично поєднані у регіональному інституційному середовищі, яке формується в ході процесів регіональної інтеграції. Тому, звужувати пояснення даних процесів тільки до економічного підґрунтя формування міграційних мотивів не слід, що вимагає глибшого дослідження відповідних факторів.

Дослідження факторів, які впливають на формування міграційних мотивів та міграційних потоків, проводять такі вітчизняні та зарубіжні вчені та дослідники, як А. Агер (A. Ager) та Дж. Агер (J. Ager), Т.В. Айзенберг, К.В. Антоненко, М. Бін (M. Beine) [17], Дж. ДеВаард (J. DeWaard), А.П. Гайдуцький [314], Дж.-С. Гьорлах (J.-S. Görlach), К. Дагман (C. Dustmann), І.С. Кизима [374], Е.М. Лібанова, І.П. Майданік [396], О.А. Малиновська [407], А. Окатенко (A. Okatenko), К. Парсонс (C. Parsons) [17], О.В. Позняк, Дж. Реймер (J. Raymer), М.Д. Романюк [467], Дж. Рюст (J. Ruist) [229], У.Я. Садова, Н.А. Сирочук, Р. Стефанська (R. Stefańska), А. Фігель (A. Fihel), Х. де Хаас (H. Haas), М. Чайка (M. Czaika), В.Ю. Шалдишева. Не применшуючи їх внесок у розвиток знань про передумови та фактори міграції, додаткового дослідження потребує

ідентифікація факторів впливу на формування міграційних потоків відповідно до їх природи та відношення до інституційного, соціального, економічного, політичного та інших видів середовища для подальшого врахування при формуванні напрямів регулювання міграційних процесів. У зв'язку з цим, завданням є вивчення сукупності факторів формування міграційних мотивів потенційних мігрантів з метою їх систематизації.

Численні дослідження, присвячені проблемам міжнародної міграції, звертають увагу на існування факторів, які дають «поштовх» особі чи групі осіб ухвалити рішення про міграцію за кордон, однак розрізненість розуміння складу таких факторів та їх впливу на міграційні процеси вимагають їх обґрунтування та систематизації. Так, І.С. Кизимою систематизовано фактори впливу на міжнародну міграцію та структуровано їх в контексті теорії «притягування-виштовхування» за групами факторів: економічні, соціальні, культурні, політичні, екологічні [374]. Харченко А.О. та О.О. Антоненко всі фактори впливу на міграційні процеси ділять на соціально-демографічні, економічні та політичні [508]. Кислиця О.В. пропонує структурувати рушійні сили міжнародної трудової міграції на «глобальні фактори (економічні, демографічні, соціальні, політичні та інформаційні) та передумови (цивілізаційні, інституційні, інфраструктурні, функціонально-мережні)» [375].

Переведенцев В.І. досліджуючи питання факторів міграції, називає їх важливою рисою загальність та глибинність та протиставляє їх «приводам для міграції» (конкретним найближчим причинам для переселення) та «мотивам міграції» (суб'єктивному усвідомленню деяких більш-менш «поверхневих» причин) [443, с. 106].

Переведенцев В.І. виділяє «економічні, етнічні, демографічні, природні (природно-географічні), моральні, соціологічні, культурні, соціально-психологічні фактори» [443]. До суб'єктивних вчений відносить «територіальні відмінності в значущих для людини умовах життя» [443], а до об'єктивних – «індивідуальні особливості людей (потреби, інтереси, прагнення, ціннісні орієнтації, ідеали

тощо), які обумовлюють диференціацію рішень, що приймаються в одних і тих же умовах різними індивідами або групами» [443] фактори міграції.

Звісно, такий поділ є логічним з точки зору того, що остаточне рішення щодо міграції ухвалює індивід. Проте, яким чином пов'язані між собою ці фактори? В даному разі ми можемо поставити питання для дослідження наступним чином: як співвідносяться між собою об'єктивні фактори міграції?

Сабетова Т.В. робить висновок про те, що результати міграції значною мірою залежать від факторів, необчислюваних та таких, які не стосуються безпосередньо економічної ситуації, виділяючи серед них: «особливості законодавства, складність в'їзду; ступінь складності адаптації та асиміляції <...>; імідж країни (в розрізі міграції та міграційної політики); географічну доступність <...>» [472].

В цілому ж В.І. Переведенцев ділить фактори міграції на природні (територіальні відмінності у природних умовах) та суспільні (територіальні відмінності у суспільних умовах).

При цьому природні фактори він ділить і ще на орографічні, ґрунтові, гідрологічні, геологічні, кліматичні, фіто- та зоогеографічні [443, с. 107]. Вчений також висловлює думку про те, що «ці фактори впливають на міграцію не тільки прямо, але це непрямо, оскільки природні умови – природна основа багатьох виробництв» [443, с. 107].

До суспільних В.І. Переведенцев відносить широкі групи демографічних, етнічних, економічних, соціологічних, соціально-психологічних факторів [443, с. 108]. Оцінюючи позитивно комплексність цього підходу, дозволимо собі не погодитися з таким розмежуванням, адже:

по-перше, протиставляти природні і суспільні фактори в умовах інтенсифікації процесів суспільного відтворення та розвитку науки і техніки – не коректно. Можемо пояснити нашу думку тим, що динамічність та інтенсивність виробничих процесів визначає і інтенсивність використання природно-ресурсного потенціалу, що часто вступає у протиріччя з завданнями збереження природних ареалів флори і фауни (які також відносяться до

природних факторів), а також чистоти і безпечності навколишнього природного середовища (повітря, ґрунтів, водних ресурсів). З іншого боку, багатство природно-ресурсного потенціалу країни визначає її можливість розширювати виробничі процеси, а розвиток науки і техніки – їх ускладнювати. До речі науковий розвиток визначає і вищий рівень екологічної безпеки цих виробництв. Отже, як бачимо зв'язки між цими групами факторів дуже міцні, проте, неоднозначні, а тому розмежувати чітко їх вплив на міграцію також вважаємо досить складним;

по-друге, доступ населення до природних ресурсів визначається не тільки обсягами природних багатств країни, але й інституційним середовищем (права власності на природні ресурси, поширеність та міцність захисту екологічних прав населення, існуванням практик корпоративної соціальної відповідальності виробників).

В ході дослідження наукових праць виділені у них фактори міжнародної міграції згруповано за шістьма групами: економічні, соціо-демографічні, політико-безпекові, мовно-культурні, еколого-природничі та інституційні. Детальніше розгляд вченими та дослідниками факторів міжнародної міграції продемонстровано у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Підходи авторів до ідентифікації факторів міжнародної міграції населення

№ з/п	Група факторів	Автори, які досліджують
1	2	3
1	Економічні	І.С. Кизима [374], І.Н. Ганг (I.N. Gang), К. Гацкова (K. Gatskova), Дж. Лендон-Лейн (J. Landon-Lane), М.-Су Юнь (M.-Su Yun), Антоненко К.В., Шалдишева В.Ю., Ю.О. Курунова [386], О.Т. Риндзак [462], Й. Зену (Zenou Y.) [289], К. Дагтман (C. Dustmann), А. Окатенко (A. Okatenko), Н.А. Сирочук [480], А.П. Гайдучський [314], Ю.П. Гуменюк [333], Е.М. Лібанова, І.П. Майданік [396], О.А. Малиновська [407], О.В. Позняк, М.Д. Романюк [466], Р.Дж. Цебула (R.J. Sebula) [42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50], К. Кумбс (C. Coombs) [44, 45], К.М. Дукет (C.M. Duquette) [49], Ф.Г. Міксон (F.G. Mixon) [49], Дж. Холл (J. Hall) [43], Дж.Р. Кларк (J.R. Clark) [42], М. Фолей (M. Foley) [43], Дж.М. Александер (G.M. Alexander) [46], Р.К. Веддер (R.K. Vedder) [50], У. Найр-Райхерт (U. Nair-Reichert) [44, 45], М. Фафчемпс (M. Fafchamps) [88], А.М. Майда (A.M. Mayda) [178], В.І. Переведенцев [443], О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак [459]

Протовження табл. 3.4

1	2	3
2	Політико-безпекові	І.С. Кизима [374], Є.О. Ляшенко, Г.І. Пуйо, Р.Дж. Цебула (R.J. Sebula) [50], Р.К. Веддер (R.K. Vedder) [50], О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак [459]
3	Соціо-демографічні	І.С. Кизима [374], Ю.О. Курунова [386], О.Т. Риндзак [462], К. Дагманн (C. Dustmann), А. Окатенко (A. Okatenko), Н.А. Сирочук [480], А.П. Гайдучський [314], Ю.П. Гуменюк [90], Е.М. Лібанова, І.П. Майданік [396], О.А. Малиновська [407], О.В. Позняк, М.Д. Романюк [467], К. Кумбс (C. Coombs) [44, 45], К.М. Дукет (C.M. Duquette) [49], Ф.Г. Міксон (F.G. Mixon) [49], Дж. Холл (J. Hall) [43], Дж.Р. Кларк (J.R. Clark) [48], М. Фолей (M. Foley) [43], Р.Дж. Цебула (R.J. Sebula) [42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50], Р.К. Веддер (R.K. Vedder) [50], У. Наір-Райхерт (U. Nair-Reichert) [45], К. Мунші (K. Munshi) [188], Л.А. Біман (L. A. Beaman) [15], Х. Грейм (H. Graeme) [117], В.І. Переведенцев [443], О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак [459]
4	Мовно-культурні	І.С. Кизима [374], А. Адсера (A. Adsera), М. Питлікова (M. Pytlikova) [5], В.І. Переведенцев [443]
5	Еколого-природничі	І.С. Кизима [374], М. Бін (M. Beine) [17], К. Парсонс (C. Parsons) [17], А.В. Бохан [304], Н.Д. Конільйо (N.D. Coniglio), Г. Песке (G. Pesce) [60], К. Кумбс (C. Coombs) [44, 45], D.S. Massey [170], К.М. Дукет (C.M. Duquette) [49], Ф.Г. Міксон (F.G. Mixon) [49], Дж. Холл (J. Hall) [43], Дж.Р. Кларк (J.R. Clark) [48], М. Фолей (M. Foley) [43], Р.Дж. Цебула (R.J. Sebula) [42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50], Р.К. Веддер (R.K. Vedder) [50], У. Наір-Райхерт (U. Nair-Reichert) [44], В.І. Переведенцев [443]
6	Інституційні	М. Чайка (M. Czaika), Х. де Хаас (H. Haas), Т.О. Гнатюк, К. Мунші (K. Munshi) [188], Л.А. Біман (L.A. Beaman) [15]

Крім того, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак [459] виділяють також більш психологічні («потребнісні») мотиви міграції: прагнення «кращої долі, з заздності, через комплекс неповноцінності, прагнення більш повно реалізувати свій потенціал [459, с. 28-29]. На нашу думку, при визначенні основи формування міграційних мотивів населення слід використовувати не поняття «фактори» (економічні, політичні, демографічні, екологічні, культурні, етнічні, правові тощо), оскільки «фактор» є сукупністю чинників, що діють у середовищі, причому фактори середовища є надзвичайно різноманітними за походженням, характером та інтенсивністю дії, однак не всі вони впливають на формування міграційних мотивів.

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне використовувати поняття «детермінант міграційних мотивів» (від лат. *determinans* – визначальний), під яким слід розуміти домінуючий фактор (взаємопов'язану сукупність факторів), які обумовлюють формування міграційного мотиву та визначають параметри

міграційної схильності потенційного мігранта (тривалість та відстань міграції, спосіб життя та працевлаштування в країні призначення, фінансові аспекти заощаджень та грошових переказів). Тому для подальшого дослідження ми будемо використовувати термін «детермінант».

Детермінант є параметром: *вимірюваним* у конкретному вимірнику, якщо мова йде про явище чи обставини, які можна виміряти показниками або набором показників; *умовно вимірюваним*, якщо характеризуються обставини, правила (норми), традиції, звичаї, відносини, які формують загальне середовище перебігу суспільних явищ чи процесів (його оцінка залежить від важливості детермінанта на особистісному рівні та, відповідно, ступеня сприйняття інтенсивності дії фактору (факторів)), а також може виявлятися як інтегрований показник, заснований на бальній оцінці окремих параметрів. Сюди ж можна віднести і стохастичні змінні.

На основі вивчення існуючих теорій міжнародної міграції визначено, що при поясненні закономірностей міграційних процесів слід базуватися на інституційному підході, щодо застосування якого І.П. Майданік описує широке і вузьке розуміння. Зокрема вона вказує: «У першому випадку теоретики розглядають концепт інституцій як такий, що відображає структуру всього соціального середовища у межах якого індивіди приймають рішення, зокрема пов'язані з міграціями. У такому випадку дослідження міграційних процесів має відбуватися як у розрізі інфраструктурних чинників, що їх обумовлюють, так і через призму соціальних інститутів країн-донорів та реципієнтів <...>. У вузькому розумінні, інституційна теорія міграцій має справу з вивченням мережі приватних інституцій та добровільних організацій, основною функцією яких є забезпечення попиту, створеного дисбалансом між великою кількістю людей, які шукають можливість дістатися у багаті на капітал країни та обмеженістю можливостей потрапити у такі країни» [396, С. 110]. В цілому погоджуючись з описаним підходом, схилиємося в рамках даного дослідження до широкого розуміння інституційного підходу та вважаємо, що в цьому аспекті підхід, описаний у п. 1.1 та п. 1.3 є найбільш виправданим, оскільки він враховує

особливості розвитку країн міграційної пари, дію формальних та неформальних інститутів, а також ментальний рівень розвитку міжнародної міграції (формування внутрішніх мотивів осіб, потенційно мобільних, які зважають на всі зовнішні фактори при ухваленні рішення про зовнішню міграцію). Тому розвиток міграційних процесів знаходиться під визначальним впливом існуючих формальних та неформальних державних, суспільних та комерційних інститутів, правил, регламентів та традицій їх функціонування, їх взаємозв'язків, що обумовлює характер і параметри середовища перебігу міграційних процесів.

У своїх дослідженнях Р.Дж. Цебула (R.J. Sebula) [46], Дж.М. Александер (G.M. Alexander) [46] виокремлюють для проведення аналізу такі економічні фактори, як середній дохід сім'ї, вартість проживання середньої сім'ї, відсоток темпів зростання зайнятості, податкове навантаження на душу населення та у відсотках від особистого доходу. Крім того, до економічних детермінантів вченими також було зараховано обсяги державної підтримки та соціальних видатків на прикладі показників державних витрат початкових та середніх шкіл місцевого самоврядування в штаті на одного учня, а також допомогу у разі смерті чи інші допомоги на душу населення [46]. При цьому за результатами аналізу середній дохід сім'ї виявився найбільш значим детермінантом.

Економічна свобода підвищує рівень ефективності ринкових механізмів, сприяє економічному зростанню, розвитку та персональному процвітання. Цебула Р.Дж. та Кларк Дж.Р. приділили цим питанням ряд власних досліджень, зокрема провели емпіричний аналіз зв'язків міграції з економічною та персональною свободою (2013 р.) [48]. При цьому дане дослідження відрізняється від попередніх досліджень Р.Дж. Цебули та Дж.М. Александра [46] тим, що в багатофакторну модель оцінки впливу детермінантів на міграційні потоки (а чисту міграцію, або міграційний приріст) ними було додано індекс, яким вимірюється економічна свобода. В результаті вони підтвердили дві основні гіпотези: 1) показники чистої міграції позитивно залежать від рівня економічної свободи; 2) показники чистої міграції прямо залежать від рівня особистої свободи. В цілому вони доходять висновку, що «держави, які

пропонують вищий рівень економічної та персональної свободи можуть розраховувати на зростання міграційного приросту та, як наслідок, економічного зростання» [48, с. 57].

В такому ж контексті Р.Дж. Цебула провів також дослідження впливу оподаткування. Ним побудовано економетричну модель функцій валової чисельності іммігрантів в країну з урахуванням, на відміну від попередніх моделей [47, 48], детермінантів фіскальної політики держави, зокрема, ставки податку на майно та ставки податку на особисті доходи.

Цікавим є підхід, якого вони спільно з У. Наір-Райхерт та К. Кумбсом [45] дотримуються в іншому дослідженні, вказуючи на можливе розуміння міграційного рішення по аналогії з інвестиційними – тобто рішення переміщення з однієї території на іншу, що переслідує максимізацію майбутньої вартості (економічних вигід).

Крім того, щодо витрат на проживання Р.Дж. Цебула робить висновок про те, що складність порівняння даного показника між країнами міграційної пари полягає у складності порівняння споживчих кошиків між країнами [47, с. 195].

Вивчення процесів та закономірностей формування міграційних мотивів досліджуються не тільки на міжнародному рівні, але й у регіональному вимірі (на рівні регіонів окремих країн). Зокрема, І.А. Лапшина вперше за допомогою економетричного моделювання довела, що найбільш вагомими факторами зовнішньої міграції населення є показники соціально-економічного розвитку областей України: «чисельність населення, обсяги трудових ресурсів, рівень доходу, кількість промислових підприємств, рівень кредитування суб'єктів господарської діяльності та ступінь зовнішньої конкурентоспроможності підприємств області» [388]. Разом з тим, виходячи з регресійного рівняння впливу обраних нею факторів на зовнішню міграцію [388], слід виділити окремі регресійні коефіцієнти, які видаються сумнівними. Зокрема, за її висновками, кількість вибулих з країни (емігрантів) є оберненою до таких показників, як кількість померлих, рівень дитячої смертності, кількість вивільнених працівників та витрати на побутові послуги на одного мешканця.

Цікавим з точки зору економетричної оцінки впливу інституційного середовища міграційних потоків є дослідження Н.Г. Ваврищук, яка спростувала гіпотезу про те, що у країнах ЄС формується спільна міграційна політика. Науковець ввела у рівняння стохастичні змінні, які враховують, по-перше, факт сусідства країн походження і призначення, а по-друге, членство країни призначення у ЄС-15 [306].

Для цілей даного дослідження проаналізовано ряд економетричних моделей закономірностей міграційних потоків та визначено фактори, які включалися вченими та дослідниками до розрахунку поведінки показників чистої міграції (міграційного приросту) або еміграції. Такі фактори структуровано за групами, визначеними у табл. 3.4, а також систематизовано висновки авторів щодо поведінки результуючого показника при зростанні інтенсивності дії фактору (табл. Н.1 Додатку Н). За результатами дослідження наукових праць вважаємо за доцільне шляхом поєднання економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих факторів з інституційними визначити отримати відповідні групи детермінантів формування міграційних мотивів потенційного мігранта (рис. 3.20).

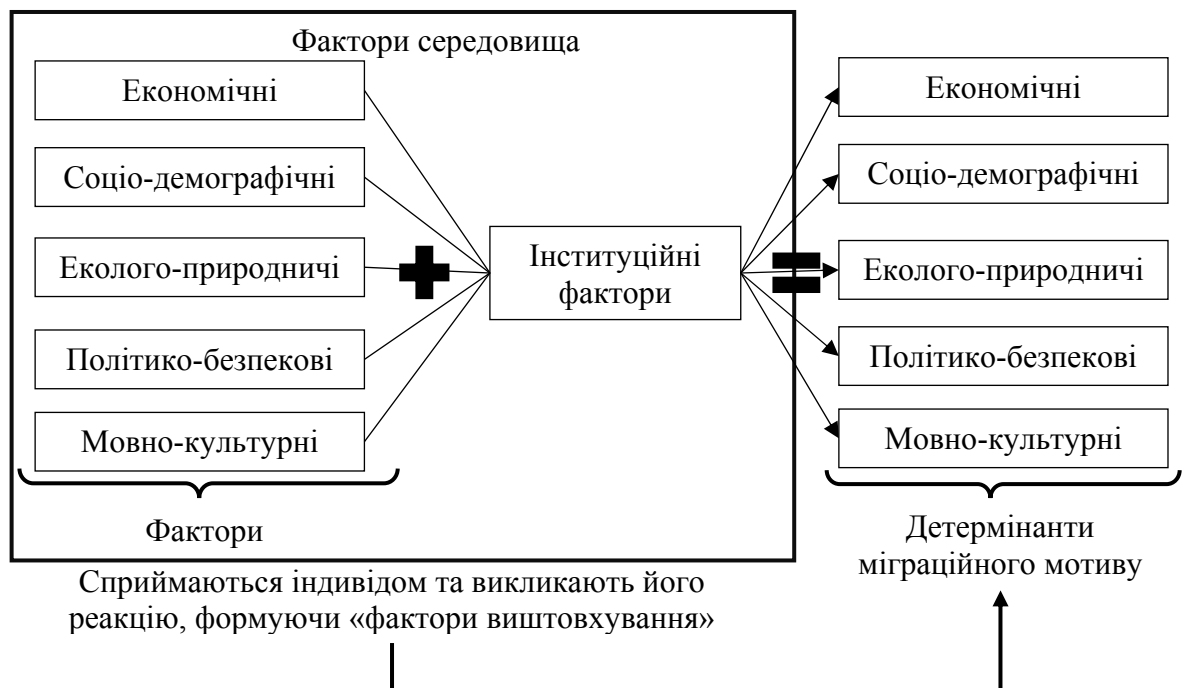
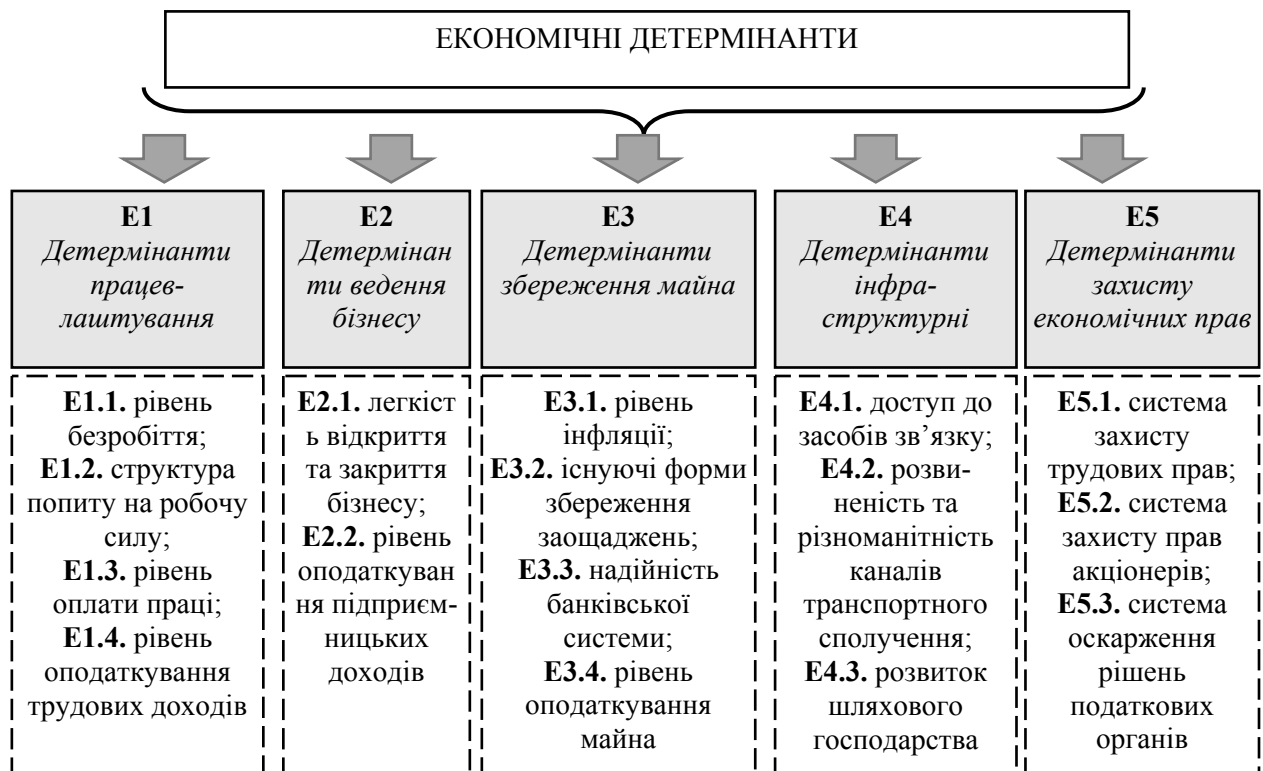

Рис. 3.20. Логіка визначення детермінантів формування міграційного мотиву

Економічні фактори охоплюють численні макроекономічні, фінансові (в т.ч. фіскальні), інфраструктурні фактори (розвиток інфраструктури, розміщення продуктивних сил), а інституційні в даному разі представляють собою сукупність формальних інститутів (органів влади), систему норм права та відповідні політики держави, спрямовані на встановлення режимів та умов інвестування, системи оподаткування, управління грошовою масою, ведення бізнесу та працевлаштування тощо.

Детермінанти, утворювані цими факторами, представлені на рис. 3.21. «Головним фактором, що сприяє міжнародній трудовій міграції, – пише Р.Д. Стаканов, – є відмінність в економічному розвитку країн світу, а, відповідно, і у рівні оплати праці між країнами-експортерами та країнами-імпортерами робочої сили» [485].

Примітка: у кодуванні ЕХ та ЕХ.Х символ Х – арабські цифри, що демонструють ієрархічну структуру групи детермінантів

Рис. 3.21. Економічні детермінанти формування міграційних мотивів (власна розробка)

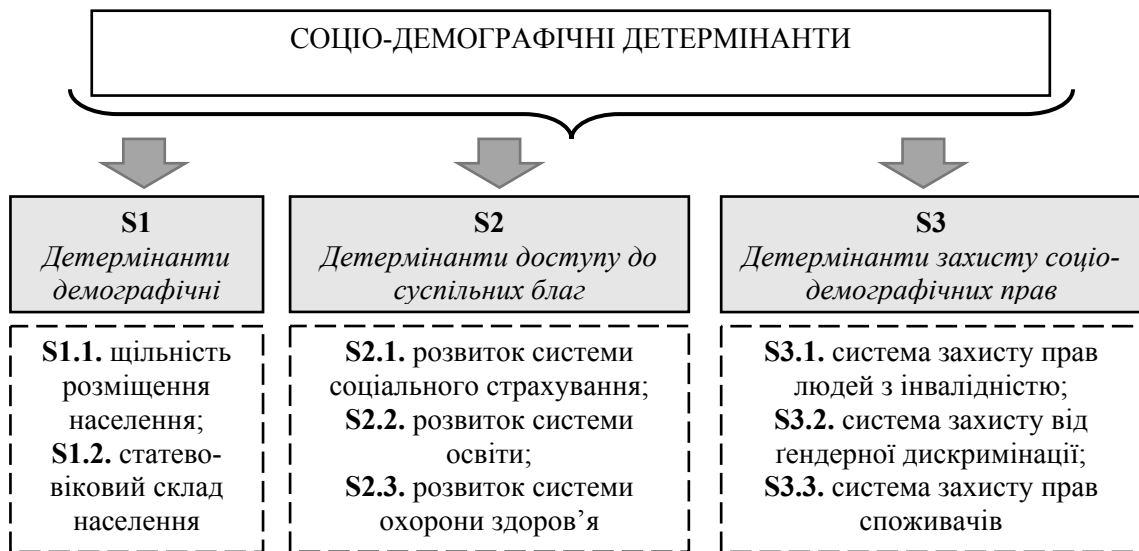
Стасюк М.О. обґрунтував, що «переміщення робочої сили знаходиться у прямій залежності від таких факторів у районі еміграції, як зубожіння населення, що є наслідком стагнації економіки, безробіття, а у регіоні імміграції – швидке економічне зростання, попит на робочу силу певної кваліфікації» [486]. Крім того, він вказує на ряд чинників, які з'являються з утвердженням суверенітету держав («попит на керівників нового типу для забезпечення ринкових структур, диспропорція на ринку праці на працівників низької кваліфікації, масове вивільнення працівників, поглиблення соціально-економічної кризи та зниження життєвого рівня населення» [486]).

Важливим економічним детермінантом, який характеризує альтернативні фактори «притягування-виштовхування», є потенційні витрати на здійснення міграції (витрати, пов'язані з залишенням країни походження та переміщенням у країну призначення). Зокрема, витрати на міграцію необхідно враховувати при аналізі основних детермінантів міграції всередині, оскільки обсяги економічних та інших вигід від міграційного переміщення за кордон залежать не тільки від географічної відстані (як правило, зумовлює обсяги транспортних та подібних витрат), але й «соціальної відстані», яка базується на сприйнятті суспільства та соціально-економічних умов життя в країні призначення.

Крім того, потужним інституційним детермінантом є наявність міграційних мереж. Виходячи з результатів досліджень, проведених К. Мунші [188], Л.А. Біман [15] та Х. Граем [117], можна сформулювати висновок про те, що такі мережі відіграють ключову роль у зниженні міграційних втрат (витрат або упущених економічних вигід від ухвалення та реалізації міграційного рішення), а також спрощенні міграційних потоків (сприяння та координація, усунення окремих бар'єрів шляхом виправлення асиметричності використовуваної потенційним мігрантом інформації). Соціальні мережі стають потужним суб'єктом інституційного середовища регулювання міграційних потоків, оскільки де-факто не тільки полегшують

мобільність, але і допомагають мігрантам інтегруватися у соціально-економічні умови приймаючого суспільства.

Соціо-демографічні фактори передбачають гендерно-вікову, освітньо-професійну структуру населення, інфраструктурні фактори (розвиток системи освіти, охорони здоров'я, соціального страхування та їх дієвість, а також система норм права та відповідні політики держави, спрямовані на розвиток освіти та охорони здоров'я, пенсійна політика, політика підтримки незахищених верств населення та недопущення дискримінації). Детермінанти, утворювані соціо-демографічними факторами, продемонстровані на рис. 3.22.

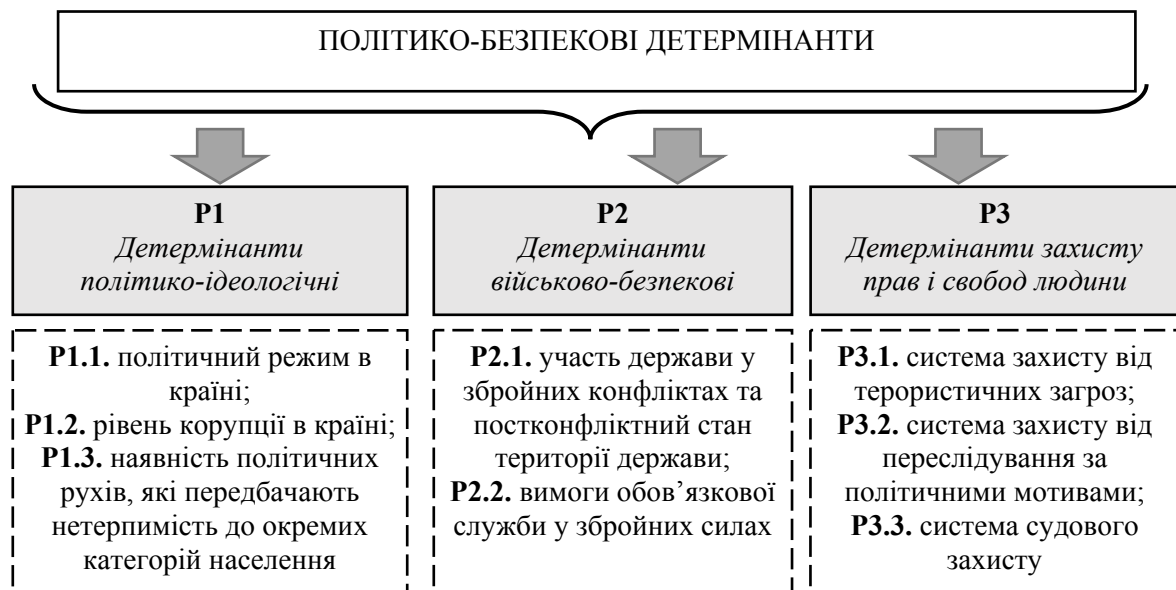

Примітка: у кодуванні SX та SX.X символ X – арабські цифри, що демонструють ієрархічну структуру групи детермінантів

Рис. 3.22. Соціо-демографічні детермінанти формування міграційних мотивів (власна розробка)

Заремба Г.Р. розглядає поєднання соціальних та інституційних факторів у контексті формування прикордонних міграційних мереж та активізації малого прикордонного руху. «Потенційні мігранти, – пише він, – часто живуть у прикордонних регіонах, що можна пояснити їхнім включенням у міграційні мережі, ближчі культурні та економічні зв'язки із сусідніми країнами, правові умови» [360 с. 44]. Кількісну оцінку впливу міграційних мереж дала у своєму дослідженні Н.Г. Ваврищук, визначивши, що «зростання рівня міграції у поточному році на 1 % сприяє збільшенню рівня міграції у наступному році на 0,6–0,7 %» [306].

Політико-безпекові фактори складаються з особливостей діючої системи державного управління, рівня демократизації та зрілості громадянського суспільства, а інституційні в даному випадку представлені сукупністю формальних інститутів (органів влади), системою норм права та існуючою системою захисту громадянських прав та свобод. До цієї ж категорії факторів належать ризики військових конфліктів, утворення реакційних політичних рухів (тих, які передбачають нетерпимість до окремих верств та категорій населення). Детермінанти, утворювані цими факторами, приведені на рис. 3.23.

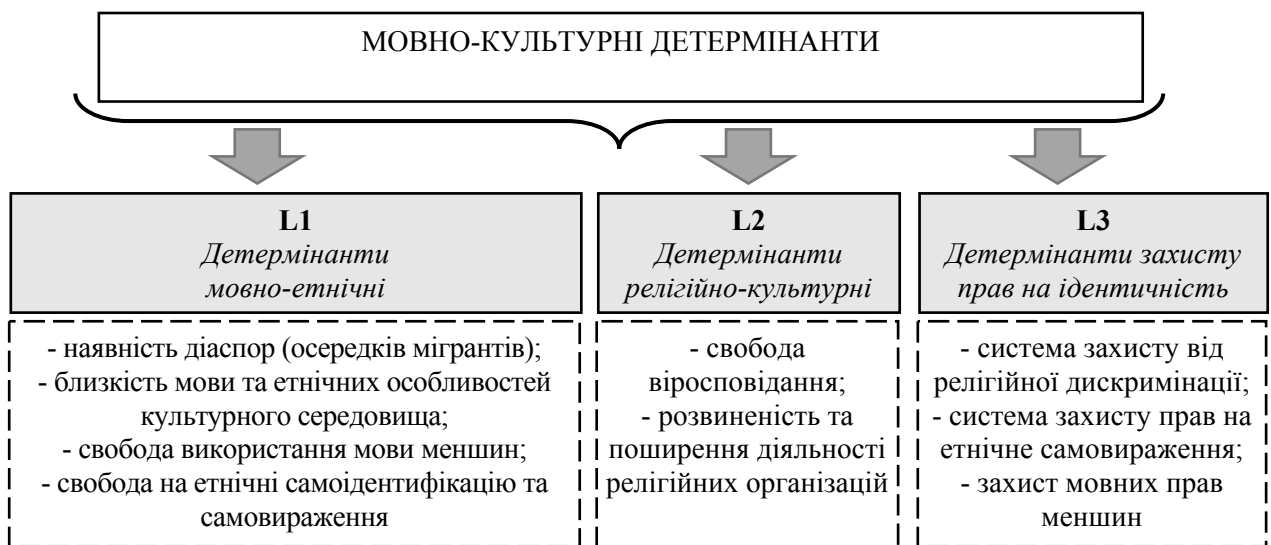

Примітка: у кодуванні РХ та РХ.Х символ Х – арабські цифри, що демонструють ієрархічну структуру групи детермінантів

Рис. 3.23. Політико-безпекові детермінанти формування міграційних мотивів (власна розробка)

Нині конфлікт в Сирії продовжує залишатися найбільшим рушієм міграції, однак, триваюче насильство в Афганістані та Іраку, зловживання в Еритреї, а також бідність в Косово також ведуть людей на пошук кращого життя у інших місцях. Зокрема, за даними ВВС, Німеччина отримала найбільшу кількість нових заявок на отримання статусу біженця в 2015 році – більш ніж 476 тис. звернень, Угорщина потрапила на друге місце за кількістю заяв про надання притулку, оскільки переважна більшість мігрантів мігрувало суходолом через Грецію та Західні Балкани – до неї надійшло 177,1 тис. звернень [183].

Мовно-культурні фактори включають численні фактори мовного, етнічного, культурного, релігійного середовища, які сформовані в державі в цілому або в окремих її регіонах. В цьому разі слід також враховувати функціонування як формальних інститутів (державної мовної та культурної політики, релігійних та культурних організацій), так і неформальних (етнічні осередки та неформальні утворення, діаспори, релігійні конфесії, носії мови та культури). Крім того, слід віднести до цієї категорії відповідні норми права та існуючу систему захисту від етнічної, расової, мовної та релігійної дискримінації (рис. 3.24).

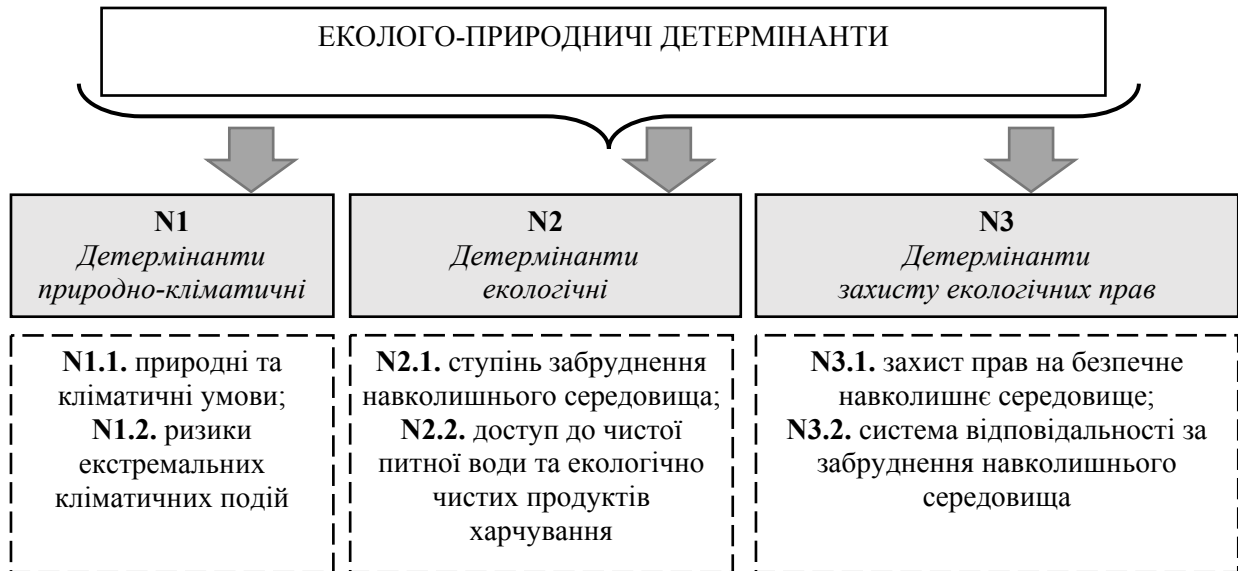

Примітка: у кодуванні LX символ X – арабські цифри, що демонструють ієрархічну структуру групи детермінантів (виходячи з комплексності детермінати даної групи укрупнено)

Рис. 3.24. Мовно-культурні детермінанти формування міграційних мотивів (власна розробка)

Еколого-природничі фактори включають, з одного боку, відносно усталені фактори природно-ресурсного потенціалу (в короткостроковій перспективі цимовно не залежать від антропогенного впливу), а з іншого, – фактори стану навколишнього природного середовища, що зумовлює якість повітря, доступ до чистої води та екологічно чистих і безпечних продуктів харчування, а також частоту та силу екстремальних кліматичних подій. Інституційні фактори представлені системою екологічного законодавства, екологічною політикою

держави та існуючими механізмами захисту дотримання прав населення на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище, створену систему захисту в умовах природних катастроф тощо. Детермінанти, утворювані цими факторами, визначені на рис. 3.25.

Примітка: у кодуванні NX та NX.X символ X – арабські цифри, що демонструють ієрархічну структуру групи детермінантів

Рис. 3.25. Еколого-природничі детермінанти формування міграційних мотивів (власна розробка)

Наявність та інтенсивність дії факторів «притягування-виштовхування» міграційної пари, визначає схильність мігранта до вибору країни призначення. Опрацювання підходу С.Е. Сардака до пояснення терміну «соціалізація» в контексті глобалізації, дозволило встановити, що, на його думку, «теоретичні аспекти та практичні умови соціалізації економіки в основному ототожнюються з зростанням ролі соціальної складової в людській діяльності та збільшення можливостей формування та реалізації людського потенціалу» [232]. При цьому основний наголос ми робимо на окреслених Сардаком С.Е. процесах або подіях, що «спричиняють зміну індивідуального, групового або організаційного зрушення у свідомості, умовах, поведінці індивіда або суспільства з точки зору соціальних систем (які взаємопов'язані з природними, біологічними, технологічними, системами управління)» [232]. Це дозволяє обґрунтувати необхідність виділення

аналітичного зрізу формування міграційного мотиву – особистісних факторів, які є «фільтром» сприйняття інтенсивності та важливості дії окремих детермінантів.

Інтенсивність детермінанту можна продемонструвати шкалою від мінімального до максимального значення, яке визначається оцінкою окремими мігрантами чи потенційними мігрантами. Таким чином, набір та інтенсивність детермінантів, які формують міграційні мотиви окремої особи, можна назвати особистісними факторами «притягування-виштовхування» – формування міграційного мотиву та мотиву повернення на батьківщину (їх структура продемонстрована на рис. 3.26).

Рис. 3.26. Особистісні фактори «притягування-виштовхування» формування міграційного мотиву та мотиву повернення на батьківщину

Виходячи із розробленої системи детермінантів формування міграційних мотивів для аналізу економічного середовища міжнародної міграції в межах окремих регіональних інтеграційних об'єднань, обрано показники для параметризації причино-наслідкових зв'язків міжнародної міграції людських ресурсів. Визначено для аналізу міграційних потоків використовувати два види показників:

1) показники-детермінанти – показники (ідентифіковані фактори, величина яких підлягає вимірюванню або відносній оцінці), що впливають на розвиток явища міжнародної міграції та обумовлюють зростання/зниження міграційної мотивації;

2) показники-індикатори – показники, що демонструють перебіг міграційних процесів, тобто параметри та результати міграційних переміщень (зміна структури та динаміки міграційних потоків).

Ідентифіковано показники-детермінанти та показники-індикатори відповідно до виділених вище груп детермінантів, за якими їх і структуровано:

1) опис показників, що використовуються для оцінки економічних детермінантів (табл. П.1 Додатку П);

2) опис показників, що використовуються для оцінки соціо-демографічних детермінантів (табл. П.2 Додатку П);

3) опис показників, що використовуються для оцінки політико-безпекових детермінантів (табл. П.3 Додатку П);

4) опис показників, що використовуються для оцінки мовно-культурних детермінантів (табл. П.4 Додатку П);

5) опис показників, що використовуються для оцінки еколого-природничих детермінантів (табл. П.5 Додатку П).

За результатами вивчення існуючих підходів до визначення детермінантів формування міграційних потоків сформульовано наступні висновки:

1. Для цілей формування обґрунтованих положень міграційної політики держави доцільно, перш за все, вивчати та структурувати базис формування міграційних мотивів, адже саме на рівні міграційних мотивів закладаються в подальшому параметри майбутніх міграційних переміщень. Разом з тим, вважаємо за доцільне при ідентифікації таких факторів використовувати інституційний підхід, зокрема, положення теорії суспільного капіталу.

2. Запропоновано використовувати поняття «детермінант міграційних мотивів», під яким слід розуміти домінуючий фактор (взаємопов'язану сукупність факторів), що обумовлює формування міграційного мотиву та

визначає параметри міграційної схильності потенційного мігранта (тривалість та відстань міграції, спосіб життя та працевлаштування в країні призначення, фінансові аспекти заощаджень та грошових переказів). Визначено, що ці детермінанти можуть бути вимірюваними (якщо їх можна виміряти конкретними показниками або набором показників у певному вимірнику) та умовно вимірюваними (якщо їх оцінка залежить від важливості детермінанта на особистісному рівні та ступеню сприйняття інтенсивності дії).

3. Визначено систему економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурними та еколого-природничих детермінантів міграційних мотивів шляхом поєднання факторів відповідного середовища з інституційними факторами, виходячи з доцільності використання інституційного підходу в дослідженні міжнародної міграції (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Детермінанти формування міграційних мотивів

Група	Детермінанти	Складові детермінантів
1	2	3
Економічні	Детермінанти працевлаштування	рівень безробіття (E1.1); структура попиту на робочу силу (E1.2); рівень оплати праці (E1.3); рівень оподаткування трудових доходів (E1.4)
	Детермінанти ведення бізнесу	легкість відкриття та закриття бізнесу (E2.1); рівень оподаткування підприємницьких доходів (E2.2)
	Детермінанти збереження майна	рівень інфляції (E3.1); існуючі форми збереження заощаджень (E3.2); надійність банківської системи (E3.3); рівень оподаткування майна (E3.4)
	Детермінанти інфраструктурні	доступ до засобів зв'язку (E4.1); розвиненість та різноманітність каналів транспортного сполучення (E4.2); розвиток шляхового господарства (E4.3)
	Детермінанти захисту економічних прав	система захисту трудових прав (E5.1); система захисту прав акціонерів (E5.2); система оскарження рішень податкових органів (E5.3)
Соціо-демографічні	Детермінанти демографічні	щільність розміщення населення (S1.1); статево-віковий склад населення (S1.2)
	Детермінанти доступу до суспільних благ	розвиток системи соціального страхування (S2.1); розвиток системи освіти (S2.2); розвиток системи охорони здоров'я (S2.3)
	Детермінанти захисту соціо-демографічних прав	система захисту прав людей з інвалідністю (S3.1); система захисту від гендерної дискримінації (S3.2); контроль якості товарів та послуг (S3.3)

Продовження табл. 3.5

1	2	3
Політико-безпекові	Детермінанти політико-ідеологічні	політичний режим в країні (P1.1); рівень корупції в країні (P1.2); наявність політичних рухів, які передбачають нетерпимість до окремих категорій населення (P1.3)
	Детермінанти військово-безпекові	участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави (P2.1); вимоги обов'язкової служби у збройних силах (P2.2)
	Детермінанти захисту громадянських прав і свобод	система захисту від терористичних загроз (P3.1); система захисту від переслідування за політичними мотивами (P3.2); система судового захисту (P3.3)
Мовно-культурні	Детермінанти мовно-етнічні	наявність діаспор (осередків мігрантів); близькість мови та етнічних особливостей культурного середовища; свобода використання мови меншин; свобода на етнічні самоідентифікація та самовираження (L1)
	Детермінанти релігійно-культурні	свобода віросповідання; розвиненість та поширення діяльності релігійних організацій (L2)
	Детермінанти захисту прав на ідентичність	система захисту від релігійної дискримінації; система захисту прав на етнічне самовираження; захист мовних прав меншин (L3)
Еколого-природничі	Детермінанти природно-кліматичні	природні та кліматичні умови (N1.1); ризики екстремальних кліматичних подій (N1.2)
	Детермінанти екологічні	ступінь забруднення навколишнього середовища (N2.1); доступ до чистої питної води та екологічно чистих продуктів харчування (N2.2)
	Детермінанти захисту екологічних прав	захист прав на безпечне навколишнє середовище (N3.1); система відповідальності за забруднення навколишнього середовища (N3.2)

4. Описано систему показників та інформаційних джерел, використання яких є доцільним для встановлення зв'язків дії визначених детермінантів на формування міграційних потоків у країнах та регіонах. Дані показники та джерела інформації стали базисом для дослідження регіональних особливостей міграційних потоків на основі оцінки впливу соціо-демографічних, економічних, політико-безпекових та еколого-природничих детермінантів на їх формування та оцінки відповідних гео економічних ризиків.

Висновки до розділу 3

Дослідження соціально-економічних наслідків міжнародної міграції та грошових переказів на макrorівні (національному рівні) та мікрорівні (рівні окремих мігрантів та домогосподарств), а також факторів формування міграційних мотивів мігрантів дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Встановлено, що значення грошових переказів буде залежати від етапу розвитку країн міграційної пари та впливатиме в коротко- чи довгостроковій перспективі на обсяги експортно-імпортних операцій, курс національної валюти, дефіцит платіжного балансу та рівень прямих іноземних інвестицій. Встановлено спектр можливостей і ризиків долучення країни до процесів міжнародної міграції людських ресурсів в залежності від її ролі у міграційній парі. Окреслена в дослідженні взаємозалежність міжнародної міграції та грошових переказів з макроекономічними показниками розвитку країн міграційної пари, а також сформульовані ризики та можливості долучення країн до процесів міжнародної міграції дозволило визначити напрями регулювання міграційних процесів та пов'язаних із ними економічних процесів та фінансових потоків.

2. Визначено, що для країн походження слід визначити наступні напрями державного регулювання соціально-економічних процесів, пов'язаних з міграцією людських ресурсів:

- стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій, що сприятиме залученню працівників високої кваліфікації, розвитку матеріально-технічної та технологічної бази, створенню нових робочих місць та підвищенню продуктивності праці;

- стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу, що сприятиме рееміграції населення та зниженню рівня еміграції, зростанню його зайнятості у секторах економіки, розвитку особистої підприємницької діяльності;

- розвиток інфраструктури фінансового ринку та зростання доступності інвестування у фінансові інструменти з метою розширення альтернатив здійснення приватних інвестицій та розвитку підприємництва;

- підвищення доступності та ефективності використання депозитів для здійснення заощаджень населенням, що стимулюватиме формування банківського капіталу та фінансування потреб економіки;

- зниження фіскального тиску на доходи мігрантів та спрощення системи адміністрування відповідних податків при декларуванні іноземних доходів, що сприятиме детінізації грошових надходжень в країну.

3. Для країни призначення сформульовано напрями державного регулювання соціально-економічних процесів, пов'язаних з міграцією людських ресурсів наступним чином:

- сприяння залученню висококваліфікованих працівників, зокрема через трансфер трудових ресурсів транснаціональними компаніями та спільними підприємствами;

- забезпечення формування людського потенціалу базуючись на внутрішніх ресурсах країни, що прийтиме інтелектуального, технологічного, інфраструктурного та іншого середовища для розвитку інновацій;

- зниження вартості здійснення грошових переказів, що сприятиме детінізації грошових доходів мігрантів, дозволить сформувати додатковий попит на банківські послуги та продукти;

- підвищення доступності та ефективності використання депозитів для здійснення заощаджень мігрантами при здійсненні їх заощаджень до моменту грошового переказу;

- посилення контролю роботодавців, що наймають мігрантів, з точки зору офіційного працевлаштування задля забезпечення повноти фіскальних надходжень.

4. Виходячи з специфіки реалізації таких завдань регулювання соціально-економічних процесів, пов'язаних з міграцією, вважаємо, що для обох країн міграційної пари обов'язковим є створення належного інституційного середовища формування та узгодження державних політик, зокрема, положень міграційної політики з іншими політиками, які стосуються передумов та наслідків міграції та інтеграції. В свою чергу зміцнення інституцій вважаємо необхідним для усунення загроз і нівелювання ризиків країн, які пов'язані з

міграцією, а також реалізації можливостей від міжнародної міграції людських ресурсів. Перш за все, удосконалення формальні інститути суспільства (нормативно-правова база країни), а прозорі прозорі та дієві механізми взаємодії інституційних суб'єктів суспільства усунуть інституційні розриви у системі регулювання міжнародної міграції, її передумов та наслідків.

5. Міжнародна міграція людських ресурсів стає особливо актуальною в умовах асиметричності економічних та соціо-демографічних криз, які позначаються на добробуті населення, компенсуючи такі дисбаланси зростанням грошових переказів мігрантів, які підвищують рівень життя населення та, відповідно, національного доходу країн походження та зниженням навантаження безробітних на робочі місця у них. Дослідження співвідношення показників людського розвитку та грошових переказів мігрантів у ВВП, а також узагальнення підходів вчених і дослідників до пояснення значення грошових переказів дозволили зробити висновок про необхідність врахування поділу мігрантів на стратифікаційні групи при аналізі закономірностей формування потоків грошових переказів. Так, ідентифікація соціального статусу мігранта дозволяє визначити вплив міграції на соціально-економічний розвиток країни походження. Обґрунтовано важливість врахування не лише економічних (дохід мігрантів) та професійних (освіта) факторів поділу стратифікаційних груп, а й окреслено демографічні фактори (стать, вік, релігія, національність, сімейний стан тощо) на основі аналізу статистичних даних.

6. Враховуючи те, що розвиток людського потенціалу країн є важливим завданням їх стратегії, вважаємо, що регулювання процесів міжнародної міграції повинно сприяти досягненню цього завдання. Тому сформульовано завдання регулювання міжнародної міграції з урахуванням завдань збереження та розвитку людського потенціалу. Це дозволить в перспективі удосконалити соціальну політику країни, її освітню, інформаційну політику та політику зайнятості та отримати позитивні результати від міжнародної міграції населення. Представлені рекомендації щодо завдань регулювання досліджуваних процесів мають теоретичне застосування та передбачають реалізацію практичних завдань

на рівні центральних та регіональних органів влади, що повинно забезпечити злагоджений та системний підхід до вирішення проблем регулювання міжнародної міграції.

7. Потенційними проблемами, з якими стикається Україна у зв'язку з активізацією еміграційних процесів є наступні:

1) демографічні: зниження рівня народжуваності, оскільки мігрантами (як коротко-, так і довгостроковими) є, як правило, особи репродуктивного віку, здатні народжувати дітей (їх міграції або відстрочують народження дітей, або уможливають їх народження на території іншої країни); старіння населення, що провокує підвищення навантаження на пенсійний фонд (зниження внесків, фінансові обмеження індексації пенсій, зростання відсотку пенсійних відрахувань);

2) економічні: зниження кількості трудові ресурси, які в змозі отримати вищу або професійну освіту в Україні та поповнити вітчизняний ринок праці через поширення студентської міграції або міграції одразу після здобуття вищої освіти; втрата людського потенціалу через міграцію працездатного населення (втрата знань, навичок, компетенцій, які втрачаються в ході зайнятості нижчої кваліфікації), що не ліквідується навіть в результаті рееміграції, оскільки наявне «марнування мізків» не дозволяє відновити втрачений потенціал; зниження рівня фіскальних надходжень (трудова доходи громадян, отримані за кордоном, не декларуються і не стають об'єктом оподаткування для нарахування податків та зборів, так само, як і доходи у вигляді переказів родинам мігрантів); зростання тіньового сектору економіки через тінізацію фінансових потоків грошових переказів мігрантів);

3) соціальні: загострення проблем «соціального сирітства» та дистанціювання родин, зростання кількості розлучень на цій підставі; зростання чисельності соціальних «утриманців» – осіб, не мотивованих до економічної активності, що живуть за рахунок грошових переказів мігрантів; дистанціювання батьків та дорослих дітей, що спричиняє проблеми утримання та догляду осіб похилого віку; зростання ризиків потрапляння мігрантів у схеми

торгівлі людьми (трудової та сексуальної експлуатації, торгівлі органами тощо) або долучення до кримінальних схем.

6. Для подолання негативних наслідків зовнішньої міграції в Україні, її перебіг слід контролювати, зокрема в частині введення умов відкриття державних кордонів, тимчасових обмежень перебування трудових мігрантів за кордоном, оскільки, як правило міграційні потоки відбуваються з країн з нижчим рівнем життя населення до країн з вищим рівнем. І хоча однією з переваг досліджуваного явища є інтеграція України у європейські ринки, зокрема ринок праці, наша держава ще не готова долучитися повномасштабно до відкриття державних кордонів для руху мігрантів, оскільки недоліки чинного вітчизняного законодавства щодо питань соціального захисту та працевлаштування, не дозволяють захистити права і забезпечити добробут українців, працюючих за кордоном.

7. Невідкладним заходами уникнення негативних наслідків зовнішньої міграції можна назвати такі:

1) оперативний моніторинг внутрішньої та зовнішньої міграції з метою отримання релевантних даних щодо змін у її обсягах та напрямках для прийняття рішень щодо впровадження національних та регіональних програм зайнятості;

2) підписанням міжнародних угод про працевлаштування та соціальний захист трудових мігрантів, що дозволить підвищити якість умов праці та побуту населення України, що мігрувало за кордон для працевлаштування, зокрема шляхом легалізації їх трудового перебування за кордоном;

3) удосконалення системи вищої освіти у векторі її орієнтації на потреби національного та регіональних ринків праці.

8. Для цілей формування обґрунтованих положень міграційної політики, а також з метою розробки економіко-математичних моделей, здатних пояснити закономірності міжнародної міграції людських ресурсів, структуровано базис ідентифікації факторів формування міграційних мотивів на основі інституційного підходу, адже саме на рівні міграційних мотивів закладаються параметри майбутніх міграційних переміщень. Запропоновано використовувати поняття

«детермінант міграційних мотивів», під яким слід розуміти домінуючий фактор (взаємопов'язану сукупність факторів), що обумовлює формування міграційного мотиву та визначає параметри міграційної схильності потенційного мігранта (тривалість та відстань міграції, спосіб життя та працевлаштування в країні призначення, фінансові аспекти заощаджень та грошових переказів). У результаті сформовано систему економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-етнічних та еколого-природничих детермінантів шляхом поєднання факторів відповідного середовища з інституційними факторами виходячи з доцільності використання інституційного підходу в дослідженні міжнародної міграції. Для забезпечення прикладного значення сформованого переліку, описано систему показників та інформаційних джерел, використання яких дає змогу оцінити причинно-наслідкові зв'язки дії окреслених детермінантів на формування міграційних потоків у країнах, що стало базисом для побудови економіко-математичної моделі міграційної привабливості.

Результати досліджень даного розділу опубліковані у працях [465, 515, 516, 520, 521, 531, 532, 536, 539, 540, 547, 243].

РОЗДІЛ 4

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ КРАЇНИ ТА ЇЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

4.1. Оцінка геоekonomічних ризиків країн як елементу середовища перебігу міграційних процесів

В процесі формування міграційної політики слід враховувати соціально-ekonomічні передумови міграційних процесів у країні, її етнічно-релігійний профіль, культурно-освітнє та екологічне середовище країни, що формують фактори «притягування-виштовхування» та визначають фактичний стан долучення країни до процесів міжнародної міграції людських ресурсів. Переведенцев В.І. у своїй праці з методології дослідження міграції окреслює два методи визначення причин, під впливом яких виникає бажання мігрувати:

«1) порівняння об'єктивно існуючих відмінностей в умовах життя населення різних місць та відмінностей у перебігу міграційних процесів у цих місцях;

2) встановлення причин міграції за допомогою фіксації думок самих мігрантів або пов'язаних осіб про причини зміни місця проживання» [443, с. 108].

Нами визначено за доцільне базувати дане дослідження саме на вказаному підході та врахувати його наступним чином:

1) оцінити об'єктивно існуючі відмінності у рівні життя населення шляхом розрахунку рівня геоekonomічного ризику, достатньо повно може розкрити умови життя у (п. 4.1);

2) визначити ставлення мігрантів до об'єктивно існуючих відмінностей з точки зору їх впливу на формування міграційного мотиву (п. 4.2).

Інтенсивність та формат долучення країн до міграційних процесів

залежить в тому числі і від рівня гео економічного ризику, який формує міграційну привабливість країн та регіонів, адже, рівень гео економічного ризику (за його типами) вказує на наявність факторів виштовхування. В даному разі вищі значення ризику характеризують вищий рівень інтенсивності дій цих факторів. Враховуючи особливості та унікальність кожної країни вважаємо за доцільне параметризувати гео економічний ризик, що дозволить здійснювати компаративний аналіз країн за його рівнем та оцінювати передумови формування міграційних пар, виходячи з асиметрій гео економічного ризику у них. Логіка та методологія дослідження показників гео економічного ризику, обрані для дослідження, продемонстровані на рис. 4.1.

Рис. 4.1. Логіка та методологія дослідження і оцінки гео економічних ризиків країн

Для досягнення мети даного дослідження вважаємо за доцільне для здійснення компаративного аналізу використовувати регіональний зріз

групування країн, оскільки співвідношення рівня ризиків країн всередині інтеграційних об'єднань визначають вектори внутрішньорегіональних міграцій. У п. 2.1 Для дослідження обрано ЄС, ASEAN, SAARC, NAFTA, MERCOSUR, SADC, ECOWAS та ЕАС. Тому одиницями спостереження є країни цих об'єднань, а одиницями досліджуваних сукупностей є показники країн. Враховуючи численні показники країн щодо політико-безпекової стабільності, стану інституційного середовища розвитку економіки, екологічної ефективності, при вивченні рівня геоекономічного ризику виникає проблема порівняння (зіставлення) ознак за різними його типами. Тому для дослідження рівня геоекономічного ризику за його типами обрано ряд показників, вплив яких на показник рівня ризику наведено в таблиці 4.1. Встановлення характеру показників дозволяє далі обрати формулу для здійснення їх нормування.

Таблиця 4.1

Характеристика показників за типами геоекономічного ризику та виходячи з їх впливу на нього

<i>Тип ризику</i>	<i>Показник</i>
Ризик економічної політики	Індекс економічної свободи (ІЕС) [2]**
Економічний ризик	Рівень безробіття [278]*
	Частка робочої сили [158]**
Соціо-демографічний	Індекс людського розвитку (ІЛР) [131]**
Просторовий	Індекс логістики [267]**
	Індекс глобальної пов'язаності [108]**
Політико-безпековий	Рейтинг недієздатності держав [92]*
	Індекс розвитку прав жінок та подолання гендерної нерівності [109]**
Еколого-природничий	Індекс екологічної ефективності [85]**
	екстремальні кліматичні події*

Примітка: * – показник-стимулятор, ** – показник-дестимулятор

Встановлення характеру показників дозволяє в подальшому обрати формулу для здійснення їх нормування. Розглянемо детальніше кожен тип геоекономічного ризику в країнах обраних регіональних об'єднань, що дозволить конкретизувати ризики, притаманні кожному з них.

Ризик економічної політики. В ході дослідження проаналізовано ІЕС, оскільки він оцінює фактори інституційного середовища провадження економічної діяльності. Змістовне наповнення компонентів індексу свідчить

про доцільність його використання. Варіації показників країн обраних об'єднань за ІЕС продемонстровано на рис. 4.2.

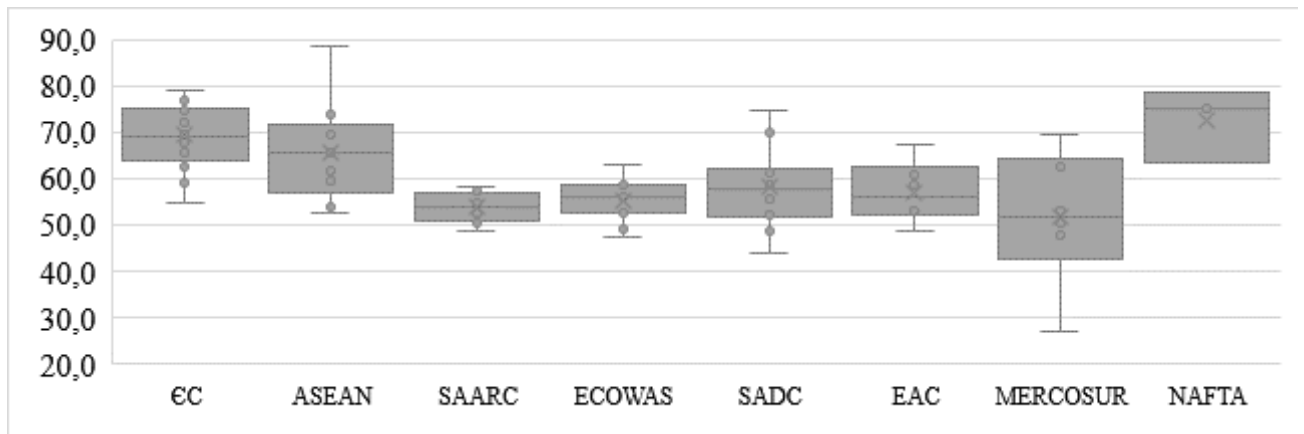

Рис. 4.2. Варіація показників ІЕС за країнами регіональних інтеграційних об'єднань (розраховано за [2] (2017 р.))

На основі даних ІЕС за 2017 р. розраховано показники варіації для групування країн (табл. Р.1 Додатку Р). Вони дозволили встановити межі груп країн (табл. III.2) для визначення ступеню їх економічної свободи, що демонструє рівень ризику економічної політики у складі геоекономічного ризику. Застосування отриманої шкали дозволяє оцінити асиметрію рівня економічної свободи між країнами, а визначені групи країн демонструють потребу удосконалення економіко-інституційного середовища провадження економічної діяльності, оскільки спричиняють посилення дії відповідних економічних детермінантів формування міграційного мотиву.

Як видно з рис. 4.2, країни ECOWAS характеризуються відносно рівномірними, проте низькими показниками даного індексу [2], хоча у регіоні найслабшими в цьому аспекті є Гвінея, Ліберія та Нігер. Показники країн SADC є також достатньо низькими: це зумовлено рівнем інфляції та низькими показниками ВВП на душу населення. Проблеми у ЕАС прослідковуються за макроекономічними показниками та ІЕС [2]. Такі тенденції частково пояснюють і значні потоки трудових мігрантів у країнах Африки.

Найбільшою варіацією відрізняються показники MERCOSUR, що обумовлено різними макроекономічними тенденціями (країни демонструють

різний щорічний приріст номінального ВВП – від 0,3% у Венесуелі до 5,5% у Болівії). Лідерами за обсягами ВВП є Бразилія (65% ВВП регіону), Аргентина (20%) та Венесуела (11%). Найкращий показник ІЕС у Уругвая (38 місце) та Парагвая (80 місце), всі ж інші розмістилися з 140 до 179 місце.

У Північній Америці, Канада та США характеризуються високим ІЕС (7 та 17 місце у світі відповідно). Сильно відстає від них Мексика, що особливо виявляється за компонентами чесності уряду, ефективності судової системи, свободи працевлаштування та захисту прав власності [2]. При цьому Мексика має надзвичайно потужний індустріальний розвиток, випереджаючи країни NAFTA за показниками економічного зростання (2,8 % щорічно), а ВВП Мексики в 1,5 рази більше, ніж у Канаді.

Вкрай низькими є показники SAARC, що пов'язано з проблемами жорстокого інституційного регулювання економічних процесів та слабо розвиненої економіки. Однак інше об'єднання азійського регіону ASEAN має набагато вищі показники. Це якраз і пояснює розвиток у регіоні нових індустріальних країн зі сприятливими бізнес-кліматом та високою інвестиційною привабливістю.

Соціо-демографічний ризик вивчено на основі Індексу людського розвитку (ІЛР), що враховує рівень життя населення, екологічну безпеку, рівень освіти та тривалість життя (варіація показників країн аналогічно показана на рис. 4.3).

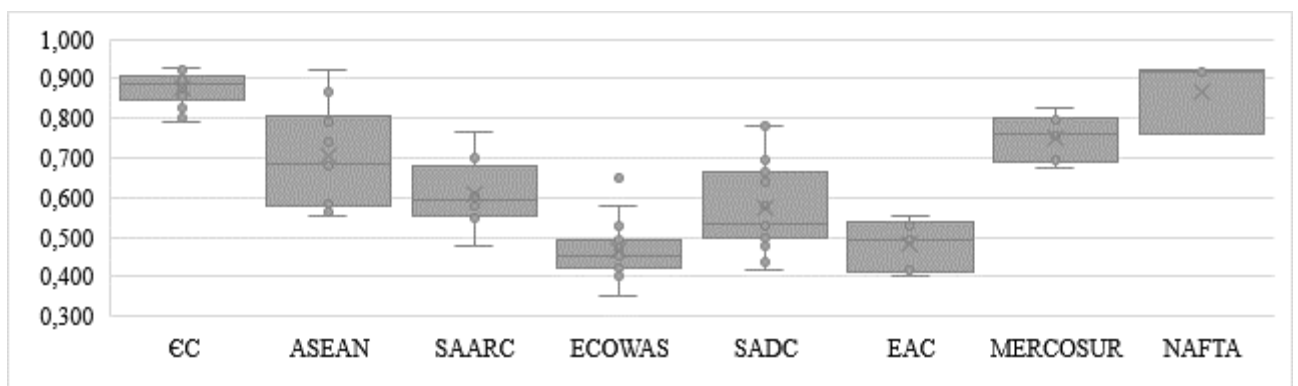

Рис. 4.3. Варіація показників ІЛР за країнами регіональних інтеграційних об'єднань (розраховано за [131] (2015 р.))

Виходячи з розрахованих показників варіації (табл. Р.3 Додатку Р) та географічного відображення розмаху варіацій за об'єднаннями, слід констатувати значну диференціацію країн в регіонах, що вказує на досить суттєві розриви у рівнях життя населення, а отже і посилення дії соціо-демографічних детермінантів, які потенційно стимулюватимуть формування мотиву міжрегіональної міграції. З використанням розрахованих показників варіації визначено межі груп для класифікації країн за рівнем соціо-демографічного типу гео економічного ризику. Виходячи з методології формування ІЛР, вважаємо, що в цьому разі соціо-демографічний тип ризику для характеристики якого обрано ІЛР, демонструє дію економічних, соціо-демографічних та мовно-культурних детермінантів.

Так, закономірним є розрив у показниках ІЛР між країнами ASEAN, які є найвищими у Сінгапурі, найнижчими – у М'янмі, Камбоджі та Лаосі, а розрив між країнами ASEAN за ВНД на душу населення становить майже 140 місць рейтингу. Це зумовлено частково і економічними здобутками господарства країн, що описано вище.

Незважаючи на стабільне та достатньо стрімке економічне зростання, регіон SAARC продовжує страждати від соціо-гуманітарних проблем, що пояснює його відставанням від інших регіонів світу за показниками ІЛР та високий рівень ризику за показниками ІЕС (див. рис. 4.3). Країни SAARC є достатньо бідними, особливо Афганістан та Непал, а Індекс Джині варіюється від 30,69 у Пакистані до 39,16 у Шрі-Ланці. Чисельність та частка населення, що живе за межею бідності, є значною: від 0,016 млн. осіб у Бутані (2,17 % населення країни) до 268,025 млн. осіб у Індії (21,23 % населення країни) [379]. Тому за середнім показником ІЛР країни SAARC потрапляють в категорію середньо розвинених країн. Незважаючи на активізацію економічної діяльності та тенденції економічного зростання, становище населення суттєво не змінилося, – рейтинг країн SAARC за показниками ВНД на душу населення є низьким.

Не дивлячись на достатньо високі (для країн Африки) показники ВВП на душу населення та невисокий рівень безробіття у країнах ECOWAS, понад 85 млн. осіб

(53,5%) населення у Нігерії є бідними (найбільше бідного населення у Гвінеї-Бісау та Ліберії), що позначається і на ІЛР – 13 з 15 країн знаходяться нижче 150 місця.

Країни ЕАС характеризуються надзвичайно високими показниками бідності – від 33,6% населення у Кенії до 77,7% у Бурунді в ЕАС понад 66 млн. осіб живе за межею бідності), тому ІЛР країн переважно нижчий, ніж в Африці на південь від Сахари. При цьому рейтинг всіх країн за ІЛР нижче 140 місця у світі, а за показником ВВП на душу населення – нижче 160 місця. Передумовами цього є, зокрема, високий демографічний тиск, що провокує втрату людського капіталу, значний економічний занепад (в Південному Судані, Бурунді, Кенії та Уганді), що посилює розшарування населення та рівень депривації домогосподарств.

Трохи кращими є показниками ІЛР SADC, хоча і у цих країнах зафіксовано дуже високі показники бідності та соціального розшарування (у регіоні нараховується майже 150 млн. бідних, 80,6%) з яких припадає ДР Конго, Танзанію, Мадагаскар, Мозамбік, Малаві [131].

Рейтинг країн MERCOSUR є досить низьким (від 57 до 124 місця). Країни MERCOSUR мають значний розрив у показнику ВВП на душу населення: у Аргентини та Уругваю він понад 20 тис. дол. США, у Болівії та Парагвая – 6,5 та 8,7 тис. дол. США, відповідно. Значним є розрив за рівнем доходів населення (Індекс Джині від 42,67 у Аргентині до 51,67 у Парагваї), що загострює проблему низьких доходів населення. Загальна чисельність бідних сягає понад 9 млн. осіб (найбільша частка бідних у Болівії (6,8%)). Тому ІЛР варіює від 0,674 у Болівії до 0,827 у Аргентині, незважаючи на стабільне економічне зростання.

Нерівномірність економічного розвитку країн NAFTA відчувається у диспропорціях у рівні людського розвитку та тлі різного рівня економічного розвитку. Так, підвищеним є рівень геоекономічного ризику, що базується на низькому рівні економічної свободи Мексики та її відставання за показниками ІЛР (див. вище). Передумовами невисокого ІЛР є значне розшарування населення за доходами, а також різний рівень доходів на душу населення (17,5 тис. дол. США у Мексиці, що в 2,6 та 3,2 рази менше, ніж в Канаді та США, відповідно) [2].

Шляхом поєднання оцінок геоекономічного ризику, зокрема ризику економічної політики та соціо-демографічного ризику, позиціоновано за допомогою матриць країни досліджуваних об'єднань (табл. Р.5-Р.12 Додатку Р). Дані типи ризику поєднано, виходячи з того, що економічна свобода обумовлює можливість активної економічної діяльності, як компанії, так і домогосподарств, обумовлюючи рівень життя так доступу до економічних благ. Визначені на цій основі групи країн дозволяють судити про наявність факторів «притягування-виштовхування» та є базисом для формування економічних, соціальних, освітніх завдань регулювання міграційних процесів.

Економічний ризик для цілей дослідження факторів «виштовхування» нами проаналізовано виходячи з показників рівня безробіття та частки робочої сили у населенні, що демонструють навантаження людських ресурсів на ринок праці. Чим вище частка робочої сили у населенні країни, тим більшим є її трудовий ресурс, а отже і продуктивні сили. Крім того, тим менше буде навантаження на системи соціального забезпечення та пенсійного страхування, а отже рівень геоекономічного ризику нижче. Графічно диференціацію країн за часткою робочої сили наведено на рис. 4.4.

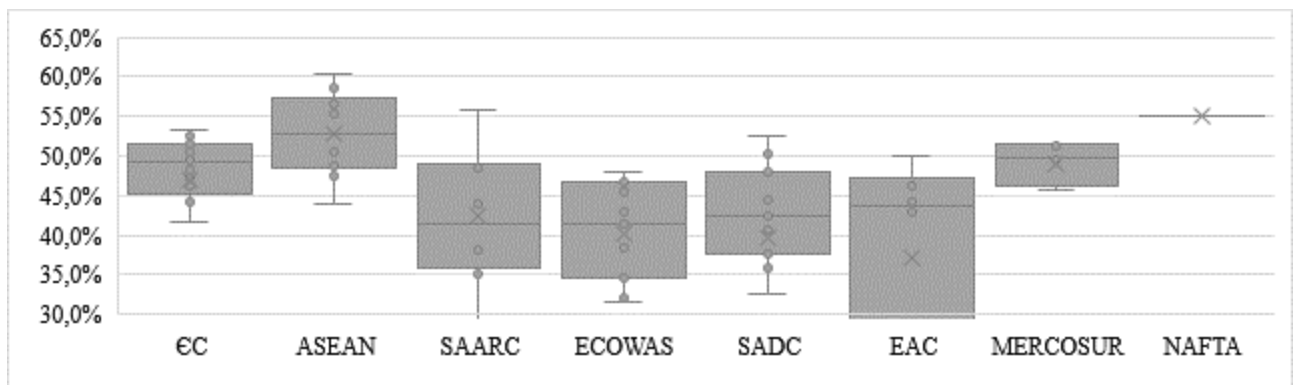

Рис. 4.4. Варіація показників частки робочої сили за регіональними інтеграційними об'єднаннями (розраховано за [278])

Разом з тим, рівень геоекономічного ризику прямо пропорційний рівню безробіття у зв'язку з тим, що зростання безробіття означає надлишок людських ресурсів, їх марнування, непродуктивні втрати на підготовку незатребуваних ринком праці фахівців.

На основі даних Світового банку щодо рівня безробіття у країнах на рис. 4.5 показано розмах варіації показників безробіття у досліджуваних країнах, що дозволяє оцінити наявність проблем за кожним об'єднанням. При цьому слід вказати на значні диспропорції показників у межах окремих об'єднень, що визначає тенденцію значних внутрішньо-регіональних міграцій, переважно трудових.

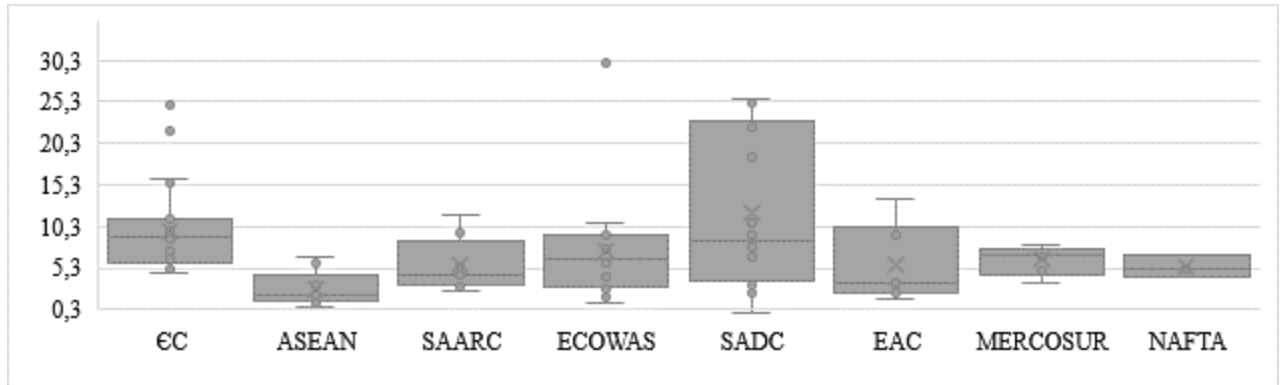

Рис. 4.5. Варіація показників рівня безробіття регіональними інтеграційними об'єднаннями (розраховано за [278])

Нині 48,5% населення ЄС задіяно у складі робочої сили, при цьому рівень безробіття у окремих країнах надзвичайно високий, що є фактором перерозподілу трудових ресурсів в межах ЄС.

Передумовою розвитку міграційних процесів у ASEAN є демографічна ситуація: стрімке зростання кількості робочої до 2002 рр. (бурхливий індустріальний розвиток регіону обумовив і попит на фахівців, поглинаючи приріст робочої сили в країнах), яке потім дещо уповільнилося. За період 1990-2015 рр. вона зросла з 45% до майже 52%. Виходячи зі значної частин робочої сили у населенні та невисокого рівня безробіття, країни ASEAN тепер потенційно є країнами-донорами робочої сили, переважно в межах об'єднання.

У країнах SADC критично високими є показники безробіття у Свазіленді (25,6%), Намібії (25,5%), ПАР (25,1%), Мозамбіку (22,3%) та Ботсвані (18,6%), що робить їх потенційно донорами робочої сили мігрантів у інші країни регіону. Найбільша чисельність населення у SADC зареєстрована в ДР Конго (81,7 млн. осіб), ПАР (54,9 млн. осіб) та Танзанії (49,1 млн. осіб). При цьому темпи приросту населення в регіоні є достатньо високими, а частка в ньому робочої сили з 2004 р. суттєво знизилася, що говорить про переважання осіб молодого віку (зокрема,

дітей), які ще не вийшли на ринок праці.

У країнах SAARC рівень безробіття є досить невисоким, проте, враховуючи демографічний профіль країн (зокрема Індії) та фізичні обсяги робочої сили, а також описаний у п. 1.3 статеві-віковий склад населення Південної Азії, економічні ризики країн є досить високими, що можемо пояснити проблемами соціального забезпечення непрацюючого населення та значної бідності домогосподарств.

Демографічними передумовами розвитку міграції у ЕАС є різке зростання чисельності населення та уповільнення зростання чисельності робочої сили (з 41,5% у 1995 р до 39,7% у 2013 р.), що свідчить про нерівномірність поповнення ринку праці за рахунок власних ресурсів. Але різке зростання народжуваності у 90-ті рр. уже 2014-2016 рр. позначилося зростанням частки робочої сили.

Країни ECOWAS та SADC характеризуються низькою та нижче середнього частками робочої сили, а також досить високим рівнем безробіття. При цьому слід пригадати галузеву структуру зайнятості населення та сплачуваності роботи, які було проаналізовано у п. 1.2. З цього робимо висновок про низький рівень забезпечення зайнятості та високий рівень навантаження на працездатне населення. А загальний рівень оплати праці обумовлює розглянуті вище найнижчі у світі показники ІЛР.

Нині 68 % населення MERCOSUR живе в Бразилії, двома іншими країнами-лідерами є Аргентина (14%) та Венесуела (10%). Населення країн Латинської Америки характеризується достатньо високою часткою робочої сили у структурі населення (від 45,7 % в Аргентині до 51,8 % у Бразилії), що дозволяє констатувати потенційне незначне навантаження непрацюючого населення на системи соціального забезпечення. Однак, високими є показники безробіття (особливо у Уругваї, Венесуелі, Аргентині, та найбільше у Бразилії), що посилює економічний елемент гео економічного ризику.

У країнах NAFTA спостерігається стрімке зростання частки робочої сили, зокрема у Мексиці, де у період 1991-2016 рр. цей показник зріс з 35,8% до 45,3%. Разом з тим, у Канаді та США частка робочої сили складає 55,0% та 50,3%,

відповідно, на тлі достатньо високого безробіття в Канаді. Країни NAFTA в цілому характеризуються значною часткою робочої сили у населенні, зокрема США і Канада, проте середніми рівнями безробіття. Хоча у порівнянні з Мексикою, де зафіксовано його на низькому рівні, інші фактори макроекономічного характеру та рівень життя і розвитку соціальної інфраструктури формують потужні фактори «притягування для тих же мігрантів з Мексики» («Мексика-США» є найбільшою міграційною парою). Аналіз даних світового банку щодо рівня безробіття та частки робочої сили у населенні країн, розраховано показники варіації та межі груп країн за рівнем економічного типу гео економічного ризику (за кожним показником) (табл. С.1-С.2 Додатку С). Це дозволило матрично позиціонувати країни інтеграційних об'єднань за цим типом ризику (табл. С.3-С.10).

Просторовий ризик нами проаналізовано за двома показниками – Індексом логістики та Індексом глобальної пов'язаності, що вказує на розвиток інфраструктури країн. Це дозволяє оцінити варіанти транспортного та комунікаційного (в т.ч. з міграційними мережами) забезпечення міграції, а також загальний рівень інфраструктурних можливостей країни прийняти та розмістити мігрантів. Наприклад, біженцям слід забезпечити перебування на території країни притулку (телекомунікаційний зв'язок, транспортне сполучення, розвиненість системи контрольно-пропускних пунктів, оперативне транспортування, евакуацію біженців та забезпечення доставки гуманітарної допомоги та провіанту).

Про розмах варіації показників Індексу логістики можна судити з продемонстрованих на рис. 4.6 показників країн за об'єднаннями.

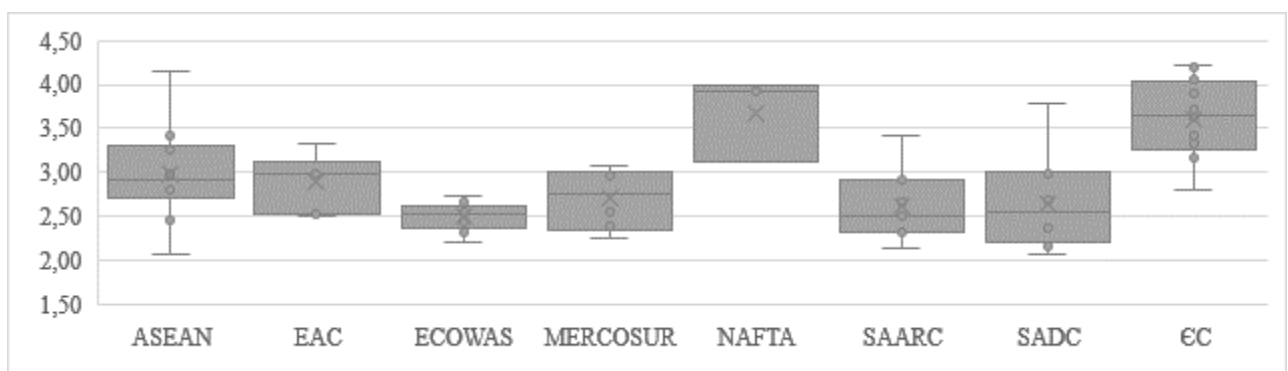

Рис. 4.6. Варіація показників Індексу логістики за регіональними інтеграційними об'єднаннями (розраховано за [267])

Як бачимо, розвиток логістичних систем досліджуваних об'єднань є найвищим у NAFTA і ЄС, проте в інших об'єднаннях існують країни з великим розривом у Індексі логістики, зокрема в ASEAN та SADC.

В цілому ж стан сполучення країни зі світом, глибину зв'язків та їх поширення можна охарактеризувати через показники Індексу глобальної пов'язаності (варіацію його показників за різними об'єднаннями показано на рис. 4.7).

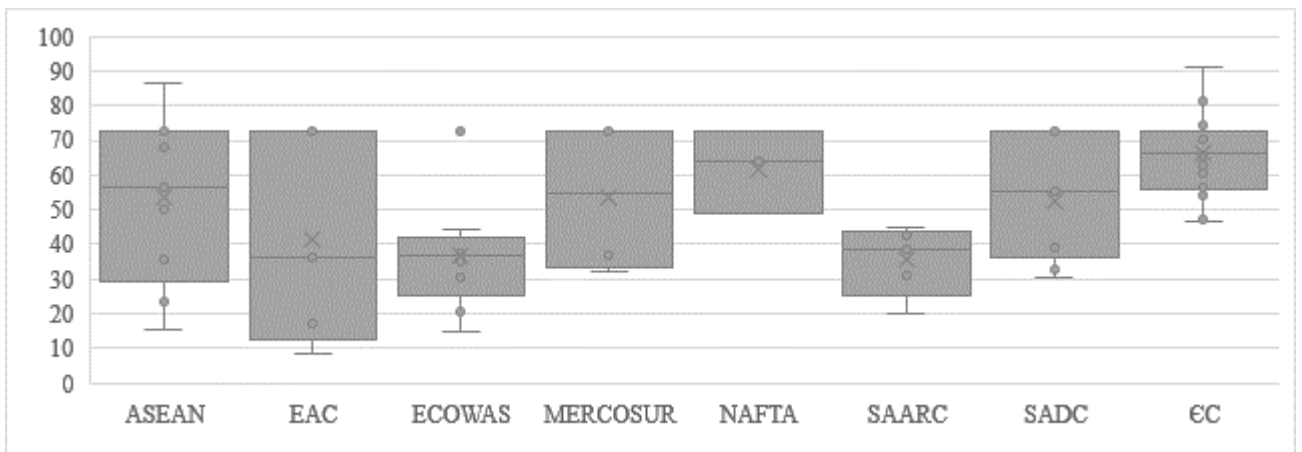

Рис. 4.7. Варіація показників Індексу глобальної пов'язаності за регіональними інтеграційними об'єднаннями (розраховано за [108])

Диференціація країни за даними показником достатньо значна, що обумовлено тісністю зв'язків (комунікаційних, транспортних, торговельних тощо). Разом з тим, стан такої пов'язаності визначає більші організаційні можливості для міграційних переміщень, зокрема при організованих переміщеннях біженців. В результаті аналізу даних вказаних вище індексів, розраховано показники варіації та межі груп країн за рівнем еколого-природничого типу гео економічного ризику (табл. Т.1-Т.2 Додатку Т). Це дозволило матрично позиціонувати країни інтеграційних об'єднань за цим типом ризику (табл. Т.3-Т.10).

Політико-безпековий ризик визначено на основі Рейтингу недієздатності держав (Fragile State Index (FSI)), а також Індексу розвитку прав жінок та подолання гендерної нерівності (Georgetown University's Institute for Women, Peace and Security (GIWPS)). Такий підхід продиктований комплексністю вказаних індексів з точки зору врахування внутрішніх і зовнішніх безпекових загроз (зокрема, за елементом загроз гендерним групам). Рейтинг недієздатності

держав у 2017 р. дозволяє оцінити дію політико-безпекових детермінантів. Формування міграційних мотивів та визначити потенційно значний тиск мігрантів на країни призначення. Окремо вважаємо за доцільне розглянути ризики, пов'язані з гендерними розривами. На основі вище вказаних вище GIWPS можна судити про фактори виштовхування щодо доступу гендерних груп до економічних благ.

В ході дослідження з'ясовано розбіжності у показниках країн за кожним обраним об'єднанням. Найвищими показниками недієздатності (рис. 4.8) відрізняються EAC, ECOWAS, SAARC та SADC.

На рис. 4.8 продемонстровано диференціацію країн обраних об'єднання за показниками недієздатності.

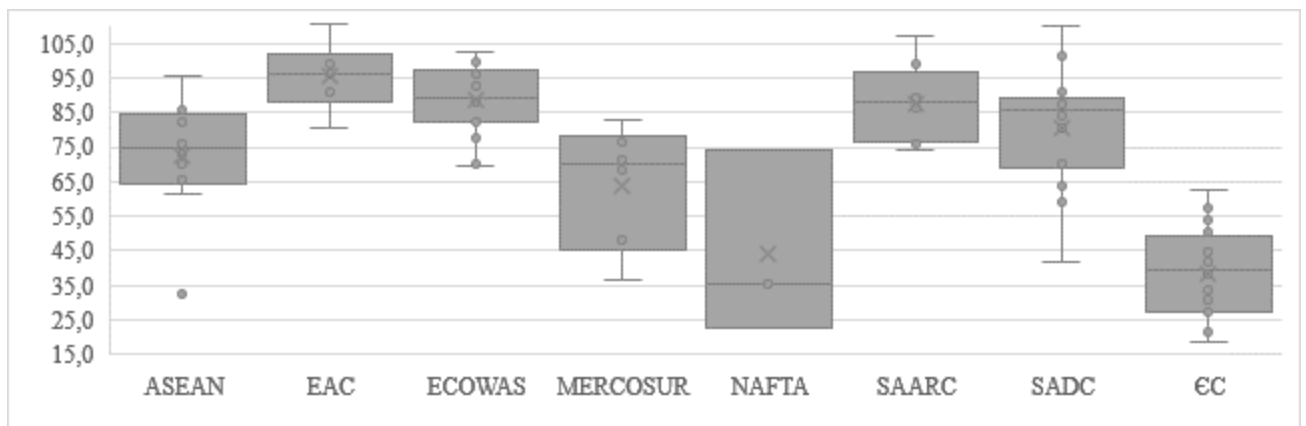

Рис. 4.8. Варіація показників Рейтингу недієздатності за регіональними інтеграційними об'єднаннями (розраховано за [92])

Так, найбільш недієздатними серед країн ЄС є: за рівнем економічного занепаду та поширенням бідності (Греція, Болгарія, Кіпр, Угорщина, Італія, Хорватія); за нерівномірністю економічного розвитку (Кіпр, Латвія, Болгарія, Румунія, Литва); за втратою людського капіталу (Литва, Хорватія, Польща, Латвія, Румунія, Болгарія, Словаччина); за демографічним тиском (Італія, Болгарія, Греція, Румунія, Польща); за показником біженців та внутрішньо переміщених осіб (Хорватія, Угорщина, Греція, Німеччина, Італія, Кіпр).

У ASEAN низькими є показники недієздатності Сінгапуру, особливо демографічного тиску та тиску біженців, а також Брунея (крім нерівномірності

економічного розвитку, що пов'язано з розподілом доходів у нафтовидобувних країнах), а найбільш недієздатними є М'янма, Лаос, Камбоджа, Філіппіни, на рейтинг яких вплинув високий демографічний тиск, численні біженці та ВПО, а також значна нерівномірність економічного розвитку.

Країни SAARC мають достатньо різний рівень недієздатності: Мальдіви, Бурунді та Індія є найстабільнішими (хоча остання і відчуває посилений демографічний тиск та нерівномірність економічного розвитку). Найгірші показники у Афганістані, переважно за рахунок бідності, економічного занепаду, демографічного тиску та ризиків, пов'язаних з біженцями та ВПО).

Значним є економічний занепад у ECOWAS, про що свідчить і соціо-демографічний тип ризику цих країн. У SADC показники недієздатності ДР Конго та Зімбабве суттєво перевищує середньорегіональний, що зумовлено значним навантаженням біженців та ВПО, а загальними рисами країн SADC, які формують еміграційні потоки, є високий демографічний тиск, відносно високий показник економічного занепаду та бідності. Проте найвищі показники недієздатності у країнах ЕАС. Це обумовлено військово-політичними конфліктами у країнах ЕАС та значним навантаженням біженців всередині регіону, що було встановлено у п. 2.3.

Аналіз показників недієздатності країн MERCOSUR показав, що найбільший рівень недієздатності у Венесуели та Болівії, що пов'язано з військовими та громадянськими конфліктами, протистоянням кримінальних угруповань, наркокартелів офіційним силовим структурам. В даних країнах рівень ризику, пов'язаний з гендерною нерівністю, є нижче середнього.

При цьому показники у країн NAFTA за даним типом геоекономічного ризику є найнижчим. На основі показників вказаних рейтингів розраховано показники варіації та межі груп країн (табл. У.1-У.4 Додатку У). Це дозволило позиціонувати країни за допомогою матриць, що приведені в табл. У.5-У.12.

Еколого-природничий ризик проаналізовано на основі агрегованого показника екстремальних кліматичних подій, який було визначено шляхом кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань (див. п. 2.2) та Індексу

екологічної ефективності. Зокрема, рівень екологічної готовності потенційно визначає безпеку побуту та здоров'я населення як в коротко-, так і в довгостроковій перспективі, а варіація цього показника за об'єднаннями показана на рис. 4.9.

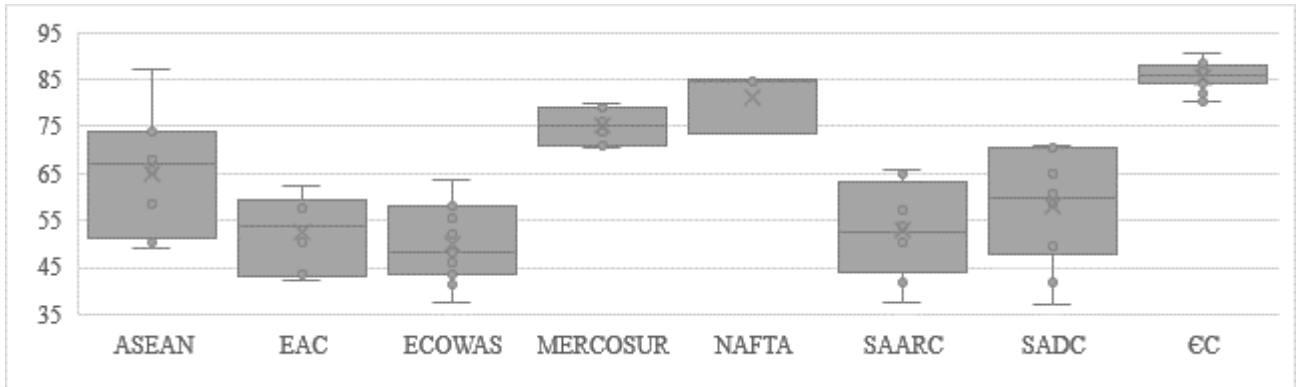

Рис. 4.9. Варіація показників Індексу екологічної ефективності за регіональними інтеграційними об'єднаннями (розраховано за [85])

Це дозволяє встановити місце країн за рівнем ризику загального стану навколишнього середовища, екологічної безпеки та за рівнем еколого-природничих ризиків в цілому (зокрема з використанням груп, сформованих у Додатку Ф), а приналежність країни до відповідної групи формує у ній фактори виштовхування.

Для цілей компаративного аналізу країн та формування уявлення про асиметрії в окремих типах геоекономічного ризику, його слід параметризувати на основі вище досліджуваних показників. Зокрема, виходячи з характеру показників, розкритого у таблиці 1, нормалізовано показники за кожним типом геоекономічного ризику:

- для стимуляторів:

$$\bar{P}_j = \frac{P_j - P_{\min}}{P_{\max} - P_{\min}} \quad (4.1)$$

- для дестимуляторів:

$$\bar{P}_j = \frac{P_{\max} - P_j}{P_{\max} - P_{\min}} \quad (4.2)$$

В першому випадку якщо $P_j = P_{\min}$, то $\bar{P}_j = 0$, і якщо $P_j = P_{\max}$, то $\bar{P}_j = 1$; в другому випадку якщо $P_j = P_{\min}$, то $\bar{P}_j = 1$, і якщо $P_j = P_{\max}$, то $\bar{P}_j = 0$.

У результаті розрахунку нормалізованих показників за типами гео економічного ризику, інтегральний показник розраховано як середню зважену нормалізованих даних окремих типів. Ми виходили з припущення про рівнозначність типів гео економічного ризику, хоча даний підхід є гнучким з точки зору можливості введення до розрахунку поправочних коефіцієнтів та матиме наступний формалізований вигляд:

$$GR_i = \sum_{j=1}^m w_j z_{ij}, \quad (4.3)$$

де w_j – вага j -го показника, z_{ij} – значення j -го показника (одиниці досліджуваної сукупності) i -ої країни (одиниці спостереження), m – кількість показників, що прийняті до розрахунку окремих типів ризиків.

Зауважимо, що інтегральний показник змінюється від 0 до 1, де 0 – найнижчий, а 1 – найвищий рівень гео економічного ризику. Умовно нами визначено градацію ризиків наступним чином: $[0,00;0,25]$ – низький; $(0,25;0,50]$ – нижче середнього; $(0,50;0,75]$ – вище середнього; $(0,75;1,00]$ – високий. Результати наших розрахунків продемонстровано у таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

**Розрахований інтегральний показник рівня гео економічного ризику
обраних інтеграційних об'єднань**

	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
1	2	3	4	5
ЄС	Нідерланди, Швеція, Люксембург, Німеччина, Данія, Великобританія, Австрія, Ірландія, Фінляндія, Бельгія, Чехія, Франція, Естонія (0,158-0,255)	Словенія, Литва, Португалія, Мальта, Іспанія, Польща, Латвія, Італія, Угорщина, Словаччина, Кіпр, Румунія, Хорватія, Болгарія, Греція (0,267-0,395)		
ECOWAS		Кабо Верде, Гана, Того (0,446-0,492)	Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Сенегал, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Гвінея-Бісау, Ліберія, Гвінея, Гамбія, Малі, Нігер (0,522-0,647)	
EAC		Танзанія, Уганда, Руанда (0,427-0,483)	Кенія, Південний Судан, Бурунді (0,508-0,597)	

Продовження табл. 4.2

1	2	3	4	5
SADC		Замбія, ПАР, Танзанія, Ботсвана, Сейшели, Маврикій (0,305-0,479)	Мозамбік, ДР Конго, Свазіленд, Ангола, Мадагаскар, Лесото, Малаві, Зімбабве, Намібія (0,505-0,622)	
SAARC			Пакистан, Бангладеш, Непал, Індія, Бутан, Мальдіви, Шрі-Ланка (0,517-0,651)	Афганістан (0,780)
ASEAN	Сінгапур (0,157)	Камбоджа, Індонезія, Філіппіни, В'єтнам, Бруней, Таїланд, Малайзія (0,356-0,484)	М'янма, Лаос (0,552-0,665)	
MERCOSUR		Венесуела, Болівія, Парагвай, Аргентина, Бразилія, Уругвай (0,288-0,428)		
NAFTA	Канада, США (0,186-0,234)	Мексика (0,370)		

Узагальнено на основі власних розрахунків, наведених у Додатку X

Отримані результати можна використати для компаративного аналізу країн з точки зору рівня геоекономічного ризику, що дозволить в загальному оцінити дію факторів «виштовхування».

Сукупність численних факторів зовнішнього середовища та інтенсивність їх дії складає сукупність геоекономічних ризиків, які притаманні кожній країні та зумовлені особливостями її економічного, демографічного, екологічного, політичного, культурного та інституційного середовища. Вважаємо, що посилення геоекономічних ризиків у країнах світу є наслідком посилення економічних та соціальних дисбалансів, екологічних проблем та викликів, загострення геополітичних проблем. При цьому розвиток транспортних сполучень, телекомунікацій, а також лібералізація транскордонного руху осіб закладає передумови для глобального руху людських ресурсів, перерозподілу їх потенціалу.

Пропонований механізм оцінки геоекономічних ризиків країн є

адаптивним для проведення компаративного аналізу країн світу, оскільки дозволяє увести в розрахунок будь-які статистично вимірювані дані, які будуть параметризовані. А використання офіційних індексів та рейтингів забезпечить порівнянність показників країн.

Аналіз варіації досліджуваних показників у країн окремих регіональних об'єднань свідчить про значні відмінності у розвитку підприємницької діяльності та виробничих потужностей у країнах об'єднань, що генерують нові робочі місця, а також рівня соціальних, екологічних та інших загроз. При цьому внутрішньо-регіональні відмінності провокують міграцію, адже варіюють також і показники безробіття в регіоні, рівень людського розвитку, безпечності умов проживання.

Зауважимо, що врахування рівня геоекономічних ризиків дозволяє пояснювати закономірності формування міграційних пар. А регульований розвиток та підтримка міграції сприяє перерозподілу робочої сили в країнах регіону, ефективному використанню трудових ресурсів, знижує навантаження на ринок робочої сили, а зростання доходів домогосподарств сприяли подоланню бідності у регіоні (враховуючи фактори, викладені в п. 3.1 та 3.2).

У зв'язку з цим, для цілей дослідження доцільно також структурувати країни за фактичними показниками використання міграційних людських ресурсів, що дозволить охарактеризувати стан долучення країн до міжнародних міграційних процесів. Це також сприятиме уточненню векторів інтересів країн регіонального інтеграційного об'єднання у процесах міжнародної міграції людських ресурсів.

За даними Світового банку щодо частки осередків мігрантів у країнах світу та показника міграційного приросту у них, розраховано показники варіації (табл. АН.1 Додатку АН), що дозволяють окреслити числові межі відповідних груп країн (табл. АН.2 Додатку АН).

Використання представленої у таблиці АН.2 шкали дозволяє групувати країни за інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів (Додаток АД). Вважаємо, що в загальному вигляді рівень показника частки

осередку мігрантів можна представити у формі матриці А, а рівень показника

$$\text{міграційного приросту} - \text{у формі матриці В: } A = \begin{pmatrix} 1 \\ 2 \\ 3 \\ 4 \end{pmatrix}, B = (1 \ 2 \ 3 \ 4),$$

де 1 – низький рівень, 2 – рівень нижче середнього, 3 – рівень вище середнього, 4 – високий рівень.

Множення матриць А та В дозволяє отримати нову матрицю С, яка містить бальну оцінку інтенсивності використання країною міграційних людських ресурсів на основі поєднання двох досліджуваних показників (групи

$$\text{країн визначені в табл. 4.3): } C = \begin{pmatrix} 1 \times 1 & 1 \times 2 & 1 \times 3 & 1 \times 4 \\ 2 \times 1 & 2 \times 2 & 2 \times 3 & 2 \times 4 \\ 3 \times 1 & 3 \times 2 & 3 \times 3 & 3 \times 4 \\ 4 \times 1 & 4 \times 2 & 4 \times 3 & 4 \times 4 \end{pmatrix}$$

Таблиця 4.3

Групи країн за інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів

Частка осередку мігрантів у населенні	Міграційний приріст			
	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
<i>Низький</i>	S ₍₁₎ =1	S ₍₂₎ =2	S ₍₃₎ =3	S ₍₄₎ =4
<i>Нижче середнього</i>	S ₍₅₎ =2	S ₍₆₎ =4	S ₍₇₎ =6	S ₍₈₎ =8
<i>Вище середнього</i>	S ₍₉₎ =3	S ₍₁₀₎ =6	S ₍₁₁₎ =9	S ₍₁₂₎ =12
<i>Високий</i>	S ₍₁₃₎ =4	S ₍₁₄₎ =8	S ₍₁₅₎ =12	S ₍₁₆₎ =16
<i>Примітка: бали присвоєно за результатами множення матриць</i>				
<i>Умовні позначення:</i>				
	–	Країни з низькою інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів		
	–	Країни з інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів нижче середнього		
	–	Країни з інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів вище середнього		
	–	Країни з високою інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів		

Вказані кластери (сформовані у Додатку АП) слугують базисом для подальшої декомпозиції елементів та компонентів міграційної політики на основі врахування існуючих економічних, соціо-демографічних, екологічних, політико-безпекових та інших складових гео економічного ризику, які параметизовано на основі обґрунтованих в п. 2.1 детермінантів.

Їх використання є доцільним також при проведенні компаративного аналізу стану міграційних процесів у регіональному інтеграційному об'єднанні шляхом групування його країн-членів та визначення векторів національних міграційних політик з метою узгодження інтересів сторін на регіональному рівні та з урахуванням існуючих у них факторів «притягування» і «виштовхування».

4.2. Обґрунтування та формалізація моделі оцінки міграційної привабливості країни

Питання міграційної привабливості країни в умовах геоекономічних трансформацій та необхідності реалізації дієвих геоекономічних стратегій набувають виключної актуальності. Зокрема, вони досліджуються на глобальному рівні (при порівнянні країн та регіонів світу за показником їх привабливості для імміграції) та національному рівні щодо привабливості окремих регіонів країн. Дослідження підходів до формування та оцінки проводили В. Приймак [455], О. Голубник [455, 327], Н. Шинкар [455], Н.В. Звірід [361], Р.Р. Рісна, І.Є. Бараняк [463], Е.В. Козлова [379], А.Л. Таточенко, И.М. Таточенко [494], Т.В. Сабетова [472], А.В. Кельник [373], И.В. Гуськова, М.А. Лаврентьева [335], Т.С. Мостахова, Д.В. Туманова [420], Е.Л. Мотрич [422], А.О. Харченко, О.О. Антонєць [508], Э.Л. Вдовина, А.В. Круглова [307], М.М. Біль [301], К.А. Пріб, С.О. Гуткевич [456], Р.Х. Казакбаєв, Э.Р. Зубова [369], О.Р. Овчиннікова [430].

Харченко А.О. та Антонєць О.О. наводять поділ факторів міграційної привабливості, виходячи з характеру міграційних процесів, виділяючи фактори, що «сприяють залученню населення в новий район, і ті, які направлені на його закріплення в цих місцях»; крім того, вони виділяють: «фактори відтоку, притоку, виштовхування, тяжіння; позитивні (привертають населення або сприяють його приживлюваності) і негативні (стимулюють

відтік населення); фактори-каталізатори (прискорювачі міграційних процесів) та фактори-інгібітори (їх сповільнювачі)» [508]. Серед факторів міграційної привабливості Р.Х. Казакбаєв та Е.Р. Зубова називають «геоекономічні (географічне розташування регіонів, природно-ресурсний потенціал, екологія), економічні (рівень економічного розвитку регіону: інфраструктура, транспортна мережа, виробничі потужності, нові ринки, технічне переозброєння і розвиток окремих галузей, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, податкова політика, широта і розгалуженість ринку праці; рівень доходів населення і прожитковий мінімум), культурно-економічні (демографічна структура (щільність населення, вікова структура, етнічний склад), соціальне середовище (релігійні, расові, національні суперечності, традиції, система цінностей, національна культура), стан соціальної інфраструктури (об'єктів охорони здоров'я, освіти), індивідуальні характеристики мігрантів (вік, стать, освіта, професія і кваліфікація, сімейний стан, схильність до зміни місця проживання, ставлення до ризику))» [369].

Сабетова Т.В. ідентифікує серед напрямків удосконалення оцінки міграційної привабливості територій наступні: «1) облік неекономічних і недемографічних факторів <...>; 2) вивчення не тільки територій прибуття окремо, але і конкретних пар «територія вибуття – територія прибуття»; 3) виділення рис відмінності у способах дослідження і опису міграційної привабливості для випадків внутрішньої і міжнародної міграції» [472].

Така різноманітність факторів міграційної привабливості країни або регіону досить ускладнює вимірюваність остаточного показника, тому дослідження вимагають питання удосконалення підходів до параметризації міграційної привабливості країни з урахуванням комплексного розуміння детермінантів формування міграційних мотивів населення.

Овчиннікова О.Р. у своєму дослідженні структурувала рівні та етапи дослідження міграційних процесів, ввела поняття «міра міграційної готовності», а також запропонувала «нетрадиційні методи одержання та обробки необхідної для моделювання соціологічної та статистичної інформації,

зокрема довела необхідність оперування інтервальними показниками при оцінюванні ймовірності міграції та ступеня впливу на неї факторів» [430].

Рівень міграційної привабливості кожного регіону вказані вище Харченко А.О. та Антоненко О.О. пропонують визначати як середньозважений показник добутку значення i -го показника для j -го об'єкту, що оцінюється (q_{ij}), на його вагомість для розрахунку (v_i) за всією кількістю показників, які виділено для оцінки міграційної привабливості (m):

$$I_j = \sum_{i=1}^m v_i q_{ij} \quad [508]. \quad (4.4)$$

При цьому такі показники, на їх думку, повинні, характеризуватися набором чисельних характеристик (набором кількісно оцінюваних показників), а у зв'язку зі складністю ранжування об'єктів, що характеризуються множиною показників, ними пропонується використовувати для оцінки наведений вище середньозважений показник [508].

На необхідності використання коефіцієнта зважування показників наголошують і Вдовіна Е.Л. та Круглова А.В., пояснюючи це неможливістю об'єктивної оцінки міграційної привабливості на основі простої суми балів первинних показників в межах територіальної одиниці [307].

Модель, яку наводять Приймак В., Голубник О., Шинкар Н., описує «залежність потоків населення від чинників переміщення, властивостей і характеристик регіонів» [455]:

$$n_{ij} = (n_i n_j / d_{ij}) F(c_i, c_j), \quad (4.5)$$

де « n_{ij} – середня чисельність людей, які перейшли за одиницю часу (зазвичай рік) із регіону i в регіон j ; n_i – чисельність населення в регіоні i , $i = 1, \dots, k$, на початок періоду; d_{ij} – «відстань» між регіонами i та j ; c_i – вектор властивостей регіону i ; $F(x, y)$ – деяка функція властивостей регіонів» [455].

Крім того, вказані автори пропонують загальну модель оцінки інтенсивності переходів між регіонами:

$$r_{ij} = (a_i b_j / d_{ij}) \quad (4.6)$$

де « r_{ij} – інтенсивність переходів, тобто середня кількість переходів, яка

припадає на одну людину в i -му регіоні за одиницю часу; a_i – можливість залишити i -й регіон; b_j – доступність j -го регіону [455].

Вдовіна Е.Л. та А.В. Круглова пишуть: «На прийняття рішення про міграцію впливають не окремі фактори, а їх сукупність, що формує імідж регіону або населеного пункту у свідомості цих людей. <...> Оцінити вплив суб'єктивних чинників на міграцію населення дуже складно, однак можна розглянути комплекс об'єктивних показників, що формують імідж регіону. Тобто, доцільно розглядати вплив не різних показників окремо, а розглядати вплив їх сукупності на міграційну рухливість населення» [307].

Одним із завдань даного дослідження є побудова економіко-математичної моделі залежності міграційної привабливості від сукупності детермінантів. Тому таку залежність слід формувати поступово за кожною групою детермінантів, оскільки вони містять взаємопов'язані показники та в цілому характеризують дію певної групи факторів. Для упорядкування процесу моделювання, сформовано його загальну логіку, продемонстровану на рис. 4.10.

Узагальнення теоретичних положень та існуючих моделей у підходах зарубіжних та українських науковців до визначення факторів міграції та формування мотивів індивідів мігрувати дозволило:

1) сформуванню авторське бачення переліку факторів, які слід ввести в економіко-математичну модель міграційної привабливості. У результаті нами встановлено для розрахунку міграційної привабливості використовувати перелік обґрунтованих в ході нашого дослідження детермінантів міграційних мотивів;

2) з'ясувати, що, чим вище рівень міграційної привабливості країни, тим слабшим є міграційний мотив індивіда. Виходячи з характеру взаємозв'язку між міграційними мотивами та міграційною привабливістю сформовано специфікацію емпіричних даних для розрахунку міграційної привабливості та охарактеризовано вплив детермінантів на результуючий показник;

3) обрати для параметризації міграційної привабливості лінійну модель. При цьому враховуючи доцільність виміру впливу кожної групи детермінантів

формування міграційного мотиву на міграційну привабливість, нами обґрунтовано та побудовано модель інтегрального показника, який є як середньозважену суму синтетичних показників, агрегованих за групами економічних (E), соціо-демографічних (S), політико-безпекових (P), мовно-культурних (L) та еколого-природничих (N) нормалізованих показників, що демонструють детермінанти формування міграційного мотиву

Рис. 4.10. Логіка дослідження про побудові економіко-математичної моделі міграційної привабливості (складено автором)

Таким чином, структуруємо процес моделювання за кожною відповідною групою.

Проте, для підвищення рівня адекватності оцінки важливо правильно обґрунтувати уточнюючі (поправочні) коефіцієнти.

Таким чином, у найбільш узагальненому представленні дана модель має суми синтетичних показників, агрегованих за групами детермінантів (формула 4.7):

$$I_{migr} = \gamma_1 D_E + \gamma_2 D_S + \gamma_3 D_P + \gamma_4 D_L + \gamma_5 D_N \quad (4.7)$$

де D_E, D_S, D_P, D_L, D_N – показники міграційної привабливості за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих детермінантів, відповідно; γ – ваговий коефіцієнт групи детермінантів.

Розрахунок D_E, D_S, D_P, D_L, D_N пропонуємо провести за наступними формулами:

$$D_E = \sum_{i=1}^5 \alpha_i K_{E_k} \quad D_S = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{S_k} \quad D_P = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{P_k} \quad (4.8)$$

$$D_L = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{L_k} \quad D_N = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{N_k} \quad (4.9)$$

де i – кількість підгруп детермінантів у групі (5 – для економічних, 3 – для інших груп); k – кількість детермінантів у підгрупі, α – ваговий коефіцієнт підгрупи детермінантів; K_E, K_S, K_P, K_L, K_N – показники міграційної привабливості визначені за підгрупами вказаних вище груп детермінантів. (у відповідності до авторського групування детермінантів у п. 3.3).

Розглянемо детальніше вплив кожної групи детермінантів на результуючий показник та продемонструємо його інформаційно-методичне забезпечення.

Моделювання впливу економічних детермінантів на показник міграційної привабливості. В загальному вигляді модель впливу економічних детермінантів на показник міграційної привабливості вважаємо за доцільне представити в наступному формалізованому вигляді:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_E = \alpha_1 \times K_{\Pi} + \alpha_2 \times K_{\text{вб}} + \alpha_3 \times K_{\text{зм}} + \alpha_4 \times K_{\text{ін}} + \alpha_5 \times K_{\text{зеп}} \\ \quad K_{\Pi} \langle K_{\text{рб}}, K_{\text{спрс}}, K_{\text{роп}}, K_{\text{ротд}} \rangle \\ \quad K_{\text{вб}} \langle K_{\text{лвзб}}, K_{\text{ропд}} \rangle \\ \quad K_{\text{зм}} \langle K_{\text{рі}}, K_{\text{іфзз}}, K_{\text{нбс}}, K_{\text{ром}} \rangle \\ \quad K_{\text{ін}} \langle K_{\text{дзз}}, K_{\text{ррктс}}, K_{\text{ршг}} \rangle \\ \quad K_{\text{зеп}} \langle K_{\text{сзтп}}, K_{\text{сзпа}}, K_{\text{сорпо}} \rangle \\ \quad \text{при цьому:} \\ \quad \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 + \alpha_4 + \alpha_5 = 1 \end{array} \right. \quad (4.10)$$

де D_E – економічні детермінанти міграційної привабливості;

K_{Π} – детермінанти працевлаштування; $K_{\text{вб}}$ – детермінанти ведення бізнесу; $K_{\text{зм}}$ – детермінанти збереження майна, $K_{\text{ін}}$ – детермінанти інфраструктурних умов, $K_{\text{зеп}}$ – детермінанти захисту економічних прав.

В свою чергу, групи детермінантів включають

– K_{Π} : $K_{\text{ріб}}$ – детермінант рівня безробіття (**E1.1**), $K_{\text{спрс}}$ – детермінант структури попиту на робочу силу (**E1.2**), $K_{\text{роп}}$ – детермінант рівня оплати праці (**E1.3**), $K_{\text{ротд}}$ – детермінант рівня оподаткування трудових доходів (**E1.4**);

– $K_{\text{вб}}$: $K_{\text{лвзб}}$ – детермінант легкості відкриття та закриття бізнесу (**E2.1**), $K_{\text{ропд}}$ – детермінант рівня оподаткування підприємницьких доходів (**E2.2**);

– $K_{\text{зм}}$: $K_{\text{рі}}$ – детермінант рівня інфляції (**E3.1**), $K_{\text{іфзз}}$ – детермінант існуючих форм збереження заощаджень (**E3.2**), $K_{\text{нбс}}$ – детермінант надійності банківської системи (**E3.3**), $K_{\text{ром}}$ – детермінант рівня оподаткування майна (**E3.4**);

– $K_{\text{ін}}$: $K_{\text{дзз}}$ – детермінант доступу до засобів зв'язку (**E4.1**), $K_{\text{ррктс}}$ – детермінант розвиненості та різноманітності каналів транспортного сполучення (**E4.2**), $K_{\text{ршг}}$ – детермінант розвитку шляхового господарства (**E4.3**);

– $K_{\text{зеп}}$: $K_{\text{сзтп}}$ – детермінант системи захисту трудових прав (**E5.1**), $K_{\text{сзпа}}$ – системи захисту прав акціонерів (**E5.2**), $K_{\text{сорпо}}$ – детермінант системи оскарження рішень податкових органів (**E5.3**).

У таблиці 4.3 сформовано інформаційну базу для розрахунку введених у модель показників. Вони доступні частково як статистичні дані, а також як елементи рейтингових показників (доцільність їх застосування описана у таблиці П.1 Додатку П в контексті економічних детермінантів формування міграційного мотиву). Крім того, надано характеристику впливу детермінанту на показник міграційної привабливості через опис його характеру.

Таблиця 4.4

Опис показників, що використовуються для оцінки економічних детермінантів

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
1	2	3
$K_{\text{ріб}}$ – рівень безробіття	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) (World Bank)	Дестимулятор
$K_{\text{спрс}}$ – структура попиту на робочу силу	Vulnerable employment, total (% of total employment) (modeled ILO estimate) (World Bank)	Дестимулятор

Продовження табл. 4.4

1	2	3
$K_{\text{роп}}$ – рівень оплати праці	Gross Average Monthly Wages by Indicator, Country and Year (UNECE)	Стимулятор
$K_{\text{ротд}}$ – рівень оподаткування трудових доходів	Labor tax and contributions (% of profit) (Doing Business)	Дестимулятор
$K_{\text{лвзб}}$ – легкість відкриття та закриття бізнесу	DTF - Starting a business (Doing Business)	Стимулятор
$K_{\text{ропд}}$ – рівень оподаткування підприємницьких доходів	Profit tax (% of profit) (Doing Business)	Дестимулятор
$K_{\text{рі}}$ – рівень інфляції	Monetary Freedom (Index of Economic Freedom)	Стимулятор
$K_{\text{іфзз}}$ – існуючі форми збереження заощаджень	Adjusted savings: net national savings (% of GNI) (World Bank)	Стимулятор
$K_{\text{нбс}}$ – надійність банківської системи	Financial Freedom (Index of Economic Freedom)	Стимулятор
$K_{\text{ром}}$ – рівень оподаткування майна	Other taxes (% of profit) (Doing Business)	Дестимулятор
$K_{\text{дзз}}$ – доступ до засобів зв'язку	A.02.02 Electricity and telephony infrastructure (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор
$K_{\text{рркгс}}$ – розвиненість та різноманітність каналів транспортного сполучення	Logistic Performance index / Business Environment (The Legatum Prosperity Index) [28]	Стимулятор
$K_{\text{ршг}}$ – розвиток шляхового господарства	A.02.01 Transport infrastructure (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор
$K_{\text{сзтп}}$ – система захисту трудових прав	Labor Freedom (Index of Economic Freedom)	Стимулятор
$K_{\text{сзпа}}$ – система захисту прав акціонерів	DTF - Protecting minority investors (Doing Business)	Стимулятор
$K_{\text{сорпо}}$ – система оскарження рішень податкових органів	DTF - Paying taxes (Doing Business)	Стимулятор

Крім того, у модель (4.10) також уведені вагові коефіцієнти, які дозволять надати уточнюючі оцінки впливу кожного з детермінантів, їх підгруп та груп, а саме β_i – ваговий коефіцієнт детермінантів у підгрупі, α_i – ваговий коефіцієнт підгрупи у групі.

Таким чином, формалізовані та оцінені в цифрових значеннях економічні детермінанти в подальшому будуть використані для обчислення загального інтегрального показника. Вони є першою комплексною складовою пропонованої економіко-математичної моделі розрахунку рівнем міграційної привабливості.

Ускладнення даної моделі полягає у її доповненні іншими видами та групами детермінантів (нами вони сформовані у п. 3.3), що дозволить

отримати більш точний результуючий показник, що відобразатиме різні аспекти суспільних умов та відносин.

Моделювання впливу соціо-демографічних детермінантів на показник міграційної привабливості. Соціо-демографічні показники мають не менш важливе значення, ніж економічні, адже висвітлюють характер взаємовідносин у суспільстві та доступу населення до суспільних благ, що багато в чому і визначає рівень життя. В загальному вигляді модель впливу соціо-демографічних детермінантів на показник міграційної привабливості вважаємо за доцільне представити в наступному формалізованому вигляді:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_s = \alpha_1 \times K_d + \alpha_2 \times K_{дсб} + \alpha_3 \times K_{зсдп} \\ K_d \langle K_{щрн}, K_{свсн} \rangle \\ K_{дсб} \langle K_{рсс}, K_{рсо}, K_{рсоз} \rangle \\ K_{зсдп} \langle K_{зплі}, K_{згд}, K_{кятп} \rangle \\ \text{при цьому:} \\ \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1 \end{array} \right. \quad (4.11)$$

де D_s – соціо-демографічний показник міграційної привабливості; K_d – демографічні детермінанти; $K_{дсб}$ – детермінанти доступу до суспільних благ; $K_{зсдп}$ – детермінанти системи захисту соціо-демографічних прав.

В свою чергу, групи детермінантів включають

– K_d : $K_{щрн}$ – детермінант щільності розміщення населення (S1.1), $K_{свсн}$ – детермінант статево-вікового складу населення (S1.2);

– $K_{дсб}$: $K_{рсс}$ – детермінант розвитку системи соціального страхування (S2.1), $K_{рсо}$ – детермінант розвитку системи освіти (S2.2), $K_{рсоз}$ – детермінант розвитку системи охорони здоров'я (S2.3);

– $K_{зсдп}$: $K_{сзплі}$ – детермінант системи захисту прав людей з інвалідністю (S3.1), $K_{сзвгд}$ – детермінант системи захисту від гендерної дискримінації (S3.2), $K_{сзпс}$ – детермінант системи захисту прав споживачів (S3.3).

Крім того, для розрахунку показника міграційної привабливості в частині соціо-демографічних детермінантів у табл. 4.4 сформовано інформаційну базу (доцільність застосування вказаних джерел описана у таблиці П.2 Додатку П в частині соціо-демографічних детермінантів

формування міграційного мотиву). У табл. 4.5 також надано характеристику впливу детермінантів на показник міграційної привабливості.

Таблиця 4.5

Опис показників, що використовуються для оцінки соціо-демографічних детермінантів

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
1	2	3
К _{щрн} – щільність розміщення населення	Population density (people per sq. km of land area) (World Bank)	Дестимулятор
К _{свсн} – статеві-віковий склад населення	Sex ratio at birth (male births per female births) (World Bank)	Дестимулятор
К _{рссс} – розвиток системи соціального страхування	Old-age pension recipients (% of statutory pension age population), Employment-related social security (Human Development Data)	Стимулятор
К _{рсо} – розвиток системи освіти	B.05 5th pillar: Higher education and training (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор
К _{рсоз} – розвиток системи охорони здоров'я	A.04.01 Health (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор
К _{сзплі} – система захисту прав людей з інвалідністю	Disability/Rankings (World Policy Analysis Centre) [76] (визначається за критеріями: - немає гарантій особам з інвалідністю (No guarantee specific to disability) – 0,0 - обмежені гарантії особам з інвалідністю (Limited guarantees for persons with disabilities) – 0,5 - широкі гарантії особам з інвалідністю на роботі та навчанні (Persons with disabilities guaranteed equality broadly and specifically in work and education) – 1,0	Стимулятор
К _{сзвгд} – система захисту від гендерної дискримінації	Global Gender Gap Index (World Bank)	Стимулятор
К _{сзпс} – контроль якості товарів та послуг	B.06.02 Quality of demand conditions (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор

Вагові коефіцієнти впливу α_i використовуються як вагові коефіцієнти підгруп у групі соціо-демографічних детермінантів, а ваговий коефіцієнт β_i дозволяє надати уточнюючі оцінки кожного з детермінантів у підгрупі.

Моделювання впливу політико-безпекових детермінантів на показник міграційної привабливості. У базовому формулюванні рекомендована модель оцінки міграційної привабливості на основі політико-безпекових детермінантів враховує і відповідні фактори середовища країни, і інституційні фактори та має вигляд:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_P = \alpha_1 \times K_{\text{пі}} + \alpha_2 \times K_{\text{вб}} + \alpha_3 \times K_{\text{згпс}} \\ K_{\text{пі}} \langle K_{\text{прк}}, K_{\text{ркк}}, K_{\text{рпн}} \rangle \\ K_{\text{вб}} \langle K_{\text{зкпс}}, K_{\text{восзс}} \rangle \\ K_{\text{згпс}} \langle K_{\text{сзтз}}, K_{\text{зппм}}, K_{\text{ссз}} \rangle \\ \text{при цьому:} \\ \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1 \end{array} \right. \quad (4.12)$$

де D_P – політико-безпековий показник міграційної привабливості. В свою чергу, даний показник складається з груп детермінантів:

$K_{\text{пі}}$ – політико-ідеологічні детермінанти (включає $K_{\text{прк}}$ – політичний режим в країні **(P1.1)**, $K_{\text{ркк}}$ – рівень корупції в країні **(P1.2)**, $K_{\text{рпн}}$ – наявність політичних рухів, які передбачають нетерпимість до окремих категорій населення **(P1.3)**);

$K_{\text{вб}}$ – військово-безпекові детермінанти (включає $K_{\text{зкпс}}$ – участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави **(P2.1)**, $K_{\text{восзс}}$ – вимоги обов'язкової служби у збройних силах **(P2.2)**);

$K_{\text{згпс}}$ – детермінанти захисту громадянських прав і свобод (включає $K_{\text{сзтз}}$ – система захисту від терористичних загроз **(P3.1)**, $K_{\text{зппм}}$ – система захисту від переслідування за політичними мотивами **(P3.2)**, $K_{\text{ссз}}$ – система судового захисту **(P3.3)**).

Аналогічно вагові коефіцієнти впливу $\beta_i \in$ показниками важливості окремих детермінантів для їх підгруп з точки зору формування міграційної привабливості, а α_i , відповідно вказують на важливість підгруп у складі груп детермінантів. Отже, для оцінки впливу політико-безпекових детермінантів на рівень міграційної привабливості нами сформовано інформаційну базу для розрахунку показників та описано характер їх впливу на результуючий показник (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Опис показників, що використовуються для оцінки політико-безпекових детермінантів

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
1	2	3
$K_{\text{прк}}$ – політичний режим в країні	The Economist Intelligence Unit's Democracy Index [264]	Стимулятор
$K_{\text{ркк}}$ – рівень корупції в країні	CPI Score (Corruption Perceptions Index, Transparency International) [63]	Стимулятор
$K_{\text{рпн}}$ – наявність політичних рухів, які передбачають нетерпимість до окремих категорій населення	C3: GROUP GRIEVANCE (Fragile States Index) [92]	Дестимулятор

Продовження табл. 4.6

1	2	3
К _{зкпс} – участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави	Civil and Ethnic War Casualties / Safety & Security (The Legatum Prosperity Index) [266]	Стимулятор
К _{восзс} – вимоги обов'язкової служби у збройних силах	Conscription / Personal Freedom (The Legatum Prosperity Index) [266]	Стимулятор
К _{сзгз} – система захисту від терористичних загроз	Terrorist Attack Casualties in last five years / Safety & Security (The Legatum Prosperity Index) [266]	Стимулятор
К _{зпмм} – система захисту від переслідування за політичними мотивами	Press Freedom / Personal Freedom (The Legatum Prosperity Index) [266]	Стимулятор
К _{ссз} – система судового захисту	Judicial Independence / Governance (The Legatum Prosperity Index) [266]	Стимулятор

Доцільність застосування вказаних джерел описана у таблиці П.3 Додатку П в частині політико-безпекових детермінантів формування міграційного мотиву.

Сформована інформаційна база дозволяє параметризувати вплив політико-безпекових детермінантів на формування міграційної привабливості країни. Зокрема, це є важливим для руху тих категорій осіб, міграція яких є закономірною в умовах військово-політичної нестабільності та постконфліктного стану економіки (наприклад, біженців).

Моделювання впливу мовно-культурних детермінантів на показник міграційної привабливості. Параметризувати вплив мовно-культурних детермінантів складніше, у зв'язку з їх певною суб'єктивністю. Проте, в даному разі пропонуємо використувати підхід не стільки близькості культурного середовища для мігранта, скільки існування такого інституційного середовища, яке виключає дискримінацію за етнічними, расовими, культурними, релігійними та іншими ознаками, підтримує мультикультуралізм та забезпечує підтримку самоідентифікації індивідів. Такий підхід обумовив і підбір відповідних інформаційних джерел для розрахунку показників. В загальному вигляді модель впливу мовно-культурних детермінантів на показник міграційної привабливості вважаємо за доцільне представити в наступному формалізованому вигляді:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_L = \alpha_1 \times K_{ме} + \alpha_2 \times K_{рк} + \alpha_3 \times K_{згпс} \\ \text{при цьому:} \\ \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1 \end{array} \right. \quad (4.13)$$

де D_L – мовно-культурний показник міграційної привабливості; K_{me} – детермінанти мовно-етнічні (L1); K_{pk} – детермінанти релігійно-культурні (L2); $K_{zгпс}$ – детермінанти захисту громадянських прав і свобод (L3).

У зв'язку з тим, що мовно-культурні детермінанти є достатньо широкими та комплексними, а також статистично важко вимірюваними, для цілей даного дослідження їх укрупнено до груп детермінантів (табл. 4.7) без введення в економіко-математичну модель окремих мовно-культурних детермінантів як факторів формування міграційної привабливості. Доцільність застосування вказаних джерел описана у таблиці П.4 Додатку П в частині мовно-культурних детермінантів формування міграційного мотиву.

Таблиця 4.7

Опис показників, що використовуються для оцінки мовно-культурних детермінантів

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
K_{me} – мовно-етнічні детермінанти (наявність діаспор (осередків мігрантів), близькість мови та етнічних особливостей культурного середовища, свобода використання мови меншин, свобода на етнічні самоідентифікація та самовираження)	Показник визначається як частка у осередку мігрантів з конкретної країни походження на країни призначення	Стимулятор
K_{pk} – релігійно-культурні (свобода віросповідання, розвиненість та поширення діяльності релігійних організацій)	Social religious restrictions / Personal Freedom (The Legatum Prosperity Index) [266]	Дестимулятор
$K_{zгпс}$ – детермінанти захисту громадянських прав і свобод (система захисту від релігійної дискримінації, система захисту прав на етнічне самовираження, захист мовних прав меншин)	Governmental religious restrictions / Personal Freedom (The Legatum Prosperity Index) [266]	Дестимулятор

У зв'язку з тим, що мовно-культурні детермінанти є достатньо широкими та комплексними, а також статистично важко вимірюваними, для цілей даного дослідження їх укрупнено до підгруп детермінантів без введення в економіко-математичну модель міграційної привабливості окремих мовно-культурних детермінантів. Зауважимо при цьому, що саме перша підгрупа детермінантів (мовно-етнічні) є суб'єктивною та залежить від мовно-етнічного середовища країн відносно мігрантів з конкретної країни призначення. Зокрема, найвищим

показником цього детермінанту з урахуванням сказаного буде відрізнятися країна походження – його слід прирівняти до 1. Країни призначення тоді слід ранжувати залежно від величини осередку мігрантів. Для цього пропонуємо розрахувати частку кожної країни призначення у загальній чисельності мігрантів з країни походження. Найнижчу частку слід прирівняти до 0. Інші нормалізувати, виходячи з твердження, що чим вище величина осередку мігрантів з конкретної країни походження, тим вище відповідний показник міграційної привабливості країни призначення (відповідно, слід застосувати формулу нормалізації для показника-стимулятора (формула 4.1)).

Моделювання впливу еколого-природничих детермінантів на показник міграційної привабливості. Еколого-природничі фактори є також складно вимірюваними, виходячи з унікальності природно-кліматичних умов кожної країни, її ресурсного потенціалу. В загальному вигляді модель впливу еколого-природничих детермінантів на показник міграційної привабливості вважаємо за доцільне представити в наступному формалізованому вигляді:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_N = \alpha_1 \times K_{\text{пк}} + \alpha_2 \times K_e + \alpha_3 \times K_{\text{зекп}} \\ K_{\text{пк}} \langle K_{\text{пкк}}, K_{\text{екп}} \rangle \\ K_e \langle K_{\text{сзнс}}, K_{\text{дчвх}} \rangle \\ K_{\text{зекп}} \langle K_{\text{зпбнс}}, K_{\text{свзнс}} \rangle \\ \text{при цьому:} \\ \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1 \end{array} \right. \quad (4.14)$$

де D_N – еколого-природничий показник міграційної привабливості;
 $K_{\text{пк}}$ – детермінанти природно-кліматичні; K_e – детермінанти екологічні;
 $K_{\text{зекп}}$ – детермінанти захисту екологічних прав.

В свою чергу, групи детермінантів включають

– $K_{\text{пк}}$: $K_{\text{пкк}}$ – природні та кліматичні умови (N1.1), $K_{\text{екп}}$ – ризики екстремальних кліматичних подій (N1.2);

– K_e : $K_{\text{сзнс}}$ – ступінь забруднення навколишнього середовища (N2.1), $K_{\text{дчвх}}$ – доступ до чистої питної води та екологічно чистих продуктів харчування (N2.2);

– $K_{\text{зекп}}$: $K_{\text{зпбнс}}$ – захист прав на безпечне навколишнє середовище (N3.1), $K_{\text{свзнс}}$ – система відповідальності за забруднення навколишнього середовища (N3.2).

Інформаційна база для розрахунку відповідних показників представлено в таблиці 4.8. (доцільність застосування вказаних джерел описана у таблиці П.5 Додатку П в частині еколого-природничих детермінантів формування міграційного мотиву).

Таблиця 4.8

Опис показників, що використовуються для оцінки еколого-природничих детермінантів

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
1	2	3
$K_{пкч}$ – природні та кліматичні умови	Сума абсолютних значень щорічної зміни кількості холодних днів/ночей (Projected change in annual cool days/cold nights) та щорічної зміни кількості спекотних днів/ночей (Projected change in annual hot days/warm nights) (World Bank)	Дестимулятор
$K_{екп}$ – ризики екстремальних кліматичних подій	Властивий рівень ризику екстремальних кліматичних подій регіонального об'єднання, куди належить країна	Дестимулятор
$K_{сзнс}$ – ступінь забруднення навколишнього середовища	Air pollution / Natural Environment (The Legatum Prosperity Index) [266]	Дестимулятор
$K_{дчвх}$ – доступ до чистої питної води та екологічно чистих продуктів харчування	Improved drinking water source / Natural Environment (The Legatum Prosperity Index) [266]	Стимулятор
$K_{зпнс}$ – захист прав на безпечне навколишнє середовище	Terrestrial protected area / Natural Environment (The Legatum Prosperity Index) [266]	Стимулятор
$K_{свзнс}$ – система відповідальності за забруднення навколишнього середовища	Pesticide regulation / Natural Environment (The Legatum Prosperity Index) [266]	Стимулятор

До даної таблиці слід дати пояснення по показнику ризиків природних катастроф та катаклізмів. Для параметризації впливу даного детермінанту на показник міграційної привабливості, нами враховано результати дослідження, отримані в п. 2.2 щодо кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань за ризиками екстремальних кліматичних подій. Виходячи з твердження, що, чим вище такий ризик, тим нижче міграційна привабливість, нами прийнято рішення: для країн, що входять до інтеграційних об'єднань кластеру P_1 (з низькими ризиками екстремальних кліматичних подій), встановити значення детермінанту $N_{1.2}$ ($K_{екп}$) встановити значення 1,0000. Для країн, що входять до

інтеграційних об'єднань кластерів P2 (з ризиками нижче середнього), P3 (з ризиками вище середнього) та P4 (з високими ризиками), встановити значення детермінанту N1.2 ($K_{\text{екп}}$), відповідно 0,3333, 0,6667 та 0,0000.

Таким чином, сформовано у загальному вигляді економіко-математичну модель оцінки міграційної привабливості та конкретизовано у вигляді лінійних рівнянь складові цієї моделі, з визначенням інформаційної бази їх розрахунку. Для врахування особистої важливості окремих визначених для дослідження детермінантів в модель доцільно ввести поправочні коефіцієнти, значення яких доцільно визначати шляхом застосування методики експертного опитування. Зокрема, слід винести для опитування експертів питання бальної оцінки важливості детермінантів на формування особистих міграційних мотивів. При цьому необхідно встановити не тільки міру впливу кожної групи детермінантів на результуючий показник, але й кожної підгрупи на групу та кожного детермінанту на підгрупу. Тому пропонується обчислювати дані вагові коефіцієнти з використанням наступних формул (4.15-4.17):

1) Вагові коефіцієнти кожного детермінанту:

$$\beta_j = \frac{\sum_{i=1}^n Bal_i}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^p Bal_{ij}}, \quad (4.15)$$

де n – кількість опитаних, p – кількість детермінантів у підгрупі, Bal_i – кількість балів, надана кожному детермінату i -тим опитаним, Bal_{ij} – кількість балів в i -го опитаного для j -го детермінанту.

2) Вагові коефіцієнти кожної підгрупи детермінантів:

$$\alpha_l = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^p Bal_{ij}}{\sum_{l=1}^m \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^p Bal_{ijl}}, \quad (4.16)$$

де m – кількість підгруп детермінантів в одній групі детермінантів, Bal_{ij} – кількість балів в i -го опитаного для j -го детермінанту підгрупи детермінантів l .

3) Вагові коефіцієнти груп детермінантів:

$$\gamma_1 = \frac{\sum_{l=1}^m \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^p Bal_{ijl}}{P}, \quad (4.17)$$

де P – сума всіх бальних оцінок всіх детермінантів.

Таким чином, формалізація показника міграційної привабливості за обґрунтованою та розробленою моделлю є адаптивною з точки зору можливості розширення панелі використовуваних показників, а також вибору бази для розрахунку вагових коефіцієнтів. Зокрема, вважаємо, що дана економіко-математична модель може бути застосована до визначення міграційної привабливості країн для окремих статево-вікових та освітньо-професійних груп мігрантів, а метод застосування методу опитування дозволяє виокремити ці групи у вибірки, використовуючи для відбору і інші показники. Для цілей даного дослідження апробація моделі здійснена у п. 4.3.

4.3. Апробація моделі міграційної привабливості в ході вивчення міграційних потоків

Апробація розробленої у п. 4.2 економіко-математичної моделі міграційної привабливості в межах даного дослідження передбачає:

1) вибір досліджуваного періоду часу. Ми обрали період 2011-2017 рр., оскільки через значну кількість введених в модель детермінантів, а також різноманітність інформаційних джерел для їх розрахунку складно забезпечити триваліший проміжок часу (основною проблемою є мінливість методології формування обраних для використання індексів та рейтингів, що може спотворити емпіричні дані);

2) територіальне обмеження апробації моделі. Розроблену модель нами буде апробовано на прикладі показників України (офіційних статистичних даних, даних міжнародних рейтингів). Якщо прийнятність моделі підтвердиться в ході її перевірки, відповідні розрахунки будуть проведені для інших країн. Обраний у п. 4.2 підхід до нормалізації показників з урахуванням існуючих мінімальних та максимальних значень для всієї досліджуваної сукупності країн світу, забезпечує можливість

застосування запропонованої моделі для будь-якої країни світу. Виходячи з євроінтеграційного вектору зовнішньої політики України та активної лібералізації руху фізичних осіб з країнами ЄС, обмежимо апробацію моделі розрахунком показників міграційної привабливості для країн ЄС (у складі ЄС-28);

3) розрахунок вагових коефіцієнтів та розрахунок показників моделі. Ми обрали період 2011-2017 рр., оскільки через значну кількість введених в модель детермінантів, а також різноманітність інформаційних джерел для їх розрахунку складно забезпечити триваліший проміжок часу (основною проблемою є мінливість методології формування обраних для використання індексів та рейтингів, що може спотворити емпіричні дані);

4) перевірка адекватності сформованої моделі. Зокрема, передбачається використання чисельного експерименту кореляційного методу аналізу щодо впливу рівня міграційної привабливості на результуючий показник. В цьому разі, на противагу до приведеної вище економіко-математичної моделі, результуючим показником є кількість мігрантів з країни, для прогнозування якої по суті і призначений інтегральний показник міграційної привабливості.

Вибір часових та територіальних обмежень апробації моделі. В ході дослідження для перевірки наявності кореляційних зв'язків та проведення інших розрахунків за результуючий показник обрано чисельність поданих заяв громадянами України на надання притулку в країнах ЄС (asyl) (джерелом даних стали відповідні показники за Eurostat за 2011-2017 рр.). Ці дані використано виходячи з міркувань забезпечення порівнянності та єдності методології їх формування (критична оцінка даних Державної служби статистики України виявила непридатність даних про зовнішню міграцію громадян України за 2011-2017 рр. у зв'язку з їх різновимірністю та різним ступенем деталізації).

Визначення вагових коефіцієнтів та розрахунок показників моделі. В результаті проведеного в рамках дослідження експертного опитування

отримано емпіричний матеріал щодо індивідуальних оцінок експертами важливості дії різних детермінантів. Форма анкети, запропонована експертам для заповнення представлена в Додатку Ц.

Базуючись на класифікації експертних оцінок, зауважимо, що для цілей даного дослідження експертні оцінки були груповими, тобто базувалися на агрегуванні індивідуальних відповідей експертів щодо важливості детермінантів формування їх міграційних мотивів.

Крім того, дані експертні оцінки були однокритеріальні, зокрема відображали особисті погляди експерта на важливість окремих детермінантів. До того ж ці оцінки були кардинальними, тобто оцінювалася характеристика окремо взятого детермінанту формування міграційного мотиву поза його зв'язку з іншими детермінантами.

Вибір експертів для проведення опитування щодо детермінантів міграційних мотивів вважаємо за доцільне проводити на основі їх самооцінки, а також оцінки за результатами їх минулої діяльності. В цьому разі минулою діяльністю будемо вважати наявність у них досвіду міграції (позитивного чи негативного за їх власними оцінками), а також мотиву подальшої міграції.

Зауважимо, що нами при формуванні груп експертів розглядалися три фактори самооцінки експерта:

1) чи наявний досвід міграції (таким чином виявлялося знайомство експерта з проблемою оцінки дії детермінантів формування міграційного мотиву);

2) чи був попередній досвід міграції позитивний (таким чином з'ясовувалася наявність психологічних факторів, що можуть викривити оцінку дії детермінантів формування міграційного мотиву);

3) чи хотів би експерт мігрувати в майбутньому (таким чином визначалася наявність практичної діяльності експерта з оцінки дії детермінантів формування міграційного мотиву в момент опитування).

Зокрема, в ході дослідження експертам було запропоновано висловити думку про те, чи мають вони власний досвід міграції (варіанти відповідей були «Ні», «Так (вважаю такий досвід невдалим)», «Так (вважаю такий досвід вдалим)»). Таким чином, з'ясовувався ступінь знайомства експерта з аналізованою проблемою, тобто факт наявності у експерта власного досвіду ухвалення міграційного рішення, тобто оцінки ним у минулому особистої важливості детермінантів формування міграційного мотиву (така оцінка була інтегральною та охоплювала питання факту міграції в цілому).

Крім того, експертам було запропоновано висловити думку про те, чи мають вони бажання мігрувати в майбутньому (варіанти відповідей були «Ні», «Так, проте не маю такої можливості», «Так, планую це зробити»). Таким чином, з'ясовувалася наявність у експерта міграційних мотивів щодо міграції у майбутньому, тобто факт наявності у експерта в теперішньому часі діяльності з оцінки особистої важливості детермінантів формування міграційного мотиву. При цьому враховувалася аргументованість при формуванні думки кожного експерта. Зокрема, вважаючи негативний досвід попередньої міграції фактором, що чинить психологічний вплив на подальші мотиви мігрувати, експертів, які вказали на існування негативного досвіду міграції віднесено до іншої групи експертів. Аргументованість визначалася на основі непрямой самооцінки, яка встановлювала наявність такого досвіду у експертів, для пом'якшення дії психологічних факторів оцінки значимості детермінантів.

При цьому, аргументованість визначалася з метою того, щоб при формуванні остаточних вагових коефіцієнтів послабити вплив на їх величину психологічних факторів, які існують при застосуванні методів самооцінки.

Коефіцієнт обізнаності ($K_{об}$) експерта з проблемою визначався нами на основі відповідей експертів за шкалою, наведеною у таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Шкала визначення коефіцієнт обізнаності (K_{об}) експерта

Група	Експерт має досвід ухвалення міграційного рішення та особистої оцінки детермінантів формування міграційних мотивів	Експерт має досвід рішення та особистої оцінки детермінантів формування міграційних мотивів, проте має психологічні фактори негативного досвіду попередньої міграції	Експерт має досвід ухвалення міграційного рішення та особистої оцінки детермінантів формування міграційних мотивів	Експерт не має досвіду ухвалення міграційного рішення, проте в момент опитування має міграційних мотивів	Експерт не має досвіду ухвалення міграційного рішення і в момент опитування не має міграційних мотивів
Відповідь на питання «Чи є у Вас особисто досвід міграції?»	Так (вважаю такий досвід вдалим)	Так (вважаю такий досвід невдалим)	Так (вважаю такий досвід невдалим)	Ні	Ні
Відповідь на питання «Чи хотіли б Ви мігрувати з країни, якщо б мали можливість?»	Так, проте планую це зробити	Так, проте не маю можливості зробити	Ні	Так, проте планую це зробити	Ні
Коефіцієнт обізнаності (K _{об})	1,0		0,8	0,6	0,4
Назва групи	Група 1		Група 2	Група 3	Група 4
					Група 5

Коефіцієнт 1,0 присвоєний групі експертів, які мають досвід ухвалення міграційного рішення, а отже в минулому давали особисту оцінку важливості детермінантів формування міграційних мотивів. Крім того, вони вважають свій міграційний досвід вдалим. При цьому вони мають міграційні мотиви в момент опитування, а отже можуть для цілей майбутньої міграції оцінити важливість детермінантів їх формування.

Коефіцієнт 0,8 присвоєний групі експертів, які мають досвід ухвалення міграційного рішення, а отже в минулому давали особисту оцінку важливості детермінантів формування міграційних мотивів. Проте, вони вважають свій міграційний досвід невдалим. При цьому вони мають міграційні мотиви в момент опитування, а отже можуть для цілей майбутньої міграції оцінити важливість детермінантів їх формування.

Коефіцієнт 0,6 присвоєний групі експертів, які мають досвід ухвалення міграційного рішення, а отже в минулому давали особисту оцінку важливості детермінантів формування міграційних мотивів. Без урахування позитивності чи негативності їх міграційного досвіду ці експерти не мають міграційних мотивів в момент опитування.

Коефіцієнт 0,4 присвоєний групі експертів, які не мають досвіду ухвалення міграційного рішення, а отже в минулому не давали особисту оцінку важливості детермінантів формування міграційних мотивів. При цьому вони мають міграційні мотиви в момент опитування, а отже можуть для цілей майбутньої міграції оцінити важливість детермінантів їх формування.

Коефіцієнт 0,2 присвоєний групі експертів, які не мають досвіду ухвалення міграційного рішення, крім того, вони не мають міграційних мотивів. Проте, будучи обізнаними з проблемами міграції, економічним, соціо-демографічним, політико-безпековим, мовно-культурним, а також еколого-природничим середовищем країни походження можуть особисту оцінку важливості для детермінантів формування міграційних мотивів в цілому. За результатами оцінювання опрацювання анкет самооцінки експертів щодо їх обізнаності з дією детермінантів формування міграційних мотивів, нами встановлено такий розподіл відповідей (рис. 4.11).

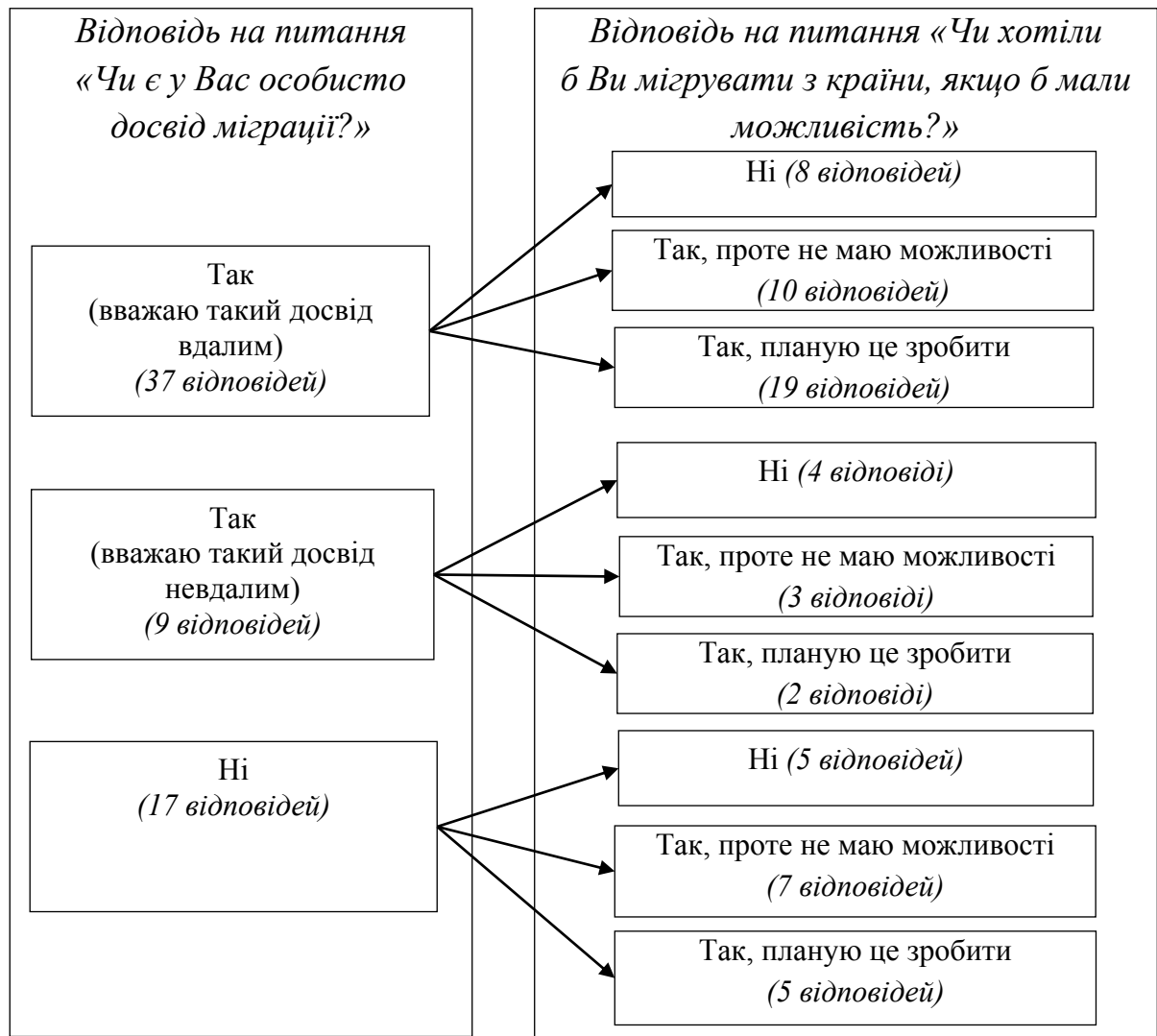

Рис. 4.11. Розподіл відповідей експертів з питань, які вказують на їх ступінь обізнаності з питанням оцінки важливості детермінантів формування міграційних мотивів

Таким чином, остаточний розподіл чисельності експертів за кожною групою, за якою встановлено коефіцієнт обізнаності, виглядає наступним чином (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Шкала визначення коефіцієнт обізнаності ($K_{об}$) експерта

Група	Група 1		Група 2		Група 3		Група 4		Група 5
Відповідь на питання «Чи є у Вас особисто досвід міграції?»	29		7		8	4	12		5
Відповідь на питання «Чи хотіли б Ви мігрувати з країни, якщо б мали можливість?»	19	10	2	3	8	4	5	7	5
Коефіцієнт обізнаності ($K_{об}$)	1,0		0,8		0,6		0,4		0,2

Для врахування ступеню обізнаності експертів при агрегуванні отриманих експертних оцінок важливості детермінантів вважаємо за доцільне визначити коефіцієнти вагомості окремих груп експертів, виходячи із ступеню їх обізнаності з проблемою (табл. 4.11) за формулою:

$$\delta_l = \frac{k_l \times \omega_{il}}{\sum_{l=1}^5 k_l \times \omega_{il}}, \quad (4.18)$$

де k_l – кількість експертів у l -ій групі; ω_{il} – коефіцієнт обізнаності j -го експерта у l -ій групі; δ_l – коефіцієнт вагомості l -ої групи.

Таблиця 4.11

Визначення коефіцієнтів вагомості агрегованих експертних оцінок за групами експертів

Група	Кількість експертів (k _l)	Вагомість j-го експерта (K _{об})	Сукупна оцінка вагомості	Коефіцієнт вагомості групи (ω _{il})
Група 1	29	1,0	29,0	0,630
Група 2	5	0,8	4,0	0,087
Група 3	12	0,6	7,2	0,157
Група 4	12	0,4	4,8	0,104
Група 5	5	0,2	1,0	0,022
РАЗОМ	63	X	46,0	1,000

В ході опитування експерти надали інформацію про свій вік, міграційний досвід, а також про умови життя їх домогосподарства. Анкета була розроблена таким чином, щоб можна було стратифікувати експертів за їх міграційним досвідом та отримати основну інформацію про детермінанти та формат передбачуваної або ймовірної міграції. Крім того, були поставлені питання про економічні і соціальні умови життя домогосподарств, зокрема, рівень їх депривації. Опитування було направлене на аналіз переважаючого впливу окремих детермінантів у формуванні особистого міграційного мотиву, а також виявлення основних тенденцій у поглядах експертів на питання міграції за кордон (зібрана інформація включала питання про часові та інші параметри ймовірної міграції, умови життя та роботи за кордоном (опис результатів опитування представлений в Додатку Щ)).

Експертами було оцінено по 5-бальній шкалі важливість дії 41 детермінанту на формування їх особистої схильності до здійснення міграції – міграційного мотиву. Для аналітичної обробки результатів експертного опитування використано методику аналізу, описану Б.Є. Грабовецьким [330, с. 88-96].

Оцінка показників індивідуальної оцінки експертами дії різних детермінантів на формування їх особистих міграційних мотивів здійснювалася на основі присвоєння їм кількості балів від 0 до 100 балів (де оцінка «1» (найнижчий ступінь значимості) відповідає 0 балів, «2» – 25 балам, «3» – 50 балам, «4» – 75 балам, «5» – 100 балам). Якщо експерт надав однакову кількість балів декільком детермінантам, для цілей ранжування детермінантів, ми припускали, що вони для окремого експерта є рівнозначними.

На основі аналітичної обробки кількості наданих кожному детермінанту балів присвоєно ранги – порядкові номери, що визначають місця кожного детермінанту у загальній сукупності оцінених конкретним експертом детермінантів. Зокрема, ранг кожного j -го детермінанту відповідає числу натурального ряду 1, 2, 3, ..., n , де n – кількість детермінантів. Разом з тим, виходячи з можливості однакової оцінки експертами важливості різних детермінантів, їм присвоюється стандартизовані ранги – частка від ділення суми місць, зайнятих детермінантами з однаковими рангами, на загальну кількість таких однаково оцінених детермінантів.

Для подальшого аналізу введено літерні позначення для об'єктів аналізу та з метою побудови матриці отриманих детермінантами балів:

- m – кількість експертів у 1-ій групі, що взяли участь в анкетуванні;
- 1, 2, 3, ..., m – порядкові номери експертів у групі;
- n – кількість детермінантів, що досліджуються та були запропоновані для оцінки їх впливу на формування особистих міграційних мотивів;
- 1, 2, 3, ..., n – порядкові номери детермінантів, що досліджуються;
- m_j – кількість експертів (у групі), що оцінили j -й детермінант;
- m_{100j} – кількість даних експертами (у групі) максимально можливих оцінок (100 балів) j -му детермінанту.

За результатами узагальнення індивідуальних оцінок побудовано матрицю балів, де C_{ij} – оцінка вартості відносної ваги (в балах), наданої i -м експертом (у групі) j -му детермінанту. В ході опрацювання даних індивідуальних оцінок перетворено матрицю балів у матрицю рангів, де R_{ij} – це ранг оцінки i -м експертом (у групі) j -го детермінанту.

В цілому при аналізі результатів анкетування щодо важливості детермінантів для формування міграційних мотивів використовувався ряд показників для оцінки важливості кожного детермінанту: 1) середня величина оцінки детермінанта у балах; 2) середній ранг для кожного детермінанту; 3) частота максимально можливих оцінок (100 балів), які надані експертами кожному детермінанту; 4) середня вага кожного детермінанту (нормалізована оцінка). Розглянемо детальніше вказані показники

1) *Середня величина оцінки детермінанту у балах.* При формулу надану Б.Є. Грабовецьким трансформовано [330, с. 93]:

$$M_j = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{\sum_{i=1}^m C_{ij}}{m_j} \quad (4.19)$$

Зокрема, даний показник (M_j) визначається як середня зважена від масиву оцінок експертами j -го детермінанту та може приймати значення від 0 до 100, виходячи з індивідуальної оцінки експертами важливості детермінанту для формування їх особистих міграційних мотивів. У зв'язку з цим, важливість детермінанту тим вища, чим більше значення M_j . За даним показником встановлено детермінанти, які характеризуються найвищою середньою величиною оцінки. До них відносяться: низький та/або незадовільний рівень оплати праці (77,50); високий рівень корупції в країні (75,33); корумпована та/або неефективна система судового захисту (73,15); участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави (70,43); високий рівень безробіття (70,33).

2) *Середній ранг для кожного детермінанту.* Даний показник розраховано на основі показника суми рангів j -го детермінанту за формулою (базова формула за [330, с. 92]):

$$\bar{S}_j = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{\sum_{i=1}^m C_{ij}}{m_j} = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{S_j}{m} \quad (4.20)$$

Зокрема, за результатами розрахунку даного показника обрано детермінанти, які характеризуються найменшими значеннями. До них відносяться: низький та/або незадовільний рівень оплати праці (10,0); високий рівень корупції в країні (10,8); корумпована та/або неефективна система судового захисту (10,9); високий рівень безробіття (12,6); участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави (12,7).

3) *Частота максимально можливих оцінок (100 балів)*, які надані експертами кожному детермінанту. Такий показник розраховується за формулою (базова формула – за Б.Є. Грабовецьким [330, с. 93]):

$$K_{100j} = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{m_{100j}}{m_j} \quad (4.21)$$

За результатами оцінки даного показника встановлено детермінанти, яким експерти надали найбільшу кількість максимально можливих оцінок (100 балів): високий рівень корупції в країні (0,5043); низький та/або незадовільний рівень оплати праці (0,5000); корумпована та/або неефективна система судового захисту (0,4739); участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави (0,4739); існування терористичних загроз та/або низький рівень захисту від них (0,3609). При цьому показник частоти надання максимально можливих оцінок, за словами Б.Є. Грабовецького, «відноситься до додаткових показників оцінки відносної важливості факторів і характеризує його з точки зору кількості поставлених йому максимальних оцінок у 100 балів. Перевагу тому чи іншому фактору слід віддавати, в першу чергу, в залежності від середніх величин рангу чи балів. І тільки при різних умовах фактор можна вважати найважливішим за максимального значення K_{100j} » [330, с. 93].

4) *Середня вага кожного детермінанту (нормалізована оцінка)*. Грабовецький Б.Є. на додаток до абсолютних та середніх величин, пропонує обчислювати відносну важливість детермінантів, наприклад, показника

середньої ваги. Середня вага кожного детермінанту (нормалізована оцінка) розраховується за трансформованою нами його формулою [330, с. 93]:

$$W_j = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{\sum_{i=1}^m W_{ij}}{\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m W_{ij}}; \quad W_{ij} = \frac{C_{ij}}{\sum_{j=1}^n C_{ij}}, \quad (4.22)$$

де W_{ij} – вага (нормалізована оцінка), надана i -м експертом j -му детермінанту; W_j – загальна вага, надана експертами j -му детермінанту.

За результатами визначення нормалізованої оцінки складено матрицю відносного значення детермінантів. Це дало можливість виділити переважаючі детермінанти, вплив яких на формування міграційних мотивів визначено як найсуттєвіший.

Таблиця 4.12

**Зведені результати агрегованих експертних оцінок важливості
детермінантів формування міграційних мотивів**

Шифр детермінанта	Середнє арифметичне значення оцінки значимості детермінанту $\overline{M_j}$	Середній ранг детермінанту $\overline{S_j}$	Частота максимально можливих оцінок (K_{100j})	Середня вага (нормалізована оцінка) (W_j)
1	2	3	4	5
E1.3	77,50	10,0	0,5000	0,04250
P1.2	75,33	10,8	0,5043	0,04025
E1.1	70,33	12,6	0,3261	0,03865
P3.3	73,15	10,9	0,4739	0,03676
P2.1	70,43	12,7	0,4739	0,03633
E2.1	64,02	13,1	0,2652	0,03259
E1.4	62,83	14,3	0,2478	0,03251
E2.2	60,98	15,4	0,2565	0,03185
N3.1	62,50	14,8	0,3174	0,03133
E3.1	58,70	16,5	0,2043	0,03058
N3.2	61,74	14,9	0,2826	0,02965
S2.3	59,24	15,7	0,2348	0,02869
P3.1	60,98	15,6	0,3609	0,02842
E1.2	51,30	19,3	0,1565	0,02808
S3.3	58,80	16,2	0,2826	0,02778
E4.3	54,78	17,2	0,1826	0,02632
E3.4	52,72	18,6	0,1174	0,02605
P1.3	55,11	17,3	0,2087	0,02515
E3.2	52,61	18,1	0,1913	0,02502
E3.3	51,20	18,5	0,1870	0,02479
S2.2	49,13	19,6	0,1348	0,02351
P1.1	50,43	19,2	0,1565	0,02316
E5.3	49,24	19,2	0,1609	0,02207
P3.2	46,74	20,3	0,1739	0,02076

Продовження табл. 4.12

1	2	3	4	5
S3.1	45,54	22,1	0,1435	0,02053
P2.2	46,41	21,2	0,2130	0,02024
S2.1	43,26	23,1	0,1087	0,01925
L2	45,33	21,7	0,2174	0,01881
N1.1	41,63	23,0	0,1174	0,01768
E5.1	39,78	23,7	0,0957	0,01761
E5.2	40,43	23,8	0,0870	0,01733
S1.2	36,74	24,2	0,0609	0,01714
S3.2	38,48	23,8	0,0652	0,01691
E4.2	38,15	24,0	0,1000	0,01662
N2.2	37,61	24,0	0,1391	0,01659
L3	40,98	23,6	0,1870	0,01621
L1	39,78	24,4	0,1870	0,01597
N2.1	35,76	25,9	0,0826	0,01528
E4.1	32,93	25,4	0,1000	0,01442
N1.2	32,72	26,5	0,1043	0,01353
S1.1	29,35	27,4	0,0696	0,01308

Виходячи з даних таблиці 4.12, де узагальнено індивідуальні оцінки експертами важливості детермінантів для формування міграційних мотивів, визначено детермінанти, які відрізняються найвищим показником середньої ваги (нормалізованої оцінки) (у порядку зниження оціненої експертами важливості): низький та/або незадовільний рівень оплати праці (E1.3); високий рівень корупції в країні (P1.2); високий рівень безробіття (E1.1); корумпована та/або неефективна система судового захисту (P3.3); існування терористичних загроз та/або низький рівень захисту від них (P2.1). До інших детермінантів, які входять у 25% найважливіших (за основу брали показник верхнього квартилю), відносяться: легкість відкриття та закриття бізнесу (E2.1); рівень оподаткування трудових доходів (E1.4); рівень оподаткування підприємницьких доходів (E2.2); захист прав на безпечне навколишнє середовище (N3.1); рівень інфляції (E3.1); система відповідальності за забруднення навколишнього середовища (N3.2).

Для встановлення вагових коефіцієнтів впливу результуючий інтегральний показник скористаємося його результатами (Додатки III та IV). У результаті проведення розрахунків з використанням поданих вище формул та на основі даних опитування визначено вагові коефіцієнти детермінантів (β), підгруп детермінантів (α) та груп детермінантів (γ) (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

Вагові коефіцієнти детермінантів, підгруп та груп детермінантів

Детермінант	Зважене значення вагомості детермінанту у їх сукупності	Вагові коефіцієнти детермінанту у підгрупі (β)	Сума зважених значень вагомості детермінант у їх підгрупі	Вагові коефіцієнти підгрупи детермінанті в у групі (α)	Сума зважених значень вагомості детермінант у їх групі	Вагові коефіцієнти групи детермінанті в їх сукупності (γ)
E1.1	0,0387	0,272682	0,1417	0,331966	0,4270	0,42699
E1.2	0,0281	0,198095				
E1.3	0,0425	0,299843				
E1.4	0,0325	0,229379				
E2.1	0,0326	0,505755	0,0644	0,150924		
E2.2	0,0319	0,494245	0,1064	0,249288		
E3.1	0,0306	0,287323				
E3.2	0,0250	0,235093				
E3.3	0,0248	0,232855				
E3.4	0,0260	0,244729	0,0573	0,134308		
E4.1	0,0144	0,251364				
E4.2	0,0166	0,289751				
E4.3	0,0263	0,458885	0,0570	0,133515		
E5.1	0,0176	0,308917				
E5.2	0,0173	0,30391				
E5.3	0,0221	0,387173	0,0302	0,18107		
S1.1	0,0131	0,432709				
S1.2	0,0171	0,567291				
S2.1	0,0193	0,269412	0,0715	0,428143	0,1669	0,166891
S2.2	0,0235	0,329003				
S2.3	0,0287	0,401585				
S3.1	0,0205	0,314825	0,0652	0,390787		
S3.2	0,0169	0,259243				
S3.3	0,0278	0,425932				
P1.1	0,0232	0,261488	0,0886	0,383239	0,2311	0,231064
P1.2	0,0402	0,454483				
P1.3	0,0252	0,284029				
P2.1	0,0363	0,64219	0,0566	0,244826		
P2.2	0,0202	0,35781				
P3.1	0,0284	0,330708				
P3.2	0,0208	0,241535				
P3.3	0,0368	0,427757				
L1	0,0160		X	0,3133		
L2	0,0188			0,368817		
L3	0,0162			0,317928		
N1.1	0,0177	0,566399	0,0312	0,251585	0,1241	0,124063
N1.2	0,0135	0,433601	0,0319	0,256908		
N2.1	0,0153	0,47938				
N2.2	0,0166	0,52062				
N3.1	0,0313	0,51378	0,0610	0,491507		
N3.2	0,0296	0,48622				
РАЗОМ:					1,0000	1,00000

Розрахунок нормалізованих показників здійснено в таблицях Ю.1-Ю.5 Додатку Ю та представлені у зведеному вигляді у таблиці Ю.6 Додатку Ю, що дозволило встановити показник міграційної привабливості, який формується за кожним детермінантом, а застосування вагових коефіцієнтів, визначених у п. 4.2 на основі агрегування результатів проведеного опитування, дозволило сформувавши показник міграційної привабливості за кожною підгрупою детермінантів та узагальнити отримані показники у показники за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих детермінантів (табл. 4.14).

Таблиця 4.14

**Показники міграційної привабливості України у 2011-2017 рр.,
сформовані за підгрупами та групами детермінантів**

Показник/роки	Ваговий коефіцієнт	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
підгрупа E1	0,331966	0,40545	0,41200	0,41452	0,39912	0,38335	0,39374	0,38973
підгрупа E2	0,150924	0,63588	0,54751	0,59856	0,67985	0,68150	0,60565	0,64223
підгрупа E3	0,249288	0,57941	0,59382	0,58912	0,66077	0,62351	0,66176	0,57161
підгрупа E4	0,134308	0,42139	0,44684	0,43585	0,44021	0,42936	0,41816	0,38492
підгрупа E5	0,133515	0,56244	0,57347	0,56976	0,62008	0,61137	0,63129	0,65845
E (економічні)	0,426990	0,50850	0,50651	0,51144	0,54463	0,52790	0,53085	0,51203
Підгрупа S1	0,181070	0,98034	0,98041	0,98108	0,98146	0,98153	0,98191	0,98193
підгрупа S2	0,428143	0,80758	0,81835	0,80596	0,78441	0,77706	0,87700	0,84582
підгрупа S3	0,390787	0,30360	0,22861	0,24259	0,24327	0,20528	0,21525	0,33926
S (соціальні)	0,166891	0,63744	0,61199	0,61251	0,60382	0,58557	0,63148	0,66800
підгрупа P1	0,383239	0,33499	0,37168	0,37311	0,34834	0,34603	0,35305	0,37108
підгрупа P2	0,244826	0,59582	0,59582	0,59582	0,42558	0,42558	0,42558	0,42558
підгрупа P3	0,371935	0,46899	0,51949	0,49305	0,43340	0,39493	0,34517	0,36464
P (політико-безпекові)	0,231064	0,44909	0,48200	0,47261	0,39918	0,38385	0,36782	0,38198
підгрупа L1	0,313254	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
підгрупа L2	0,368817	0,65000	0,58163	0,67778	0,67778	0,67778	0,67778	0,48352
підгрупа L3	0,317928	0,68966	0,37209	0,39326	0,43820	0,43820	0,43820	0,76744
L (мовно-культурні)	0,050992	0,77490	0,64702	0,68792	0,70260	0,70260	0,70260	0,74145
підгрупа N1	0,251585	0,82854	0,82854	0,82854	0,82854	0,82854	0,82854	0,82854
підгрупа N3	0,256908	0,85764	0,80946	0,81667	0,83527	0,83398	0,83398	0,88111
підгрупа N3	0,491507	0,41271	0,37217	0,38084	0,36780	0,37421	0,37116	0,41505
N (еколого-природничі)	0,124063	0,64373	0,61212	0,61806	0,61697	0,61960	0,61819	0,65105
Міграційна привабливість		0,54685	0,53888	0,54192	0,53689	0,52365	0,52859	0,53547

Отримані у результаті показники міграційної привабливості, розраховані за емпіричними даними України у досліджуваний період в подальшому будуть використані для побудови регресійної моделі їх впливу на показники кількості запитів громадян України на надання притулку в країнах ЄС за аналогічний період.

Перевірка адекватності сформованої моделі. В цілому, слід виходити припущення щодо залежності між обраним результуючим показником та показником міграційної привабливості: чим вище показник міграційної привабливості, тим менше діють фактори «виштовхування», а отже тим менше повинна бути кількість шукачів притулку з країни. Перевірка адекватності моделі передбачає виконання наступної послідовності дій:

1. Складення матриці вихідних даних, де показники міграційної привабливості України протягом 2011-2017 рр. належать множині X, а показники кількості поданих громадянами України запитів на надання притулку за кожен рік з указанного періоду належать множині Y (табл. 4.15).

Таблиця 4.15

Матриця вихідних даних для визначення кореляційних зв'язків між міграційною привабливістю та кількості шукачів притулку з України у ЄС у 2011-2017 рр.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
X	0,54685	0,53888	0,54192	0,53689	0,52365	0,52859	0,53547
Y	2900	3425	3280	42900	66850	37755	30750

2. Розрахунок показників коваріації та кореляції, перевірка значимості коефіцієнта кореляції.

3. Визначення: коефіцієнтів моделі; залишків моделі; дисперсії залишків; коефіцієнта детермінації.

4. Побудова регресійної моделі з показниками:

- множинний коефіцієнт кореляції R.

- коефіцієнт детермінації R-квадрат:

$$R^2 = \frac{SS_{\text{регр}}}{SS_{\text{регр}} + SS_{\text{ост}}} = 1 - \frac{SS_{\text{ост}}}{SS_{\text{регр}} + SS_{\text{ост}}} \quad (4.23)$$

- нормалізований R-квадрат:

$$R_{\omega}^2 = 1 - (1 - R^2) \frac{n-1}{n-m-1} \quad (4.24)$$

- стандартна помилка.

4. Визначення показників дисперсійного аналізу, обчислення яких є загальноприйнятим, тобто:

$$MS_j = \frac{SS_j}{df_j} \quad (4.25)$$

$$F = \frac{R^2}{1-R^2} \times \frac{n-m-1}{m} \quad (4.26)$$

де m – кількість змінних (кількість показників за групою детермінантів), n – кількість спостережень (кількість років спостереження).

Для встановлення закономірності зміни показника чисельності шукачів притулку з України (на прикладі кількості поданих заяв громадян України на надання притулку у ЄС) нами визначено за доцільне застосувати кореляційний аналіз. Зокрема, виходячи з незначної кількості спостережень вказаних у таблиці 4.10 змінних (7 спостережень, що містять показники 2011-2017 рр.) за допомогою графічного методу побудовано поле кореляції (рис. 4.12). По осі X відкладено значення фактору міграційної привабливості (Migr_attract), а по осі Y – залежної змінної (Migr_asyl).

Це дозволило візуально продемонструвати тенденцію оберненої залежності між досліджуваними показниками та сформулювати гіпотезу про лінійну залежність між показниками міграційної привабливості та показниками чисельності шукачів притулку з країни, що вимагає більш ґрунтовного аналітичного вивчення.

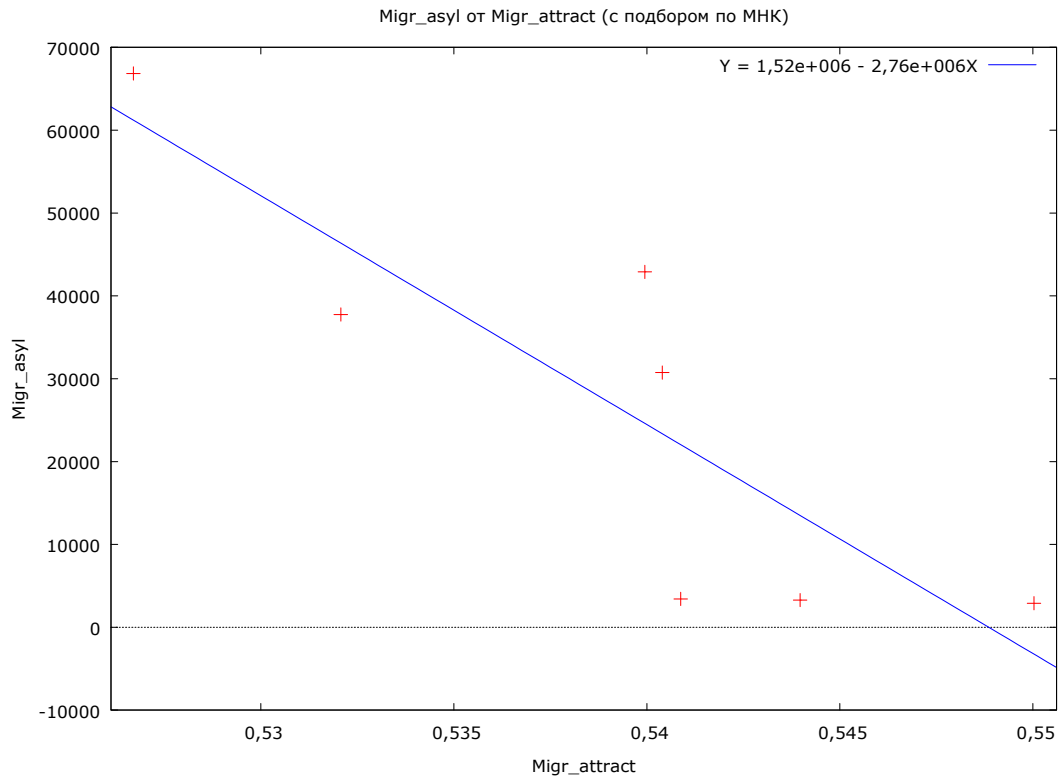

Рис. 4.12. Поле кореляції показників міграційної привабливості та кількості шукачів притулку з України в ЄС у 2011-2017 рр. (побудовано самостійно автором)

Крім того, для оцінки параметрів моделі вважаємо за доцільне використати МНК (метод найменших квадратів), що потенційно дасть можливість отримати найкращі оцінки параметрів регресійного рівняння. Розрахунок параметрів рівняння регресії буде відбуватися на основ даних розрахункової таблиці Я.1 Додатку Я.

Вирішення системи рівнянь згідно з вихідними даними дозволило отримати емпіричні значення коефіцієнтів регресії: $a = 1520992,1771$ та $b = -2771352,7396$. У зв'язку з цим рівняння регресії матиме вигляд (табл. 4.16):

$$y = -2771352,7396 x + 1520992,1771$$

Таблиця 4.16

Статистика регресійних показників

Показники (регресійна статистика)	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення
Const	$1,51646 \times 10^6$	403209	3,761	0,0131**
Migr_attract (міграційна привабливість)	$2,76296 \times 10^6$	747806	-3,695	0,0141**

Примітка: ** рівень значимості $\alpha=0,05$

Також для цілей даного дослідження слід проаналізувати кореляцію досліджуваних показників. Перш за все, визначимо коефіцієнт коваріації з метою встановлення тісноти зв'язку між показниками міграційної привабливості та кількості шукачів притулку з країни:

$$\text{cov}(x, y) = \overline{x \cdot y} - \bar{x} \cdot \bar{y} = 14330.035 - 0.539 \cdot 26837.143 = -139.02$$

Розрахунок вибіркового лінійного коефіцієнта кореляції, який вказує на тісноту зв'язку між досліджуваними показниками, дозволив встановити його значення на рівні -0,857. Оцінка даного результату за шкалою Чеддока, дозволяє говорити, що тіснота зв'язку висока та обернена, тобто більшому значенню міграційної привабливості відповідає менше значення кількості шукачів притулку з країни (в більшості випадків). Тобто зв'язок між показниками є тісним та оберненим.

Також глибшого дослідження вимагає значимість коефіцієнта кореляції. Для цього слід сформулювати гіпотези наступним чином:

$H_0: r_{xy} = 0$, лінійного взаємозв'язку між змінними немає;

$H_1: r_{xy} \neq 0$, лінійний взаємозв'язок між змінними є.

Для того, щоб перевірити нульову гіпотезу (H_0) про рівність коефіцієнта кореляції 0, як було записано вище, слід розрахувати р-значення, тобто ймовірність випадкового відхилення нульової гіпотези. В ході розрахунків встановлено, що р-значення становить 0,0141.

Крім того, доцільним є розрахунок величину випадкової помилки (t_{obs}):

$$t_{obs} = r_{xy} \frac{\sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{xy}^2}} = 0,857 \frac{\sqrt{7-2}}{\sqrt{1-0,734449}} = 3,724$$

Далі, згідно з таблицею критичних точок розподілу Стьюдента, при $\alpha=0,05$ та 5 ступенях свободи ($k = n-2$, тобто $k = 7-2 = 5$), знайти критичну точку t_{crit} двобічної критичної області ($t_{crit}(n-m-1; \alpha/2)$, де $m=1$ та означає кількість пояснюючих змінних). Зокрема, даний показник згідно з таблицею критичних точок розподілу Стьюдента становить $t_{crit}(5; 0,025) = 2,571$.

Оскільки $|t_{obs}| > t_{crit}$, то отримане у поданих вище розрахунках значення коефіцієнту кореляції є значимим, а нульова гіпотеза щодо рівності коефіцієнта

кореляції 0 відхиляється.

Також для цілей апробації запропонованої моделі міграційної привабливості та її придатності для прогнозування показника кількості шукачів притулку, необхідно розрахувати довірчий інтервал для коефіцієнта кореляції. В даному випадку використаємо наступні формули для його розрахунку:

$$\text{- для нижньої межі: } r - t_{crit} \sqrt{\frac{1-r^2}{n-2}}; \quad (4.27)$$

$$\text{- для верхньої межі: } r + t_{crit} \sqrt{\frac{1-r^2}{n-2}} \quad (4.28)$$

Використання результатів поданих вище розрахунків дозволили розрахувати з використанням поданих формул довірчий інтервал для отриманого коефіцієнта кореляції: $r(-1,450;-0,265)$.

Зазначимо, що для лінійної регресії індекс кореляції дорівнює коефіцієнту кореляції $r_{xy} = -0.857$, тому отримана в попередніх розрахунках величина коефіцієнту кореляції свідчить про те, що фактор x (рівень міграційної привабливості) суттєво впливає на y (кількість шукачів притулку з країни).

Далі слід визначити коефіцієнт детермінації, який є квадратом коефіцієнта кореляції та вказує частку варіації результативного показника, яку можна пояснити змінами фактору (табл. 4.17).

Таблиця 4.17

Статистика регресійних показників

Показники (регресійна статистика)	Показник
Множинний коефіцієнт кореляції R	0,857
Коефіцієнт детермінації R-квадрат	0,734449
Нормалізований R-квадрат	0,678304
Стандартна помилка	14026,74
Кількість спостережень, n	7

Чисельний експеримент показує, що множинний коефіцієнт кореляції $R=0,857$, коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,734449$ та нормалізований $R^2 = 0,678304$ вказують на суттєвий вплив показника міграційної привабливості України на кількість шукачів притулку з України у досліджуваний період. Тобто, у 73,45 % випадках зміни фактору x

призводять до зміни результативного показника y , інші ж 26,55 % зміни пояснюються впливом інших факторів, які не були включені до рівняння регресії. В цілому слід сказати, що точність підбору параметрів рівняння регресії є високою.

Крім того, слід враховувати, що важливість окремих детермінантів доцільно визначати не тільки враховуючи суму бальних оцінок, проте і застосовувати більш складний підхід, який передбачав оцінку важливості детермінантів у порівняльному аспекті.

Дослідження наукових праць щодо визначення детермінантів міграції виявило, що, як правило, дослідженню підлягає кореляція між динамікою міграційних потоків та макроекономічних показників (таких, як рівень інфляції, безробіття, динаміка реальної заробітної плати тощо). Однак, не дивлячись на виявлені вченими та дослідниками закономірності зростання еміграційних потоків на тлі погіршення макроекономічних показників, вважаємо, що агрегувати фактори міграції населення та виводити такі закономірності виключно на макрорівні, без урахування особливостей сприйняття цих факторів, є помилковим підходом. Базуємо свою думку на тому, що міграційні потоки формуються з конкретних індивідів, які ухвалили рішення про доцільність або потребу міграції, керуючись власним суб'єктивним сприйняттям дії численних економічних та неекономічних, вимірюваних та невимірюваних факторів. І однакова дія факторів навколишнього середовища (економічного, соціального, політичного, культурного, мовно-етнічного тощо) сприймається такими індивідами з різною інтенсивністю. А тому абстрагуватися від особистісної оцінки індивідами дії таких факторів неможливо. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне визначати не кореляційні закономірності залежності міграційних потоків від макроекономічних показників, а саме агрегувати індивідуальні оцінки важливості окремих детермінантів на формування міграційного мотиву. Даний підхід нами покладено в основу визначення

вагових коефіцієнтів, передбачених у обґрунтованій економіко-математичній моделі.

Таким чином, визначені нами із загальної сукупності детермінанти формування міграційних мотивів у експертів свідчать про переважаючий вплив економічних та політико-безпекових детермінантів (відповідно 5 та 3 детермінанти з указаних категорій потрапили до числа переважаючих). У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне звернути увагу на виключне значення моніторингу динаміки відповідних показників в процесі оперативного прогнозування еміграційних потоків та планування ризиків активізації еміграційних потоків.

Проведене дослідження дозволило встановити, що на ухвалення індивідами рішення мігрувати, крім економічних детермінантів, суттєво впливають і політико-безпекові, а тому оцінювати кореляцію між міграційними потоками та зміною виключно макроекономічних показників є недоцільним, оскільки процес формування міграційних мотивів є суб'єктивним та відбувається на особистісному рівні, а отже дозволяє судити виключно про загальний вплив зовнішніх факторів на формування середовища, сприятливого для виникнення міграційних мотивів. При цьому такий аналіз слід проводити у регіональному, віковому та статевому зрізі для виявлення потенційно небезпечної інтенсивності дії факторів (детермінантів) для окремих групи людських ресурсів в контексті обґрунтованого в п. 1.2 охоплення категорій людських ресурсів різними видами міграції.

Для цілей проведення компаративного аналізу показників міграційної привабливості України та країн ЄС, а також країн Східного партнерства, які з пострадянського простору є пріоритетними кандидатами для вступу в ЄС, у таблиці 4.18 розраховано показники міграційної привабливості за аналогічний період для вказаних країн ЄС та країн Східного партнерства (в складі останнього наведено показники України), що дозволяє порівняти рівень міграційної привабливості обраних країн

Показники міграційної привабливості

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Австрія	0,68959	0,71705	0,72029	0,72502	0,72157	0,72907	0,73032
Бельгія	0,68021	0,71112	0,71609	0,72269	0,71680	0,72262	0,71583
Болгарія	0,60510	0,62932	0,63232	0,64335	0,64201	0,64914	0,65744
Хорватія	0,61120	0,63408	0,63990	0,64966	0,64721	0,65514	0,66911
Кіпр	0,62617	0,65642	0,64485	0,65357	0,63516	0,64534	0,66464
Чехія	0,60097	0,62374	0,62708	0,63883	0,63745	0,64524	0,65867
Данія	0,74068	0,77661	0,77481	0,78637	0,78538	0,78308	0,78223
Естонія	0,65087	0,68175	0,68447	0,69992	0,72600	0,74052	0,71527
Фінляндія	0,71211	0,75967	0,77050	0,76470	0,75954	0,76793	0,77032
Франція	0,66293	0,69309	0,69732	0,70050	0,72553	0,70511	0,70018
Німеччина	0,72676	0,75167	0,75476	0,75850	0,75706	0,76614	0,75986
Греція	0,73288	0,74903	0,75644	0,81504	0,81425	0,79721	0,80765
Угорщина	0,62097	0,64231	0,64085	0,65881	0,65349	0,66605	0,66363
Ірландія	0,73682	0,77005	0,77399	0,77658	0,77895	0,78836	0,79093
Італія	0,63074	0,64366	0,65085	0,65745	0,65412	0,66613	0,67555
Латвія	0,61413	0,64242	0,65264	0,66992	0,65938	0,66947	0,66697
Литва	0,61358	0,65049	0,66485	0,67541	0,67114	0,68180	0,68481
Люксембург	0,74510	0,77476	0,77128	0,78448	0,78174	0,78544	0,78600
Мальта	0,59994	0,66304	0,65577	0,65392	0,64979	0,65715	0,65956
Нідерланди	0,71550	0,75160	0,75278	0,76480	0,76592	0,77210	0,77118
Польща	0,62697	0,65920	0,66693	0,67101	0,66987	0,68134	0,67875
Португалія	0,65527	0,68325	0,68670	0,71081	0,70742	0,71070	0,71477
Румунія	0,57573	0,59934	0,60250	0,62336	0,62327	0,65095	0,64452
Словаччина	0,59892	0,61683	0,62025	0,62794	0,62312	0,63635	0,63953
Словенія	0,68718	0,71591	0,71732	0,72639	0,72810	0,73853	0,73982
Іспанія	0,64661	0,68703	0,67698	0,67307	0,67380	0,69388	0,70595
Швеція	0,71741	0,75654	0,75309	0,75632	0,75194	0,76101	0,75930
Велика Британія	0,74665	0,78968	0,78570	0,79338	0,79590	0,80654	0,80211
Вірменія	0,54228	0,55787	0,57033	0,57421	0,55974	0,57124	0,57051
Азербайджан	0,53202	0,54571	0,55126	0,55664	0,55461	0,56107	0,56413
Білорусія	0,44362	0,47598	0,48212	0,49006	0,49336	0,50378	0,50609
Грузія	0,56322	0,57262	0,58138	0,59418	0,59068	0,60085	0,60059
Молдова	0,54535	0,55192	0,55776	0,57247	0,56886	0,56994	0,56951
Україна	0,54685	0,53888	0,54192	0,53689	0,52365	0,52859	0,53547

Зокрема, в таблиці 4.19 розраховано показники описової статистики та встановлено квартилі показників країн ЄС, визначено середньоквадратичне відхилення та коефіцієнт варіації. Виходячи з розрахованого значення коефіцієнту варіації (0,072) слід констатувати однорідність вибірки цих країн.

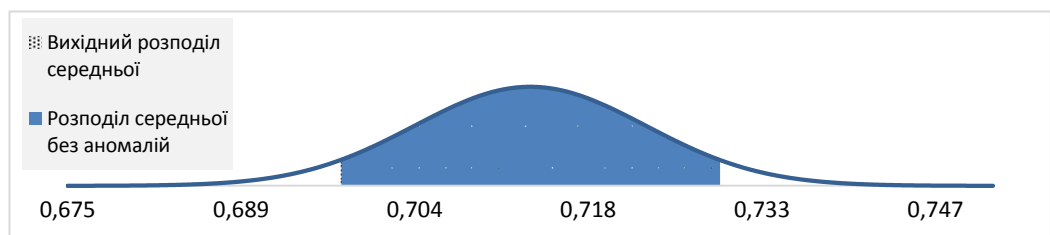
Крім того, розрахований довірчий інтервал для середньої (при рівні довірчої ймовірності 90%, 95% та 99%).

Таблиця 4.19

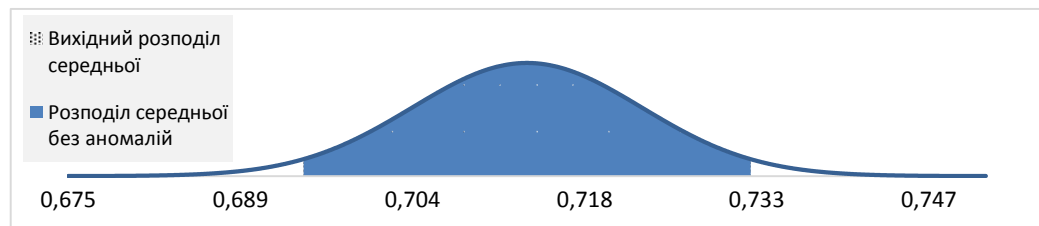
Описова статистика показників міграційної привабливості країн ЄС у 2017 р.

Показник	Показники варіації ЄС	
	Вихідна вибірка	Вибірка без аномальних викидів
Максимум	0,808	0,808
Верхній кuartиль	0,760	0,760
Середня арифметична	0,714	0,714
Медіана	0,711	0,711
Нижній кuartиль	0,667	0,667
Мінімум	0,640	0,640
Кількість показників	28	28
Сума	19,982	19,982
Середньоквадратичне відхилення	0,051	0,051
Коефіцієнт варіації	0,072	0,072
Стандартна помилка середньої	0,010	0,010
Довірчий інтервал для середньої	$\pm,0$	$\pm,0$
Нижня межа		
90%	0,698	0,698
95%	0,695	0,695
99%	0,689	0,689
Верхня межа		
90%	0,730	0,730
95%	0,733	0,733
99%	0,739	0,739

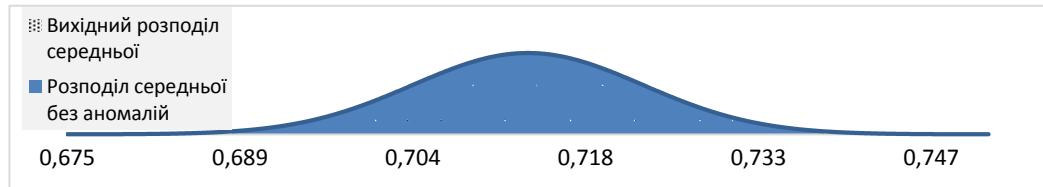
Розраховані довірчі інтервали та розподіл середнього показника міграційної привабливості по країнах ЄС візуалізовано на рис. 4.13.

а) довірна ймовірність 90 %

б) довірна ймовірність 95 %

в) довірна ймовірність 99 %

Рис. 4.13. Розподіл середнього показника по вибірці показників міграційної привабливості країн ЄС у 2017 р.

Для наочності порівняння отриманих показників міграційної привабливості України та країн ЄС на рис. 4.14 візуалізовано розмах варіації значень міграційної привабливості з розрахунком середнього показника для кожної групи країн.

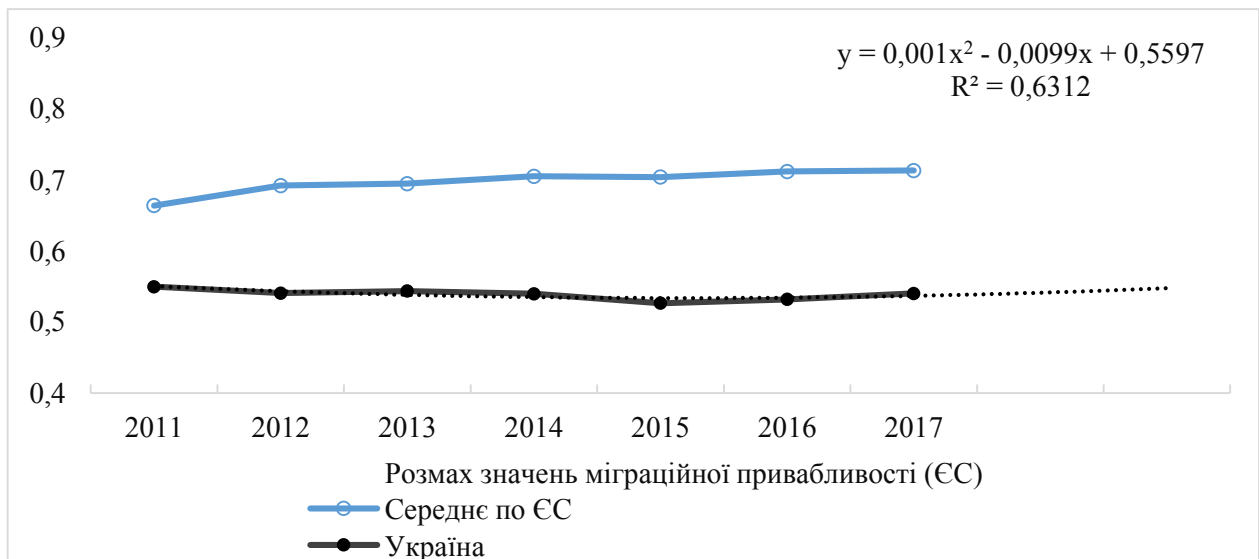

Рис. 4.14. Порівняння рівня міграційної привабливості України з країнами ЄС у 2011-2017 р. (побудовано автором на основі власних розрахунків, результати яких приведено в таблиці 4.18)

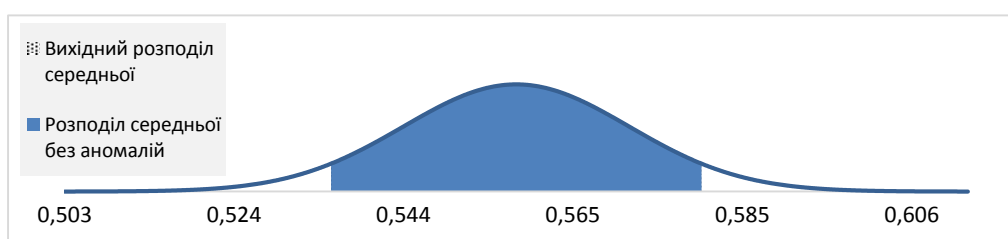
Зокрема, в таблиці 4.20 розраховано показники описової статистики та встановлено кватилі показників країн Східного партнерства, визначено середньоквадратичне відхилення та коефіцієнт варіації. Виходячи з розрахованого значення коефіцієнту варіації (0,060) слід констатувати однорідність вибірки цих країн. Крім того, розрахований довірчий інтервал для середньої (при рівні довірчої ймовірності 90%, 95% та 99%).

Таблиця 4.20

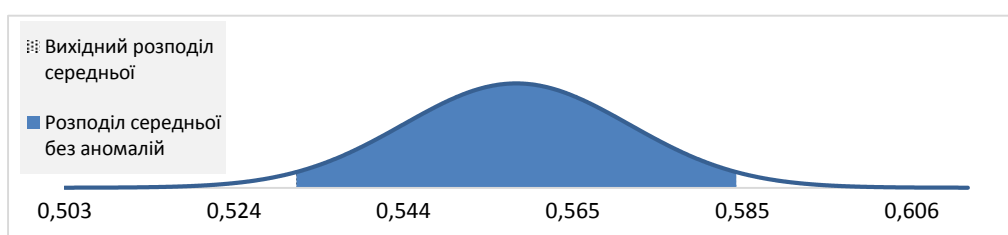
Описова статистика показників міграційної привабливості країн Східного партнерства у 2017 р.

Показник	Показники варіації Східного партнерства	
	Вихідна вибірка	Вибірка без аномальних викидів
Максимум	0,601	0,601
Верхній кuartиль	0,571	0,571
Середня арифметична	0,558	0,558
Медіана	0,566	0,566
Нижній кuartиль	0,546	0,546
Мінімум	0,506	0,506
Кількість показників	6,000	6,000
Сума	3,347	3,347
Середньоквадратичне відхилення	0,033	0,033
Коефіцієнт варіації	0,060	0,060
Стандартна помилка середньої	0,014	0,014
Довірчий інтервал для середньої	±,0	±,0
Нижня межа		
90%	0,535	0,535
95%	0,531	0,531
99%	0,523	0,523
Верхня межа		
90%	0,580	0,580
95%	0,585	0,585
99%	0,593	0,593

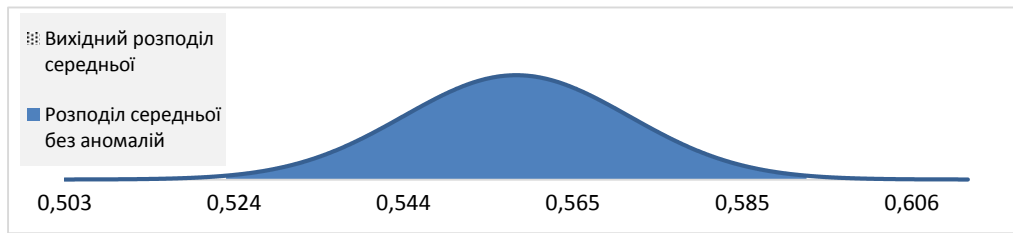
Розраховані довірчі інтервали та розподіл середнього показника міграційної привабливості по країнах Східного партнерства продемонстровано на рис. 4.15.

а) довірна ймовірність 90 %

б) довірна ймовірність 95 %

в) довірна ймовірність 99 %

Рис. 4.15. Розподіл середнього показника по вибірці показників міграційної привабливості країн Східного партнерства у 2017 р.

Для наочності порівняння отриманих показників міграційної привабливості України та країн Східного партнерства на рис. 4.15 візуалізовано розмах варіації значень міграційної привабливості з розрахунком середнього показника для кожної групи країн.

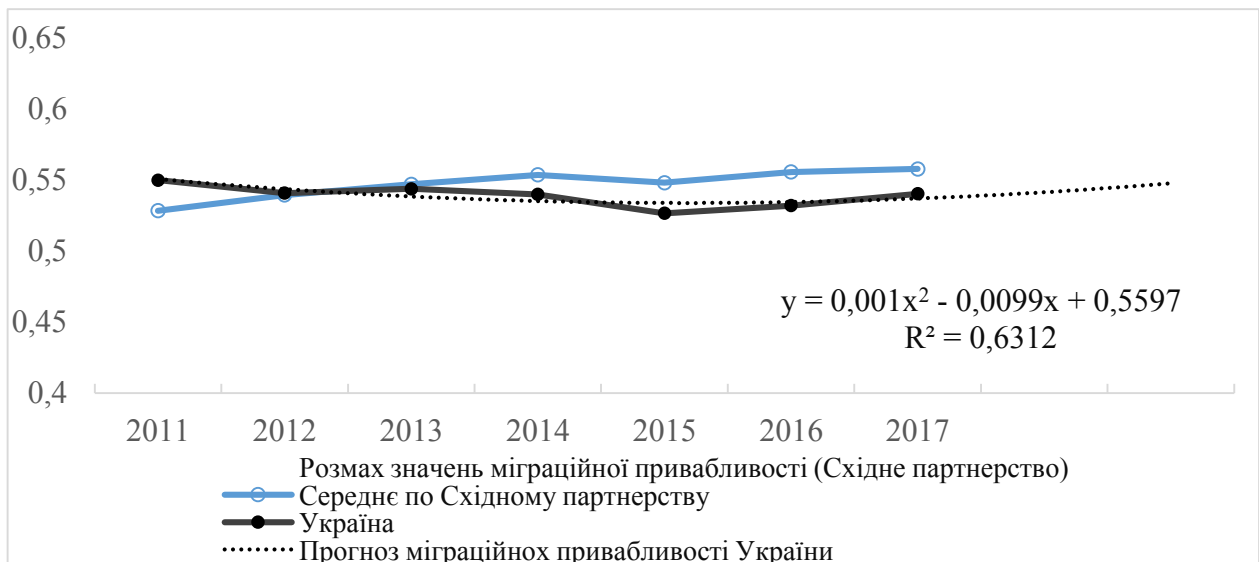

Рис. 4.16. Порівняння рівня міграційної привабливості України з країнами Східного партнерства у 2011-2017 р. (побудовано автором на основі власних розрахунків, результати яких приведено в таблиці 4.18)

Таким чином, у результаті апробації економіко-математичної моделі міграційної привабливості нами розраховано її показники для України, країн ЄС (ЄС-28) та країн Східного партнерства, що дозволило у компаративному аспекті встановити тенденції зміни міграційної привабливості визначених країн протягом 2011-2017 рр. Використання даного підходу до

параметризації міграційної привабливості дозволяє з високим рівнем впевненості пояснювати еміграційні потоки з країни на основі співставлення її показників з показниками інших країн.

Крім того, в ході дослідження проведено анкетування щодо міграційних мотивів населення, що, серед іншого, мало на меті формування вагових коефіцієнтів, передбачених у базовому вигляді моделі. На основі розрахунку показників середньої величини оцінки детермінанта у балах; середнього рангу для кожного детермінанту; частоти максимально можливих оцінок (100 балів), які надані експертами кожному детермінанту, а також середньої ваги кожного детермінанту (нормалізованої оцінки) визначено детермінанти, які відрізняються найвищим показником середньої ваги. До таких детермінантів у результаті розрахунків віднесено (у порядку зниження оціненої експертами важливості): низький та/або незадовільний рівень оплати праці; високий рівень корупції в країні; високий рівень безробіття; корумпована та/або неефективна система судового захисту; існування терористичних загроз та/або низький рівень захисту від них; легкість відкриття та закриття бізнесу; рівень оподаткування трудових доходів; рівень оподаткування підприємницьких доходів; захист прав на безпечне навколишнє середовище; рівень інфляції; система відповідальності за забруднення навколишнього середовища.

Результати дослідження дозволяють говорити про доцільність імплементації вказаної моделі у методики органів державної влади для дослідження рівня міграційної привабливості, використання її при здійсненні аналітичних досліджень міжнародними та регіональними організаціями, а також неурядовими громадськими організаціями з метою рейтингування країн світу за рівнем міграційної привабливості та в контексті формування у них факторів «притягування-виштовхування», які визначають вектори міграційних потоків.

Висновки до розділу 4

За результатами проведеного дослідження шляхів параметризації геоекономічних ризиків, а також вивчення підходів до оцінки міграційної привабливості країн отримано наступні результати та сформульовано висновки:

1. Посилення геоекономічних ризиків, яке є притаманним сучасному глобалізованому світовому господарству, зумовлені тенденціями економічного, демографічного, екологічного, політичного, культурного та інституційного середовища та виявляються в країнах та регіонах світу з різною інтенсивністю, зумовлюючи в цілому характер середовища перебігу суспільних процесів, зокрема міграційних. В ході дослідження запропоновано методологічний підхід до оцінки геоекономічних ризиків країн, який включає *методику розрахунку інтегрального показника геоекономічного ризику країн* як середньої зваженої нормованих агрегованих показників окремих типів геоекономічних ризиків, що дозволяє визначити позицію країни за окремими типами геоекономічного ризику та їх інтегральним показником, а також кластеризувати країни за рівнем геоекономічного ризику та інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів. Крім того, запропоновано *алгоритм дослідження і оцінки геоекономічних ризиків країн*, який містить такі етапи, як: «Ідентифікація об'єкта дослідження», «Визначення цільових та операційних показників дослідження», «Розрахунок показників геоекономічних ризиків за типами», «Розрахунок цільового показника геоекономічного ризику», «Групування країн за рівнем геоекономічного ризику». Запропонований механізм є адаптивним для проведення компаративного аналізу країн світу, оскільки дозволяє увести в розрахунок інші статистично вимірювані дані, які дозволять судити про динаміку рівня геоекономічних ризиків. З використанням емпіричних даних країн обраних об'єднань розраховано показники геоекономічних ризиків (за їх типами та інтегральний показник), що дозволило порівнювати їх значення та використовувати дані показники для пояснення причинно-наслідкових зв'язків міжнародної міграції з факторами її середовища.

2. Аналіз варіації досліджуваних показників у країн окремих регіональних

об'єднань свідчить про значні відмінності у розвитку підприємницької діяльності та виробничих потужностей, демографічному стані, забезпечення економічного зростання тощо. Визначено, що внутрішньо-регіональні відмінності провокують міграцію, адже варіюють також і показники безробіття в регіоні, рівень людського розвитку, безпечності умов проживання. За результатами проведеного аналізу виокремлено основні гео економічні ризики, які притаманні обраним регіональним інтеграційним об'єднанням:

- ЄС: в цілому об'єднання відрізняється високим рівнем розвитку економічного та інституційного середовища, що позначено і на показниках логістики (високий рівень пов'язаності та широке транспортне сполучення) та людського розвитку. Проте для ЄС характерним ризиком є ризик, пов'язаний з високим рівнем безробіття, що погіршує ситуацію з розміщенням мігрантів та загострюється негативне ставлення до них у суспільстві;

- ASEAN: середні ризики економічної політики – переважно високі показники економічної свободи; достатньо високі показники просторового ризику, що обумовлює і подальші економічні ризики у зв'язку з низькою глобальною пов'язаністю; помірні ризики насичення ринку праці (достатньо висока частка робочої сили, проте і рівень безробіття); достатньо високий показник недієздатності країн, переважно за рахунок латентних соціальних та міжетнічних конфліктів, активізація кримінальної діяльності, наркотрафіку, що посилює суспільно-політичну напругу, свідчить про низький рівень дотримання прав і свобод;

- SAARC: високі ризики економічної політики – переважно високі ризики неналежного інституційного середовища провадження економічної діяльності; достатньо високі показники просторового ризику, що обумовлює і подальші економічні ризики у зв'язку з низькою глобальною пов'язаністю; помірні ризики насичення ринку праці (достатньо висока частка робочої сили, проте і високий рівень безробіття); достатньо високий показник недієздатності країн, переважно за рахунок латентних соціальних та міжетнічних конфліктів, активізація кримінальної діяльності, наркотрафіку, що посилює суспільно-політичну напругу, свідчить про низький рівень дотримання прав і свобод;

- ECOWAS: об'єднанню притаманний високий рівень бідності, що характеризує високі соціо-демографічні ризики; високий рівень політико-безпекового ризику пов'язаний з військово-політичними конфліктами, про що свідчать найвищі показники недієздатності; низький рівень економічної свободи, а отже і високі ризики економічної політики; високі просторові ризики через низький рівень розвитку логістики та глобальної пов'язаності; значні еколого-природничі ризики, хоча об'єднання входить до кластеру з низьким рівнем ризику екстремальних кліматичних подій.

- SADC: для об'єднання характерний високий рівень бідності, тому високими є соціо-демографічні ризики; крім того, високий рівень політико-безпекового ризику в окремих країнах вносить військово-політичну нестабільність у регіон; низьким є рівень економічної свободи, а отже і високі ризики економічної політики; високими є просторові ризики, зокрема достатньо низький рівень розвитку логістики; значними є еколого-природничі ризики, хоча, як і ECOWAS, SADC до кластеру з низьким рівнем ризику екстремальних кліматичних подій.

ЕАС: значні політико-безпекові ризики, пов'язані з військовими конфліктами; великий розрив у рівнях економічної свободи, що свідчить про асиметричні ризики економічної політики; значні еколого-природничі ризики, зокрема низька екологічна ефективність на тлі низького рівня ризику екстремальних кліматичних подій.

- MERCOSUR: у об'єднанні високим ризиком економічної свободи відрізняється Бразилія та Аргентина, проте в даному регіональному об'єднанні досить значними є політико-безпекові ризики, зокрема викликані громадянськими заворушеннями та протистояннями, значним тіньовим сектором, накркаторгівлею та торгівлею людьми;

- NAFTA: в середньому низькі ризики економічної політики, проте значний розрив у показниках економічної свободи між країнами; високий рівень еколого-природничого типу ризику, переважно через ризики стихійних лих та катастроф, які в Північній Америці визначають не тільки динаміку зовнішніх, але і внутрішніх міграцій; інші показники ризиків є достатньо низькими у зв'язку з

високим рівнем розвитку інституційного середовища, що притаманно і ЄС; політико-безпекові ризики мінімальні (крім Мексики).

Врахування рівня геоекономічних ризиків дозволяє пояснювати закономірності формування міграційних пар, а регульований розвиток та підтримка міграційних процесів сприяє перерозподілу робочої сили в країнах регіону, ефективному використанню трудових ресурсів, знижує навантаження на ринок робочої сили, сприяє зростанню доходів домогосподарств та подоланню бідності у регіоні.

3. За результатами дослідження підходів до параметризації міграційної привабливості запропоновано інструмент ідентифікації зв'язку міжнародної міграції людських ресурсів з геоекономічними ризиками, що представлено через інтегральний показник міграційної привабливості, який пропонується розраховувати як середньозважену суму синтетичних показників, агрегованих за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих нормалізованих показників, що демонструють детермінанти формування міграційного мотиву. Запропонований метод дозволяє здійснювати компаративний міжкраїнний аналіз міграційних потоків виходячи з рівня їх міграційної привабливості та впливу окремих груп чинників міграційного мотиву. Для забезпечення її практичного застосування сформовано інформаційну базу розрахунку кожного детермінату, на основі яких побудовано модель. Для врахування особистої важливості окремих визначених для дослідження детермінантів в модель введено вагові коефіцієнти, значення яких доцільно визначено шляхом застосування методики анкетування. Зокрема, на основі бальної оцінки важливості детермінантів на формування особистих міграційних мотивів сформовано агреговані вагові коефіцієнти для введення їх у розрахункову модель. Обґрунтована та розроблена модель є адаптивною з точки зору можливості розширення панелі використовуваних показників, а також вибору бази для розрахунку вагових коефіцієнтів. Вона може бути застосована до визначення міграційної привабливості країн для окремих статево-вікових та освітньо-професійних груп мігрантів, а застосування методу опитування дозволяє виокремити ці групи у вибірці, використовуючи для відбору і інші показники.

4. На основі апробації моделі міграційної привабливості нами розраховано її показники для України, країн ЄС (ЄС-28) та країн Східного партнерства, що дозволило у компаративному аспекті встановити тенденції зміни міграційної привабливості визначених країн протягом 2011-2017 рр. Використання даного підходу до параметризації міграційної привабливості дозволило здійснити їх порівняння з країнами ЄС та країнами Східного партнерства, що виявило порівняно низький рівень міграційної привабливості України, а отже може свідчити про формування «факторів виштовхування» та проквокуватиме еміграцію з України. Крім того, в ході дослідження проведено анкетування щодо міграційних мотивів населення, що, серед іншого, мало на меті формування вагових коефіцієнтів, передбачених у базовому вигляді моделі. На основі розрахунку показників важливості детермінантів (за показником середньої ваги) до найважливіших детермінантів віднесено (у порядку зниження оціненої експертами важливості): низький та/або незадовільний рівень оплати праці; високий рівень корупції в країні; високий рівень безробіття; корумпована та/або неефективна система судового захисту; існування терористичних загроз та/або низький рівень захисту від них; легкість відкриття та закриття бізнесу; рівень оподаткування трудових доходів; рівень оподаткування підприємницьких доходів; захист прав на безпечне навколишнє середовище; рівень інфляції; система відповідальності за забруднення навколишнього середовища.

Отримані у дослідженні результати свідчать про доцільність імплементації вказаної моделі у методики органів державної влади для дослідження рівня міграційної привабливості, використання її при здійсненні аналітичних досліджень міжнародними та регіональними організаціями, а також неурядовими громадськими організаціями з метою рейтингування країн світу за рівнем міграційної привабливості та в контексті формування у них факторів «притягування-виштовхування», які визначають вектори міграційних потоків.

Результати досліджень даного розділу опубліковані у працях [227, 247, 538, 535, 354]

РОЗДІЛ 5

РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ: НАЦІОНАЛЬНИЙ, РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ РІВНІ

5.1. Інституціоналізація регулювання міжнародної міграції людських ресурсів

Міграційні кризи, що на сьогодні вирують у всьому світі і переважно пов'язані зі значною чисельністю біженців з країн третього світу, продукують значні міжетнічні та міжрелігійні конфлікти, поширення хвороб, зростання рівня безробіття у країнах-реципієнтах та загострення у них соціально-гуманітарних проблем забезпечення іммігрантів. Міграційна складова є обов'язковим елементом відтворення населення, у зв'язку з чим посилюється значення формування виваженої міграційної політики для компенсації наслідків негативних тенденцій у сфері природного відтворення населення та попередження небажаних для країни наслідків зовнішньої міграції.

Лібералізація та інтенсифікація міграції людських ресурсів (з властивими гендерно-віковими та освітньо-професійними характеристиками) вимагає регулювання цих процесів з точки зору оптимального розміщення і використання їх трудового та демографічного потенціалу, а також мінімізації негативних ефектів від міграційного навантаження на країни.

Кислиця О.В. вважає країни ЄС та США глобальними центрами тяжіння мігрантів. Підтримуючи її позицію, пояснюємо таку ситуацію дисбалансами на національних ринках праці (розширенням пропозиції робочих місць у розвинених країнах світу та їх більш стабільним інституційним середовищем), та також набагато вищим ІЛР. При цьому вона вказує на закономірність у формуванні міграційних політик розвинених країн світу – переходу «до активного управління міграційними процесами на основі селекції

мігрантів, що стає універсальною тенденцією для всіх розвинутих країн» [375]. Ця думка звучить і в працях М.О. Мамедбекової, яка вказує, що «в кінці ХХ ст. радикально змінюються пріоритети міграційної політики розвинених країн, які формують різні бар'єри, істотно ускладнюють проникнення іноземців на їх ринки трудових ресурсів» [409, с. 285].

За даними дослідження, середини 2015 р. Центру “Statista” позитивно ставляться до іммігрантів більшість населення Німеччини (66%), Великобританії (52%), США (51%), Іспанії (47%), вважаючи, що іммігранти своїми талантами та працею роблять країну сильнішою, натомість негативне ставлення демонструють 50 % поляків, 69 % італійців та 70 % греків, позиціонуючи іммігрантів як осіб, що забирають їх роботу та соціальні переваги і вигоди [128]. При оцінці чисельності біженців у країні в липні 2015 р. у Німеччині, за даними опитування, 42 % респондентів відмічали, що чисельність біженців в країні занадто висока (тих, хто вважав, що вона може бути більшою, було 27 %). Через півроку (у січні 2016 р.) відповідні показники становили уже 62 % та 18 % [103].

Міграційна криза у ЄС (масовий наплив біженців з мусульманських країн) загострили геополітичну полеміку, частиною якої стають питання міграції. Це виявляється в посиленні анти-імміграційного руху у багатьох країнах світу, які є приймаючими мігрантів країнами, наростанні занепокоєння з приводу ризиків терористичних загроз та зниженні рівня життя корінного населення країни.

Дослідженням проблем міжнародної міграції та її регулювання займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, чиї наукові праці систематизовано у Додатку АА за основними напрямками проблематики. Питання багатостороннього регулювання міграційних процесів на основні двосторонніх угод між країнами міграційної пари проводив Й. Ф. Морага (J. F. Moraga) [186]. Зокрема ним вивчено 176 угод між країнами, що входять до складу членів ОЕСР, та економічно обґрунтовано підхід до формування положень таких угод на основі застосування економетричних моделей очікувань країн міграційної пари.

Виходячи з описаних у п. 2.1 тенденцій формування багатополюсного економічного середовища та регіоналізації економічного розвитку (посилення процесів регіональної інтеграції), дослідження вимагає міжнародне та регіональне середовище регулювання міграційних процесів на основі врахування векторів національних міграційних політик. Перш за все, слід оцінити розвиток інституційного середовища регулювання цих процесів на глобальному, регіональному та національному рівні в контексті існуючих геоекономічних ризиків та базуючись на її поточних проблемах та тенденціях. Виходячи з цього, конкретизовано завдання дослідження, зокрема встановлено потребу: 1) розглянути сучасний стан інституційного середовища регулювання міжнародної міграції людських ресурсів на міжнародному рівні в контексті її зв'язку з розвитком глобальних процесів та геоекономічними трансформаціями; 2) визначити напрями удосконалення середовища регулювання міграційних потоків.

На міжнародному рівні формальне інституційне середовище міграційних процесів виявляється у системі міжнародних організацій та їх уповноважених органів, а також системі законодавчих норм, правил та рішень за результатами налагодження офіційного діалогу між суб'єктами такого середовища, генезис якого протягом ХХ ст. представлено на рис. 5.1. Зокрема, Ляшенко Є.О. зауважує, що «в умовах глобалізації зростає зацікавленість до взаємних та погоджених дій у сфері міграції, про що свідчить поява нових консультативних процесів, таких як Генеральна комісія по міжнародній міграції <...> з метою розгляду міграційних проблем на рівних основах між розвиваючимися та розвинутими державами» [394, с.203]. Проте, своє інституційне значення посилюють неурядові організації, які спеціалізуються на питання вирішення окремих проблем міжнародної міграції. Нами систематизовано інформацію про них у Додатку АБ, що дозволяє отримати більш повне уявлення про інституційне середовище регулювання міжнародної міграції.

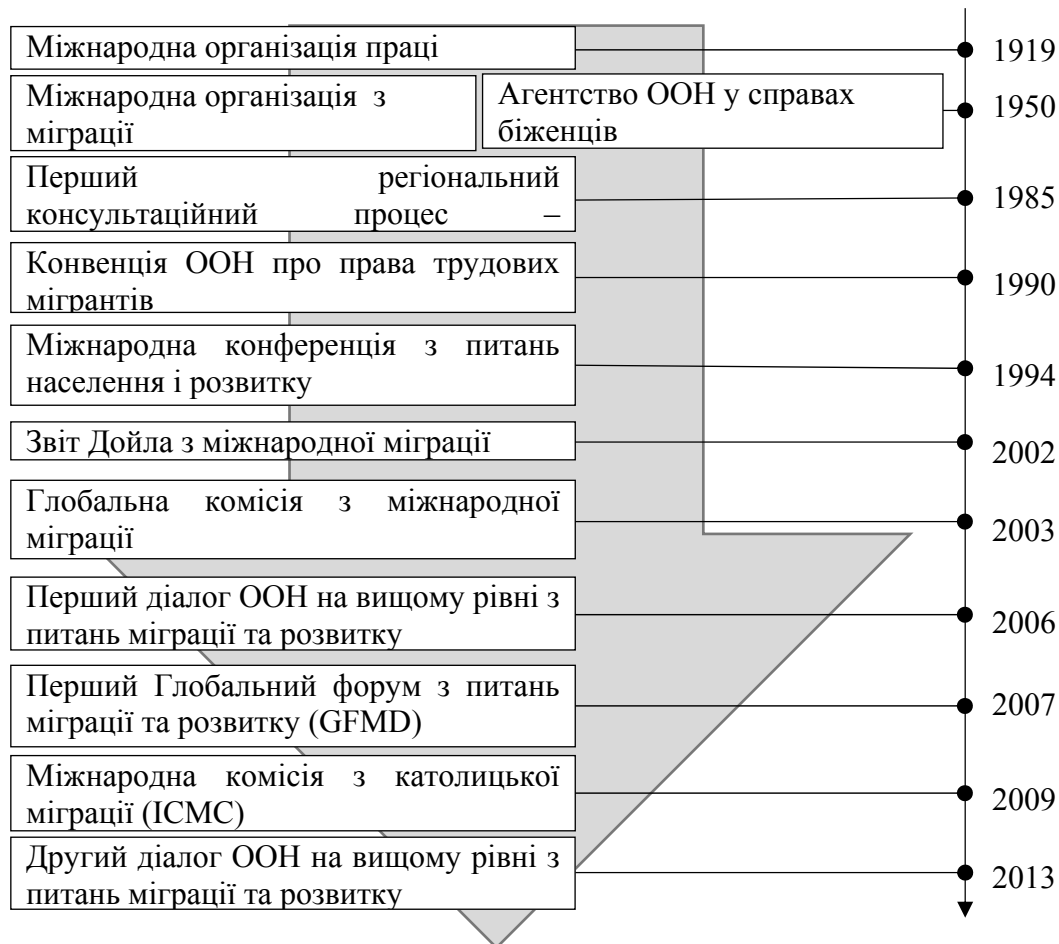

Рис. 5.1. Генезис інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів на міжнародному рівні (*узагальнено автором на основі власних досліджень*)

Таким чином, можна констатувати інтенсифікацію розвитку інституційного середовища на міжнародному рівні, зокрема, розширення кола держав, які приєднуються до глобальних ініціатив регулювання міграційних процесів, гармонізація цілей та завдань такого регулювання з цілями досягнення сталого розвитку через їх конвергенцію з цілями регулювання економічних, політичних, соціальних, демографічних та екологічних процесів. Слід при цьому відзначити зростання кількості неурядових громадських організацій, які нині стають донорами допомоги постраждалим від торгівлі людьми, здійснюють організаційну, правову, психологічну та іншу допомогу, а також популяризують інформацію щодо стану та динаміку міграційних процесів. Водночас первинними сторонами регулювання міграційних процесів у формальному інституційному середовищі є країни міграційної пари, які формують національні міграційні політики.

Відякіною М.М. запропоновано чинники формування міграційної політики, які нами структуровано з точки зору можливості управління ними (табл. 5.1). І хоча реалізація міграційної політики здійснюється на національному рівні, суттєвим є вплив глобалізаційних процесів та розвитку міжнародного інституційного середовища регулювання міграційних процесів.

Таблиця 5.1

Структурування чинників формування міграційної політики держави, виділених М.М. Відякіною, в контексті можливості управління ними

Чинників формування міграційної політики держави*		ГТ ¹	ІС ²	ГП ³	ЕР ⁴
Загальносвітові процеси	цикли ділової активності	+			
	фінансово-економічні кризи	+			
	діяльність міжнародних організацій	+	+		
	збройні конфлікти/війни			+	
	спільні міграційні виклики			+	
Зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні чинники	геополітичне положення	+			
	участь у міжнародних інтеграційних об'єднаннях	+	+		
	міжнародні угоди		+		
	зовнішньополітична стратегія	+	+		
	торговельний режим		+		
	рівень зовнішньоекономічної рівноваги (платіжний баланс, обмінний курс)	+			
	участь у військово-політичних блоках	+	+		
Внутрішні соціально-економічні чинники	структура економіки	+			
	модель економічного зростання	+	+		
	характер соціальної політики		+		
	густота та віковий склад населення				+
	тип приймаючого суспільства		+		
	державна ідеологія		+		

Примітка:

* М.М. Відякіною [309] виділено чинники формування імміграційної політики держави, разом з тим вважаємо, що вони є чинниками формування і інших складових міграційної політики, зокрема в частині питань еміграції, інтеграції мігрантів та дотримання їх прав

¹ Знаком «+» продемонстровано зв'язок чиннику з геоекономічними трансформаціями (ГТ), визначеними у п. 1.1

² Знаком «+» продемонстровано чинники, які лежать у площині інституційного середовища (ІС), а отже можуть бути урегульовані шляхом застосування інструментів та механізмів адміністрування

³ Знаком «+» продемонстровано зв'язок чиннику з глобальними проблемами людства (ГП), на вирішення яких орієнтовані цілі глобального розвитку

⁴ Знаком «+» продемонстровано зв'язок чиннику з геоекономічними перевагами від володіння та використання економічних ресурсів (ЕР)

В цілому на формування міграційної політики впливають вказані вище чинники, проте її вектор буде визначатися геоекономічними інтересами країни та її місцем у міграційній парі. Крім того, важливою є натомість приналежність країни до країн-лідерів або периферійних країн, оскільки це впливатиме на її геоекономічну стратегію та бажаний формат долучення до процесів міжнародної міграції (див. п. 2.1). Так, в ході дослідження проаналізовано вектори сучасних міграційних політик країн на основі бази даних ООН. У результаті проведено систематизацію країн за поглядами на міграцію та векторами міграційної політики (Додаток АВ).

Перш за все, проаналізуємо погляди на рівень імміграції у досліджуваних країнах. Так, рівень імміграції в країну вважають високим у 33 країнах зі 195 досліджених, а 12 країн вважають цей рівень низьким та в цілому заохочують імміграцію. Переважно це країни з низьким рівнем фертильності, яким властивий від'ємний демографічний приріст, а також численні втрати населення постконфліктного характеру. Інші країни вважають рівень імміграції задовільним і провадять підтримувальну політику (в переважній більшості випадків).

Так, майже п'ята частина країн світу проводить політику зниження рівня імміграції, і лише 12% – орієнтується на її активізацію. Деяка інша структура країн за вектором національних еміграційних політик (рис. 5.2).

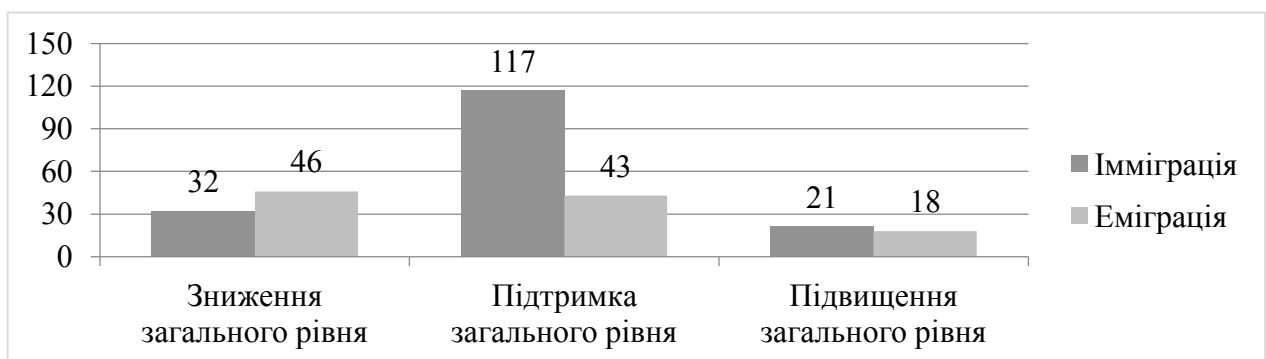

Рис. 5.2. Структура країн за векторами регулювання зовнішньої міграції (побудовано на основі систематизації даних ООН [142], N=170)

Як показує дослідження основних положень міграційних політик країн світу, більшість країн світу проводять міграційну політику, спрямовану на обмеження

в'їзду мігрантів у свої країни, витрачаючи при цьому значні кошти на забезпечення контролю за реалізацією імміграційних законів (контролю кордонів, їх облаштування, перевірки авіакомпаній). Але така політика міграції властива не лише розвиненим країнам світу, але й тим, які розвиваються, оскільки вони характеризуються підвищеними показниками міграційного тиску.

Детальніше розподіл країн за векторами імміграційної політики наведено в таблиці АВ.2 Додатку АВ. Можна бачити, що 32 країни зі 170 досліджених країн провадять політику, орієнтовану на зниження рівня імміграції, однак, при цьому третина з цих країн не тільки не обмежують, а й прагнуть підтримати імміграцію високо кваліфікованих працівників, а ще третина – підтримати існуючий рівень міграції в країну. В цьому виявляється селективність національних міграційних політик таких країн. Із країн, які провадять політику підтримання існуючого рівня імміграції, так само третина країн прагне розширити імміграцію високо кваліфікованих працівників.

Уваги вимагає питання окремих компонентів імміграційних політик, зокрема (табл. АВ.3 Додатку АВ): 1) політика сприяння возз'єднанню сімей, що призводить до отримання країною призначення додаткових людських ресурсів різних статево-вікових груп, проте спричиняє додаткове навантаження на системи соціального забезпечення країн; 2) політика інтеграції іноземних громадян, що сприяє більш гармонійному входженню іммігранта у економічне, культурне, правове, екологічне середовище країни призначення, знижує ризики неприйняття мігранта суспільством, стимулює прозорість та соціальний діалог; 3) політика натуралізації (надання громадянства країни призначення).

Аналіз даних вказаної таблиці (по 170 країнах) дозволив встановити, що: 1) з 32 країн, які прагнуть обмежити імміграцію в країну, половина має процедури натуралізації іноземних громадян, реалізує політики інтеграції іммігрантів та підтримує возз'єднання сімей; 2) з 21 країни зі стимулюючою імміграційною політикою, 4 країни не мають політики інтеграції; 3) з 117 країн, що провадять підтримувальну імміграційну політику, політики інтеграції мігрантів не мають 29 країн, тобто приблизно чверть країн; 4) із країн,

стримуючих імміграцію (32 країни), такої політики немає в третині; 5) політику натуралізації має переважна частина країн – 113 країн, ще 52 країни застосовують натуралізацію обмежено.

Окремо в ході дослідження проведено аналіз загальних векторів еміграційної політики (табл. АВ.4 та АВ.5 Додатку АВ). Зокрема, погляди на еміграцію зафіксовано по 144 країнах, а загальні вектори еміграційної політики по 107 (за даними ООН). Так, 65 країн зі 144 вважають рівень еміграції надто високим, а 65 країн – задовільним. При цьому 46 країн з досліджуваних 107 країн провадять політику, спрямовану на зниження рівня еміграції, а 38 з них мають політику рееміграції, тобто сприяння поверненню громадян країни на батьківщину. Такий підхід є обґрунтованим з точки зору отримання країною переваг від міграції людських ресурсів (грошові перекази, удосконалення людських ресурсів, відновлення демографічного та трудового потенціалу). Ще 43 країни прагнуть підтримати існуючий рівень еміграції, при цьому 25 з них реалізують політику сприяння рееміграції. У 2/3 з інших країн, які прагнуть збільшити потоки емігрантів, політика рееміграції відсутня.

Тому, враховуючи тенденції світових геоекономічних трансформацій, описані у п. 2.1, конкретизовано сформовані в загальному вигляді Т.В. Кальченко та А.О. Остап'юк завдання ідентифікації блоку геоекономічних інтересів держави [371, с. 78-79]. Зокрема, базуючись на визначених ними завданнях, вважаємо, що формування міграційної політики в умовах геоекономічних трансформацій повинно бути орієнтоване на:

- доповнення засад формування геоекономічної стратегії завданнями підтримання та розвитку людського потенціалу країни/регіону в ході їх долучення до процесів міжнародної міграції шляхом максимізації її переваг та нівелювання ризиків та загроз;

- формування інструментарію вирішення проблем, пов'язаних з міграцією людських ресурсів, як частини геоекономічної стратегії країни/регіону;

- стратегічне (перспективне) розуміння місця країни/регіону у світових процесах руху людських ресурсів не на основі оцінки поточного стану їх

міжнародної міграції, а її прогнозованого стану у визначений стратегією момент чи період часу та її потенційних наслідків;

- моделювання гео економічних ситуацій, пов'язаних з міжнародною міграцією людських ресурсів, та формування сценаріїв розвитку таких процесів в країні/регіоні в контексті цілей реалізації гео економічної стратегії країни/регіону;

- формування формальних інститутів (нормативної бази та формальних практик) регулювання процесів міжнародної міграції в контексті трансформації інтеграційного об'єднання та використання мобільності людських ресурсів для цілей поглиблення регіональної економічної інтеграції.

Зокрема, належно організована система уповноважених органів та інститутів з питань міграції, а також розвинута регламентація статусу мігрантів, їх обліку та встановлення правового режиму перебування на території країни призначення дозволяє попередити нелегальну міграцію, поширення явища трудової експлуатації, уникнути численних питань соціально-побутового та гуманітарного забезпечення мігрантів. При цьому інституційне середовище регулювання міграції не є відокремленим, а активно взаємодіє з елементами інших суспільних середовищ (демографічного, етнічного, релігійного, економічного (в т.ч. фіскального), освітнього, природного, екологічного, політичного). Зауважимо, що такий зв'язок, з одного боку, пов'язаний з соціально-економічним та іншим впливом міжнародної міграції на країни міграційної пари. Проте, з іншого, – це обумовлено групами детермінантів формування міграційних мотивів (див. п.3.3). Тому при формуванні міграційної політики слід враховувати визначені вище середовища та особливості їх розвитку в конкретних міграційних парах.

Демографічне середовище є сукупністю та структурою статево-вікових груп, тенденції їх змін та основних характеристик та враховується при визначенні співвідношень, на досягнення яких орієнтована міграційна політика. Зокрема, вона може передбачати «компенсаційні» заходи усунення наслідків еміграції населення відповідних груп. Інші параметри демографічної структури населення (національна структура, віросповідання, географічний розподіл)

спричиняють особливості етнічного та релігійного середовища. При формуванні концепції та положень міграційної політики слід особливу увагу звернути на оптимальну чисельність мігрантів з іншого етнічно-релігійного середовища, оскільки неконтрольоване їх зростання та асиміляція в окремому регіоні країни може призводити до зростання сепаратистських настроїв, загострення міжрелігійних конфліктів, етнічної нетерпимості серед корінного населення, а в довгостроковій перспективі означає суттєву трансформацію (а іноді руйнування) культурних традицій регіону призначення.

Одним з найважливіших елементів є економічне середовище, адже, як було проаналізовано в п. 3.1 та 3.2 міграційні процеси тісно пов'язані з показниками економічного зростання, платіжного балансу, прямих іноземних інвестицій, а також зовнішньої торгівлі. Отже, цілі міграційної політики, а також інших політик, пов'язаних з урегулюванням руху та інтеграції мігрантів, повинні корелювати з векторами економічної, зовнішньоторговельної інвестиційної політики, політики зайнятості. Це пов'язано з потребою врахування оптимального залучення та використання людських ресурсів, виходячи з індикативних показників економічного розвитку країни. У зв'язку з цим, паралельно з формуванням міграційної політики, слід проводити ґрунтовні дослідження соціально-економічного становища населення та кон'юнктури ринку праці для оптимізації розподілу національних трудових ресурсів та забезпечення роботою, перш за все, працездатного населення. При цьому актуалізується питання детінізації міжнародних переказів трудових мігрантів, оскільки фіскальне середовище обумовлює схильність мігранта до декларування або навпаки приховування власних трудових доходів, що негативно впливає на показники бюджетних надходжень. Тому окремим елементом економічного середовища формування міграційної політики слід назвати фіскальне середовище, яке включатиме діючу податкову політику та виконавчі механізми адміністрування податків та зборів, пов'язаних з доходами, отриманими мігрантами поза межами країни. Урегулювання оподаткування іноземних доходів резидентів країни сприятиме детінізації

трудоу іноземних доходів, а зниження податкового тиску на нерезидентів, що отримують доходи на території країни, створить умови для залучення іноземних інвестицій, сприятиме зростанню потоку мігрантів в країну з можливістю остаточного поселення. Освітнє середовище обумовлює структурні показники ринку праці, тому при формуванні міграційної політики необхідно визначити доречний рівень кваліфікації мігруючої на терени країни робочої сили для запобігання обмеження доступу власних громадян до робочих місць.

В цьому разі слід базуватися на сформованих нами у п. 1.2 матриці охоплення категорій людських ресурсів при досягненні Цілей сталого розвитку та матриці залучення категорій людських ресурсів до міграції та визначення пріоритетних груп мігрантів для країни призначення, що дозволить визначити категорії людських ресурсів, які слід залучати в країну та джерела їх прибуття і ході міграції.

Актуальним є також екологічне середовище країн та регіонів, оскільки воно може одночасно і провокувати міграції (стихійні лиха, масштабні ядерні та хімічні забруднення), і бути показником готовності інших країн прийняти іммігрантів (обмежені природні ресурси, проблеми продовольчої безпеки), як було визначено у п. 2.2.

Говорячи про вплив на міграційну політику розвитку технічного середовища, слід привести слова М. Чайки та Х. де Хааса: «Технологія сприяє розвитку торгівлі, руху капіталу, аутсорсингу і офшорингу виробництва та роботі з віддаленим доступом, які стимулюють неміграційні форми мобільності, такі, як маятникова мобільність, туризм, бізнес-подорожі та короткострокові візити. Таким чином, в той час, як це зробило світ більш мобільним, необов'язково світ зробився більш міграційний» [67, с. 317]. Разом з тим, науково-технічний прогрес та глобальна інформатизація дозволяють розробляти та впроваджувати сучасні засоби контролю міграційних потоків та зниження рівня нелегальної міграції.

Вважаємо також, що міграційна політика держави повинна передбачати також інформаційну складову, яка створить інформаційне середовище регулювання міграції, зокрема, популяризацію знань про міграцію у суспільстві. З

одного боку, вона може бути спрямована на залучення іммігрантів більш бажаних категорій у країну (О.В. Позняк вбачає її реалізацію у проведенні інформаційних кампаній у країнах виходу потенційних мігрантів, запровадження інтеграційних програм для різних категорій іммігрантів, формування у суспільстві толерантного ставлення до мігрантів [449, с. 22; 11]). З іншого боку, цільовою аудиторією такої складової є категорії населення з вищим ступенем мотивації до міграції (зокрема, І.П. Майданік наголошує на потребі «повнішого інформаційного забезпечення реальних та потенційних трудових мігрантів щодо законних шляхів працевлаштування за кордоном і можливостей захисту своїх прав» [397, с. 91]). Наприклад, щодо трудової міграції слід орієнтуватися не стільки на зниження інтенсивності міграційних потоків, скільки на усунення їх негативних наслідків шляхом інформування населення про важливість: 1) легального оформлення працевлаштування та дотримання законодавства з питань візової підтримки; 2) соціального забезпечення та страхування трудових мігрантів; 3) дотримання їх прав та обов'язків під час перебування за кордоном; 4) легалізації та оподаткування трудових доходів мігрантів, а також наявні податкові пільги та уникнення подвійного оподаткування. Це дозволить популяризувати цивілізовані форми зовнішньої трудової міграції громадян країни, попередити їх долучення до торгівлі людьми, створити базис для детінізації доходів громадян з джерелом походження за межами країни.

Стратифікаційна структура міграційних потоків залежать від національного та наднаціонального інституційного середовища, оскільки сукупність правових норм, традицій та практик формують специфіку міграційних коридорів, а на мікрорівні – детермінанти міграційних мотивів. Базуємось на розробках В.Р. Сіденка, який у дослідженні тенденцій становлення та розвитку системи глобального управління економікою, визначив її структурні рівні: глобальний, на якому відбувається, «формування глобальних регулюючих правил і нормативів, що полегшують існування глобальних структур та контроль за ходом процесу глобалізації і розподілом вигод від нього» [484]; міжнародний регіональний, який характеризується «формуванням спільних регіональних регулюючих правил і

нормативів, що полегшують регіональну економічну інтеграцію та погодженням структурної політики в рамках регіональних інтеграційних об'єднань» [484]; а також національний, де проводиться «загальнонаціональна структурна політика через інструменти інвестиційної, науково-технічної, промислової, аграрної і інших видів політики, підтримуються єдині правила конкуренції на внутрішньому ринку» [484]. Тому подальший розгляд інституційного середовища регулювання міжнародної міграції людських ресурсів вважаємо за доцільне проводити на міжнародному, регіональному та національному рівнях.

Відякіна М.М. визначає міграційну політику як «комплекс заходів, що ґрунтуються на соціально-економічних та демографічних потребах країни, які держава й суспільні інститути реалізують з метою управління міграційними потоками, забезпечення належних умов для гармонійного співіснування громадян і мігрантів, сталого соціально-економічного розвитку» [309]. При цьому вона акцентує увагу саме на імміграційній складовій, у якій виділяє «політику імміграційного контролю та пост-імміграційну політику» [309]. Пелех О.Б. в межах запропонованої нею триетапної методики вивчення міжнародної міграції вказує на потребу аналізу особливостей регулювання міжнародної трудової міграції, зокрема, виділяючи такі складові, як «контроль за міграціями, інтеграція іноземців, вироблення власних проєктів і участь в різного рівня міжнародних проєктах» [442].

Однак, на нашу думку, регулювання міграції та забезпечення дотримання прав мігрантів є окремими сферами, на які слід звернути увагу при формуванні міграційної політики, оскільки вони є комплексними з точки зору поєднання правового інструментарію урегулювання даних питань, соціо-культурного та політико-громадянського підґрунтя тощо. Тому міграційна політика повинна розроблятися з одночасною адаптацією та оптимізацією соціальної, екологічної, демографічної, економічної та інших політик, що дозволить створити умови для підвищення рівня життя населення та соціального забезпечення його вразливих верств, а також мінімізувати негативні наслідки міжнародної міграції людських ресурсів. Проте забезпечити злагоджений механізм імплементації даних положень у політики держави, а також оцінювати

дієвість заходів з регулювання міжнародної міграції та визначати доречність їх модифікації можливо лише за умов формування належних комунікаційних зв'язків між рівнями інституційного середовища.

Цікавою є думка С. Кестлса про дієвість політики посилення міжнародного співробітництва та управління в сфері міграції. «Ідея полягає в тому, – пише вчений, – щоб уряди і громадянське суспільство працювали разом на багатосторонній основі для боротьби з зловживанням і експлуатацією мігрантів, а також для реалізації взаємних вигод як для країн, що відправляють, так і для країн, що приймають мігрантів» [36]. Це формулює потребу удосконалення комунікацій між суспільними інституціями та економічними агентами.

Так, періодичний моніторинг дає змогу суб'єктам його проведення оперативно реагувати на негативні наслідки лібералізації міграційної політики або її посилення. В цьому вбачаємо потребу гармонізації комунікативних зв'язків між інституційними суб'єктами регулювання міграційних процесів, а також економічних, соціальних та екологічних питань, на глобальному, регіональному та національному рівні. При цьому вказані рівні детермінують власні спектри інституційних розривів та інституційних конфліктів, які слід враховувати при розробці міграційних політик відповідного рівня та створенні економічного базису та нормативно-правового поля взаємодії суб'єктів міжнародних економічних відносин у сфері міжнародної міграції людських ресурсів.

Виходячи з цього пропонуємо створення багаторівневого інформаційного поля, яке включатиме: 1) систему моніторингу зміни основних факторів середовища формування міграційних потоків за чітко визначеними індикаторами; 2) систему моніторингу потенційних та фактичних міграційних потоків за стратифікаційними групами; 3) систему моніторингу ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів; 4) систему поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів. Пропонована модель інформаційного поля інституційного середовища міжнародної міграції

продемонстрована на рисунку 5.3, а характеристика її елементів за рівнями інституційного середовища представлена в таблиці 5.2.

Удосконалення інформаційного поля за рівнями інституційного середовища дозволяє забезпечити розробку національних та регіональних міграційних політик на основі узгоджених цілей регулювання міграції у міграційних парах країн та регіональних міграційних об'єднаннях, відповідно до Цілей сталого розвитку. В цілому система поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів сприяє розвитку громадського просвітництва з метою уникнення ворожого ставлення приймаючих суспільств до мігрантів та біженців. У зв'язку з цим формування якісних баз даних про стан та тенденції розвитку міграції, а також компетентних та нейтральних інформаційних звітів та повідомлень дозволяє донести неупереджену інформацію про вплив мігрантів на розвиток країни, причини та наслідки міграції для країн міграційної пари, тим самим усуваючи бар'єри для регіональної інтеграції та долучення країн до глобалізаційних процесів.

За словами С.Е. Сардака та А.О. Самойленко, «у ХХІ ст. регулювання міжнародної міграції населення здійснюється на рівні держав, які будучи інституційними суб'єктами, проектують і здійснюють свою політику шляхом формування нормативно-правового поля і діями органів державної влади. <...> Регіональні політики регулювання міжнародної міграції в державах індивідуальні, проте мають і схожі характеристики, обумовлені глобальними тенденціями розвитку світової економіки» [476].

Однак слід вказати на існування ще однієї проблеми – недоліки систем накопичення та обробки статистичної інформації. З цього приводу слід привести думку С. Кестлса, який вказує: «Однією з причин збереження національних дослідницьких рамок є те, що дані все ще збираються національними органами влади для цілей управління та формування політики. Національні визначення та методи збору різняться, тому дані часто є непридатними для міжнародних порівнянь і можуть розділяти транснаціональні процеси. Це особливо проблематично в колишніх колоніальних країнах, де національні кордони,

успадковані від колоніального періоду, часто перетинають географічні, економічні та етнічні регіони. Міжнародні агенції доклали значних зусиль для досягнення більшої порівнянності» [36].

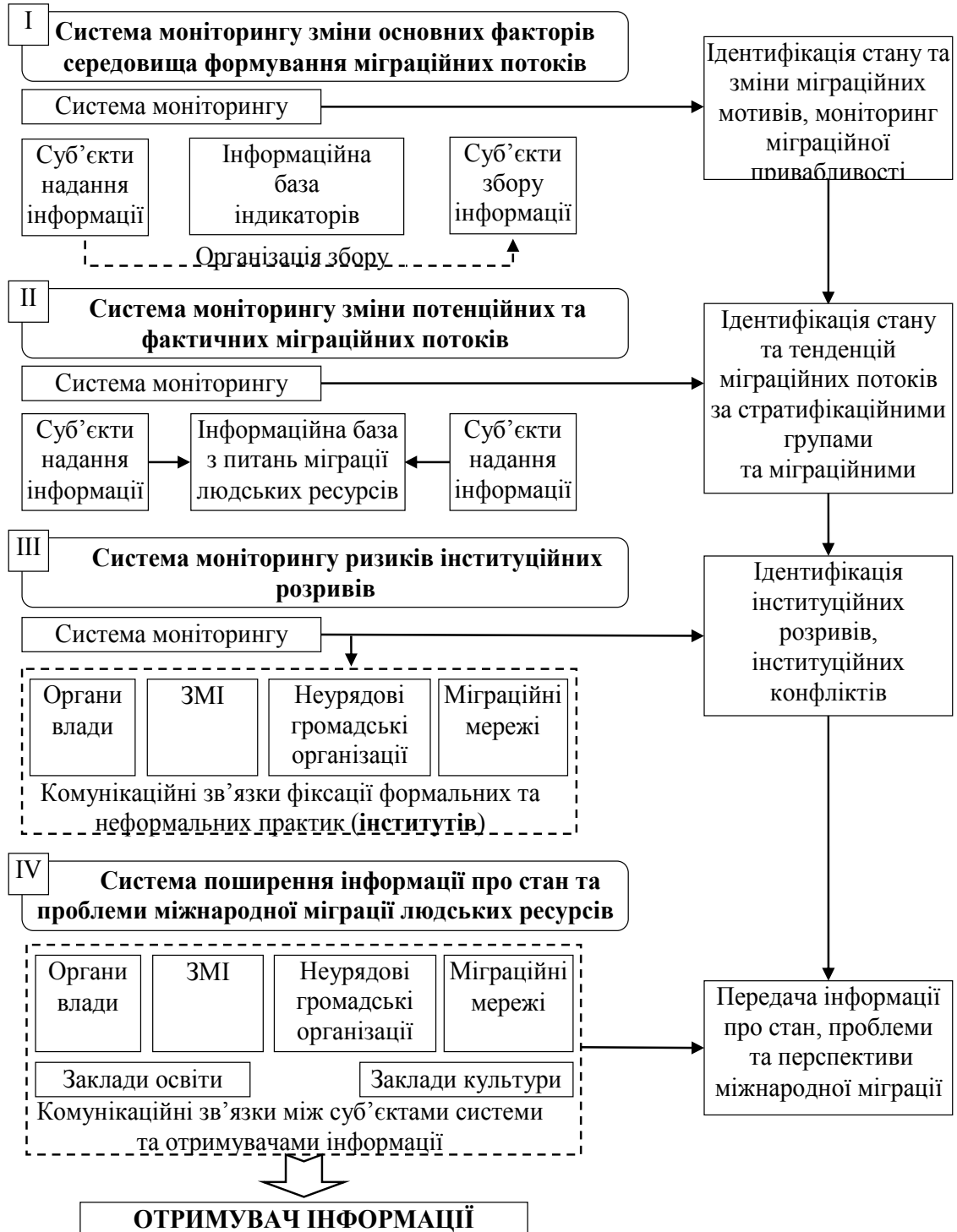

Рис. 5.3. Модель інформаційного поля інституційного середовища міжнародної міграції (власна розробка автора)

Таблиця 5.2

Характеристика елементів інформаційного поля за рівнями інституційного середовища міжнародної міграції

Елементи інформаційного поля	Національний рівень	Регіональний рівень	Міжнародний рівень
Система моніторингу зміни основних факторів середовища формування міграційних потоків за чітко визначеними індикаторами	Моніторинг дії детермінантів формування міграційних мотивів населення країни	Моніторинг існуючих детермінантів формування міграційних мотивів у країнах інтеграційного об'єднання в контексті формування факторів «притягування та виштовкування»	Моніторинг тенденцій гео економічних трансформацій та існуючих детермінантів міграційних мотивів та закономірності їх дії в світі
<p><i>Використання моделей:</i> – розрахунку гео економічних ризиків – оцінки міграційної привабливості</p>			
Система моніторингу та потенційних фактичних міграційних потоків за стратифікаційними категоріями	Моніторинг зовнішніх міграційних потоків за статеві-віковими та освітньо-професійними категоріями мігрантів, регіонами їх походження та країни розміщення	Моніторинг зовнішньорегіональних та внутрішньорегіональних міграційних потоків за статеві-віковими та освітньо-професійними категоріями мігрантів, а також країнами їх походження та розміщення в межах регіону та поза ними	Моніторинг міграційних потоків за статеві-віковими та освітньо-професійними категоріями мігрантів
Система моніторингу ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів	Моніторинг органами державної влади порушення вимог формальних інститутів, моніторинг громадянської думки та існуючих неформальних практик	Моніторинг наднаціональними органами інтеграційного об'єднання порушення вимог формальних інститутів регіонального рівня та їх неузгодженості з національним регулюванням міграційних процесів, існуючих неформальних практик	Моніторинг міжнародними організаціями порушення вимог формальних інститутів міжнародного рівня та їх неузгодженості з національним та регіональним регулюванням міграційних процесів, існуючих неформальних практик
Система поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів	Консультації між органами влади, ЗМІ, громадськістю, неурядовими організаціями та представниками діаспор, обговорення національних проблем міграції, окреслення напрямів співпраці в галузі регулювання міграції	Консультації та наради між наднаціональними органами інтеграційного об'єднання, представниками національних органів, неурядовими громадськими організаціями та представниками міграційних мереж, обговорення регіональних проблем міграції, напрямів регіональної співпраці	Консультації та конференції міжнародних організацій, представників національних органів, неурядових громадських організацій та представників міграційних мереж, обговорення глобальних проблем міграції, напрямів їх урегулювання

Власна розробка автора

Дудін М.М. вказує: «Практично всі держави в тій чи іншій мірі схильні до процесу переходу частини функцій на більш високий ієрархічний рівень до міжнародно-регіональних або світових організацій і транснаціональних корпорацій, що значно змінює функції держав і регіональних громад» [346, с. 35]. Кібальник Л.О. вказує, що «хоча в світі існує велика кількість угод про регіональну інтеграцію, результативність цієї співпраці у більшості випадків є відносно декларативною» [377, с. 11].

В цьому контексті посилюються процеси конвергенції регіональних політик з політиками країн-членів, зокрема в частині укладання дво- та багатосторонніх угод щодо попередження нелегальної міграції в регіоні, соціального страхування і забезпечення, зайнятості тощо. Така міжнаціональна та міжрегіональна взаємодія має на меті регулювання міграції людських ресурсів для забезпечення оптимальності їх переміщення та зниження геоекономічних ризиків.

З посиленням інтеграційних процесів у світі актуальності набуває абстрагування від особливостей індивідуальних державних міграційних політик у зв'язку з їх виходом на регіональний рівень. В процесі дослідження опрацьовано приклади побудови нормативно-правової бази та формування політик щодо міжнародної міграції людських ресурсів у окремих регіональних об'єднаннях, зокрема, ЄС, ASEAN та SADC (табл. АВ.6-АВ.8 Додатку АВ). Найрозвиненішим з них є інституційне середовище регулювання міжнародної міграції у ЄС.

Так, з 28 країн ЄС 5 країн (Данія, Велика Британія, Хорватія, Франція та Нідерланди) вказують на занадто високий рівень імміграції, при цьому маючи не найвищі частки мігрантів у населенні, що може свідчити про різну економічну, соціальну, екологічну та інфраструктурну готовність країн ЄС. Важливими є і суб'єктивне сприйняття самих іммігрантів, густоти їх розміщення по території приймаючих країн, ризики прояви ксенофобії та загрози екстремізму. Однак, політику обмеження імміграції проводять лише 6 країн ЄС щодо всіх категорій іммігрантів (крім високо кваліфікованих). Лише Велика Британія проводить політику зниження чисельності всіх категорій іммігрантів (прикладом є польські

мігранти у Великій Британії [148]). Узагальнюючи елементи міграційних політик ЄС, їх структуровано за векторами регулювання імміграційних потоків (рис. 5.4).

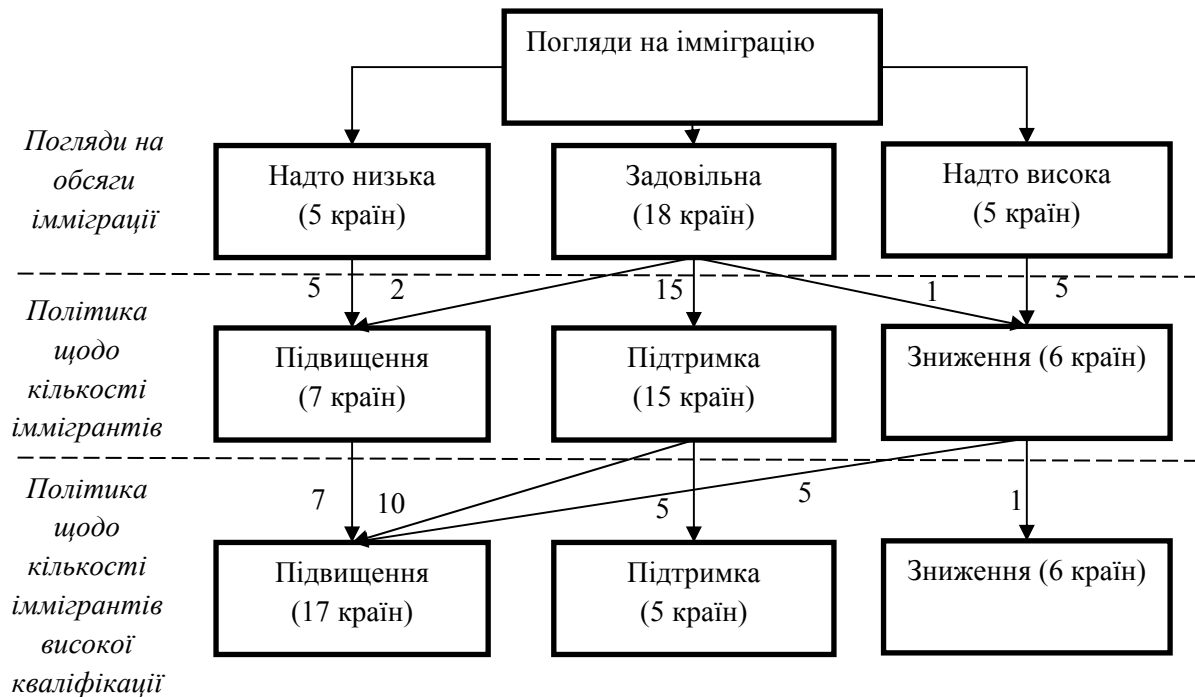

Рис. 5.4. Систематизація імміграційних політик країн ЄС (складено за даними ООН [142])

Щодо еміграційної політики країн ЄС, то в переважній більшості країн рівень еміграції вважають задовільним (22 країни ЄС, крім Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччини, Латвії та Хорватії, які відмічають високий рівень еміграції своїх громадян). Вони є відносно новими членами ЄС, які зазнають проблем з еміграцією населення в більш високо розвинені країни ЄС у зв'язку з перевагами вільного переміщення осіб.

Прикладом регіональної лібералізації руху людських ресурсів є Шенгенська угода, до якої долучилися 22 члени ЄС та 4 держави, які не входять до нього (члени Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ)). Тільки шість з 28 країн ЄС перебувають за межами Шенгенської зони – Болгарія, Хорватія, Кіпр, Ірландія, Румунія та Велика Британія [195].

Слід згадати про діяльність Європейського агентства з охорони зовнішніх кордонів країн-членів Європейського Союзу (FRONTEX), яке, окрім іншого, здійснює регулювання потоків легальних та нелегальних мігрантів.

Леонард С. вказує: «Створення FRONTEX було зумовлено <...>: 1) потребою зміцнення прикордонного контролю з метою обмеження доступу мігрантів і шукачів притулку до їх території; 2) <...> сумнівами щодо можливості нових членів ЄС ефективно контролювати нові зовнішні кордони союзу та дієво впровадити стандарти прикордонного контролю у Шенгенській зоні; 3) посилення терористичних загроз та <...> посилення зовнішнього прикордонного контролю» [161, с. 375-376]. У своєму дослідженні А.Р. Сервент зазначає, що питання нелегальної міграції та пошуку притулку в ЄС швидко трансформувалися від контексту дотримання прав людини до загроз для внутрішньої безпеки [242, с. 229]. Це і стало передумовою для зміцнення інституційного базису співпраці у сфері зовнішнього контролю кордонів між державами-членами ЄС та слугувало якнайшвидшій уніфікації заходів та процедур контролю над кордонами ЄС, зокрема створення системи безпеки у регіоні Середземного моря та Африки.

Формування спільної політики щодо руху людських ресурсів у середині інтеграційних об'єднань є одним зі щаблів поглиблення регіональної інтеграції та оптимізації руху економічних факторів. За результатами дослідження визначено вектори розвитку інституційного середовища регіонального регулювання міграційних процесів (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Вектори розвитку інституційного середовища регіонального регулювання міграційних процесів

№ з/п	Вектор розвитку	Зміст вектору розвитку інституційного середовища регіонального регулювання міграційних процесів
1	2	3
1	Формування правового базису	Формування системи правових норм, спрямована на захист прав мігрантів, у тому числі трудових прав, прав соціального захисту, політичних прав та свобод, прав на освіту та охорону здоров'я
2	Зміцнення інституційного потенціалу	Упорядкування існуючої інституційної структури суспільства в цілому та формальних інститутів, зокрема забезпечення спроможності регіональних органів державної влади здійснювати нагляд за дотриманням системи нормативно-правових вимог щодо міграційних процесів та провадження національних міграційних політик

1	2	3
3	Створення системи соціального партнерства	Побудова постійного соціального діалогу у суспільстві на національному та регіональному рівнях між державою (в особі уповноважених органів), наднаціональних органів регіонального інтеграційного об'єднання, мігрантами, іншими групами інтересів
4	Розвиток людського потенціалу та стабілізація ринку праці	Створення системи сприяння мобільності кваліфікованої робочої сили та її відповідності потребам регіонального та національних ринків праці; формування дієвої системи моніторингу, аналізу, контролю та інформування суспільства, інституційних суб'єктів та інших зацікавлених сторін щодо економіко-соціальних проблем, пов'язаних з міжнародною міграцією людських ресурсів, економіко-соціальною інтеграцією мігрантів та поліпшення рівня розвитку людського потенціалу на країні та регіону

Власна розробка автора

Вказані вектори слугують орієнтиром при поставновці завдань міграційної політики та завдань інших політик, серед яких ми виділяємо політику зайнятості, освітню, соціальну, інформаційну, інфраструктурну, екологічну та безпекову політики, та будуть реалізовані шляхом розробки концептуальних засад регіонального регулювання міжнародної міграції людських ресурсів.

У зв'язку зі складністю міграції населення як глобального соціально-економічного явища, а також її значним кореляційним зв'язком з показниками соціо-економіко-демографічного розвитку та політико-безпековими загрозами, вважаємо за доцільне проведення на рівні відповідних інституційних органів попереднього аналізу умов розробки та впровадження міграційної політики на основі розроблених нами моделей оцінки геоекономічних ризиків та оцінки міграційної привабливості.

В цьому контексті більш глибокого розгляду вимагають регіональні особливості міграційних потоків, оскільки саме вони є передумовою формування спільної регіональної політики за окремими регіональними об'єднаннями.

Проте, інтеграція мігрантів в країнах призначення матиме позитивний результат за умови, що інституціональні суб'єкти, такі, як міністерства закордонних справ, освіти і науки, охорони здоров'я, соціальної політики та інші, а також консульства, формуватимуть спільні завдання, які охоплюватимуть:

– завдання соціальної політики, політики освіти та інформаційної політики

(вони сформульовані нами у п. 3.2), виходячи з важливості забезпечення соціально-економічного захисту населення та підвищення якості людських ресурсів;

– завдання економічної політики (зокрема, у сфері інвестицій, розвитку малого і середнього бізнесу, розвитку фіскального ринку, фіскального тиску (вони виокремлені нами у п. 3.1)), виходячи з потреби регулювання економічних процесів, пов'язаних з процесами міжнародної міграції, максимізації переваг та мінімізації ризиків, пов'язаних з нею;

– завдань регулювання міграції в умовах екстремальних кліматичних подій (ми їх визначили у п. 2.1) з метою урегулювання небезпечних міграційних переміщень в цих умовах;

– завдань регулювання міграції біженців в умовах військово-політичних конфліктів (вони сформовані у п. 2.3).

5.2. Стан міграційних процесів та їх регулювання у регіональних інтеграційних об'єднаннях світу

Європейський Союз (European Union). Посилення євроінтеграційних процесів, які відбувалися протягом другої половини ХХ ст. та на початку ХХІ ст., з одного боку, означали встановлення миру та процвітання, а з іншого, – провокували значні виклики регіонального розвитку, пов'язані зі свободою переміщення людей в межах ЄС, на яку значно впливала лібералізація міграційних режимів в межах новоутворених регіональних об'єднань.

Дослідженню особливостей формування міграційної політики у країнах ЄС присвятили свої праці Р. А. дель Сарто (R. A. Del Sarto) та К. Стайндлер (C. Steindler) [74], А.Ф. Констант (A. F. Constant) та К.Ф. Циммерманн (K. F. Zimmermann) [61], Б. Ельснер (B. Elsner) [84], Р. Андріясевиц (R. Andrijasevic) [8], С. Леонард (S. Leonard) [161], А. Р. Сервент (A. R. Servent) [242], М. Такл (M. Takle) [256], Р. Бермейо (R. Vermejo) [18],

Н. Реслоу (N. Reslow) [221], М.М. Відякіна [309], Дж. Чалофф (J. Chaloff) [53], Д.Дж. ДеВоретц (D.J. DeVoretz) [73], Дж. Де Ваард (J. DeWaard) [75], Т.О. Гнатюк [325, 326], О.А. Малиновська [406], В. Мошняга [423], М. І. Деркач [338], В.М. Шамраєва [511]. Зокрема, Р. А. дель Сарто та К. Стайндлер [74], Р. Бермейо [18] піднімають питання невизначеності політико-безпекового середовища формування міграційної політики ЄС відносно південного напрямку імміграції, а М.М. Відякіною доведена «необхідність скоординованих дій країн-членів ЄС з питань формування спільної міграційної політики [309], що на її думку, сприятиме зростанню добробуту у всіх країнах ЄС.

Розширення та системне ускладнення ЄС, інституціоналізація всіх сфер життя призвело до зростання обсягів його ресурсів, що означало збільшення території союзу та чисельності його населення, на яке почали поширюватися права та свободи громадян ЄС. Враховуючи трансформаційний характер економічного розвитку окремих країн (постсоціалістичні країни Прибалтійського регіону, Вишеградської четвірки), рівень життя населення та розвиток інфраструктури в них суттєво відрізнявся. Кібальник Л.О. щодо ЄС зазначає, що «внаслідок вступу нових членів, рівень розвитку яких є нижчим, ніж у провідних країн організації, створюється гарантований «внутрішній» ринок збуту застарілої продукції та технологій» [377, с. 16]. Зауважимо, що країни ЄС відрізняються відносно невисокими показниками нерівномірності розподілу доходів, про що свідчить Індекс Джині (від 25,59 у Словенії до 36,68 у Греції), та є досить рівномірним, а частка населення, що живе за межею бідності, – незначною. Рівномірність показників ІЛР в країнах ЄС відповідає макроекономічним показникам. Для емігрантів з ЄС міграційні мотиви базуються на вищій економічній вигоді та рівні життя, інтенсивніших бізнес-процесах, тому з країн ЄС мігранти рухаються в інші розвинені країни світу (США, Канаду, Японію, Австралію, Нову Зеландію), що підтверджується результатами аналізу міграційних пар.

Водночас розширення ЄС спровокувало інтенсифікацію міграцій, оскільки відбулося усунення кордонів між державами-членами. Так, в Польщі,

Угорщині, Чехії зростання чисельності емігрантів до країн ЄС зросло у 1,5-3,0 рази, порівняно з періодом, який передував приєднанню. У зв'язку з цим зріс розрив між країнами ЄС за рівнем економічного розвитку та ІЛР і стрибки такого зниження припадали на періоди входження до ЄС нових членів, зокрема у 2004 р. та 2007 р., що пов'язано з усе нижчим рівнем людського розвитку в країнах, які долучалися до ЄС на кожному наступному етапі. Це підвищило рівень міграційної мотивації громадян нових країн-членів ЄС та призвело до формування напрямів міграційних переміщень з країн. Тому зросли показники осередків іммігрантів на території та показники міграційного приросту у країнах. Протягом 1990-2015 рр. [138] найбільшими країнами призначення мігрантів були Люксембург, Естонія та Литва, пік імміграції до яких припав на 1990 р., що пов'язано з виїздом громадян з теренів СРСР. Зростаючою є частка іммігрантів на Кіпрі, в Іспанії, Ірландії, Швеції, Німеччині, Австрії, Італії та Великій Британії. Показники чистої міграції були найбільшими у Німеччині, Франції, Італії та Великій Британії у останні 10 років, що пов'язно з найвищим ІЛР. Найбільший спад був у Іспанії, стабільно від'ємний міграційний приріст – у Румунії. В цілому за даними прикордонного органу ЄС – Frontex, у 2015 р. до ЄС мігрувало понад 1,8 млн. осіб [183].

Нестабільна економічна ситуація, політико-безпекові проблеми, пов'язані з терористичними загрозами, призвели до погіршення сприйняття мігрантів приймаючими суспільствами країн ЄС (зростання політичної риторики та ініціатив, спрямованих на протидію прийманню біженців з країн Близького Сходу). Тому проблеми з мігрантами стають причинами євроскептицизму (наприклад, Brexit), адже у жовтні 2016 р. 36 % респондентів з Великобританії виділили міграцію як основну причину для занепокоєння [183]. Іншими причинами стали: безробіття (Іспанія, Італія, Франція), бідність та соціальна нерівність (Німеччина) [250]. За даними аналітичного порталу «Statista», значна кількість населення країн ЄС налаштована проти мігрантів (рис. 5.5).

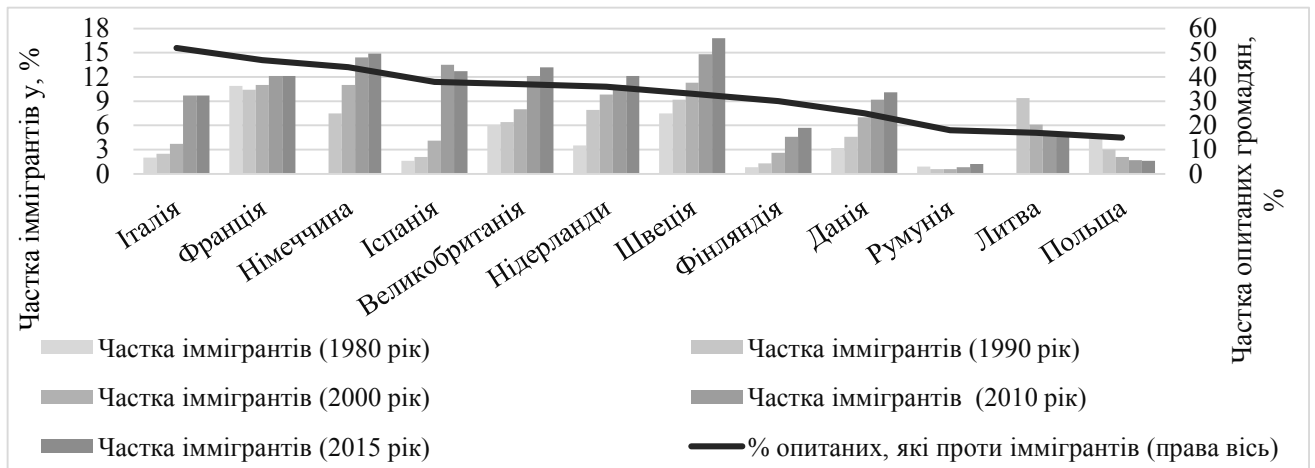

Рис. 5.5. Динаміка частки іммігрантів у населенні країн ЄС (за період 1980-2015 рр.), громадяни яких висловлюються проти іммігрантів (побудовано за даними [140], аналітичного порталу «Statista» [268])

В умовах демографічних проблем європейських країн (низька народжуваність та старіння населення), підвищення мобільності робочої сили з одночасною лібералізацією возз'єднання сімей може стати конкурентною перевагою для країн, що приймають мігрантів, у зв'язку з відносною дешевизною мігрантських трудових ресурсів, які часто є високо якісними.

Поповнення демографічних ресурсів ЄС за рахунок постійних мігрантів є позитивним з точки зору природного відтворення населення. Поширення набуває міграція між країнами ЄС, особливо з півдня Європи, охопленого локальними кризовими явищами в економіці, до північних країн, що також викликає суттєве занепокоєння останніх. Так, частка Західної Європи у розміщенні мігрантів – 35,96% (переважно з Туреччини, Польщі, Алжиру, Марокко та Італії), Південної та Північної Європи – 20,68% (з Румунії, Марокко, Албанії, Боснії та Герцоговини, Німеччини) та 17,51% (з Польщі, Індії, Пакистану, Ірландії, Німеччини), відповідно.

Так, у структурі міграції до країн ЄС чільне місце займають країни так званого Східного партнерства – іммігранти з них є більш бажаними для країн Західної та Північної Європи (нині переважна частина мігрантів у даних регіонах походять з країн Північної Африки, Близького Сходу, де значна політична нестабільність та військові конфлікти, а також Південно-Східної Азії, де рівень життя населення залишається вкрай низьким). Міграція з цих країн має

постконфліктний (міграція біженців, шукачів притулку) або транзитний характер (проблемою є нелегальний статус мігрантів, значний тиск на кордони ЄС).

Дель Сарто Р. та К. Стайндлер зазначають: «Поки країни Середземноморського Близького Сходу та Північної Африки продовжують бути центральним фактором занепокоєння для ЄС з цілого ряду економічних та політичних причин, боротьба з міжнародним тероризмом стає одним з основних завдань політики ЄС щодо цієї області [74, с. 370]. Тому міграційна політика ЄС стала більш жорсткою, орієнтуючись на посилення її безпекових аспектів, що пояснює і зростання негромадян ЄС чиє нелегальне перебування у ЄС виявлено (табл. 5.4)).

Таблиця 5.4

Рейтинг країн ЄС за чисельністю осіб з інших країн, нелегальне перебування яких виявлено у 2016 році

№	Країна (член ЄС)	Чисельність осіб з інших країн, нелегальне перебування яких виявлено, осіб				Кількість приписів про депортацію у 2016 р., од.	Частка приписів у чисельності виявлених осіб, %	Щорічний приріст кількості нелегальних мігрантів з 2008 р. по 2016 р., %
		2014	2015	2016	Середній показник за 2008- 2016 рр.			
1	Німеччина	128 290	376 435	370 555	137 361	70 005	18,9	111,0
2	Франція	96 375	109 720	91 985	77 672	81 000	88,1	96,0
3	Велика Британія	65 365	70 020	59 895	61 055	59 895	100,0	98,5
4	Австрія	33 055	86 220	49 810	31 681	11 850	23,8	109,1
5	Угорщина	56 170	424 055	41 560	60 856	10 765	25,9	147,2

Дані розраховано та наведено за даними Євростат [271]

За 2008-2016 рр. зросла чисельність осіб, нелегальне перебування яких на території ЄС виявлене в Угорщині, Болгарії, Німеччині, Австрії, Польщі, Бельгії; їх незначне зменшення відмічалось у Великій Британії, Франції, Іспанії та Італії. Міграційна політика ЄС диференційована за країнами міграційної пари та полягає в імплементації низки Директив, а також дво- та багатосторонніх регламентів щодо забезпечення вільного або преференційного руху фізичних осіб через державні кордони та їх працевлаштування та території ЄС (табл. АВ.6 Додатку АВ).

Бермейо Р. аналізує перелік інструментів, які формують «справжню спільну політику стосовно імміграції та надання притулку» у ЄС, серед яких: 1) інтеграція політики щодо міграційних потоків у зовнішню політику ЄС (укладання угод про реадмісію на основі списку пріоритетів та плану чітких дій); 2) розвиток європейської системи обміну інформацією з питань притулку, міграції та країн походження; 3) впровадження європейської бази даних відбитків пальців шукачів притулку та нелегальних мігрантів (EuroDac) та ефективне застосування Дублінської конвенції з швидкими та ефективними процедурами; 4) встановлення спільних стандартів щодо процедур надання притулку, прийому та возз'єднання сімей, в тому числі виправдане прискорення процедур; 5) започаткування спеціальних програм боротьби з дискримінацією та расизмом [61, с. 214]. Такл М. вказує на ще один інструмент в рамках Європейського прикордонного режиму – Європейська система прикордонного спостереження (EUROSUR) [259, с. 288]. Вона заснована на поступовій модернізації систем спостереження національних кордонів, а її основна мета полягає у запобіганні несанкціонованим перетинам кордону, контратак транскордонної злочинності та підтримки заходів щодо осіб, які перетнули кордон нелегально.

Даний перелік програм та заходів не є вичерпним, проте вони складають інституційний базис регулювання зовнішньої міграції та забезпечення безпеки кордонів ЄС, переважно усуваючи негативні явища нелегальної міграції та гуманітарні і правові проблеми, пов'язані з дотриманням прав нелегальних мігрантів та біженців.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (ASEAN). Міжнародна міграція людських ресурсів відіграє важливу роль у формуванні соціально-економічного становища країн Східної Азії. Вона сприяє створенню трудових ресурсного базису реалізації гео економічної стратегії. Орієнтуючись саме на мир та досягнення економічного зростання, соціального прогресу та культурного розвитку, ідея ASEAN базувалася на міцній історичній та політичній перспективі.

Проблеми міграції людських ресурсів у ASEAN досліджують М. Туччіо (M. Tuccio) [277], А. Орбета (A. Orbeta) [195], Й. Халамвонг (Y. Chalamwong) [52],

С. Патоонпонг (S. Paitoonpong) [202], А. Клаус (I. Claus), Е. Клаус (E. Claus) [55], М. Бруні (M. Bruni) [31], Л.П. Петрашко, Ю.В. Швед-Саная [444], порівняльний контекст ASEAN та ЄС досліджує О. Івасечко [366]. За словами М. Туччіо, «зростаюче сприйняття мультикультуралізму та космополітизму в ASEAN виявляється у зростаючому прагненні до міграції, яке спостерігалось в останні роки на глобальному рівні» [277]. Петрашко Л.П. та Ю.В. Швед-Саная визначають, що «в сучасних умовах одним із головних джерел зростання ролі Східної Азії у світовій економіці є значне посилення регіональних та субрегіональних процесів економічної інтеграції, що відбуваються сьогодні в регіоні в кількох форматах: 1) створення Економічної спільноти ASEAN; 2) економічне та соціокультурне співробітництво у форматі «ASEAN плюс 3» (КНР, Японія, Республіка Корея); 3) формування Східноазіатської спільноти (САС) у форматі «ASEAN плюс 6» [444, с. 163-164]. В цілому, вектор розвитку ASEAN спрямований на все більше поглиблення регіональної інтеграції. Нині також існують політико-безпекова, економічна та соціо-культурна спільноти ASEAN. Вказані документи формують інституційну основу лібералізації внутрішньорегіональної міграції людських ресурсів, орієнтованої на досягнення цілей розвитку регіонального об'єднання.

Трансформація галузевої структури економіки країн ASEAN та скорочення частки сільського господарства спричиняє перерозподіл робочої сили, а отже і міграційні потоки в межах даного об'єднання. Нерівномірність темпів приросту населення та робочої сили в окремих країнах ASEAN (у В'єтнамі, Таїланді, Сінгапурі та М'янмі вона найвища, а найнижча – у Філіппін та Малайзії) обумовлює зростання мобільності працівників у ASEAN, яка є неминучою передумовою економічного зростання та соціального розвитку. При цьому М. Бруні зазначає, що «чим вище темпи економічного зростання, які будуть досягнуті Сінгапуром, Таїландом, Малайзією та Брунеєм, тим вище їхня потреба в іноземній робочій силі. [31]. Туччіо М. вказує, що «економічна диференціація в регіоні поступово проявляється в поєднанні дефіциту та надлишку кваліфікованої робочої сили в порівнянні з сусідніми економіками, що збільшує економічні вигоди від

міжнародної мобільності» [277]. Тому в умовах стабільного економічного зростання ASEAN буде страждати від дефіциту робочої сили та вдаватися до провадження міграційної політики, спрямованої на інтенсивне залучення мігрантів. Сінгапур та Малайзія, користуючись інтелектуальним капіталом мігрантів, трансформували економіку за зразком інноваційної індустріальної економіки, призвівши до економічного зростання та розвитку людських ресурсів.

Важливим негативним фактором соціально-економічного розвитку регіону є високий рівень бідності населення: найбільша чисельність населення за межею бідності у Індонезії – 24,7 млн. осіб та у Філіппінах – 12,6 млн. осіб. В інших країнах чисельність бідних варіює від 0,03 млн. осіб у Таїланді до 2,78 млн. осіб у В'єтнамі, що знижує спроможність домогосподарств забезпечити розвиток людського потенціалу (належне здоров'я, освіта, культурний розвиток, безпечне проживання).

В цілому країни ASEAN орієнтовані на розширення та поліпшення людського потенціалу, зокрема, шляхом реалізації стратегічних програм міністрів праці країн ASEAN, що дозволить сформувати кадровий потенціал регіону. Демографічні та соціальні тенденції та асиметрії у ASEAN обумовлюють зростання мобільності людських ресурсів. Наявність поряд з НІК (Сінгапур, Малайзія, Таїланд) країн аграрного та аграрно-індустріального сектору визначає обсяг та кваліфікаційну структуру необхідної робочої сили. Інші країни ASEAN мають надлишок робочої сили на національних ринках, оскільки темпи економічного зростання не відповідають демографічним показникам.

Виходячи зі значної диференціації країн ASEAN за ІЛР, рейтингом недієздатності держав, демографічними показниками (див. п. 4.1), формування факторів «притягування і виштовхування» мігрантів також буде базуватися на тенденціях у бізнес-середовищі та показниках макроекономічної стабільності. Країни ASEAN з високим ІЕС та ІЛР (Сінгапур та Малайзія) є більш міграційно привабливими, адже в країнах з високими доходами, кращим доступом до інфраструктури, ресурсів та сприятливим інституційним середовищем, компанії більш конкурентоспроможні, що сприяє створенню робочих місць та підвищенню

їх попиту на робочу силу. Проте, Івасечко О. демонструє позицію «аналітиків від «Ibon Foundation», що загалом Економічна Спільнота у рамках ASEAN є «шкідлива» для звичайних людей, адже в майбутньому <...> деформує мобільність робочої сили, незахищеність на робочому місці, збільшення землі та інших ресурсів, призведе до підривної діяльності місцевого дрібного фермерства» [366].

Починаючи з 1970-х рр. внутрішньорегіональна міграція у ASEAN поступово зростає (табл. АД.1 та рис. АД.1 Додатку АД), що пов'язано з прагненням економічно високо ефективних країн ASEAN залучати зростаючу чисельність іноземних робітників. Протягом 1980-1990 рр. зросла кількість жінок-мігрантів, яка скоротилася вже у наступне десятиріччя. Міграція чоловіків зростала рівномірно протягом 1980-2000 рр. (рис. АД. 2 Додатку АД). Однак, різке зростання міграційних потоків з інших країн відбулося вже у 2010 р. Можна очікувати, що обсяги міграції у межах ASEAN зростатимуть, оскільки Економічне співтовариство ASEAN має на меті не лише формування та реалізацію регіональної економічної стратегії поглиблення інтеграції, але і посилення вільної мобільності фахівців та кваліфікованих працівників у регіоні. Виходячи з асиметрії економічного розвитку країн, можна передбачити, що лібералізація руху у ASEAN сприятиме руху працівників низької кваліфікації або некваліфікованих.

З точки зору міграційної привабливості в ASEAN можна виділити дві основні групи країн: 1) країни-донори людських ресурсів (демонструють стабільний від'ємний міграційний приріст протягом останніх п'ятидесяти років): Філіппіни; Індонезія; М'янма; В'єтнам; 2) країни-реципієнти людських ресурсів (як правило, мають стабільне економічне зростання, високі показники ІЛР): Малайзія, Сінгапур, Таїланд. Сінгапур, маючи населення 5,5 млн.осіб та будучи НІК, орієнтує свою економіку на використання потенціалу високо кваліфікованих людських ресурсів та відрізняється найвищими показниками ІЛР. Загалом можна спостерігати істотне збільшення загальної чисельності іммігрантів (майже повністю за рахунок згаданих вище країн-донорів людських ресурсів), при цьому значним є збільшення частки міжконтинентальних потоків (тобто посилення

зовнішньорегіональної міграції) – переважно з США, Австралією та країнами Європи.

При аналізі міграції біженців в країнах ASEAN слід враховувати як чинники постконфліктного стану, так і еколого-природничі детермінанти (стихійні лиха та катастрофи, які для регіону є визначальним чинником нестабільності). Описані негативні фактори еколого-природничого (п. 2.2) та економічного середовища провокують міграцію біженців з регіону (рис. АД.3 Додатку АД). До 2009 р. найбільша частка біженців походила з В'єтнаму [220]. Протягом 1995-2015 рр. частка М'янми у кількості біженців з ASEAN невпинно зростала, за цим показником М'янма випередила В'єтнам у 2009 р. [220]. Першим серед приймаючих біженців країн є Таїланд та Малайзія [220] (рис. АД.4 Додатку АД).

Країни ASEAN мають власну міграційну політику (табл. АД.2 та АД.3 Додатку АД). Аналіз поглядів на рівень міграції у країнах ASEAN вказує на те, що лише в двох країнах (Сінгапур та Малайзія) імміграція оцінюється як надто висока, що пояснюється значними міграційними потоками в ці країни. Імміграційна політика у них спрямована на зниження чисельності іммігрантів, навіть високо кваліфікованих. Тільки в 4 країнах ASEAN є політика інтеграції іммігрантів (Сінгапур, Філіппіни, Малайзія та В'єтнам), проте важливою є її розробка для країн, які прагнуть підтримувати рівень імміграції, використовуючи широкий людський потенціал іммігрантів.

Закономірним є сприйняття еміграції як занадто низької у Індонезії та Камбоджі: перша відрізняється високим демографічним тиском, а друга – вкрай низькими показниками ІЛР та високою недієздатністю; а також Таїланду та В'єтнаму. Всі вони провадять політику сприяння еміграції населення, переважно з метою зниження демографічного тиску, а також активізації грошових переказів мігрантів для подолання бідності в країнах. У Таїланді та Камбоджі відсутні політики сприяння рееміграції. Стримувальні еміграційні політики провадять Лаос та Малайзія. Малайзія, стримуючи також імміграцію (окрім високо кваліфікованих мігрантів), прагне формувати і використовувати власний людський потенціал.

Нині на території ASEAN діє Угода ASEAN про рух фізичних осіб [10], та Конвенція ASEAN проти торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми. Ці документи створюють інституційний базис лібералізації міграційних переміщень в межах ASEAN, формуючи правове поле впровадження режиму сприяння вільному руху осіб, а отже і поглибленню регіональної інтеграції (табл. АД.4 Додатку АД).

Диференціація країн ASEAN за рівнем економічного та соціо-демографічного розвитку буде посилюватися, що залишатиметься детермінантом мобільності людських ресурсів, оскільки означатиме посилення дії факторів притягування та виштовхування. При цьому потоки низько кваліфікованої робочої сили між країнами зростатимуть, як і нелегальна міграція, що пов'язано з недоліками інституційного середовища.

Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (SAARC). Процеси регіональної економічної інтеграції у Південній Азії представлені SAARC – Асоціацією регіонального співробітництва Південної Азії (South Asian Association for Regional Cooperation). До 1970 р. всі країни регіону боролися з масовою бідністю, дефіцитом їжі та низькими показниками освіти населення. За останні два десятиліття значно зросли реальні доходи та зменшився рівень бідності. При цьому економіка регіону перейшла від аграрного виробництва до сучасного промислового виробництва та розвитку сектору послуг. Тому провідним для працевлаштування в Південній Азії є індустріальний сектор, що відповідає геоекономічній стратегії регіону, де розвивається потужна НІК – Індія.

Міграційні переміщення в країнах SAARC становлять площину наукових досліджень У.Д. Банержи (U. D. Banerjee) [14], А. Гумбера (A. Gumber) [120], Б. Кадрія (B. Khadria) [152], Дж. В. Хугуе (J. W. Huguet) [130].

Результати проведеної у п. 4.1 стратифікації країн SAARC за обґрунтованою шкалою показників вказує на наявність геоекономічних ризиків: високий соціально-економічний ризик (вкрай низькі показники ІЕС та ІЛР), що визначає низький рівень життя населення; середній ризик насичення ринку (достатньо низькі частка робочої сили та рівень безробіття), однак на тлі низького

ІЛР це може провокувати міграційні потоки у зв'язку з низьким рівнем доходів домогосподарств і потребою додаткового фінансування за рахунок переказів; достатньо високий показник недієздатності країн, що вказує на суспільно-політичну напругу, низький рівень дотримання прав і свобод, в тому числі гендерної рівності.

Вивчення міграційних пар, сформованих на території SAARC (Індія-Бангладеш, Бангладеш-Індія, Індія-Пакистан, Пакистан-Індія), дозволяє відмітити численні потоки зворотної міграції. Крім того, тенденцією регіону є масова міграція високо кваліфікованих трудових ресурсів (переважно, з Індії та Шрі-Ланки) – це міграція працівників ІТ-сфери, фахівців в сфері охорони здоров'я, фінансів тощо, які мігрують в основному до США та Європи.

В SAARC переважає внутрішньорегіональна міграція з незначним притоком іммігрантів з інших країн, еміграція в межах SAARC становить близько половини обсягів міграційних потоків (табл. АЕ.1 Додатку АЕ). Такі незбалансовані зустрічні потоки мігрантів пов'язані з показниками бідності населення та низьким ІЛР, а також високими показниками недієздатності основних країн-реципієнтів мігрантів (ризиками військово-політичної нестабільності, демографічного тиску, нерівномірністю економічного розвитку).

Крім того, в регіоні посилюється нелегальна міграція, зокрема постконфліктна. В цьому аспекті формальні обмеження інституційного середовища (візові обмеження між окремими міграційними парами країн регіону) нівелюються численними неформальними практиками нелегальної транскордонної міграції; критичною є також ситуація з торгівлею людьми (особливо жінками, що потрапляють в сексуальну експлуатацію). Дане питання глибоко досліджується у працях Р.Дж. Фархана (R. J. Farhana) [228], який критично оцінює реальну практику імплементації положень, існуючу в SAARC [230].

У 1970-1980 рр. різко зросла чисельність осередків мігрантів у SAARC, до 2010 р. ця чисельність скоротилася вдвічі. З 2000 р. число осіб, які мігрували до країн SAARC, зросла та в 2010 р. майже сягнула відмітки 5 млн.осіб. Натомість кількість емігрантів за межі SAARC з 1970 р. до 1980 р. скоротилася в чотири рази,

однак за наступні 30 років повністю відновила початкові обсяги (табл. АЕ.1 та рис. АЕ.1 Додатку АЕ). При цьому спостерігався від'ємний міграційний приріст, який зберігає цю тенденцію і донині. У 1970-1980 рр. відмічається різке скорочення чисельності чоловіків-іммігрантів у країни SAARC при зростанні чисельності жінок-іммігранток майже вчетверо (рис. АЕ.2 Додатку АЕ).

Найбільша частка мігрантів у населенні країн зафіксована на Мальдівах – чверть населення, при цьому стабільно знижувалася частка мігрантів у Пакистані з 5,8 % у 1990 р. до 1,9 % у 2015 р., що відповідає середньому регіональному показнику. Враховуючи надзвичайно велику чисельність населення SAARC, значний демографічний тиск, військово-політичну нестабільність окремих країн та регіонів, закономірними є тенденції значного від'ємного міграційного приросту, який зафіксований у шести країнах з восьми. З точки зору міграційної привабливості в SAARC можна виділити дві основні групи країн: 1) країни-донори людських ресурсів Бангладеш, Індія, Пакистан, Афганістан; 2) країни-реципієнти людських ресурсів (як правило, це країни, що мають стабільне економічне зростання, високі показники ІЛР) Бутан.

У зв'язку з високим рівнем політичної нестабільності, існуючими та потенційними збройними конфліктами у Афганістані (він на 9 місці у рейтингу недієздатних держав світу) та Пакистані (17 місце), доцільно проаналізувати рух біженців у регіоні SAARC. Протягом 1990-2015 рр. майже всі біженці регіону походили із Афганістану. І лише у 2014-2015 рр. їх частка незначно знизилася за рахунок біженців з Пакистану. Чисельність біженців з Афганістану протягом останньої чверті століття перевищила 80 млн. осіб, які оселилися переважно в Пакистані, а найбільш заможні мігрували до Європи та США [107]. В ці роки відмічалися потоки біженців зі Шрі-Ланки та Бутану (рис. АЕ.3 Додатку АЕ). Основними приймаючими країнами з відносно стабільними частками були Пакистан (надавав притулок від 75-90% біженців щорічно, Афганістан, Бангладеш, Індія та Непал (у різні періоди прийняли 1-17% біженців) (рис. АЕ.4 Додатку АЕ).

Надто високим вважають рівень імміграції у Непалі та Пакистані (табл.

АЕ.2 Додатку АЕ). Однак, якщо в Пакистані імміграційна політика орієнтована на зниження чисельності іммігрантів (крім висококваліфікованих), то Непал таких обмежень не вводить. В цілому імміграційні політики SAARC є підтримувальними, а обмежувальні міграційні політики прослідковуються у законодавстві про натуралізацію. Крім того, негативною рисою є переважна відсутність політик та положень щодо інтеграції іммігрантів. З усіх країн SAARC заохочувальну еміграційну політику провадять Бангладеш, Непал та Пакистан (табл. АЕ.3 Додатку АЕ). Останні відчувають суттєвий демографічний тиск та високий рівень бідності, а Пакистан зазнав тиску біженців з Афганістану.

Таким чином, соціально-економічні та демографічні проблеми SAARC чинять значний вплив на формування детермінантів міграційних мотивів, проте і військово-політична нестабільність, і численні еколого-природничі ризики формують передумови для посилення міграції в регіоні, яка має переважно внутрішньорегіональний характер.

Економічне співтовариство країн Західної Африки (ECOWAS). Економічне співтовариство держав Західної Африки (Economic Community of West African States (ECOWAS)) відрізняється сформованою бюрократичною інфраструктурою для вирішення питань економічного розвитку, розв'язання соціо-гуманітарних, гендерних та екологічних проблем, що створює підґрунтя для вільного переміщення осіб на території ECOWAS, причому мігранти мають доступ до систем освіти і охорони здоров'я, а також підприємницької діяльності.

Дослідженням проблем міграції в країнах ECOWAS займалися М. Авумбіла (M. Awumbila) [154], І. Сембайве (Sembajwe I.) [241], Дж. Агі (J. Agyei) [6], А. Адепуджи (A. Aderoju) [3], Й. Бенне (Y. Benneh) [154], Т. Джімам (T. Jimam) [146], І. Клотті (E. Clottey) [6], Дж. К. Тейе (J. K. Teye) [154].

В межах ECOWAS передбачено мобільність людських ресурсів, що закріплено Протоколом та відповідає меті його створення, визначеній в Переглянутому Договорі [223], в тому числі заохочувати, сприяти і прискорювати економічний і соціальний розвиток держав-членів з метою підвищення рівня життя населення. Відповідно до ст. 60 Частини XI Переглянутого договору

ECOWAS [223], «держави-члени зобов'язуються співпрацювати у сфері розвитку та використання своїх людських ресурсів, <...> заохочувати обмін кваліфікованою робочою силою між державами-членами» [213, с. 37]. Ефективне економічне співробітництво та інтеграція ECOWAS включали вільне переміщення людей, товарів та послуг, що було реалізовано при прийнятті Протоколу про вільне пересування осіб та право на проживання (1979 р.), за яким передбачався вільний в'їзд громадян країн-членів без візи, з 1986 р. – вводилося право на проживання. З гео економічної точки зору, реалізація протоколу співпала з періодом економічного спаду в багатьох державах-членах, що спровокувало посилення міграційних потоків до Нігерії, показники економічного розвитку якої значно вищі ніж у інших країн об'єднання. І хоча абсолютно успішної реалізації Протоколу про вільне переміщення осіб в межах ECOWAS не відбулося, міграційні потоки з початку введення в дію Протоколу зросли, що продемонстровано в табл. АЖ.1 Додатку АЖ.

За результатом аналізу динаміки міграції у ECOWAS встановлено, з 1970 р. до 2000 р. кількість внутрішньорегіональних мігрантів зростала з уповільненням у 1980-1990 рр., натомість кількість емігрантів за межі ECOWAS повільно, але стабільно зростала. А у 2010 р. почався різкий спад міграції всередині ECOWAS, так само як і потік емігрантів за межі об'єднання. Імміграція до країн залишалася сталою та незначно зросла у 2010 р. (рис. АЖ.1 Додатку АЖ). Гендерний зріз даних показників вказує на рівномірність міграційних потоків, хоча спад міграційного приросту по категорії жінок-мігрантів у наступних роках так і не був компенсований (рис. АЖ.2 Додатку АЖ).

Вивчення наукових праць та здійснення стратифікації країн дозволили систематизувати існуючі гео економічні ризики регіону, що впливають на міграцію людських ресурсів: 1) політичні та ідеологічні відмінності між країнами-членами ECOWAS; 2) внутрішньополітична нестабільність і громадянські конфлікти; 3) асиметрія економічного розвитку країн ECOWAS; 4) непропорційний розподіл природних та інших ресурсів між країнами об'єднання; 5) недостатня та погано підтримувана транспортна інфраструктура

та комунікації. Економічний спад протягом двох десятиліть призвів до погіршення системи соціальних послуг, інфраструктури та транспортної мережі, зниження споживання на душу населення та погіршення умов життя.

У країнах ECOWAS середній розмір осередків іммігрантів протягом 1990-2015 рр. варіює від 0,5% у Нігерії до 12,4% у Гамбії. Абсолютний показник кількості мігрантів найвищий у Кот-д'Івуарі, Нігерії та Буркіна-Фасо. Разом з тим, Нігерія та Буркіна-Фасо характеризуються найвищими показниками від'ємного міграційного приросту, а починаючи з 60-х рр. ХХ ст. країни ECOWAS є переважно донорами людських ресурсів.

Військово-політична нестабільність в Нігерії, Сенегалі та Малі, а також завершені військові конфлікти, зокрема, в Ліберії, формують тенденції міграції біженців. Так, до 2010 р. найбільша частка біженців походила з Ліберії (з 91,3% у 1990 р. до 32,6% у 2010 р.) (рис. АЖ.3 Додатку АЖ). З 2011 р. лідерами за кількістю походження біженців стали Кот д'Івуар, Малі та Нігерія [220].

Основними приймаючими країнами були Кот д'Івуар (до 2010 р.), Гана, Гвінея, Ліберія, Нігер (на їх території було розміщено 96% всіх біженців, що мігрували у регіон). Структура чисельності прийнятих біженців змінювалася (табл. АЖ.4 Додатку АЖ). Чисельність біженців у Гвінеї була найвищою у 1990-2005 рр., в окремих роках сягала понад 50% всіх біженців у регіон (нині країна не є країною призначення біженців). Іншими країнами призначення до 2011 р. були Кот-д'Івуар, Гана та Гвінея, з 2010 р. – Ліберія, а з 2012 р. – Нігер [220].

Кожна країна ECOWAS має власну міграційну політику (характеристику елементів імміграційної та еміграційної політики представлено в таблицях АХ.2 та АХ.3 Додатку А3). У Беніні, Гамбії та Гані рівень імміграції вважають надто високим, провадячи при цьому політику її зниження. Крім того, тільки у 4 з 15 країн ECOWAS є політика інтеграції іммігрантів, а політика натуралізації у половині країн передбачає обмеження. Це свідчить про протекціоністську політику у сфері міграції, що не сприяє інтеграції в об'єднанні щодо лібералізації переміщень осіб. Надто високим рівень еміграції вважають у Гані, Гвінеї-Бісау, Малі, Нігері та Нігерії – вони провадять стримувальну еміграційну політику, при

цьому в країнах ECOWAS наявні органи, відповідальні за підтримку зв'язку з діаспорами. Це сприяє розвитку міграційних мереж та створенню неформального інституційного поля для інтеграції емігрантів в інших країнах, що, хоча і не сприяє стримуванню еміграційних потоків, разом з тим підвищує рівень підтримки громадян на чужині.

Як вказують Дж. Агі (J. Agyei) та І. Клотті (E. Clottey) [6], у ECOWAS існують проблеми конвергенції міграційних політик регіонального об'єднання та його країн-членів, зокрема, окремі національні політики не відповідають положенням регіональних нормативно-правових документів. Це зумовлено прагненням урядів країн знизити міграційне навантаження на населення країни, уникнути військово-політичної нестабільності та етнічно-релігійної напруги, знизити тиск на ринок праці на користь громадян власної країни. Вказані вчені також в рамках ECOWAS відмічають відсутність механізмів урегулювання скарг на утиски і порушення прав людини, відсутність інститутів і процедур відшкодування особам завданих збитків та шкоди, а також свавілля посадових осіб органів влади (митниці, служб імміграції, поліції) та перешкоджання ними вільному руху людських ресурсів [6].

За словами А. Адеподжи, «відсутність спільної валюти в регіоні та різне мовно-культурне середовище <...>, а також суперечливість інтересів різних суспільств ускладнює інтеграційні процеси у ECOWAS, роблячи проблематичним досягнення цілей інтеграції» [3]. Вигоди від вільного руху людських ресурсів між країнами наразі не є очевидними, що визначає відсутність ініціатив урегулювання норм та правил міграційних переміщень в ECOWAS. Дестабілізація процесу централізованого наднаціонального регулювання міграційних переміщень у ECOWAS посилюється також антимигрантськими настроями, інтеграційним скептицизмом та порушенням окремими національними урядами зобов'язань перед органами ECOWAS, передбачених його основними документами.

Таким чином, інтенсифікація міграції в ECOWAS пов'язана з закріпленням прав на вільне переміщення осіб, але існують численні недоліки інституційного середовища, зокрема: формальне ставлення національних урядів до виконання

зобов'язань щодо забезпечення вільного руху людських ресурсів в межах ECOWAS; порушення щодо мігрантів прав людини у зв'язку з проявами корупції та незаконними діями посадових осіб митниці, імміграційних та інших служб; торгівля людьми, зокрема дітьми, та їх експлуатація.

Співтовариство розвитку Півдня Африки (SADC). Міграційні переміщення у Південній Африці трансформувалися під впливом змін суспільного укладу, розвитку продуктивних сил, геополітичних трансформацій. Проблеми та перспективи міграції людських ресурсів у Південній Африці, зокрема у SADC, вивчають А. Адеподжи (A. Aderoju) [4], В. Вілліамс (V. Williams) [284], Дж. Б. Каньянгога (J. B. Kanyangoga) [151], Дж. Краш (J. Crush) [200], К. Ч. Ншимбі (C.Ch. Nshimbi) [191], Дж. О. Ошо (J. O. Ocho) [200, 199], І. Сембайве (I. Sembajwe) [191], Л. Фьорамонті (L. Fioramonti) [191], Дж. П. Шахтер (J. P. Schachter) [239]. Разом з тим, доцільно розглянути інституційний базис на напрями потенційної регіональної міграційної політики SADC.

Країни Південної Африки стали місцем розгортання трагічних подій – апартеїду, який спровокував переслідування за расовою ознакою та численні злочини проти людяності. Це був поштовх для інтенсифікації міжнародної міграції, яка була об'єктом суворого регулювання та контролю. Саме ПАР стала центром регіональних інтеграційних процесів – створення Співтовариства розвитку півдня Африки (SADC), цілями якого були визначені у 1992 р.: 1) досягнення розвитку та економічного зростання, скорочення масштабів бідності, підвищення стандартів та якості життя людей Південної Африки; 2) еволюція загальних політичних цінностей, систем і установ; 3) зміцнення історичної, соціальної і культурної спорідненості населення регіону; 4) створення системи забезпечення потреб країн-членів з використанням власних ресурсів в межах регіону.

З моменту свого заснування країни-учасниці SADC підписали ряд документів у сфері туризму, торгівлі, транспорту, освіти та навчання, спрямовані на поглиблення рівня регіональної інтеграції, зокрема посилення економічного

співробітництва шляхом інтенсифікації руху капіталу та товарів між державами-членами, регіональної транскордонної міграції.

Загальний показник недієздатності ДР Конго та Зімбабве суттєво перевищує середньорегіональний. У ДР Конго таке відхилення обумовлене значним навантаженням біженців та ВПО. Загальними рисами країн SADC, які формують еміграційні потоки, є наступні: 1) високий демографічний тиск; 2) відносно високий показник економічного занепаду та бідності, при цьому загострюється ситуація у Свазіленді, Зімбабве, Малаві та ДР Конго; 3) нерівномірність розвитку.

Диспропорції економічного розвитку країн SADC формують міграційні потоки з менш стабільних та бідних країн в більш економічно розвинені країни SADC, а самі мігранти стають додатковим тягарем для економік приймаючих країн, що означає більше навантаження на ринок праці та системи соціального захисту та посилює бідність в країні. Тому окремі країни SADC стурбовані неконтрольованими потоками мігрантів з менш розвинених країн регіону.

Починаючи з 1960 р. до 2010 р. кількість внутрішньорегіональних мігрантів постійно зростала, особливо в останнє десятиліття. При цьому кількість емігрантів за межі SADC стрімко та стабільно зростала. Імміграція до країн SADC мала різко спадний характер, однак відновила зростання у 2000-2010 рр. (табл. АИ.1 та рис. АИ.1 Додатку АИ).

Трудова міграція у країнах SADC є значною, оскільки окремі країни регіону мають надзвичайно високі для Африки показники економічного розвитку та низькі показниками недієздатності, що потенційно означає їх міграційну привабливість для мігрантів з менш розвинених країн (до них відноситься Сейшели, Маврикій, ПАР, Намібія, Ботсвана) (про це свідчать показники частки мігрантів у населенні країн та чистої міграції у країнах регіону). Ці країни домінують у регіоні за факторами «притягування» кваліфікованих та некваліфікованих трудових ресурсів та людських ресурсів у цілому.

Як відмічає Дж. П. Шахтер [239], «міграція висококваліфікованих осіб в SADC та за кордон викликає справжню стурбованість у більшості країн SADC, внаслідок чого виникає дефіцит національних кваліфікованих працівників, що, як

вважають, матиме негативний вплив на загальне довгострокове національне економічне зростання, незважаючи на переваги грошових переказів» [239].

На іншу проблему вказує Дж.О. Ошо: «Нелегальна та незаконна міграція у вигляді торгівлі людьми та контрабанди людей в останні роки піднялася, що викликало значні ускладнення у роботі національних урядів та в цілому в SADC» [199]. Нелегальна міграція у країнах SADC має ряд своїх передумов та рис: 1) проблеми захисту державних кордонів, що провокує відносну легкість перетину кордонів з метою працевлаштування; 2) обмеженість сфер офіційного працевлаштування для мігрантів гірничодобувною промисловістю; 3) гендерні обмеження зовнішньої міграції з країн SADC; 4) більша схильність роботодавців до найму іммігрантів, які є більш дешевою та експлуатованою робочою силою.

Біженці та шукачі притулку є надзвичайно поширеною категорією мігрантів, у SADC. Основними країнами походження біженців у 1990-2015 рр. стали ДР Конго, Мозамбік, Ангола (рис. АИ.3 Додатку АИ) – з цих країн походило 98,3% всіх біженців регіону. Останні роки різко зросла чисельність біженців з ДР Конго, яка у 1990-1999 рр. була в основному приймаючою біженців країною, а з 2000 р. – перетворилася на найбільшого донора біженців у регіоні [220].

Основними приймаючими країнами були були Танзанія, ДР Конго, Малаві, Замбія та ПАР – на їх території було розміщено 94,6% всіх біженців. Протягом останніх десяти років їх частка у структурі чисельності прийнятих біженців зазнала змін (рис. АИ.4 Додатку АИ): Малаві, де число біженців було значне (на сьогодні країна майже не є країною призначення біженців), Танзанія та ДР Конго [220].

Тому слід констатувати, що на регіональному рівні між країнами SADC існує як добровільна, так і примусова міграція, а також численні рухи нелегальних мігрантів. У зв'язку з цим проаналізовано основні елементи державних міграційних політик країн SADC. Так, у Малаві, Ботсвані та ПАР рівень імміграції сприймають як надто високий, що обумовлює і стримувальний характер їх імміграційних політик, політики щодо високо кваліфікованих іммігрантів у них мають кардинально різний характер: ПАР прагне підвищити рівень їх залучення в країну, в той час, як у Ботсвані їх міграцію також прагнуть обмежити. Одночас,

інформація про національні міграційні політики країн SADC є фрагментарними, що не дозволяє в повній мірі провести порівняльний аналіз. Країни SADC майже одноставно вважають надто високим рівень еміграції, а політику сприяння рееміграції введено лише в 9 з 15 країн, що свідчить про недоліки існуючого національного регулювання міграційних процесів.

Зауважимо, що Спільний ринок Східної та Південної Африки (COMESA), створений SADC спільно з ЕАС, також сприяє розширенню інтеграційних процесів у Африці, в основу яких покладається зокрема міжнародна міграція людських ресурсів. Урегулювання питань міжнародної міграції людських ресурсів на рівні SADC в контексті забезпечення реалізації інтересів країн-членів SADC стало можливим після підписання Протоколу про сприяння руху осіб (2005 р.) [214]. Ним передбачено співпрацю та підтримку країн SADC в сфері гармонізації національних політик, зокрема в частині: 1) формулювання політик та програм імплементації положень Протоколу; 2) удосконалення механізмів посилення співпраці у сфері забезпечення національної та регіональної безпеки шляхом обміну інформацією, особливо з питань злочинності, безпеки та розвідки; 3) підготовка компетентних органів влади та регіональних і національних громад щодо виконання Протоколу; 4) забезпечення достатніх та адекватно обладнаних пунктів пропуску; 5) попередження нелегального руху осіб в регіон та в межах нього [214]. Однак, однією з проблем є фактично проваджувана урядами країн політика стримування імміграції (рис. АИ.5 Додатку АИ), що перешкоджає вільному руху людей в межах SADC та свідчить про невиконання Протоколу про сприяння руху осіб [214] в частині гармонізації імміграційних політик та практик та спричиняє нелегальні міграційні потоки, появу економічних дисбалансів, серед яких і викривлення обсягів валютних надходжень, тінізація особистих доходів та уникнення оподаткування, зниження інвестиційної мотивації мігрантів.

Регулювання такої міграції повинно відбуватися через чітке розмежування функціональних обов'язків та компетенцій національних інституційних органів, а також наднаціональних органів управління в SADC щодо формування національних та регіональної міграційних політик (табл. АИ.3 та АИ.4 Додатку

АИ). На нашу думку, створення єдиного регіонального інституційного механізму регулювання міграційних потоків має потенціал для боротьби з негативними наслідками міграцій в SADC, попередження нелегальних міграційних потоків, використання міграцій для забезпечення сталого розвитку.

Східноафриканське співтовариство (ЕАС). ЕАС було створене у 1967 р. після підписання договору про співпрацю між Танзанією, Кенією та Угандою. При цьому одним з ключових елементів співробітництва передбачався вільний рух людей в регіоні. З 2009 р. ЕАС як спільний ринок. Протокол про створення спільного ринку ЕАС [213] передбачає вільне пересування людей: «держави-партнери погоджуються ухвалити заходи щодо забезпечення вільного пересування людей, робіт та послуг та забезпечити здійснення права на оселення та проживання своїх громадян у межах спільноти» [213]. Введення всебічної лібералізації спрямоване на прискорення економічного зростання та розвитку держав-членів ЕАС шляхом досягнення цих свобод, зокрема безпосередньо тих, що стосуються руху громадян ЕАС на спільному ринку.

Проблеми та перспективи розвитку системи регулювання міграційних процесів у ЕАС досліджують Дж. Б. Каньянгога (J. B. Kanyangoga) [151], А. Адеподжи (A. Aderoju) [4].

Подолання міграційних проблем в Східній Африці сьогодні є складними завданням забезпечення регіонального розвитку. Міграційні потоки включають значні потоки біженців, ВПО, трудових мігрантів. Крім того, міграція має достатньо постконфліктний характер, а тому є мало контрольованою.

Популярною країною призначення мігрантів є Кенія, яка має процвітаючу економіку у Східній Африці (туди мігрувала значна кількість населення Танзанії та Уганди з метою пошуку вищих заробітків). Однак, вектор міграційних потоків змінюється у бік Танзанії, що пояснюємо вищими показниками фінансової та ділової стабільності, інвестиційною привабливістю, а відповідний рух капіталу дозволяє розширити створення нових робочих місць та потенційно формує попит на робочу силу, якою і є мігранти. «Деякі кваліфіковані експерти, – пише Дж. Б. Каньянгога [151], – орієнтувалися на країни з перехідною економікою, де у

кадрів існують прогалини у досвіді, щоб скористатися існуючими потребами ринку праці. Зокрема, фахівці з Кенії та Уганди все частіше рухаються до Руанди та Бурунді, формуючи в цих країнах кадровий потенціал з належними навичками та знаннями» [151]. Це визначає і відповідні показники частки мігрантів у населенні країн, яка за країнами ЕАС є достатньо рівномірною (в середньому 2,29% у 2015 р.) та не демонструвала значних коливань протягом досліджуваного періоду (виключенням є Південний Судан, який зазнав напливу біженців у результаті військово-політичних конфліктів).

Визначено, що з 1980 р. спостерігається різке зростання чисельності внутрішньорегіональних мігрантів, разом з тим, імміграція до ЕАС з інших країн також стабільно зростала. При цьому, зростаюча до 2010 р. чисельність емігрантів до інших країн у 2010 р. пішла на спад (табл. АК.1 та рис. АК.1 Додатку АК).

Міграційні потоки у Східній Африці сьогодні не відрізняються від решти континенту – так, міграція відбувається у більш розвинені країни регіону з вищою оплатою праці. Але економічні детермінанти є не єдиними у формуванні міграційних мотивів, більш суттєвими є наслідки громадянської війни, що сформувала велику кількість біженців у регіоні, та стихійні лиха.

Незважаючи на постійні зусилля урядів країн та Секретаріату ЕАС, міграційна ситуація не позбавлена ряду суттєвих проблем, зокрема, пов'язаних з біженцями. Крім того, в регіоні наявні численні потоки ВПО.

Основними країнами походження біженців у 1990-2015 рр. стали Бурунді, Руанда та Південний Судан: за вказаний період з цих країн походило 98,3% всіх біженців регіону. Останні роки різко зросла чисельність біженців з Південного Судану у результаті військово-політичного конфлікту з Угандою (1987 р.) та громадянської війни всередині країни (2011 р.) та частка у загальній чисельності (рис. АК.3 Додатку АК). Велика чисельність біженців протягом 1995-2008 рр. походила Бурунді (понад 80%), зменшивши тим самим частку з Руанди, яка зазнала руйнування у громадянській війні та геноциді корінного населення.

Основними приймаючими країнами були Танзанія, ДР Конго, Малаві, Замбія та ПАР (рис. АК.4 Додатку АК). Чисельність біженців у Танзанії була

найбільша за період, з 2007 р. – Кенії [214]. З 2010 р. посилилася міграція біженців у Південний Судан, зокрема з ДР Конго та Сомалі (з 1988 р. там триває громадянська війна). Тому важливими є напрями регулювання міграційних потоків біженців у регулюванні міграційних процесів в цілому.

Гармонізації вимагають також національні міграційні політики (вони охарактеризовані в табл. АК.2 та АШ.3 Додатку АК) для виконання положень регіональних домовленостей. Так, положення Протоколу ЕАС тісно пов'язані з концептуальними засадами функціонування ЕАС та формують інституційні рамки міграції людських ресурсів в межах спільного ринку ЕАС. Маючи комплексний характер, вони не лише визначають загальні положення вільного руху людей, а й сукупність та характер прав громадян країн ЕАС на території спільного ринку. Загальні положення вказаного вище Протоколу Спільного ринку передбачають принципи, зокрема пов'язані з захистом громадян країн-членів ЕАС: 1) недопущення дискримінації громадян інших країн-членів ЕАС, виходячи з їх національності; 2) розширення прав громадян інших країн-членів ЕАС не менш, ніж те, яке надається третім особам. Домовленості між країнами ЕАС з питань лібералізації переміщення людей, передбачають: 1) усунення обмежень щодо переміщення робочої сили; 2) гармонізація політик у сфері зайнятості, соціальних послуг та системи соціального захисту; 3) зняття обмежень на право оселення та проживання; 4) усунення бар'єрів, які обмежують переміщення послуг та постачальників послуг.

Позитивними та потенційно значимими для підвищення якості людських ресурсів ЕАС є домовленості країн-членів про гармонізацію та взаємне визнання академічної та професійної кваліфікації, а також координації та гармонізації своїх соціальних політик. Ці напрями складають базис забезпечення вільного пересування людей та праці на території ЕАС та є векторами розвитку національних міграційних політик. Зокрема, основна увага приділяється ліквідації низки інституційних обмежень стосовно руху громадян країн-членів ЕАС, а також попередження фактичних обмежень реалізації прав на вільне переміщення.

Південноамериканський спільний ринок (MERCOSUR). Процеси регіональної економічної інтеграції у Південній Америці представлені функціонуванням спільного ринку MERCOSUR, як передбачено вільний рух товарів та послуг, а також рух робочої сили, лібералізована торгівля, визначався курс на спільну розробку та реалізацію макроекономічної, податкової, монетарної та галузевої політик, а основною метою об'єднання було забезпечення стабільного та самодостатнього розвитку регіону на тлі збереження національного суверенітету та виходячи з спільної культурної спадщини латиноамериканських країн.

Дослідженням проблем міграції в країнах MERCOSUR займалися такі зарубіжні вчені, як Р. Баєнінгер (R. Baeninger) [203], Н. Л. Паттара (N. L. Patarra) [203, 204], А.Л. Сіциліано (A. L. Siciliano) [248], А. Маргерітіс (A. Margheritis) [164], Д. Массей (D. Massey) [175, 176], М. Айша-Ластра (M. Aysa-Lastra) [175], К. Капоферно (Capoferro C.) [176], Ф. Ріосмена (Riosmena F.) [225]. Проте, враховуючи динамічність розвитку регіону, доцільним є огляд сучасних процесів міжнародної міграції в межах регіонального об'єднання MERCOSUR та прогресу у розробці та впровадженні регіональної міграційної політики.

Динамічний розвиток країн Латинської Америки є однією з тенденцій геоекономічних трансформацій, які відбуваються у світі. У відсталому економічно регіоні з'являються потенційні лідери регіонального розвитку, які, разом з тим, є конкурентоспроможними і на світових ринках товарів, демонструють високі показники економічного зростання та формуючи базис для появи нового центру тяжіння трудових та фінансових ресурсів завдяки бурхливому розвитку промислових виробництв.

Протягом 1960-2010 рр. імміграція до країн MERCOSUR невинно зростала, а частка внутрішньорегіональних іммігрантів знизилася з 67 % у 1960 р. до 10,22 % у 2010 р. При цьому знижувалася і частка емігрантів з країн MERCOSUR до інших країн світу, трансформуючись у внутрішньорегіональну міграцію (табл. АЛ.1 та рис. АЛ.1 Додатку АЛ). При цьому протягом цього

періоду відмічався переважно від'ємний міграційний приріст.

Групування Латинської Америки і Карибського регіону відповідно до частки мігрантів та величини міграційного приросту дозволяє говорити про достатньо низький показник частки мігрантів у населенні, разом з тим, від'ємним є міграційний приріст (окрім Бразилії та Аргентини), міграційну привабливість яких можна пояснити високою інтенсивністю економічного зростання як нових індустріальних країн регіону.

У досліджуваному регіоні посилюється нелегальна міграція, при цьому значною проблемою, яка гостро стоїть перед країнами Латинської Америки є проблема торгівлі людьми та використання їх з метою наркотрафіку. В цілому слід виділити: 1) країни-донори людських ресурсів (мають стабільний від'ємний міграційний приріст протягом останніх п'ятидесяти років) Болівія, Парагвай, Уругвай, а також Венесуела; 2) країни-реципієнти людських ресурсів (як правило, це країни, що мають стабільне економічне зростання, високі показники ІЛР) Бразилія та Аргентина.

Важливою категорією мігрантів з країн Латинської Америки, зокрема MERCOSUR є біженці. У зв'язку з цим, їх міграційні переміщення слід проаналізувати з точки зору участі у цьому процесі регіональних міграційних пар. Так, протягом 1990-1993 рр. переважна частина біженців регіону походила з Аргентини, нині вона не є країною походження біженців. З 1994 р. лідерами за кількістю біженців є Венесуела та Аргентина (рис. АЛ.3 Додатку АЛ).

Значення країн у прийнятті біженців до регіону протягом досліджуваного періоду суттєво змінювалося. Зокрема, з 1990 р. до 2006 р. основні потоки біженців прямували до Аргентини та Бразилії. Основною приймаючою країною стала Венесуела, яка надавала притулок майже всім біженцям (рис. АЛ.4 Додатку АЛ).

Окремої уваги вимагає розгляд існуючих міграційних політик країн MERCOSUR. В усіх країнах об'єднання рівень імміграції вважають задовільним, у зв'язку з чим країни провадять підтримувальну імміграційну політику, яка передбачає і заохочення імміграції високо кваліфікованих

працівників, активну політику возз'єднання сімей. Слід відмітити переважну наявність політики інтеграції іммігрантів у суспільство. При цьому в Уругваї рівень імміграції вважають надто низьким (табл. АЛ.2 Додатку АЛ). В країнах MERCOSUR рівень еміграції вважають також задовільним, а у Болівії та Уругваї – надто високим. У вказаних країнах провадять обмежувальну еміграційну політику, якою характеризується і Аргентина. Політику заохочення повернення власних громадян реалізують 4 країни з 6, а у всіх країнах існує інституційна структура зв'язків з діаспорами.

Таким чином, соціо-демографічні, економічні та політико-безпекові детермінанти чинять значний вплив на формування міграційних мотивів у країнах MERCOSUR, проте інтенсивний економічний та індустріальний розвиток регіону визначає потенційну можливість країн бути додатково і реципієнтами людських ресурсів з інших країн. В цілому ж урегулювання міграційних процесів на рівні досліджуваного регіонального об'єднання потенційно є важливим для економічного зростання країн на засадах сталого розвитку та орієнтованого на підвищення рівня життя населення. Це за умов нівелювання геоекономічних ризиків дозволить країнам даного регіону набути конкурентоспроможності в умовах геоекономічних трансформацій.

Північноамериканська зона вільної торгівлі (NAFTA). Інтеграційні процеси у Північній Америці були закономірністю зважаючи на спільність історичного минулого, інтенсивність економічних зв'язків між країнами, спільність. 1 січня 1994 р. було підписано Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (NAFTA) між США, Канадою та Мексикою, що була спрямована на створення тристороннього торговельного об'єднання в масштабах цілого континенту – Північної Америки. Дезінтеграційний вектор розвитку NAFTA почався зі зміною лідера США, тому з 2017 р. Канада, США та Мексика працюють над питаннями переукладання угоди та переосмислення своїх економічних відносин. Одним з ключових спірних питань стало якраз питання нелегальної міграції, та проблеми транскордонного руху між Мексикою та США.

Проблеми міграційних перміщень в межах даного інтеграційного об'єднання досліджують такі вчені, як А.І. Каналес (A. I. Canales) [34], Р. Гардуно-Рівера (Garduno-Rivera R.) [98], П. Мартін (Martin P.) [166, 167, 168], Г. Отеро (Otero G.) [198], Уайс Р.Д. (Wise R.D.) [285].

Описані тенденції провокують потребу мігрувати з Мексики, адже значний рівень депривації домогосподарств, висока корумпованість владних структур Мексики визначають фактори виштовхування населення країни та формування потужних міграційних мотивів, про що свідчать описані у п. 1.2 міграційні коридори між Мексикою та США.

І хоча багато мексиканців мало досвід роботи в сільському господарстві США, проте розвиток фермерства в Мексиці стримував міграцію робітників до США протягом 1960-х і початку 1970-х. В цей період Мексика мала надзвичайно високі темпи зростання населення, переважно через високий рівень народжуваності. Після того, як були виявлені поклади нафти в мексиканській частині Мексиканської затоки у 1978 р., мексиканський уряд пішов на ризиковані кроки, що призвело, в т.ч. до збільшенні легальної міграції до США. Уряд США відповів на зростання і незаконної імміграції з Мексики шляхов реалізації імміграційної реформи 1986 р., що передбачала покарання роботодавців США, які свідомо наймали нелегальних заробітчан.

Проте, засилля компаній США у Мексиці на початку 90-х рр. ХХ ст., які шукали можливості розміщення «брудних» виробництв за межами власної країни, через суворі екологічні. У зв'язку з цим, місцем працевлаштування мексиканських робітників стали американські заводи, а мотивація до такої роботи була більша, ніж розвиток власних фермерських господарств, які не могли витримати конкуренцію сільськогосподарської продукції, яка в межах NAFTA поставлялася в Мексику.

Тому закономірними є і показники міграційного переміщення населення країн. Так, починаючи з 1960-х рр. внутрішньорегіональна міграція у NAFTA поступово зростає (табл. АМ.1 та рис. АМ.1 Додатку АМ). Це пов'язано з інтенсифікацією міжнародних економічних відносин (у сфері торгівлі та

послугами, а також прямого інвестування) у регіоні. Зокрема, міграція всередині NAFTA зростає з близько 2 млн. осіб у 1960 р. до понад 13 млн. осіб у 2010 р. Однак, на тлі різкого зростання міграції населення Мексики до США зростає і соціальна напруга та пов'язана із нею політична полеміка, що прослідковувалося вже під час передвиборчих перегонів у США.

Виходячи з даних відносно міграційного приросту та частки мігрантів у населенні країн NAFTA та з точки зору їх міграційної привабливості можна виділити дві основні групи країн: 1) країни-донори людських ресурсів, до яких слід віднести Мексику; 2) країни-реципієнти людських ресурсів. До них слід віднести такі країни, як: США та Канада. При цьому у Канаді та США частка іммігрантів в країні надзвичайно висока, а міграційний приріст стабільно позитивний, що свідчить про високу залежність економіки вказаних країн від людських ресурсів мігрантів, а також їх високу міграційну привабливість.

Разом з тим, Мексика, будучи стабільно донором людських ресурсів, сформувала з США найбільший у світі міграційний коридор (див. 2.1). При цьому між сформувався один з найбільших коридорів грошових переказів з США до Мексики, як було визначено в п. 3.1. Виходячи з даних рис. АМ.3 Додатку АМ, починаючи з 1995 р. найбільша частка біженців походила з Мексики (від 50 % у 1995 р. до майже 100% у 1999 р. [220]).

При цьому найбільшою країною притулку біженців стали саме США, маючи частку майже до 80 % прийнятих осіб, інші ж біженці до регіону знайшли притулок переважно в Канаді (рис. АМ.4 Додатку АМ).

Аналізуючи стан регулювання та вектори міграційної політики країн NAFTA слід наголосити на тому, що всі вони вважають рівень імміграції в країну задовільний, разом з тим, провадячи підтримувальну політику. Зауважимо однак, що в даному разі міграційна політика США трансформується та набуває суттєвих рис селективності (табл. АМ.2 та АМ.3 Додатку АМ). Всі країни прагнуть підтримати рівень імміграції високо кваліфікованих мігрантів, маючи при цьому розвинену політику та процедури інтеграції іммігрантів та натуралізації. Закономірним є також сприйняття як

занадто високої еміграцію з Мексики. Дана країна прагне знизити рівень виїзду власних громадян, активно заохочуючи їх до повернення в країну.

В цілому ж мексиканська економіка має рівень економічного зростання, за якого можна створити достатньо робочих місць, а скорочення розриву у ВВП на душу населення між країнами об'єднання нівелює інтенсивність економічних детермінантів міграції. Тому система освіти Мексики повинна бути реформована з метою забезпечення вищого рівня підготовки фахівців, а політика зайнятості повинна бути орієнтована на стимулювання та високий рівень мотивації працюючих. Крім того, в цілому вимагає посилення соціальна політика підтримки сімей та розвиток молодіжної політики, адже Мексика відрізняється високим рівнем народжуваності, а отже зростає число осіб, які поповнять ринок робочої сили через 10-15 років, а тому вимагають нині достатнього фінансування формування відповідного (продуктивного та репродуктивного людського ресурсу).

За результатами дослідження особливостей міграційних потоків та їх регулювання в обраних інтеграційних об'єднаннях, визначено напрями удосконалення регулювання міжнародної міграції людських ресурсів:

1) впровадження політики макроекономічної стабілізації. Сприяє забезпеченню стійкості розвитку регіонів та усуненню асиметрії економічного розвитку між країнами-членами, що створює підґрунтя для вирівнювання рівня життя населення та людського розвитку, сприяє посиленню ефективної міждержавної співпраці у регіоні;

2) посилення інституційного базису регулювання регіональних міграцій. Передбачає організацію регіональних органів з повноваженнями та компетенцією, що дозволяє провадити єдину міграційну політику, виходячи з економічного, соціального, екологічного, політичного;

3) удосконалення регіональної міграційної політики. Включає контроль нелегальних іммігрантів, гармонізацію вимог національних законодавчих систем з питань міграції, захист інтересів громадян країн-членів об'єднання від дискримінації, усунення порушень прав людини;

4) модернізація об'єктів інфраструктури кордону. Обумовлена потребою усунення численних перешкод у пунктах пропуску на міжнародних шляхах;

5) нарощування кадрового потенціалу спеціалізованих об'єктів інфраструктури. Дозволяє дієво регулювати міграцію, полегшуючи процеси вільного переміщення людей, а не обмежуючи її надмірною бюрократизацією та проявами корупції;

6) удосконалення системи збору та обробки інформації про міграційні переміщення. Передбачає функціонування систем державної статистики на рівні окремих країн та систем фіксації міграцій при перетині державних кордонів;

7) створення системи поширення інформації про стан та проблеми міграції. Сприяє налагодженню суспільного діалогу між зацікавленими сторонами, ЗМІ, громадськістю, органами державної влади та наднаціональними органами об'єднання та уникнення спотворення інформації з питань міграції та попередження проявів ксенофобії.

5.3. Регіональна міграційна політика як інструмент мінімізації геоекономічних ризиків

Виключне соціально-економічне значення міграційних процесів та їх значний вплив на рівень життя і добробут населення країни, кон'юнктуру ринку праці, етнічно-релігійний профіль та культурно-освітнє середовище, а також соціальний контекст активізації міграцій обумовлює посилення актуальності досліджень проблем міжнародної міграції у регіональних інтеграційних об'єднаннях в контексті забезпечення нарощення конкурентних переваг менш розвинених країн світу в умовах геоекономічних трансформацій. У зв'язку за цим до завдань дослідження слід віднести окреслення основних рис та елементів національної міграційної політики та формування її розуміння для розробки регіональної міграційної політики.

Так, на національному рівні регулювання зовнішніх міграцій по суті означає, що міграція повинна бути вигідною для країни походження та окремо для країни призначення у різних аспектах відповідно до їх геоекономічної стратегії. При цьому кожна країна міграційної пари має свої інтереси, які визначають формування власного інституційного середовища формування міграційної політики (див. п. 4.1).

Країни, що входять до складу міграційної пари, як правило, мають протилежні інтереси, що пов'язано з економічними вигодами, отримуваними або втраченими такими країнам в ході переміщення людських ресурсів.

Країна походження мігрантів прагне збільшити чисельність емігрантів у випадку їх надлишку на національному ринку робочої сили (наприклад, при зростанні безробіття, диспропорціях у структурі попиту та пропозиції робочої сили, а також значних витратах, пов'язаних зі структурним безробіттям). З іншого боку, навіть у випадку тимчасового надлишку робочої сили в країні, проблеми демографічного характеру змушують уряди формувати міграційну політику базуючись на стримуванні відтоку людських ресурсів з країни у зв'язку зі зростанням потреби природного відтворення населення країни (у випадку тривалих демографічних криз).

Країни призначення мігрантів переважно, якщо і прагнуть отримати доступ до більш дешевої робочої сили мігрантів, зважаючи на свою неготовність до їх значної кількості, можуть мати потребу встановлення обмежень на кількість іммігрантів у країну. Крім того, часто країна призначення при формуванні стримувальної міграційної політики та встановленні величини оптимальних імміграційних квот, не враховує статеву-вікову та освітньо-професійну структуру фактичних міграційних потоків, а також соціально-економічний стан країн походження мігрантів та їх інституційне середовище. В результаті діюча міграційна політика не є ефективною з точки зору її відповідності кон'юнктурі та потребам ринку праці, векторам демографічної політики, а також інших політик, зокрема, мовно-етнічної та політики безпеки.

Тут слід привести результати дослідження Й. Ф. Морага, який стверджує, що країни походження мігрантів готові підписати міграційні угоди з країнами їх призначення для зниження навантаження на ринок праці. При цьому, виходячи з його висновків, країни призначення в основному орієнтовані на боротьбу з нелегальною міграцією [186]. На нашу думку конфлікт тут проявляється в протилежності інтересів країн міграційної пари, а тому країни, які прагнуть збільшити еміграційні потоки, та країни, які бажають скоротити імміграцію, повинні шукати консенсус та укласти міграційні угоди, які сприятимуть постановці погоджених завдань здійснення такого двостороннього регулювання міграційних потоків з урахуванням особливостей національного інституційного середовища, наявності формальних міграційних коридорів та інтенсивності неформальних міграційних потоків, а також особливостями провадження спільної міжнародної економічної діяльності та існуючих торгових, митних, фіскальних та інвестиційних режимів тощо.

Мамедбекова М.О. доходить висновку, що «в умовах формування постіндустріального суспільства <...> правлячі сили все більшу увагу приділяють питанням підвищення якості людського капіталу як вирішального фактору конкурентоспроможності національного господарства, підтримки соціально прийняттого рівня безробіття і диференціації доходів населення, міжетнічних взаємин і довіри до суспільних інститутів» [409]. Разом з тим, Ю.Д. Банерджі наголошує, що робітники з бідних країн, як правило низько кваліфіковані та менше оплачувані, експлуатуються одночасно як країною походження, так і країною призначення [14, с. 124]. У досліджуваний період якраз і почалося активне формування постіндустріальних економік світу зі становленням відповідного інституційного середовища, зокрема в частині удосконалення механізмів дотримання прав та свобод людини, забезпечення доступу до освіти та охорони здоров'я, а також питань гендерної рівності.

Тому регіональна міграційна політика може посилити позитивний вплив міграції на розвиток регіону, а іммігранти всіх категорій є людським

потенціалом регіону – економічним ресурсом, який набуває стратегічного значення в умовах геоekonomічних трансформацій. При цьому декомпозиція регіональної міграційної політики та її орієнтація на різні стратифікаційні групи мігрантів створюють базис раціонального використання людських ресурсів регіону або інтеграційного об'єднання в межах регіональних геоekonomічних стратегій.

Необхідність розробки комплексної національної міграційної політики пов'язана з тим, що країна є одночасно і донором, і реципієнтом людських ресурсів у ході міграційних процесів, тобто виступає одночасно країною походження, країною призначення, а також країною транзиту мігрантів. Дієва інтеграція мігрантів у приймаюче суспільство передбачає їх долучення до ринку праці, соціальний захист, детінізацію доходів мігрантів та фінансових потоків між країнами.

Тому належне інституційне середовище міграції повинне передбачати доступ мігранта до продуктивної зайнятості, поширення гарантій, передбачених офіційною системою соціального захисту, виважений податковий тягар на працюючих мігрантів, а також можливість та економічна вигідність використання засобів банківської системи та інших офіційних каналів здійснення грошових переказів.

Узагальнюючи погляди вказаних у Додатку АР вчених та дослідників на зміст та інструментарій міграційної політики, систематизовано їх за основними елементами: імміграційний, еміграційний та інтеграційний (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Характеристика елементів міграційної політики

Компоненти	Елементи		
	Імміграційний	Еміграційний	Інтеграційний
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Мета	Захист внутрішнього ринку праці та соціо-демографічного середовища країни призначення мігрантів від наслідків припливу міграційних людських ресурсів	Захист внутрішнього ринку праці та соціо-демографічного середовища країни походження від дестабілізуючих наслідків відтоку людських ресурсів країни	Спрощення процесу інтеграції мігрантів у середовищі країни призначення для зниження їх навантаження на країну призначення та нівелювання негативних особистісних наслідків міграції

Продовження табл. 5.5

1	2	3	4
Інструменти	1. Обмеження щодо характеристик людських ресурсів: гендерно-вікових, соціальних, освітньо-кваліфікаційних, фінансових, особистісних. 2. Обмеження щодо цілей та параметрів міграції. 3. Обмеження просторово-часового характеру. 4. Санкції за порушення імміграційного законодавства	1. Обмеження щодо інституційного статусу суб'єктів відносин у сфері міграції 2. Обмеження просторово-часового характеру. 3. Стимули інституційного характеру для сприяння еміграції та повернення фінансового капіталу мігрантів у країну	1. Програми матеріального компенсації (передбачають грошові виплати іммігрантам за попереднє припинення їх діяльності). 2. Програми професійної підготовки в цілях полегшення іммігрантам від'їзду на батьківщину та їх працевлаштування. 3. Програми економічної допомоги регіонам масової еміграції
Інструменти інших державних політик (суміжних міграційні політиці в частині питань міграції) – соціальної, політики зайнятості, освітньої, екологічної, інформаційної, інфраструктурної, політико-безпекової			
Моделі	1. Суворо обмежувальна модель; 2. Помірно обмежувальна модель; 3. Ліберальна модель	1. Модель міграційного протекціонізму 2. Модель міграційної експансії 3. Модель соціально-орієнтована 4. Дуальна модель міграційного протекціонізму 5. Дуальна модель взаємної міграційної підтримки	1. Модель інтеграції емігрантів 2. Модель інтеграції іммігрантів

«Міжнародна міграція, – пише М.М. Відякіна, – є недостатньо глобалізованою порівняно з міжнародним рухом товарів, послуг та капіталу, а здобутки від її лібералізації здатні перевищити виграші від лібералізації зазначених галузей» [309]. У зв'язку з цим формування регіональної міграційної політики у регіональному інтеграційному об'єднанні є базисом регулювання міграції людських ресурсів у регіонах світу. З одного боку, така політика повинна включати не тільки розробку системи інститутів, орієнтованих на регулювання процесів міграційних переміщень, а й пошук шляхів узгодження інтересів окремих країн в процесі міжнародних економічних відносин у сфері міграції. Це дозволить окремим країнам регіонального інтеграційного об'єднання максимізувати існуючі вигоди від експорту-імпорту людських ресурсів, спільними зусиллями подолати можливі негативні наслідки міграцій, переорієнтувати власні геоекономічні стратегії в

контексті забезпечення стратегії розвитку регіону на основі процвітання національних економік. Передумови та тенденції міграції людських ресурсів в межах інтеграційних об'єднань слід розглядати крізь призму передумов самої регіональної економіки інтеграції (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

**Зв'язок передумов регіональної економічної інтеграції з процесами
регіональної міграції**

Передумова регіональної інтеграції	Ідентифікований вплив на формування передумов міжнародної міграції людських ресурсів
1	2
Близькість рівнів економічного розвитку	Близькість рівнів економічного розвитку обумовлює подібність рівнів розвитку інфраструктури, галузеву структуру економіки, кон'юнктуру ринку праці, що знижує інтенсивність дії факторів «притягування-виштовхування» для формування мотиву міграції між країнами міграційної пари
Близькість рівнів людського розвитку	Рівномірність людського розвитку в країнах інтеграційного об'єднання усуває асиметрії у рівні життя населення та вирівнює диспропорції у міграційних переміщеннях людських ресурсів, разом з тим, полегшуючи процес інтеграції мігрантів у приймаючих суспільствах
Географічна близькість країн, які інтегруються	Міграція людських ресурсів між країнами в межах інтеграційного об'єднання є потенційно більш вигідною у зв'язку з дешевизною для домогосподарств міграції на коротші відстані
Спільність економічних та інших проблем	З одного боку, спільність проблем, з якими стикаються країни міграційної пари визначає одновекторність державних політик, проте, з іншого, – може становити причину політики стримування міграційних потоків. Водночас, вироблення регіональної міграційної політики в межах інтеграційного об'єднання дозволяє вирішувати спільні проблем шляхом декомпозиції регіональних політик та гармонізації національних політик держав-членів об'єднання
Демонстраційний ефект	Успіхи від поглиблення інтеграції в межах регіонального інтеграційного об'єднання в контексті ефектів від мобільності ресурсів (в тому числі людських) обумовлюють поглиблення рівня інтеграції у суміжних регіонах або інших регіонах світу (прикладом є мобільність робочої сили в ЄС)
«Ефект доміно»	Посилення асиметрії у русі ресурсів в межах географічного регіону при появі у ньому регіонального інтеграційного об'єднання визначає передумови для подальшої інтеграції (поглиблення її рівня шляхом усунення бар'єрів для руху ресурсів та розробці щодо них регіональних політик, а також розширення географічних меж об'єднання)

Власна розробка автора

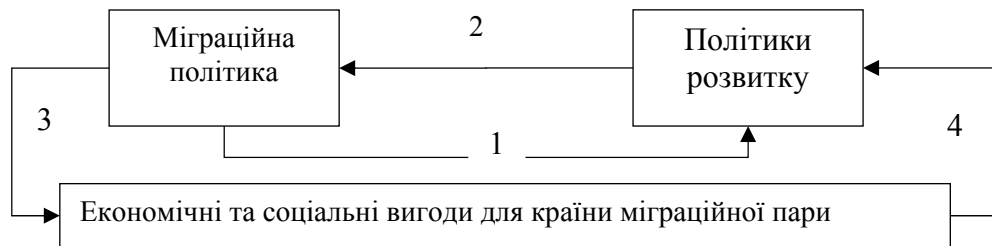
Таким чином, передумови регіональної економічної інтеграції лежать і у площині міжнародної міграції людських ресурсів, однак регулювання вказаних

процесів вимагає побудови іншого концептуального підходу, що базуватиметься, з одного боку, на інструментарії національної міграційної політики, а з іншого, – формуватиме інституційне середовище управління перевагами та недоліками міграційних переміщень на рівні регіонального об'єднання.

При дослідженні міграційних потоків в межах окремих країн міграційної пари, як правило, аналізуються окремо переваги, отримувані країною походження, та переваги, отримувані країною призначення. При цьому, на нашу думку, в ході такого аналізу слід встановити, чи належать дані країни міграційної пари до одного інтеграційного об'єднання з інституційним середовищем, що сприяє міграційним переміщенням. Це можна пояснити важливістю отримання розуміння інституційних рамок, у яких міграція між країнами заохочується, а країни можуть отримати переваги від мобільності робочої сили в межах інтеграційного об'єднання.

На рівні регіонального об'єднання необхідно оцінити той факт, що мобільність людських ресурсів є невід'ємним та бажаним компонентом розвитку регіону, зростання добробуту населення та раціонального використання людських ресурсів як одного з найважливіших їх видів в умовах геоекономічних трансформацій. З огляду на динамічний розвиток політичних та економічних процесів та їх значення у формуванні тенденцій трансформацій, головне завдання регулювання міжнародної міграції людських ресурсів на регіональному рівні полягає у забезпеченні максимальної продуктивності використання роботи мігрантів з урахуванням втрат від їх залучення та переміщення в межах регіону. Водночас, зміщення акцентів міграційної політики з національного на регіональний рівень вимагає від країн не просто використання інструментів стримування міграційних потоків в умовах нестабільності внутрішнього економічного, політичного та соціо-демографічного середовища, а активного долучення до механізмів управління перерозподілом людських ресурсів в межах регіонального інтеграційного об'єднання зі сприйняттям саме регіонального масштабу можливостей та ризиків мобільності людських ресурсів та забезпеченням дієвої реалізації регіональної політики розвитку. В ході

дослідження встановлено зв'язок міграційної політики та політики розвитку, що продемонстровано на рис. 5.6.

Примітка:

- 1) Міграційна політика повинна відповідати політиці розвитку в частині окреслення доступних режимів залучення робочої сили мігрантів з точки зору якості людських ресурсів та їх обсягів, які можуть надійти в економіку країни або регіону.
- 2) Політика розвитку повинна враховувати переваги та недоліки використання робочої сили мігрантів в економіці відповідно до стану макроекономічних показників, обраних гео економічних стратегій, а також сприяти усуненню та компенсації негативних наслідків міграцій людських ресурсів.
- 3) Міграційна політика, сформована виважено з точки зору стратифікації мігрантів та максимізації їх потенціалу, дає в економіку країни чи регіону економічні та соціальні вигоди, причому як для країни походження, так і для країни призначення.
- 4) Економічні та соціальні вигоди від реалізації міграційної політики можуть бути використані як фактор досягнення цілей та завдань розвитку.

Рис. 5.6. Зв'язок міграційної політики з політикою розвитку (власна розробка автора)

Аналіз міграційних процесів та особливостей їх інституційного середовища слід проводити на регіональному рівні, оскільки контрольована та урегульована міграція на рівні одного регіону трансформує переваги та недоліки від міграції окремих країн міграційної пари у переваги та недоліки регіону в цілому та визначає можливість досягнення цілей розвитку (зокрема, ефективність провадження міграційної політики досліджували М. Грандштайн (Gradstein M.), М. Шіфф (Schiff M.) [116], Х. де Хаас (H. de Haas), М. Чайка (N. Czaika) [122]). Це означає оптимізацію продуктивності використання людських ресурсів з урахуванням зростання міграційного тиску на країни призначення, однак разом з оцінкою переваг від зниження рівня міграційного навантаження в країні походження.

Міграційна політика регіонального інтеграційного об'єднання буде будуватися на синергетичному ефекті від міжнародної міграції людських ресурсів, проте виключно за умов комплексної політики, яка охоплює демографічні, соціальні, екологічні, економічні, політичні та культурні аспекти.

З урахуванням виділених елементів національної міграційної політики та передумов формування регіональної міграційної політики на регіональному рівні сформовано загальний підхід до розуміння регіональної міграційної політики (рис. 5.7).

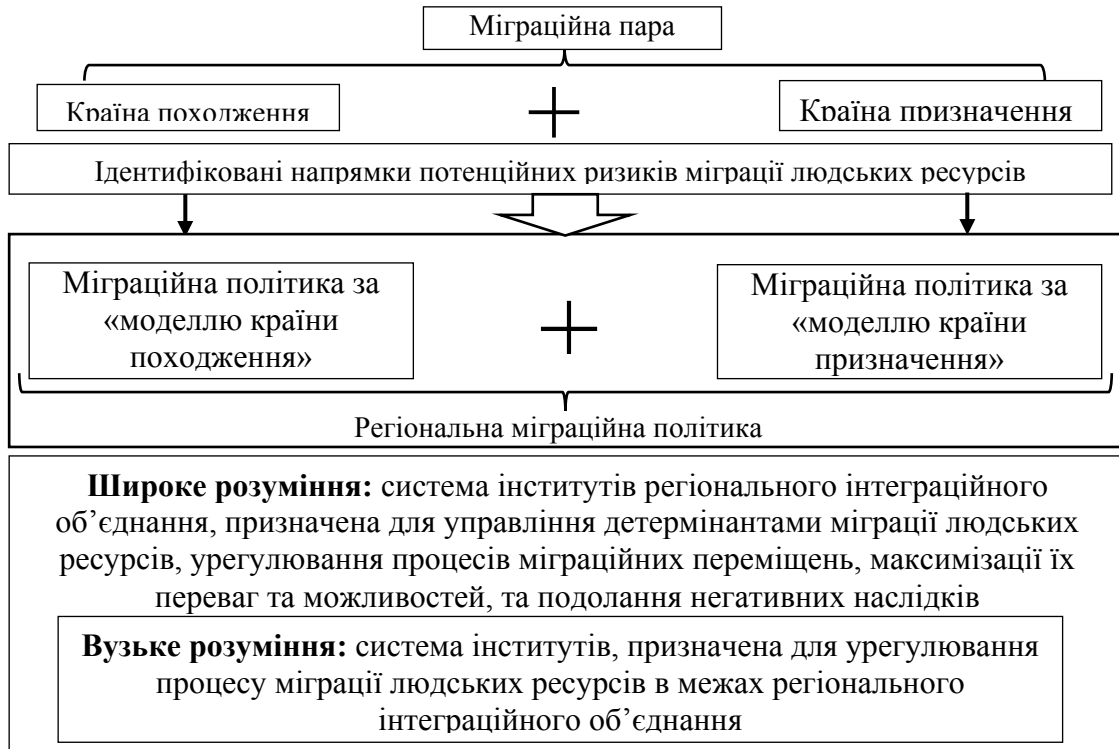

Рис. 5.7. Загальний підхід до розуміння регіональної міграційної політики (власна розробка)

Метою регіональної міграційної політики є максимізація позитивних і мінімізація негативних наслідків міжнародної міграції людських ресурсів, виходячи з положень геоекономічної стратегії інтеграційного об'єднання..

Регулювання регіональних міграцій повинен збалансувати інтереси і потреби країн міграційної пари, а також країн транзиту, як і самі інтереси та прагнення мігрантів. Регулювання міграції на рівні регіонального інтеграційного об'єднання є складним процесом, який виходить за рамки виключно інституційних обмежень. Зокрема, формування інституційного середовища сприяння регіональній інтеграції людських ресурсів є не менш важливим для збалансування інтересів описаних вище суб'єктів міжнародних економічних відносин у сфері міграції, а тому окреслемо ключові елементи регіонального регулювання міграції людських ресурсів (рис. 5.8).

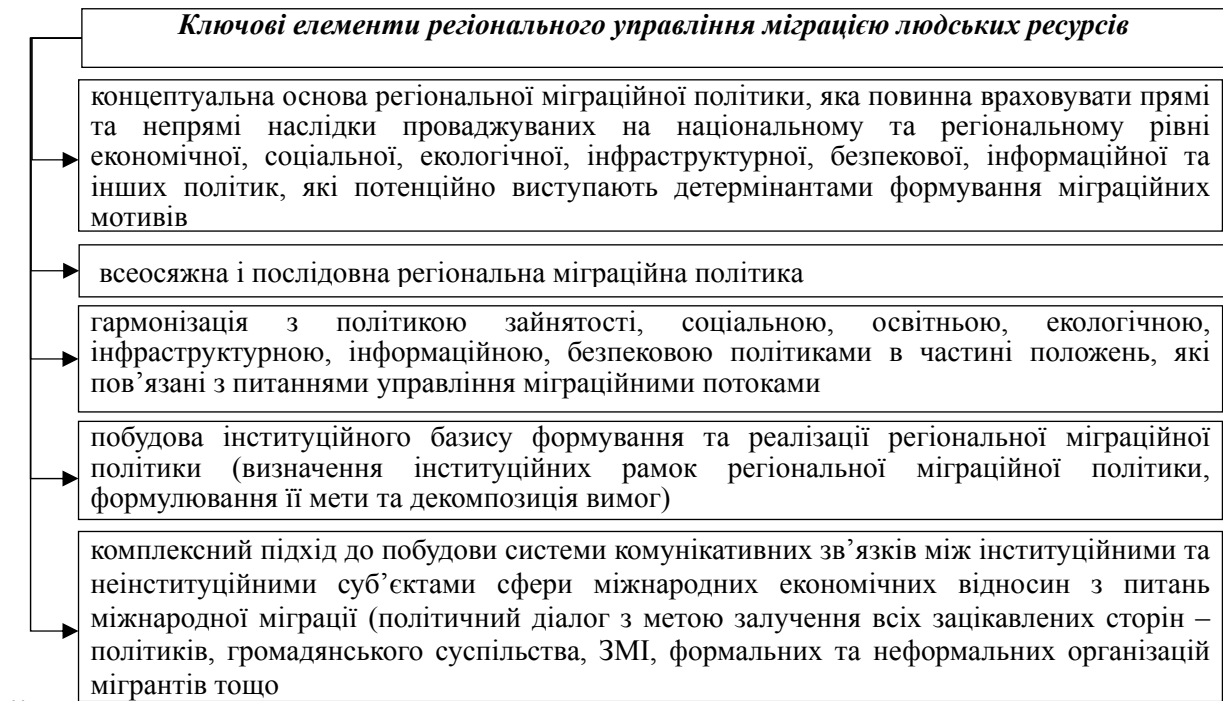

Рис. 5.8. Ключові елементи регіонального регулювання міграції людських ресурсів

Основними функціями регіональної міграційної політики слід зазвати:

1) *регулювання процесів міграції людських ресурсів у регіональному інтеграційному об'єднанні (регуляторна функція)*. Зокрема, регіональна міграційна політика є системою інститутів, покликаних забезпечити урегулювання міжнародних економічних відносин у сфері міграції людських ресурсів шляхом створення інституційного середовища відповідних процесів з метою максимізації вигід від неї та досягнення цілей гео економічної стратегії. Дане інституційне середовище формується шляхом ухвалення низки документів на міжнародному, регіональному та національному рівнях, а також за допомогою досягнення дво- та багатосторонніх домовленостей з питань урегулювання спільних проблем сторін у сфері міграції;

2) *мінімізація гео економічних ризиків та усунення інституційних конфліктів, пов'язаних з міграцією людських ресурсів (диверсифікаційна функція)*. Виходячи з типології гео економічних ризиків, сформованої С.С. Лачинським [390], окреслено напрями мінімізації гео економічних ризиків при формуванні регіональної міграційної політики (табл. 5.7).

Регіональна міграційна політика як інструмент мінімізації гео економічних ризиків на рівні регіонального об'єднання

Тип ризику	Напрями узгодження регіональної міграційної політики для мінімізації гео економічних ризиків
<i>Просторовий ризик*</i>	Враховує: 1) тенденції територіального розвитку ринків товарів та послуг (в частині впливу територіального переміщення попиту на них з боку мігрантів на кон'юнктуру таких ринків), а також ринки капіталу (в частині оцінки інвестиційного потенціалу грошових переказів мігрантів, галузей та форм їх більш ефективного інвестування); 2) територіальне розміщення елементів інфраструктури (міжнародних аеропортів та портів, автомобільних шляхів, пунктів пропуску осіб на державних кордонах) та рівень їх розвитку і оснащення; 3) територіальні відмінності у густоті населення, що дозволить в подальшому контролювати рівень урбанізаційного навантаження на міста, а також інтенсивність використання місцевих природних та інших ресурсів, дієво захищати навколишнє природне середовище
<i>Економічний ризик*</i>	Сприяє: 1) посиленню взаємної пов'язаності національних економік країн регіонального об'єднання, їх галузевої та територіальної структури; 2) зниженню економічної залежності країн регіону від зовнішньорегіональної міграції людських ресурсів (від грошових переказів мігрантів, від імпортованих людських ресурсів тощо)
<i>Соціально-демографічний ризик*</i>	Орієнтована на: 1) врахування рівня демографічного навантаження та спроможності національних систем соціального захисту витримати міграційне навантаження; 2) впровадження механізмів регулювання процесів інтеграції мігрантів у приймаючому суспільстві з метою уникнення етнічно-культурних конфліктів та соціальної напруги, пов'язаної зі зростанням чисельності мігрантів у місцевих громадах, соціальним розшаруванням, розриву у рівнях людського розвитку місцевих жителів та мігрантів
<i>Політико-безпековий***</i>	Орієнтована на: 1) усунення геополітичної полеміки, пов'язаної з міжнародними міграціями людських ресурсів; 2) формування толерантного ставлення до проблем мігрантів та превалювання принципу дотримання прав та свобод людини в ході забезпечення її міграційних переміщень територією регіонального інтеграційного об'єднання та за його межі; 3) досягнення завдань усунення ворожого ставлення до мігрантів у приймаючих суспільствах та переведення геополітичного діалогу відносно проблем мігрантів у конструктивну площину
<i>Ризик економічної політики*</i>	Відповідає цілям гео економічного розвитку регіону. Пов'язана з індикативними показниками економічного зростання, соціально-економічного та людського розвитку. Узгоджена з політиками, які стосуються питань міграції (політика зайнятості, соціальна політика, освітня політика та політика охорони здоров'я), а також галузевими політиками
<i>Еколого-природничий ризик**</i>	Враховує: 1) існуючі еколого-природничі загрози (тенденції екологічних змін та еколого-природничі екстремальні події); 2) «фактори виштовхування», інтенсивність яких обумовлена економічною, інфраструктурною та соціо-демографічною готовністю країни до таких подій

Примітка: * тип (складову) гео економічного ризику виділено на основі [390]

** виокремлено на основі власних досліджень

*** тип (складову) гео економічного ризику виділено на основі [390], назву уточнено

Дану функцію можна представити як узгодження інтересів сторін міжнародних економічних відносин у сфері міграції, а також регіонального інтеграційного об'єднання в цілому, орієнтоване на зменшення чи нівелювання геоекономічних ризиків за їх категоріями.

3) мобілізація людських ресурсів (мобілізаційна функція). Регіональна міграційна політика на рівні інтеграційного об'єднання сприяє формуванню спільного ресурсного потенціалу такого об'єднання в частині трудових ресурсів (фактичних та потенційних), демографічних ресурсів, інтелектуальних ресурсів. Шляхом їх міждержавного переміщення в межах регіонального інтеграційного об'єднання вказані вище ресурси забезпечують зростання економічної та соціально-демографічної віддачі, яка полягає, відповідно, у зростанні продуктивності праці та розширенні суспільного відтворення, а також створенні демографічного потенціалу природного відтворення чисельності населення регіону;

4) поглиблення рівня інтеграції між країнами регіональних об'єднань (інтеграційна функція). Дана функція реалізується шляхом формування спільного інституційного середовища процесів міжнародної (в тому числі внутрішньорегіональної) міграції людських ресурсів, створюючи базис для лібералізації руху як трудового та демографічного ресурсу, тим самим поглиблюючи рівень регіональної економічної інтеграції на основі більш оптимального розміщення економічних ресурсів в умовах полікультурного середовища.

Сардак С.Е. виділяє позитивні та негативні наслідки міжнародного руху людських ресурсів за наступними суб'єктами міграційного руху: світ в цілому, країна-експортер людських ресурсів, країна-імпортер людських ресурсів та саму людину як особистість [475], що в цілому відповідає його підходу до визначення глобальних акторів, що впливають на соціальний розвиток: «міжнародні організації; лідируючі країни; регіональні економічні та фінансові організації; потужні корпорації; інституційні

інвестори (пенсійні фонди, інвестиційні фонди, страхові компанії); великі міста» [231].

Крім цього, С.Е. Сардак та А.О. Самойленко вважають, що «в даний час держава є головним інститутом, що суб'єктно формує і реалізовує національну політику регулювання міжнародної міграції, який при здійсненні регіональної інтеграції адаптує і уніфікує її під вимоги регіонального об'єднання» [476].

Малиновська О.А. також важливе місце при формуванні міграційної політики відводить урегулюванню питань стосунків з діаспорами. «Держава, – пише вона, – зацікавлена у розвитку міцних та систематичних зв'язків з діаспорою, формуванні активної політики щодо неї. Спільноти співвітчизників за кордоном слід розглядати не лише як об'єднання, що зберігають мовні та культурні традиції, а й як осередки, що мають необхідний потенціал <...>. Проте головним завданням політики щодо діаспор має бути заохочення повернення мігрантів на батьківщину, щонайповніше використання їхнього соціального, інвестиційного, трудового, інтелектуального потенціалу <...> [406, с. 17]. По суті процес прийняття рішення про міграцію в даному випадку є подібним до рішення емігрувати з рідної країни. Зауважимо, що при цьому важливим моментом є збереження комунікацій з країною походження (родинні, дружні зв'язки, наявність нерухомості), що є частиною неформального інституційного середовища. За результатами дослідження ідентифіковано систему суб'єктів інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів на регіональному рівні (рис. 5.9).

У такій системі регіональне регулювання процесів міжнародної міграції передбачає вирішення внутрішньорегіональних проблем з урахуванням національних інтересів та існуючих проблем країн-членів регіонального об'єднання. Це досягається на основі координації дій щодо регулювання міграційних процесів між державами (в особі уповноважених органів влади), наднаціональними органами управління регіонального інтеграційного об'єднання (регіональні органи), міжнародними організаціями та групами

інтересів (групи фінансових інтересів – представники бізнесу (транснаціональні корпорації), міграційні мережі (особливо діаспори), неурядові громадські організації).

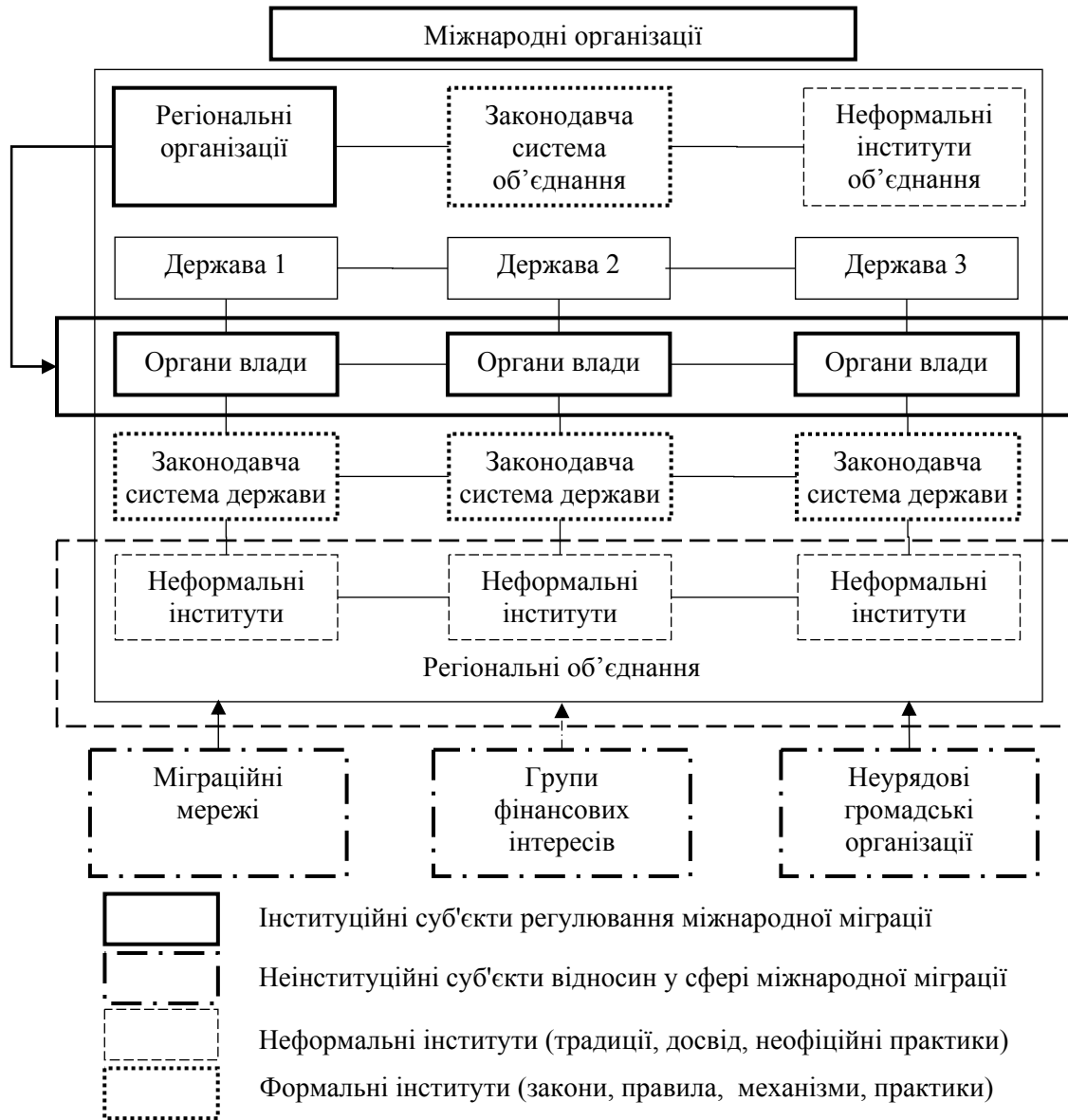

Рис. 5.9. Суб'єкти інституційного середовища регіонального регулювання процесів міжнародної міграції (власна розробка автора)

Кестлс С. з цього приводу відзначає: «Існує нагальна потреба в міжнародній стратегії для забезпечення відповідності міграції «узгодженим політичним, економічним та соціальним цілям. Міграція повинна відбуватися упорядковано, щоб захистити права мігрантів як людей, запобігти експлуатації мігрантів і рекрутерів», а також уникнути конфлікту з

населенням приймаючого суспільства. Міграція також має бути пов'язана зі стратегіями сталого розвитку» [36].

Інституційними суб'єктами регулювання міжнародної міграції людських ресурсів здійснюється з використанням відповідних політик (їх сукупність складає механізм регулювання міжнародної міграції) (рис. 5.10).

Рис. 5.10. Політики регулювання зовнішньої міграції*

Примітка: * В даному випадку використано поняття зовнішньої міграції, оскільки процеси розглядаються відносно конкретного регіонального об'єднання, для якого міграційні потоки в межах об'єднання є внутрішньорегіональними, будучи при цьому зовнішніми для кожної країни об'єднання

Разом з тим, глобальні економічні проблеми, терористичні загрози та регіональна військово-політична нестабільність провокує і стихійні міграційні переміщення. Вони, хоча і викликані політико-безпековими та еколого-природничими факторами, управляти даними факторами в силу об'єктивних причин не можливо, а отже, в даному разі міграційна політика буде спрямована на регулювання фізичних міграційних потоків та усунення негативних наслідків міграцій.

Зокрема, М.М. Відякіна вказує, що «міграційна політика, як і міжнародна міграція робочої сили, має мультидисциплінарний характер і є невід'ємною складовою економічної, демографічної, соціальної, зовнішньої політики держави» [101]. Так, забезпечення економічного зростання та одночасне підвищення добробуту, рівня життя населення країни та розвитку людського

потенціалу в цілому вимагають переорієнтації економіки з діяльності у первинному та вторинному секторах економіки (чим переважно відрізняються країни, що розвиваються) в більш інтелектуальні та інноваційні сектори економіки, тому регулювання міграційних потоків та процесів інтеграції мігрантів на ринках праці вимагає формування політики освітньо-професійної стратифікації мігрантів та впровадження режимів сприяння залученню висококваліфікованих мігрантів в країну на тлі розвитку національних систем освіти і науки та формування національного людського потенціалу. Крім того, на основі зв'язку між міграційною та іншими політиками слід передбачити впровадження програм професійної адаптації мігрантів у приймаючому суспільстві та їх інтеграцію в національний ринок праці.

В той час, як міграційна політика переважно спрямована на регулювання та контроль перетину кордону, існують і інші політики, які урегульовують окремі питання інтеграції мігрантів. До таких політик слід віднести: 1) політику зайнятості; 2) соціальну політику; 3) освітню політику; 4) інфраструктурну політику; 5) інформаційну політику; 6) екологічну політику; 7) безпекову політику. Детальніше вплив наведених вище політик на регулювання міграційних потоків описані в таблиці 5.8.

Таблиця 5.8

Ідентифікація впливу галузевих політик на регулювання сфери міграції людських ресурсів.

Політика	Характеристика впливу політики на регулювання міграційних потоків
1	2
Політика зайнятості	Положення політики зайнятості, повинні залежати не тільки від демографічної ситуації та умов економічного розвитку, але й від потенційного міграційного тиску на ринок праці, а також враховуючи вплив факторів та умов ринку праці у структурі факторів «притягування-виштовхування» на формування міграційних мотивів
Соціальна політика	Система соціального захисту в країні та доступ населення до неї є важливим фактором формування міграційної привабливості країни. Компоненти такої системи для різних стратифікаційних груп мігрантів мають різне значення, що залежить не тільки від гендерно-вікового складу людських ресурсів, а й їх освітньо-професійного складу та цілей міграційних переміщень. Проводжувана соціальна політика визначає сутність долучення мігрантів до отримання соціальних благ у вигляді різних форм соціального захисту

Продовження табл. 5.8

1	2
Освітня політика	Якість системи вищої освіти та рівень її доступності населенню країни походження мігрантів визначає: 1) якість людських ресурсів країни; 2) конкурентоспроможність на національному ринку праці та можливість отримання достатньої винагороди за працю; 3) обізнаність населення з існуючими проблемами та готовність до їх вирішення за допомогою використання людського потенціалу
Інфраструктурна політика	Розвиненість транспортної інфраструктури сприяє належній організації, своєчасній модернізації та дієвому обслуговуванню прикордонного контролю переміщення осіб та інших засобів моніторингу міграції, що сприяє збору достовірної інформації про міграційні переміщення, попередженню нелегальної міграції та створенню безпечного середовища перебігу міграційних процесів
Інформаційна політика	Інформаційна політика полягає у створенні, підтримці та удосконаленні інформаційного поля формування міграційних потоків та їх регулювання з метою усунення інституційних, безпекових, соціальних, економічних, екологічних та етнічних ризиків активізації міграційних процесів, а також створенню гармонійного середовища реалізації міжнародних економічних відносин у сфері міграції
Екологічна політика	Полягає у формуванні системи захисту населення від потенційних наслідків екологічних катастроф, урегулюванні офіційних міграційних потоків та спрощенні процедур міграційного переміщення у випадку настання природних катастроф, забезпеченні належного захисту мігрантів, сприянні їх інтеграції у приймаючому суспільстві, забезпечення їх захисту як громадян країни походження, сприянні поверненню мігрантів та батьківщину
Безпекова політика	Полягає у попередженні гуманітарних проблем у зонах виникнення збройних конфліктів та на постконфліктних територіях, моніторингу населення, яке підпадає під ризики та потребує захисту, сприянні інтеграції мігрантів у приймаючому суспільстві та забезпеченні їх захисту як громадян країни походження, створенні інституційного середовища та соціально-економічних умов повернення біженців та шукачів притулку

Підхід до формування елементів міграційної політики визначено у Додатку БА. Сформовані у п. 4.1 групи країн за інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів, а також оцінені типи геоекономічних ризиків окремих країн слід брати за основу при подальшій декомпозиції елементів та компонентів міграційної політики на основі врахування існуючих типів геоекономічного ризику. Врахування приналежності країни до відповідної групи дозволяє визначити потенційне міграційне навантаження на ринок праці, а тому спричиняє потребу відповідної гармонізації міграційної політики з іншими політиками (наприклад, політикою зайнятості, освітньою та соціальною політикою). Крім того, вказаний підхід до групування може бути використаний при проведенні компаративного аналізу дії факторів

«притягування та виштовхування» у країнах світу та в межах регіональних інтеграційних об'єднань.

В цілому *політика зайнятості* може мати непрямий вплив на формування міграційного мотиву. З одного боку, такі аспекти ринку праці, як мінімальна заробітна плата, виплати по безробіттю, захист трудових прав впливають на показники особистих доходів та доходів домогосподарств. З іншого боку, активна державна політика зайнятості орієнтована прямо не на всі групи людських ресурсів, а лише на працевлаштованих та безробітних. Тому, з точки зору міграції людських ресурсів політики зайнятості повинна бути орієнтована на удосконалення механізмів роботи державних органів, відповідальних за вирішення питань зайнятості населення, в т.ч. шляхом:

- 1) формування інтегрованих інформаційних баз з питань працевлаштування та безробіття мігрантів та розробки каналів передачі і використання такої інформації органам контролю за міграціями;
- 2) підвищення рівня підготовки фахівців щодо їх готовності працювати з громадянами інших країн з питань працевлаштування, перепідготовки та інтеграції на ринку праці;
- 3) розширення каналів та форм поширення офіційної інформації про стан ринку праці.

Потреба гармонізації міграційної, соціальної політики та політики у сфері зайнятості обумовлена необхідністю зміцнення соціального діалогу між роботодавцями та працівниками, до яких відносяться і мігранти з метою формування попиту на навички та освітньо-професійний рівень трудових ресурсів. Діалог повинен бути спрямований на формування бачення ринку праці, вільного від проявів ксенофобії та будь-яких проявів дискримінації. Це дозволить сформувати суспільне бачення важливості урегулювання процесів працевлаштування мігрантів та їх інтеграції в життя суспільства для забезпечення вищого рівня якості життя населення країни, розширення продуктивної зайнятості та створення системи належного соціального захисту населення шляхом підвищення конкурентоспроможності робочої сили, створення продуктивних робочих місць у перспективних секторах економіки.

Політика зайнятості повинна передбачати положення, які визначають рівень доступу мігрантів до ринку праці, зокрема, до можливостей працевлаштування з диференціацією за можливістю роботи у компаніях недержавного сектору та у державному секторі, можливістю ведення самостійної підприємницької діяльності, використання послуг державної підтримки у сфері зайнятості та послуг соціального страхування, дотримання трудових прав та недопущення/усунення дискримінації. У таблиці АС.1 Додатку АС наведено напрями реалізації політики зайнятості виходячи з характеру міграційної політики.

В цілому реалізація виваженої політики зайнятості сприяє підвищенню рівня продуктивності праці, вищій оплаті праці та кращим умовам праці, а отже дозволяє, по-перше, знизити рівень міграційної мотивації населення, по-друге, підвищенню якості людських ресурсів мігрантів, які прагнуть увійти на ринок праці у зв'язку з поліпшенням умов зайнятості. Таким чином, політика зайнятості орієнтована на управління частиною економічних детермінантів формування міграційних мотивів.

Актуальність *соціальної політики* у формуванні міграційного мотиву можна посилити двома аргументами:

1) відсутність соціального захисту в країні походження знижує рівень життя населення та разом з недостатньою політикою зайнятості та низьким захистом трудових прав посилює ступіть депривації населення країни, формуючи таким чином фактори виштовхування;

2) належна система соціального захисту та доступність її мігрантам підвищує рівень міграційної привабливості країни призначення, формуючи фактори притягування. При цьому, чим доступніше блага соціального захисту мігрантами, тим більше їх схильність до легальної міграції та офіційного працевлаштування.

За результатами досліджень, проведених Дж. Хаген-Занкер та К.Л. Хіммельштайн (2014 р.), визначено, що «підвищення рівня покриття соціальним страхуванням в рідній країні, наприклад програми соціального

страхування на випадок безробіття, тимчасової непрацевдатності, безоплатної медичної допомоги, догляду за дітьми та пенсійними програмами, пов'язано зі зменшеннями еміграції» [124].

У таблиці АС.2 Додатку АС наведено напрями реалізації соціальної політики виходячи з характеру міграційної політики.

За даними Представництва МОМ в Україні, основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів наведено на рис. 5.11.

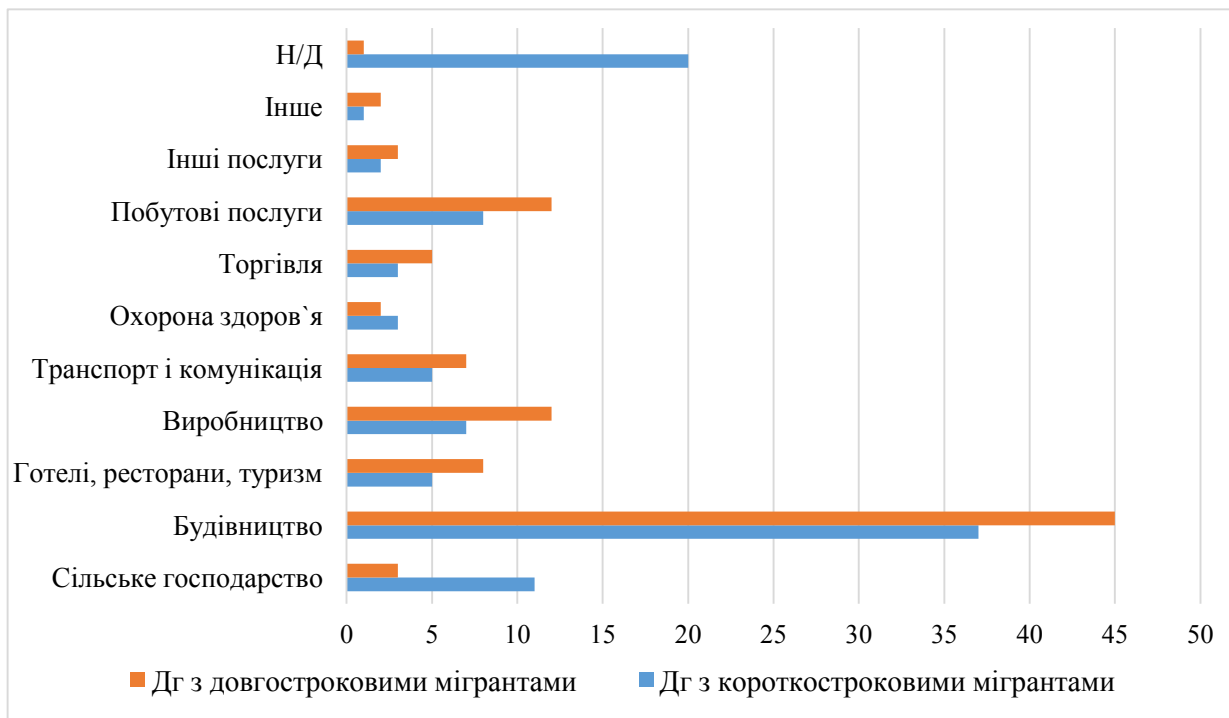

Рис. 5.11. Основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів 2016 р. [416, с. 14]

Формальне обмеження не є ефективним інструментом у боротьбі із зовнішньою трудовою міграцією населення України. Проте, забезпечення за кордоном громадянам України належного працевлаштування, яке б відповідало їх фаху та кваліфікації дозволило б підвищити рівень їх життя, хоча і поза межами України. «Тимчасова еміграція під егідою держави на основі двосторонніх міждержавних угод, – пише О.В. Позняк, – повинна стати дієвою альтернативою постійному (безповоротному) виїзду та нелегальним трудовим поїздкам» [451, с. 121]. І не дивлячись на те, що такі трудові ресурси

не будуть використані в економіці нашої держави, доходи трудових мігрантів за правильного стимулювання та поліпшення валютного й інвестиційного клімату, а також зниження податкового тиску, можуть бути реінвестовані в економіку України.

Зауважимо, що з розвитком технологій, формування єдиного світового інформаційного простору, актуальним напрямком для фахівців різних професій і кваліфікацій стає так званий фрілансінг. Хоча фактично людина не мігрує, її знання, навички і вміння часто знаходять пристосування поза межами вітчизняної економіки. Це явище стає поширеним переважно у силу дії двох факторів: небажання працювати за розцінками, що пропонуються роботодавцями України; економічно вигідне залучення фахівців із країн із низьким рівнем середньої зарплати, таких, як наша держава. Тому багато вітчизняних фахівців працюють у сфері аутсорсингу послуг, зокрема міжнародного (переважно бухгалтерські, фінансово-аналітичні послуги, роботи у сфері інформаційно-комп'ютерних технологій, програмування, дизайну тощо). І хоча перевагою зовнішньої трудової міграції для України є інтеграція вітчизняного ринку праці у європейський, проте, посилити конкурентну спроможність української робочої сили можна лише за правильної освітньої політики та політики зайнятості. В даному дослідженні слід структурувати напрями реалізації *освітніх політик* з точки зору їх причинно-наслідкових зв'язків з міграційними потоками в країнах з різними показниками ІЛР.

Наприклад, менш розвинені країни повинні удосконалювати систему освіти і професійної підготовки кадрів, які потенційно можуть виступати мігрантами та виходити на регіональний та міжнародні ринки праці та потребують формування системи професійних навичок і компетенцій, що відповідають вимогам сучасного ринку праці. З точки зору використання переваг міграції це дозволить:

- 1) використати потенціал мігрантів для забезпечення вищого рівня продуктивності на території власної країни (країни походження) та, відповідно

стимулюватиме вищі заробітки та кращий рівень життя населення на батьківщині;

2) у випадку міграції працівників з вищим рівнем освіти відповідні преференції в оплаті праці та вищий рівень захисту прав такі працівники отримують на території країни призначення, а отже формують дохід, який потенційно є міграційним капіталом та формує валовий національний дохід країни походження.

Більш розвинені країни, які переважно є країнами призначення мігрантів, повинні визначати шляхи удосконалення інтеграції мігрантів, зокрема через отримання освіти та проходження перепідготовки, оскільки навчання мігрантів у аутентичному освітньому середовищі приймаючої країни дозволяє полегшити інтеграцію мігрантів у таке суспільство та скоординувати процес формування професійних компетенцій та кваліфікації робочої сили мігрантів.

Інфраструктурна політика повинна враховувати ситуацію з міграційним навантаженням, оскільки транспортні мережі забезпечують переміщення людей, рух товарів. Крім того, адаптованість транспортної інфраструктури до організації, модернізації та обслуговування прикордонного контролю переміщення осіб та інших засобів моніторингу міграції виконують ряд важливих завдань реалізації інституційних вимог у сфері регулювання міграційних процесів, зокрема: контролю переміщення осіб; збору інформації про міграційні переміщення; попередження нелегальної міграції, та в цілому забезпечення безпеки міграційних процесів.

У таблиці АС.3 Додатку АС наведено напрями реалізації інфраструктурної політики виходячи з характеру міграційної політики.

Інформаційна політика повинна передбачати безперервний діалог не тільки між суб'єктами формального інституційного середовища, але й суб'єктами неформального інституційного середовища. «Важливо розвивати розуміння того, що всі види міграції призводять до соціальних і культурних змін. – пише С. Кестлс, – Спроби придушити такі перетворення можуть

призвести до расизму і конфліктів. З іншого боку, громади та суспільства, які розробляють підхід до розуміння та регулювання змін, можуть мати позитивні результати» [36].

Зокрема, інформаційна політика повинна створювати, підтримувати та удосконалювати інформаційне поле інституційного середовища, модель якого представлена у п. 5.1 з метою поширення достовірної інформації про перебіг міграційних процесів, їх причини та наслідки, а також сприяти попередженню формування упередженого ставлення всіх суб'єктів міжнародних економічних відносин у сфері міграції до учасників міграційних процесів, проявів дискримінації та спрощенню інтеграції мігрантів у приймаючих суспільствах. Це передбачає формування інституційних рамок та механізмів моніторингу міграції та інтеграції мігрантів на національному та регіональному рівнях, що набуває особливої актуальності у зв'язку з потребою поглиблення економічної інтеграції у межах регіональних інтеграційних об'єднань та укріплення позицій інституційних органів об'єднань в регулюванні питань міграції у регіоні.

У таблиці АС.4 Додатку АС наведено напрями реалізації інформаційної політики виходячи з характеру міграційної політики. Зауважимо, що важливість реалізації інформаційної політики передбачає реалізацію її напрямів без диференціації за векторами міграційної політики, адже обізнаність суспільства з проблемами та потенціалом міграції повинна відбуватися на основі достовірних статистичних та аналітичних даних, що сприятиме зниженню напруги у суспільстві.

Екологічна політика повинна бути орієнтована на формування системи захисту населення від потенційних наслідків екологічних катастроф з метою зниження ризиків формування факторів виштовхування та посилення міграційних мотивів; урегулювання питань формування офіційних міграційних потоків та спрощення процедур міграційного переміщення у випадку настання природних катастроф та забезпечення належного захисту мігрантів; сприяння кращій інтеграції мігрантів, шукачів притулку та біженців

у приймаючому суспільстві та забезпечення їх захисту як громадян країни походження; створення інституційного середовища (розробка правових та адміністративних механізмів, встановлення системи інституційної відповідальності) сприяння поверненню мігрантів та батьківщину та забезпечення їх засобами для існування на певний час.

Важливість реалізації екологічної політики передбачає реалізацію всіх її напрямів незалежно від векторів міграційної політики, адже екологічний добробут населення повинен бути забезпечений в будь-якому разі.

Безпекова політика має бути спрямована на попередження гуманітарних проблем у зонах виникнення збройних конфліктів та на постконфліктних територіях; формування системи моніторингу населення, яке підпадає під ризики та потребує захисту від потенційних наслідків військово-політичних конфліктів з метою зниження ризиків формування факторів виштовхування та появи міграційних потоків біженців; сприяння інтеграції мігрантів, шукачів притулку та біженців у приймаючому суспільстві та забезпечення їх захисту як громадян країни походження; створення інституційного середовища та соціально-економічних умов повернення біженців та шукачів притулку та батьківщину.

У таблиці АС.5 Додатку АС наведено напрями реалізації безпекової політики виходячи з характеру міграційної політики.

У результаті проведених досліджень та обґрунтованих складових геоекономічного ризику, поняття регіональної міграційної політики та її функцій, складу суб'єктів та інституті формального та неформального середовища формування міграційної політики, побудовано інституційну модель регіонального регулювання міграції людських ресурсів (рис. 5.12).

Гармонізація відповідних положень міграційної політики з окресленими вище політиками сприятиме комплексності формування належного інституційного базису регулювання процесів міграції людських ресурсів та сприятиме зниженню негативних ефектів від міграційних процесів та посиленню переваг мобільності людських ресурсів.

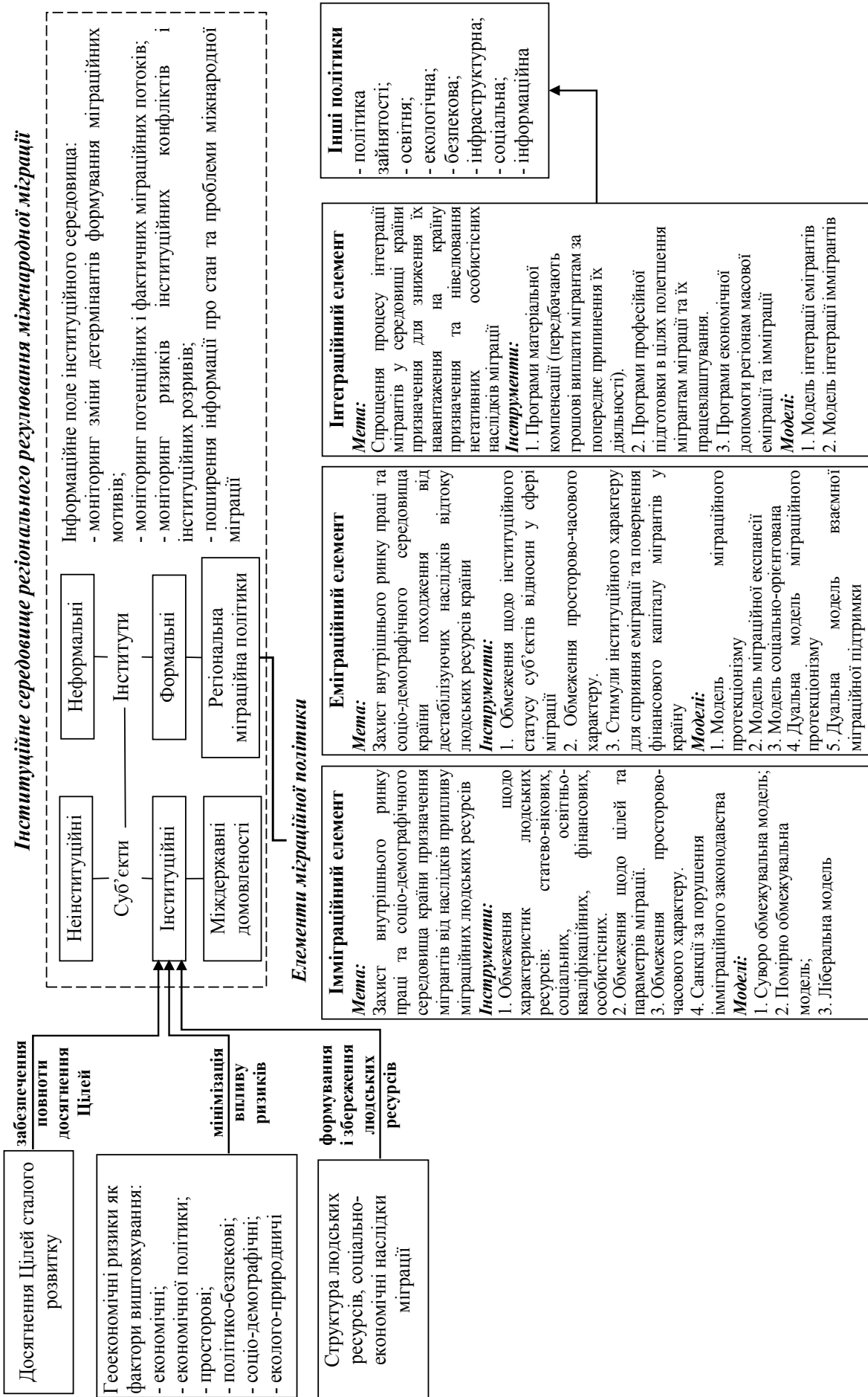

Рис. 5.12. Інституційна модель регіонального регулювання міграції людських ресурсів

Висновки до розділу 5

Дослідження тенденцій інституціоналізації регулювання міжнародних міграційних потоків на глобальному, регіональному та національному рівнях та вивчення досвіду регіонального регулювання міжнародних міграційних потоків у порівняльному аспекті міграційних політик інтеграційних об'єднань, а також проблем формування моделі регіональної міграційної політики інтеграційного об'єднання дозволило сформулювати висновки:

1. Дослідження інституціоналізації процесів міжнародної міграції людських ресурсів проведено для цілей визначення ключових питань, які урегульовуються на кожному рівні шляхом формування міграційної політики (міжнародний, регіональний, національний). Оцінка розвитку інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції на вказаних вище рівнях дозволила сформулювати вектори міграційної політики в умовах геоекономічних трансформацій, серед яких виділено: 1) доповнення засад формування геоекономічної стратегії держави завданнями підтримання та розвитку людського потенціалу країни/регіону в ході їх долучення до процесів міжнародної міграції; 2) формування інструментарію вирішення проблем, пов'язаних з міграцією людських ресурсів як частини геоекономічної стратегії країни/регіону; 3) стратегічне (перспективне) розуміння місця країни/регіону у світових процесах руху людських ресурсів на основі прогнозованого стану у визначений стратегією момент чи період часу та її потенційних наслідків; 4) моделювання геоекономічних ситуацій, пов'язаних з міжнародною міграцією людських ресурсів та формування сценаріїв розвитку таких процесів в країні/регіоні в контексті цілей реалізації геоекономічної стратегії країни/регіону; 5) формування формальних інститутів (нормативної бази та формальних практик) регулювання процесів міжнародної міграції в контексті трансформації інтеграційного об'єднання та використання мобільності людських ресурсів для цілей поглиблення регіональної економічної інтеграції.

Крім того, визначено вплив існуючих складових середовища формування міграційної політики на регулювання міграційних процесів (в частині демографічного, економічного, мовно-культурного, еколого-природничого, освітнього та політико-безпекового середовища). В ході дослідження узагальнено переваги та недоліки міжнародної міграції у світлі перерозподілу людського капіталу для країн міграційної пари, що в подальшому дозволило ідентифікувати елементи міграційної політики, серед яких визначено імміграційний, еміграційний та інтеграційний елементи, та сформувати склад компонентів елементів міграційної політики. Існування інституційних розривів у системі регулювання міжнародної міграції людських ресурсів та потреби створення нормативно-правового поля взаємодії суб'єктів міжнародних економічних відносин у цій сфері, обумовили формування моделі багаторівневого інформаційного поля, яке містить такі рівні та послідовність дій, як «Моніторинг зміни детермінантів формування міграційних мотивів за визначеними індикаторами»; «Моніторинг потенційних та фактичних міграційних потоків за стратифікаційними групами»; «Моніторинг ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів»; «Поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів». Це дозволяє розвинути комунікаційні зв'язки між суб'єктами регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів та удосконалити його інституційне середовище, забезпечити розробку національних та регіональних міграційних політик на основі узгоджених цілей регулювання міграції в країнах та регіонах та відповідно до цілей глобального розвитку людства.

2. Критичний аналіз стану перебігу міграційних процесів у обраних інтеграційних об'єднаннях, а також особливостей розвитку та функціонування існуючого інституційного полі регулювання міграційних процесів дозволило визначити, що удосконалення процесів регулювання міжнародної міграції людських ресурсів у інтеграційному об'єднанні повинно передбачати:

1) впровадження політики макроекономічної стабілізації для забезпечення стійкості розвитку регіонів та усунення асиметрії економічного

розвитку між країнами-членами, що створить підґрунтя для вирівнювання рівня життя населення та ІЛР, сприятиме посиленню можливості ефективної міждержавної співпраці у регіоні;

2) посилення інституційного базису регулювання регіональних міграцій шляхом організації регіональних органів з повноваженнями та компетенцією, що дозволить провадити єдину міграційну політику, виходячи з економічного, соціального, екологічного, політичного;

3) удосконалення регіональної міграційної в частині контролю нелегальних іммігрантів; гармонізації вимог національних законодавчих систем з питань міграції; захисту інтересів громадян країн-членів об'єднання від дискримінації, усунення порушень прав людини;

4) модернізація об'єктів інфраструктури для забезпечення вільного пересування, що пов'язано з потребою усунення численних перешкод у пунктах пропуску на міжнародних шляхах;

5) нарощування кадрового потенціалу спеціалізованих об'єктів інфраструктури, що дозволить дієво регулювати міграції, полегшуючи процеси вільного переміщення людей, обмежуючи її бюрократизацією та корупцією;

6) удосконалення системи збору та обробки інформації про міграційні переміщення шляхом функціонування систем державної статистики на рівні окремих країн та систем фіксації міграцій при перетині державних кордонів;

7) створення системи поширення інформації про проблеми міграції з метою налагодження суспільного діалогу між зацікавленими сторонами, ЗМІ, громадськістю, органами державної влади та наднаціональними органами об'єднання та уникнення спотворення інформації з питань мігрантів та міграції та попередження проявів ксенофобії.

3. У процесі дослідження ідентифіковано зв'язок передумов регіональної економічної інтеграції з процесами регіональної міграції та визначено, що регулювання вказаних процесів вимагає побудови концептуального підходу, що базуватиметься на інструментарії національної міграційної політики та формуватиме інституційне середовище управління перевагами та недоліками

міграційних переміщень на рівні регіонального об'єднання. На основі врахування особливостей моделі національної міграційної політики та передумов формування міграційної політики на регіональному рівні сформовано загальний підхід до розуміння регіональної міграційної політики, яку визначено як систему інститутів регіонального інтеграційного об'єднання, призначену для управління детермінантами міграції людських ресурсів, урегулювання процесів міграційних переміщень, максимізації їх переваг та можливостей, та подолання негативних наслідків. Крім того, визначено її ключові елементи, а також окреслено функції, зокрема: 1) регулювання процесів міграції людських ресурсів у регіональному інтеграційному об'єднанні; 2) мінімізація геоекономічних ризиків та усунення інституційних конфліктів, пов'язаних з міграцією людських ресурсів; 3) інтеграційна функція; 4) мобілізація людських ресурсів.

Обґрунтовано концептуальні засади комплексної регіональної міграційної політики, виходячи з засад інституційної теорії та в умовах геоекономічних трансформацій, шляхом розробки концептуальних засад інституційної моделі регіональної міграційної політики, яка включає ідентифіковані геоекономічні ризики, пов'язані з міграційними процесами, окреслені вище функції, склад суб'єктів інституційного середовища регулювання міграції, а також інструменти урегулювання міжнародної міграції людських ресурсів, через ідентифікований зв'язок міграційної політики з іншими політиками (зайнятості, освітньою, соціальною, інфраструктурною, інформаційною, екологічною та безпековою).

Використання запропонованої моделі при побудові регіональної міграційної політики сприятиме досягненню завдань регулювання міграції людських ресурсів через декомпозицію вирішення окремих регіональних проблем міграції людських ресурсів (на основі аналізу ідентифікованих причинно-наслідкових зв'язків міграції окремих стратифікаційних груп та формування людського потенціалу) та враховуючи потребу управління людським потенціалом регіонів в ході геоекономічних трансформацій.

Варіантів вирішення проблем лібералізації переміщення людських ресурсів можна виділити два: 1) досягнення дво- та багатосторонніх домовленостей між країнами-членами з окремих питань спрощення перетину кордону та встановлення взаємних гарантій захисту прав мігрантів; 2) впровадження регіонального міграційного режиму з участю всіх країн SADC, що сприяє глибшій інтеграції та дозволяє скоротити бар'єри асиметрії домовленостей між окремими країнами.

Результати досліджень даного розділу опубліковані у працях [524, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 533, 534, 537, 542, 545, 546, 548, 549].

ВИСНОВКИ

У дисертації виявлені закономірності процесів міжнародної міграції людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій, теоретично обґрунтовано та розроблено концептуальні засади формування системи регулювання міграційних процесів у регіональних інтеграційних об'єднаннях, зокрема через формалізацію моделі та механізму формування і реалізації регіональної міграційної політики. Це досягнуто на основі удосконалення теоретико-методологічних положень вивчення міжнародної міграції, обґрунтування системи детермінантів міграційних мотивів, окреслення соціально-економічних наслідків міжнародної міграції людських ресурсів у країнах міграційної пари та оцінки міграційної привабливості країни. Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Складність та багатовимірність міжнародної міграції як форми міжнародних економічних відносин у сучасних умовах глобальної економіки вимагає перегляду наукових підходів до її дослідження та розуміння. Вивчення положень існуючих міграційних теорій визначило доцільним використання теорії соціального капіталу (в інтерпретації Д.С.Массея) як вихідної теорії дослідження, оскільки вона концептуалізує перебіг міграційних процесів на мікро-, макро- та глобальному рівнях, а також визначає ключовим аспектом дію інституційного середовища (інститутів та суб'єктів регулювання міграції). Вивчення логіки даної теорії обумовило обґрунтування поняття «міграційна пара». Виходячи з авторського трактування даного поняття, уточнено існуючі визначення понять «міграційний потік», «міграційний коридор», «міграційний мотив» та «міграційна привабливість». Крім того, сформульовано підхід до застосування принципів дослідження процесів міжнародної міграції (темпоральності (під час вивчення тривалості та стійкості міграційних потоків), просторовості (під час врахування просторового взаємного розміщення країн міграційної пари та відносно інших країн і регіонів світу), комунікації (для встановлення наявності сталих комунікативних зв'язків міграційних мереж з потенційними мігрантами та комунікацій з

формальними та неформальними інститутами), мобільності (для дослідження формування фактичних міграційних потоків та формування міграційних мотивів)), що дозволяє формувати методичний інструментарій дослідження з урахуванням масштабності та багатоаспектності міграційних процесів.

2. Зростання важливості людських ресурсів для побудови конкурентоздатної економіки, адаптивної до викликів майбутнього визначило необхідність дослідження міжнародної міграції людських ресурсів як механізму їх транскордонного перерозподілу, що дозволяє розвинути ідентифікацію причинно-наслідкових зв'язків між міжнародною міграцією та формуванням людських ресурсів країн. На основі цього та враховуючи доцільність вибору інституційного підходу до розуміння процесів міжнародної міграції враховано багаторівневість процесів міжнародної міграції, що дозволило вирішити виявлену в ході дослідження проблему безсистемності її класифікації. В результаті систематизовано та уточнено класифікацію міжнародної міграції за такими групами ознак: 1) за просторово-часовими параметрами; 2) за інституційними параметрами; 3) за параметрами людських ресурсів. Отриманий науковий підхід до розуміння видів міжнародної міграції людських ресурсів дозволяє врахувати існуюче багаторівневе інституційне середовище, різноманітність людських ресурсів та міграційних мотивів, а також просторовий вимір міграційних процесів і в результаті конкретизувати міграційні потоки між країнами з метою регулювання міжнародної міграції.

3. Гео економічні трансформації та зміщення центрів економічного розвитку впливають на рух людських ресурсів та віддачу від їх використання у часі та просторі, а обсяги та характер такого використання залежать від особливостей місця походження та призначення мігрантів. Зокрема, до гео економічних трансформацій зараховано: 1) регіоналізацію та глокалізацію гео економічного простору, які обумовлюють поширення міграційних потоків в межах регіонів; 2) посилення гео економічних ризиків та ролі інституційних суб'єктів у їх мінімізації, що обумовлює посилення регулювання міграційних процесів на наднаціональному рівні; 3) трансформація ТНК у наднаціональні центри економічного розвитку на основі концентрації ресурсів є передумовою руху та

використання кваліфікованої робочої сили; 4) розвиток інфраструктури та укріплення глобальних міст, що визначають центри тяжіння трудових ресурсів, створюючи передумови для їх продуктивного використання; 5) структурні зміни національних економік та світового господарства, пов'язані з науково-технічним розвитком та активізацією інновацій, що змінює кон'юнктуру ринків робочої сили; б) віртуалізація економічних процесів, розвиток інформації та телекомунікацій, які динамізують зв'язки в міграційних мережах та в ході міграцій. Це сприяло окресленню варіантів долучення країн до процесів міжнародної міграції на основі їх приналежності до центрів економічного розвитку (країни-лідери та периферійні країни), загальних рис їх міграційної політики, місця країн у складі міграційної пари, рівня розвитку інституційного середовища регулювання міграційних процесів, наявності окремих видів міграції, що дозволяє пояснювати тенденції міграційних потоків між країнами міграційних пар.

4. Виходячи з того, що важливість соціально-економічних характеристик країн (рівень економічного розвитку, бідності, депривації населення, вразливість економіки, розміщення населення та продуктивних сил) виявляє готовність країни до прийняття наслідків екологічних змін та природних катастроф, неспроможність країни долати такі наслідки визначає посилення міграційних мотивів. Проблема нерозробленості причинно-наслідкових зв'язків між дією еколого-природничих детермінантів та процесами міжнародної міграції людських ресурсів вирішена шляхом удосконалення характеристики впливу екстремальних кліматичних подій та кліматичних змін на формування факторів виштовхування. До того ж розроблено механізми формалізації такого впливу через обґрунтування методики кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань за ризиком екстремальних кліматичних подій як складової еколого-природничого типу геоекономічного ризику (низький ризик – MERCOSUR, SADC, ECOWAS, EAC, ризик нижче середнього – ЄС, NAFTA, ризик вище середнього – ASEAN, високий ризик – SAARC). Це дозволило врахувати даний тип ризику під час оцінки міграційної привабливості країни та формуванні міграційних мотивів населення. У результаті сформульовано завдання регулювання міжнародної міграції в умовах екстремальних кліматичних подій, що визначають доцільність імплементації

визначених завдань у політики країни з метою упорядкування мобільності населення в результаті екстремальних кліматичних подій.

5. Поширення міграції біженців у світі та її загрозливі масштаби визначили доцільність уточнення характеру міграційних переміщень біженців та шукачів притулку як особливої категорії мігрантів з країн, які розвиваються в умовах конфлікту. Встановлено, що країнами походження біженців є переважно країни з низьким та нижче середнього доходами, що можна пояснити зростанням військової напруги чи реакційних політичних рухів у країнах з низьким індексом людського та економічного розвитку і антидемократичними режимами. Проте, в країнах притулку міграція біженців становить загрозу національній безпеці, громадському порядку та сталому розвитку, загострює інтеграційну полеміку, викликану проблемами інтеграції та гуманітарної підтримки мігрантів. У роботі розвинуто ідентифікацію впливу посилення політико-безпекового елементу геоекономічного ризику як передумови формування міграційних потоків з країн, що дає змогу визначити складові даного типу ризику під час оцінки міграційної привабливості країни та міграційних мотивів населення. Посилення навантаження біженців на приймаючі країни вимагає регулювання їх міграції, яке повинно бути орієнтовано на перерозподіл людських ресурсів та зниження навантаження біженців на соціо-демографічні, територіальні та економічні системи приймаючих країн з акцентом на забезпечення дотримання прав людини. Запропоновані завдання регулювання міграції біженців для країн міграційної пари дають змогу конкретизувати вектори міграційної та інших політик країн, у яких фіксується міграція біженців.

6. Дослідження зв'язку міжнародної міграції та грошових переказів з показниками ВВП, платіжного балансу, прямих іноземних інвестицій та зовнішньої торгівлі дозволили теоретично обґрунтувати їх вплив на економічний розвиток країн, формування людських ресурсів та подолання бідності в умовах геоекономічних трансформацій. Зокрема, систематизовано та доповнено перелік ризиків та можливостей долучення країн до процесів міжнародної міграції людських ресурсів з урахуванням ролі країни у міграційній парі. Крім того, окреслено фактори середовища здійснення грошових переказів за запропонованими етапами (виходячи з їх авторського трактування як процесу), що визначають

параметри грошових переказів. Визначення економічних, соціальних, демографічних наслідків міграції здійснено виходячи зі стратифікації людських ресурсів. Вказані розробки дають змогу визначити завдання регулювання міжнародної міграції в країнах міграційної пари, які повинні бути імплементовані у політику зайнятості, освітню, соціальну, інформаційну, фіскальну, монетарну, інвестиційну й інші політики та сприятимуть інтеграції мігрантів у країні призначення та подоланню соціально-економічних проблем, пов'язаних з міграцією.

7. Вивчення стану та тенденцій зовнішньої міграції України дозволило встановити соціально-економічні наслідки активізації еміграційних процесів. Демографічні наслідки полягають у зниженні рівня народжуваності через міграцію осіб репродуктивного віку, старіння населення, що провокує підвищення навантаження на пенсійний фонд (зниження внесків, фінансові обмеження індексації пенсій, зростання відсотку пенсійних відрахувань). Економічні наслідки виявляються у зниженні кількості трудових ресурсів, здатних отримати освіту в Україні та поповнити вітчизняний ринок праці, через поширення студентської міграції та міграції випускників; втраті людського потенціалу через міграцію працездатного населення (втрата знань, навичок, компетенцій, які втрачаються в ході зайнятості нижчої кваліфікації); зниженні рівня фіскальних надходжень (тінізація іноземних трудових доходів громадян); зростанні тіньового сектору економіки через тінізацію фінансових потоків горошкових переказів мігрантів. Соціальними наслідками є загострення проблем «соціального сирітства» та дистанціювання родин, зростання кількості розлучень; зростання чисельності осіб, не мотивованих до економічної активності; дистанціювання батьків та дорослих дітей, що спричиняє проблеми утримання та догляду осіб похилого віку; зростання ризиків потрапляння мігрантів у схеми торгівлі людьми. Заходами усунення та мінімізації таких негативних наслідків є: 1) оперативний моніторинг структури та обсягів зовнішньої міграції з метою отримання релевантних даних для прийняття рішень щодо впровадження програм зайнятості, соціального забезпечення; 2) підписання міждержавних угод про працевлаштування та соціальний захист мігрантів, що дозволить підвищити якість умов праці та побуту мігрантів, а також

легалізувати їх перебування за кордоном; 3) удосконалення системи вищої освіти у векторі її орієнтації на потреби національного та регіональних ринків праці.

8. На основі вивчення факторів середовища формування міграційних потоків та притаманних йому гео економічних ризиків визначено, що під час формування переліку детермінантів міграційних мотивів необхідно враховувати інституційний вплив, що існує у середовищі. У результаті запропоновано систему детермінантів формування міграційних мотивів, що складаються з економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих детермінантів. Її покладено в основу запропонованого механізму параметризації міграційної привабливості країни, показник якої доцільно враховувати під час вивчення та формалізації передумов міграційних процесів. Встановлено, що необхідним є також врахування прояву особистісного сприйняття детермінантів, спричинених існуванням гео економічних ризиків за їх типами. За запропонованими детермінантами сформовано інформаційну базу, що може слугувати цілям дослідження їх впливу на формування міграційних мотивів та оцінки міграційної привабливості країни.

9. Виходячи з окреслених рис гео економічних трансформацій, визначено потребу оцінки гео економічних ризиків країн та регіонів з метою визначення їх впливу на міграційні процеси. Тому удосконалено методологічний підхід до оцінки гео економічних ризиків країн, який включає запропоновану методику розрахунку інтегрального показника гео економічного ризику країн як середньої зваженої нормованих агрегованих показників окремих типів гео економічних ризиків. Під час вивчення рівня гео економічного ризику виникає проблема порівняння ознак за різними його типами, тому здійснено переведення числових значень ознак від метричної шкали до шкали порядку (рівень гео економічного ризику). Крім того, розроблено алгоритм дослідження і оцінки гео економічних ризиків країн, який включає такі етапи, як: «Ідентифікація об'єкту дослідження», «Визначення цільових та операційних показників дослідження», «Розрахунок показників гео економічних ризиків за типами», «Розрахунок цільового показника гео економічного ризику», «Групування країн за рівням гео економічного ризику». Даний підхід є гнучким з точки зору можливості введення до розрахунку

поправочних коефіцієнтів та додаткових даних для аналізу (як ознак порівняння, так і одиниць спостереження). В подальшому здійснення кластеризації країн за рівнем геоекономічного ризику та інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів дозволяє визначити необхідність формування та імплементації завдань регулювання міграційних процесів країн, виходячи з кластеру, до якого вони належать, та здійснювати їх компаративний аналіз.

10. Виходячи з виявленої потреби порівняння країн за факторами «притягування-виштовхування», з використанням запропонованого переліку детермінантів міграційних мотивів формалізовано модель міграційної привабливості країни. У ній міграційна привабливість представлена як інтегральний показник міграційної привабливості, який пропонується розраховувати як середньозважену суму синтетичних показників, агрегованих за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих нормалізованих показників, що демонструють детермінанти формування міграційного мотиву. Модель оперує показниками, доступними як статистичні дані та рейтингові оцінки, а вагові коефіцієнти введені у модель на основі систематизації та агрегації результатів експертного опитування, що дозволяє врахувати тенденції особистісних оцінок важливості окремих детермінантів. Модель апробовано на показниках ЄС та країн Східного партнерства (в т.ч. України) за 2011–2017 р., проаналізовано зв'язок міграційної привабливості України з кількістю заяв на надання притулку у ЄС та встановлено високу обернену тісноту зв'язку між ними. Використання розробленої моделі дає змогу пояснювати та прогнозувати міграційні потоки у країнах міграційної пари крізь призму міграційної привабливості країн для потенційних мігрантів.

11. За результатами оцінки розвитку інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції на глобальному, регіональному та національному рівні сформовано вектори розвитку інституційного середовища регіонального регулювання міграційних процесів: формування правового базису, зміцнення інституційного потенціалу, створення системи соціального партнерства, розвиток людського потенціалу та стабілізація ринку праці. Для забезпечення реалізації

даних векторів та виходячи з існування інституційних розривів у системі регулювання міжнародної міграції, концептуалізовано модель багаторівневого інформаційного поля, яке включає такі рівні та послідовність дій, як «Моніторинг зміни детермінантів формування міграційних мотивів за визначеними індикаторами»; «Моніторинг потенційних та фактичних міграційних потоків за стратифікаційними групами»; «Моніторинг ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів»; «Поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів». Це дозволяє розробляти національні та регіональні міграційні політики на основі узгоджених цілей регулювання міграції в країнах та регіонах та будувати комунікаційні зв'язки між суб'єктами регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів у ході регулювання процесів міжнародної міграції та її соціально-економічних наслідків.

12. Аналіз міграційних процесів у обраних інтеграційних об'єднаннях та особливостей існуючого у них інституційного середовища визначив напрями удосконалення механізму регіонального регулювання міжнародної міграції. Ідентифікація зв'язку передумов регіональної інтеграції з міграційними процесами дало змогу визначити, що регулювання вказаних процесів вимагає нового концептуального підходу на базі застосування інструментарію національної міграційної політики в інституційному середовищі регіонального об'єднання для управління ризиками та можливостями міжнародної міграції. Теоретично обґрунтовано та розроблено концептуальні засади інституційної моделі регіонального регулювання міграційних процесів, у якій структуровано суб'єктів формального та неформального інституційного середовища регіонального регулювання міжнародної міграції, виділено функції регіональної міграційної політики (регуляторну, диверсифікаційну, інтеграційну, мобілізаційну), сформульовано напрями її реалізації для отримання країною переваг від міжнародної міграції та зниження геоекономічних ризиків. Її використання під час побудови системи регіонального регулювання міграційних процесів сприятиме досягненню завдань регулювання міграції людських ресурсів через декомпозицію вирішення окремих регіональних проблем та враховуючи потребу управління людським потенціалом регіонів у ході геоекономічних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИЙ ДЖЕРЕЛ

1. 17 Goals to Transform Our World / United Nations URL: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>.
2. 2017 Index of Economic Freedom / The Heritage Foundation. URL: <http://www.heritage.org/index/visualize>.
3. Adepoju A. Migration in sub-Saharan Africa. // Nordiska Afrikainstitutet, 2008. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/91432/37_Migration-in-Sub-Saharan-Africa.pdf.
4. Adepoju A. Migration in West Africa // Development. 2003. 46.3. С. 37-41. URL: https://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/rs/RS8.pdf.
5. Adsera A., Pytlikova M. The role of language in shaping international migration // The Economic Journal. – 2015. Т. 125. №. 586. С. F49-F81, URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/eoj.12231/epdf>.
6. Agyei J., Clottey E. Operationalizing ECOWAS protocol on free movement of people among the member states: Issues of convergence, divergence and prospects for sub-regional integration. // International Migration Institute, University of Oxford. 2007. URL: [http://www.imi.ox.ac.uk/publications/operationalizing-ecowas-protocol\(2007\)](http://www.imi.ox.ac.uk/publications/operationalizing-ecowas-protocol(2007)).
7. Andrews M., Schank T., Upward R. Do foreign workers reduce trade barriers? Microeconomic evidence // The world economy. 2017. Т. 40. №. 9. С. 1750-1774.
8. Andrijasevic R. The Struggle for Europe // The Subject of Rosi Braidotti: Politics and Concepts. 2014. С. 208. URL: https://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/29018/7/struggle_for_europe.pdf.
9. Are Rich Countries Less Welcoming To Refugees? / Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/5322/are-rich-countries-less-welcoming-to-refugees/>.
10. ASEAN Agreement on the Movement of Natural Persons // ASEAN. URL: <http://agreement.asean.org/media/download/20140117162554.pdf>.

11. Asylum and first time asylum applicants by citizenship, age and sex Monthly data (rounded) / Eurostat, URL: [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do\(migr_asyappctzm\)](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do(migr_asyappctzm)).
12. Badurashvili I. The Socio-Political Impact of Labour Migration on Georgia // CARIM-East Research Report № 2012/21. 2012. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/24864/CARIM-East_RR-2012-21.pdf?sequence=1.
13. Balcilar M. Nugent, J. B. Migration of Fear: An Analysis of Migration Choices of Syrian Refugees. // Eastern Mediterranean University, Department of Economics. 2018. №. 15-36. URL: <http://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/emu/wpaper/15-36.pdf>.
14. Banerjee U.D. Globalization and its links to migration and trafficking: the crisis in India, Nepal and Bangladesh // Canadian Woman Studies. 2003. T. 22. №. 3/4. C. 124. URL: <https://cws.journals.yorku.ca/index.php/cws/article/download/6423/5611>.
15. Beaman L.A. Social networks and the dynamics of labour market outcomes: Evidence from refugees resettled in the US // The Review of Economic Studies. 2011. T. 79. №. 1. C. 128-161. URL: http://faculty.wcas.northwestern.edu/~lab823/beaman_ethnicnetworks.pdf.
16. Becker G.S. Investment in human capital: A theoretical analysis // Journal of political economy. 1962. T. 70. №. 5, Part 2. C. 9-49. URL: <https://www.nber.org/chapters/c13571.pdf>.
17. Beine M., Parsons C. Climatic factors as determinants of international migration // The Scandinavian Journal of Economics. 2015. T. 117. №. 2. C. 723-767, URL: <http://www.afd.fr/webdav/shared/PORTAILS/RECHERCHE/evenements/Migrations-developpement-2012/Beine-Parsons.pdf>.
18. Bermejo R. Migration and Security in the EU: Back to Fortress Europe? // Journal of contemporary European research. 2009. T. 5. №. 2. C. 207-224. URL: <http://www.jcer.net/index.php/jcer/article/view/168/147>.
19. Bilateral Migration Matrix 2018 / Migration and Remittances Data / World Bank. URL: http://www.knomad.org/sites/default/files/2018-04/bilateralmigrationmatrix20170_Apr2018.xlsx.

20. Bilateral Remittance Matrix 2010 / World Bank. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2015/9/895701443117529385/Bilateral-Remittance-Matrix-2010.xlsx>.

21. Bilateral Remittance Matrix 2015 / World Bank. URL: http://www.knomad.org/sites/default/files/2017-03/bilateralremittancematrix2015_Oct2016.xlsx.

22. Bilateral Remittance Matrix 2017 / World Bank. URL: http://www.knomad.org/sites/default/files/2018-04/bilateralremittancematrix2017_Apr2018.xlsx.

23. Bloem B., van Tilburg T., Thomese F. Residential Mobility in Older Dutch Adults: Influence of Later Life Events // *International Journal of Ageing and Later Life*. 2008. 1(3). C. 21-44. URL: <http://www.ep.liu.se/ej/ijal/2008/v3/i1/a2/ijal08v3i1a2.pdf>.

24. Bloom D. E., Canning D. Global demographic change: Dimensions and economic significance. // *National Bureau of Economic Research*, 2004. №. w10817. URL: <https://www.nber.org/papers/w10817.pdf> Bloom D. E., Canning D. Global demographic change: Dimensions and economic significance. // *National Bureau of Economic Research*, 2004. №. w10817. URL: <https://www.nber.org/papers/w10817.pdf>.

25. Bloom D. E., Canning D., Fink G. Implications of population ageing for economic growth // *Oxford review of economic policy*. 2010. T. 26. №. 4. C. 583-612. URL: <https://doi.org/10.1093/oxrep/grq038>.

26. Bloom D.E. et al. Demographic change, social security systems, and savings // *Journal of Monetary Economics*. 2007. T. 54. №. 1. C. 92-114. URL: <https://www.nber.org/papers/w12621.pdf>.

27. Bloom D.E., Canning D., Sevilla J. Economic growth and the demographic transition. // *National Bureau of Economic Research*, 2001. №. w8685. URL: <https://www.nber.org/papers/w8685.pdf>.

28. Bobek A. Migracja jako kryzys więzi społecznej? Analiza na przykładzie Wielkiej Brytanii i Irlandii // *Młoda polska emigracja w UE jako przedmiot badań*

psychologicznych, socjologicznych i kulturowych EuroEmigranci.PL. Kraków. 2013. IX. C. 23-24. URL: <http://www.euroemigranci.pl/dokumenty/pokonferencyjna/Bobek.pdf>.

29. Bocquého, G., Deschamps, M., Helstroffer, J., Jacob, J., & Joxhe, M. Risk and Refugee Migration / Observatoire Francais des Conjonctures Economiques (OFCE) // Center for Research in Economic Analysis, University of Luxembourg. 2018. №. 2018-10. URL: https://wwwfr.uni.lu/content/download/107473/1273730/file/2018_08%20%20Risk%20and%20Refugee%20Migration.pdf.

30. Brunarska Z., Grotte M., Lesińska M. Migracje obywateli Ukrainy do Polski w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego: stan obecny, polityka, transfery pieniężne // CMR Working 2012. c. 60-118. URL: www.migracje.uw.edu.pl.

31. Bruni M. Labor market and demographic scenarios for ASEAN countries (2010-35. Education, skill development, manpower needs, migration flows and economic growth. // Department of Political Economy, University of Modena and Reggio, Materiali di discussione (2012). URL: http://merlino.unimo.it/campusone/web_dep/wpdemb/0006.pdf.

32. Budnik K.B. Temporary migration in theories of international mobility of labour // SSRN 1904837. 2011. URL: http://pki.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/89_en.pdf.

33. Čabelková I. Cultural values in international migration and remittances //International Economics Letters. 2014. T. 3. №. 2. C. 59-68. URL: <http://www.tplondon.com/journal/index.php/iel/article/viewFile/420/325>.

34. Canales, Alejandro I. "International migration and labour flexibility in the context of NAFTA." International Social Science Journal 52.165 (2000): 409-419.

35. Castles S. Development and migration--migration and development: what comes first? Global perspective and African experiences //Theoria. 2009. T. 56. №. 121. C. 1-31. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.674.2219&rep=rep1&type=pdf>.

36. Castles S. International migration at the beginning of the twenty-first century: global trends and issues //International Social Science Journal. 2000. T. 52. №. 165. C. 269-281. URL: <http://web.msu.ac.zw/elearning/material/1330864594Reading%20international%20migration.pdf>.
37. Castles S. Studying social transformation //International political science review. 2001. T. 22. №. 1. C. 13-32.
38. Castles S. The international politics of forced migration //Development. – 2003. T. 46. №. 3. C. 11-20.
39. Castles S. Towards a sociology of forced migration and social transformation //Sociology. 2003. T. 37. №. 1. C. 13-34.
40. Castles S. Why migration policies fail //Ethnic and racial studies. 2004. T. 27. №. 2. C. 205-227. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/0141987042000177306>.
41. Cebula R. The quality of life and migration of the elderly // 1973. C. 62-68. URL: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/52047/>.
42. Cebula R., Clark J. Economic Freedom, Regulatory Quality, Taxation, and Living Standards. // 2014. C. 1-33. URL: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/58108/>.
43. Cebula R., Foley M., Hall J. The Impact of Economic Freedom and Total Freedom on Gross State In-Migration: An Exploratory Study of the Great Recession Experience. // 2012. C. 1-27. URL: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/55270/>.
44. Cebula R., Nair-Reichert U., Coombs C. Gross In-Migration and Public Policy in the US during the Great Recession: An Exploratory Empirical Analysis. // 2008-2009. 2013. C. 1-30. URL: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/55449/>.
45. Cebula R., Nair-Reichert U., Coombs C. Total State In-Migration and Public Policy in the United States: A Comparative Analysis of the Great recession and the Pre- and Post-Great Recession Years. 2013. 2013. C. 102-115. URL: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/56484/>.
46. Cebula R.J. et al. Determinants of net interstate migration, 2000-2004 // /Journal of Regional Analysis and Policy. 2006. T. 36. №. 2. C. 116-123. URL : https://www.researchgate.net/profile/Richard_Cebula2/publication/

238214665_Determinants_of_Net_Interstate_Migration_2000-2004/links/02e7e5224ae4ced5eb000000.pdf.

47. Cebula R.J. Real Earnings and Human Migration in the United States // The International migration review. 1982. T. 16. №. 1. C. 189-196. URL: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/52024>.

48. Cebula R.J., Clark J.R. Migration, economic freedom, and personal freedom: An empirical analysis // Journal of Private Enterprise. 2011. T. 27. №. 1. C. 43. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/50957/1/MPRA_paper_50957.pdf.

49. Cebula R.J., Duquette C.M., Mixon F.G. Factors influencing the state-level settlement pattern of the undocumented immigrant population in the United States // Atlantic Economic Journal. 2013. T. 41. №. 3. C. 203-213. URL: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/49442/>.

50. Cebula R.J., Vedder R.K. A note on migration, economic opportunity, and the quality of life // Journal of Regional Science. 1973. T. 13. №. 2. C. 205-211. URL: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/49824/>.

51. Cerrutti M., Gaudio M. Gender differences between Mexican migration to the United States and Paraguayan migration to Argentina // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 2010. T. 630. №. 1. C. 93-113. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0002716210368105>.

52. Chalamwong Yongyuth. Different Stream, Different Needs, and Impact: Managing International Labor Migration in ASEAN // Thailand (Emigration) PIDS Discussion Paper Series. 2011. № 27. 2011. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/126862/1/pidsdps1127.pdf>.

53. Chaloff J. Evidence-based regulation of labour migration in OECD countries: setting quotas, selection criteria, and shortage lists // Migration Letters. 2014. T. 11. №. 1. C. 11. URL: <http://tplondon.com/journal/index.php/ml/article/viewFile/12/25>.

54. Chowdhury M.M. Migration, remittances and competition in international labour market. // CREDIT Research Paper. 2009. №. 09/02. URL: <http://www.nottingham.ac.uk/credit/documents/papers/09-02.pdf>.

55. Claus E., Claus I. Effects of Taxation on Migration: Some Evidence for the ASEAN and APEC Economies. 2011. URL: https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/1661/Volume%2028_No%201_2011_02.pdf.

56. Clemens M. A. Hunt J. The labour market impact of refugee waves. // Centre for Economic Performance, LSE, 2017. – №. 519. URL: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/cp519.pdf>.

57. Clemens M. A., Özden Ç., Rapoport H. Migration and development research is moving far beyond remittances //World Development. 2014. T. 64. C. 121-124. URL: http://cgdev.org.488elwb02.blackmesh.com/sites/default/files/migration-development-beyond-remittances_0.pdf.

58. Climatological disasters / UN. URL: https://unstats.un.org/unsd/environment/excel_file_tables/2013/Climatological%20disasters.xls.

59. Conflict And Violence In The 21st Century: Current Trends As Observed In Empirical Research And Statistics // Conflict and Violence World Bank Group. URL: <http://www.un.org/pga/70/wp-content/uploads/sites/10/2016/01/Conflict-and-violence-in-the-21st-century-Current-trends-as-observed-in-empirical-research-and-statistics-Mr.-Alexandre-Marc-Chief-Specialist-Fragility-Conflict-and-Violence-World-Bank-Group.pdf>.

60. Coniglio N.D., Pesce G. Climate variability and international migration: an empirical analysis // Environment and Development Economics. 2015. T. 20. №. 4. C. 434-468. URL: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/224078/discussionpaper3114.pdf>.

61. Constant A.F., Zimmermann K. F. Towards a new European refugee policy that works // DICE Report. 2016. T. 14. №. 4. URL: <http://jobsanddevelopmentconference.org/wp-content/uploads/2016/11/Zimmermann-wp2016-062-1.pdf>.

62. Constant A.F., Zimmermann K.F. Challenged by Migration: Europe's Options. // GLO Discussion Paper, 2017. №. 46. URL: <http://www.merit.unu.edu/publications/working-papers/abstract/?id=6448>.

63. Corruption perceptions index 2017 / Transparency International. URL: <https://www.transparency.org>.

64. Crawley H., Drinkwater S., Kauser R. Regional variations in attitudes towards refugees: evidence from Great Britain // IZA DP No. 7647. 2013, URL: <http://repec.iza.org/dp7647.pdf>.

65. Current account balance (BoP, current US\$) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.CD>.

66. Czaika M., De Haas H. The effectiveness of immigration policies // Population and Development Review. 2013. T. 39. №. 3. C. 487-508. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1728-4457.2013.00613.x>.

67. Czaika M., Haas H. The globalization of migration: has the world become more migratory? // International Migration Review. 2014. T. 48. №. 2. C. 283-323. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/imre.12095/epdf>.

68. Czaika M., Mayer A. Refugee movements and aid responsiveness of bilateral donors // The Journal of Development Studies. 2011. T. 47. №. 3. C. 455-474. URL: http://www.vwl-iwipol.uni-freiburg.de/iwipol/REPEC/fre/wpaper/DP5_czaika-mayer_refugee-movements-1.pdf.

69. De Haas H. International migration, remittances and development: myths and facts // Third World Quarterly. 2005. T. 26. №. 8. C. 1269-1284. URL: http://policydialogue.org/files/events/de_Haas_International_Migration_Remittances_Development.pdf.

70. De Haas H. Migration and development: A theoretical perspective 1 // International migration review. 2010. T. 44. №. 1. C. 227-264. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x>.

71. De Haas H. Turning the tide? Why development will not stop migration // Development and change. 2007. T. 38. №. 5. C. 819-841. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.596.5554&rep=rep1&type=pdf>.

72. De Regt M. Ways to come, ways to leave: Gender, mobility, and il/legality among Ethiopian domestic workers in Yemen // *Gender & Society*. 2010. T. 24, №. 2. C. 237-260. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0891243209360358>.

73. De Voretz D.J. Immigration policy: Methods of economic assessment // *International Migration Review*. 2006. T. 40. №. 2. C. 390-418. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/20470/1/dp1217.pdf>.

74. Del Sarto R.A., Steindler C. Uncertainties at the European Union's southern borders: actors, policies, and legal frameworks // *European Security*. 2015. T. 24. № 3. C. 369-380. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/09662839.2015.1028184>.

75. DeWaard J. The temporal dynamics of international migration in Europe: Recent trends // *DEMOGRAPHIC RESEARCH*. 2012. Volume 26. C. 543-592. URL: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol26/21/>.

76. Disability / WORLD Policy Analysis Center. URL: <https://worldpolicycenter.org/topics/disability/rankings/do-constitutions-guarantee-fundamental-rights-to-persons-with-disabilities-including-overall-equality-protection-from-discrimination-at-work-and-the-right-to-education>.

77. Docquier F., Marfouk A., Özden C., Parsons C. Docquier F. et al. Geographic, gender and skill structure of international migration: MPRA Paper No. 47917. 2011. URL: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/47917/>.

78. Docquier F., Ozden Ç., Peri G. The labour market effects of immigration and emigration in OECD countries // *The Economic Journal*. 2013. T. 124. №. 579. C. 1106-1145. URL: <https://doi.org/10.1111/eoj.12077>.

79. Dreher A., Fuchs A., Langlotz S. The Effects of Foreign Aid on Refugee Flows // CESifo Group Munich. 2018. URL: http://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1_wp6885.pdf.

80. Ductor, L., & Grechyna, D. (2015). Financial development, real sector, and economic growth. *International Review of Economics & Finance*, 37, 393-405. doi:10.1016/j.iref.2015.01.001 URL: http://eprints.mdx.ac.uk/19388/1/DuctorGrechyna_051114.pdf.

81. Dustmann C., Facchini G. Signorotto C. Population, Migration, Ageing and Health: A Survey. // Centre for Research and Analysis of Migration 2015. C. 18/15 URL: http://www.cream-migration.org/publ_uploads/CDP_18_15.pdf.

82. Dustmann C., Görlach J.S. The economics of temporary migrations. // Journal of Economic Literature 2016. № 54(1).C. 98-136. URL: <http://www.ucl.ac.uk/~uctpjgo/JELDustmannGorlach.pdf>.

83. Dustmann C., Vasiljeva K., Damm A.P. Refugee migration and electoral outcomes // CReAM DP. 2016. T. 19. C. 16. URL: www.cream-migration.org/publ_uploads/CDP_16_16.pdf.

84. Elsner B., Zimmermann K.F. 10 years after: EU enlargement, closed borders, and migration to Germany // IZA 2013. No. 7130. 2013. URL: <http://ftp.iza.org/dp7130.pdf>.

85. Environmental Performance Index (EPI) // Yale. URL: http://epi.yale.edu/sites/default/files/2016EPI_Full_Report_opt.pdf.

86. European opinions of the refugee crisis in 5 charts / Pew Research Centre. URL: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/16/european-opinions-of-the-refugee-crisis-in-5-charts/>.

87. Exports of goods and services (current US\$) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD>.

88. Fafchamps M., Forhad S. Determinants of Choice of Migration Destination. // Oxford Bulletin of Economics and Statistics 2013.75 (3): C. 388–409. URL: http://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/ADEV_a_00084.

89. Fajnzylber P., López J.H. Remittances and Development. Lessons from Latin America. / World Bank, Washington DC. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Remittances_and_Development_Report.pdf.

90. Foreign direct investment, net inflows (% of GDP) / World Bank. <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS>.

91. Fouquet, R., & Broadberry, S. (2015). Seven centuries of European economic growth and decline. Journal of Economic Perspectives, 29(4), 227-

- 44.doi=10.1257/jep.29.4.227 URL:
<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdf/10.1257/jep.29.4.227>.
92. Fragile States Index / Fund for Peace. URL: <http://fundforpeace.org/fsi/data/>.
93. Fragile States Index 2017 / The Fund For Peace. URL:
<http://fundforpeace.org/fsi/data/>.
94. Frank A. G. Transitional ideological modes: Feudalism, capitalism, socialism //Critical Anthropology. Routledge, 2016. C. 93-110. URL:
<http://www.sze.hu/mtdi/gyoreuropa/ANGOL/TRANSITIONALIDEOLOGICAL.doc>.
95. Frankel J.A. Are Bilateral Remittances Countercyclical? // HKS Faculty Research Working Paper Series RWP10-037. 2010. URL:
<https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=596>.
96. Gang I.N., Gatskova K., Landon-Lane J.S., Yun M.S. Vulnerability to Poverty // Tajikistan During and After the Global Financial Crisis. 2016. URL:
<http://ftp.iza.org/dp10049.pdf>.
97. Garas A., Lapatinas A., Poullos K. The relation between migration and FDI in the OECD from a complex network perspective //Advances in Complex Systems. 2016. T. 19. №. 06n07. C. 1650009.
98. Garduno-Rivera R. Effect of NAFTA on Mexico's Income Distribution in the presence of Migration. // Selected Paper prepared for presentation at the Agricultural & Applied Economics Association, Joint Annual Meeting, Denver: CO. 2010.
99. GDP (current US\$) / World Bank. URL:
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.
100. GDP growth (annual %) / World Bank. URL:
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>.
101. GDP per capita (current US\$) / World Bank. URL:
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.
102. Geophysical disasters / UN. URL:
https://unstats.un.org/unsd/environment/excel_file_tables/2013/Geophysical_disasters.xls
103. Germany's attitude to immigration is hardening // The Statista Portal URL:
<https://www.statista.com/chart/4239/germanys-attitude-to-immigration-is-hardening/>.

104. Gheasi M., Nijkamp P. A Brief Overview of International Migration Motives and Impacts, with Specific Reference to FDI // *Economies*. – 2017. – T. 5. – №. 3. – C. 31.
105. Gibney M.J. Refugees and justice between states // *European Journal of Political Theory*. 2015. T. 14. № 4. C. 448-463. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1474885115585325>.
106. Giuliano P. Remittances, financial development and growth // *Journal of Development Economics*. Vol. 90. 2009. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp05234.pdf>.
107. Global Bilateral Migration / World Bank. URL: http://databank.worldbank.org/data/Data_Extract_From_Global_Bilateral_Migration.xls.
108. Global Connectedness Index // DHL. URL: http://www.dhl.com/content/dam/downloads/g0/about_us/logistics_insights/gci_2016/2016_DHL_GCI_Excel_Results.xlsxo.
109. Global Gender Gap Index // World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2014/wp-content/blogs.dir/60/mp/files/pages/files/gggr-2014-table-3.pdf>.
110. Global Innovation Index 2018 / ITU. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>.
111. Global Migration Flows / International Organization for Migration. URL: <http://www.iom.int/world-migration>.
112. Global research, data, and maps for sharing ideas and resources on social policies from around the world / World Policy Center URL: <https://worldpolicycenter.org/topics/disability/rankings/do-constitutions-guarantee-fundamental-rights-to-persons-with-disabilities-including-overall-equality-protection-from-discrimination-at-work-and-the-right-to-education>.
113. Global Trends 2015: Forced displacement hits a record high / UNHCR. URL: <http://www.unhcr.org/global-trends-2015.html>.

114. Global trends Forced displacement in 2016 // UNHCR. 2016 p. 72. URL: <http://www.unhcr.org/5943e8a34.pdf>.
115. Global Trends: Forced Displacement In 2017 / UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/5b27be547>.
116. Gradstein M., Schiff M. The political economy of social exclusion, with implications for immigration policy // Journal of Population Economics. 2006. T. 19. №2. C. 327-344. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/20322/1/dp1087.pdf>.
117. Graeme H. The New International Migration in Asia: Challenges for Population Research. // Asian Population Studies. 2005. V. 1(1). C. 93–120. DOI: 10.1080/17441730500125953.
118. Greif, A., & Mokyr, J. (2017). Cognitive rules, institutions, and economic growth: Douglass North and beyond. Journal of Institutional Economics, 13(1), 25-52. URL: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/9246B44AE24CF2BDFC88BA7A6A0E2E4E/S1744137416000370a.pdf/cognitive_rules_institutions_and_economic_growth_douglass_north_and_beyond.pdf.
119. Gromovs J. Comparative study of labour migration in Carim-East Countries: CARIM-East Research Report № 2012/12/. 2012. URL: <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RR-12.pdf>.
120. Guljit K., Gumber A. Globalization and health effects in SAARC region, evolving a framework of analysis. // International Journal of EcoHimic Development. 2004. Vol. 6 No. 4. C. 55-89. URL: https://www.researchgate.net/publication/312085925_Globalization_and_Health_Effects_in_SAARC_Region_Evolving_a_Framework_of_Analysis.
121. Guy J. Abel. Estimating global migration flow tables using place of birth data // Demographic Research. 2013. V. 28. C. 505-546. URL: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol28/18/>.
122. Haas H. de,Czaika M. Evaluating migration policy effectiveness // Routledge Handbook of Immigration and Refugee Studies. 2015. URL:

<https://heindehaas.files.wordpress.com/2015/05/2015-czaika-and-de-haas-evaluating-migration-policy-effectiveness.pdf>.

123. Haas H. International Migration, remittances and development: myths and fact // Global Migration Perspectives. 2005. N. 30. C. 7. URL: http://policydialogue.org/files/events/de_Haas_International_Migration_Remittances_Development.pdf.

124. Hagen-Zanker J., Himmelstine C. L. What is the state of evidence on the impacts of cash transfers on poverty, as compared to remittances?. Working Paper. London: Overseas Development Institute, 2014. URL: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/8903.pdf>.

125. Hatzigeorgiou A. et al. Migration and Servicification: Do Immigrant Employees Spur Firm Exports of Services?. – The Ratio Institute, 2017. – №. 298.

126. Hering L., Paillacar R. Does Access to Foreign Markets Shape Internal Migration? Evidence from Brazil //The World Bank Economic Review. – 2015. – T. 30. – №. 1. – C. 78-103.

127. History: The Founding of ASEAN / ASEAN. URL: <http://asean.org/asean/about-asean/history/>.

128. How Do Americans & Europeans View Immigrants? // Statista URL: <https://www.statista.com/chart/3842/how-do-americans-and-europeans-view-immigrants/>.

129. Hoxhaj R., Marchal L., Seric A. FDI and Migration of Skilled Workers Towards Developing Countries: Firm-Level Evidence from Sub-Saharan Africa //Journal of African Economies. 2015. T. 25. №. 2. C. 201-232.

130. Huguet W. Towards a Migration Information System in Asia: Statistics and the Public Discourse on International Migration. // Asian and Pacific Migration Journal 17.3-4. 2008. C. 231-255. URL: http://www.smc.org.ph/administrator/uploads/apmj_pdf/APMJ2008N3-4.pdf.

131. Human Development Data (1990-2015) / UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME, URL: <http://hdr.undp.org/en/data#>.

132. Hussain R., Anjum G. A. Worker's remittances and GDP growth in Pakistan //International Journal of Economics and Financial Issues. 2014. T. 4. №. 2. C. 376-381.
133. Hydrological disasters / UN. URL: https://unstats.un.org/unsd/environment/excel_file_tables/2013/Hydrological_disasters.xls.
134. ICT Development Index 2018 / ITU. URL: <http://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2018/>.
135. Illés S. Elderly immigration to Hungary // Migration Letters. 2005. Vol. 2. No 2. C. 164-169. URL: <http://www.tplondon.com/journal/index.php/ml/article/viewFile/147/131>.
136. Improved sanitation facilities (% of population with access) / World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SH.STA.ACSN>.
137. International emigrant stock. / URL: <http://countryeconomy.com/demography/migration/emigration>.
138. International migrant stock (% of population) / World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL.ZS>.
139. International Migrant Stock: The 2008 Revision. / United Nations database. URL: <https://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>.
140. International Migrants by Country of Origin, 1960-2015 / Migration Policy Institute, URL: <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/international-migrants-country-origin-1960-2015>.
141. International Migrants by Country of Destination, 1960-2017 / Migration Policy Institute. URL: <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/international-migrants-country-destination-1960-2017>.
142. International Migration Policies 2013 / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/InternationalMigrationPolicies2013/InternationalMigrationPolicies2013_WallChart.pdf.

143. International Migration Report 2015: Highlights (ST/ESA/SER.A/375) / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2016), URL:
http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf.
144. Jayawardhan S. Vulnerability and Climate Change Induced Human Displacement // Consilience: The Journal of Sustainable Development. 2017. Т. 17. №. 1. С. 103-142. URL: https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/1661/Volume%2028_No%201_2011_02.pdf.
145. Jayet H., Marchal L. Migration and FDI: Reconciling the standard trade theory with empirical evidence // Economic Modelling. – 2016. – Т. 59. – С. 46-66.
146. Jimam T. Free movement, migration and xenophobia in ECOWAS: A call for more attention. // Perspectives on West Africa's Future. 2008. 23. URL: <http://www.unhcr.org/49e47c8f11.pdf>.
147. Jongwanich J. Workers' Remittances, Economic Growth and Poverty in Developing Asia and the Pacific Countries. 2007. URL: <http://www.unescap.org/sites/default/files/wp-07-01.pdf>.
148. Kaczmarczyk P. Winners and Losers among Skilled Migrants: The Case of Post-Accession Polish Migrants to the UK. // IZA. № 9057 URL: <http://hdl.handle.net/10419/111510>.
149. Kaitmazova K.R., Caberti A.N. Types of modern migration // Научный альманах стран Причерноморья, 2016. №1 (5). URL:<http://cyberleninka.ru/article/n/types-of-modern-migration>.
150. Kandel W., Massey D.S. The culture of Mexican migration: A theoretical and empirical analysis // Social forces. 2002. Т. 80. №. 3. С. 981-1004. URL: <https://doi.org/10.1353/sof.2002.0009>.
151. Kanyangoga J.B. Integrating migration with development in EAC: policy challenges and recommendations. // CUTS Geneva Resource Centre: Geneva, Switzerland. 2010. URL: http://www.cuts-geneva.org/pdf/BIEAC-RP10-Integrating_Migration_with_Development_in_EAC.pdf.

152. Khadria B. Migration in South and South-West Asia // Global Commission on International Migration, Geneva. 2005. URL: http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/epr/Quality/Khadria-Migration_in_South_and_South-West_Asia-Background_Paper_for_GCIM_s_Final_Report_2005.pdf.
153. Khoudja Y., Platt L. Labour market entries and exits of women from different origin countries in the UK // CReAM discussion papers. 2016. URL: http://eprints.lse.ac.uk/65384/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_Platt%2C%20L_Labour%20market_PLatt_Labour%20market_2016.pdf.
154. Kofi J., Awumbila M., Benneh Y. Intraregional Migration in the ECOWAS Region: Trends and Emerging Challenges. // Migration and Civil Society as Development Drivers-a Regional Perspective. 97. URL: https://www.researchgate.net/profile/Rike_Sohn2/publication/279526744_Migration_and_Civil_Society_as_Development_Drivers_-_a_Regional_Perspective/links/559507ca08ae5d8f392f97b0.pdf#page=101.
155. Krasnodębska A. Role kobiety w ocenie opolskich migrantek. Spojrzenie matek i córek. Studia Migracyjne Przegląd Polonijny. № 2/2013. 2013. URL: http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-c0509f48-8354-47b0-8507-d32812a408b6/c/KRASNODBSKA_SM_2-13._pdf-6.pdf.
156. Kupets O. The Economic and demographic effects of labour migration in the EU Eastern partners and Russia: a synthesis report: CARIM-East Research Report № 2012/26/. 2012. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/24869/CARIM-East_RR-2012-26.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
157. Labor force with advanced education (% of total working-age population with advanced education) / World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ADVN.ZS>.
158. Labor force, total / United Nations Population Division. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN>.

159. Lebanon Has By Far The Most Refugees Per 1,000 Population / Statista.
URL: <https://www.statista.com/chart/8800/lebanon-has-by-far-the-most-refugees-per-capita/>.
160. Lee E.S. A theory of migration //Demography. 1966. T. 3. №. 1. C. 47-57.
URL: <https://emigratecaportuguesa.files.wordpress.com/2015/04/1966-a-theory-of-migration.pdf>.
161. Leonard S. The creation of FRONTEX and the politics of institutionalisation in the EU external borders policy // Journal of Contemporary European Research. 2009. T. 5. №. 3. C. 371-388. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/1656659.pdf>.
162. Lowell L., Gerova S. Diasporas and Economic Development: State of Knowledge. // Washington 2004. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1322593305595/8287139-1327608098427/LowellDiaspora.pdf>.
163. Mapped: a world at war / IRIN, URL: https://emmeline.carto.com/viz/b69015da-136a-11e5-a64a-0e43f3deba5a/embed_map.
164. Margheritis A. Mercosur's post-neoliberal approach to migration: from workers' mobility to regional citizenship. 2015. C. 57-80. URL: http://sas-space.sas.ac.uk/6154/1/07.%20ALT_Ch3_Margheritis.pdf.
165. Martial law in Mindanao, Trump's plans for Somalia and global humanitarian attitudes: The Cheat Sheet / IRIN. URL: <https://www.irinnews.org/news/2017/05/26/martial-law-mindanao-trumps-plans-somalia-and-global-humanitarian-attitudes-cheat>.
166. Martin P. L. Trade and migration linkages: The case of NAFTA. // No. 317. Diskussionsbeiträge: Serie II, Sonderforschungsbereich 178" Internationalisierung der Wirtschaft", Universität Konstanz, 1996.
167. Martin P. NAFTA and Mexico-US Migration: What Lessons, What Next?. // CESifo Forum. Vol. 11. No. 4. Institut für Wirtschaftsforschung 2010.
168. Martin P. New NAFTA and Mexico-US migration: The 2004 policy options. // Migration 15 2004.: 30.

169. Massey D. S., Goldring L., Durand J. Continuities in transnational migration: An analysis of nineteen Mexican communities // *American journal of Sociology*. 1994. T. 99. №. 6. C. 1492-1533. URL: <https://www.jstor.org/stable/2782582>.

170. Massey D.S. A Missing Element in Migration Theories // *Migration Letters*. 2015. T. 12. №. 3. C. 279-299. URL: <http://www.tplondon.com/journal/index.php/ml/article/viewFile/568/411>.

171. Massey D.S. et al. Theories of international migration: A review and appraisal // *Population and development review*. 1993. T. 19. №. 3. C. 431-466. URL: http://www.cepa.lk/content_images/publications/documents/241-S-Theories%20of%20international%20migration-JSTOR.pdf.

172. Massey D.S. International migration at the dawn of the twenty-first century: The role of the state // *Population and development review*. 1999. T. 25. №. 2. C. 303-322. URL: <http://gsdl.ewubd.edu/greenstone/collect/admin-mprhgdc0/index/assoc/HASH19f8.dir/P0129.pdf>.

173. Massey D.S. The new immigration and ethnicity in the United States // *Population and Development Review*. 1995. C. 631-652. URL: <http://www.u.arizona.edu/~jag/POL596A/massyimmigeth.pdf>.

174. Massey D.S. Why does immigration occur?: a theoretical synthesis. // *The handbook of international migration*. 1999. C. 34-52. URL: https://eportfolios.macaulay.cuny.edu/pony2014shama/files/2014/02/Kaczmarczyk_Reading-1.pdf.

175. Massey D.S., Aysa-Lastra M. Social capital and international migration from Latin America // *International journal of population research*. 2011. URL: <http://downloads.hindawi.com/journals/ijpr/2011/834145.pdf>.

176. Massey D.S., Capoferro C. Sálvese quien pueda: Structural adjustment and emigration from Lima // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2006. T. 606. №. 1. C. 116-127. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2932454/pdf/nihms229956.pdf>.

177. Massey D.S., Gross A. B., Shibuya K. Migration, segregation, and the geographic concentration of poverty // *American Sociological Review*. 1994. С. 425-445. URL: <http://dx.doi.org/10.2307/2095942>.

178. Mayda A.M. International Migration: A Panel Data Analysis of the Determinants of Flows. // *Journal of Population Economics* 2010. N. 23(4). URL: http://www.cream-migration.org/publ_uploads/CDP_07_07.pdf.

179. Melnyk T. M., Kasianok K. G., Diachenko O. V. Geostrategic matrix of foreign direct investment redirection // *Науковий вісник Полісся*. 2018. Т. 1. №. 1 (13). С. 33-41.

180. Meteorological disasters / UN. URL: https://unstats.un.org/unsd/environment/excel_file_tables/2013/Meteorological_disasters.xls.

181. Meyer D., Shera A. Remittances' impact on the labor supply and on the deficit of current account. – BERG Working Paper Series, 2015. – №. 97.

182. Mid-Year Trends 2016: Table of Contents for the Excel Data Tables // UNHCR. URL: <http://www.unhcr.org/statistics/mid2016stats.zip>.

183. Migrant crisis: Migration to Europe explained in seven charts / BBC. URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34131911>.

184. Monthly minimum wages - bi-annual data (2017-S1) / EUROSTAT. 2017. URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en.

185. Mora J., Taylor J.E. Determinants of Migration, Destination, and Sector Choice: Disentangling Individual, Household, and Community Effects // *International Migration, Remittances, And The Brain Drain* / Edited by Ç. Özden and M. Schiff. The World Bank. 2006. №. 33988. С. 21-52, URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6929/339880rev.pdf>.

186. Moraga J.F. A general model of bilateral migration agreements. – Universitat Autònoma de Barcelona, Departament d'Economia i d'Història Econòmica, Unitat Fonaments de l'Anàlisi Econòmica, 2008. URL: http://www.barcelonagse.eu/sites/default/files/working_paper_pdfs/360.pdf.

187. Moraru A., Munteanu R.F. Romania-Metamorphosis Of A Developing Country And The Long-Term Impact Of Migration //CES Working Papers. 2014. T. 6. №. 4. C. 64.

188. Munshi K. Networks in the Modern Economy: Mexican Migrants in the US Labor Market. // The Quarterly Journal of Economics. 2003. N. 118 (2). C. 549–99. URL: <http://web.mit.edu/14.75J/www/mex5.pdf>.

189. Net migration / World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.NETM>.

190. Niimi Y., Ozden C., Schiff M. Remittances and the brain drain: skilled migrants do remit less //Annals of Economics and Statistics/Annales d'Économie et de Statistique. 2010. C. 123-141. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/109320/1/ewp-126.pdf>.

191. Nshimbi C.C., Fioramonti L. The will to integrate: South Africa's responses to regional migration from the SADC region. // African Development Review 26.S1. 2014. C. 52-63. URL: https://www.researchgate.net/profile/Lorenzo_Fioramonti2/publication/272479965_The_Will_to_Integrate_South_Africa%27s_Responses_to_Regional_Migration_from_the_SADC_Region/links/557f23d408aec87640ddf653/The-Will-to-Integrate-South-Africas-Responses-to-Regional-Migration-from-the-SADC-Region.pdf.

192. Number of Migrant Deaths 2016 Highest Ever Recorded / Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/7253/number-deaths-migrants-worldwide-2016/>.

193. Nwaogu U. G., Ryan M. J. FDI, foreign aid, remittance and economic growth in developing countries //Review of Development Economics. 2015. T. 19. №. 1. C. 100-115.

194. Ogilvie, S., & Carus, A. W. (2014). Institutions and economic growth in historical perspective. In Handbook of economic growth (Vol. 2, pp. 403-513). Elsevier. URL: <http://www.econ.cam.ac.uk/people-files/faculty/sco2/full-texts/Ogilvie-Carus-2014-Handbook%20of%20Economic%20Growth.pdf>.

195. Orbeta Jr A., G. Gonzales K. Managing International Labor Migration in ASEAN: Themes from a Six-Country Study. 2013. No. 26. URL: https://dirp3.pids.gov.ph/ris/dps/pidsdps1326_rev.pdf.

196. Orekhova T. V., Ishchuk Y. A. Вплив основних глобальних проблем сучасності на розвиток світової економіки //Вісник Дніпровського університету. Серія Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2017. Т. 25. №. 9. – С. 44-58.

197. Oriekhova T. V., Yemelianova N. A. Регіональні інтеграційні інтереси акторів транснаціоналізації глобальної економічної системи //Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках ЧЭС и ГУАМ. 2010. Т. 1. С. 40-43.

198. Otero G. Neoliberal globalization, NAFTA, and migration: Mexico's loss of food and labor sovereignty. // Journal of Poverty 15.4. 2011: p. 384-402.

199. Oucho J.O. Migration in southern Africa: migration management initiatives for SADC member states. // Institute for Security Studies 2007. 12. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/98942/PAPER157.pdf>.

200. Oucho J.O., Crush J Contra free movement: South Africa and the SADC migration protocols. // Africa Today 48.3. 2001. С. 139-158. URL: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/32649161/Contra_Free_Movement_South_Africa_and_the_SADC_Migration_Protocols.pdf.

201. Özden Ç. Educated migrants: is there brain waste? //Remittances &. 2006. С. 227-244. URL: http://documents.worldbank.org/curated/en/426881468127174713/310436360_200509297115833/additional/339880rev.pdf.

202. Paitoonpong S. Managing International Labor Migration in ASEAN: Thailand (Immigration). // Philippine Journal of Development 38.1/2. 2011. С. 163. URL: <https://dirp3.pids.gov.ph/webportal/CDN/PUBLICATIONS/pidspjd11-thailand2.pdf>.

203. Patarra N., Baeninger R. Frontier and migration in Mercosur: Meaning, specificities and implications. // General Population Conference. V. 24. 2001. URL: http://archive.iussp.org/Brazil2001/s70/S79_04_Patarra.pdf.

204. Patarra N.L. Economic Integration, Labor Market and International Migration: the Mercosur Case. // Brazilian Journal of Population Studies/REBEP 2 (1999): 2000.

205. Personal remittances, paid (current US\$) (received (current US\$)) / World Bank. URL: [https://data.worldbank.org/indicator/BM.TRF.PWKR.CD.DT\(BX.TRF.PWKR.CD.DTj\)](https://data.worldbank.org/indicator/BM.TRF.PWKR.CD.DT(BX.TRF.PWKR.CD.DTj)).

206. Personal remittances, received (% of GDP) / World Bank, URL: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS>.

207. Perspectives on Global Development 2017: International Migration in a Shifting World. OECD Publishing. Paris. URL: http://dx.doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2017-en.

208. Piore M. J. Whither Industrial Relations: Does It Have a Future in Post-Industrial Society? //British Journal of Industrial Relations. 2011. T. 49. №. 4. C. 792-801. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-8543.2011.00880.x>.

209. Piore M. J., Safford S. Changing regimes of workplace governance, shifting axes of social mobilization, and the challenge to industrial relations theory //Industrial Relations: A Journal of Economy and Society. 2006. T. 45. №. 3. C. 299-325. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-232X.2006.00439.x>.

210. Portes A. et al. Migration and development: A conceptual review of the evidence //Migration and Development: Perspectives from the South, Bellagio Study and Conference Centre. 2006. URL: <http://meme.phpwebhosting.com/~migracion/rimd/bellagio/2.pdf>.

211. Portes A. Social capital: Its origins and applications in modern sociology //Annual review of sociology. 1998. T. 24. №. 1. C. 1-24. URL: http://www.rect.muni.cz/summerschool/New_Europe/Module_3/Session%206/6_Portes_Social_Capital.pdf.

212. Portes A., Sensenbrenner J. Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action //American journal of sociology. 1993. T. 98. №. 6. C. 1320-1350. URL: http://courses.washington.edu/ppm504/Portes_EmbeddImmng.pdf.

213. Protocol on the establishment of the East African Community common market // East African Community (EAC). URL: http://www.eac.int/sites/default/files/docs/treaty_eac_amended-2006_1999.pdf.

214. Protocol on the Facilitation and Movement of Persons / SADC. URL: http://www.sadc.int/files/9513/5292/8363/Protocol_on_Facilitation_of_Movement_of_Persons2005.pdf.

215. Ratha D. The impact of remittances on economic growth and poverty reduction //Policy Brief. 2013. T. 8. №. 1. C. 1-13. URL: <http://www.tropicalconnections.co.uk/wp-content/uploads/2014/04/Remittances-PovertyReduction.pdf>.

216. Ratha D. Workers' remittances: an important and stable source of external development finance. // Global development finance. 2003. pp.157-175. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTRGDF/Resources/GDF2003-Chapter7.pdf>.

217. Ratha D., Mohapatra S. Increasing the macroeconomic impact of remittances on development //World Bank. 2007. URL: http://dilipratha.com/index_files/G8Berlin.pdf.

218. Ratha D., Mohapatra S. Revised Outlook for Remittance Flows 2009-2011, Migration and Remittances Team, Development Prospects Group. / World Bank, Washington. 2009. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/10990/480180BRI0Remi10Box338877B01PUBLIC1.pdf;sequence=1>.

219. Readiness for the Future of Production Report 2018 / World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf.

220. Refugee population by country or territory of origin (asylum) / World Bank. URL: [http://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.REFG \(/SM.POP.REFG\)](http://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.REFG (/SM.POP.REFG)).

221. Reslow N. Migration and Development? An Assessment of Recent EU Policy Initiatives // *Journal of Contemporary European Research*. 2010. T. 6. №. 1. C. 3-21. URL: <http://www.jcer.net/index.php/jcer/article/view/197>.

222. Reuveny R. Climate change-induced migration and violent conflict, *Political Geography*. 2007. V. 26. C. 656-673. URL: <http://www.csun.edu/~dtf46560/630/Misc/Reuveny-ClimateChangeMigration-2007.pdf>.

223. Revised Treaty / Economic Community of West African States (ECOWAS). URL: <http://www.ecowas.int/wp-content/uploads/2015/01/Revised-treaty.pdf>.

224. Richard H. Adams Jr. Remittances, Poverty, and Investment in Guatemala // *International Migration, Remittances, And The Brain Drain* / Edited by Ç. Özden and M. Schiff. The World Bank. 2006. №. 33988. C. 53-80, URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6929/339880rev.pdf>.

225. Riosmena F. Policy shocks: On the legal auspices of Latin American migration to the United States // *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 2010. T. 630. №. 1. C. 270-293. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3172205/pdf/nihms320451.pdf>.

226. Robinson, J. A., & Acemoglu, D. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty*. Crown Business, New York.

227. Romanchuk K., Shymanska K., Ksendzuc V. Analiza ekonomicznych czynników migracji zewnętrznej ludności Ukrainy // *Polityczno-społeczne i ekonomiczne zmiany w Europie w świetle Globalnej strategii na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej Analiza ekonomicznych czynników migracji zewnętrznej ludności Ukrainy // Globalna Strategia na rzecz Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej – wybrane aspekty i uwarunkowania*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM 2017213 s. ss. 173-185.

228. Rowshan J.F., Md. Easin. SAARC Trafficking Convention and Human Trafficking Crisis In Bangladesh: A Critical Appraisal // *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*. V. 20, C. 67-73. URL: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol20-issue12/Version-3/J0201236773.pdf>.

229. Ruist J. Refugee immigration and public finances in Sweden // University of Gothenburg, Working papers in economics. N. 613. 2015. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/38323/1/gupea_2077_38323_1.pdf.

230. SAARC Convention On Preventing And Combating Trafficking In Women And Children For Prostitution / SAARC. URL: http://saarc-sec.org/uploads/digital_library_document/9__COMBATING_TRAFFICKING.doc.

231. Sardak S. et al. Global factors which influence the directions of social development. 2017. URL: https://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/9597/PPM_2017_03cont2_Sardak.pdf.

232. Sardak S., Bilskaya O., Simakhova A. Potential of economy socialisation in the context of globalisation //Economic Annals-XXI. 2017. T. 164. URL: https://www.researchgate.net/profile/Sergii_Sardak/publication/317815419_Potential_of_economy_socialisation_in_the_context_of_globalisation/links/595fa28d0f7e9b8194f09fab/Potential-of-economy-socialisation-in-the-context-of-globalisation.pdf.

233. Sardak, S., Korneyev, M., & Dzhyndzhoian, V. (2018). Current trends in global demographic processes. *Problems and Perspectives in Management*, 16(1), 48-57. doi: 10.21511/ppm.16(1).2018.05. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-276/current-trends-in-global-demographic-processes>.

234. Sarti R., Scrinzi F. Introduction to the special issue: Men in a woman's job, male domestic workers, international migration and the globalization of care // *Men and masculinities*. 2010. T. 13. №. 1. C. 4-15, URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1097184X10382878>.

235. Sassen S. *Expelled: Humans in Capitalisms Deepening Crisis*. 2013. URL: <http://jwsr.pitt.edu/ojs/index.php/jwsr/article/viewFile/495/507>.

236. Sassen S. The global city: Introducing a concept //Brown J. *World Aff*. 2004. T. 11. C. 27. URL: https://www.os3.nl/_media/2008-2009/courses/icp/saskia_sassen_-_the_global_city.pdf.

237. Sassen S. Whose city is it? Globalization and the formation of new claims //Public Culture. 1996. T. 8. C. 205-224. URL: <http://www.asu.edu/courses/pos445/Sassen--Whose%20city%20is%20it%3F.pdf>.

238. Sassen S. Women's Burden: Counter-geographies of Globalization and the Feminization of Survival //Journal of international affairs. 2000. C. 503-524. URL: <http://www.columbia.edu/~sjs2/PDFs/womensburden.2000.pdf>.

239. Schachter J.P. Data assessment of labour migration statistics in the SADC region: South Africa, Zambia, Zimbabwe // International Organization for Migration (IOM). 2009. URL: <https://southafrica.iom.int/system/files/drupal-private/LabourMigrationpublication.pdf>.

240. Scrinzi F. Masculinities and the international division of care: Migrant male domestic workers in Italy and France // Men and Masculinities. 2010. T. 13. №. 1. C. 44-64, URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1097184X10382880>.

241. Sembajwe I. Maximizing the Benefits of International Migration in Africa: The need for Human and Institutional Capacity Building. // Africa's Sustainable Development Bulletin. 2006. N. 37. URL: www.uneca.org/Portals/3/documents/ASDB2006.pdf.

242. Servent A.R. Setting priorities: functional and substantive dimensions of irregular immigration and data protection under co-decision // Journal of contemporary European research. 2009. T. 5. №. 2. C. 225-242. URL: <http://www.jcer.myzen.co.uk/index.php/jcer/article/view/177/150>.

243. Shymanska K. Links between the economic cycle stages in origin country and migrants' adaptation process in the destination country // International Scientific Conference From the Baltic to the Black Sea: the Formation of Modern Economic Area: Conference Proceedings, August 19th, 2017. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 196 p. P. 26-29.

244. Shymanska K. Migration flows and the human resources redistribution ties in the conditions of geoeconomic transformations // International scientific conference The global competitive environment: development of modern social and

economic systems, April 21, 2017. Chisinau, Republic of Moldova : Baltija Publishing. 176 pages. C. 9-11.

245. Shymanska K. Overview of research issues transformation on international migration // International Scientific Conference “The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise”. Proceeding of the Conference (December 16th, 2016, Lisbon). pp. 50-53.

246. Shymanska K. V. Migration of highly skilled workers and countries' readiness for the future // II International Scientific Conference The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility, Part I, June 29th, 2018. Lisbon, Portugal. pp. 24-26.

247. Shymanska K., Kurylo M., Karmaza O., Timchenko G. Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation // Problems and Perspectives in Management (open-access). 2017. No. 15(3). pp. 352-364. doi:10.21511/ppm.15(3-2).2017.05 (включено до Scopus).

248. Siciliano A.L. Is There a Migration Policy for Regional Integration in South America? Emerging Evidence from MERCOSUR. // Governance 9.16. 2012. URL:
https://www.academia.edu/3264163/IS_THERE_A_MIGRATION_POLICY_FOR_REGIONAL_INTEGRATION_IN_SOUTH_AMERICA_EMERGING_EVIDENCE_FROM_MERCOSUR.

249. Simanaviciene Z., Palekiene O., Khadzhyrov I. Economic Loss Estimation in the Context of Country's Economy // Economics and Business. 2014. T. 25.C. 74-78. URL:<https://eb-journals.rtu.lv/article/viewFile/eb.2014.011/510>.

250. Singh Z.D. Geoeconomics of East Asia // World Affairs. 2009. T. 13. №. 4. C. 36. URL: <http://www.mimts.org/World-Affairs-The-Journal-of-International-Issues/43-Geoeconomics-of-East-Asia.pdf>.

251. Spatafora N. Worker Remittances and Economic Development // World Economic Outlook in (April). 2005. C. 69-84. URL:
<https://www.ssrc.org/publications/view/96277541-0256-DE11-AFAC-001CC477EC70/>

252. Stark O. Rethinking the brain drain //World Development. 2004. T. 32. №. 1. C. 15-22. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/32304/1/550549544.pdf>.
253. Stark O. The migration of labor. – 1991. URL: http://demografi.bps.go.id/phpfiletree/bahan/kumpulan_tugas_mobilitas_pak_chotib/Kelompok_7/Oded_Stark_MigrationofLabor.pdf.
254. Stark O., Bloom D. E. The new economics of labor migration //The American Economic Review. 1985. T. 75. №. 2. C. 173-178. URL: http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/SummerSchool2013/readings/Kaczmarczyk_Reading%206.pdf.
255. Stark O., Lucas R.E.B. Migration, remittances, and the family //Economic development and cultural change. 1988. T. 36. №. 3. C. 465-481. URL: <http://www.journals.uchicago.edu/doi/pdfplus/10.1086/451670>.
256. Stark O., Wang Y. Inducing human capital formation: migration as a substitute for subsidies //Journal of Public Economics. 2002. T. 86. №. 1. C. 29-46. URL: <http://irihs.ihs.ac.at/1341/1/es-100.pdf>.
257. Stukalo, N., & Simakhova, A. (2018). Global parameters of social economy clustering. Problems and Perspectives in Management, 36-47. DOI: 10.21511/ppm.16(1).2018.04. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-276/global-parameters-of-social-economy-clustering>.
258. Tagliapietra S. The Geoeconomics of Sovereign Wealth Funds and Renewable Energy. European Energy Studies Series, Deventer // Claeys & Casteels. 2012. URL: <http://www.claeys-casteels.com/documents/other/articleST156461.pdf>.
259. Takle M. The Treaty of Lisbon and the European Border Control Regime // Journal of Contemporary European Research. 2012. T. 8. №. 3. URL: <http://www.jcer.net/index.php/jcer/article/view/365/348>.
260. Tasch B. These are the wealthiest countries in the world // World Economic Forum, 08/03/2017, URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/03/these-are-the-wealthiest-countries-in-the-world>.

261. Teixeira, A. A., & Queirós, A. S. (2016). Economic growth, human capital and structural change: A dynamic panel data analysis. *Research policy*, 45(8), 1636-1648. doi:10.1016/j.respol.2016.04.006 URL: https://www.researchgate.net/profile/Aurora_Teixeira/publication/302479335_Economic_growth_human_capital_and_structural_change_A_dynamic_panel_data_analysis/links/59e31ccbaca2724cbfe364aa/Economic-growth-human-capital-and-structural-change-A-dynamic-panel-data-analysis.pdf.
262. Terrorism & Political Violence Risk Map 2016: Aon's guide to Terrorism & Political Violence risk / Aon Risk Solutions, Global Broking Centre, URL: www.aon.com/terrorismmap/aon-terrorism-risk-map-overview-rev-07-05-2016.pdf.
263. The Atlas of Social Protection: Indicators of Resilience and Equity / World Bank. URL: http://databank.worldbank.org/data/download/ASPIRE_excel.zip.
264. The Economist Intelligence Unit's Democracy Index. URL: <https://infographics.economist.com/2018/DemocracyIndex/>.
265. The Global Risks Report 2018 / World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2018>.
266. The legatum prosperity index™ 2017 / Pathways from Poverty to Prosperity. URL: <https://www.prosperity.com/rankings>.
267. The Logistics Performance Index // World Bank. URL: https://lpi.worldbank.org/sites/default/files/International_LPI_from_2007_to_2016.xlsx.
268. The most anti-immigrant countries in Europe / Statista, URL: <https://www.statista.com/chart/7127/the-most-anti-immigrant-countries-in-europe/>.
269. The top countries for highly educated migrants / STATISTA, URL: <https://www.statista.com/chart/4015/the-top-countries-for-highly-educated-migrants/>.
270. The Treaty for the Establishment of the East African Community / EAC. URL: http://www.eac.int/sites/default/files/docs/treaty_eac_amended-2006_1999.pdf.
271. Third country nationals found to be illegally present - annual data (rounded) / Eurostat. URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/migr_eipre.
272. Thomas W.I., Znaniecki F. The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group. // V. 1. Primary Group Organization. Boston: Richard G.

Badger, The Gorham Press. 1918. URL: https://archive.org/stream/polishpeasantine01thomuoft/polishpeasantine01thomuoft_djvu.txt.

273. Todaro M. P. Internal Migration, Urban Population Growth, and Unemployment in Developing Nations: Issues and Controversies. – Population Council, 1978. URL: <http://www.jed.or.kr/full-text/5-1/1.pdf>.

274. Todaro M. P. Migration and economic development: a review of theory, evidence, methodology and research priorities. 1976. URL: <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/123456789/791/op18-319138.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

275. Tomohara A. Effectively Opening Labor and Capital Markets: The interplay among foreign direct investment, trade, and immigration. – Research Institute of Economy, Trade and Industry (RIETI), 2015.

276. Trends in International Migrant Stock: The 2015 Revision / United Nations. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/data/UN_MigrantStockByAge_2015.xlsx.

277. Tuccio M. Determinants of Intra-ASEAN Migration. // Asian Development Review. 2017. URL: http://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/ADEV_a_00084.

278. Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>.

279. UNHCR Statistical Yearbook 2017, 17th edition / UNHCR. URL: <http://www.unhcr.org/statistics/mid2017stats.zip>.

280. Vandegrift D. Global Restructuring, the Tourism Industry, and Women Workers in Caribbean Costa Rica // Gender & Society. 2008. V. 22. C. 778-798, URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0891243208324999>.

281. Wanjuu, L. Z., & le Roux, P. (2017). Economic institutions and economic growth: Empirical evidence from the Economic Community of West African States. South African Journal of Economic and Management Sciences, 20(1), 1-10. DOI: 10.4102/sajems.v20i1.1607 URL: <https://sajems.org/index.php/sajems/article/download/1607/1002>.

282. Warnes T., Williams A. Older migrants in Europe: an innovative focus for migration studies // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. V.32(8). C. 1257-81. URL: <http://epubs.surrey.ac.uk/59950/2/Warnes%20and%20Williams%20JEMS.pdf>.
283. Who's Taking Their Fair Share Of Syrian Refugees? / Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/7270/whos-taking-their-fair-share-of-syrian-refugees/>.
284. Williams V. An overview of migration in the SADC region. // *Seminar on Regional Integration, Migration and Poverty*. Pretoria. Vol. 25. 2002. URL: <http://sarpn.octopus.co.za/documents/d0001212/williams/williams.pdf>.
285. Wise R.D. Migration and imperialism: the Mexican workforce in the context of NAFTA. // *Latin American Perspectives* 33.2 2006:p. 33-45.
286. Women, Peace and Security Index 2017-18 / Georgetown University's Institute for Women, Peace and Security. URL: <https://giwps.georgetown.edu/the-index/chapters/>.
287. World Fertility Data 2015 / United Nations. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/dataset/fertility/wfd2015/metadata_world-fertility-data-2015.pdf.
288. Yang D., Martínez C. A. Remittances and Poverty in Migrants' Home Areas: Evidence from the Philippines // *International Migration, Remittances, And The Brain Drain* / Edited by Ç. Özden and M. Schiff. – The World Bank. 2006. №. 33988. C. 81-122, URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6929/339880rev.pdf>.
289. Zenou Y. Search, migration, and urban land use: The case of transportation policies // *Journal of Development Economics*. 2011. Т. 96. №. 2. С. 174-187. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/51747/1/668652349.pdf>.
290. Агапова И.И. Институциональная экономика. Экономист, 2006.
291. Алешковский И.А., Ионцев В.А. Тенденции международной миграции в глобализирующемся мире. // *Век глобализации*. 2008. № 2. С. 77–87. URL: http://www.socionauki.ru/journal/files/vg/2008_2/migraciya.pdf.
292. Алиева Н.Р. Геоэкономика как эффективная модель борьбы за ресурсы и выживание в современном мире // *Архивариус*. 2016. Т. 1. №. 4. С. 22-27.

293. Ананьев С.А. Историография миграционных процессов России (конец XX - начало XXI века) // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота. 2012. № 1(15): в 2-х ч. Ч. II. С. 17-20. URL: www.gramota.net/materials/3/2012/1-2/3.htm.
294. Батурин Л.М. Экономическая дипломатия в мировой политике: история и современность // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки. 2014. Т. 14. №. 3.
295. Белоусов В.М., Лубский А.В. Геоэкономическая парадигма научных исследований / Terra Economicus. 2013. Т. 11. №. 4-3.
296. Беляченко М.А. Векторы глобализации мировой хозяйственной системы // Ученые Записки Санкт-Петербургского Имени В.Б. Бобкова Филиала Российской Таможенной Академии. 2015. С. 59-65. № 2.
297. Білорус О. Г. Глобальна структурна криза та трансформації фінансової світ-системи // Фінанси України. 2014. № 4. С. 32-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2014_4_4.
298. Білорус О. Г. Транзитивні країни у світосистемі постіндустріального глобалізму (Частина 1) [Електронний ресурс] / О. Г. Білорус // Економічний часопис-XXI. - 2013. - № 7-8(1). - С. 3-6. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_7-8\(1\)_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_7-8(1)_2).
299. Білорус О. Г. Транзитивні країни у світосистемі постіндустріального глобалізму (Частина 2) [Електронний ресурс] / О. Г. Білорус // Економічний часопис-XXI. - 2013. - № 9-10(1). - С. 3-6. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_9-10\(1\)_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_9-10(1)_2).
300. Білорус О. Глобалістика — нова синтетична наука [Електронний ресурс] / О. Білорус, В. Власов // Вісник Національної академії наук України. - 2010. - № 3. - С. 17-26. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2010_3_3.
301. Біль М.М. Проблеми формування і розвитку інфраструктури територіальних міграційних систем // Регіональна економіка. 2014. №. 2. С. 66-73.

302. Боброва А. Социально-политическое влияние трудовой миграции в Беларуси: Научно-исследовательский отчет 2012/16/ КАРИМ ВостоК. 2012. URL: <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RU-16.pdf>.

303. Борщевський В. В., Куцаб-Бонк К. Соціально-економічна конвергенція людського потенціалу в контексті розвитку транскордонного регіону // Регіональна економіка. 2016. №. 2. С. 174-180. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/regek_2016_2_23.pdf.

304. Бохан А.В. Міжнародна екологічна безпека та міграційні детермінанти прояву експансії // Економіка та держава. 2010. № 5. С. 17-19. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_5_7.

305. Брич В. Шляхи вдосконалення регулювання зовнішньої трудової міграції населення // Україна: аспекти праці. 2010. № 4. С. 28-30.

306. Ваврищук Н.Г. Міжнародна міграція робочої сили в контексті розширення Європейського Союзу : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.02 / Наталія Георгіївна Ваврищук. Київ, Б.В. 2007. 20 с.

307. Вдовина Э. Л., Круглова А. В. Оценка миграционной привлекательности депрессивных регионов Средней России //Известия Пензенского государственного педагогического университета им. ВГ Белинского. 2009. №. 18.

308. Ветринський І. Розвиток України в контексті глобальних геополітичних та гео економічних трансформацій // Гілея: науковий вісник. 2013. №. 79. С. 270-273.

309. Відякіна М.М. Трансформація міграційної політики країн Західної Європи в умовах розширення ЄС: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02 / М.М.Відякіна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2009. 21 с.

310. Володько В.В., Ровенчак О.А. Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів // Вісник Львів. ун-ту. Сер. соціол. 2008. Вип. 2. С. 182–210. URL: <http://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/1830-4000-1-PB-1.pdf>.

311. Гайдуцький А.П. Гносеологія ідентифікації грошових переказів мігрантів як різновид капіталу // Економіка та держава. 2009. № 2. С. 10-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_2_5.

312. Гайдуцький А.П. Грошові трансферти мігрантів у системі міжнародного ринку капіталу: автореф. дис.д-ра екон. наук : 08.00.02 / А.П. Гайдуцький ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К. 2010. 32 с.

313. Гайдуцький А.П. Економічні відносини у процесі інвестування колективних трансфертів міграційного капіталу на цілі соціального розвитку // Фінанси України. 2007. № 3. С. 50-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2007_3_6.

314. Гайдуцький А.П. Економічні та соціальні передумови міжнародної міграції населення // Економіка та держава. 2011. № 7. С. 7-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_7_4.

315. Гайдуцький А.П. Контрциклічна й антикризова природа формування та функціонування міграційного капіталу // Фінанси України. 2009. № 8. С. 51-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_8_6.

316. Гайдуцький А.П. Макроекономічна оцінка грошових переказів як складової частини міжнародного ринку капіталу // Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 12. С. 13-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_12_6.

317. Гайдуцький А.П. Роль і значення міграційного капіталу у забезпеченні макроекономічної стабільності та соціального розвитку України // Економіка та держава. 2011. № 10. С. 9-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_10_4.

318. Галушка З. І., Дучинська Н. І. Статеві нерівності в Україні: економічний аспект // Науковий Вісник. 2014. С. 10. URL: http://new.econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/07/nv_681.pdf#page=10.

319. Гальчинський Л.Ю., Луговець В.В. Факторний аналіз ринку програмного забезпечення України // Бізнес Інформ. 2016. № 6. С. 155-159 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_6_25.

320. Ганта В. Ищущие убежища, беженцы и вынужденные переселенцы в Молдове / КАРИМ-Восток–Консорциум прикладных исследований по

международной миграции. Пояснительная записка 13/121, 2013. URL: www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-121.pdf.

321. Геворгян В. Социально-политическое влияние трудовой миграции на Республику Армения (РА): Научно-исследовательский отчет 2012/33/ КАРИМ ВостоК. 2012. URL: <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RU-33.pdf>.

322. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна: монографія /М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко, В. Г. Андрійчук, І. К. Бистряков, В.С. Будкін та ін.. Київ: Видавничий Центр «Академія», 2010. 323 с.

323. Герасименко Г.В. Статеві аспекти трудових міграцій населення України // Демографія та соціальна економіка. 2006. № 1. С. 46-54. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11655/04-Gerasumenko.pdf>.

324. Гнатюк Т. «Brain Gain» для України: чи можливо залучити висококваліфікованих мігрантів на сучасному етапі? // Brain Drain – Brain Gain: світовий контекст та українські реалії: Збірник доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції, 8 жовтня 2014 р. Львів. Видавництво Львівської політехніки. 2014. С. 98-105.

325. Гнатюк Т.О. «Міграція та розвиток» у міжнародному дискурсі: еволюція поглядів // Наукові праці : науково-методичний журнал. Вип. 248. Т. 260. Політологія. Миколаїв. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. С. 7-11.

326. Гнатюк Т.О. Місцевий прикордонний рух між Україною і країнами-членами ЄС: наслідки впровадження // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. Політологія. 2012. Т. 204. Вип. 192. С. 108-111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2012_204_192_25.

327. Голубник О.Р. Економіко-математичне моделювання трудової міграції населення України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.11 / О.Р. Голубник. Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Л. 2010. 20 с.

328. Гончарова С.Ю., Семенченко А.В. Концепція стратифікації в умовах трансформації українського суспільства // Вісник НТУ «ХПІ». 2014. № 45 (1088). С. 157-163.

329. Горбачова І. Інституційні регулятори зовнішньої міграційної політики України // Україна: аспекти праці. 2014. № 4. С. 46-51.
330. Грабовецький, Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання : монографія / Б.Є. Грабовецький. Вінниця : ВНТУ, 2010. 171 с.
331. Грущинська Н.М. Геоекономічна стратегія в умовах міжнародної конкуренції // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. №. 9. С. 30-33.
332. Грущинська Н.М. Економічна дипломатія в сучасних геоекономічних процесах формування світового порядку // Академічний огляд. 2014. № 2. С. 110-116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2014_2_16.
333. Гуменюк Ю.П. Ієрархія потреб у системі міжнародної трудової міграції // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 769. С. 362-372. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_769_54.
334. Гуменюк Ю.П. Трудова міграція в системі тектонічних зсувів світової економіки: дис. д-ра екон. наук : 08.00.02 / Юрій Петрович Гуменюк. Тернопіль. ТНЕУ. 2014.494 с.
335. Гуськова И.В., Лаврентьева М.А. Миграционная привлекательность Приволжского федерального округа // Региональная экономика: теория и практика. 2014. №. 5. С. 20-25.
336. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України / Г.В. Герасименко, О.В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. 2006. № 1. С. 46-54. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11655/04-Gerasumenko.pdf?sequence=1>.
337. Де хочуть жити українці? / Соціологічна група «Рейтинг» (Rating Group Ukraine). 2018
URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_032018_lifeabroad.pdf
99.

338. Деркач М. І. Особливості формування спільного імміграційного законодавства Європейського Союзу // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2013. №. 21, вип. 23 (1). С. 89-93. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/viewFile/459/479>.
339. Динаміка суми заборгованості із виплати заробітної плати. // URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dsz_u_U.html.
340. Директива ЄС 2001/55/ЄС // УВКБ ООН в Україні. URL: http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/Council%20Directive%202001_55EC_1.pdf.
341. Довга В. Зовнішня трудова міграція – важливий чинник, що послаблює трудовий потенціал України / В. Довга // Вісник Львівського університету. 2009. Вип. 41. С. 165-168.
342. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015р. // GfK Ukraine для Міжнародної Організації з Міграції URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf.
343. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2017р. // GfK Ukraine для Міжнародної Організації з Міграції URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_eng.pdf.
344. Дугінець Г.В., Реліна І.Є. Вплив міжнародних міграційних процесів на економічний розвиток України // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2015. №. 30. С. 191-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2015_30_26.
345. Дугінець Г.В., Реліна І.Є. Демографічний та кадровий вимір міжнародних міграційних процесів в Україні // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. 2015. Т. 23. №. 4. С. 49-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2015_23_4_9.
346. Дудин М.Н. Особенности современных интеграционных процессов в условиях формирования новой геоэкономической структуры мира // Современная Наука. Серія: Економіка. Економічні науки. 2015. С. 35-38.

347. Дучинська Н. І. Розподіл доходів: ринкова ефективність та соціальна справедливість / Н. І. Дучинська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2015. - Вип. 14. - С. 254-257. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_14_59.

348. Еганян Р. Беженцы, вынужденные переселенцы и ищущие убежище в Армении / КАРИМ-Восток–Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка 13/138. URL: www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-138.pdf.

349. Еганян Р. Влияние трудовой миграции на демографическую ситуацию Армении: Научно-исследовательский отчет 12/27 / КАРИМ Восток. 2012. URL: <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RU-27.pdf>.

350. Еганян Р. Демографические и экономические рамки циркулярной миграции в Армении: Пояснительная записка 2012/99/ КАРИМ Восток. 2012. URL: http://www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2012-99.pdf.

351. Ермаков А.С., Ермаков Д.С. Что такое устойчивое развитие // «Химия и жизнь» №11, 2012. URL: http://elementy.ru/nauchno-populyarnaya_biblioteka/431824/Chto_takoe_ustoychivoe_razvitiie.

352. Євдокимов В.В., Шиманська К.В. Міграція біженців як фактор перерозподілу людських ресурсів у світі: проблеми розвитку економіки в умовах конфлікту // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2017. № 2(80). С. 142-149.

353. Євдокимов В.В., Шиманська К.В. Стан та нормативно-правове регулювання міграції біженців та шукачів притулку у ЄС як інституційний базис управління міжнародними міграціями // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2017. № 3(38). С. 55-60.

354. Євдокимов В.В., Шиманська К.В. Формалізація впливу політико-безпекових детермінантів на міграційну привабливість країни // Економічний простір: Збірник наукових праць. №133. Дніпро: ПДАБА, 2018. С. 14-26.

355. Єщенко П. Арсенко А. Відновлення економічного зростання – пріоритет номер один у світі та в Україні // Економіка України. 2012. № 1. С. 36-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_1_5.
356. Єщенко П. С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки // Економіка України. 2013. № 10. С. 4–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2013_10_2.
357. Єщенко П. С. Як подолати системні витрати неоліберального реформування економіки // Економіка України. 2015. № 1. С. 26-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_1_3.
358. Заблоцька Р.О., Шовкопляс О.В. Порівняльні переваги слаборозвинутих країн світу в міжнародній торгівлі послугами за Способом 4 // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 101(2). С. 46-52. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_101\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_101(2)_8).
359. Закон України “Про Державний бюджет України на 2018 рік” від 13 грудня 2017 р. 2246-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
360. Заремба Г.Р. Зовнішня міграція українців. Стан дослідження // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2014. Вип. 62. С. 39-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2014_62_7.
361. Звірід Н. В. Статистична оцінка інтенсивності міграції робочої сили (на прикладі Західного регіону України): автореф. дис. канд. екон. наук. 08.00.10 / Н. В. Звірід. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. 2011. 20 с.
362. Зілгалов В. Торговля людьми в Україні зростає – представник МОМ // Радіо Свобода. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25023343.html>.
363. Зовнішня трудова міграція населення України // Український центр соціальних реформ, Державний комітет статистики України. Київ. 2009. 120 с. URL: http://www.kiev-dialogue.org/fileadmin/user_upload/KG_8_2012/Foreign_labor_Migration_of_Ukr.pdf.
364. Зурабишвили Т. Динамика денежных переводов в Грузии: Пояснительная записка 12/08/ КАРИМ Восток. 2012. URL: http://www.carim-east.eu/media/sociopol_module/Explanatory%20Notes%20Georgia1%20-%2008.pdf.

365. Ивахнюк И.В. Развитие миграционной теории в условиях глобализации. Часть 1 // Век глобализации: исследование соврем. глоб. процессов. М. Издательство «Учитель». 2015. № 1(15). С. 36-51. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-migratsionnoy-teorii-v-usloviyah-globalizatsii.pdf>.

366. Івасечко О. АСЕАН та ЄС у порівнянні: геоекономічний та інституційний аспекти // Humanitarian vision. 2015. Vol. 1. Num. 2. С. 27-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2015_1_2_7.

367. Індеси споживчих цін на товари та послуги у 2002-2015 рр. // Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

368. Індиченко І.В. Міграційна політика України як складник зовнішньоекономічної стратегії: національний і міжнародний аспекти // Сучасні питання економіки і права. 2011. Вип. 2. С. 50-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sper_2011_2_12.

369. Казакбаев Р.Х., Зубова Э.Р. Миграционная привлекательность российских регионов как один из факторов социального воспроизводства человеческого капитала // Российское предпринимательство. 2011. №6-1. С. 44-47 URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/migratsionnaya-privlekatelnost-rossiyskih-regionov-kak-odin-iz-faktorov-sotsialnogo-voisproizvodstva-chelovecheskogo-kapitala>.

370. Казакова А.В. Миграционный коридор: понятие, тенденции, риски // Молодой ученый. 2015. №20. С. 403-405. URL: <https://moluch.ru/archive/100/pdf/181/>.

371. Кальченко Т.В., Остапюк А.О. Проблеми визначення стратегічних країнових інтересів на геоекономічному атласі світу//Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета.– Выпуск 44. Экономические науки. - Симферополь:НИЦ КИПУ, 2014. – С. 77-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VzKipu_2014_44_21.

372. Касьянова М.М. Основні чинники та соціальний склад трудової міграції населення України (1991 – 2011 рр.) // Наука. Релігія. Суспільство. 2013. № 3. С. 14-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2013_3_5.

373. Кельник А.В. Миграционная привлекательность региона: показатели и особенности оценки // Веснік полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя D, Эканамічныя і юрыдычныя навукі. 2008. С. 41-46.

374. Кизима І.С. Чинники зовнішньої трудової міграції населення України // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. Кіровоград. КНТУ. 2009. Вип. 15. С. 365-369.

375. Кислицина О.В. Міжнародна трудова міграція в умовах глобалізації: дис. канд. екон. наук.: 08.00.02 / О. В. Кислицина. Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк. 2011. 214 с.

376. Кібальник Л.О. Основні напрями геоекономічних трансформацій в умовах світових фінансових криз // Міжнародні відносини Серія "Економічні науки". 2014. №. 4.

377. Кібальник Л.О. Регіональні механізми адаптації до геоекономічних змін // Регіональна бізнес-економіка та управління. 2013. № 4. С. 9-17. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rbetu_2013_4_4.

378. Кіктенко В.О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 р.) // Вісник Національної академії наук України. 2017. №. 4. С. 42-60.

379. Козлова Е.В. Современные факторы динамики международной трудовой миграции и миграционной привлекательности стран // оБизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. 2014. №. 2. С. 135-141.

380. Корчевська Л.О. Інтеграція України до світового ринку праці через використання трудового потенціалу: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.05.01 / Л.О. Корчевська ; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2006. 20 с.

381. Кочергіна Н. Міжнародна міграція робочої сили та її вплив на державну міграційну політику України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2009. Вип. 109. С. 23-27.

382. Кочетов Э.Г. Brexit, далее везде: Судьба Интеграционных Группировок-Уход в Другие Координаты //Известия Волгоградского

государственного технического университета. 2016. №. 16. С. 8-13. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/brexit-dalee-vezde-sudba-integratsionnyh-gruppirovok-uhod-v-drugie-koordinaty-1.pdf>.

383. Кочетов Э.Г. Глобальная трансформация мира экономики: реальные проявления и новые возможности URL: <http://bseu.by:8080/bitstream/edoc/5564/1/Kochetov%20E.%20Global%27naya%20transformatsiya%20mira.pdf>.

384. Кривоглава М.З. Центральна Азія у сучасній системі міжнародних відносин: геополітичне та геоекономічне становище // Нова парадигма. 2012. Вип. 112. С. 134-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2012_112_18.

385. Куревіна І.О. Конкурентоспроможність людського капіталу України в умовах міжнародної трудової міграції: автореф. дис. канд. екон. наук.: 08.00.02 / І.О. Куревіна. НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. К. 2008. 20 с.

386. Курунова Ю.О. Аналіз економічних та соціальних чинників зовнішньої міграції України // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Сер.: Економічні науки. 2012. Т. 15. № 2. С. 119-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VMSU_econ_2012_15_2_20.

387. Курунова Ю.О. Міжнародна міграція робочої сили як чинник економічного розвитку країн (на прикладі міграційних потоків між ЄС і Україною) : автореф. дис. канд. екон. наук.: 08.00.02 / Ю. О. Курунова. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2015. 20 с.

388. Лапшина І.А. Міжнародна міграція робочої сили: український аспект (за матеріалами західних областей України): дис. канд. екон. наук: 08.05.01 / Лапшина Ірина Анатоліївна. Центральна спілка споживчих товариств України, Львівська комерційна академія. Л. 2002. С. 161-175.

389. Ластовецька Р.О. Механізми впливу грошових переказів на економіку країни- донора та країни-реципієнта: дис. канд. екон. наук: спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини / Р.О. Ластовецька. Львів, 2016. 251 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/dis_lastovetska.pdf.

390. Лачинский С.С. Опыт типологии геоэкономических рисков // География и природные ресурсы. 2013. № 2. С. 15-22. URL: <http://www.izdatgeo.ru/pdf/gipr/2013-2/15.pdf>.
391. Лук'яненко Д. Г. Интеллектуальный контекст процесів глобалізації // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2015. Вип. 22(3). С. 73-78. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2015_22\(3\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2015_22(3)_9).
392. Лук'яненко Д. Г., Галахова Т. О. Феномен креативізації глобальної економіки і менеджменту // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. №. 23 (3). С. 12-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23%283%29_4.
393. Лук'яненко Д. Стратегії глобального управління [Електронний ресурс] / Д. Лук'яненко, К. Тимур // Міжнародна економічна політика. - 2008. - Вип. 1-2. - С. 5-43. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2008_1-2_3.
394. Ляшенко Є.О. Геополітичні фактори міжнародної міграції населення на початку ХХІ сторіччя // Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 53. С. 201-209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_53_26.
395. Мазурок П.П., Одягайло Б.М., Куліщов О.М. Глобальна економіка // Львів. «Магнолія 2006». 2009. 208 с.
396. Майданік І.П. Місце інфраструктурних факторів у системі наукових знань про міжнародні міграції населення // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. Вип. 3. С. 109-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2013_3_13.
397. Майданік І.П. Проблеми регулювання та координації трудових міграційних процесів // Демографія та соціальна економіка. 2005. № 2. С. 86-92.
398. Майданік І.П. Сільська молодь як особлива категорія учасників трудових міграцій // Український соціум. Науковий журнал. 2005. N 5/6. С. 150-155.
399. Макогон Ю.В. Малый бизнес в Украине в условиях глобализации мировой экономики [Електронний ресурс] / Ю. В. Макогон // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний

інститут". 2013. № 10. С. 94-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2013_10_17.

400. Макогон Ю.В. Підвищення конкурентоспроможності України через інноваційну модель розвитку економіки [Електронний ресурс] / Ю. В. Макогон, Т. І. Ніколенко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. - 2011. - Вип. 2. - С. 64-70. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ek_2011_2_11.

401. Макогон Ю.В., Медведкин Т.С. Международный трансфер знаний в условиях глобализации мировой экономики // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Менеджмент інновацій. 2012. Т. 20, вип. 1. С. 10-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2012_20_1_4.

402. Макогон Ю.В., Медведкин Т.С. Международный трансфер знаний в условиях глобализации мировой экономики // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Менеджмент інновацій. 2012. Т. 20, вип. 1. С. 10-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2012_20_1_4.

403. Малиновська О.А. Міграція висококваліфікованих спеціалістів: виклики та пошуки політичних відповідей // Brain Drain-Brain Gain: світовий контекст та українські реалії / Нац. Ун-т «Львів. Політехніка, Міжнар. Ін-т освіти, культури та зв'язків з діаспорою. Л.: Вид-во Львів. Політехніки. 2014. С. 74-88.

404. Малиновська О.А. Інтеграція біженців в Україні: проблеми та шляхи їх подолання // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2015. Вип. 19-20. С. 5-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2015_19-20_3.

405. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: Монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. 123 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Avtoreferat/2d16a78f-a8d9-4498-b696-3c915b988abb.pdf.

406. Малиновська О.А. Міграції населення країн Центральної Європи та Балтії після розширення ЄС // Демографія та соціальна економіка. 2007. № 2. С. 56-68.

407. Малиновська О.А. Міжнародні міграції та суспільні трансформації доби глобалізації // Демографія та соціальна економіка. 2009. № 1. С. 5-19.
408. Малиновська О.А. Повернення українців в Україну як стратегічне завдання міграційної політики держави // Українознавчий альманах. 2012. Вип. 7. С. 98-101.
409. Мамедбекова М.О. Международная трудовая миграция в контексте глобализации // ФГОУ ВПО «Дагестанский государственный университет». 2009. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=12860709>.
410. Мельник Т. М. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку України / Т. М. Мельник, О. В. Лошенко // Бізнес Інформ. - 2016. - № 12. - С. 29-35. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_12_5.
411. Мельник Т. М., Вишинська Т.Л. Протидія тінізації у зовнішньоекономічному секторі України // Актуальні проблеми економіки. 2013. № 5. С. 95-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2013_5_12.
412. Минимальная зарплата (Украина) // Финансовый портал Минфин URL: <http://index.minfin.com.ua/index/salary/>.
413. Міграційний Профіль України 2011-2015 / Державна міграційна служба України. Київ. 2016. URL: <http://dmsu.gov.ua/images/files/MP2015.pdf>.
414. Міграційний рух населення у 2015 році / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ds/mr/mr_u/mr1215_u.html.
415. Міграційний рух населення у 2016 році / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/mr/xls/mr1216_u.zip.
416. Міграція в Україні: факти та цифри (2016 р.) / Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.
417. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні / Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні. Київ. 2016.

URL:

http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.

418. Міжнародна міграція [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак ; Дніпропетровський національний ун-т. Факультет міжнародної економіки. - Д. : Вид-во ДНУ, 2008. - 352 с.

419. Міжнародна термінологія у сфері міграції : українсько-англійський тлумачний словник // Міжнародна організація з міграції. URL : http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_migration_glossary_color.pdf.

420. Мостахова Т.С., Туманова Д.В. Миграционная привлекательность региона (на примере республики Саха (Якутия) // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2009. №. 13. С. 18-23.

421. Мостова І.О. Сучасні тенденції міграційної активності молоді в Україні // Економічна та соціальна географія: наук. зб. 2014. № 2 (70). С. 100-106.

422. Мотрич Е.Л. Миграционные процессы в социально-экономическом развитии Дальнего Востока // Проблемы прогнозирования. 2015. №. 5. С. 108-118.

423. Мошняга В. Молдавская нелегальная миграция в Европейский Союз: Пояснительная записка 13/84/ КАРИМ Восток. 2013. URL: http://www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Note_2013-84.pdf.

424. Мошняга В. Просители убежища, беженцы и вынужденно перемещенные лица в Молдове: проблемы признания, социальной защиты и интеграции 2013/102/ КАРИМ-Восток–Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка. 2013. URL: www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-102.pdf.

425. Населення України за 2014 рік / Державна служба статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/12/naselen_2014pdf.zip.

426. Населення України. Трудова еміграція в Україні // Е.М. Лібанова, О.В. Позняк, О.А. Малиновська та ін. ; за ред. Е.М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 233 с.

427. Неклюдова Н.П. Научно-методические подходы к исследованию международной миграции // Журнал экономической теории. 2010. №. 4. С. 195-198.

428. Новицький В. Є. Глобалізація: нові об'єкти й суб'єкти дослідження [Електронний ресурс] / В. Є. Новицький // Фінанси України. 2010. № 10. С. 125-126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2010_10_15.

429. Новицький В. Специфіка процесів інтернаціоналізації на сучасному етапі та геоекономічні виміри зовнішньої політики України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2008. Вип. 103. С. 4-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2008_103_3.

430. Овчиннікова О.Р. Моделі і методи для організації досліджень потенційної міграції населення: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.03.02; Технологічний ун-т Поділля. Хмельницький, 2003. 20 с.

431. Оксамитная С. Институциональная среда воспроизводства социального неравенства // Социология: теория, методы, маркетинг. 2010. № 4. URL: http://i-soc.com.ua/journal/N_Rus_2010-4.pdf.

432. Ольшевська І.П. Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах глобалізації: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.02 / І.П. Ольшевська. НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. К. 2007. 20 с.

433. Основні показники ринку праці (річні дані) / Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

434. Основні показники соціально-економічного розвитку України у 2010 р. / Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/mp/op_u/op1210_u.htm.

435. Основні показники соціально-економічного розвитку України у 2015 р. / Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/mp/op_u/op1015_u.htm.

436. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період) / Національний Банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls.

437. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют / Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво URL: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/curmetal/detail/currency?period=daily>.

438. Павлова В.О. Формування міграційної політики України в поєднанні з міжнародною трудовою міграцією // Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 72. С. 309-316.

439. Панчишин С., Сахарська О. Конкурентоспроможність робочої сили у відкритій господарській системі України // Вісник Львівського університету. 2009. Вип. 41. С. 3-7.

440. Пасічник О.А. Застосування математичних методів для аналізу чинників впливу на населення на різних стадіях міграції // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2012. № 3. Том 3. С. 209-213.

441. Пахомов Ю.Н. Контекст новых вызовов глобальных, цивилизационных, региональных и страновых перемен // URL: www.dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/19838/03-Pakhomov.pdf.

442. Пелех О.Б. Міжнародна трудова міграція (порівняльний аналіз Чеської Республіки та України): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.02 / О.Б. Пелех. НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. К. 2007. 19 с.

443. Переведенцев В.И. Методы изучения миграции населения / Наука, М. 1975. с.231.

444. Петрашко Л.П., Швед-Саная Ю.В. ASEAN та “Східноазіатська велика трійка”: стан та перспективи економічної інтеграції в сучасних умовах // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. 2011. Т. 2. №. 4. С. 163-168. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/viewFile/4628/4747>.

445. Петрова І.М. Фемінізація трудової міграції та її вплив на дисфункцію українських сімей мігрантів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. 2012. № 15. С. 101-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufn_2012_15_23.

446. Пирожков С.И., Малиновская Е.А., Хомра А.У. Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект // Совет национальной

безопасности и обороны Украины; Национальный ин-т проблем международной безопасности. К. 2003. 134 с.

447. Плющик І. А., Огородник Р. П., Дучинська Н. І. Глобалізаційні виклики та можливості для країн з перехідною економікою // Економічні інновації: Зб. наук. пр. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2015. Вип. 60, т. II. С. 88-95. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/98046>.

448. Побулавець Н.Л. Вплив грошових переказів трудових мігрантів на економіку країн // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2014. № 1. С. 115-120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2014_1_17.

449. Позняк О.В. Проблеми формування міграційної політики України в сучасних умовах // Демографія та соціальна економіка. 2009. № 1. С. 20-28. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8717/02-Poznak.pdf>.

450. Позняк О.В., Гнатюк Т.О. Державна міграційна політика та її вплив на склад населення // Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. 2014. 380 с. С. 92-108. URL: https://www.idss.org.ua/monografii/2014_lyud_rozvitok.pdf.

451. Позняк О.В. Стратегія державної політики у сфері зовнішніх трудових міграцій // Демографія та соціальна економіка. 2005. № 1. С. 118-124. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11748/13-Pozniak.pdf>.

452. Позняк О.В., Шевчук П.Є. Демографічні перспективи України до 2060 року // Демографія та соціальна економіка. 2014. № 1. С. 72-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2014_1_8.

453. Похлебаева А.В. Понятие миграции и ее классификация // Журнал международного права и международных отношений. 2005. № 3. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/27601/1/2005_3_JILIR_pokhlebayeva_r.pdf.

454. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология // Учебное пособие. Стандарт третьего поколения. Издательский дом «Питер», 2011. 336 с.

URL: http://www.al24.ru/wp-content/uploads/2014/09/%D0%BF%D0%BE%D1%87_1.pdf.

455. Приймак В., Голубник О., Шинкар Н. Міграційна привабливість регіонів України // Україна: аспекти праці. 2007. № 1. С. 19-24.

456. Приб К.А., Гуткевич С.О. Чинники міжнародних міграційних процесів // Ринок праці та зайнятість населення. 2016. № 2. С. 12-17.

457. Протидія торгівлі людьми: Україна (станом на 2018 р.) // Міжнародна організація з міграції (МОМ) URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_vot_statistics_ukdec2018.doc.

458. Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р., ратифікований Законом України N 1433-IV від 04.02.2004 р. // Верховна Рада України URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_790.

459. Пуригіна О. Г., Сардак С. Е. Міжнародна міграція: навч. посіб / Д.: Вид-во ДНУ. 2008. 352 с.

460. Пухова М.М., Дорошина И.П., Ходжаева И.Г. Теоретические основы миграции // ТДР. 2013. №6-2. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-migratsii>.

461. Регламент (ЕО) № 862/2007 на Европейския парламент и на Съвета от 11 юли 2007 година относно статистиката на Общността за миграцията и международната закрила и за отмяна на Регламент (ЕИО) № 311/76 на Съвета относно изготвяне на статистика за чуждестранните работници // Офіційний вісник Європейського Союзу. URL : <http://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/862/oj>.

462. Риндзак О.Т. Чинники еміграції та проблеми інтеграції українських мігрантів за кордоном // ScienceRise. 2014. № 2. С. 138-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2014_2_25.

463. Рісна Р.Р., Бараняк І.Є. Соціально-демографічний профіль Львівської області у фокусі трудореєміграційних перспектив // Науковий вісник НЛТУ України. 2016. №. 6. С. 126-131.

464. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять // Політичний менеджмент. 2006. № 2. С. 127-139.

465. Романчук К.В., Шиманська К.В. Еміграція населення України в контексті тенденцій міжнародної міграції робочої сили: економіко-соціо-демографічний базис // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2016. № 1(75). С. 152-164.

466. Романюк М.Д. Міграції населення України за умов перехідної економіки: Методологія і практика регулювання. Львів, Світ. 1999. 292 с.

467. Романюк Т.М. Зовнішня трудова міграція як засіб підвищення життєвого рівня населення регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.07 / Т.М. Романюк ; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. К. 2009. 20 с.

468. Романюк М.Д. Міграційні детермінанти національної безпеки України: теоретико-методологічні та практичні аспекти // Демографія та соціальна економіка 2009. № 1. С. 50-60. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9047/05-Romanyk.pdf>.

469. Рубинская Э.Д. Историко-системный подход к анализу международной миграции рабочей силы в аспекте глобализации мировой экономики // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. 2013. № 4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/istoriko-sistemnyy-podhod-k-analizu-mezhdunarodnoy-migratsii-rabochey-sily-v-aspekte-globalizatsii-mirovoy-ekonomiki>.

470. Румянцев С. Беженцы и Вынужденные Переселенцы в Азербайджане: политический контекст // КАРИМ-Восток–Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка 13/114. 2013. URL: www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Note_2013-114.pdf.

471. Румянцев С. Образовательная Миграция в Контексте Идей Модернизации Азербайджана: Пояснительная записка 13/86 // КАРИМ Восток. 2013. URL: http://www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Note_2013-86.pdf.

472. Сабетова Т.В. Факторы миграционной привлекательности стран и регионов // Образование, наука и производство. 2014. №. 4 (9). С. 36-40.

473. Садова У.Я., Семів Л.К., Махонюк О.В. Роль міграції в інтеграційних процесах соціально-гуманітарної сфери України. 2014. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29519/1/114-342-347.pdf>.

474. Садова У.Я. Міграція та її місце у гармонізації розвитку територіальних суспільних систем // Демографія та соціальна економіка 2009. № 1. С. 29-36. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9049/03-Sadova.pdf>.

475. Сардак С. Е. Сучасна проблематика міжнародного руху людських ресурсів: міграція, туризм, транзитно-професійні переміщення, віртуальний міжнародний рух / С. Е. Сардак // Інвестиції: практика та досвід. - 2015. - № 15. - С. 11-14. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_15_4.

476. Сардак С. Е., Самойленко А. А. Особенности формирования региональной политики регулирования международной миграции //Modern Economics 2017. №5 С. 101-110 URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2561/1/sardak.pdf>.

477. Сардак С. Е. Глобальна регуляторна система розвитку людських ресурсів : дис... д-ра ек. наук : 08.00.02 / Сардак Сергій Едуардович ; ДНУ ім. О.Гончара. Д., 2013. 586 с.

478. Сардак С. Е. Перспективи соціально-економічного розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації // Актуальні проблеми економіки. 2011. № 9. С. 217-225.

479. Симанавичене Ж., Гіжене В., Хаджинов І. В. Влияние человеческого капитала на конкурентоспособность регионов //Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2013. Т. 1. №. 1. С. 211-215. URL:<http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/viewFile/16001/13609>.

480. Сирочук Н.А. Міжнародна трудова міграція українців до країн Європейського союзу: фактори впливу// Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2014. № 11. С. 110-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2014_11_20.

481. Сирочук Н.А. Міжнародна трудова міграція українців до країн Європейського союзу: фактори впливу// Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2014. № 11. С. 110-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2014_11_20.
482. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості. Статистичні таблиці та графічні матеріали // Офіційний веб-сайт Державної служби зайнятості. URL:<http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350793>.
483. Сіденко В.Р. Регулювання платіжного балансу країни в умовах глобальної нестабільності // Економіка і прогнозування. 2014. №. 3. С. 7-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2014_3_3.
484. Сіденко В.Р. Тенденції становлення та розвитку системи глобального управління економікою // Actual problems of international relations. 2014. Т. 1. №. 110. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/849/804>.
485. Стаканов Р.Д. Вплив трудової еміграції на макроекономічний розвиток України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Р.Д. Стаканов ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. К., 2010. 20 с.
486. Стасюк М.О. Міжнародна трудова міграція на сучасному етапі ринкової трансформації економіки України: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / М.О. Стасюк ; Укр. акад. зовніш. торгівлі. К. 2004. 23 с.
487. Статеві аспекти трудових міграцій населення України / Г.В. Герасименко, О.В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. 2006. № 1. С. 46-54. URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11655/04-Gerasumenko.pdf>.
488. Столярчук Я. М. Глобальні інститути регулювання нерівномірності соціального розвитку країн світу. // Вчені записки 2009. вип. 11. С. 264-276.
489. Столярчук Я. М. и др. Глобальна соціальна нерівність як ключова проблема реалізації цілей розвитку тисячоліття. – 2014. С. 42-53.
490. Столярчук Я. М. Ключові напрями глобальної трансформації міжнародних економічних відносин. – 2017. С. 49-53.

491. Тараненко І. В. Аналіз еколого-економічних аспектів міжнародної конкурентоспроможності країн //Економічний простір. 2014. №. 92. С. 69-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_92_9.pdf.

492. Тараненко І. В. Моделювання впливу інноваційного потенціалу на конкурентоспроможність країн в глобальному середовищі //Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2013. №. 114 (2). С. 121-131. URL:<http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/66/49>.

493. Тараненко І. В. Модифікація глобалізаційно-інноваційної моделі світової економіки на засадах сталого розвитку: нові виміри конкурентоспроможності //Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки. 2013. №. 1. С. 172–185. URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ever_2013_1_27.pdf.

494. Таточенко А.Л., Таточенко И.М. Исследование процессов внутренней миграции в РФ: о влиянии количества вузов в регионе на его миграционную привлекательность // Экономика, социология и право. 2014. №. 4. С. 101-105.

495. Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати (1995-2013) / Державна служба статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/tznr/tznr_u/tznr_u_bez.htm.

496. Титаренко Л. Женская миграция на Восток и Запад: случай Беларуси: Пояснительная записка 13/92 // КАРИМ Восток. 2013. URL: http://www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-92.pdf.

497. Трудова міграція громадян України. Біла книга: моногр. / Хомра О. У., Ожеван М. А., Петрова Т. П. та ін. За ред. В. Я. Шибко; Міжнародний фонд "Відродження". Ін-т демократії та соц. процесів. Наук. вид. К., 2006. 201 с.

498. Тухашвили М. Беженцы и вынужденно перемещенные лица в Грузии // КАРИМ-Восток–Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка 13/104. 2013. URL: www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Note_2013-104.pdf.

499. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2016 році // URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/Zarp_ek_p/zedp_16_u.htm.

500. Филатова Ю.М. Исследование эволюции научных взглядов на международную трудовую миграцию // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. 2015. №4-1. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-evolyutsii-nauchnyh-vzglyadov-na-mezhdunarodnuyu-trudovuyu-migratsiyu>.

501. Філіпенко А. С. Міжнародна економічна інтеграція: сучасний теоретичний дискурс // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. Вип. 23(3). С. 54-61. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23\(3\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23(3)_9).

502. Філіпенко А., Філіпенко В. Теорія міжнародної економічної інтеграції // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. 2013. № 10. С. 4-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnum_2013_10_3.

503. Філіпенко А.С. Глобальний поділ праці на початку XXI ст // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 110(1). С. 51-53. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2012_110\(1\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2012_110(1)_16).

504. Філіпенко А.С. Сучасні теоретичні підходи в дослідженні світового господарства і міжнародних економічних відносин [Електронний ресурс] / А. С. Філіпенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2014. - Вип. 121(2). - С. 11-15. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2014_121\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2014_121(2)_4).

505. Флейчук М. Геоекономічні виміри трансформації світового порядку та наслідки для України // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2015. Вип. 36(3). С. 107-114. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2015_36\(3\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2015_36(3)_16).

506. Харламова Г.О., Наумова М. Міграція як складова процесу формування людського капіталу України // Економіка та держава. 2010. №. 4. С. 32-36.

507. Харланов А. С. Геоэкономика-геополитика-снова геополитика: новые возможности и новые риски // Ученые записки Международного банковского института. 2010. №. 2. С. 198-210.

508. Харченко А.О., Антоненко О.О. Оцінка міграційної привабливості регіонів країни // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. №. 17 (2). С. 150-153.

509. Чентуков Ю. І. Особливості формування глобального інноваційного простору // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2012. Вип. 18 (спец. вип.). С. 274-279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2012_18.

510. Чухно А. Економічний розвиток України крізь призму глобалізаційно-інтеграційних процесів [Електронний ресурс] / А. Чухно // Економіка України. - 2012. - № 1. - С. 91-92. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_1_10.

511. Шамраєва В.М. Спільна міграційна політика ЄС в контексті євроінтеграційних устремлінь України // Актуальні проблеми державного управління. 2009. № 2. С. 305-312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2009_2_40.

512. Шахотько Л., Боброва А. Влияние Трудовой Миграции На Беларусь: Демографическая Перспектива: Научно-исследовательский отчет 2012/20 // КАРИМ Восток. 2012. URL: <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RU-20.pdf>.

513. Шахотько Л., Боброва А. Вынужденная миграция в Беларуси на современном этапе развития // КАРИМ-Восток–Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка 13/112, 2013. URL: www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Note_2013-112.pdf.

514. Шиманська К.В. Відсутність гідної оплати праці, як фактор формування міграційної мотивації майбутніх фахівців // Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки : зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. ; 25-26 квіт. 2017 р. К. : КНЕУ, 2017. С. 196-197.

515. Шиманська К.В. Гендерна структура української еміграції: сучасні тенденції, трансформації та соціально-економічні наслідки // Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. № 11. С. 184-188.

516. Шиманська К.В. Гендерно-віковий профіль зовнішньої трудової міграції українців // Стан та перспективи розвитку фінансів, обліку та підприємництва в умовах трансформації економіки : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 8-9 липня 2016 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2016. С. 20-22.

517. Шиманська К.В. Географічна структура української еміграції: аналіз існуючих тенденцій та перспективи подолання проблем // Економіка та суспільство. 2016. Випуск 6. С. 39-45. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/6_ukr/7.pdf.

518. Шиманська К.В. Гео економічний контекст міжнародної міграції людських ресурсів: регіональний аспект // Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах глобалізації світової економіки : матеріали виступів Всеукраїнського молодіжного економічного форуму з міжнародною участю (в онлайн форматі) (27 квітня 2017 р.). Житомир : ЖДТУ, 2017. (Електронне видання). URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/zbirnyk_forum_zhdtu_27.04.2017r..pdf.

519. Шиманська К.В. Гео економічні трансформації та їх зв'язок з економічним, соціальним та технічним розвитком країн та регіонів // Ефективна економіка. 2017. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5653>.

520. Шиманська К.В. Грошові перекази мігрантів крізь призму процесного підходу // Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3-4 березня 2017 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2017. С. 55-57.

521. Шиманська К.В. Грошові перекази мігрантів: структурний аналіз місця у платіжному балансі країни // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2017. Випуску 4 (10). С. 31-36.

522. Шиманська К.В. Детермінанти міжнародної міграції: інституційний підхід // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2017. № 1(13). С. 188-197.

523. Шиманська К.В. Екологічні загрози в ризики та їх роль в сучасній міжнародній міграції // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. Том 22. Випуск 6(59). С. 28-32.

524. Шиманська К.В. Елементи середовища формування імміграційної політики // Економічний розвиток країни в умовах євроінтеграції: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування (1 липня 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 72-74.

525. Шиманська К.В. Значення міжнародної міграції для формування людських ресурсів країн в умовах геоекономічних трансформацій в регіонах світу // Сучасні тенденції розвитку світової економіки : збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, 26 травня 2017 р. Харків: ХНАДУ, 2017. Том II. URL: http://fmab.khadi.kharkov.ua/uploads/media/ME_nauk_2017_tom_2.pdf.

526. Шиманська К.В. Зовнішня міграція в Польщі в процесі її євроінтеграції: проблеми, шляхи їх вирішення, уроки для України // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2016. № 2(12). С. 136-145.

527. Шиманська К.В. Інституційний базис ідентифікації детермінант формування міграційної мотивації // Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 17-18 лютого 2017 р.) / За. заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Krynski. У 2-х частинах. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 1. С. 28-31.

528. Шиманська К.В. Інструменти інституційного середовища регіонального регулювання міжнародної міграції людських ресурсів // Модернізація економіки та фінансової системи країни: актуальні проблеми та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 29-30 вересня 2017 р.). У 2-х частинах. Дніпро: ПДАБА, 2017. Ч. 1. С. 32-36.

529. Шиманська К.В. Міграційна політика економічного співтовариства країн західної Африки (ECOWAS) // Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». 2017. Випуск 19. С. 18-23.

530. Шиманська К.В. Міграційна політика співтовариства розвитку півдня Африки (SADC) // Вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2017. Випуск 25. Частина 1. С. 43-48.

531. Шиманська К.В. Міграція людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій: регіональний вимір : монографія / К.В. Шиманська. – Житомир: ЖДТУ, 2017. – 588 с. ISBN 978-966-683-485-3.

532. Шиманська К.В. Міжнародна трудова міграція в контексті соціально-економічного розвитку України: тенденції, негативні наслідки та шляхи їх подолання // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2015. № 1(71). С. 165-170.

533. Шиманська К.В. Основні напрями та пріоритети державної міграційної політики України в контексті її євроінтеграційних перетворень // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2016. № 3(77). С. 115-120.

534. Шиманська К.В. Особливості регіональної міграційної політики східноафриканського співтовариства (ЕАС) // Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16 вересня 2017 року) / За. заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Кгуnські. Ужгород. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 29-31.

535. Шиманська К.В. Оцінка гео економічних ризиків країн та регіональних інтеграційних об'єднань в контексті їх міграційної привабливості // Економічний простір: Збірник наукових праць. №132. Дніпро: ПДАБА, 2018. С. 34-49.

536. Шиманська К.В. Переваги інтенсифікації грошових переказів зовнішніх трудових мігрантів в умовах кризового стану економіки // «Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації:

стан та шляхи становлення»: Зб. матер. міжнар. наук.- практ. конф. (Львів, 23 березня 2017 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський державний інститут економіки і туризму. Львів : ЛІЕТ, 2017. С. 317-320.

537. Шиманська К.В. Передумови формування системи управління процесами міжнародної міграції у регіональних інтеграційних об'єднаннях // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики: V міжнародна науково-практична конференція. Львів: Ліга-Прогрес, 2017. С. 142-144.

538. Шиманська К.В. Посилення значення економічних та політико-безпекових детермінант у формуванні міграційних мотивів студентської молоді // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. 2017. Випуск 16. С. 86-91. URL: <http://global-national.in.ua/issue-16-2017>.

539. Шиманська К.В. Проблеми детінізації доходів зовнішніх трудових мігрантів: нормативно-правова база України та уникнення подвійного оподаткування // Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин: фінансово-економічні та соціальні чинники: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 вересня 2016 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. С. 57-58.

540. Шиманська К.В. Процесний підхід до ідентифікації грошових переказів мігрантів в умовах дії інституційних факторів// Економіка та держава. 2017. №2. С. 69-72.

541. Шиманська К.В. Прояв гео економічних трансформацій в контексті їх впливу на процеси міграції людських ресурсів // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір : матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 11–13 вересня 2017 р. / НАНУ, ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України», Київ. «Видавництво «Фенікс», 2017. С. 322-326.

542. Шиманська К.В. Регіональні особливості міжнародної міграції в Європі та регіональна міграційна політика // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. 2017. № 2-3(63-64). С. 25-35.

543. Шиманська К.В. Ринок трудових ресурсів в умовах постконфліктного стану країн // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. 2017. № 2(91). С. 50-60.

544. Шиманська К.В. Розвиток класифікаційного підходу до міжнародної міграції: інституційний підхід // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2017. Випуск 1(07). Частина I. С. 16-20.

545. Шиманська К.В. Середовище формування міграційної політики: ідентифікація причинно-наслідкових зв'язків // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2016. № 3(31). С. 164-171.

546. Шиманська К.В. Система інститутів регулювання процесів міжнародної міграції у регіональних інтеграційних об'єднаннях // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»: збірник наукових праць (електронне видання). 2017. № 11. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3219/2893.

547. Шиманська К.В. Соціо-економічний вплив міжнародної міграції на показники людського розвитку та бідності у світі // Збірник наукових праць «Проблеми системного підходу в економіці». 2017. Випуск 4 (60). С. 21-27.

548. Шиманська К.В. Стан міжнародної міграції в Європі та доцільність вироблення регіональної міграційної політики // Сучасні наукові підходи до вдосконалення політики економічного зростання: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 5-6 травня 2017 року) / За. заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Кгунські. Ужгород. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 31-34.

549. Шиманська К.В. Тенденції зовнішньої міграції населення Польщі в процесі її євроінтеграції: модель для вивчення в Україні // Економічний розвиток європейських країн в контексті інтеграційних процесів: уроки для України: тези виступів Всеукраїнського молодіжного економічного форуму (22 квітня 2016 року). Житомир: ЖДТУ, 2016. С. 209-212. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/209.pdf>.

550. Шиманська К.В. Тенденції міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій // Проблеми економіки. 2017. № 2. С. 55-60.

551. Шиманська К.В. Теоретико-методологічний базис дослідження міграційних процесів: принципи та термінологічний апарат // Економіка: реалії часу. 2016. № 5(27). С. 90-95. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n5.html>.

552. Шиманська К.В. Теоретичні засади дослідження процесів міжнародної міграції: аналіз розвитку та ключових положень міграційних теорій // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2017. № 1(79). С. 127-137.

553. Шиманська К.В. Трансформація змісту термінології наукових досліджень проблем міжнародної міграції // Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17-18 березня 2017 р.). У 2-х частинах. Дніпро: ПДАБА, 2017. Ч. 1. С. 19-21.

554. Шуканов П.В., Логвин М.М. Суспільно-географічні та геоекономічні особливості формування макрорегіональної структури світу // Економічна та соціальна географія. 2014. Вип. 1. С. 247-255. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esg_2014_1_33.

555. Шушпанов П.Г. Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально-демографічний аспект (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.07 / П.Г. Шушпанов; НАН України; Ін-т демографії та соц. дослід. К., 2009. 20 с.

556. Юнусов А. Демографические и экономические основы циркулярной миграции в Азербайджане: Пояснительная записка 2012/98 // КАРИМ ВостоК. 2012. URL: http://www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2012-98.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Україна
ГО "ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСНА
СПІЛКА ПОЛЯКІВ
УКРАЇНИ"
і.к.34394597

Ukraina
ŻYTOMIERSKI OBWODOWY
ZWIĄZEK POLAKÓW
NA UKRAINIE
i.k.34394597

адрес : Польський центр Centrum Polskie
вул.Театральна 17/20 кб 109-116
40014 м. Житомир
тел./ моб +380971998308
e-mail: zpuzytomierz@gmail.com
www.zozpu.zhitomir.net

№ 30 / 17
від. 17.05.2017 г.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації
ШИМАНСЬКОЇ КАТЕРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ
(на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук зі спеціальності
08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини)
у діяльність ГО "Житомирська обласна Спілка поляків України"

Функціонування та діяльність громадських організацій та об'єднань національних меншин покликана забезпечити реалізацію культурно-освітніх, мовних, релігійних, інформаційних та інших соціальних потреб представників етнонаціональних спільнот України. Останні є елементом функціонування глобальних та регіональних міграційних мереж, діяльність яких орієнтована на широку інформаційну підтримку безпечної міграції представників національних меншин. У зв'язку з цим ГО "Житомирська обласна Спілка поляків України" проводить активну діяльність з просвітництва серед представників польської спільноти з метою надання інформаційної підтримки потенційним мігрантам та їх родинам з питань спрощення процесу адаптації мігрантів у приймаючих суспільствах, економічних та соціальних питань міграції. В ході здійснення заходів просвітницького характеру використано інформаційні матеріали, сформовані за результатами дослідження Шиманської Катерини Володимирівни, орієнтовані на роз'яснення питань щодо системи нормативно-правових документів та інституційного поля мобільності населення та здійснення грошових переказів у ЄС.

Виходячи з викладеного вище, докторська дисертація Шиманської Катерини Володимирівни заслуговує на високу позитивну оцінку, враховуючи її актуальність та практичне значення з точки зору удосконалення інформаційно-комунікативних зв'язків між польськими спільнотами, мігрантами та їх родинами, що дозволяє удосконалити перебіг міграційного процесу від ухвалення міграційного рішення до завершення інтеграції мігранта або його реінтеграції. Розроблені автором матеріали та пропозиції використані в діяльності ГО "Житомирська обласна Спілка поляків України".

Голова ГО "Житомирської обласної
Спілки поляків України"

Ляковська - Щур В.А.

Громадська організація
«Житомирська спілка
волинських чехів»

Україна
10014
м. Житомир
вул. Покровська, 4

www.chehyvolyni.com.ua
chehyvolyni@gmail.com
тел. +38 068 170 15 15

Nevládní organizace
«Žytomyrský spolek
volyňských česků»

Ukrajina
10014
m. Žytomyr
ul. Pokrovská, 4

Вих №15 від 07.06.2017

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ШИМАНСЬКОЇ КАТЕРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ
(на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук зі спеціальності
08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини)
у діяльність Громадської організації «Житомирська спілка волинських чехів»

Інформаційна підтримка міграційних переміщень, пов'язаних з возз'єднанням родин, трудовою та переселенською міграцією здійснюється нині громадськими об'єднаннями національних меншин, які потребують використання фахових знань з питань міграційного законодавства, економічних наслідків міграційних рішень, а також фінансових питань здійснення грошових переказів.

Проте, важливим є також моніторинг факторів, які спонукають громадян України, що належать до чеської національної меншини, мігрувати за кордон. Тому Громадська організація «Житомирська спілка волинських чехів» використала в своїй діяльності форму анкетного опитування та методика обробки отриманих анкетних даних, які були розроблені Катериною Володимирівною Шиманською. Це дозволило:

- виявити сформовані у представників чеської громади міграційні настрої;
- проаналізувати статево-вікову та освітню структуру потенційних мігрантів, на основі чого було заплановано проведення відповідних мовних курсів для цільових аудиторій слухачів;
- встановити параметри потенційної міграції з метою моніторингу негативних тенденцій, що можуть становити соціальний, економічний та інший ризик для забезпечення законних міграційних переміщень та інтеграції у середовище країни призначення.

В цілому розробки за дисертацією К.В. Шиманської мають важливе значення для забезпечення активної діяльності з просвітництва серед представників чеської спільноти та надання інформаційної підтримки потенційним мігрантам та їх родинам. Враховуючи актуальність та прикладне значення, дисертаційне дослідження Катерини Володимирівни Шиманської заслуговує високої позитивної оцінки, виходячи з результатів їх впровадження в діяльності Громадської організації «Житомирська спілка волинських чехів»

Голова спілки

Л.В. Чижевська

Л.В. Чижевська

УКРАЇНА
ЖИТОМИРСЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ
 майдан ім. С.П.Корольова, 7, м. Житомир, 10014, тел. 47-03-67
 E-mail upszn@zt-rada.gov.ua, код ЄДРПОУ 20429768

07.12.17 № 2616
 на № _____ від _____

Довідка
про впровадження результатів дисертації
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності
08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини
Шиманської Катерини Володимирівни
у практичну діяльність Департаменту праці та соціального захисту населення
Житомирської міської ради

Численні проблеми практичного характеру у реалізації соціальної політики держави у місті Житомирі пов'язані, зокрема з тиском постконфліктних мігрантів на інфраструктуру соціального забезпечення та недоліками у політиці зайнятості. Це визначає тенденції еміграції населення міста, зниження його людського потенціалу, що, у свою чергу, позначається на соціально-економічних показниках м. Житомира.

Тому розроблені теоретичні та практичні аспекти формування положень соціальної політики та політики зайнятості населення в контексті їх інтеграції з положеннями міграційної політики, розроблені у дисертації Шиманської Катерини Володимирівни, є актуальними для впровадження в практичну діяльність.

Так, у діяльності Департаменту праці та соціального захисту населення Житомирської міської ради використано сформульовані напрями конкретизації політики зайнятості та соціальної політики, виходячи з завдань ефективного управління міграціями населення для подолання його соціально-економічних проблем.

У зв'язку з цим можна вважати, що науково-практичні розробки за результатами проведення дисертаційного дослідження К. В. Шиманською мають вагомe значення для практики діяльності Департаменту праці та соціального захисту населення Житомирської міської ради, можуть бути реалізовані на місцевому рівні, а роботу К.В. Шиманської слід оцінити позитивно.

Директор
 департаменту праці та
 соціального захисту населення
 Житомирської міської ради

В.В. Краснопір

ДЕРЖСТАТ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ
СТАТИСТИКИ У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Миколи Сціборського, 6а, м. Житомир, 10003, тел. (0412) 47-38-33, факс (0412) 47-38-33
E-mail: stat@zt.ukrstat.gov.ua Web: http://www.zt.ukrstat.gov.ua Код ЄДРПОУ 02360412

15.12.2017 № 01.1-07/81 На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ШИМАНСЬКОЇ КАТЕРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ
(на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини)
у практичну діяльність Головного управління статистики
Житомирської області

Аналіз показників міграційного переміщення населення вимагає науково обґрунтованого підходу до формування та узагальнення статистичних даних для отримання достовірних показників змін у демографічному та трудовому потенціалі нашої держави. В цьому аспекті набувають вагомого практичного значення результати дисертації Шиманської Катерини Володимирівни з проблем міграції людських ресурсів. Запропоновані К.В. Шиманською підходи до стратифікації мігрантів за гендерно-віковою та соціально-економічною ознакою для узагальнення показників міграційного руху населення за відповідними групами актуальні з точки зору визначення та прогнозування демографічного та трудового потенціалу Житомирської області.

У зв'язку з цим, докторська дисертація Шиманської Катерини Володимирівни заслуговує на високу позитивну оцінку, враховуючи їх актуальність та прикладне значення для формування надійної інформаційної статистичної бази управління міграційними потоками людських ресурсів. Сформульовані автором пропозиції використані в практичній діяльності Головного управління статистики Житомирської області.

Начальник
Головного управління статистики
у Житомирській області

Г.А. Пашинська

Україна

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
**ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ,
 ТОРГІВЛІ ТА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**

10014, м. Житомир, вул. Мала Бердичівська, 25, тел. (0412) 47-38-83

Web: www.economy-zt.gov.ua E-mail: ekonomika@zt.ukrtel.net Код ЄДРПОУ 02741433

11.04.18 № 02/954**Довідка**

**про впровадження результатів дисертації
 на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності
 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини
 Шиманської Катерини Володимирівни
 у практичну діяльність департаменту економічного розвитку, торгівлі та
 міжнародного співробітництва Житомирської обласної державної адміністрації**

У своєму економічному розвитку Житомирська область стикається з проблемою диспропорцій на ринку праці, а також проблемами втрати людських ресурсів у зв'язку з їх міграцією. Разом з тим, важливість доходів, отриманих українськими мігрантами за кордоном позначається на можливості домогосподарств області забезпечити власне функціонування та платоспроможний попит населення, а також стимулює розвиток приватної інвестиційної діяльності.

У зв'язку з цим актуальними для впровадження виявилися прикладні розробки, отримані у дисертаційному дослідженні Катерини Володимирівни Шиманської з проблем міжнародної міграції людських ресурсів.

Зокрема у діяльності департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва Житомирської обласної державної адміністрації використано обґрунтування напрямів використання грошових переказів мігрантів для підвищення рівня життя населення та подолання бідності, що дозволяє визначити пріоритетні напрями економічного і соціального розвитку Житомирської області, розробляти його прогнози та програми.

Тому теоретичні та практичні результати дисертації К. В. Шиманської мають вагомим значення для розвитку науки міжнародних економічних відносин та їх реалізації на регіональному рівні та заслуговують на позитивну оцінку, виходячи з досвіду їх використання в діяльності департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва Житомирської обласної державної адміністрації.

Директор департаменту

О.А. Шатило

ТОВ «СУПЕРСПРОКС УКРАЇНА»

Україна, 10025, Житомир, вул. Корольова 132
 тел. (0412) 557107; e-mail: anna@supersprox.com; сайт: www.supersprox.com
 код ЄДРПОУ 35954611

ДОВІДКА

**про впровадження результатів, отриманих в дисертації
 на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
 зі спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
 відносини
 ШИМАНСЬКОЇ КАТЕРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ
 у практичну діяльність
 Товариства з обмеженою відповідальністю «Суперспрокс Україна»**

З метою управління трудовими ресурсами та своєчасного попередження плинності кадрів в умовах їх інтенсивної трудової еміграції за кордон на Товаристві з обмеженою відповідальністю «Суперспрокс Україна» здійснюється моніторинг міграційних мотивів працівників підприємства на основі вивчення достатності матеріального забезпечення їх родин, ймовірності еміграції та факторів формування бажання емігрувати.

Розроблений Шиманською К.В. порядок проведення аналізу інтенсивності міграційних мотивів та проведене анкетування працівників підприємства дозволило виявити посилення міграційних мотивів, встановити основні фактори мотивації до міграції. На цій основі сформовано напрями кадрової політики підприємства в частині:

- 1) застосування додаткових заходів мотивації працівників ТОВ «Суперспрокс Україна»;
- 2) переведення працівників, які остаточно ухвалили рішення мігрувати за кордон, на роботу у інші підрозділи компанії «SUPERSPROX» (у Республіці Польща) з метою збереження кадрів зі спеціальною фаховою підготовкою.

Виходячи з позитивного результату впровадження прикладних розробок, а також актуальності проблематики дослідження, дисертація К. В. Шиманської заслуговує на позитивну оцінку, а відповідні розробки можуть бути рекомендовані для впровадження на інших промислових підприємствах регіону, що потенційно може знизити плинність високо кваліфікованих кадрів за кордон.

№ 12 від 13.10.2016

Генеральний директор

Маугхфлінг Д.Я.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr State Technological University

вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005
 Chudnivska str., 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine
 tel./fax (0412) 24-14-22, 24-14-23, e-mail: rector@ztu.edu.ua, код ЄДРПОУ 05407870

Від 12 вересня 2017 № 44-45/1360
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

*про впровадження результатів наукового дослідження
 Шиманської Катерини Володимирівни в навчальний процес
 Житомирського державного технологічного університету*

Засвідчую, що наукові та науково-практичні результати й рекомендації щодо їх впровадження доцента кафедри міжнародної економіки К.В. Шиманської з проблем міжнародної міграції людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій використовуються у навчальному процесі факультету обліку і фінансів Житомирського державного технологічного університету при підготовці фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями “бакалавр” та “магістр” за напрямом підготовки “Міжнародна економіка” та спеціальностями “Міжнародні економічні відносини”, “Публічне управління та адміністрування”, “Облік і оподаткування”.

Зокрема, пропозиції К.В. Шиманської використано при розробці навчальних робочих програм і методичних вказівок з навчальних дисциплін “Економіка зарубіжних країн” (тема: “Міжнародні процеси регіональної економічної інтеграції”), “Міжнародні організації” (тема: “Міжнародна організація з міграції”), “Глобальна економіка” (тема: “Регулятивні інститути глобальної економіки”), “Міжнародна економічна діяльність України” (тема: “Участь України у процесах міжнародної міграції людських ресурсів”). Доцільність впровадження обговорено на засіданні кафедри міжнародної економіки (протокол № 14 від 26 червня 2017 р.).

Пропозиції та висновки, наведені в дисертації, сприяють удосконаленню навчального процесу, підвищенню якості підготовки фахівців з питань міжнародних економічних відносин в частині отримання ними теоретичних і практичних знань про сучасні міграційні процеси, їх передумови, наслідки та інструменти управління ними.

Використання результатів дослідження К.В. Шиманської свідчить про їх завершеність, реальність і можливість впровадження в навчальний процес вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Довідка видана для представлення до спеціалізованої вченої ради.

Ректор
 доктор економічних наук, проф. _____

В.В. Євдокимов

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr State Technological University

вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005
 Chudnivska str., 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine
 tel./fax (0412) 24-14-22, 24-14-23, e-mail: rector@ztu.edu.ua, код ЄДРПОУ 05407870

Від 27 лютого 2017 № 44-45/1536
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Шиманській Катерині Володимирівні в тому, що її дисертаційне дослідження «Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій» є складовою держбюджетних науково-дослідних робіт:

– «Механізм економіко-екологічної реабілітації суб'єктів господарювання від надзвичайних ситуацій, бойових дій як складова національної безпеки» (державний реєстраційний номер 0116U005482, 2016-2018 рр.);

– «Політика щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб при загрозах національній безпеці та постконфліктному стані економіки» (державний реєстраційний номер 0117U006473, 2017-2019 рр.). За даною роботою К.В. Шиманська є відповідальним виконавцем.

В межах вказаних досліджень автором розроблено теоретико-прикладні аспекти пояснення еколого-соціальних та політико-безпекових детермінантів міграції та теоретичні положення і практичні рекомендації щодо ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків міграції біженців як особливої категорії мігрантів з постконфліктних територій, відповідно до плану науково-дослідних робіт Житомирського державного технологічного університету.

Ректор
 доктор економічних наук, професор

В.В. Євдокимов

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Монографії

1. Шиманська К.В. Міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій: регіональний вимір : монографія / К.В. Шиманська. – Житомир: ЖДТУ, 2017. – 588 с. (34,06 д. а.).

Колективні монографії

2. Shymanska K. Analiza ekonomicznych czynników migracji zewnętrznej Ukraińców w kontekście Globalnej strategii UE / K. Shymanska, K. Romanchuk, V. Ksendzук // Polityczno-społeczne i ekonomiczne zmiany w Europie w świetle Globalnej strategii na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej / pod redakcją naukową Mikołaja Tomashyuka. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2017. – Ss. 173-185 (0,6 д. а./0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці системи економічних детермінантів, які взяті за основу проведення аналізу їх дії на формування міграційних мотивів українських мігрантів.*

Статті у наукових фахових виданнях

3. Шиманська К.В. Міжнародна трудова міграція в контексті соціально-економічного розвитку України: тенденції, негативні наслідки та шляхи їх подолання / К.В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. - № 1 (71). – С. 165-170 (0,7 д. а.).

4. Шиманська К.В. Еміграція населення України в контексті тенденцій міжнародної міграції робочої сили: економіко-соціо-демографічний базис / К.В. Шиманська, К.В. Романчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. - № 1 (75). – С. 152-164 (*РИНЦ та інші*) (1,5 д. а./0,75 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні аналізу динаміки міграційних потоків в Україні, виходячи з її макроекономічних показників.*

5. Шиманська К.В. Зовнішня міграція в Польщі в процесі її євроінтеграції: проблеми, шляхи їх вирішення, уроки для України / К.В. Шиманська // Соціально-трудова відносини: теорія та практика. – 2016. - № 2 (12). – С. 136-145 (0,4 д. а.).

6. Шиманська К.В. Основні напрямки та пріоритети державної міграційної політики України в контексті її євроінтеграційних перетворень / К.В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. - № 3 (77). – С. 115-120 (*РИНЦ та інші*) (0,7 д. а.).

7. Шиманська К.В. Середовище формування міграційної політики: ідентифікація причинно-наслідкових зв'язків / К.В. Шиманська // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2016. - № 3 (31). – С. 164-171 (1,0 д. а.).

8. Шиманська К.В. Географічна структура української еміграції: аналіз існуючих тенденцій та перспективи подолання проблем / К.В. Шиманська // Економіка та суспільство: електронне наукове фахове видання. – 2016. – Випуск 6. – С. 39-45. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/6_ukr/7.pdf (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а.).

9. Шиманська К.В. Розвиток класифікаційного підходу до міжнародної міграції: інституційний підхід / К.В. Шиманська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Випуск 1 (07). – Частина I. – С. 16-20 (0,7 д. а.).

10. Шиманська К.В. Теоретичні засади дослідження процесів міжнародної міграції: аналіз розвитку та ключових положень міграційних теорій / К.В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. - № 1 (79). – С. 127-137 (*Index Copernicus, РИИЦ та інші*) (1,3 д. а.).

11. Шиманська К.В. Детермінанти міжнародної міграції: інституційний підхід / К.В. Шиманська // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2017. - № 1 (13). С. 188-197 (0,4 д. а.).

12. Шиманська К.В. Міграційна політика економічного співтовариства країн західної Африки (ECOWAS) / К.В. Шиманська // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Випуск 19. – С. 18-23 (0,65 д. а.).

13. Шиманська К.В. Міграційна політика співтовариства розвитку півдня Африки (SADC) / К.В. Шиманська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – Випуск 25. – Частина 1. – С. 43-48 (0,65 д. а.).

14. Шиманська К.В. Соціо-економічний вплив міжнародної міграції на показники людського розвитку та бідності у світі / К.В. Шиманська // Проблеми системного підходу в економіці: Збірник наукових праць. – 2017. – Випуск 4 (60). – С. 21-27 (0,8 д. а.).

15. Шиманська К.В. Грошові перекази мігрантів: структурний аналіз місця у платіжному балансі країни / К.В. Шиманська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Випуск 4 (10). – С. 31-36 (0,7 д. а.).

16. Шиманська К.В. Посилення значення економічних та політико-безпекових детермінант у формуванні міграційних мотивів студентської молоді / К.В. Шиманська // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання. – 2017. – Випуск 16. – С. 86-91. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-16-2017> (*Index Copernicus та інші*) (0,4 д. а.).

17. Євдокимов В.В., Шиманська К.В. Формалізація впливу політико-безпекових детермінантів на міграційну привабливість країни / К.В. Шиманська // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпро: ПДАБА, 2018. - №133. – С. 14-26 (*Index Copernicus та інші*) (0,8 д. а./0,4 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні та формалізації моделі впливу політико-безпекових детермінантів на формування міграційної привабливості.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

18. Шиманська К.В. Теоретико-методологічний базис дослідження міграційних процесів: принципи та термінологічний апарат / К.В. Шиманська // Економіка: реалії часу: електронний науковий журнал. – 2016. - № 5 (27). – С. 90-95. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n5.html> (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (0,4 д. а.).

19. Шиманська К.В. Гендерна структура української еміграції: сучасні тенденції, трансформації та соціально-економічні наслідки / К.В. Шиманська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. - № 11. – С. 184-188 (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а.).

20. Шиманська К.В. Процесний підхід до ідентифікації грошових переказів мігрантів в умовах дії інституційних факторів / К.В. Шиманська // Економіка та держава. – 2017. - №2. – С. 69-72 (*Index Copernicus та інші*) (0,85 д. а.).

21. Шиманська К.В. Ринок трудових ресурсів в умовах постконфліктного стану країн / К.В. Шиманська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки. – 2017. - № 2 (91). – С. 50-60 (*Index Copernicus та інші*) (0,45 д. а.).

22. Шиманська К.В. Міграція біженців як фактор перерозподілу людських ресурсів у світі: проблеми розвитку економіки в умовах конфлікту / К.В. Шиманська, В.В. Євдокимов // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. - № 2 (80). – С. 142-149 (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (1,0 д. а./0,5 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні аналізу міграційних потоків біженців у світі та окресленні їх зв'язку з існуючими військовими конфліктами.*

23. Шиманська К.В. Геоекономічні трансформації та їх зв'язок з економічним, соціальним та технічним розвитком країн та регіонів / К.В. Шиманська // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – 2017. - № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5653> (*Index Copernicus та інші*) (0,4 д. а.).

24. Шиманська К.В. Екологічні загрози і ризики та їх роль в сучасній міжнародній міграції / К.В. Шиманська // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2017. – Том 22. – Випуск 6 (59). С. 28-32 (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а.).

25. Шиманська К.В. Тенденції міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій / К.В. Шиманська // Проблеми економіки. – 2017. - № 2. – С. 55-60 (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (0,5 д. а.).

26. Shymanska K. Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation / K. Shymanska, M. Kurylo, O. Karmaza, G. Timchenko // Problems and Perspectives in Management. – 2017.- № 15 (3). – Pp. 352-364 (*Scopus та інші*) (1,0 д.а./0,25 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці підходу до оцінки важливості впливу детермінантів на формування міграційних мотивів.*

27. Шиманська К.В. Регіональні особливості міжнародної міграції в Європі та регіональна міграційна політика / К.В. Шиманська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – 2017. - № 2-3 (63-64). – С. 25-35 (*Index Copernicus та інші*) (1,3 д. а.).

28. Шиманська К.В. Стан та нормативно-правове регулювання міграції біженців та шукачів притулку у ЄС як інституційний базис управління міжнародними міграціями / К.В. Шиманська, В.В. Євдокимов // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2017. - № 3 (38). – С. 55-60 (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а./0,3 д.а). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні аналізу досвіду країн ЄС щодо прийняття та інтеграції біженців та шукачів притулку.*

29. Шиманська К.В. Оцінка геоекономічних ризиків країн та регіональних інтеграційних об'єднань в контексті їх міграційної привабливості / К.В. Шиманська // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпро: ПДАБА, 2018. - №132. – С. 34-49 (*Index Copernicus та інші*) (1,0 д. а.).

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Всеукраїнський молодіжний економічний форум «Економічний розвиток європейських країн в контексті інтеграційних процесів: уроки для України: тези виступів (м. Житомир, 2016 р.), виступ з доповіддю.

2. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція економічного спрямування «Економічний розвиток країни в умовах євроінтеграції: матеріали» (м. Тернопіль, 2016 р.), дистанційна участь.

3. Всеукраїнська науково-практична конференція «Стан та перспективи розвитку фінансів, обліку та підприємництва в умовах трансформації економіки» (м. Київ, 2016 р.), дистанційна участь.

4. Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин: фінансово-економічні та соціальні чинники» (м. Одеса, 2016 р.), дистанційна участь.

5. International Scientific Conference “The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise” (Lisbon, 2016), дистанційна участь.

6. Міжнародна науково-практична конференція «Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України» (м. Ужгород, 2017 р.), дистанційна участь.

7. Міжнародна науково-практична конференція «Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації: стан та шляхи становлення» (м. Львів, 2017 р.), дистанційна участь.

8. II Міжнародна науково-практична конференція «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки» (м. Дніпро, 2017 р.), дистанційна участь.

9. Міжнародна науково-практична конференція «Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки» (Київ, 2017), виступ з доповіддю.

10. Міжнародна науково-практична конференція «Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи» (м. Одеса, 2017 р.), дистанційна участь.

11. International scientific conference «The global competitive environment: development of modern social and economic systems» (Chisinau, Republic of Moldova, 2017), дистанційна участь.

12. Всеукраїнський молодіжний економічний форум з міжнародною участю «Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах глобалізації світової економіки» (м. Житомир, 2017 р.), виступ з доповіддю.

13. IX Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 2017 р.), дистанційна участь.

14. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні наукові підходи до вдосконалення політики економічного зростання» (м. Ужгород, 2017 р.), дистанційна участь.

15. International Scientific Conference «From the Baltic to the Black Sea: the Formation of Modern Economic Area» (2017 р.), дистанційна участь.

16. Науково-практична конференція «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (м. Київ, 2017 р.), дистанційна участь.

17. XXII Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір» (м. Одеса, 2017 р.), дистанційна участь.

18. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» (м. Ужгород, 16 вересня 2017 року), дистанційна участь.

19. Міжнародної науково-практична конференція «Модернізація економіки та фінансової системи країни: актуальні проблеми та перспективи» (м. Дніпро, 29-30 вересня 2017 р.), дистанційна участь.

20. V міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» (Львів, 2017), дистанційна участь.

21. Науково-практична конференція «Процеси економічної дезінтеграції в сучасному світовому господарстві» (м. Київ, 2017 р.), виступ з доповіддю.

22. II International Scientific Conference «The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility» (Lisbon, Portugal, 2018), дистанційна участь.

Аналіз існуючих теоретико-методологічних напрацювань з проблематики міжнародної міграції

Таблиця В.1

Аналіз авторефератів дисертацій, захищених в Україні, у 1991-2017 рр. з проблем міжнародної міграції

Спеціальність	Кількість	Автори
07.00.02 – всесвітня історія	1	Лупул Т.Я.
08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини (08.05.01 – світове господарство і міжнародні економічні відносини)	19	Лапшина І.А., Шиманська О.П., Стасюк М.О., Корчевська Л.О., Ольшевська І.П., Пелех О.Б., Іяд Сайах Маклад, Леонтенко О.М., Вавришук Н.Г., Чайка-Петегирич Л.Б., Куревіна І.О., Відякіна М.М., Гайдуцький А.П., Стаканов Р.Д., Кислицина О.В., Курунова Ю.О., Гуменюк Ю.П., Ластовецька Р.О., Лошенко О.В., Р.Д. Стаканов
08.00.03 – економіка та управління національним господарством	1	Нагорнова О.В.
08.02.03 – організація управління, планування та регулювання економікою"	2	Ушенко Н.В., Степура Т.М.
08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика (08.09.01 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика)	9	Драгунова Т.А., Горобець О.М., Ніколайчук М.В., Полянська Я.Л., Білик О.М., Кісельова О.О., Романюк Т.М., Шушпанов П.Г., Прокопюк А.
08.00.10 – статистика	1	Звірид Н.В.
08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці	1	Голубник О.Р.
11.00.02 – економічна та соціальна географія	2	Западнюк С.О., Пугач С.О.
12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень	2	Цуркан Т.Ю., Супруновський А.І.
12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення	1	Горбань О.П.
12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право	3	Кривчук-Новак С.Г., Тиндик Н.П., Сікорський О.П.
12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність	1	Капітанчук Л.Ю.
12.00.11 – міжнародне право	1	Поліщук О.В.
21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки)	1	Платонов А.В.
22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини	1	Майданік І.П.
22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології	1	Петрова Я.В.
23.00.03 — політична культура та ідеологія	2	Бондаренко К.І., Слабінська С.В.
25.00.02 – механізми державного управління	4	Малиновська О.А., Бублій М.П., Баланюк Д.М., Дробко Е.В.
23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку	3	Жовківська Г.А., Качурець Ч.І., Юськів Б.М.

Джерело: узагальнено автором

Аналіз напрямів діяльності світових науково-дослідних центрів з проблем міжнародної міграції

Назва науково-дослідного центру	Опис основних дослідницьких напрямів	Вчені, які проводять дослідження на базі Центру (імена та прізвища наведено мовою оригіналу)
1 Euroasylum	2 Дослідження та консультивання у сфері міграційної політики та політики щодо біженців, зокрема питань, пов'язаних з правовим забезпеченням рішень стосовно іммігрантів, контролю кордонів, трудовою міграцією, торгівлі людьми, внутрішніх переміщень та програм інтеграції мігрантів	3 A. Aderoju, R.A. Baumgartner, P. Bosch, J. C. Calleros, D. Costello, H. Duncan, N. Espirava, A.A.Ferreiro, A. Geddes, L. Gehrke, S. Haque, M. Leighton, W. McClure, P. Mona, D. Ratha, C. Riallant, H. Schneider, N.K. Singh, M. Stavropoulou, S. Stavros, M. Welbourne, K.F. Zimmermann, E. Adja, J. K. Bingham, A.E. Åkerman Börje, M. Cully, A. Guterres, K. Koser, K. Malik, C. Mamlström, A. Mansoor, A. Middleton, N. M. M'Jid, R. A. Mocny, I. M. Nicolas, I. Packer, K. Ryan, M. Schulz, D. Smith, P. D. Sutherland, W. L. Swing, M. Vassiliadou, C. Wiesner
Європейський дослідний центр з питань міграції та етнічних відносин / European Research Centre on Migration and Ethnic Relations (ERCOMER)	Порівняльне дослідження міжнародної міграції та етнічними відносинами у європейському контексті за напрямками: міграція та мігранти; іммігранти та меншості в приймаючих суспільствах, культурні відмінності та суспільні реакції; солідарність, націоналізм та етнічні конфлікти	M. Verkuyten, M. Gijsberts, L. Hagendoorn, D. Ingleby, M. Coenders, F. Fleischmann, E. Poppe, J. Thijs, B. Martinovic, G.-B. Dielissen, A. Smeekes, Ö. Bilgili, P. Hindriks, M. van Setten, F. van der Werf, Y. Khoudja, J. Geerlings, E. Driel
Інститут з вивчення міжнародної міграції / Institute for the Study of International Migration	Дослідження міжнародних та національних міграцій, причин та наслідків руху населення, політичних та правових аспектів міграції, інтеграції мігрантів, наслідків міжнародних міграцій для політики та національної безпеки	K. M. Donato, E. Ferris, E. M. Gozdziak, B.L. Lowell, S. Martin, A. Schoenholtz, G. Benton, L. Kinne, N. S. Yossinger
Інститут з питань міграції та етнічних досліджень / Institute for Migration and Ethnic Studies (IME)	Міждисциплінарні дослідження міграції та інтеграції у міжнародній та порівняльній перспективі. Зокрема, виділено два напрями розуміння міжнародної міграції: як процесу переміщення (зі своїми передумовами та наслідками) та як процесу оселення та інтеграції мігрантів та їх нащадків у приймаючих країнах	Akgündüz A., Andrikopoulos A., Bader V.M., Beek J.H. van de, Berczyk J., Bergsma, E., Berkhout D.J., Bonjour, S.A., Bovenkerk, F., Brug, W. (Wouter) van der, Buijs L.J., Burgoon B.M., Cantinho de Jesus V., Cardoso Ribeiro, T., Chevalier, Davidson R.J., Donders Y.M., Dukes, Duyvendak, Ehrkamp P., Engelen E.R., Fennema M., Ferracioli L.L., Fiorito T.R., Galen, J.J. van, Geschiere, P.L., Gnes D., Goede, M.de, Guadeloupe F.E., Hart B. de, Heelsum A.J. van, Heerden S.C. van, Ingleby J.D., Jacobs D., Jansen E.F., Jansen H.Y.M., Jeandesboz J.A., Kalir B., Kanas A.M., Keskiner, E., Koning A. (Anouk) de, Korf D.J., Kortmann M., Kraal K., Lan S., Lange, S.L. de, Lange, T. de, Mamadouh, V.D.

Продовження додатку В
Продовження таблиці В.2

1	2	3
<p>Інститут міграційних досліджень і міжкультурних досліджень / Institute for Migration Research and Intercultural Studies</p>	<p>Дослідження руху населення з сучасної та історичної перспективи</p>	<p>J. Becker, O. Berg, M. Berlinghoff, L. Carstensen, R. Ceylan, I. Diekmann, C. Felgentreff, A. Flack, A. Grimm, L. Haddad, T. Groß, V. Hanewinkel, L.-M. Heimeshoff, S. Huhn, J. O. Kleist, A. Konyali, C. Lang, J. Neuhauser, C. Noack, J. Oltmer, J. Panagiotidis, A. C. Rass, A. Schmitz, U. Schneckener, J. Schneider, V. S. Palstring, H. Schwenken, H. Schwiertz, M. Steinbrink, I. Stürig, M. Ulz, M. Wilmes, F. Wolf</p>
<p>Інститут міграційної політики / Migration Policy Institute</p>	<p>Аналіз і оцінка політики щодо міграції та біженців на місцевому, національному та міжнародному рівнях, її викликів та можливостей громад та організацій у все більш інтегрованому світі</p>	<p>M. Fix, D. G. Papademetriou, K. Newland, D. Meissner, M. McHugh, R. Capps, M. Chishti, E. Collett, G. A. Maniatis, D. Pompa, J. W. Ziglar, N. Banulescu-Bogdan, J. Batalova, M. Benton, J. Gelatt, D. R. Mendoza, W. Somerville, H. Beirens, M. V. Desiderio, M. Park, S. Fratzke, F. Hipsman, L. Patuzzi, K. Hooper, J. Sugarman, S. Pierce, L. Villegas, J. Bolter, C. Katsiaficas, A. G. Ruiz Soto, B. Salant, A. O'Toole</p>
<p>Центр дослідження біженців / Refugee Studies Centre</p>	<p>Дослідження та освітні проекти з питань біженців та вимушеної міграції на національному та глобальному рівні</p>	<p>D. Chatty, G. Cole, A. Betts, N. Zaun, C. Costello, M. Foster, A. Ali, F. Memişoğlu</p>
<p>Центр з вивчення імміграції / Centre for Immigration Studies</p>	<p>Дослідження економічного, демографічного, соціального та фіскального впливу імміграції на країну, аналіз міграційних політик</p>	<p>M. Krikorian, A. R. Arthur, S. A. Samarota, B. Griffith, J. Kammer, K. Luna, N. Rush, S. Steinlight, M. Telford, J. Vaughan, J. Wahala, P. McHugh, C. Owens, T.P. Redding, K. Zeigler, J. Greedan</p>
<p>Центр міграційних досліджень / The Centre of Migration Research (CMR)</p>	<p>Дослідження теорій і методів міграційних досліджень, причин і наслідків еміграції з Польщі, припливу і експлуатації іноземців, розвитку та інтеграції іммігрантів в Польщі, міграційної політики в Польщі і ЄС</p>	<p>M. Anacka, K. Andrejuk, Z. Brunarska, A. Brzozowska, O. Czeranowska, M. Duszczyk, K. Fiałkowska, A. Fišel, M. Garapich, M. Gońda, A. Górny, I. Grabowska, A. Grzymala-Kazłowska, B. Jancewicz, A. Janicka, E. Jaźwińska-Motyłska, I. Józwiak, M. Kielkowska, M. Kindler, W. Klaus, W. Kloc-Nowak, M. Lesińska</p>
<p>Центр міграційних досліджень в Нью-Йорку / Centre for Migration Studies New York (CMS)</p>	<p>Вивчення міжнародної міграції, розвиток взаєморозуміння між іммігрантами та приймачими громадами, а також дослідження державної політики, яка забезпечує охорону гідності і прав мігрантів, біженців і новоприбулих</p>	<p>E. Alden, Z. Gubernskaya, J. Dreby, D. A. Boehm, L. B. Benson, D. Kerwin, R. Warren, E. Ryo, T. Scibner, P. Martin, P. J. Spiro, J. G. Young, P. M. Orrenius, M. Zavodny, E. De Graauw, I. Bloemraad, J. W. Harbeson</p>
<p>Центр міграції Скалабріні / Scalabrini Migration Center</p>	<p>Міждисциплінарні дослідження міжнародної міграції з особливим акцентом на міграційні питання в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні</p>	<p>G. Battistella, C. Ruiz Marave, C. Villanueva Guerrero, J. Paul</p>

Продовження додатку В
Продовження таблиці В.2

1	2	3
<p>КАРІМ-СХІД – Консорціум прикладних досліджень з міжнародної міграції / CARIM East - Consortium for Applied Research on International Migration</p>	<p>Дослідження міграції з країн Східного партнерства ЄС; міграції всередині пострадянського простору, зокрема у країнах Східного партнерства і Російській Федерації</p>	<p>П. Агабабян, А. Алиев, И. Бадурашвили, О. Бахур, А. Боброва, Н. Челидзе, Х. Чобанян, М. Чумбуридзе, Т. Чумаш, Д. Кукос, О. Федюк, Г. Габричидзе, И. Гангули, В. Ганга, В. Ионцев, И. Ивахнюк, Е. Иващенко-Стадник, Е. Кардава, О. Кулеца, В. Мошняга, В. Мукомель, О. Позняк, С. Румянцев, Л. Шахотска, В. Суботенко, Л. Титаренко, М. Тухашвили, В. Володько, Р. Еганян, А. Юнусов</p>
<p>Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України (http://www.idss.org.ua/)</p>	<p>Комплексний аналіз міграційної ситуації в Україні, трудової міграції, впливу міграції на демографічний і демокономічний розвиток, прогнозування міграції населення, етнічного складу і чинників його динаміки, імміграції в Україну та інтеграції іммігрантів</p>	<p>Позняк О. В., Малиновська О.А., Майданік І. П., Гнатюк Т. О., Мостова І. О., Скибчук А. А., Навара А.Є.</p>

Джерело: узагальнено автором

Аналіз підходів економічних теорій до трактування питань міжнародної міграції

Назва теорії (автори)	Зміст підходу
1	2
Меркантилізм	Розглядали залучення іммігрантів та стримування еміграції як інструмент забезпечення зростання добробуту країни та збільшення продуктивних сил держави
Англійська класичної економії	Рух трудових ресурсів між країнами є елементом ринкового механізму факторів виробництва та сприяє економічному зростанню (А. Сміт) Міграція впливає на попит і пропозицію на робочу силу, від чого залежить і плата за працю (Д. Рікардо) Темпи приросту чисельності населення планети перевищують темпи приросту засобів до існування, у зв'язку з чим слід регулювати міграційні потоки (Т. Мальтус)
Економічний романтизм	Вважає однією з переваг суспільства його численність, за умов, що суспільство здатне забезпечити населення роботою (С. Сімонді)
Марксизм, ленінізм	Зі зростанням чисельності робітників зростає обсяг продуктивних сил суспільства (П. Прудон) Територіальні відмінності в рівні заробітної плати та продуктивних сил визначають зовнішню міграцію населення (міграційні потоки тяжіють до країн з високою продуктивністю праці у зв'язку з тим, що країни світу розвиваються нерівномірно)
Кейнсіанство	Попит на робочу силу регулюється не коливаннями ринкових цін на працю, а сукупним попитом, що визначаються державною політикою (Дж. М. Кейнс). Світовий ринок праці, сформований у результаті міжнародної міграції робочої сили, є основою конфлікту національних інтересів різних держав.
Неолібералізм	Міграція є важливим феноменом, що забезпечує економічний розвиток приймаючих країн. Мігранти заповнюють дефіцит робочої сили, є демографічним ресурсом, необхідним в умовах скорочення народжуваності. Негативне ставлення до мігрантів, пов'язане з їх впливом на становлення місцевого населення на ринку праці, загрози безробіття населення, є не виправданим. Мігранти є додатковою робочою силою, займають робочі місця на некваліфікованих, низькооплачуваних роботах, які є непривабливими для корінного населення

Джерело: узагальнено за [500]

Основні теорії та концепції міжнародної міграції

Назва теорії (автори)	Зміст підходу
1	2
Просторово-міграційний баланс (С. Кестлс (Castles S.), М. Дж. Міллер (Miller M. J.))	Причини міграції полягають у відмінностях в рівнях заробітної плати між районами/країнами походження і призначення мігрантів. У міру економічного зростання і посилення еміграції в країнах візду поступово зменшується розрив у рівнях заробітної плати і скорочуються стимули для міграції. Міграція є результатом географічних відмінностей співвідношення попиту та пропозиції робочої сили. Відбувається формування фінансових потоків в зворотному напрямі.
Модель Тодаро-Харріса (М.П. Тодаро (Todaro M.P.), Дж.Р. Харріс (Harris J.R.)) Теорія сегментованого ринку праці (М.Дж. Піор (Piore M.J.), А. Портес (Portes A.))	Ухвалення міграційного рішення базується на індивідуальних уявленнях мігрантів про розвиток окремих територій Міграція визначається попитом і пропозицією робочої сили на первинних (характеризуються стабільністю і високим рівнем оплати праці, можливостями кар'єрного росту) і вторинних ринках праці (не можуть забезпечити ні гідної заробітної плати, ні підвищення кваліфікації працівників). Відмінності в умовах зайнятості між ними породжують дефіцит пропозиції національної робочої сили у вторинному секторі і обумовлюють попит на трудових мігрантів, готових замінити порожні трудові ніші
Теорія людського капіталу (Г.С. Беккер (Becker G.S.), Т. Шульц)	Людина, її знання, уміння, досвід мають провідну роль у виробничому процесі – процесі створення суспільного багатства. Всі види міграції досліджуються крізь призму поведінки окремих людей і домашніх господарств
Неореалізм	Імміграція є загрозою стабільності національної економіки: мігранти прагнуть до монополізації окремих сфер праці, породжують безробіття корінного населення, привносять чужі для культури і традиції; некваліфіковані іммігранти посилюють злочинність та тіньовий сектор економіки. Імміграційна політика має бути обмежувальна, ліберальна – викликає незадоволення громадян.
Нова економічна теорія міграції (О. Старк (Stark O.), Д.Е. Блум (Bloom D.E.), К. Тейлор, К. Озден (Ozden C.), М. Шіфф (Schiff M.), Д. Рата (Ratha D.))	Міграція у розвинені країни з розвиненими ринками капіталу тощо є значною можливістю для домогосподарств подолати нестачу фінансових ресурсів. При цьому, рівень оплати праці на ринках країни призначення є додатковим стимулом вибору ринку праці. Рішення про міграцію приймається колективно, членами сім'ї і є частиною загальної сімейної стратегії Міграція одного (або кількох) членів сім'ї розглядається як спосіб не тільки максимізувати очікуваний індивідуальний дохід, але також мінімізувати ризики, пов'язані з веденням господарства. Дана теорія не може пояснити переселення всієї родини.
Теорія економіки сімейної міграції	Міграційна стратегія сім'ї базується на балансі економічних, соціальних та психологічних очікувань та наслідків ухвалення міграційного рішення для кожного з членів домогосподарства
Теорія інституційного підходу	«Міграційна поведінка населення формується за умов всебічної підтримки різноманітних урядових та неурядових організацій, юридичних фірм, соціальних служб, гуманітарних організацій, а також мафіозних структур тощо. Чим більшу підтримку має міжнародна міграція від усіх можливих державних і недержавних інституцій, тим більше потік мігрантів стає легалізованим і незалежним від чинників, які здебільшого супроводжують міграційні процеси»

Продовження додатку В
Продовження табл. В.4

I	2
Мережева теорія	Важливими є міжлюдські стосунки (родинні, дружні). Існуючі осередки мігрантів у потенційних країнах призначення збільшують ймовірність міграції та полегшують інтеграцію мігранта у приймаюче середовище
Теорія суспільного капіталу (Д. Массей (Massey D.))	З розвитком міграційних процесів формується суспільний капітал мігрантів – виробляються схеми інтеграції у ринок праці, включення у суспільне життя країни призначення, які виробили перші емігранти. До суспільного капіталу також відносяться державні, суспільні та комерційні інститути, які забезпечують посередницькі послуги трудовим мігрантам і полегшують їм процес інтеграції в країні призначення
Теорія світових систем (І. Валлерстайн (Wallerstein I.), Е. Петрас (Petras E.), С. Сассен (Sassen S.))	Глобалізація стимулює міграційні потоки відповідно до нових потреб світового ринку праці. Теорія не передбачає формування суб'єктивних факторів міграції. Трудова міграція інтерпретується не лише як втеча від бідності (як правило, в добровільній міграції не беруть участь найбідніші верстви), а як стратегія розвитку (як приклад наводяться зворотні потоки грошових переказів, досвіду, ідей і людей (поворотна міграція))
Концепція залежного розвитку (А. Дж. Франк (Frank A. G.), П. Баран (P. Baran))	Міжнародна міграція є фактором закріплення відсталості та залежності економічно нерозвинених країн. Вона не є ресурсом економічного та соціального розвитку
Концепція мобільного переходу (В. Зелінський, Р. Скедлон (R. Skeldon), М. Окольські (Okolski M.), Г. Олсен (Olesen H.), Д. Найар (Nauyar D.), А. Соліманно (Solimano A.), Ф. Мартін (Martin F.), Дж. Тейлор (Taylor J.))	У міру модернізації суспільства не просто зростає загальна територіальна мобільність населення, але характер міграційних процесів змінюється в міру проходження фаз переходу. Зростає роль глобалізації в видозмінах міжнародної міграції, її зв'язку з економічним зростанням, розвитком транспорту, формуванням нових каналів передачі інформації, зміну економічних можливостей, зростанням добробуту населення як умового формування міграційних намірів. Зв'язок між демографічними змінами і змінами форм територіальної мобільності населення не прямий, а опосередкований (люди не мігрують тільки тому, що чисельність населення швидко зростає) (В. Зелінський). Існує взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку, політичною структурою і формами мобільності населення (виділено п'ять регіонів міграції) (Р. Скедлон)
Теорія «тяжіння-відштовхування» (Е. Ліі (Lee E. S.), Р. Скедлон (Skeldon R.), Х. Де Хаас (De Haas H.))	Людина приймає рішення про міграцію в залежності від: 1) чинників, які визначаються районом/країною виходу; 2) факторів, що визначаються районом/країною призначення; 3) «проміжних обставин» (відстань, розвиток транспортної мережі, міграційна політика). Міграційні потоки відбуваються також внаслідок потоку інформації, який «повертається» з країн призначення і впливає на прийняття рішення про міграцію наступних мігрантів. В результаті цього на двох полюсах міграційного вектору структується уявлення про фактори тяжіння та відштовхування, які визначають міграційне рішення. Теорія не пояснює диференціації впливу факторів на рішення про міграцію, не враховує стратифікацію суспільства в країнах походження, але передбачає багатфакторність механізму прийняття рішення про міграцію та можливості мігрувати в цілому
Концепція «міжнародних міграційних систем» (А. Мабогунж, М. Крітц (Kritz M.), Х. Злотник (Zlotnik H.))	Міграційні потоки між країнами походження та окремими країнами призначення значно взаємопов'язані, а для розуміння динаміки міграційних процесів слід вивчати весь міграційний простір (міграційну систему)

Статеві-вікові та освітньо-професійні характеристики населення та міграційних осередків

Таблиця Г.1

Географічна структура розміщення осередків жінок та чоловіків мігрантів протягом 1960-2017 р.

1960		1970		1980		1990		2000		2017	
Країна	Осіб	Країна	Осіб	Країна	Осіб	Країна	Осіб	Країна	Осіб	Країна	Осіб
<i>Жінки мігрантки</i>											
США	622771	США	622771	США	8680062	США	11878087	США	17503285	США	25585361
Росія	4324677	Росія	4324677	Росія	4854676	Росія	6174618	Росія	6811941	Німеччина	610916
Індія	4233937	Індія	4233937	Індія	4162631	Німеччина	4407030	Німеччина	5347521	Росія	5932256
Україна	3177638	Україна	3177638	Німеччина	3919018	Україна	4023035	Франція	3185921	Велика Британія	4636299
Німеччина	2845100	Німеччина	2845100	Україна	3576650	Індія	3525971	Індія	3022654	Канада	4098126
Франція	2396029	Франція	2396029	Франція	2787167	Франція	2897842	Україна	2984315	Франція	4093942
Пакистан	2394302	Пакистан	2394302	Казахстан	1959725	Канада	2292122	Канада	2874643	Саудівська Аравія	3843720
Казахстан	1846958	Казахстан	1846958	Канада	1923192	Казахстан	2117427	Велика Британія	2587058	Австралія	3594030
Канада	1602314	Канада	1602314	Пакистан	1880578	Велика Британія	1966768	Австралія	2031112	Італія	3215562
Велика Британія	1494606	Велика Британія	1494606	Велика Британія	1733786	Австралія	1764343	Саудівська Аравія	1721227	Іспанія	3054960
<i>Чоловіки мігранти</i>											
США	5746003	США	5746003	США	7684337	США	11372920	США	17310772	США	24191609
Індія	4891211	Індія	4891211	Індія	4682806	Німеччина	4507889	Німеччина	5787039	Саудівська Аравія	8341564
Німеччина	3603590	Німеччина	3603590	Німеччина	4501697	Росія	4397972	Росія	5239199	ОАЕ	6207324
Росія	2993380	Росія	2993380	Росія	3393809	Індія	3856068	Саудівська Аравія	3409713	Німеччина	6055267
Франція	2814283	Франція	2814283	Франція	3103447	Саудівська Аравія	3296727	Індія	3213105	Росія	5719253
Пакистан	2711216	Пакистан	2711216	Україна	2539334	Франція	2999389	Франція	3092785	Велика Британія	4205418
Україна	2260711	Україна	2260711	Пакистан	2217783	Україна	2882379	Канада	2680382	Франція	3808841
Канада	1649033	Канада	1649033	Канада	1887386	Канада	2205387	Велика Британія	2304240	Канада	3763100
Велика Британія	1524215	Велика Британія	1524215	Велика Британія	1705533	Велика Британія	1824460	Україна	2222118	Австралія	3441530
Австралія	1311936	Австралія	1311936	Австралія	1501694	Австралія	1817012	Австралія	1996369	Іспанія	2892146

Джерело: [107]

Частка висококваліфікованої робочої сили (осіб з вищою освітою) у загальній чисельності робочої сили (за географічним регіоном та показником доходів на душу населення) (середній показник за 1998-2015 рр.)

Регіон	Середнє значення за групами країн за рівнем доходу на душу населення та регіоном, %									
	Країни з високим рівнем доходу		Країни з рівнем доходу, вище середнього		Країни з рівнем доходу, нижче середнього		Країни з низьким рівнем доходу		Середнє за регіоном значення	
	2009	2015	2009	2015	2009	2015	2009	2015	2009	2015
Східна Азія та Тихоокеанський регіон	82,85	80,94	Н.д.	69,33	75,79	78,40	–	–	80,50	78,54
Європа та Центральна Азія	80,73	79,42	69,58	77,59	Н.д.	71,59	–	–	78,43	78,44
Латинська Америка та Карибський регіон	Н.д.	80,12	82,07	78,01	–	–	–	–	82,07	78,71
Близький Схід та Північна Африка	76,11	83,83	–	–	Н.д.	75,57	–	–	76,11	79,70
Північна Америка	77,85	75,38	–	–	–	–	–	–	77,85	75,38
Африка на південь від Сахари	–	–	83,82	Н.д.	–	–	88,27	69,24	86,04	69,24
Середнє за групою країн значення	80,54	79,53	77,03	77,04	75,79	75,08	88,27	69,24	79,48	78,16

Примітки:

Позначка «–» означає, що країни даної категорії у регіоні відсутні.

Позначка «Н.д.» означає, що по країнам даної категорії у регіоні відсутні дані про частку висококваліфікованої робочої сили.

Джерело: [157]

Таблиця Г.3

Показники кореляції окремих драйверів та складових Індексу готовності до майбутнього виробництва (5% критичні значення, N=100)

Net migration per 100000 pop	Capacity to attract talent	Future Labor Force	Human Capital	
1,0000	0,3782	0,6784	0,3165	Net migration per 100000 pop
	1,0000	0,7785	0,6238	Capacity to attract talent
		1,0000	0,7175	Future Labor Force
			1,0000	Human Capital

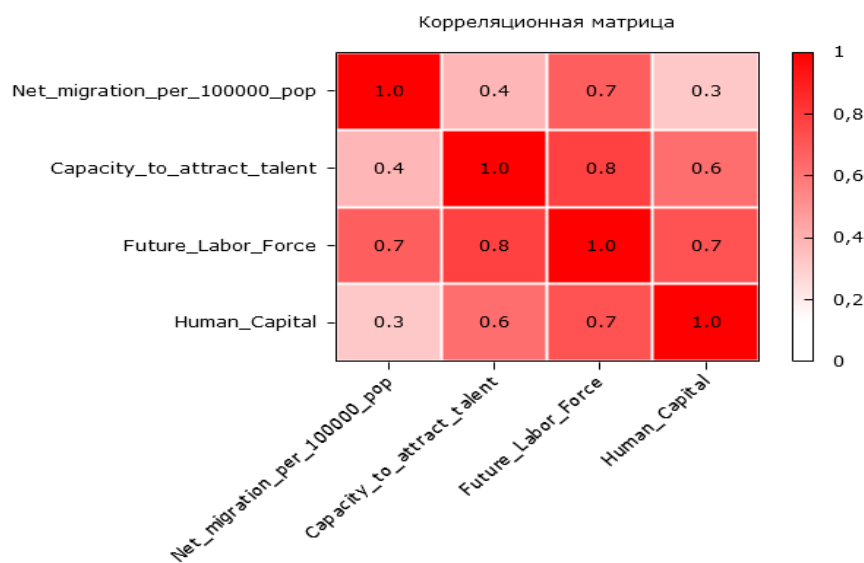

Рис. Г.1. Кореляційна матриця зв'язку драйверів та їх складових(N=100)

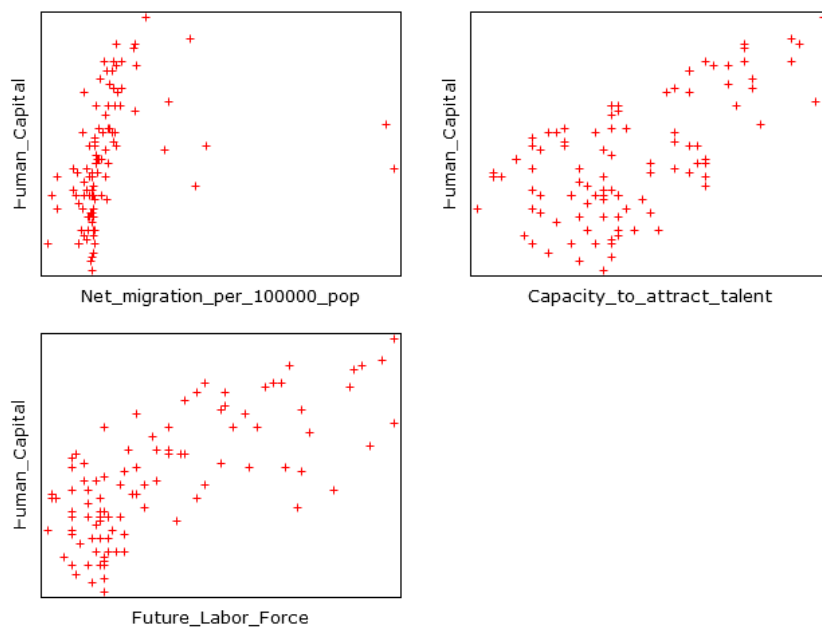

Рис. Г.2. Графіки розподілу показників країн за окремими драйверами(N=100)

Класифікація міжнародної міграції в нормативно-правових, довідкових документах та економічній літературі

Таблиця Д.1

Структурування видів міграції, визначених у нормативно-правових та довідкових документах міжнародних організацій

Ознака	Види	Визначення за чинною міжнародною нормативною чи методичною базою
1	2	3
За рівнем урегульованості	Впорядкована міграція (Ordered migration), або Законна міграція (Regular migration)	Рух особи з її звичайного місця проживання на нове місце проживання з дотриманням законів та правил щодо в'їзду з країни походження та транзиту через або в їзд на територію країни призначення або приймаючої країни
	Нерегульована міграція (Irregular migration), або Нелегальна міграція (Illegal migration)	Пересування людей, що відбувається поза регулюючими нормами країни управління, транзитної та (або) приймаючої країни. Для країни призначення – в їзд, перебування або працевлаштування в країні без необхідного дозволу або необхідних документів, відповідно до імміграційних правових актів. Для країни в'їзду – перетин особою міжнародного кордону без дійсного закордонного паспорту або іншого проїзного документу або невиконання адміністративних вимог для в'їзду з країни
За статусом суб'єкта координації міграції	Незаконний ввіз мігрантів (Smuggling of migrants)	Забезпечення з метою одержання, прямо або опосередньо, будь-якої фінансової або іншої матеріальної вигоди, незаконного в їзду до будь-якої Держави-учасниці будь-якої особи, яка не є її громадянином або не проживає постійно на її території
	Підтримана міграція, Організована міграція (Assisted migration)	Переміщення мігрантів, що відбувається за підтримки держави, кількох держав або міжнародної організації, як протипага спонтанній, самостійній міграції
За обсягами міграційного потоку	Масовий наплив (Mass influx)	Раптове прибуття іноземців до країни, у великій їх кількості
	Еміграція (Emigration)	Прибуття до держав-членів ЄС великої кількості переселенців із певної країни або географічного регіону, незалежно від того, чи їх прибуття було спонтанним або в рамках допомоги, наприклад, через програму евакуації
За напрямом руху	Імміграція (Immigration)	Вїзд з однієї держави з метою оселення в іншій. Дія, якою особа, яка попередньо була резидентом держави-члена, припиняє проживати на території держави-члена на період, що становить що найменше дванадцять місяців або має намір щодо такої його тривалості.
	Зворотна міграція (Return migration)	Дія, якою особа встановлює своє місце проживання на території держави члена на період, що становить або з наміром щодо його тривалості щонайменше дванадцять місяців, маючи попереднє місце проживання в іншій державі-члені або третій країні
		Переміщення особи, що повертається в свою країну походження або місце постійного проживання, зазвичай після хоча б річного перебування в іншій країні. Таке повернення може бути або не бути добровільним. Зворотна міграція також включає добровільну репатріацію

Продовження додатку Д
Продовження табл. Д.1

1	2	3
За характером руху	Маятникова міграція (Commuting)	Вїїзд в іншу країну на постійне місце проживання, і в широкому значенні до особи, яка виїжджає з однієї країни і прибуває для проживання в іншу. Рішення щодо міграції приймається самостійно особою відповідно його/ її особистих мотивів та без втручання зовнішніх примусових факторів.
За виявом волі особи до міграції	Циркулярна міграція (Circular migration) Примусова міграція (Forced migration)	Повторюване пересування осіб з місця їх постійного проживання до місця (місць) призначення, якщо від їзд та повернення відбуваються більше одного разу Міграційний рух, в якому існує елемент примусу, в тому числі загроза життю і джерелам існування, не залежно від того, чи він виник в результаті природних або антропогенних причин (наприклад, рух біженців і внутрішньо переміщених осіб, а також осіб, переміщених в результаті стихійних лих або екологічних катастроф, хімічних або ядерних катастроф, голоду, або проєктів розвитку)
	Переселення (біженців) (Resettlement of the refugees)	Переміщення біженців з країни, в якій вони шукали притулок до іншої країни, яка погодилась їх визнати
	Добровільне повернення (Voluntary return)	Організоване або незалежне повернення в країну походження, транзитну або іншу третю країну на підставі вільно вираженого бажання особи, яка повертається
	Видворення Депортація (Expulsion Deportation)	Дії, що вчиняються державним органом з наміром та з метою забезпечення примусового видалення осіб / особи (іноземних громадян або осіб без громадянства) з території цієї країни
	Екстрадиція (Extradition)	Офіційна передача, зазвичай на основі угоди або інших взаємних домовленостей, однією державою іншій державі особи, обвинуваченої чи засудженої за злочин, здійснений за межами території однієї держави і знаходиться в юрисдикції іншої, з метою проведення судового розслідування та здійснення покарання
	Повернення (Return)	У широкому сенсі відноситься до дії або процесу повернення особи до точки відправлення. Процес повернення, добровільно чи примусово, до: 1) країни походження; 2) транзитної країни згідно двосторонніх договорів про реадмісію або інших домовленостей; 3) або до іншої третьої країни, до якої особа бажає повернутись добровільно і в якій його/її приймуть
	Примусове повернення (Forced return)	Обов'язкове повернення людини в країну походження, транзитну або третю країну на основі адміністративного або судового рішення
За категорією людських ресурсів	Інтелектуальна міграція (Intellectual migration) Трудова міграція (Labour migration)	Притік мізків (Притік висококваліфікованих працівників) Brain gain Висококваліфікованих осіб Висококваліфікованих осіб Виграш для країни внаслідок імміграції висококваліфікованих осіб Пересування людей зі своєї країни в іншу країну з метою найму на роботу. У більшості країн трудова міграція регулюється національним міграційним законодавством. Крім того, деякі країни відіграють активну роль у регулюванні зовнішньої трудової міграції та створенні сприятливих умов для своїх громадян за кордоном
	Змішана міграція (Mixed migration)	Змішані рухи населення, що включають біженців, шукачів притулку, трудових мігрантів та інших мігрантів

Джерела: [340, 419, 458, 461]

Аналіз класифікацій міграції, пропонованих у науковій літературі з проблем міжнародної економіки

Ознака класифікації	Види міграції за ознакою	Автори, які виділяють
1	2	3
За просторовими параметрами:	а) зовнішня міграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	б) внутрішньоконтинентальна міграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, О. Ровенчак, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва
	в) міжконтинентальна міграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, О. Ровенчак, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва
	г) внутрішня міграція	А.В. Похлебаєва, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За часовими параметрами (тривалістю у часі):	а) сезонна (кочова) міграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, Г.Р. Заремба, О. Ровенчак, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	б) тимчасова (поворотна) міграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, О. Ровенчак, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва
	в) маятникова (прикордонна) міграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, О. Ровенчак, Г.Р. Заремба, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	г) епізодична (разова) міграція	М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	д) постійна (безповоротна, довгострокова) міграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, Г.Р. Заремба, О. Ровенчак, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	е) транзитна	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За кількістю міграцій мігранта	Однократна	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Багатократна	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За характером організації міграційних потоків:	а) добровільна міграція (суверенна)	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, О. Ровенчак, А.В. Похлебаєва, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	б) примусова міграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, О. Ровенчак, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	в) Вимушена (шукачі притулку, особи з постійним / тимчасовим статусом бжеңця)	О. Ровенчак, А.В. Похлебаєва, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За професійним складом:	а) міграція робітників	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	б) міграція фахівців	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало, Г.Р. Заремба
	в) міграція представників гуманітарних професій	П.П. Мазурок, Б.М. Одягало
	г) міграція підприємців	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак

1	2	3
За якісним складом:	а) міграція робочої сили низької кваліфікації	П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	б) міграція робочої сили високої кваліфікації	П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	в) міграція вчених або «відплив інтелекту»	П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, Г.Р. Заремба, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За напрямками руху	а) еміграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло
	б) імміграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло
	в) рееміграція	П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло
За фактом здійснення міграції*	Потенційні мігранти	Г.Р. Заремба
За правовим статусом	Легальна	О. Ровенчак, А.В. Похлебаєва, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Нелегальна	П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, О. Ровенчак, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За способом реалізації	Напівлегальна	О. Ровенчак, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Законна	А.В. Похлебаєва
	Незаконна	А.В. Похлебаєва
За способом реалізації	Стихійна	О. Ровенчак, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Ланцюгова	О. Ровенчак
	Організована	П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, О. Ровенчак, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За кількістю мігрантів	Осібна	О. Ровенчак
	Сімейна	О. Ровенчак
	Групова	О. Ровенчак
За повторюваністю	Масова (стічна, колективна)	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Епізодична	О. Ровенчак
	Одинична	О. Ровенчак
За відстанню	Повторювана	О. Ровенчак
	Далека	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Ближня	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За характером	Пряма	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Непряма (у складі ТНК або СП)	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак

Продовження додатку Д
Продовження табл. Д.2

1	2	3
За типом статусу	Асиміляційна	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Неасиміляційна	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За відповідністю очікуванням мігранта	Влада	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Невдала	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За наслідками для країни	Якісна	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Неякісна	О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
За причинами та цілями	Міграція членів сімей (демографічна)	О. Ровенчак, А.В. Похлебаєва, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
	Політична (політичні біженці), дипломатичний корпус і військові	О. Ровенчак, А.В. Похлебаєва, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
Релігійна		О. Ровенчак, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
		О. Ровенчак, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва
Етнічна		О. Ровенчак, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва
		О. Ровенчак, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
Репатріація (рееміграція)		О. Ровенчак
		О. Ровенчак
Економічна (біженці, трудова інтелектуальна, працівників високої кваліфікації, ГНК)	Економічна (інвесторів, бізнесменів, працівників високої кваліфікації, ГНК)	О. Ровенчак, М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва, А.В. Похлебаєва, К.Р. Кайтмазова, А.Н. Каберті, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
		О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
Пізнавальна		О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
		О. Ровенчак, Г.Р. Заремба, А.В. Похлебаєва
Освітня		О. Ровенчак, О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
		М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва
Туристична		О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
		М.М. Пухова, І.П. Дорошина, І.Г. Ходжаєва
Військова		О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
		О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
Культурно-розважальна		О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак
		О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак

Примітка: Назва ознаки сформульована нами на підставі виділеного автором виду міграції, проте не знайшла відображення у оригінальній праці Джерела: [149, 360, 395, 453, 460, 464]

Рейтинг міграційних пар за показниками міграційних потоків у 1960-2017 рр.

Місце	Осередок мігрантів у 2017 р.			Приріст за 1960-2017 р.			Приріст за 2000-2017 р.				
	Міграційні пари			Міграційні пари			Міграційні пари				
	Країна походження	Країна призначення	Показник, осіб	Країна походження	Країна призначення	Показник, %	Країна походження	Країна призначення	Показник, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Мексика	США	11573680	Бангладеш	ОАЕ	ОАЕ	1770247	Сирія	Сирія	Туреччина	60283
2	Індія	ОАЕ	3310419	Сирія	Сирія	Ліван	698909	Сирія	Сирія	Ліван	22610
3	Росія	Україна	3309525	Індія	Індія	ОАЕ	459043	Афганістан	Афганістан	Пакистан	10382
4	Україна	Росія	3272304	Пакистан	Пакистан	ОАЕ	173601	Пакистан	Пакистан	Бангладеш	5421
5	Сирія	Туреччина	3271533	Сирія	Сирія	Туреччина	54029	Лаос	Лаос	Тайланда	1909
6	Індія	Бангладеш	3139311	Індонезія	Індонезія	Саудівська Аравія	43617	Бангладеш	Бангладеш	ОАЕ	1595
7	Казахстан	Росія	2562079	Індія	Індія	Кувейт	28246	Індія	Індія	Кувейт	1047
8	Індія	США	2434524	Румунія	Румунія	Італія	26046	М'янма	М'янма	Тайланда	968
9	Казахстан	Росія	2411227	Бангладеш	Бангладеш	Саудівська Аравія	25488	Румунія	Румунія	Італія	760
10	Китай	Гонконг	2343868	Індонезія	Індонезія	Малайзія	20127	Йордан	Йордан	Палестина	658
11	Афганістан	Іран	2324884	Ель-Сальвадор	Ель-Сальвадор	США	18510	Південний Судан	Південний Судан	Уганда	505
12	Індія	Саудівська Аравія	2266216	Індія	Індія	Саудівська Аравія	18104	Індонезія	Індонезія	Саудівська Аравія	440
13	Китай	США	2130352	Індія	Індія	США	17402	Індія	Індія	ОАЕ	341
14	Йордан	Палестина	2046650	Пакистан	Пакистан	Саудівська Аравія	16933	Польща	Польща	Великобританія	337
15	Філіппіни	США	1941665	Гватемала	Гватемала	США	15308	Індія	Індія	Оман	285
16	Пуерто-Ріко	США	1903730	Лаос	Лаос	Тайланда	11304	Марокко	Марокко	Франція	258
17	М'янма	Тайланда	1835106	В'єтнам	В'єтнам	США	9282	Індія	Індія	Бангладеш	235
18	Індонезія	Саудівська Аравія	1548032	Домініканська Республіка	Домініканська Республіка	США	8084	Бангладеш	Бангладеш	Саудівська Аравія	216
19	Афганістан	Пакистан	1515738	Республіка Корея	Республіка Корея	США	7974	Афганістан	Афганістан	Іран	205
20	Туреччина	Німеччина	1492580	Сипет	Сипет	Саудівська Аравія	7098	Індія	Індія	США	134
21	Алжир	Франція	1455780	Пакистан	Пакистан	Бангладеш	6707	Індія	Індія	Саудівська Аравія	125
22	Індія	Пакистан	1395854	М'янма	М'янма	Тайланда	5964	Пакистан	Пакистан	Саудівська Аравія	110
23	Ель-Сальвадор	США	1387022	Туреччина	Туреччина	Німеччина	5431	Китай	Китай	США	110
24	В'єтнам	США	1352760	Афганістан	Афганістан	Іран	5406	Гватемала	Гватемала	США	91
25	Пакистан	Саудівська Аравія	1343737	Індія	Індія	Оман	5402	Ель-Сальвадор	Ель-Сальвадор	США	68
26	Польща	Німеччина	1334000	Афганістан	Афганістан	Пакистан	5272	Пакистан	Пакистан	ОАЕ	67
27	Буркіна-Фасо	Кот-ді-вуар	1307265	Йордан	Йордан	Палестина	2077	Колумбія	Колумбія	Венесуела	60
28	Куба	США	1271618	Китай	Китай	США	1922	Малайзія	Малайзія	Сінгапур	60

Продовження додатку Е
Продовження табл. Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
29	Сирія	Ліван	1209286	Мексика	США	1795	Домініканська Республіка	США	54
30	Індія	Оман	1201993	Філіппіни	США	1637	Куба	США	42
31	Великобританія	Австралія	1195150	Південний Судан	Уганда	1532	Алжир	Франція	38
32	Малайзія	Сінгапур	1158890	Куба	США	1393	В'єтнам	США	32
33	Індія	Кувейт	1157072	Колумбія	Венесуела	915	Пуерто-Ріко	США	31
34	Бангладеш	Саудівська Аравія	1157072	Малайзія	Сінгапур	792	Філіппіни	США	29
35	Узбекистан	Росія	1147613	Польща	Великобританія	519	Узбекистан	Росія	25
36	Пакистан	Бангладеш	1095149	Марокко	Франція	505	Мексика	США	24
37	Індонезія	Малайзія	1091841	Індія	Бангладеш	392	Індонезія	Малайзія	23
38	Домініканська Республіка	США	1085321	Росія	Німеччина	234	Великобританія	Австралія	16
39	Бангладеш	ОАЕ	1044505	Буркіна-Фасо	Кот-ді-вуар	225	Республіка Корея	США	16
40	Республіка Корея	США	1041727	Пуерто-Ріко	США	190	Китай	Гонконг	8
41	Румунія	Італія	1024132	Казахстан	Росія	133	Буркіна-Фасо	Кот-ді-вуар	4
42	Колумбія	Венесуела	988483	Алжир	Франція	132	Казахстан	Росія	-1
43	Росія	Німеччина	957000	Казахстан	Росія	120	Росія	Німеччина	-2
44	Пакистан	ОАЕ	950145	Великобританія	Австралія	65	Казахстан	Росія	-7
45	Марокко	Франція	940552	Китай	Гонконг	50	Україна	Росія	-8
46	Гватемала	США	935707	Росія	Україна	2	Росія	Україна	-8
47	Лаос	Тайланда	926427	Україна	Росія	-7	Єгипет	Саудівська Аравія	-11
48	Польща	Великобританія	907000	Польща	Німеччина	-40	Туреччина	Німеччина	-26
49	Південний Судан	Уганда	903199	Індія	Пакистан	-78	Польща	Німеччина	-33
50	Єгипет	Саудівська Аравія	871621	Узбекистан	Росія	Н.д.	Індія	Пакистан	-44

Джерела: [107, 111]

Рейтинг країн призначення українських мігрантів протягом 1960-2017 рр. (за чисельністю мігрантів з України на початок кожного десятиліття), осіб

Місце	1960 р.		1970 р.		1980 р.		1990 р.		2000 р.		2017 р.	
	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб
1	Росія	3500317	Росія	3486564	Росія	3811434	Росія	4595811	Росія	3559975	Росія	3272304
2	Польща	1177694	Польща	1014094	Польща	730271	Казахстан	510702	США	444101	США	347759
3	Казахстан	419850	Казахстан	515091	Казахстан	507057	Польща	508018	Казахстан	402671	Казахстан	346445
4	США	381955	США	293268	Молдова	247940	Білорусь	268015	Польща	331462	Італія	231632
5	Молдова	186092	Молдова	224007	Білорусь	212735	Молдова	266585	Молдова	218596	Білорусія	227042
6	Білорусь	122548	Білорусь	175761	США	190645	Узбекистан	199096	Білорусь	187293	Польща	221307
7	Канада	67976	Узбекистан	140753	Узбекистан	148398	США	146724	Узбекистан	162266	Німеччина	212000
8	Киргизстан	65728	Грузія	62425	Латвія	67736	Латвія	93528	Німеччина	58163	Чехія	138000
9	Грузія	65714	Киргизстан	57598	Грузія	56656	Грузія	65974	Ізраїль	56111	Ізраїль	137472
10	Румунія	42522	Канада	57180	Киргизстан	52438	Киргизстан	53652	Канада	53801	Узбекистан	123355
11	Латвія	29896	Латвія	54289	Канада	47265	Литва	47453	Латвія	53535	Іспанія	96154
12	Азербайджан	25224	Румунія	36477	Туркменістан	34618	Канада	47286	Грузія	41382	Канада	76098
13	Таджикистан	24071	Туркменістан	33014	Естонія	34589	Естонія	46322	Чехія	33595	Молдова	62728
14	Туркменістан	19544	Азербайджан	28533	Литва	33746	Німеччина	44527	Таджикистан	32679	Угорщина	50222
15	Литва	18402	Таджикистан	28319	Таджикистан	32034	Таджикистан	43446	Естонія	25185	Португалія	48065
16	Австралія	17134	Естонія	26952	Азербайджан	25835	Чехія	40980	Туркменістан	24323	Азербайджан	41933
17	Естонія	15132	Литва	26498	Румунія	25742	Туркменістан	33182	Азербайджан	20764	Латвія	33966
18	Аргентина	14440	Угорщина	21065	Угорщина	18856	Азербайджан	31650	Литва	20225	Киргизстан	29726
19	Угорщина	12019	Вірменія	13953	Ізраїль	15742	Ізраїль	31168	Іспанія	18491	Туркменістан	29339
20	Бразилія	10519	Ізраїль	9617	Австралія	14757	Румунія	18348	Угорщина	15422	Велика Британія	27000

Джерело: сформовано за даними Світового банку та Міжнародної організації з міграції [107, 111]

Рейтинг країн походження іммігрантів в Україну протягом 1960-2017 рр. (за чисельністю мігрантів з України на початок кожного десятиліття), осіб

Місце	1960 р.		1970 р.		1980 р.		1990 р.		2000 р.		2017 р.	
	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб	Країна	Число осіб
1	Росія	3233837	Росія	4182267	Росія	4803152	Росія	5211922	Росія	3613240	Росія	3309525
2	Польща	363297	Білорусь	367421	Білорусь	386705	Білорусь	419031	Білорусь	270751	Білорусь	258781
3	Білорусь	276999	Польща	295107	Казахстан	258309	Казахстан	343730	Казахстан	245072	Казахстан	234238
4	Молдова	139233	Казахстан	204927	Казахстан	235611	Польща	219179	Узбекистан	242390	Узбекистан	231674
5	Вірменія	18403	Молдова	153206	Молдова	169151	Молдова	186983	Польща	214578	Молдова	157826
6			Узбекистан	59756	Узбекистан	71220	Узбекистан	137095	Молдова	165126	Польща	145106
7			Грузія	47711	Грузія	53300	Азербайджан	84629	Азербайджан	90753	Азербайджан	86741
8			Литва	24947	Азербайджан	39138	Грузія	79571	Грузія	71015	Грузія	67875
9			Азербайджан	24679	Вірменія	25378	Киргизстан	38745	Вірменія	52168	Німеччина	64015
10			Вірменія	21959	Литва	22486	Вірменія	36498	Литва	37696	Вірменія	49862
11			Латвія	21784	Латвія	21038	Таджикистан	36207	Латвія	34354	Таджикистан	30954
12			Чехія	12073	Естонія	10741	Туркменістан	32406	Таджикистан	32386	Киргизстан	28172
13			Естонія	11942	Чехія	10589	Литва	26258	Киргизстан	29476	Литва	25097
14			Словаччина	10204	Словаччина	8744	Латвія	20965	Туркменістан	24926	Туркменістан	23824
15			Таджикистан	366	Таджикистан	422	Естонія	10994	Естонія	20763	Латвія	20038
16							Чехія	9122	Мексика	16959	В'єтнам	12513
17							Словаччина	7943	Іран	5668	Угорщина	11235
18							Албанія	3343	Пуерто-Ріко	5110	Естонія	10509
19							Сербія та Чорногорія	637	Філіппіни	4445	Чехія	7473
20							Хорватія	156	Колумбія	3449	Китай	6625

Джерело: сформовано за даними Світового банку та Міжнародної організації з міграції [107, 111]

Характеристика процесів міжнародної міграції людських ресурсів в контексті гео економічних трансформацій

Таблиця Ж.1

Характеристика процесів міжнародної міграції людських ресурсів в контексті гео економічних трансформацій

Період	Зміст гео економічних трансформацій	
	Фактори «виштовхування»	Фактори «притягування»
1	2	3
1870-1913	Гео економічні трансформації:	
	1) зростання обсягів міжнародної торгівлі; 2) удосконалення транспортної інфраструктури; 3) укріплення центрів первісного накопичення капіталів	
	Фактори «виштовхування»: 1) посилення бідності; 2) поширення несправедливого розподілу благ; 3) переслідування за релігійними мотивами	Фактори «притягування»: 1) стрімкий розвиток сільського господарства та промисловості; 2) вищі порівняно з Європою темпи економічного зростання; 3) потреба у робочій силі на тимчасові роботи та в обслуговування
1914-1944	Гео економічні трансформації	
	1) постконфліктний стан розвитку економіки країн світу (Європа, Східна Азія, Північна Америка); 2) економічні кризи, які охопили Європу і США у міжвоєнний період	
	Фактори «виштовхування»: 1) загрози та факти примусової міграції; 2) переслідування за релігійними та національно-етнічними мотивами 3) макроекономічна нестабільність європейських країн	Фактори «притягування»: 1) більш стабільне економічне, соціальне та політичне середовище; 2) більша місткість ринків праці та потреба у робочій силі; 3) вища макроекономічна стабільність країн Латинської Америки та Азії
1945-1972	Гео економічні трансформації	
	1) поствоєнний стан Європи та Східної Азії та потреба та потреба розбудови економіки країн, відновлення інфраструктури; 2) геополітичні трансформації та переділ сфер економічного впливу; 3) поява нових держав на політичній карті світу та нових економік	
	Фактори «виштовхування»: 1) укріплення тоталітарних режимів у світі; 2) розгортання військових конфліктів; 3) переслідування за політичними мотивами, політичні репресії; 4) високий рівень депривації	Фактори «притягування»: 1) стрімкий розвиток промисловості Європи, Японії; 2) посилення попиту на різні групи робочої сили, особливо високо кваліфікованої; 3) макроекономічна стабілізація в Європейських країнах та посилення інтеграційних процесів, та у США; 4) посилення лібералізації руху осіб в межах інтеграційних об'єднань; 5) розвиток регіональних ринків та потреби в людських ресурсах на них

Продовження додатку Ж
Продовження табл. Ж.1

1	2	3
1973-1994	Геоекономічні трансформації	
	<ol style="list-style-type: none"> 1) нафтова криза; 2) розвиток постіндустріальної економіки та зростання сектору послуг; 3) закінчення в багатьох розвинених країнах періоду стрімкого зростання; 4) посилення позицій КНР та прискорені темпи зростання її економіки; 5) розгортання процесів регіональної економічної інтеграції 6) розпад Радянського Союзу та утворення самостійних держав, орієнтованих на трансформацію економіки зі значним соціо-демографічним потенціалом 	
	<p style="text-align: center;">Фактори «виштовхування»:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) посилення бідності в багатьох країнах та зниження рівня життя населення; 2) поширення несправедливого розподілу благ; 3) секторальна трансформація структури ринку праці окремих країн та поширення структурного безробіття 	<p style="text-align: center;">Фактори «притягування»:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) лібералізація руху трудових ресурсів в межах регіональних інтеграційних об'єднань; 2) високі порівняно з країнами колишнього соцтабору темпи економічного зростання та рівень життя населення
1995-тепер. час	Геоекономічні трансформації	
	<ol style="list-style-type: none"> 1) поява численних нових держав; 2) поглиблення регіональної економічної інтеграції; 3) активізація діяльності ТНК; 4) значний рівень урбанізації та посилення значення «глобальних міст» 5) посилення інституційної ролі міжнародних організацій 	
	<p style="text-align: center;">Фактори «виштовхування»:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) посилення військово-політичної нестабільності в країнах світу; 2) поширення несправедливого розподілу благ; 3) переслідування за релігійними мотивами 	<p style="text-align: center;">Фактори «притягування»:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) зростання попиту на високо кваліфіковану робочу силу у стрімкий розвиток нових індустріальних країн; 2) посилення інституційних рамок захисту прав людини та гарантування прав біженцям
	<p style="text-align: center;">Риси міжнародної міграції:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) безпрецедентні потоки біженців та примусово переміщених осіб у Європі; 2) інтенсифікація міграцій між колоніями та монополіями; 3) удосконалення положень міграційної політики США, Німеччини; 4) посилення міграційних перемішень між новоствореними державами. 	

Джерело: власна розробка автора

Природні катастрофи у країнах та регіональних об'єднаннях світу

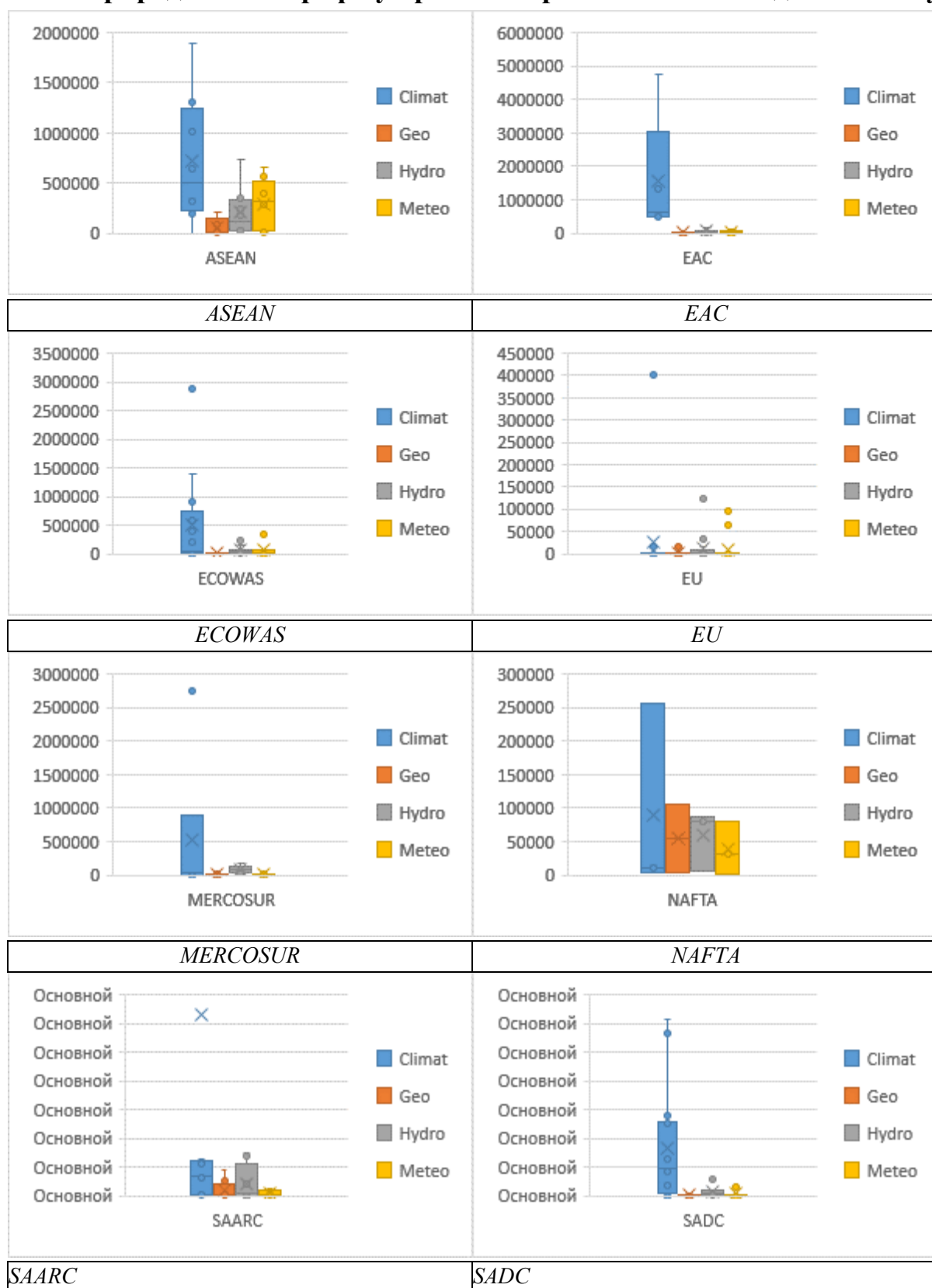

Рис. И.1. Показники середньої чисельності постраждалих у екстремальних кліматичних подіях у 1985-2014 рр. (за регіональними інтеграційними об'єднаннями та видами подій)

Таблиця II.1

Показники екстремальних кліматичних подій у регіональних об'єднаннях світу у 1985-2014 рр.

Об'єднання	Кількість екстремальних кліматичних подій		Кількість постраждалих екстремальних кліматичних подій	
	Кількість, од.	Частка від кількості постраждалих у світі, %	Кількість, осіб	Частка від кількості постраждалих у світі, %
ЄС	916	9,96%	16191365	0,27%
MERCOSUR	361	3,93%	72426300	1,22%
NAFTA	945	10,28%	44455436	0,75%
SAARC	995	10,82%	1717912423	29,00%
ASEAN	1091	11,87%	355537951	6,00%
SADC	451	4,91%	119612094	2,02%
ECOWAS	302	3,29%	63294369	1,07%
EAC	207	2,25%	74483858	1,26%
РАЗОМ	9193	100,00%	5923936552	100,00%

Таблиця II.2

Вихідні дані для кластеризації інтеграційних об'єднань за ступенем екологічної складової геоеконімічного ризику

Змінна	Регіональне інтеграційне об'єднання							
	1	2	3	4	5	6	7	8
x	9,96	3,93	10,28	10,82	11,87	4,91	3,29	2,25
y	0,27	1,22	0,75	29,00	6,00	2,02	1,07	1,26

Примітки: в Додатку II досліджувані регіональні інтеграційні об'єднання та групи країн позначені номерами: ЄС (1), MERCOSUR (2), NAFTA (3), SAARC (4), ASEAN (5), SADC (6), ECOWAS (7), EAC (8)

Таблиця II.3

Матриця відстаней на кроці 1

№ з/п	[1]	2	[3]	4	5	6	7	8
[1]	0	6.104	0.577	28.743	6.04	5.345	6.718	7.773
2	6.104	0	6.367	28.622	9.268	1.265	0.657	1.68
[3]	0.577	6.367	0	28.255	5.485	5.518	6.997	8.046
4	28.743	28.622	28.255	0	23.024	27.62	28.927	29.034
5	6.04	9.268	5.485	23.024	0	8.018	9.896	10.724
6	5.345	1.265	5.518	27.62	8.018	0	1.878	2.766
7	6.718	0.657	6.997	28.927	9.896	1.878	0	1.057
8	7.773	1.68	8.046	29.034	10.724	2.766	1.057	0

Таблиця II.4

Матриця відстаней на кроці 2

№ з/п	1,3	[2]	4	5	6	[7]	8
1,3	0	6.104	28.255	5.485	5.345	6.718	7.773
[2]	6.104	0	28.622	9.268	1.265	0.657	1.68
4	28.255	28.622	0	23.024	27.62	28.927	29.034
5	5.485	9.268	23.024	0	8.018	9.896	10.724
6	5.345	1.265	27.62	8.018	0	1.878	2.766
[7]	6.718	0.657	28.927	9.896	1.878	0	1.057
8	7.773	1.68	29.034	10.724	2.766	1.057	0

Таблиця II.5

Матриця відстаней на кроці 3

№ з/п	1,3	[2,7]	4	5	6	[8]
1,3	0	6.104	28.255	5.485	5.345	7.773
[2,7]	6.104	0	28.622	9.268	1.265	1.057
4	28.255	28.622	0	23.024	27.62	29.034
5	5.485	9.268	23.024	0	8.018	10.724
6	5.345	1.265	27.62	8.018	0	2.766
[8]	7.773	1.057	29.034	10.724	2.766	0

Таблиця II.6

Матриця відстаней на кроці 4

№ з/п	1,3	[2,7,8]	4	5	[6]
1,3	0	6.104	28.255	5.485	5.345
[2,7,8]	6.104	0	28.622	9.268	1.265
4	28.255	28.622	0	23.024	27.62
5	5.485	9.268	23.024	0	8.018
[6]	5.345	1.265	27.62	8.018	0

Джерела: [58, 102, 133, 180]

Аналіз існуючих військово-політичних конфліктів та їх наслідків для формування міграційних потоків

Таблиця К.1

Аналіз існуючих військово-політичних конфліктів та їх наслідків для формування міграційних потоків

Причини військового конфлікту	Кількість осіб, які вимушено мігрували		Напрями еміграційних потоків
	Біженці та особи у подібній ситуації	Шукачі притулку	
1	2	3	4
Сирія (2011): Громадянська війна між силами президента Башара аль-Асада і опозиційними повстанцями	5303581	252306	Туреччина, Ліван, Йорданія, Ірак, Німеччина, Єгипет, Швеція, Греція, Нідерланди, Австрія, Данія, Вірменія, Болгарія, Швейцарія, Велика Британія, Франція, Норвегія, США, Бельгія
Колумбія (1964): Боротьба лівих партизанських груп (FARC і ELN) з урядовими силами правого крила і наркоторговцями	339223	9131	Венесуела, Еквадор, Панама, Канада, США, Коста-Ріка, Бразилія, Чилі, Перу, Аргентина, Франція, Італія.
Мексика (2006): Конкуруючі наркокартелі змагаються за контроль над прибутковою північноамериканською торгівлею та борються з урядовими військами	11935	53826	Канада, США, Франція, Німеччина, Іспанія, Бразилія, Тринідад і Тобаго, Велика Британія, Австралія, Італія, Люксембург.
Перу (1980): Повстанці-маїсти «Сяючий шлях» протистоять поліції та військовим, фінансуючи власну діяльність за рахунок контрабанди кокаїну та викрадення людей.	3523	1904	Канада, США, Аргентина, Болівія, Франція, Чилі, Еквадор.
Західна Сахара (1970): Марокко контролює більшу частину території, але підтримуваний Алжиром Фронт Полісаріо стверджує, що вона є незалежною державою для жителів Сахари	116606	1524	Алжир, Мавританія, Франція, Куба, Ангола, Іспанія, Велика Британія, Швейцарія, Еквадор.
Малі (2012): Повстанці Туарегі борються за автономію на півночі Малі, до яких приєдналися ісламістських груп, що хочуть нав'язати закони шариату	149888	10571	Нігер, Мавританія, Буркіна Фасо, Італія, Франція, США, Нігерія Того, Канада, Бразилія.
Сенегал (1982): Неінтенсивна боротьба повстанців за незалежність від маргінального племені Діоли (або Йоли) в Казамансі	22324	16000	Гвінея-Бісау, Гамбія, Італія, Франція, Бельгія, США, Канада.
Лівія (2011): Підтримуваний ООН уряд знаходиться в Тріполі, але два інших конкуруючих уряди є суперниками в боротьбі за владу у Самопроголошеній Ісламській державі	6946	6451	Мальта, Велика Британія, Австралія, Італія, Швеція, Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, Франція, Канада, США.

Продовження додатку К
Продовження таблиці К.1

1	2	3	4
Нігерія (2009): Ісламське екстремістське угруповання Боко Харам хоче створити свій власний халіфат в північній Нігерії і за її межами	181233	57844	Нігер, Камерун, Італія, Чад, Канада, Велика Британія, Франція, Німеччина, США, Швеція, Ірландія, Греція, Австрія, Нідерланди, Норвегія, Швейцарія, Фінляндія, Австралія
ЦАР (2013): В основному мусульманські повстанці Селек почали конфлікт після захоплення влади, яке призвело до репресій з боку християнських дружинників	181233	10493	Камерун, Демократична Республіка Конго, Чад, Республіка Конго, Франція, Південний Судан, Судан, Малі, Того, Бенін, Мавританія, Кот-д'Івуар, США, Буркіна Фасо, Нігерія.
Південний Судан (2011): Громадянська війна між прихильниками президента Сальви Кір, етносу Дінка, та прихильниками віце-президента Рієка Мачара, етносу Нуер	854130	4376	Ефіопія, Судан, Уганда, Кенія, Демократична Республіка Конго, Центральна Африканська республіка, Єгипет, США, Велика Британія, ПАР, Канада, Кенія, Швеція, Нідерланди
Уганда / Південний Судан (1987): Заявлена мета Армії опору Бога (LRA) на чолі з Джозефом Коні є творенням, заснованим на Десяти біблійних заповідях	860572	10804	Ефіопія, Судан, Уганда, Кенія, Демократична Республіка Конго, Центральна Африканська республіка, Єгипет, США, Велика Британія, ПАР, Канада, Кенія, Швеція, Нідерланди
ДР Конго (1960): Тривалий етнічний конфлікт на північному сході Конго (і в Ітури, і Північному і Південному Ківу	536028	78054	Уганда, Руанда, Танзанія, Бурунді, ПАР, Замбія, Південний Судан, Франція, Кенія, Ангола, Республіка Конго, Зімбабве, Малаві, Центральна Африканська республіка, Мозамбік, Канада, Німеччина, Велика Британія, Швейцарія, Намібія
Сомалі (1988): Громадянська війна в Сомалі поступила заколотам ісламському екстремістському угрупованню Аль-Шабаб, пов'язаному з Аль-Каїдою	702407	61957	Кенія, Ємен, Ефіопія, ПАР, Уганда, Швеція, Нідерланди, Італія, Джибуті, Норвегія, Велика Британія, Німеччина, Швейцарія, Австрія, Єгипет, Фінляндія, Замбія, Канада
Україна (2014): Українські силовики борються проти проросійських сепаратистів, які займають великі ділянки східних Луганській і Донецькій областях	323405	28217	Росія, Італія, США, Білорусь, Канада, Франція, Грузія, Чеська Республіка, Німеччина, Португалія, Австрія.
Вірменія / Азербайджан (1988): Етнічні вірмени захопили контроль над Нагірно-Карабахським регіоном, що знаходиться в складі Азербайджану (в 1993-1994 роках). Азербайджан хочуть його повернути	22152	15253	Франція, Вірменія, Франція, США, Німеччина, Австрія, Швеція, Нідерланди, Канада, Італія, Україна, Канада, Швейцарія.
Туреччина (1984): Робітнича партія Курдистану (РПК) прагне більше прав і автономію для великого курдської меншини в Туреччині	58858	13056	Німеччина, Ірак, Франція, Швейцарія, Італія, Канада, Австрія, Велика Британія, Бельгія, Австралія, США, Швеція, Нідерланди, Кіпр, Греція, Фінляндія, Норвегія, Угорщина.
Ірак (2014): Іракські військові сили та шіїтські бойовики, підтримувані США та Іраном ведуть боротьбу з переважно сунітськими бойовиками Ісламської держави	279913	281816	Німеччина, Йорданія, Іран (Ісламська Республіка), Туреччина, Швеція, Сирійська Арабська Республіка, Нідерланди, Греція, Ліван США, Фінляндія, Франція, Австрія, Єгипет, Італія, Швейцарія, Ємен, Велика Британія, Австралія, Норвегія, Лівія, Бельгія, Канада, Болгарія, Вірменія, Данія, Кіпр.

Продовження додатку К
Продовження таблиці К.1

1	2	3	4
Ізраїль / Палестина (1948): Ізраїль прагне консолідувати територію і захищати державу, в той час як палестинці прагнуть до формування незалежної держави в секторі Газа, на Західному березі і в Східному Срусалімі	99487	6032	Єгипет, Ірак, Лівія, Алжир, Кіпр, Туреччина, Італія, Швеція, Франція, Ємен, Іспанія, Канада, Канада, Велика Британія, Таїланд, Бразилія, Індонезія, Австралія, Малайзія, Нідерланди, США, Греція, Чилі.
Ємен (2004): Сили, вірні поваленому президентові Абд-Раббі Мансур Хаді, підтримані Коаліцією Саудівської Аравії, борються з проіранськими повстанцями Хуті та силами экс-президента Салеха	15597	13450	Єгипет, Велика Британія, Швейцарія, Канада, Норвегія, Німеччина, Йорданія, Туреччина, Франція, Нідерланди, Єгипет, Італія, Сирійська, Арабська, Республіка, Малайзія
Афганістан / Пакистан (2001): Афганські урядові сили, підтримувані США і НАТО, боротьба з талібами і пов'язаними з Аль-Каїдою ісламськими групами	2797496	215123	Пакистан, Іран, Афганістан, Німеччина, Австрія, Греція, Італія, Швеція, Італія, Індія, Велика Британія, Австралія, Канада, Норвегія, Нідерланди, Франція, Швейцарія, Німеччина, Австралія
Пакистан (2004): Націоналісти Белуджі борються за незалежну державу на південному заході Пакистану	99227	72615	Афганістан, Італія, Канада, Велика Британія, Німеччина, Австралія, США, Греція, Франція, Таїланд, Шрі Ланка, Нідерланди, Індонезія, Швеція, Малайзія.
Індія (1979): Маоїстське повстання в Центральній і Східній Індії спрямована на вирішення регіональної маргіналізації і економічної нерівності	9787	27844	США, Канада, Австралія, Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Австрія.
Індія (1980): Сепаратистські бунтівні угруповання висувають вимоги більшої автономії або незалежності в північному сході Індії			
М'янма (1948): М'янма зіткнулася з майже безперервною громадянською війною та етнічними бунтами з моменту здобуття незалежності	451083	53028	Бангладеш, Таїланд, Малайзія, Індія, США, Японія, Велика Британія, Індонезія, Нідерланди, Німеччина, Австралія.
Північна Корея / Південна Корея (1953): Збройні конфлікти у демілітаризованій зоні (протяжністю 160 миль) посеред якої проходить військово-демаркаційна лінія, де в кінці корейської війни (1950-1953) оголошено припинення війни	1401	691	Велика Британія, Канада, Російська Федерация, Німеччина, Нідерланди, Австралія, Бельгія, США.
Таїланд (2004): Сепаратистський заколот у переважно мусульманських південних штатах Таїланду (буддійської країни)	165	771	Канада, Німеччина, США, Велика Британія, Малайзія, Австралія, Швеція, Франція.
Філіппіни (1969): Повстанці-маоїсти з Нової народної армії (ННА) прагнуть повалити уряд і створити комуністичну державу	599	2334	Канада, США, Австралія, Німеччина, Греція, Швеція, Велика Британія, Італія, Кіпр.
Філіппіни (1971): Ісламський визвольний фронт моро, яка бореться за створення незалежної мусульманської держави на півдні Філіппін			
Індонезія (1969): Довгострокова сепаратистське протистояння корінних народів в Папуа і Західному Папуа в Індонезії, західній половині Нової Гвінеї	13572	2642	Папуа-Нова Гвінея, США, Малайзія, Канада, Австралія, Греція, Німеччина, Велика Британія.

Джерела: складено за даними UNHCR та IRIN[163, 182]

Зміни у рейтингу країн за показниками надісланих мігрантами грошових переказів (вибірку здійснено за даними

Глобального партнерства знань з питань міграції та розвитку

Місце	2010 рік				2015 рік				Динаміка протягом 2010-2015 рр.			
	Країна	Сума переказів, млн. дол. США	Частка у сумі переказів у світі, %	Місце	Країна	Сума переказів, млн. дол. США	Частка у сумі переказів у світі, %	Місце в рейтингу	Приріст, млн. дол. США	Приріст, %	Частки у сумі переказів у світі, п.с.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	США	109848	23,7	1	США	134961	23,2	0	25113	22,9	-0,50	
2	Саудівська Аравія	21365	4,6	2	Саудівська Аравія	46962	8,1	0	25597	119,8	3,50	
3	Канада	21224	4,6	5	Канада	23675	4,1	-2▼	2451	11,5	-0,50	
4	Велика Британія	21057	4,5	4	Велика Британія	25337	4,4	0	4280	20,3	-0,10	
5	Німеччина	20294	4,4	6	Німеччина	22967	4,0	-1▼	2673	13,2	-0,40	
6	Франція	18835	4,1	7	Франція	20864	3,6	-1▼	2029	10,8	-0,50	
7	Іспанія	17499	3,8	10	Іспанія	15851	2,7	-3▼	-1648	-9,4	-1,10	
8	ОАЕ	15745	3,4	3	ОАЕ	32425	5,6	5▲	16680	105,9	2,20	
9	Гонконг	14763	3,2	8	Гонконг	17033	2,9	1▲	2270	15,4	-0,30	
10	Австралія	13475	2,9	9	Австралія	16568	2,9	1▲	3093	23,0	0,00	
11	Італія	11124	2,4	11	Італія	15487	2,7	0	4363	39,2	0,30	
12	Японія	9529	2,1	15	Японія	8867	1,5	-3▼	-662	-6,9	-0,60	
13	Росія	9157	2,0	12	Росія	14647	2,5	1▲	5490	60,0	0,50	
14	Індія	8166	1,8	18	Індія	6063	1,0	-4▼	-2103	-25,8	-0,80	
15	Малайзія	6521	1,4	19	Малайзія	5955	1,0	-4▼	-566	-8,7	-0,40	
16	Кувейт	6390	1,4	13	Кувейт	11663	2,0	3▲	5273	82,5	0,60	
17	Сінгапур	5764	1,2	17	Сінгапур	6220	1,1	0	456	7,9	-0,10	
18	Катар	5577	1,2	14	Катар	10721	1,8	4▲	5144	92,2	0,60	
19	Швейцарія	5161	1,1	16	Швейцарія	8627	1,5	3▲	3466	67,2	0,40	
20	Австрія	5105	1,1	29	Австрія	3738	0,6	-9▼	-1367	-26,8	-0,50	

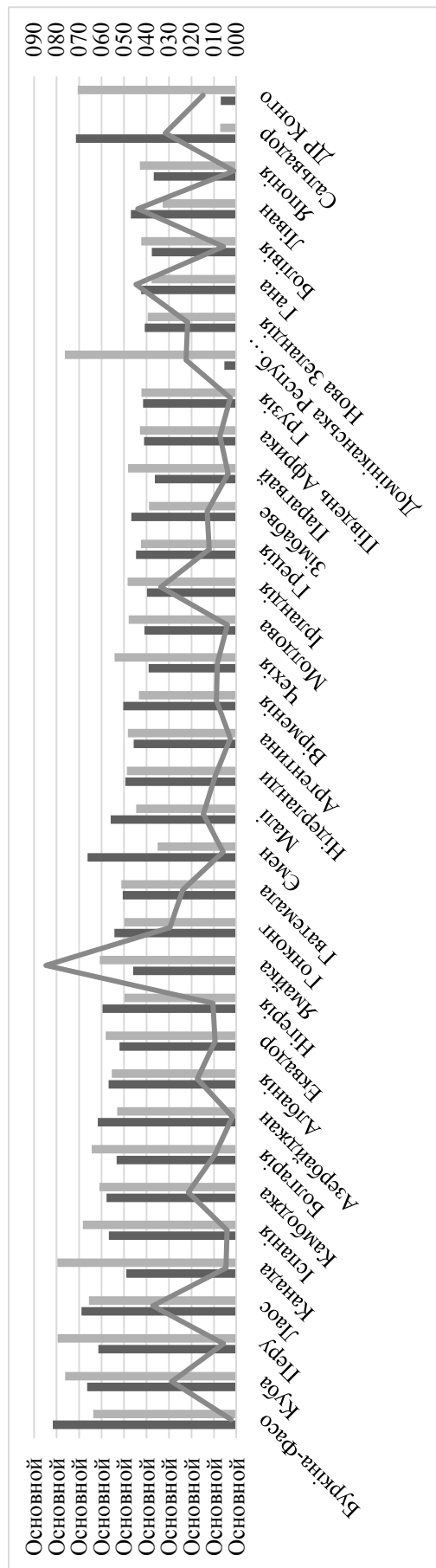
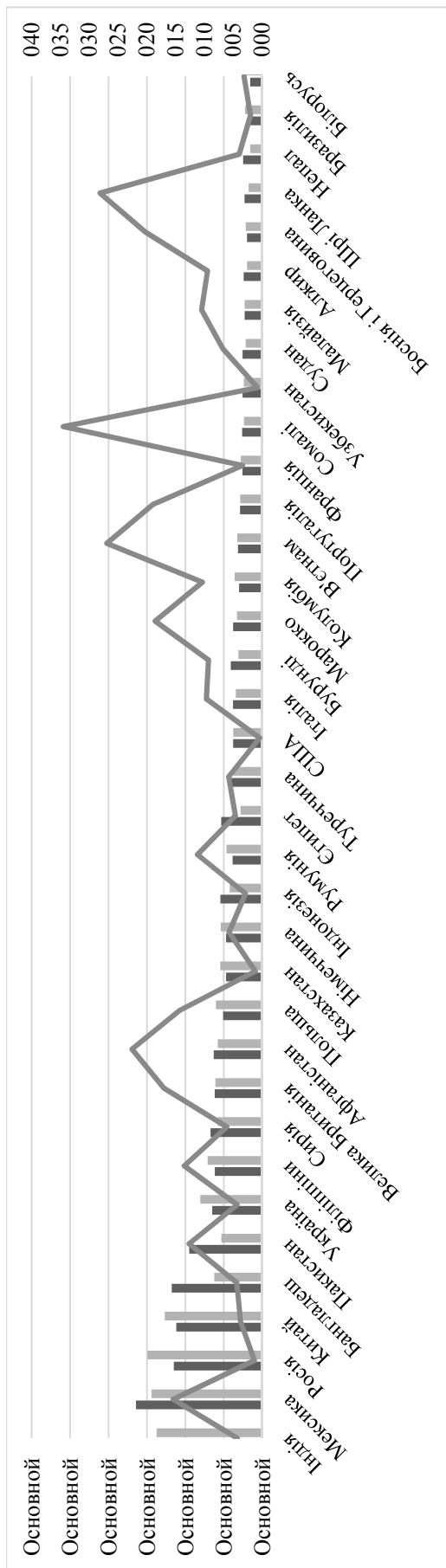
Країн за показниками одержаних від мігрантів грошових переказів (вибірку здійснено за даними Глобального партнерства знань з питань міграції та розвитку

Місце	2010 рік				2017 рік				Динаміка протягом 2010-2017 рр.			
	Країна	Сума переказів, млн. дол. США	Частка у сумі переказів у світі, %	Місце	Країна	Сума переказів, млн. дол. США	Частка у сумі переказів у світі, %	Місія в рейтингу	Приріст, млн. дол. США	Приріст, %	Частки у сумі переказів у світі, п.с.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	Індія	54035	11,7	1	Індія	65380	11,0	0	11345	0,21	-0,7	
2	Китай	52269	11,3	2	Китай	62850	10,6	0	10581	0,20	-0,7	
3	Мексика	22080	4,8	4	Мексика	30534	5,1	-1▼	8454	0,38	0,3	
4	Філіппіни	21427	4,6	3	Філіппіни	32795	5,5	1▲	11368	0,53	0,9	
5	Нігерія	19818	4,3	6	Нігерія	22345	3,8	-1▼	2527	0,13	-0,5	
6	Франція	16896	3,6	5	Франція	24519	4,1	1▲	7623	0,45	0,5	
7	Німеччина	12969	2,8	9	Німеччина	16283	2,7	-2▼	3314	0,26	-0,1	
8	Єгипет	12453	2,7	8	Єгипет	18199	3,1	0	5746	0,46	0,4	
9	Бангладеш	10850	2,3	11	Бангладеш	12854	2,2	-2▼	2004	0,18	-0,1	
10	Іспанія	10538	2,3	12	Іспанія	10415	1,7	-2▼	-123	-0,01	-0,6	
11	Бельгія	10296	2,2	13	Бельгія	10151	1,7	-2▼	-145	-0,01	-0,5	
12	Пакистан	9690	2,1	7	Пакистан	19801	3,3	5▲	10111	1,04	1,2	
13	Республіка Корея	8725	1,9	26	Республіка Корея	5991	1,0	-13▼	-2734	-0,31	-0,9	
14	В'єтнам	8260	1,8	10	В'єтнам	13781	2,3	4▲	5521	0,67	0,5	
15	Ліван	7653	1,7	17	Ліван	7868	1,3	-2▼	215	0,03	-0,4	
16	Польща	7575	1,6	21	Польща	6838	1,1	-5▼	-737	-0,10	-0,5	
17	Велика Британія	7399	1,6	31	Велика Британія	4779	0,8	-14▼	-2620	-0,35	-0,8	
18	Індонезія	6916	1,5	16	Індонезія	8663	1,5	2▲	1747	0,25	0,0	
19	Італія	6803	1,5	14	Італія	9480	1,6	5▲	2677	0,39	0,1	
20	Марокко	6423	1,4	19	Марокко	7088	1,2	1▲	665	0,10	-0,2	

Джерело: проаналізовано за даними Глобального партнерства знань з питань міграції та розвитку (Global Knowledge Partnership on Migration and Development) [20, 21, 22]

Показники еміграції з країн світу за статевою та освітньою структурою

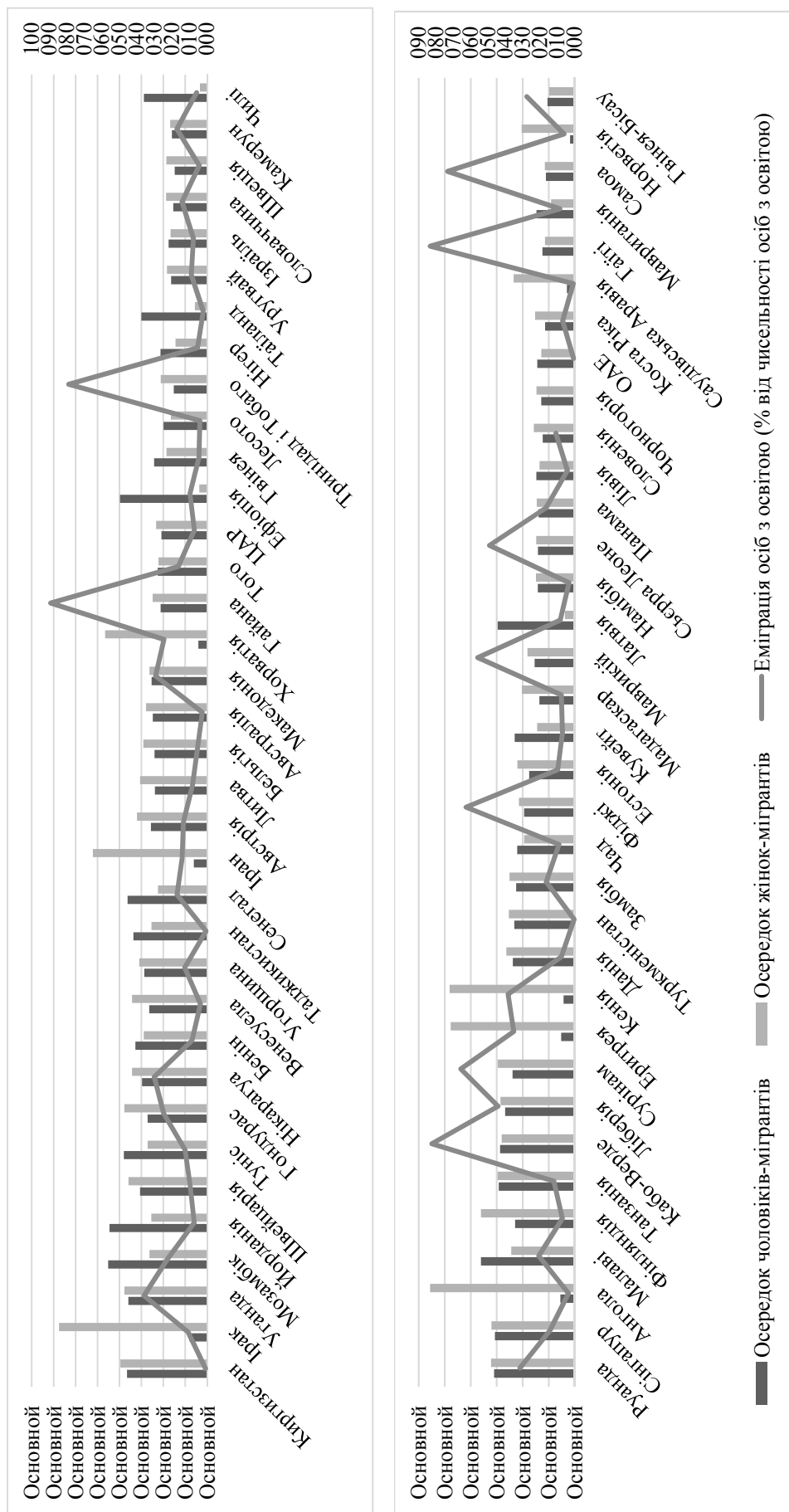

Рис. М.1. Міграційні потоки в частині професійних та демографічних факторів формування стратифікаційних груп мігрантів (побудовано за [137])

**Детермінанти формування міграційних мотивів у існуючих
економетричних моделях міжнародної міграції**

Таблиця Н.1

**Аналіз опрацювання окремих детермінантів у існуючих економетричних
моделях дослідження закономірностей міграційних потоків**

Показник-детермінант	Поведінка		Автор моделі, яка враховує детермінант (наведено мовою оригіналу)
	ПД	РП	
1	2	3	4
Економічні детермінанти			
Медіана доходів родини	↑	↑	R.J. Cebula, C.M. Duquette, F.G. Mixon, J.R. Clark, О.Р. Голубник
Доходи	↑	↑	О.А. Пасічник
ВВП на душу населення	↑	↑	Н.Г. Ваврешук, О.Р. Голубник, О.А. Пасічник
Середньомісячна зарплата працівників	↑	↑	І.А. Лапшина, О.Р. Голубник, Н.В. Звірід, О.А. Пасічник
Витрати на проживання	↑	↓	R.J. Cebula, M. Foley, J. Hall, J.R. Clark, U. Nair-Reichert, C. Coombs
Рівень зайнятості	↑	↑	R.J. Cebul, J.R. Clark, І.А. Лапшина*, Н.В. Звірід, О.А. Пасічник
Рівень податкового навантаження	↑	↓	R.J. Cebula, C.M. Duquette, F.G. Mixon
Ставка оподаткування особистих доходів	↑	↓	R.J. Cebula, M. Foley, J. Hall, C.M. Duquette, F.G. Mixon, U. Nair-Reichert, C. Coombs
Ставка податку на майно	↑	↓	R.J. Cebula, M. Foley, J. Hall, U. Nair-Reichert, C. Coombs
Індивідуальні доходи на душу населення	↑	↑	R.J. Cebula, M. Foley, J. Hall, U. Nair-Reichert, R.K. Vedder, О.Р. Голубник, Н.В. Звірід
Рівень безробіття	↑	↓	R.J. Cebula, U. Nair-Reichert, C. Coombs, R.K. Vedder, Н.Г. Вавришук, О.Р. Голубник, О.А. Пасічник
Потреба підприємств у працівниках	↑	↑	О.А. Пасічник
Середня тривалість безробіття	↑	↑	Н.В. Звірід
Заборгованість з виплати заробітної плати	↑	↓	О.А. Пасічник
Витрати на 1 учня мол. та серед. школи	↑	↑	R.J. Cebula, Nair-Reichert, C. Coombs
Індекс економічної свободи	↑	↑	R.J. Cebula, J.R. Clark, C.M. Duquette, F.G. Mixon
Кількість підприємств	↑	↑	І.А. Лапшина, О.Р. Голубник
Кредити, надані підприємствам	↑	↑	І.А. Лапшина
Експорт	↑	↑	І.А. Лапшина
Кількість малих підприємств	↑	↑	І.А. Лапшина
Кількість вивільнених працівників	↑	↑	І.А. Лапшина, О.Р. Голубник
Депозити населення	↑	↑	І.А. Лапшина
Витрати на побутові послуги на 1 особу	↑	↑	І.А. Лапшина
Капітальні інвестиції	↑	↓	О.Р. Голубник
Соціо-демографічні детермінанти			
Густина населення	↑	↓	R.J. Cebula, J.R. Clark, M. Foley, J. Hall, О.А. Пасічник
Чисельність лікарів на населення	↑	↑	R.J. Cebula, R.K. Vedder, І.А. Лапшина
Чисельність населення у національному осередку мігрантів	↑	↑	R.J. Cebula, C.M. Duquette, F.G. Mixon, Н.Г. Ваврешук
Чисельність населення	↑	↓	R.J. Cebula, C.M. Duquette, F.G. Mixon, І.А. Лапшина
Обсяги трудових ресурсів	↑		І.А. Лапшина
Чисельність населення за межею бідності	↑	↓	R.J. Cebula, U. Nair-Reichert, C. Coombs
Кількість померлих на 100 тис. постійного населення	↑	↑	І.А. Лапшина
Коефіцієнт дитячої смертності	↑	↑	І.А. Лапшина
Політико-безпекові детермінанти			
Число злочинів на 100 тис. осіб	↑	↓	R.J. Cebula, R.K. Vedder
Мовно-культурні детермінанти			

Продовження додатку Н
Продовження табл. Н.1

1	2	3	4
Частка чорношкірого населення	↑	↓	R.J. Cebula, R.K. Vedder
Еколого-природничі детермінанти			
Середня денна температура у січні	↑	↑	R.J. Cebula, M. Foley, J. Hall, C.M. Duquette, F.G. Mixon, U. Nair-Reichert, C. Coombs
Обсяг токсичних хімічних відходів на душу населення	↑	↓	R.J. Cebula, M. Foley, J. Hall, C. Coombs, J.R. Clark, U. Nair-Reichert
Кількість доступних парків	↑	↑	R.J. Cebula, M. Foley, J. Hall
Середня кількість холодних днів	↑	↓	R.J. Cebula, U. Nair-Reichert, C. Coombs, U. Nair-Reichert, C Coombs, R.K. Vedder
Забруднення повітря	↑	↓	R.J. Cebula, R.K. Vedder
Кількість сонячних днів на рік	↑	↑	R.J. Cebula
Детермінанти інституційного середовища			
Сусідство країн	стохастична змінна		Н.Г. Ваврищук
Членство країни в ЄС	стохастична змінна		Н.Г. Ваврищук
Наявність угоди між країнами про взаємне працевлаштування	стохастична змінна		Н.Г. Ваврищук
Ступінь складності процедур найму іноземного робітника у країні-реципієнті	проранговані залежні змінні		Н.Г. Ваврищук
Співвідношення тіньової економіки до офіційної у країні-реципієнті	проранговані залежні змінні		Н.Г. Ваврищук

Примітка: ПД – показник-детермінант; РП – результативний показник

Джерела: [41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 306, 327, 361, 388, 440]

Додаток П

**Опис даних та показників, що використовуються для аналізу
детермінантами формування міграційних мотивів**

Таблиця П.1

**Опис показників, що використовуються для оцінки економічних
детермінантів**

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
E1.1. рівень безробіття	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) (World Bank)	Дестимулятор
E1.2. структура попиту на робочу силу	Vulnerable employment, total (% of total employment) (modeled ILO estimate) (World Bank)	Дестимулятор
E1.3. рівень оплати праці	Gross Average Monthly Wages by Indicator, Country and Year (UNECE)	Стимулятор
E1.4. рівень оподаткування трудових доходів	Labor tax and contributions (% of profit) (Doing Business)	Дестимулятор
E2.1. легкість відкриття та закриття бізнесу	DTF - Starting a business (Doing Business)	Стимулятор
E2.2. рівень оподаткування підприємницьких доходів	Profit tax (% of profit) (Doing Business)	Дестимулятор
E3.1. рівень інфляції	Monetary Freedom (Index of Economic Freedom)	Стимулятор
E3.2. існуючі форми збереження заощаджень	Adjusted savings: net national savings (% of GNI) (World Bank)	Стимулятор
E3.3. надійність банківської системи	Financial Freedom (Index of Economic Freedom)	Стимулятор
E3.4. рівень оподаткування майна	Other taxes (% of profit) (Doing Business)	Дестимулятор
E4.1. доступ до засобів зв'язку	A.02.02 Electricity and telephony infrastructure (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор
E4.2. розвиненість та різноманітність каналів транспортного сполучення	Logistic Performance index / Business Environment (The Legatum Prosperity Index)	Стимулятор
E4.3. розвиток шляхового господарства	A.02.01 Transport infrastructure (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор
E5.1. система захисту трудових прав	Labor Freedom (Index of Economic Freedom)	Стимулятор
E5.2. система захисту прав акціонерів	DTF - Protecting minority investors (Doing Business)	Стимулятор
E5.3. система оскарження рішень податкових органів	DTF - Paying taxes (Doing Business)	Стимулятор

Опис показників, що використовуються для оцінки соціо-демографічних детермінантів

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
S1.1. щільність розміщення населення	Population density (people per sq. km of land area) (World Bank)	Дестимулятор
S1.2. статево-віковий склад населення	Sex ratio at birth (male births per female births) (World Bank)	Дестимулятор
S2.1. розвиток системи соціального страхування	Old-age pension recipients (% of statutory pension age population), Employment-related social security (Human Development Data)	Стимулятор
S2.2. розвиток системи освіти	B.05 5th pillar: Higher education and training (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор
S2.3. розвиток системи охорони здоров'я	A.04.01 Health (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор
S3.1. система захисту прав людей з інвалідністю	Disability/Rankings (World Policy Analysis Centre) (визначається за критеріями: - немає гарантій особам з інвалідністю (No guarantee specific to disability) – 0,0 - обмежені гарантії особам з інвалідністю (Limited guarantees for persons with disabilities) – 0,5 - широкі гарантії особам з інвалідністю на роботі та навчанні (Persons with disabilities guaranteed equality broadly and specifically in work and education) – 1,0	Стимулятор
S3.2. система захисту від гендерної дискримінації	Global Gender Gap Index (World Bank)	Стимулятор
S3.3. контроль якості товарів та послуг	B.06.02 Quality of demand conditions (The Global Competitiveness Index)	Стимулятор

Таблиця П.3

Опис показників, що використовуються для оцінки політико-безпекових детермінантів

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
P1.1. політичний режим в країні	The Economist Intelligence Unit's Democracy Index	Стимулятор
P1.2. рівень корупції в країні	CPI Score (Corruption Perceptions Index, Transparency International)	Стимулятор
P1.3. наявність політичних рухів, які передбачають нетерпимість до окремих категорій населення	C3: GROUP GRIEVANCE (Fragile States Index)	Дестимулятор
P2.1. участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави	Civil and Ethnic War Casualties / Safety & Security (The Legatum Prosperity Index)	Стимулятор
P2.2. вимоги обов'язкової служби у збройних силах	Conscription / Personal Freedom (The Legatum Prosperity Index)	Стимулятор
P3.1. система захисту від терористичних загроз	Terrorist Attack Casualties in last five years / Safety & Security (The Legatum Prosperity Index)	Стимулятор
P3.2. система захисту від переслідування за політичними мотивами	Press Freedom / Personal Freedom (The Legatum Prosperity Index)	Стимулятор
P3.3. система судового захисту	Judicial Independence / Governance (The Legatum Prosperity Index)	Стимулятор

Опис показників, що використовуються для оцінки мовно-культурних детермінантів

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
L1. наявність діаспор (осередків мігрантів), близькість мови та етнічних особливостей культурного середовища, свобода використання мови меншин, свобода на етнічні самоідентифікація та самовираження		
L2. свобода віросповідання, розвиненість та поширення діяльності релігійних організацій	Social religious restrictions / Personal Freedom (The Legatum Prosperity Index)	Дестимулятор
L3. система захисту від релігійної дискримінації, система захисту прав на етнічне самовираження, захист мовних прав меншин	Governmental religious restrictions / Personal Freedom (The Legatum Prosperity Index)	Дестимулятор

Таблиця П.5

Опис показників, що використовуються для оцінки еколого-природничих детермінантів

Детермінант	Джерело інформації для оцінки детермінанта	Характер детермінанта
N1.1. природні та кліматичні умови	Сума абсолютних значень щорічної зміни кількості холодних днів/ночей (Projected change in annual cool days/cold nights) та щорічної зміни кількості спекотних днів/ночей (Projected change in annual hot days/warm nights) (World Bank)	Дестимулятор
N1.2. ризики екстремальних кліматичних подій	Властивий рівень ризику екстремальних кліматичних подій регіонального об'єднання, куди належить країна	Дестимулятор
N2.1. ступінь забруднення навколишнього середовища	Air pollution / Natural Environment (The Legatum Prosperity Index)	Дестимулятор
N2.2. доступ до чистої питної води та екологічно чистих продуктів харчування	Improved drinking water source / Natural Environment (The Legatum Prosperity Index)	Стимулятор
N3.1. захист прав на безпечне навколишнє середовище	Terrestrial protected area / Natural Environment (The Legatum Prosperity Index)	Стимулятор
N3.2. система відповідальності за забруднення навколишнього середовища	Pesticide regulation / Natural Environment (The Legatum Prosperity Index)	Стимулятор

Джерела: [63, 92, 112, 264, 266]

Додаток Р

Групування країн регіональних інтеграційних об'єднань за показниками економічної свободи та ІЛР

Таблиця Р.1

Розраховані показники варіації Індексу економічної свободи країн

Показники варіації	Значення	Показники варіації	Значення
Медіана	60,8	Розмах варіації	84,9
Q1	53,2	Середнє лінійне відхилення (R)	8,5
Q3	68,3	Дисперсія (D)	127,64
Максимальне значення (max)	89,8	Середнє квадратичне відхилення (σ)	11,298
Мінімальне значення (min)	4,9		

Джерело: розраховано за даними (N=188)

Таблиця Р.2

Розраховані показники меж груп країн за гео економічного ризику в частині ризику економічної політики

Показник	Рівень ризику економічної політики як складової гео економічного ризику			
	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
ІЕС	68,3-100,0	60,8-68,3	53,2-60,8	0-53,2

Таблиця Р.3

Розраховані показники варіації Індексу людського розвитку у країнах світу

Показники варіації	Значення	Показники варіації	Значення
Медіана	0,71	Розмах варіації	0,597
Q1	0,57	Середнє лінійне відхилення (R)	0,13
Q3	0,81	Дисперсія (D)	0,0233
Максимальне значення (max)	0,949	Середнє квадратичне відхилення (σ)	0,153
Мінімальне значення (min)	0,352		

Джерело: розраховано за даними (N=188)

Таблиця Р.4

Розраховані показники меж груп країн за рівнем соціо-демографічного типу гео економічного ризику

Показник	Рівень досліджуваного показника			
	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
ІЛР	0,81-1,00	0,71-0,81	0,57-0,71	0,00-0,57

Таблиця Р.5

Матриця країн ЄС за показниками ІЕС та ІЛР

ІЕС	ІЛР			
	Низький (0,81-1,00)	Нижче середнього (0,71-0,81)	Вище середнього (0,57-0,71)	Високий (0,00-0,57)
Низький (68,3-100,0)	Австрія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Ірландія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Румунія, Швеція, Великобританія			
Нижче середнього (60,8-68,3)	Бельгія, Болгарія, Кіпр, Франція, Угорщина, Італія, Мальта, Польща, Португалія, Словаччина, Іспанія			
Вище середнього (53,2-60,8)	Хорватія, Греція, Словенія			
Високий (0-53,2)				

Продовження додатку Р

Таблиця Р.6

Матриця країн ASEAN за показниками ІЕС та ІЛР

ІЕС	ІЛР			
	Низький (0,81-1,00)	Нижче середнього (0,71-0,81)	Вище середнього (0,57-0,71)	Високий (0,00-0,57)
Низький (68,3-100,0)	Сінгапур, Малайзія			М'янма
Нижче середнього (60,8-68,3)		Таїланд	Індонезія, Філіппіни	
Вище середнього (53,2-60,8)			Лаос	Камбоджа
Високий (0-53,2)	Бруней		В'єтнам	

Таблиця Р.7

Матриця країн SAARC за показниками ІЕС та ІЛР

ІЕС	ІЛР			
	Низький (0,81-1,00)	Нижче середнього (0,71-0,81)	Вище середнього (0,57-0,71)	Високий (0,00-0,57)
Низький (68,3-100,0)				
Нижче середнього (60,8-68,3)				
Вище середнього (53,2-60,8)		Шрі-Ланка	Бутан, Бангладеш	Непал
Високий (0-53,2)			Індія, Мальдіви	Пакистан, Афганістан

Таблиця Р.8

Матриця країн ECOWAS за показниками ІЕС та ІЛР

ІЕС	ІЛР			
	Низький (0,81-1,00)	Нижче середнього (0,71-0,81)	Вище середнього (0,57-0,71)	Високий (0,00-0,57)
Низький (68,3-100,0)				
Нижче середнього (60,8-68,3)				Кот-д'Івуар
Вище середнього (53,2-60,8)			Кабо-Верде, Гана	Сенегал, Нігерія, Малі, Гвінея-Бісау, Гамбія, Буркіна-Фасо, Бенін
Високий (0-53,2)				Того, Сьера-Леона, Ліберія, Гвінея, Нігер

Таблиця Р.9

Матриця групування країн ЕАС за показниками ІЕС та ІЛР

ІЕС	ІЛР			
	Низький (0,81-1,00)	Нижче середнього (0,71-0,81)	Вище середнього (0,57-0,71)	Високий (0,00-0,57)
Низький (68,3-100,0)				
Нижче середнього (60,8-68,3)				Уганда, Руанда
Вище середнього (53,2-60,8)				Кенія, Танзанія
Високий (0-53,2)				Південний Судан, Бурунді

Продовження додатку Р

Таблиця Р.10

Матриця країн SADC за показниками ІЕС та ІЛР

ІЕС	ІЛР			
	Низький (0,81-1,00)	Нижче середнього (0,71-0,81)	Вище середнього (0,57-0,71)	Високий (0,00-0,57)
Низький (68,3-100,0)		Маврикій	Ботсвана	
Нижче середнього (60,8-68,3)		Сейшелли,	Намібія, ПАР	Свазіленд
Вище середнього (53,2-60,8)			Замбія	Мадагаскар, Танзанія, ДР Конго
Високий (0-53,2)				Мозамбік, Малаві, Ангола, Зімбабве
Немає даних			Лесото	

Таблиця Р.11

Матриця країн NAFTA за показниками ІЕС та ІЛР

ІЕС	ІЛР			
	Низький (0,81-1,00)	Нижче середнього (0,71-0,81)	Вище середнього (0,57-0,71)	Високий (0,00- 0,57)
Низький (68,3-100,0)	Канада, США			
Нижче середнього (60,8-68,3)				
Вище середнього (53,2-60,8)				
Високий (0-53,2)		Мексика		

Таблиця Р.12

Матриця країн MERCOSUR за показниками ІЕС та ІЛР

ІЕС	ІЛР			
	Низький (0,81-1,00)	Нижче середнього (0,71-0,81)	Вище середнього (0,57-0,71)	Високий (0,00-0,57)
Низький (68,3-100,0)		Уругвай		
Нижче середнього (60,8-68,3)				
Вище середнього (53,2-60,8)			Парагвай	
Високий (0-53,2)	Аргентина	Бразилія, Венесуела	Болівія	

Джерела: розраховано та складено за [2, 131]

Додаток С

**Групування країн регіональних інтеграційних об'єднань за рівнем
безробіття та часткою робочої сили у населенні**

Таблиця С.1

**Розраховані показники варіації країн за показниками частки робочої сили
та рівня безробіття**

Показники варіації	Досліджуваний детермінант	
	Частка робочої сили у населенні	Безробіття
Медіана	46,1	6,98
Q1	39,9	4,38
Q3	51,2	11,12
Максимальне значення (max)	70,9	31,4
Мінімальне значення (min)	23,7	0,2
Розмах варіації	47,2	31,2
Середнє лінійне відхилення (R)	6,6	4,78
Дисперсія (D)	70,71	39,16
Середнє квадратичне відхилення (σ)	8,409	6,258

Джерело: розраховано за даними (N=184)

Таблиця С.2

**Розраховані показники меж груп країн за рівнем економічного типу
геоекономічного ризику**

Показник	Рівень досліджуваного показника			
	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
<i>Частка робочої сили у населенні</i>	51,2-100,00	46,1-51,2	39,9-46,1	0,0-39,9
<i>Безробіття</i>	11,12-100,00	6,98-11,12	4,38-6,98	0,0-4,38

Таблиця С.3

Матриця країн EU за рівнем економічного типу геоекономічного ризику

Частка робочої сили	Безробіття			
	Низький (0-4,38)	Нижче середнього (4,38-6,98)	Вище середнього (6,98-11,12)	Високий (11,12-100,00)
Низький (51,2-100,00)	Німеччина	Австрія, Данія, Естонія, Великобританія	Латвія, Нідерланди, Португалія, Швеція	Кіпр
Нижче середнього (46,1-51,2)		Чехія, Люксембург, Мальта, Польща, Румунія	Болгарія, Фінляндія, Литва, Словаччина, Словенія	Іспанія
Вище середнього (39,9-46,1)		Угорщина	Бельгія, Франція, Ірландія	Хорватія, Греція, Італія
Високий (0,00-39,9)				

Продовження додатку С

Таблиця С.4

Матриця країн ASEAN за рівнем економічного типу геоekonomічного ризику

Частка робочої сили	Безробіття			
	Низький (0-4,38)	Нижче середнього (4,38-6,98)	Вище середнього (6,98-11,12)	Високий (11,12- 100,00)
Низький (51,2-100,00)	Камбоджа, М'янма, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам			
Нижче середнього (46,1-51,2)	Лаос, Малайзія	Бруней, Індонезія		
Вище середнього (39,9-46,1)		Філіппіни		
Високий (0,00-39,9)				

Таблиця С.5

Матриця країн SAARC за рівнем економічного типу геоekonomічного ризику

Частка робочої сили	Безробіття			
	Низький (0-4,38)	Нижче середнього (4,38-6,98)	Вище середнього (6,98-11,12)	Високий (11,12-100,00)
Низький (51,2-100,00)	Непал			
Нижче середнього (46,1-51,2)	Бутан	Мальдіви		
Вище середнього (39,9-46,1)	Індія	Бангладеш		
Високий (0,00-39,9)		Шрі-Ланка, Пакистан	Афганістан	

Таблиця С.6

Матриця країн ECOWAS за рівнем економічного типу геоekonomічного ризику

Частка робочої сили	Безробіття			
	Низький (0-4,38)	Нижче середнього (4,38-6,98)	Вище середнього (6,98-11,12)	Високий (11,12-100,00)
Низький (51,2-100,00)				
Нижче середнього (46,1-51,2)		Того, Гана	Кабо-Верде, Гвінея	
Вище середнього (39,9-46,1)	Буркіна-Фасо, Бенін	Гвінея-Бісау		Гамбія
Високий (0,00-39,9)	Ліберія, Нігер, Сенегал, Сьєра-Леоне	Нігерія	Кот-д'Івуар, Малі	

Таблиця С.7

Матриця країн ЕАС за рівнем економічного типу геоekonomічного ризику

Частка робочої сили	Безробіття				
	Низький (0-4,38)	Нижче середнього (4,38-6,98)	Вище середнього (6,98-11,12)	Високий (11,12- 100,00)	Немає даних
Низький (51,2-100,00)					
Нижче середнього (46,1-51,2)	Руанда				
Вище середнього (39,9-46,1)	Бурунді, Танзанія, Уганда				
Високий (0,00-39,9)				Кенія	
Немає даних					Південний Судан

Продовження додатку С

Таблиця С.8

Матриця країн SADC за рівнем економічного типу геоелекономічного ризику

Частка робочої сили	Безробіття			
	Низький (0-4,38)	Нижче середнього (4,38-6,98)	Вище середнього (6,98-11,12)	Високий (11,12-100,00)
Низький (51,2-100,00)				Ботсвана
Нижче середнього (46,1-51,2)	Мадагаскар	Зімбабве	Маврикій	Мозамбік
Вище середнього (39,9-46,1)	Танзанія		Малаві, Замбія	Лесото
Високий (0,00-39,9)	ДР Конго	Ангола		Намібія, Свазіленд, ПАР

Таблиця С.9

Матриця країн NAFTA за рівнем економічного типу геоелекономічного ризику

Частка робочої сили	Безробіття			
	Низький (0-4,38)	Нижче середнього (4,38-6,98)	Вище середнього (6,98-11,12)	Високий (11,12-100,00)
Низький (51,2-100,00)			Канада	
Нижче середнього (46,1-51,2)		США		
Вище середнього (39,9-46,1)	Мексика			
Високий (0,00-39,9)				

Таблиця С.10

Матриця країн MERCOSUR за рівнем економічного типу геоелекономічного ризику

Частка робочої сили	Безробіття			
	Низький (0-4,38)	Нижче середнього (4,38-6,98)	Вище середнього (6,98-11,12)	Високий (11,12-100,00)
Низький (51,2-100,00)			Уругвай	Бразилія
Нижче середнього (46,1-51,2)	Болівія	Парагвай	Венесуела	
Вище середнього (39,9-46,1)			Аргентина	
Високий (0,00-39,9)				

Джерела: розраховано та складено за [158, 278]

Додаток Т

Групування країн за показниками розвитку логістики та глобальної пов'язаності

Таблиця Т.1

Показники групування країн за Індексом логістики та Індексом глобальної пов'язаності

Групи	Середина інтервалу, $x_{\text{центр}}$	Кількість, f_i	$x_i \times f_i$	Накопичена частота, S	$ x - x_{\text{ср}} \times f_i$	$(x - x_{\text{ср}})^2 \times f_i$
<i>Індекс логістики</i>						
1,6-2,26	1,93	24	46,32	24	23,067	22,17
2,26-2,92	2,59	69	178,71	93	20,778	6,257
2,92-3,58	3,25	37	120,25	130	13,278	4,765
3,58-4,24	3,91	30	117,3	160	30,566	31,143
Разом		160	462,58		87,689	64,335
<i>Індекс глобальної пов'язаності</i>						
8-28,75	18,375	19	349,125	19	551,95	16034,148
28,75-49,5	39,125	59	2308,375	78	489,7	4064,51
49,5-70,25	59,875	49	2933,875	127	610,05	7595,123
70,25-91	80,625	13	1048,125	140	431,6	14329,12
Разом		140	6639,5		2083,3	42022,9

Таблиця Т.2

Розраховані показники меж країн за рівнем просторового типу геоелементного ризику

Показник	Рівень геоелементного ризику			
	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
<i>Індекс логістики</i>	3,58-4,24	2,92-3,58	2,26-2,92	1,6-2,26
<i>Індекс глобальної пов'язаності</i>	70,25-91	49,5-70,25	28,75-49,5	8-28,75

Таблиця Т.3

Матриця країн EU за рівнем просторового типу геоелементного ризику

Індекс логістики	Індекс глобальної пов'язаності			
	Низький (70,25-91,00)	Нижче середнього (49,50-70,25)	Вище середнього (28,75-49,50)	Високий (0,00-28,75)
Низький (3,58-4,24)	Данія, Ірландія, Литва, Швеція, Великобританія, Бельгія, Франція, Німеччина, Люксембург, Нідерланди	Чехія, Італія		
Нижче середнього (2,92-3,58)	Угорщина, Фінляндія, Мальта, Іспанія, Австрія	Кіпр, Польща, Словаччина, Естонія, Латвія, Греція, Португалія, Словенія	Хорватія, Румунія	
Вище середнього (2,26-2,92)		Болгарія		
Високий (1,60-2,26)				

Таблиця Т.4

Матриця країн ASEAN за рівнем просторового типу геоeкономічного ризику

Індекс логістики	Індекс глобальної пов'язаності			
	Низький (70,25-91,00)	Нижче середнього (49,50-70,25)	Вище середнього (28,75-49,50)	Високий (0,00-28,75)
Низький (3,58-4,24)	Сінгапур			
Нижче середнього (2,92-3,58)		Малайзія, Тайланд, В'єтнам	Індонезія	
Вище середнього (2,26-2,92)		Філіпіни, Камбоджа	Бруней	М'янма
Високий (1,60-2,26)				Лаос

Таблиця Т.5

Матриця країн SAARC за рівнем просторового типу геоeкономічного ризику

Індекс логістики	Індекс глобальної пов'язаності				
	Низький (70,25-91,00)	Нижче середнього (49,50-70,25)	Вище середнього (28,75-49,50)	Високий (0,00-28,75)	Немає даних
Низький (3,58-4,24)					
Нижче середнього (2,92-3,58)			Індія, Пакистан		Мальдіви, Бутан
Вище середнього (2,26-2,92)			Бангладеш		Афганістан
Високий (1,60-2,26)			Непал		
Немає даних			Шрі-Ланка		

Таблиця Т.6

Матриця країн ECOWAS за рівнем просторового типу геоeкономічного ризику

Індекс логістики	Індекс глобальної пов'язаності				Немає даних
	Низький (70,25-91,00)	Нижче середнього (49,50-70,25)	Вище середнього (28,75-49,50)	Високий (0,00-28,75)	
Низький (3,58-4,24)					
Нижче середнього (2,92-3,58)					
Вище середнього (2,26-2,92)			Кот-д'Івуар, Гана, Гвінея, Нігерія, Сенегал, Того	Бенін, Буркіна-Фасо	Гвінея-Бісау
Високий (1,60-2,26)					Ліберія, Сьера- Леоне
Немає даних			Гамбія		

Таблиця Т.7

Матриця країн ЕАС за рівнем просторового типу геоелектронічного ризику

Індекс логістики	Індекс глобальної пов'язаності				Немає даних
	Низький (70,25-91,00)	Нижче середнього (49,50-70,25)	Вище середнього (28,75-49,50)	Високий (0,00-28,75)	
Низький (3,58-4,24)					
Нижче середнього (2,92-3,58)			Кенія	Уганда, Танзанія, Руанда	
Вище середнього (2,26-2,92)				Бурунді	
Високий (1,60-2,26)					
Немає даних					Південний Судан

Таблиця Т.8

Матриця країн SADC за рівнем просторового типу геоелектронічного ризику

Індекс логістики	Індекс глобальної пов'язаності				Немає даних
	Низький (70,25-91,00)	Нижче середнього (49,50-70,25)	Вище середнього (28,75-49,50)	Високий (0,00-28,75)	
Низький (3,58-4,24)		ПАР			
Нижче середнього (2,92-3,58)				Танзанія	
Вище середнього (2,26-2,92)		Ботсвана		Замбія	ДР Конго
Високий (1,60-2,26)			Ангола, Мадагаскар	Зімбабве	Лесото
Немає даних		Маврикій			Сейшели, Свазіленд

Таблиця Т.9

Матриця країн NAFTA за рівнем просторового типу геоелектронічного ризику

Індекс логістики	Індекс глобальної пов'язаності			
	Низький (70,25-91,00)	Нижче середнього (49,50-70,25)	Вище середнього (28,75-49,50)	Високий (0,00-28,75)
Низький (3,58-4,24)		Канада, США		
Нижче середнього (2,92-3,58)			Мексика	
Вище середнього (2,26-2,92)				
Високий (1,60-2,26)				

Таблиця Т.10

Матриця країн MERCOSUR за рівнем просторового типу геоелектронічного ризику

Індекс логістики	Індекс глобальної пов'язаності			
	Низький (70,25-91,00)	Нижче середнього (49,50-70,25)	Вище середнього (28,75-49,50)	Високий (0,00-28,75)
Низький (3,58-4,24)				
Нижче середнього (2,92-3,58)		Бразилія	Уругвай, Аргентина	
Вище середнього (2,26-2,92)			Парагвай, Венесуелла	
Високий (1,60-2,26)			Болівія	

Додаток У

Групування країн за показниками недієздатності та розвитком прав жінок та подолання гендерної нерівності

Таблиця У.1

Розраховані показники варіації недієздатності країн світу

Показники варіації	Значення	Показники варіації	Значення
Медіана	73,2	Розмах варіації	95,2
Q1	51,4	Середнє лінійне відхилення (R)	19,9
Q3	87,1	Дисперсія (D)	549,58
Максимальне значення (max)	113,9	Середнє квадратичне відхилення (σ)	23,443
Мінімальне значення (min)	18,7		

Джерело: розраховано за (N=178)

Таблиця У.2

Розраховані показники меж груп країн за ступенем недієздатності країн світу

Показник	Рівень досліджуваного показника			
	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
Бальна оцінка недієздатності	0-51,4	51,4-73,2	73,2-87,1	87,1-120,0

Таблиця У.3

Розраховані показники груп країн за індексом розвитку прав жінок та подолання гендерної нерівності

Групи	Середина інтервалу, $x_{\text{центр}}$	Кількість, f_i	$x_i \times f_i$	Накопичена частота, S	$ x - x_{\text{ср}} \times f_i$	$(x - x_{\text{ср}})^2 \times f_i$	Частота, f_i/f
0,385-0,51	0,448	8	3,58	8	1,89	0,446	0,0523
0,51-0,635	0,573	41	23,473	49	4,561	0,507	0,268
0,635-0,76	0,698	64	44,64	113	0,881	0,0121	0,418
0,76-0,886	0,823	40	32,92	153	5,57	0,776	0,261

Джерело: розраховано за даними (N=153)

Таблиця У.4

Розраховані показники меж груп країн за показником розвитку прав жінок та подолання гендерної нерівності

Показник	Рівень			
	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
Розвиток прав жінок та подолання гендерної нерівності	0,76-0,886	0,635-0,76	0,51-0,635	0,385-0,51

Таблиця У.5

Матриця країн EU за рівнем політико-безпекового типу геоеконічного ризику

Індекс недієздатності держав	Розвиток прав жінок та подолання гендерної нерівності			
	Низький (0,76-0,886)	Нижче середнього (0,635-0,76)	Вище середнього (0,51-0,635)	Високий (0,385-0,51)
Низький (0-51,4)	Австрія, Бельгія, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Великобританія			
Нижче середнього (51,4-73,2)	Болгарія, Кіпр, Німеччина, Греція			
Вище середнього (73,2-87,1)				
Високий (87,1-120,0)				

Таблиця У.6

Матриця країн ASEAN за за рівнем політико-безпекового типу геоеконічного ризику

Індекс недієздатності держав	Розвиток прав жінок та подолання гендерної нерівності				
	Низький (0,76-0,886)	Нижче середнього (0,635-0,76)	Вище середнього (0,51-0,635)	Високий (0,385-0,51)	Немає даних
Низький (0-51,4)	Сінгапур				
Нижче середнього (51,4-73,2)		В'єтнам, Малайзія	М'янма		
Вище середнього (73,2-87,1)		Індонезія, Лаос, Філіппіни, Тайланд			Бруней
Високий (87,1-120,0)		Камбоджа			

Таблиця У.7

Матриця країн SAARC за рівнем політико-безпекового типу геоеконічного ризику

Індекс недієздатності держав	Розвиток прав жінок та подолання гендерної нерівності			
	Низький (0,76-0,886)	Нижче середнього (0,635-0,76)	Вище середнього (0,51-0,635)	Високий (0,385-0,51)
Низький (0-51,4)				
Нижче середнього (51,4-73,2)				
Вище середнього (73,2-87,1)		Шрі-Ланка	Бутан, Індія, Мальдіви	
Високий (87,1-120,0)		Непал	Бангладеш	Афганістан, Пакистан

Таблиця У.8

Матриця країн ECOWAS за рівнем політико-безпекового типу геоеконічного ризику

Індекс недієздатності держав	Розвиток прав жінок та подолання гендерної нерівності				
	Низький (0,76-0,886)	Нижче середнього (0,635-0,76)	Вище середнього (0,51-0,635)	Високий (0,385-0,51)	Немає даних
Низький (0-51,4)					
Нижче середнього (51,4-73,2)		Ганна			
Вище середнього (73,2-87,1)		Сенегал, Того	Бенін		Кабо-Верде
Високий (87,1-120,0)			Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Гвінея, Ліберія Нігер, Нігерія, Сьєра-Леоне	Малі	Гвінея-Бісау, Гамбія

Продовження додатку У

Таблиця У.9

Матриця країн ЕАС за рівнем політико-безпекового типу гео економічного ризику

Індекс недієздатності держав	Розвиток прав жінок та подолання гендерної нерівності				
	Низький (0,76-0,886)	Нижче середнього (0,635-0,76)	Вище середнього (0,51-0,635)	Високий (0,385-0,51)	Немає даних
Низький (0-51,4)					
Нижче середнього (51,4-73,2)					
Вище середнього (73,2-87,1)		Ганзанія			
Високий (87,1-120,0)		Руанда, Уганда	Бурунді, Кенія		Південний Судан

Таблиця У.10

Матриця країн SADC за рівнем політико-безпекового типу гео економічного ризику

Індекс недієздатності держав	Розвиток прав жінок та подолання гендерної нерівності				
	Низький (0,76-0,886)	Нижче середнього (0,635-0,76)	Вище середнього (0,51-0,635)	Високий (0,385-0,51)	Немає даних
Низький (0-51,4)	Маврикій				
Нижче середнього (51,4-73,2)		Ботсвана, Намібія, ПАР			Сейшелли
Вище середнього (73,2-87,1)		Танзанія	Лесото, Мадагаскар		
Високий (87,1-120,0)		Зімбабве	Замбія, Малаві, Свазіленд, Мозамбік, Ангола	ДР Конго	

Таблиця У.11

Матриця країн NAFTA за рівнем політико-безпекового типу гео економічного ризику

Індекс недієздатності держав	Розвиток прав жінок та подолання гендерної нерівності				
	Низький (0,76-0,886)	Нижче середнього (0,635-0,76)	Вище середнього (0,51-0,635)	Високий (0,385-0,51)	Немає даних
Низький (0-51,4)	Канада	США			
Нижче середнього (51,4-73,2)					
Вище середнього (73,2-87,1)		Мексика			
Високий (87,1-120,0)					

Таблиця У.12

Матриця країн MERCOSUR за рівнем політико-безпекового типу гео економічного ризику

Індекс недієздатності держав	Розвиток прав жінок та подолання гендерної нерівності				
	Низький (0,76-0,886)	Нижче середнього (0,635-0,76)	Вище середнього (0,51-0,635)	Високий (0,385-0,51)	Немає даних
Низький (0-51,4)		Аргентина, Уругвай			
Нижче середнього (51,4-73,2)		Бразилія, Парагвай			
Вище середнього (73,2-87,1)		Болівія, Венесуела			
Високий (87,1-120,0)					

Джерела: розраховано та складено за [286, 93]

Додаток Ф

Групування країн за рівнем екологічної ефективності

Таблиця Ф.1

Показники групування країн за Індексом екологічної ефективності

Групи	Середина інтервалу, $x_{\text{центр}}$	Кількість, f_i	$x_i \times f_i$	Накопичена частота, S	$ x - x_{\text{ср}} \times f_i$	$(x - x_{\text{ср}})^2 \times f_i$
27,66-43,42	35,54	13	462,02	13	404,069	12559,359
43,42-59,18	51,3	38	1949,4	51	582,244	8921,279
59,18-74,94	67,06	70	4694,2	121	30,644	13,415
74,94-90,7	82,82	59	4886,38	180	955,669	15479,712
Разом		180	11992		1972,627	36973,766

Таблиця Ф.2

Визначені межв країн за рівнем еколого-природничих ризиків
геоекономічного ризику

Показник	Рівень геоекономічного ризику			
	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
Бальна оцінка екологічної ефективності	74,94-90,7	59,18-74,94	43,42-59,18	27,66-43,42

Таблиця Ф.3

Групування країн регіональних інтеграційних об'єднань за рівнем екологічної ефективності як частини еколого-природничого типу
геоекономічного ризику

	Рівень геоекономічного ризику			
	Низький (74,94-90,7)	Нижче середнього (59,18-74,94)	Вище середнього (43,42-59,18)	Високий (27,66-43,42)
ЄС	Австрія, Бельгія, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Великобританія, Болгарія, Кіпр, Німеччина, Греція			
ASEAN	Сінгапур	Малайзія, Індонезія, Філіппіни, Тайланд, Бруней	М'янма, В'єтнам, Камбоджа, Лаос	
SAARC		Шрі-Ланка, Бутан	Індія, Мальдіви, Непал, Пакистан	Афганістан, Бангладеш
ECOWAS		Ганна, Сенегал, Кот-д'Івуар	Того, Бенін, Кабо-Верде, Буркіна-Фасо, Гвінея, Нігерія, Сьєра-Леоне, Гвінея-Бісау, Гамбія, Ліберія, Нігерія	Малі, Нігер
EAC		Кенія	Танзанія, Уганда, Руанда, Бурунді	Південний Судан
SADC		Маврикій, Ботсвана, Намібія, ПАР, Сейшелли, Зімбабве, Замбія, Свaziленд	Танзанія, Лесото, Малаві, Ангола	Мадагаскар, Мозамбік, ДР Конго
MERCOSUR	Аргентина, Бразилія, Венесуела	Уругвай, Болівія, Парагвай		
NAFTA	США, Канада	Мексика		

Джерело: розраховано та складено за [85]

Додаток X

Таблиця X.1

Нормалізовані показники для оцінки геоеконімічного ризику за його типами та інтегральний показник геоеконімічного ризику

Країна	Нормалізовані показники										Інтегральний показник
	ІЕС	ІЛ	ІПП	РБ	ЧРС	ІЛР	ІПН	НД	ІЕЕ	ЕКП	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Європейський Союз											
Данія	0,173	0,156	0,205	0,196	0,409	0,040	0,082	0,029	0,023	0,500	0,181
Великобританія	0,158	0,061	0,217	0,170	0,411	0,067	0,082	0,152	0,052	0,500	0,187
Німеччина	0,188	0,000	0,193	0,141	0,388	0,039	0,082	0,099	0,102	0,500	0,173
Швеція	0,176	0,011	0,217	0,231	0,371	0,060	0,064	0,036	0,004	0,500	0,167
Австрія	0,206	0,049	0,277	0,176	0,407	0,094	0,090	0,095	0,065	0,500	0,196
Люксембург	0,187	0,004	0,096	0,183	0,455	0,085	0,090	0,049	0,065	0,500	0,172
Нідерланди	0,165	0,015	0,000	0,189	0,373	0,042	0,064	0,091	0,137	0,500	0,158
Чехія	0,194	0,213	0,301	0,160	0,432	0,119	0,178	0,225	0,095	0,500	0,242
Естонія	0,126	0,331	0,410	0,183	0,400	0,141	0,154	0,273	0,033	0,500	0,255
Литва	0,165	0,228	0,446	0,298	0,439	0,089	0,192	0,242	0,082	0,500	0,268
Фінляндія	0,186	0,118	0,325	0,301	0,466	0,090	0,062	0,000	0,000	0,500	0,205
Ірландія	0,154	0,167	0,084	0,298	0,508	0,044	0,126	0,038	0,065	0,500	0,198
Латвія	0,177	0,342	0,434	0,308	0,413	0,199	0,198	0,291	0,079	0,500	0,294
Мальта	0,260	0,441	0,241	0,167	0,553	0,156	0,182	0,209	0,035	0,500	0,274
Угорщина	0,283	0,304	0,229	0,218	0,525	0,189	0,293	0,350	0,096	0,500	0,299
Польща	0,253	0,304	0,373	0,231	0,477	0,157	0,174	0,232	0,149	0,500	0,285
Португалія	0,320	0,312	0,337	0,381	0,436	0,178	0,128	0,108	0,033	0,500	0,273
Бельгія	0,259	0,046	0,120	0,272	0,559	0,089	0,080	0,127	0,167	0,500	0,222
Франція	0,312	0,125	0,253	0,333	0,549	0,087	0,138	0,155	0,039	0,500	0,249
Румунія	0,237	0,471	0,542	0,215	0,502	0,246	0,293	0,338	0,118	0,500	0,346
Словаччина	0,284	0,338	0,422	0,356	0,432	0,174	0,220	0,269	0,083	0,500	0,308
Іспанія	0,309	0,190	0,289	0,696	0,449	0,109	0,052	0,202	0,028	0,500	0,282
Кіпр	0,258	0,468	0,434	0,494	Н.д.	0,156	0,168	0,461	0,166	0,500	0,345
Італія	0,322	0,179	0,301	0,381	0,618	0,104	0,192	0,278	0,098	0,500	0,297
Словенія	0,360	0,399	0,337	0,292	0,464	0,099	0,050	0,144	0,027	0,500	0,267
Болгарія	0,258	0,540	Н.д.	0,308	0,517	0,394	0,301	0,368	0,116	0,500	0,367
Хорватія	0,358	0,407	0,530	0,510	0,559	0,204	0,164	0,335	0,059	0,500	0,363
Греція	0,410	0,376	0,434	0,792	0,568	0,139	0,251	0,408	0,077	0,500	0,395
ASEAN											
Сінгапур	0,014	0,034	0,048	0,099	0,301	0,040	0,080	0,145	0,058	0,750	0,157
Малайзія	0,188	0,304	0,277	0,087	0,496	0,268	0,441	0,491	0,261	0,750	0,356
Таїланд	0,278	0,369	0,217	0,029	0,259	0,350	0,431	0,604	0,335	0,750	0,362
В'єтнам	0,441	0,475	0,217	0,061	0,225	0,446	0,441	0,541	0,511	0,750	0,411
Бруней	0,236	0,517	Н.д.	0,054	0,468	0,141	Н.д.	0,451	0,362	0,750	0,372
Індонезія	0,329	0,475	0,675	0,179	0,470	0,436	0,433	0,569	0,394	0,750	0,471
М'янма	Н.д.	0,673	0,904	Н.д.	0,305	0,658	0,559	0,809	0,662	0,750	0,665
Філіппіни	0,285	0,521	0,494	0,208	0,570	0,447	0,367	0,690	0,269	0,750	0,460
Камбоджа	0,357	0,544	0,422	0,010	0,331	0,647	0,451	0,704	0,626	0,750	0,484
Лаос	0,422	0,821	0,807	0,045	0,432	0,608	0,325	0,669	0,641	0,750	0,552
NAFTA											
Канада	0,133	0,114	0,325	0,215	0,335	0,049	0,064	0,041	0,089	0,500	0,186
США	0,173	0,091	0,506	0,163	0,436	0,049	0,152	0,178	0,095	0,500	0,234
Мексика	0,309	0,426	0,217	0,131	0,549	0,313	0,399	0,584	0,271	0,500	0,370

Продовження додатку Х
Продовження таблиці Х.І

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
MERCOSUR											
Уругвай	0,237	0,479	0,217	0,228	0,413	0,258	0,343	0,190	0,265	0,250	0,288
Аргентина	0,464	0,483	0,651	0,208	0,536	0,204	0,341	0,310	0,173	0,250	0,362
Бразилія	0,435	0,433	Н.д.	0,224	0,407	0,327	0,417	0,520	0,187	0,250	0,356
Парагвай	0,323	0,635	0,711	0,151	0,445	0,429	0,379	0,556	0,322	0,250	0,420
Венесуела	0,740	0,700	0,217	0,250	0,517	0,305	0,403	0,674	0,229	0,250	0,428
Болівія	0,496	0,753	Н.д.	0,109	0,455	0,461	0,357	0,610	0,311	0,250	0,422
SADC											
Маврикій	0,178	Н.д.	0,410	0,247	0,468	0,281	0,357	0,242	0,315	0,250	0,305
Сейшели	0,330	Н.д.	Н.д.	Н.д.	Н.д.	0,280	Н.д.	0,428	0,409	0,250	0,339
Ботсвана	0,232	0,449	Н.д.	0,590	0,388	0,420	0,459	0,474	0,317	0,250	0,398
ПАР	0,324	0,171	0,434	0,798	0,707	0,474	0,307	0,563	0,320	0,250	0,435
Танзанія	0,367	0,471	0,217	0,096	0,589	0,700	0,421	0,647	0,513	0,250	0,427
Намібія	0,322	0,563	0,723	0,811	0,705	0,518	0,301	0,543	0,315	0,250	0,505
Мадагаскар	0,382	0,791	0,627	0,064	0,434	0,732	0,619	0,686	0,850	0,250	0,543
Замбія	0,400	0,684	0,217	0,337	0,640	0,620	0,521	0,726	0,391	0,250	0,479
Зімбабве	0,539	0,817	0,217	0,292	0,483	0,725	0,377	0,871	0,499	0,250	0,507
Лесото	Н.д.	Н.д.	Н.д.	Н.д.	0,601	0,757	0,525	Н.д.	Н.д.	0,250	0,533
Свазіленд	0,338	Н.д.	Н.д.	0,814	0,813	0,683	0,621	0,736	0,477	0,250	0,592
Малаві	0,443	Н.д.	Н.д.	0,208	0,561	0,792	0,589	0,728	0,650	0,250	0,528
ДР Конго	0,393	0,703	Н.д.	0,115	0,688	0,861	0,798	0,959	0,772	0,250	0,616
Мозамбік	0,470	0,589	0,699	0,708	0,585	0,889	0,515	0,738	0,775	0,250	0,622
Ангола	0,486	0,757	0,627	0,237	0,743	0,697	0,621	0,761	0,625	0,250	0,580
EAC											
Руанда	0,261	0,471	0,892	0,071	0,441	0,755	0,447	0,757	0,481	0,250	0,483
Уганда	0,340	0,452	0,145	0,109	0,568	0,764	0,463	0,812	0,526	0,250	0,443
Танзанія	0,367	0,471	0,217	0,096	0,589	0,700	0,421	0,647	0,513	0,250	0,427
Кенія	0,428	0,342	0,663	0,288	0,675	0,660	0,509	0,816	0,447	0,250	0,508
Бурунді	0,431	0,654	1,000	0,042	0,523	0,913	0,565	0,842	0,751	0,250	0,597
Південний Судан	0,483	0,646	Н.д.	0,429	Н.д.	0,889	Н.д.	Н.д.	0,768	0,250	0,578
ECOWAS											
Гана	0,396	0,597	0,566	0,196	0,504	0,620	0,369	0,536	0,504	0,250	0,454
Кабо Верде	0,388	Н.д.	Н.д.	0,340	0,485	0,504	Н.д.	0,540	0,614	0,250	0,446
Сенегал	0,399	0,722	0,651	0,292	0,821	0,762	0,539	0,668	0,428	0,250	0,553
Того	0,431	0,612	0,217	0,240	0,513	0,774	0,491	0,685	0,707	0,250	0,492
Бенін	0,360	0,684	Н.д.	0,029	0,623	0,777	0,607	0,619	0,746	0,250	0,522
Буркіна-Фасо	0,356	0,570	Н.д.	0,087	0,540	0,916	0,553	0,728	0,745	0,250	0,527
Кот-д'Івуар	0,316	0,620	0,675	0,298	0,686	0,796	0,563	0,817	0,489	0,250	0,551
Гвінея-Бісау	0,397	0,726	Н.д.	0,237	0,589	0,879	Н.д.	0,849	0,674	0,250	0,575
Гвінея	0,497	0,711	0,735	0,051	0,500	0,896	0,625	0,879	0,877	0,250	0,602
Нігерія	0,385	0,608	0,614	0,179	0,834	0,707	0,605	0,871	0,514	0,250	0,557
Гамбія	0,429	Н.д.	0,639	0,958	0,620	0,832	Н.д.	0,743	0,612	0,250	0,635
Ліберія	0,479	0,772	Н.д.	0,128	0,756	0,874	0,595	0,789	0,750	0,250	0,599
Сьєрра-Леоне	0,438	Н.д.	Н.д.	0,103	0,686	0,886	0,645	0,742	0,709	0,250	0,557
Нігер	0,459	0,635	0,855	0,083	0,824	0,998	0,695	0,827	0,844	0,250	0,647
Малі	0,367	0,658	0,916	0,266	0,766	0,849	0,760	0,779	0,781	0,250	0,639

Продовження додатку X
Продовження таблиці X.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
SAARC											
Бутан	0,370	0,726	Н.д.	0,077	0,472	0,573	0,515	0,602	0,408	1,000	0,527
Шрі-Ланка	0,382	Н.д.	0,578	0,144	0,673	0,307	0,459	0,713	0,399	1,000	0,517
Індія	0,674	0,308	0,554	0,106	0,690	0,544	0,611	0,622	0,589	1,000	0,570
Мальдіви	0,465	0,654	Н.д.	0,051	0,458	0,415	0,561	0,585	0,533	1,000	0,525
Непал	0,409	0,703	0,855	0,093	0,741	0,655	0,427	0,759	0,642	1,000	0,629
Бангладеш	0,645	0,597	0,723	0,135	0,574	0,620	0,601	0,739	0,776	1,000	0,641
Пакистан	0,436	0,498	0,627	0,167	0,760	0,668	0,888	0,842	0,623	1,000	0,651
Афганістан	0,482	0,795	Н.д.	0,301	0,879	0,787	1,000	0,931	0,844	1,000	0,780
max	89,8	4,23	91	31,4	70,93	0,949	0,886	113,9	90,68	1	
min	4,9	1,6	8	0,2	23,66	0,352	0,385	18,7	27,66	0	

Умовні позначення: ІЕС – Індекс економічної свободи; ІЛ – Індекс логістики; ІГП – Індекс глобальної повязаності; РБ – рівень безробіття; ЧРС – частка робочої сили у населенні; ІЛР – Індекс людського розвитку; ІГН – бальна оцінка подолання гендерної нерівності; НД – бальна оцінка недієздатності держави; ІЕЕ – Індекс екологічної ефективності; ЕКП – ризик екстремальних кліматичних подій

Джерело: власна розробка автора

Додаток Ц

Анкета щодо досвіду та детермінантів міграції за кордон

1. Ваша стать:

Жіноча		Чоловіча	
--------	--	----------	--

2. Ваш вік (кількість повних років): _____ років

3. Яким є розмір Вашої родини (кількість осіб, включно з Вами, з якими Ви проживаєте разом та спільно ведете господарство)?

1-3 особи		4-5 осіб		6 та більше осіб	
-----------	--	----------	--	------------------	--

4. Яким є Ваш сімейний стан?

Заміжня (одружений) / живемо з батьками	
Заміжня (одружений) / живемо окремо від батьків	
Перебуваю в незареєстрованому шлюбі / живемо з батьками	
Перебуваю в незареєстрованому шлюбі / живемо окремо від батьків	
Незаміжня (неодружений) / живу з батьками	
Незаміжня (неодружений) / живу окремо	
Розлучена (розлучений)	

5. Чи є у Вас особисто діти?

Так		Ні	
-----	--	----	--

6. Де ви проживаєте постійно?

Село		Місто	
------	--	-------	--

7. Ви та Ваша родина відчуваєте недостатність коштів для:

забезпечення найнеобхідніших недорогих продуктів харчування	
споживання м'ясних та рибних страв через день	
оновлення за потребою верхнього одягу та взуття для холодної пори року	
придбання за потребою нового одягу та взуття для дітей	
придбання великої побутової техніки	
придбання автомобіля	
утримання житла у нормальному стані (протікає дах, вологі стіни/підлога/фундамент або гнилі віконні рами чи підлога)	
проведення водогону у житлі	
встановлення ванної або душової кімнати, туалету зі зливом всередині житла	
своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання або оплати газу для приготування їжі	
підтримування достатньо теплої температури у своєму житлі (на придбання палива, обігрівача тощо) протягом опалювального сезону	
своєчасної та в повному обсязі оплати орендних чи іпотечних платежів	
забезпечення достатньої житлової площі в розрахунок на 1 особу	
оплати послуг лікаря (крім стоматолога) у медичному закладі (за відсутністю або складністю отримання таких послуг на безоплатній основі), аналізів, обстежень, процедур, призначених лікарем	
оплати ліків та медичного приладдя, призначених лікарем	
оплати лікування в стаціонарі без проведення хірургічної операції (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі) або життєво необхідної хірургічної операції та подальшого пов'язаного з цим лікування в стаціонарі (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі)	
отримання будь-якої професійної освіти (вищої або середньої спеціальної)	
сімейного відпочинку не вдома, а також не з родичами в їх житлі, щонайменше один тиждень на рік	
здійснення неочікуваних необхідних витрат за рахунок власних ресурсів	

8. Чи є у Вас особисто досвід міграції?

Так (вважаю такий досвід вдалим)		Так (вважаю такий досвід невдалим)		Ні	
----------------------------------	--	------------------------------------	--	----	--

9. Чи хотіли б Ви емігрувати з України?

Так, планую це зробити		Так, проте не маю можливості		Ні	
------------------------	--	------------------------------	--	----	--

10. Чи хотіли б Ви виїхати з країни на тимчасові заробітки, якщо б мали можливість?

Так, планую це зробити		Так, проте не маю можливості		Ні	
------------------------	--	------------------------------	--	----	--

11. Якою могла б бути найбільш ймовірна мета Вашої міграції?

Повернення на етнічну батьківщину		Шлюб	
Навчання		Робота / пошук роботи	
Переїзд родини		Інше:	

Продовження додатку Ц

12. Ви б мігрували за кордон на:

тимчасове проживання та працевлаштування (з обов'язковим поверненням в Україну)	тимчасове проживання без працевлаштування (з обов'язковим поверненням в Україну)
тимчасове проживання та працевлаштування з подальшим переїздом в іншу країну через певний час	постійне проживання та працевлаштування
	постійне проживання без працевлаштування

13. За рахунок яких фінансових джерел Ви б фінансували міграцію, якщо б прийняли таке рішення?

Заощадження	Продаж землі та нерухомості
Продаж іншого майна (крім нерухомості)	Банківський кредит
Позика, отримана від друзів	Позика, отримана від членів Вашої родини або родичів
Позика, отримана від роботодавця (в т.ч. потенційного)	Допомога від друзів
Допомога від членів Вашої родини або родичів	Інше:

14. Якби Ви ухвалили рішення мігрувати, яким би скоріше за все був строк Вашої міграції?

До 1 місяця	1-3 місяця
3-6 місяців	6-12 місяців
1-3 роки	Понад 3 роки

15. Наскільки Ви схильні мігрувати офіційно?

Міграція та працевлаштування були б офіційними	
Міграція була б офіційною, а працевлаштування скоріше за все ні	
Міграція та працевлаштування були б неофіційними	

16. Оцініть, будь ласка, по шкалі від 1 до 5 суттєвість кожного економічного детермінанту на батьківщині з точки зору його впливу на Ваше особисте рішення мігрувати (1 – детермінант є несуттєвим, 5 – детермінант є дуже суттєвим)

У кожному рядку виберіть лише один варіант.

високий рівень безробіття	відсутність доступу до засобів зв'язку (мобільної та стаціонарної мережі, мережі Інтернет)
відсутність попиту на фахівців Вашої спеціальності чи професії	пересування для транспорту або пішоходів, неналежна система контролю на шляхах
низький та/або незадовільний рівень оплати праці	відсутність доступу до участі у профспілкових організаціях, відсутність органів, відповідальних за контроль дотримання трудового законодавства
високий та/або обтяжливий рівень оподаткування трудових доходів	незадовільний стан шляхового покриття, небезпечність
високий рівень інфляції	доступ до обмежених видів транспорту
складність відкриття та закриття бізнесу	відсутність системи захисту прав акціонерів та їх доступу до інформації про свої майнові права
високий та/або обтяжливий рівень оподаткування підприємницьких доходів	відсутність системи оскарження рішень податкових органів,
відсутність різних форм збереження заощаджень	існування практики необґрунтованих стягнень та несанкціонованих перевірок платників податків
неможливість або ненадійність відкриття депозитів та зберігання коштів на рахунках	відсутність регулярного транспортного сполучення з іншими населеними пунктами,
високий та/або обтяжливий рівень оподаткування майна	

17. Оцініть, будь ласка, по шкалі від 1 до 5 суттєвість кожного соціо-демографічного детермінанту на батьківщині з точки зору його впливу на Ваше особисте рішення мігрувати (1 – детермінант є несуттєвим, 5 – детермінант є дуже суттєвим)

висока густина населення в країні в цілому та окремому регіоні чи населеному пункті	
дисбаланс між статеві-віковими групами, що призводить до складності пошуку шлюбного партнера та/або спричиняє складність формування дружніх зв'язків	
низький розвиток та/або відсутність доступу до системи соціального страхування, зокрема недержавного страхування	
низький розвиток та/або відсутність доступу до системи освіти	
низький розвиток та/або відсутність доступу до системи охорони здоров'я	
наявні випадки дискримінації людей з інвалідністю, складність або неможливість інтеграції людей з інвалідністю у суспільство	
наявні випадки гендерної дискримінації, відсутність законодавчо врегульованих гарантій та інструментів дотримання прав людини незалежно від статі	
відсутність системи державних стандартів щодо якості товарів та послуг, а також механізмів захисту прав споживачів	

Продовження додатку Ц

18. Оцініть, будь ласка, по шкалі від 1 до 5 суттєвість кожного політико-безпекового детермінанту на батьківщині з точки зору його впливу на Ваше особисте рішення мігрувати (1 – детермінант є несуттєвим, 5 – детермінант є дуже суттєвим)

існування антидемократичного режиму	
високий рівень корупції в країні	
наявність політичних рухів, які передбачають нетерпимість до окремих категорій населення	
участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави	
вимоги обов'язкової служби у збройних силах	
існування терористичних загроз та/або низький рівень захисту від них	
існування переслідувань за політичними мотивами	
корумпована та/або неефективна система судового захисту	

19. Оцініть, будь ласка, по шкалі від 1 до 5 суттєвість кожного мовно-культурного детермінанту на батьківщині з точки зору його впливу на Ваше особисте рішення мігрувати (1 – детермінант є несуттєвим, 5 – детермінант є дуже суттєвим)

наявні випадки релігійної дискримінації та відсутність державних гарантій та інструментів дотримання свободи віросповідання	
наявні випадки расової та етнічної дискримінації та відсутність державних гарантій та інструментів дотримання свободи етнічного самовизначення	
наявні випадки мовної дискримінації та відсутність державних гарантій та інструментів дотримання прав на використання мови меншин	
наявні випадки расової та етнічної дискримінації та відсутність державних гарантій та інструментів дотримання свободи етнічного самовизначення	

20. Оцініть, будь ласка, по шкалі від 1 до 5 суттєвість кожного екологічного детермінанту на батьківщині з точки зору його впливу на Ваше особисте рішення мігрувати (1 – детермінант є несуттєвим, 5 – детермінант є дуже суттєвим)

незадовільні природні умови та відсутність природних ресурсів	
незадовільні кліматичні умови	
відсутність доступу до використання природних ресурсів	
ризик екстремальних кліматичних подій	
високий ступінь забруднення навколишнього середовища	
відсутність доступу до чистої питної води та екологічно чистих продуктів харчування	

21. Чи є у Вас родичі чи друзі у країні Вашої можливої міграції?

Так	☐	Ні	☐
-----	--------------------------	----	--------------------------

22. Чи володієте Ви іноземною мовою на рівні, достатньому для спілкування у країні Вашої можливої міграції?

Так	☐	Ні	☐
-----	--------------------------	----	--------------------------

23. Яким чином Ви схильні були б шукати роботу у країні міграції?

За допомогою родичів, друзів, знайомих	Шукатиму оголошення про вакансії в Інтернеті	
За допомогою приватного посередника	Іншим способом	
Скориставшись офіційними послугами (імміграційні послуги, служби зайнятості тощо)	За допомогою приватного агентства працевлаштування у країні призначення	
За допомогою приватного агентства працевлаштування на батьківщині	Шукатиму оголошення про вакансії в місцевих газетах	

24. У якій сфері діяльності Ви б схильні були працювати за кордоном? *

Сільське господарство		Сфера туризму	
Промисловість		Сфера культури та спорту	
Будівництво		Інша сфера послуг (освіта, охорона здоров'я, бізнес, консалтинг)	
Сфера готельно-ресторанного господарства		Не працювала/працював би	
		Інше:	

Джерело: власна розробка автора

Додаток Ш
Таблиця Ш.1

Результати узагальнення індивідуальних оцінок експертів (за групами) щодо важливості детермінантів міграційних мотивів

	Середнє арифметичне значення оцінки значимості детермінанту ($\bar{M}_i$)					Середній ранг детермінанту ($\bar{R}_i$)					Частота максимально можливих оцінок ($\bar{M}_{ij}$)					Середня вага (нормалізована оцінка) ($\bar{W}_i$)								
	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5	Зважене значення	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5	Зважене значення	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5	Зважене значення	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
E1.1	68,10	80,00	77,08	70,83	45,00	70,33	14,3	14,0	6,2	9,0	17,8	11,6	0,241	0,600	0,500	0,417	0,000	0,248	0,0399	0,0288	0,0389	0,0416	0,0257	0,0387
E1.2	49,14	60,00	56,25	50,00	50,00	48,37	21,3	22,7	12,1	16,1	16,6	17,4	0,172	0,200	0,083	0,167	0,000	0,143	0,0282	0,0231	0,0290	0,0290	0,0339	0,0281
E1.3	76,72	75,00	75,00	87,50	80,00	67,39	11,5	18,1	5,1	2,1	6,5	9,2	0,517	0,200	0,500	0,667	0,400	0,422	0,0444	0,0286	0,0372	0,0487	0,0518	0,0425
E1.4	63,79	65,00	54,17	66,67	70,00	108,51	15,3	21,6	11,4	7,1	10,0	12,5	0,276	0,400	0,000	0,333	0,200	0,248	0,0346	0,0221	0,0280	0,0324	0,0470	0,0325
E2.1	64,66	70,00	50,00	77,08	60,00	56,20	13,6	18,2	14,3	4,3	13,6	10,9	0,207	0,600	0,167	0,500	0,200	0,239	0,0340	0,0236	0,0261	0,0396	0,0414	0,0326
E2.2	64,66	75,00	43,75	54,17	55,00	54,13	14,6	17,2	18,8	13,3	16,2	12,4	0,276	0,600	0,000	0,250	0,200	0,257	0,0360	0,0262	0,0205	0,0268	0,0417	0,0319
E3.1	63,79	65,00	43,75	45,83	55,00	51,85	15,2	24,4	17,7	15,6	16,2	13,7	0,276	0,200	0,000	0,083	0,200	0,204	0,0351	0,0234	0,0198	0,0231	0,0406	0,0306
E3.2	53,45	65,00	39,58	64,58	15,00	46,41	18,8	22,2	18,8	7,4	29,8	15,2	0,172	0,400	0,083	0,333	0,000	0,178	0,0266	0,0235	0,0176	0,0316	0,0081	0,0250
E3.3	54,31	65,00	35,42	47,92	35,00	45,65	17,9	23,8	20,3	14,4	21,5	15,4	0,241	0,200	0,000	0,167	0,000	0,187	0,0281	0,0232	0,0158	0,0201	0,0225	0,0248
E3.4	52,59	70,00	45,83	50,00	50,00	45,54	19,7	20,6	16,8	13,3	16,2	16,0	0,103	0,400	0,000	0,167	0,000	0,117	0,0280	0,0247	0,0198	0,0234	0,0342	0,0260
E4.1	25,86	55,00	54,17	31,25	5,00	24,46	29,0	23,4	12,0	23,5	33,5	23,5	0,103	0,000	0,167	0,083	0,000	0,074	0,0112	0,0227	0,0233	0,0162	0,0022	0,0144
E4.2	32,76	80,00	41,67	35,42	15,00	31,63	27,2	14,3	18,2	19,8	30,2	21,1	0,069	0,400	0,083	0,083	0,000	0,087	0,0145	0,0299	0,0173	0,0187	0,0094	0,0166
E4.3	54,31	85,00	43,75	54,17	30,00	47,93	18,9	10,9	16,2	11,9	25,1	14,7	0,172	0,600	0,083	0,083	0,000	0,170	0,0274	0,0314	0,0203	0,0262	0,0186	0,0263
E5.1	35,34	65,00	37,50	50,00	35,00	33,91	26,6	20,6	21,2	12,4	23,8	20,3	0,103	0,200	0,000	0,083	0,200	0,096	0,0158	0,0255	0,0163	0,0228	0,0217	0,0176
E5.2	37,07	70,00	39,58	39,58	30,00	34,24	26,9	18,4	19,6	15,9	26,4	20,8	0,034	0,200	0,167	0,167	0,200	0,061	0,0163	0,0270	0,0162	0,0172	0,0191	0,0173
E5.3	43,97	80,00	52,08	50,00	55,00	41,09	22,6	14,7	13,4	11,3	18,6	17,1	0,103	0,400	0,167	0,250	0,400	0,135	0,0203	0,0300	0,0220	0,0218	0,0433	0,0221
C1.1	24,14	65,00	37,50	22,92	10,00	23,48	30,3	23,7	20,3	22,2	31,3	24,2	0,034	0,400	0,083	0,000	0,000	0,057	0,0105	0,0226	0,0206	0,0113	0,0056	0,0131
C1.2	32,76	60,00	43,75	37,50	5,00	29,89	26,5	27,5	17,1	16,3	33,5	21,5	0,034	0,200	0,083	0,083	0,000	0,048	0,0157	0,0212	0,0231	0,0168	0,0022	0,0171
C2.1	43,10	60,00	39,58	41,67	15,00	37,07	23,7	28,5	22,7	14,5	29,8	19,6	0,138	0,000	0,083	0,083	0,000	0,096	0,0191	0,0213	0,0207	0,0188	0,0081	0,0193
C2.2	43,10	75,00	64,58	43,75	35,00	39,02	23,2	18,1	8,4	15,2	21,9	18,3	0,069	0,600	0,250	0,000	0,000	0,096	0,0213	0,0256	0,0319	0,0236	0,0196	0,0235
C2.3	53,45	75,00	66,67	70,83	55,00	48,80	19,1	18,1	7,1	5,7	16,1	14,6	0,172	0,600	0,167	0,417	0,200	0,209	0,0268	0,0256	0,0336	0,0342	0,0337	0,0287

*Продовження додатку Ш
Продовження таблиці Ш.1*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
S3.1	39,66	70,00	56,25	50,00	20,00	36,74	25,2	21,3	13,6	15,0	28,4	19,9	0,103	0,400	0,167	0,167	0,000	0,117	0,0185	0,0241	0,0243	0,0260	0,0115	0,0205
S3.2	31,90	50,00	56,25	47,92	10,00	29,67	27,0	28,6	13,8	14,3	32,0	21,7	0,034	0,200	0,167	0,000	0,000	0,039	0,0144	0,0182	0,0237	0,0234	0,0048	0,0169
S3.3	53,45	70,00	70,83	64,58	55,00	47,72	19,5	21,5	5,3	8,6	15,3	15,4	0,241	0,400	0,417	0,250	0,200	0,217	0,0256	0,0241	0,0348	0,0326	0,0327	0,0278
P1.1	44,83	60,00	70,83	47,92	40,00	39,35	22,2	25,6	6,5	14,5	20,6	18,2	0,138	0,200	0,333	0,000	0,000	0,104	0,0207	0,0212	0,0342	0,0223	0,0282	0,0232
P1.2	77,59	65,00	70,83	72,92	95,00	64,24	11,2	23,1	5,8	6,5	3,6	9,9	0,552	0,400	0,333	0,500	0,800	0,452	0,0436	0,0229	0,0351	0,0373	0,0631	0,0402
P1.3	56,03	70,00	50,00	50,00	30,00	47,28	17,7	21,9	14,8	14,0	22,5	15,0	0,241	0,400	0,083	0,083	0,000	0,196	0,0269	0,0242	0,0218	0,0225	0,0155	0,0252
P2.1	72,41	75,00	64,58	66,67	55,00	60,33	12,9	18,1	11,7	8,4	13,4	10,9	0,517	0,600	0,417	0,250	0,200	0,409	0,0395	0,0256	0,0302	0,0357	0,0332	0,0363
P2.2	44,83	65,00	41,67	50,00	35,00	39,89	22,8	25,3	17,9	12,8	20,7	18,4	0,207	0,200	0,250	0,250	0,000	0,174	0,0195	0,0227	0,0179	0,0257	0,0214	0,0202
P3.1	58,62	80,00	66,67	54,17	45,00	50,54	17,8	14,0	9,3	12,3	17,5	14,1	0,379	0,600	0,333	0,167	0,000	0,309	0,0285	0,0288	0,0305	0,0254	0,0244	0,0284
P3.2	43,97	75,00	52,08	33,33	40,00	38,59	22,2	18,1	14,8	19,3	17,4	18,0	0,172	0,600	0,083	0,000	0,000	0,161	0,0205	0,0256	0,0221	0,0160	0,0234	0,0208
P3.3	75,86	75,00	64,58	62,50	100,00	63,04	11,4	18,1	8,2	7,8	2,9	9,7	0,517	0,600	0,250	0,333	1,000	0,435	0,0405	0,0256	0,0282	0,0295	0,0685	0,0368
L1	37,93	60,00	41,67	35,42	20,00	33,26	25,7	26,9	19,8	20,1	26,9	21,2	0,241	0,400	0,000	0,000	0,000	0,187	0,0148	0,0200	0,0179	0,0182	0,0096	0,0160
L2	45,69	65,00	43,75	33,33	25,00	38,48	22,3	22,8	19,5	19,4	24,7	18,6	0,276	0,400	0,000	0,083	0,000	0,217	0,0190	0,0232	0,0182	0,0162	0,0119	0,0188
L3	37,93	60,00	52,08	31,25	20,00	32,83	25,5	26,9	16,0	19,9	26,9	21,1	0,207	0,400	0,083	0,083	0,000	0,174	0,0147	0,0200	0,0216	0,0155	0,0096	0,0162
N1.1	37,93	65,00	50,00	35,42	25,00	33,80	25,4	24,7	14,5	19,5	24,7	20,7	0,138	0,200	0,083	0,000	0,000	0,104	0,0165	0,0226	0,0208	0,0174	0,0119	0,0177
N1.2	32,76	55,00	27,08	25,00	20,00	28,48	27,8	23,9	24,8	23,3	27,3	22,6	0,103	0,200	0,083	0,083	0,000	0,091	0,0138	0,0217	0,0106	0,0106	0,0093	0,0135
N2.1	33,62	60,00	39,58	22,92	35,00	29,57	27,7	25,6	20,2	24,5	22,2	22,7	0,103	0,200	0,000	0,000	0,000	0,083	0,0138	0,0212	0,0201	0,0112	0,0203	0,0153
N2.2	31,90	70,00	52,08	29,17	10,00	29,46	27,7	18,1	12,8	21,4	32,0	22,0	0,103	0,400	0,250	0,000	0,000	0,100	0,0137	0,0259	0,0256	0,0153	0,0048	0,0166
N3.1	62,93	75,00	62,50	52,08	50,00	52,72	15,7	18,1	8,5	15,3	16,2	13,5	0,310	0,600	0,250	0,250	0,200	0,278	0,0333	0,0256	0,0311	0,0252	0,0279	0,0313
N3.2	59,48	75,00	66,67	56,25	65,00	51,30	16,8	17,4	7,2	14,3	11,2	13,8	0,276	0,400	0,333	0,167	0,200	0,230	0,0288	0,0273	0,0332	0,0298	0,0374	0,0296

Джерело: власні розрахунки автора

Додаток ІІІ

Зведені результати анкетування мігрантів щодо формування їх міграційних мотивів

Таблиця ІІІ.1

Розподіл респондентів за віком і статтю

	Чоловіки		Жінки		Разом	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
18-29	10	35,71%	12	34,29%	22	34,92%
30-39	8	28,57%	9	25,71%	17	26,98%
40-49	4	14,29%	5	14,29%	9	14,29%
50-59	4	14,29%	6	17,14%	10	15,87%
60+	2	7,14%	3	8,57%	5	7,94%
Разом	28	100,00%	35	100,00%	63	100,00%

Таблиця ІІІ.2

Розподіл респондентів за віком, статтю та рівнем освіти

Вікова група	К-ть осіб	Одружений / живемо з батьками	Одружений / живемо окремо від батьків	Перебуваю в незареєстрованому шлюбі / живемо з батьками	Перебуваю в незареєстрованому шлюбі / живемо окремо від батьків	Неодружений / живу з батьками	Неодружений / живу окремо	Розлучений
Чоловіки								
18-29	10	1	1	1	5	1	1	-
30-39	8	2	4	-	1	-	1	-
40-49	4	-	2	-	-	-	-	2
50-59	4	-	3	-	-	-	-	1
60+	2	-	2	-	-	-	-	-
Total	28	3	12	1	6	1	2	3
Жінки								
18-29	12	2	-	1	2	7	-	-
30-39	9	1	4	-	2	-	-	2
40-49	5	-	4	-	-	-	-	1
50-59	6	-	4	-	-	-	1	1
60+	3	-	3	-	-	-	-	-
Total	35	3	15	1	4	7	1	4

Таблиця ІІІ.3

Розподіл респондентів за розміром родини

Вікова група	n	1-3 осіб	4-5 осіб	6 та більше осіб
Чоловіки				
18-29	10	8	1	1
30-39	8	2	5	1
40-49	4	2	2	-
50-59	4	1	2	1
60+	2	2	-	-
Total	28	15	10	3
Жінки				
18-29	12	3	8	1
30-39	9	2	5	2
40-49	5	2	2	1
50-59	6	2	2	2
60+	3	1	1	1
Total	35	10	18	7

Продовження додатку Щ

Таблиця Щ.4

Розподіл респондентів за досвідом міграції та його успішністю

Наявність досвіду міграції та його успішність		Чоловіки	Жінки	Разом
Чи є у Вас особисто чи членів Вашої родини досвід трудової міграції?				
Так (вважаю такий досвід вдалим)	Кількість	21	16	37
	% відповідей	75,00%	45,71%	58,73%
	% від відповідей «так»	84,00%	76,19%	80,43%
Так (вважаю такий досвід невдалим)	Кількість	4	5	9
	% відповідей	14,29%	14,29%	14,29%
	% від відповідей «так»	16,00%	23,81%	19,57%
Ні	Кількість	3	14	17
	% відповідей	10,71%	40,00%	26,98%
РАЗОМ		28	35	63

Таблиця Щ.5

Розподіл респондентів за схильністю до міграції

Наявність досвіду міграції та його успішність		Чоловіки	Жінки	Разом
Чи хотіли б Ви виїхати з країни на постійне проживання, якщо б мали можливість?				
Так, планую це зробити	Кількість	15	12	26
	% відповідей	53,57%	34,29%	41,27%
	% від відповідей «так»	65,22%	50,00%	56,52%
Так, проте не маю можливості	Кількість	8	12	20
	% відповідей	28,57%	34,29%	31,75%
	% від відповідей «так»	34,78%	50,00%	43,48%
Ні	Кількість	5	12	17
	% відповідей	17,86%	34,29%	26,98%
РАЗОМ		28	35	63

Таблиця Щ.6

Розподіл респондентів за тривалістю та поворотністю міграції

		Чоловіки	Жінки	Разом
тимчасове проживання та працевлаштування (з обов'язковим поверненням в Україну)	Кількість	14	17	31
	% відповідей	50,00%	48,57%	49,21%
тимчасове проживання та працевлаштування з подальшим переїздом в іншу країну через певний час	Кількість	6	9	15
	% відповідей	21,43%	25,71%	23,80%
тимчасове проживання без працевлаштування (з обов'язковим поверненням в Україну)	Кількість	1	4	5
	% відповідей	3,57%	11,43%	8,30%
постійне проживання та працевлаштування	Кількість	7	5	12
	% відповідей	25,00%	14,29%	19,00%
постійне проживання без працевлаштування	Кількість	0	0	0
	% відповідей	0,00%	0,00%	0,10%
РАЗОМ		28	35	63

Додаток Ю

Вихідні та нормовані дані для оцінки впливу детермінантів на формування міграційної привабливості

Таблиця Ю.1

Вихідні дані для розрахунку впливу детермінантів працевлаштування (Е1) на міграційну привабливість

Показник/роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8
Е1.1. рівень безробіття (нормалізоване значення)	0,7543	0,7612	0,7604	0,6736	0,6654	0,6670	0,6645
значення	7,86	7,53	7,17	9,27	9,14	9,35	9,45
min	0,2	0,16	0,29	0,18	0,17	0,15	0,16
max	31,38	31,02	29,00	28,03	26,98	27,78	27,85
Е1.2. структура попиту на робочу силу (нормалізоване значення)	0,80506	0,81023	0,80577	0,84288	0,84269	0,83145	0,83192
значення	18,2070	17,7290	18,1150	14,6260	14,7110	15,6960	15,6590
Е1.3. рівень оплати праці (середня заробітна плата), грн. (нормалізоване значення)	0,03017	0,04134	0,04967	0,05255	0,03726	0,02602	0,00000
значення	282,1	330,5	378,7	408,5	292,8	192	202,8
Е1.4. рівень оподаткування трудових доходів:	0,1644	0,1660	0,1706	0,1680	0,1306	0,1951	0,2132
значення	43,3	43,3	43,1	43,1	43,1	43,1	43,1
min	0,6	1,1	1,3	0,5	0,5	0,2	0,3
max	51,7	51,7	51,7	51,7	49,5	53,5	54,7
Е2.1. Легкість відкриття та закриття бізнесу	0,4475	0,3011	0,3802	0,5182	0,5055	0,3503	0,4351
значення	47,1	46,2	47,6	59,8	59,3	56,8	62,1
min	4,29	23,04	15,48	16,61	17,73	33,53	32,94
max	99,95	99,95	99,96	99,96	99,96	99,96	99,96
Е2.2. Рівень оподаткування підприємницьких доходів	0,8422	0,8174	0,8377	0,8569	0,8742	0,8853	0,8691
значення	10,4	12,2	11,6	11,3	9,5	7,9	8,7
min	0	0,2	1,1	2,2	1,4	0,4	0,1
max	65,9	65,9	65,8	65,8	65,8	65,8	65,8
Е3.1. рівень інфляції	0,7190	0,7615	0,7837	0,8913	0,8782	0,7425	0,5169
значення	63,2	67,7	71	78,7	78,6	66,9	47,4
min	0,00	0	0	0	0	0	0
max	87,9	88,9	90,6	88,3	89,5	90,1	91,7
Е3.2. існуючі форми збереження заощаджень	0,2430	0,2543	0,2073	0,3792	0,2413	0,5473	0,4297
значення	3,27539	2,36796	-12,2109	-4,53629	-2,50833	3,33664	5,02927
min	-16,8770	-22,2321	-34,2543	-46,8842	-22,9300	-57,3687	-29,8150
max	66,05357	74,52269	72,09845	64,78626	61,68732	53,55356	51,26775
Е3.3. надійність банківської системи	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333
значення	30	30	30	30	30	30	30
min	0	0	0	0	0	0	0
max	90	90	90	90	90	90	90
Е3.4. рівень оподаткування майна	0,9938	0,9945	0,9978	1,0000	1,0000	1,0000	0,9978
значення	1,8	1,6	0,7	0,1	0,1	0,1	0,5
min	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
max	272,3	272,3	272,3	253,3	184,5	184,5	184,5
Е4.1. доступ до засобів зв'язку	0,5542	0,5979	0,6191	0,6765	0,6515	0,6016	0,5887
значення	4,456	4,623	4,779	5,086	4,967	4,717	4,665
min	1,462	1,264	1,348	1,336	1,364	1,430	1,432
Max	6,864	6,882	6,890	6,879	6,894	6,894	6,924
Е4.2. розвиненість та різноманітність транспортного сполучення	0,2804	0,4921	0,4921	0,4895	0,4895	0,4895	0,3672
значення	2,57	2,85	2,85	2,98	2,98	2,98	2,74
Min	1,97	1,61	1,61	1,88	1,88	1,88	1,87
Max	4,11	4,13	4,13	4,12	4,12	4,12	4,23

Продовження додатку Ю
Продовження табл. Ю.1

1	2	3	4	5	6	7	8
E4.3. розвиток шляхового господарства	0,4391	0,3247	0,2867	0,2640	0,2541	0,2585	0,2746
значення	3,791	3,268	3,359	3,225	3,169	3,152	3,229
Min	1,628	1,681	2,040	1,998	1,985	1,952	1,977
Max	6,554	6,569	6,639	6,645	6,645	6,594	6,535
E5.1. система захисту трудових прав	0,5102	0,5344	0,5225	0,5123	0,4893	0,4965	0,5046
значення	50	51,2	49,9	49,8	48,2	47,9	48,8
Min	0	0	0		0	5	5
Max	98	95,8	95,5	97,2	98,5	91,4	91,8
E5.2. система захисту прав акціонерів	0,3461	0,3461	0,3461	0,5117	0,5117	0,5714	0,6530
значення	40	40	40	46,67	46,67	46,67	53,33
Min	10	10	10	10	10	0	0
Max	96,67	96,67	96,67	81,67	81,67	81,67	81,67
E5.3. система оскарження рішень податкових органів	0,7738	0,7828	0,7828	0,7918	0,7878	0,7868	0,7868
значення	77,3	78,2	78,2	79,1	78,7	78,6	78,6
Min	0	0	0	0	0	0	0
Max	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9

Таблиця Ю.2

**Вихідні дані для оцінки соціо-демографічних детермінантів (С) на
формування міграційної привабливості**

Показник/роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
S1.1. щільність розміщення населення	0,9893	0,9896	0,9897	0,9899	0,9900	0,9902	0,9902
значення	78,9	78,7	78,5	78,2	77,9	77,7	77,4
Min	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Max	7363,2	7524,7	7636,7	7714,7	7806,8	7908,7	7905,7
S1.2. статеві-віковий склад населення	0,9732	0,9731	0,9742	0,9747	0,9747	0,9753	0,9753
значення	0,069	0,070	0,069	0,068	0,068	0,067	0,067
Min	0,016	0,017	0,018	0,018	0,018	0,018	0,018
Max	2	2	2	2	2	2	2
S2.1. розвиток системи соціального страхування	0,9500	0,9500	0,9500	0,9500	0,9500	0,9500	0,9500
значення	95	95	95	95	95	95	95
Min	0	0	0	0	0	0	0
Max	100	100	100	100	100	100	100
S2.2. розвиток системи освіти	0,6381	0,6553	0,5948	0,5353	0,5153	0,8373	0,7300
значення	4,579	4,703	4,548	4,229	4,228	5,579	5,087
min	1,908	1,899	2,027	1,939	2,134	1,901	1,902
max	6,094	6,178	6,265	6,216	6,197	6,294	6,266
S2.3. розвиток системи охорони здоров'я	0,8451	0,8581	0,8755	0,8694	0,8671	0,8587	0,8668
значення	6,355	6,393	6,442	6,438	6,426	6,373	6,410
min	2,936	2,857	2,740	2,850	2,768	2,679	2,672
max	6,981	6,977	6,968	6,977	6,987	6,981	6,984
S3.1. система захисту прав людей з інвалідністю	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
значення	0	0	0	0	0	0	0
min	0	0	0	0	0	0	0
max	1	1	1	1	1	1	1
S3.2. система захисту від гендерної дискримінації	0,5821	0,5436	0,5131	0,5015	0,5541	0,5491	0,5140
значення	0,6869	0,6861	0,6894	0,6935	0,7056	0,702	0,7
min	0,4603	0,4873	0,5054	0,5128	0,5145	0,484	0,516
max	0,8496	0,853	0,864	0,8731	0,8594	0,881	0,874
S3.3. контроль якості товарів та послуг	0,3548	0,1988	0,2523	0,2615	0,1358	0,1630	0,4850
значення	3,687	3,285	3,202	3,250	3,068	3,011	3,839
min	2,501	2,644	2,333	2,359	2,651	2,513	2,192
max	5,845	5,867	5,779	5,766	5,721	5,567	5,588

Продовження додатку Ю
Таблиця Ю.3

Вихідні дані для оцінки політико-безпекових детермінантів (Б) на формування міграційної привабливості

Показник/роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
P1.1. політичний режим в країні	0,5573	0,5458	0,5379	0,4904	0,5220	0,5220	0,5245
значення	5,94	5,91	5,84	5,42	5,7	5,7	5,69
min	1,08	1,08	1,08	1,08	1,08	1,08	1,08
max	9,8	9,93	9,93	9,93	9,93	9,93	9,87
P1.2. рівень корупції в країні	0,1529	0,2195	0,2048	0,2169	0,2289	0,2375	0,2625
значення	2,3	26	25	26	27	29	30
min	1	8	8	8	8	10	9
max	9,5	90	91	91	91	90	89
P1.3. наявність політичних рухів, які передбачають нетерпимість до окремих категорій населення	0,3820	0,4222	0,4556	0,4000	0,3448	0,3563	0,3793
значення	6,5	6,2	5,9	6,4	7	6,9	6,7
min	1	1	1	1	1,3	1,3	1,3
max	9,9	10	10	10	10	10	10
P2.1. участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави	1,0000	1,0000	1,0000	0,7143	0,7143	0,7143	0,7143
значення	1,00	1,00	1,00	0,78	0,78	0,78	0,78
min	0,22	0,22	0,22	0,22	0,22	0,22	0,22
max	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
P2.2. вимоги обов'язкової служби у збройних силах	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
значення	0	0	0	0	0	0	0
min	0	0	0	0	0	0	0
max	10	10	10	10	10	10	10
P3.1. система захисту від терористичних загроз	0,9840	0,9673	0,9519	0,7768	0,6306	0,4823	0,4952
значення	0,41	0,40	0,39	0,27	0,15	0,03	0,03
min	-0,26	-0,25	-0,26	-0,29	-0,32	-0,35	-0,36
max	0,43	0,43	0,43	0,43	0,43	0,43	0,43
P3.2. система захисту від переслідування за політичними мотивами	0,4096	0,3976	0,3614	0,4217	0,4634	0,4634	0,4512
значення	0,41	0,4	0,37	0,42	0,47	0,47	0,47
min	0,07	0,07	0,07	0,07	0,09	0,09	0,1
max	0,9	0,9	0,9	0,9	0,91	0,91	0,92
P3.3. система судового захисту	0,0846	0,2288	0,1993	0,1599	0,1599	0,1599	0,2043
значення	2,08	2,51	2,22	2,02	2,02	2,02	2,26
min	1,65	1,27	1,11	1,12	1,12	1,12	1,11
max	6,73	6,69	6,68	6,75	6,75	6,75	6,74

Таблиця Ю.4

Вихідні дані для оцінки мовно-культурних детермінантів (М) на формування міграційної привабливості

Показник/роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
L1. наявність діаспор (осередків мігрантів), близькість мови та етнічних особливостей культурного середовища, свобода використання мови меншин, свобода на етнічні самоідентифікація та самовираження	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
значення	1	1	1	1	1	1	1
min	0	0	0	0	0	0	0
max	0,594996	0,594996	0,594996	0,594996	0,5596815	0,5596815	0,5507396
L2. свобода віросповідання, розвиненість та поширення діяльності релігійних організацій	0,6500	0,5816	0,6778	0,6778	0,6778	0,6778	0,4835
значення	3,5	4,1	2,9	2,9	2,9	2,9	4,7
min	0	0	0	0	0	0	0
max	10	9,8	9	9	9	9	9,1
L3. система захисту від релігійної дискримінації, система захисту прав на етнічне самовираження, захист мовних прав меншин	0,6897	0,3721	0,3933	0,4382	0,4382	0,4382	0,7674
значення	2,9	5,6	5,6	5,2	5,2	5,2	2
min	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0
Max	8,9	8,8	9,1	9,1	9,1	9,1	8,6

Продовження додатку Ю
Таблиця Ю.5

**Вихідні дані для оцінки еколого-природничих детермінантів (П) на
формування міграційної привабливості**

Показник/роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
N1.1. природні та кліматичні умови	0,6982	0,6982	0,6982	0,6982	0,6982	0,6982	0,6982
значення	12,2	12,2	12,2	12,2	12,2	12,2	12,2
min	4,55	4,55	4,55	4,55	4,55	4,55	4,55
max	29,9	29,9	29,9	29,9	29,9	29,9	29,9
N1.2. ризики екстремальних кліматичних подій	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
значення	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
min	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
max	1	1	1	1	1	1	1
N2.1. ступінь забруднення навколишнього середовища	0,7773	0,6816	0,6988	0,7392	0,7392	0,7392	0,8352
значення	0,18000	0,25750	0,25250	0,21750	0,21750	0,21750	0,13750
min	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
max	0,80830	0,80875	0,83837	0,83411	0,83411	0,83411	0,83411
N2.2. доступ до чистої питної води та екологічно чистих продуктів харчування	0,9352	0,9330	0,9305	0,9280	0,9255	0,9255	0,9255
значення	96,6	96,5	96,4	96,3	96,2	96,2	96,1995
min	47,5	47,8	48,2	48,6	49	49	49
max	100	100	100	100	100	100	100
N3.1. захист прав на безпечне навколишнє середовище	0,1111	0,0292	0,0468	0,0204	0,0334	0,0272	0,1159
значення	6,13274	1,67488	2,62870	1,19511	1,89912	1,56434	6,44379
min	0,08391	0,08391	0,08391	0,08391	0,08391	0,08391	0,23000
max	54,50860	54,50860	54,50860	54,50860	54,50860	54,50860	53,86000
N3.2. система відповідальності за забруднення навколишнього середовища	0,7083	0,7083	0,7083	0,7083	0,7083	0,7083	0,7083
значення	17	17	17	17	17	17	17
min	0	0	0	0	0	0	0
max	24	24	24	24	24	24	24

Таблиця Ю.6

**Розрахунки інтегрального показника міграційної привабливості України у
2011-2017 рр.**

Показник/роки	Ваговий коефіцієнт	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9
E1.1. рівень безробіття (нормалізоване значення)	0,272682	0,75433	0,76118	0,76036	0,67361	0,66542	0,66703	0,66450
E1.2. структура попиту на робочу силу (нормалізоване значення)	0,198095	0,80506	0,81023	0,80577	0,84288	0,84269	0,83145	0,83192
E1.3. рівень оплати праці (середня заробітна плата), грн. (нормалізоване значення)	0,299843	0,03017	0,04134	0,04967	0,05255	0,03726	0,02602	0,00000
E1.4. рівень оподаткування трудових доходів:	0,229379	0,16438	0,16601	0,17063	0,16797	0,13061	0,19512	0,21324
<i>група E1</i>	0,331966	0,41192	0,41854	0,42099	0,40494	0,38952	0,39915	0,39491
E2.1. Легкість відкриття та закриття бізнесу	0,505755	0,44752	0,30113	0,38021	0,51818	0,50553	0,35029	0,43509
E2.2. Рівень оподаткування підприємницьких доходів	0,494245	0,84219	0,81735	0,83771	0,85692	0,87422	0,88532	0,86910
<i>група E2</i>	0,150924	0,64258	0,55627	0,60633	0,68560	0,68776	0,61473	0,64960
E3.1. рівень інфляції	0,287323	0,71900	0,76153	0,78366	0,89128	0,87821	0,74251	0,51690
E3.2. існуючі форми збереження заощаджень	0,235093	0,24300	0,25425	0,20727	0,37922	0,24134	0,54728	0,42974
E3.3. надійність банківської системи	0,232855	0,33333	0,33333	0,33333	0,33333	0,33333	0,33333	0,33333
E3.4. рівень оподаткування майна	0,244729	0,99375	0,99449	0,99780	1,00000	1,00000	1,00000	0,99783
<i>група E3</i>	0,249288	0,58453	0,59958	0,59570	0,66758	0,63142	0,66435	0,57136
E4.1. доступ до засобів зв'язку	0,251364	0,55420	0,59786	0,61910	0,67646	0,65152	0,60157	0,58867
E4.2. розвиненість та різноманітність транспортного сполучення	0,289751	0,28037	0,49206	0,49206	0,48948	0,48948	0,48948	0,36724
E4.3. розвиток шляхового господарства	0,458885	0,43905	0,32473	0,28673	0,26401	0,25413	0,25851	0,27459

Продовження додатку Ю
Продовження табл. Ю.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>група E4</i>	0,134308	0,42202	0,44187	0,42977	0,43302	0,42222	0,41167	0,38038
E5.1. система захисту трудових прав	0,308917	0,51020	0,53445	0,52251	0,51235	0,48934	0,49653	0,50461
E5.2. система захисту прав акціонерів	0,303910	0,34614	0,34614	0,34614	0,51165	0,51165	0,57145	0,65299
E5.3. система оскарження рішень податкових органів	0,387173	0,77377	0,78278	0,78278	0,79179	0,78779	0,78679	0,78679
<i>група E5</i>	0,133515	0,56239	0,57337	0,56968	0,62033	0,61167	0,63168	0,65896
E (економічні)	0,426990	0,51121	0,50826	0,51355	0,54530	0,52888	0,53052	0,51064
S1.1. щільність розміщення населення	0,432709	0,98930	0,98955	0,98973	0,98988	0,99003	0,99019	0,99022
S1.2. статеві-віковий склад населення	0,567291	0,97317	0,97309	0,97415	0,97472	0,97472	0,97529	0,97529
<i>Група S1</i>	0,181070	0,98015	0,98022	0,98090	0,98128	0,98135	0,98174	0,98175
S2.1. розвиток системи соціального страхування	0,269412	0,95000	0,95000	0,95000	0,95000	0,95000	0,95000	0,95000
S2.2. розвиток системи освіти	0,329003	0,63813	0,65529	0,59478	0,53532	0,51534	0,83731	0,72999
S2.3. розвиток системи охорони здоров'я	0,401585	0,84509	0,85814	0,87553	0,86942	0,86709	0,85874	0,86682
<i>група S2</i>	0,428143	0,80526	0,81615	0,80323	0,78121	0,77370	0,87628	0,84421
S3.1. система захисту прав людей з інвалідністю	0,314825	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
S3.2. система захисту від гендерної дискримінації	0,259243	0,58207	0,54361	0,51311	0,50153	0,55407	0,54912	0,51397
S3.3. контроль якості товарів та послуг	0,425932	0,35476	0,19883	0,25234	0,26149	0,13576	0,16304	0,48498
<i>група S3</i>	0,390787	0,30200	0,22562	0,24050	0,24139	0,20147	0,21180	0,33981
S (соціальні)	0,166891	0,64026	0,61509	0,61549	0,60648	0,58768	0,63570	0,67200
P1.1. політичний режим в країні	0,261488	0,55734	0,54576	0,53785	0,49040	0,52203	0,52203	0,52446
P1.2. рівень корупції в країні	0,454483	0,15294	0,21951	0,20482	0,21687	0,22892	0,23750	0,26250
P1.3. наявність політичних рухів, які передбачають нетерпимість до окремих категорій населення	0,284029	0,38202	0,42222	0,45556	0,40000	0,34483	0,35632	0,37931
<i>група P1</i>	0,383239	0,32375	0,36240	0,36312	0,34041	0,33848	0,34565	0,36418
P2.1. участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави	0,642190	1,00000	1,00000	1,00000	0,71429	0,71429	0,71429	0,71429
P2.2. вимоги обов'язкової служби у збройних силах	0,357810	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
<i>група P2</i>	0,244826	0,64219	0,64219	0,64219	0,45871	0,45871	0,45871	0,45871
P3.1. система захисту від терористичних загроз	0,330708	0,98396	0,96726	0,95192	0,77681	0,63059	0,48231	0,49525
P3.2. система захисту від переслідування за політичними мотивами	0,241535	0,40964	0,39759	0,36145	0,42169	0,46341	0,46341	0,45122
P3.3. система судового захисту	0,427757	0,08465	0,22878	0,19928	0,15986	0,15986	0,15986	0,20426
<i>група P3</i>	0,371935	0,46055	0,51378	0,48735	0,42713	0,38885	0,33981	0,36014
P (політико-безпекові)	0,231064	0,45260	0,48720	0,47765	0,40163	0,38665	0,37116	0,38582
L1. наявність діаспор (осередків мігрантів), близькість мови та етнічних особливостей культурного середовища, свобода використання мови меншин, свобода на етнічні самоідентифікація та самовираження	0,313254	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
L2. свобода віросповідання, розвиненість та поширення діяльності релігійних організацій	0,368817	0,65000	0,58163	0,67778	0,67778	0,67778	0,67778	0,48352
L3. система захисту від релігійної дискримінації, система захисту прав на етнічне самовираження, захист мовних прав меншин	0,317928	0,68966	0,37209	0,39326	0,43820	0,43820	0,43820	0,76744
L (мовно-культурні)	0,050992	0,77225	0,64607	0,68826	0,70255	0,70255	0,70255	0,73558
N1.1. природні та кліматичні умови	0,566399	0,69822	0,69822	0,69822	0,69822	0,69822	0,69822	0,69822
N1.2. ризики екстремальних кліматичних подій	0,433601	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
<i>група N1</i>	0,251585	0,82907	0,82907	0,82907	0,82907	0,82907	0,82907	0,82907
N2.1. ступінь забруднення навколишнього середовища	0,479380	0,77731	0,68161	0,69882	0,73924	0,73924	0,73924	0,83515
N2.2. доступ до чистої питної води та екологічно чистих продуктів харчування	0,520620	0,93524	0,93295	0,93050	0,92802	0,92549	0,92549	0,92549
<i>група N2</i>	0,256908	0,85953	0,81246	0,81944	0,83752	0,83621	0,83621	0,88218
N3.1. захист прав на безпечне навколишнє середовище	0,513780	0,11114	0,02923	0,04676	0,02042	0,03335	0,02720	0,11586
N3.2. система відповідальності за забруднення навколишнього середовища	0,486220	0,70833	0,70833	0,70833	0,70833	0,70833	0,70833	0,70833
<i>група N3</i>	0,491507	0,40151	0,35943	0,36843	0,35490	0,36154	0,35838	0,40393
N (еколого-природничі)	0,124063	0,62675	0,59397	0,60019	0,59818	0,60111	0,59956	0,63376

Додаток Я**Разрахунки показників регресійного аналізу***Таблиця Я.1***Розрахункова таблиця для побудови рівняння регресії**

№ спост.	x	y	x ²	y ²	x × y
1	0,54685	2900	0,299045	8410000	1585,865
2	0,53888	3425	0,290392	11730625	1845,664
3	0,54192	3280	0,293677	10758400	1777,498
4	0,53689	42900	0,288251	1840410000	23032,58
5	0,52365	66850	0,274209	4468922500	35006
6	0,52859	37755	0,279407	1425440025	19956,92
7	0,53547	30750	0,286728	945562500	16465,7
Сума	3,75225	187860	2,01171	8711234050	99670,23
Середнє	0,536036	26837,14			14330,03

*Таблиця Я.2***Розрахункова таблиця для оцінки якостей параметрів регресії**

x	y	y(x)	(y _i -y _{ср}) ²	(y-y(x)) ²	(x _i -x _{ср}) ²	y - y _x :y
0,54685	2900	-3251,83	572986808,16	37845009,21	0,000118	2,12
0,53888	3425	21967,48	548128433,16	343823571,45	0,000003	5,41
0,54192	3280	13376,29	554938979,59	101935004,99	0,000024	3,08
0,53689	42900	24738,83	258015379,59	329827989,50	0,000001	0,42
0,52365	66850	61320,69	1601028736,74	30573279,15	0,000155	0,08
0,52859	37755	46355,38	119199604,59	73966610,02	0,000050	0,23
0,53547	30750	23353,16	15310451,02	54713292,94	0,000002	0,24
3,75225	187860,00	187860,00	3669608392,86	972684757,26	0,000351	11,59

Систематизація наукових досліджень проблем формування інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції

№ з/п	Напрямок досліджень інституційного середовища міграції	Вчені та дослідники
1	2	3
Теорія та практика формування міграційної політики		
1	Місце міграції у сучасному світі	Х. де Хаас (H. de Haas) та М. Чайка (M. Czaika)
2	Міграційна політика	Шамраєва В.М., Палагнюк О., Холод В., Градштейн М. (Gradstein M.) та Шіф М. (Schiff M.), ДеВоретц Д. Дж., Денисюк С.Ф., Л. Ловелл (Lowell L.), Х. Енфорт (Entorf H.), К. Софал (Sophal C.), М.С. Х. де Хаас (Hein de Haas M. C.), Й. Зену (Zenou Y.), С. Джаїк (Djajic S.), М.С. Міхаель (Michael M. S.), Р. Маршалл (Marshall R.), Бартрам Д. (Bartram D.), А.Ф. Констант (Constant A. F.), М. Каханец (Kahanec M.), М.М. Відякіна, І.П. Майданік, С.О. Мосьондз.
Регулювання міграції окремих категорій мігрантів		
3	Трудова міграція	Дж. Чалофф (Chaloff J.), К.Ф. Циммерман, О. Ровенчак, Б.М. Юськів, Бартрам Д. (Bartram D.)
4	Імміграція	Градштейн М. (Gradstein M.), Шіф М. (Schiff M.), ДеВоретц Д. Дж., С.І. Пирожков
5	Міграція біженців	К.Ф. Циммерман та А.Ф. Констант (Constant A. F.)
6	Міграція високо кваліфікованого персоналу	П. Качмарчик (P. Kaczmarczyk) та Й. Тировіч (J. Tyrowicz)
7	Нелегальна міграція	Х. Енфорт (Entorf H.)
Регулювання міграцій у окремих географічних регіонах		
8	Країни ОЕСР	Дж. Чалофф (Chaloff J.), Й. Ф. Морага (J. F. H. Moraga).
9	ЄС	Шамраєва В.М., К.Ф. Циммерман, Р. А. дель Сарто (R. A. Del Sarto) та К. Стайндлер (C. Steindler), А.Ф. Констант (A. F. Constant) та Р. Андріясевиц (R. Andrijasevic), С. Леонард (S. Leonard), А. Р. Сервент (A. R. Servent), М. Такл (M. Takle), Р. Бермейю, Н. Реслоу (N. Reslow), М.М. Відякіна
10	Африка	К. Софал (Sophal C.), А. Адепуджи (A. Aderoju), І. Клотті (E. Clottey) та Дж. Агі (J. Agyei), Т. Джімам (T. Jimam), Й. Бенне (Y. Benneh) та М. Авумбіла (M. Awumbila), Дж. Краш (J. Crush) та Дж. О. Ошо (J. O. Ocho), Л. Фьорамонті (L. Fioramonti) та К. Ч. Ншимбі (C.Ch. Nshimbi), Дж. П. Шахтер (J. P. Schachter), В. Вілліамс (V. Williams), Дж. Б. Каньянгога (J. B. Kanyangoga), А. Адепуджи (A. Aderoju), І. Сембайве (I. Sembajwe)
11	Азія	М. Туччіо (M. Tuccio), А. Орбета (A. Orbeta Jr.), Й. Халамвонг (Y. Chalamwong), С. Патоонпонг (S. Paitoonpong), А. Клаус (I. Claus) та Е. Клаус (E. Claus), М. Бруні (M. Bruni), Б. Кадрія (B. Khadria), Б. В. Адколі (B. V. Adkoli), У.Д. Банерджи (U. D. Banerjee), Дж. В. Хуге (J. W. Huguet), А. Гумбер (A. Gumber) та Г. К. Арора (G. K. Arora)

Продовження додатку АА
Продовження таблиці АА.І

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
12	Латинська Америка	Р. Баєнінгер (R. Baeninger) та Н. Л. Паттара (N. L. Patarra), А. Маргерітіс (A. Margheritis), М. Айша-Ластра (M. Aysa-Lastra), Д. Массей (D. Massey), К. Капоферно (Caroferro C.), Ф. Ріосмена (Riosmena F.)
13	Країни Східного партнерства	J. Gromovs, N. Mkrtchyan, U. Valetka, V. Voinicov, А. Бартоломео, Ш. Макарян, С. Мананашвили та А. Вейнар, К. Крума, А. Стратан, Г. Савельєва, В. Котельник та С. Захаров
14	Польща	М. Дущик (M. Duszczuk), П. Качмарчик (P. Kaczmarczyk)
15	Чехія	О.Б. Пелех
16	Україна	Палагнюк О., Холод В., О.А. Малиновська, І.В. Індиченко, Стаканов Р.Д., Куревіна І.О, Майданік І.П, Вавришук Н.Г, Кислицина О.В., Стасюк М.О, Позняк О.В., Прибиткова І.М, Відякіна М.М., Шиманська О.П., Т.А. Драгунова, Е.М. Лібанова, О.А. Малиновська, О.Б. Пелех, С.О. Мосьондз, С.І. Пирожков, О.У. Хомра
17	Азербайджан	А. Алієв, С. Мамедова, С., А. Юнусов
18	Білорусь	О. Бахур, А. Боброва, Л. Шахоцка, О. Буховец, Л. Титаренко, Л. Шахотько
19	Вірменія	П. Агабабян, В. Геворгян, Р. Еганян, А. Чобанян
20	Грузія	И. Бадурашвили, Г. Габричидзе, Т. Зурабишвили, М. Тухашвили, Н. Челидзе
21	Молдова	В. Ганта, В. Мошняга, А. Опруненко, Т. Чумаш
22	Росія	О. Купец, В. Войников, И. Ивахнюк, В. Ионцев, В. Мукомель, М. Петросян

Інституційні суб'єкти регулювання міжнародної міграції людських ресурсів

Група суб'єктів	Назва (українською та англійською мовами)	Веб-сторінка
Структури глобального рівня	Європейський веб-сайт з питань інтеграції (European website on Integration)	https://ec.europa.eu/migrant-integration/home
	Глобальну комісію з міжнародної міграції (Global Commission on International Migration)	—
	Міжнародну організацію праці (International Labour Organization)	http://www.ilo.org/
	Міжнародна асоціація міжкультурної освіти (International Association for Intercultural Education)	http://www.iaie.org/
	Агентство ООН для допомоги палестинським біженцям та організації робіт на Близькому Сході (United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East)	https://www.unrwa.org/
	Міжнародна амністія (Amnesty International)	http://amnesty.org.ua
	Європейська рада з питань біженців та вигнанців (European Council on Refugees and Exiles (ECRE))	https://www.ecre.org/
	Платформа міжнародної співпраці щодо нелегальних мігрантів (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants (PICUM))	http://picum.org/
	Платформа міжкультурної Європи (Platform for Intercultural Europe)	http://intercultural-europe.org/
	Pro Asyl	https://www.proasyl.de/
Неурядові організації	Міжнародні біженці (Refugee International)	http://www.refugeeinternational.com/
	Нагляд за правами людини (Human right watch)	https://www.hrw.org/
	Програма Самотні діти в Європі (Separated Children in Europe Programme)	http://www.separated-children-europe-programme.org/
	MIGHEALTHNET	http://mighealth.net/
	Комітет США з біженців і іммігрантів (U.S. Committee for Refugees and Immigrants)	http://refugees.org/
	Товариство міжнародної освіти підготовки та досліджень (Society for Intercultural Education, Training and Research)	http://www.sietarusa.org

Джерело: систематизовано на основі власних досліджень автора

Систематизація країн за поглядами населення на рівень імміграції в країну (N=195)

Сприйняття рівня імміграції в країні	Кількість країн та їх частка	Країни
Надто низький	12 (6 %)	Руанда, Вірменія, Ізраїль, Болгарія, Російська Федерація, Словаччина, Швеція, Словенія, Австрія, Гайана, Уругвай, Ніуе
Задовільний	150 (77 %)	Бурунді, Коморські Острови, Еритрея, Ефіопія, Мадагаскар, Маврикій, Мозамбік, Сейшели, Сомалі, Уганда, Республіка Танзанія, Замбія, Зімбабве, Ангола, ЦАР, Чад, Конго, Демократична Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Сан-Томе і Принсіпі, Єгипет, Марокко, Судан, Туніс, Лесото, Намібія, Свазіленд, Буркіна-Фасо, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Гвінея, Гвінея-Бісау, Ліберія, Малі, Мавританія, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того, Китай, Корея, Японія, Монголія, Республіка Корея, Афганістан, Бангладеш, Бутан, Індія, Казахстан, Киргизстан, Мальдіви, Шрі-Ланка, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Бруней-Даруссалам, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Румунія, Молдова, М'янма, Філіппіни, Таїланд, Тимор-Лешті, В'єтнам, Азербайджан, Кіпр, Грузія, Ірак, Ліван, Оман, Сирійська Арабська Республіка, Туреччина, Білорусь, Чеська Республіка, ІЛРандія, Латвія, Литва, Норвегія, Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Греція, Святіший Престол, Італія, Мальта, Чорногорія, Португалія, Сан-Марино, Сербія, Іспанія, Македонія, Бельгія, Німеччина, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Швейцарія, Антигуа і Барбуда, Куба, Домініка, Домініканська Республіка, Гренада, Гаїті, Ямайки, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Гренадіни, Тринідад і Тобаго, Коста-Ріка, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Мексика, Нікарагуа, Панама, Аргентина, Болівія, Бразилія, Чилі, Колумбія, Парагвай, Перу, Суринам, Венесуела, Канада, США, Австралія, Нова Зеландія, Фіджі, Папуа-Нова Гвінея, Соломонові Острови, Вануату, Кірібаті, Маршаллові острови, Мікронезія, Науру, Палау, Острови Кука, Самоа, Тонга, Туvalu
Надто високий	33 (17 %)	Джибуті, Кенія, Малаві, Камерун, Габон, Алжир, Лівія, Ботсвана, ПАР, Бенін, Гамбія, Гана, Іран, Непал, Пакистан, Малайзія, Сінгапур, Бахрейн, Йорданія, Кувейт, Катар, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Ємен, Данія, Великобританія, Хорватія, Франція, Нідерланди, Багамські острови, Барбадос, Беліз, Екватор

Джерело: систематизовано та складено за [142]

Продовження додатку АВ
Таблиця АВ.2

Систематизація країн за основними положеннями міграційної політики з питань імміграції N=170)

Вектор провадження імміграційної політики	Кількість країн та їх частка у генеральній сукупності	Вектор провадження імміграційної політики щодо імміграції висококваліфікованих працівників	Кількість країн та їх частка	Країни
1	2	3	4	5
Політика спрямована на зниження загального рівня імміграції в країну	32 (18 %)	Зниження рівня імміграції даної групи людських ресурсів	6 (18 %)	Ботсвана, Гамбія, Сінгапур, Бахрейн, Йорданія, Великобританія
		Підтримка існуючого рівня імміграції даної групи людських ресурсів	12 (38 %)	Джибуті, Кенія, Малаві, Габон, Єгипет, Лівія, Іран, Пакистан, Саудівська Аравія, Ємен, Багамські острови, Беліз
		Підвищення рівня імміграції даної групи людських ресурсів	11 (35 %)	ПАР, Малайзія, Кіпр, Кувейт, Кагар, ОАЕ, Данія, Хорватія, Франція, Нідерланди, Барбадос
		Дані відсутні	3 (9 %)	Гана, Екватор, Туркменістан
Політика спрямована підтримку існуючого загального рівня імміграції в країну	117 (68 %)	Зниження рівня імміграції даної групи людських ресурсів	2 (2 %)	Філіппіни, Сербія
		Підтримка існуючого рівня імміграції даної групи людських ресурсів	59 (51 %)	Замбія, Марокко, Кот-д'Івуар, Мавританія, Нігер, Корея, Афганістан, Бутан, Індія, Киргизстан, Непал, Шрі-Ланка, Узбекистан, Камбоджа, Тимор-Лешті, Грузія, Ірак, Ліван, Оман, Сирійська Арабська Республіка, Туреччина, Чеська Республіка, Молдова, Латвія, Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Мальта, Чорногорія, Марокко, Бельгія, Люксембург, Швейцарія, Антигуа і Барбуда, Домініка, Домініканська Республіка, Гренада, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Гренадіни, Тринідад і Тобаго, Гондурас, Нікарагуа, Панама, Аргентина, Болівія, Чилі, Парагвай, Перу, Венесуела, Канада, США, Фіджі, Соломонові острови, Вануату, Острови Кука, Самоа

Продовження додатку АВ
Продовження табл. АВ.2

1	2	3	4	5
		Підвищення рівня імміграції даної групи людських ресурсів	40 (34 %)	Маврикій, Сейшели, Камерун, Чад, Дем. Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Намібія, Нігерія, Японія, Монголія, Мальдіви, Бруней, Лаос, М'янма, В'єтнам, Угорщина, Румунія, Естонія, Ісландія, Ірландія, Литва, Норвегія, Греція, Італія, Португалія, Іспанія, Німеччина, Ямайка, Коста-Ріка, Мексика, Бразилія, Колумбія, Гайана, Суринам, Австралія, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Мікронезія, Палау, Тонга
Політика спрямована на підвищенні загального рівня імміграції в країну	21 (14 %)	Дані відсутні	16 (13 %)	Мозамбік, Ангола, Алжир, Судан, Свазіленд, Ліберія, Малі, Бангладеш, Таджикистан, Ватикан, Монако, Гаїті, Кірібаті, Маршаллові Острови, Науру, Тувалу
		Зниження рівня імміграції даної групи людських ресурсів	2 (5 %)	Філіппіни, Сербія
		Підтримка існуючого рівня імміграції даної групи людських ресурсів	4 (19 %)	Вірменія, Ізраїль, Україна, Уругвай
		Підвищення рівня імміграції даної групи людських ресурсів	15 (71 %)	Руанда, Китай, Республіка Корея, Казахстан, Таїланд, Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Польща, Російська Федерація, Словаччина, Фінляндія, Швеція, Словенія, Австрія
		Дані відсутні	2 (5 %)	Сан Марино

Джерело: систематизовано та складено за [142]

Систематизація країн за основними положеннями міграційної політики з питань імміграції (N=170)

Вектор провадження імміграційної політики щодо імміграції в країну	Кількість країн та їх частка	Політика возз'єднання сімей			Існування політики інтеграції іноземних громадян		Існування політики натуралізації		
		Зниження рівня	Підтримка рівня	Підвищення рівня	Так	Ні	Так	Ні	Обмежено
Політика спрямована на зниження загального рівня імміграції в країну	32 (18 %)	9 (28 %)	16 (50 %)	1 (3 %)	15 (46 %)	11 (35 %)	18 (56 %)	2 (6 %)	12 (38 %)
Політика спрямована підтримку існуючого загального рівня імміграції в країну	117 (68 %)	Дані відсутні по 6 країнах (19 %)			Дані відсутні по 6 країнах (19 %)		X		
		5 (4 %)	71 (61 %)	8 (7 %)	55 (47 %)	29 (25 %)	76 (65 %)	3 (2 %)	38 (33 %)
Політика спрямована на підвищенні загального рівня імміграції в країну	21 (14 %)	Дані відсутні по 33 країнах (28 %)			Дані відсутні по 33 країнах (28 %)		X		
		0 (0 %)	13 (62 %)	5 (23 %)	16 (76 %)	4 (19 %)	19 (90 %)	0 (0 %)	2 (10 %)
		Дані відсутні по 3 країнах (15 %)			Дані відсутні по 1 країнах (5 %)		X		

Джерело: систематизовано та складено за [142]

**Систематизація країн за поглядами населення на рівень еміграції з країни
(N=144)**

Сприйняття рівня еміграції з країни	Кількість країн та їх частка	Країни
Надто низький	14 (10 %)	Єгипет, Марокко, Бангладеш, Камбоджа, Індонезія, Таїланд, Тимор-Лешті, В'єтнам, Йорданія, Папуа Нова Гвінея, Кірібаті, Науру, Тонга, Тувалу
Задовільний	65 (45 %)	Танзанія, Чад, Конго, Екваторіальна Гвінея, Сан-Томе і Принсіпі, Лівія, Туніс, Ботсвана, Лесото, Намібія, Бенін, Бурунді, Єгипет, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Еритрея, Ефіопія, Мадагаскар, Маврикій, Мозамбік, Руанда, Буркіна-Фасо, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Гамбія, Гвінея, Ліберія, Мавританія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того, Китай, Корея, Японія, Республіка Корея, Афганістан, Бутан, Індія, Казахстан, Киргизстан, Мальдіви, Непал, Пакистан, Шрі-Ланка, Таджикистан, Узбекистан, Бруней, М'янма, Філіппіни, Азербайджан, Бахрейн, Кіпр, Кувейт, Омана, Катар, Саудівська Аравія, Туреччина, ОАЕ, Ємен, Чеська Республіка, Угорщина, Данія, Естонія, Фінляндія, Ісландія, ІЛРандія, Литва, Норвегія, Швеція, Великобританія, Албанія, Андорра, Греція, Мальта, Чорногорія, Португалія, Сан-Маріно, Словенія, Іспанія, Австрія, Бельгія, Франція, Німеччина, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Швейцарія, Багамські острови, Куба, Домініканська Республіка, Гаїті, Гренадіни, Беліз, Коста-Ріка, Гватемала, Гондурас, Панама, Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Парагвай, Перу, Венесуела, Канада, США, Австралія, Нова Зеландія, Соломонові Острови, Вануату, Маршаллові Острови, Самоа
Надто високий	65 (45 %)	Кенія, Малаві, Сейшели, Замбія, Зімбабве, Ангола, Камерун, ЦАР, Дем. Республіка Конго, Габон, Алжир, Судан, ПАР, Свазіленд, Гана, Гвінея-Бісау, Малі, Нігер, Нігерія, Монголія, Іран, Туркменістан, Лаос, Малайзія, Сінгапур, Вірменія, Грузія, Ірак, Ізраїль, Ліван, Сирійська Арабська Республіка, Білорусь, Болгарія, Польща, Молдова, Румунія, Російська Федерація, Словаччина, Україна, Латвія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Сербія, Македонія, Антигуа і Барбуда, Барбадос, Домініка, Гренада, Ямайка, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Тринідад і Тобаго, Сальвадор, Мексика, Нікарагуа, Болівія, Еквадор, Гайана, Суринам, Уругвай, Фіджі, Мікронезія, Палау, Острови Кука

Джерело: систематизовано та складено за [142]

Систематизація країн за основними положеннями міграційної політики з питань еміграції (N=107)

Вектор провадження еміграційної політики	Кількість країн та їх частка у генеральній сукупності	Наявність політики сприяння поверненню громадян з еміграції	Кількість країн та їх частка	Країни
Політика спрямована на зниження загального рівня еміграції з країни	46 (43 %)	Так	38 (83 %)	Малаві, Сейшели, Замбія, Зімбабве, Камерун, Судан, ПАР, Гана, Малі, Іран, Лаос, Малайзія, Вірменія, Грузія, Ізраїль, Саудівська Аравія, Білорусь, Болгарія, Республіка Молдова, Україна, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Сербія, Македонія, Барбадос, Домініка, Гренада, Гондурас, Мексика, Аргентина, Болівія, Еквадор, Гайана, Уругвай, Мікронезія, Палау, Острови Кука
		Ні	3 (6 %)	Габон, Суринам, Фіджі
		Дані відсутні	5 (11 %)	Екваторіальна Гвінея, Свазіленд, Гвінея-Бісау, Туркменістан, Ірак
Політика спрямована підтримку існуючого загального рівня еміграції з країни	43 (40 %)	Так	25 (58 %)	Маврикій, Руанда, Чад, Єгипет, Марокко, Кабо-Верде, Сенегал, Монголія, Афганістан, Казахстан, Киргизстан, Шрі-Ланка, М'янма, Філіппіни, Азербайджан, Румунія, Албанія, Гаїті, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Беліз, Нікарагуа, Чилі, Колумбія, Парагвай
		Ні	10 (23 %)	Лівія, Бутан, Мальдіви, Туреччина, Андорра, Португалія, Куба, Сальвадор, Гватемала, Маршаллові Острови
		Дані відсутні	8 (19 %)	Корея, Індія, Кіпр, Монако, Гренадіни, Соломонові Острови, Самоа
Політика спрямована на підвищення загального рівня еміграції з країни	18 (17 %)	Так	5 (28 %)	Непал, Пакистан, Індонезія, В'єтнам, Папуа-Нова Гвінея
		Ні	12 (67 %)	Туніс, Бангладеш, Таджикистан, Узбекистан, Камбоджа, Таїланд, Йорданія, Ємен, Кірібаті, Науру, Тонга, Тувалу
		Дані відсутні	1 (5 %)	Тимор-Лешті

Таблиця АВ.6

Нормативно-правові документи ЄС з питання міграції.

Походження другої країни міграційної пари	Нормативні документи, регламенти, правила
ЄС	1. Директива 2014/54/ЄС про заходи, що сприяють реалізації прав, наданих працівникам у контексті свободи пересування працівників; 2. Директива 2014/50/ЄС щодо здобуття та збереження прав на додаткові пенсії; 3. Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), ст. 45 ; 4. Положення (ЄС) 492/2011 від 5 квітня 2011 р. про свободу пересування працівників у межах Союзу; 5. Директива 2004/38/ЄС від 29 квітня 2004 р. про право громадян Союзу та членів їх сімей вільно пересуватися та проживати на території держав-членів; 6. Директива 98/49/ЄС від 29 червня 1998 р. Про захист прав на додаткові пенсії для найманих та самозайнятих осіб, які переміщуються в межах Співтовариства
Європейський економічний простір та Швейцарія	Правила 883/2004 та 987/2009 - застосовуються до Швейцарії (з 01.04.2012 р.) та Норвегії, Ісландії, Ліхтенштейну (з 01.06.2012 р.). З 02.02.2013 р. Регламент 465/2012 застосовується також до Норвегії, Ісландії, Ліхтенштейну
Відносини з країнами, що не є членами ЄС	ЄС на даний час працює над рішенням на основі угод про асоціацію з Алжиром, Марокко, Тунісом, Македонією та Ізраїлем, зокрема з питань взаємного надання пільг, таких, як пенсії, громадянам ЄС (нині дане питання урегульовується виключно на рівні двосторонніх угод або національного законодавства)

Таблиця АВ.7

Документи ASEAN, щодо міграції людських ресурсів

№	Документ	Зміст документа
1	Консолідований стратегічний план дій Економічної Спільноти ASEAN до 2025 р. (2017)	Передбачає елемент А.5 «Сприяння переміщенню кваліфікованих трудових та бізнес-відвідувачів», метою якого є «сприяння тимчасовому транскордонному переміщенню фізичних осіб та бізнес-відвідувачів, які займаються торгівлею товарами, торгівлею послугами та інвестиціями», зокрема: розширення та поглиблення зобов'язань, щодо руху фізичних осіб, зниження вимог до документації про взаємне визнання кваліфікацій в ASEAN та Угоди ASEAN про рух фізичних осіб
2	Спільна заява про розвиток людських ресурсів та навичок для економічного відновлення та стійкого зростання	«Розвиток людських ресурсів має бути невід'ємною частиною стратегії розвитку країни», оскільки раціональним є те, що «розвиток людських ресурсів сприяє зростанню продуктивності та посиленню економічного відновлення та стійкого зростання в світлі існуючої глобальної економічної кризи»
3	Декларація про зміцнення співпраці з питань освіти для підтримки та поширення спільноти	Передбачає: «сприяння підвищенню мобільності студентів <...>; підтримку більшої мобільності кваліфікованих працівників в регіоні ASEAN за допомогою механізмів регіональної співпраці серед держав-членів ASEAN, <...> захисту та вдосконалення освітніх та професійних стандартів; розвиток <...> компетентісно орієнтованих професійних стандартів, спрямованих на підтримку розвитку людських ресурсів в ASEAN, конкурентоспроможних, у відповідності до потреб промисловості <...> ASEAN»
4	Робочий план 2016-2020 рр. з імплементації Декларації ASEAN Про захист і просування прав трудящих-мігрантів	Передбачає: «1. Посилення зобов'язань, участі та соціальної відповідальності населення ASEAN <...>; 2. Сприяння справедливому доступу населення ASEAN до можливостей, а також просування та захист прав людини; 3. Сприяння соціальному розвитку та охороні навколишнього середовища <...>; 4. Підвищення потенціалу та здатності адаптуватися та реагувати на соціальні та економічні загрози, стихійні лиха, кліматичні зміни; 5. Посилення здатності до постійних інновацій та активного членства у світовій спільноті»

Характеристика основних положень Протоколу про сприяння руху осіб (2005 р.) SADC

№ з/п	Напрямок урегульованих питань	Зміст інституційних вимог
1	Сприяння подорожам (ст. 12)	Розробка спільних уніфікованих систем зчитування документів подорожуючих, як і самих уніфікованих форм документів
2	Гармонізація існуючих імміграційних практик (ст. 13)	Визначено конкретні напрями гармонізації національних імміграційних політик та практик країн-членів
3	В'їзд осіб (ст. 14-15)	Скасування віз для визначених категорій осіб та надання країн-членам права на укладання між собою двосторонніх угод щодо встановлення процедур перетину кордонів
4	Вид на проживання (ст. 16-17)	Встановлено право на проживання на території об'єднання громадян країн-членів та уточнено загальний порядок видачі дозволу на нього
5	Оселення (ст. 18-21)	Встановлено право на постійне оселення на території об'єднання громадян країн-членів та уточнено загальний порядок видачі дозволу на нього
6	Вислання з країни (ст. 22-25)	Встановлюються причини для вислання особи з країни, визначаються загальні положення механізму захисту від інкримінування вислання, а також визначаються принципи механізму вислання
7	Шукачі притулку та біженці (ст. 28)	Визначається обов'язок країн-членів дотримуватися вимог міжнародних документів з питань міграції біженців та шукачів притулку, а також співпрацювати з міжнародними організаціями при ООН та МОМ
8	Інституції (ст. 29)	Визначаються інституції, які створюються для більш повної імплементації положень Протоколу
9	Відносини з іншими африканськими об'єднаннями (ст. 31)	Встановлюється те, що країни-члени SADC зобов'язані вживати всіх заходів для забезпечення кооперації, координації та гармонізації діяльності SADC з ЕАС
Напрями гармонізації імміграційних політик країн-членів SADC		<ol style="list-style-type: none"> 1. Гармонізація законодавства та адміністративних практик, які забезпечать безперешкодний в'їзд громадян країн-членів до будь-якої країни об'єднання 2. Стандартизація документації, використовуваної при переміщенні осіб в межах об'єднання 3. Започаткування відокремлених моніторингових центрів SADC для кожного пункту пропуску осіб між країнами-членами 4. Започаткування достатньої кількості пунктів пропуску осіб між країнами-членами SADC на основі двосторонніх угод 5. Започаткування стандартних процедур пропуску осіб між країнами-членами SADC на основі двосторонніх угод 6. Скасування існуючих візових вимог та встановлення безкоштовних віз у випадку їх потреби 7. Співпраця за допомогою секретаріату SADC між країнами-членами у сфері підготовки спеціалізованих кадрів міграційних служб, поліції та інших органів безпеки для їх готовності до сприяння переміщенню осіб у SADC

Джерело: систематизовано та описано за [214]

Аналіз складових національних імміграційних політик країн ЄС

Країна	Погляд на імміграцію	Політика щодо імміграції	Політика щодо працівників високої кваліфікації	Політика інтеграції щодо			Погляд на еміграцію	Політика щодо еміграції	Політика заохочення повернення громадян	Спеціальний урядовий орган, що займається діаспорою
				Возз'єднання сімей	Інтеграції мігрантів	Натуралізації				
Кіпр	Задовільна	Зниження	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Підтримка	..	Так
Болгарія	Надто низька	Підвищення	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Надто висока	Зниження	Так	Так
Чехія	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	..
Угорщина	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підвищення	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Так	Так
Польща	Задовільна	Підвищення	Підвищення	Підвищення	Так	Так	Надто висока	Н. Д.	Так	Так
Румунія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Надто висока	Підтримка	Так	Так
Словаччина	Надто низька	Підвищення	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Надто висока	Н. Д.	Так	Так
Данія	Надто висока	Зниження	Підвищення	Зниження	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	Так
Естонія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Так	Так
Фінляндія	Задовільна	Підвищення	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Так	Так
Ірландія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Так	Так
Латвія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підвищення	Так	Так	Надто висока	Н. Д.	Так	Так
Литва	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підвищення	Так	Так	Надто висока	Н. Д.	Так	Так
Литва	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підвищення	Так	Обмеження	Задовільна	Н. Д.	Так	Так
Швеція	Надто низька	Підвищення	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	Ні
Велика Британія	Надто висока	Зниження	Зниження	Зниження	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	Ні
Хорватія	Надто висока	Зниження	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Надто висока	Зниження	Так	Так
Греція	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Так	Так
Італія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	Так
Мальта	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	Так
Португалія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Підтримка	Ні	Так
Словенія	Надто низька	Підвищення	Підвищення	Підтримка	Так	Обмеження	Задовільна	Н. Д.	Так	Так
Іспанія	Задовільна	Підвищення	Підвищення	Зниження	Так	Обмеження	Задовільна	Н. Д.	Так	Так
Австрія	Надто низька	Підвищення	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Так	Так
Бельгія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	Так
Франція	Надто висока	Зниження	Підвищення	Зниження	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	Так
Німеччина	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	Ні
Люксембург	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	..	..
Нідерланди	Надто висока	Зниження	Підвищення	Зниження	Так	Так	Задовільна	Н. Д.	Ні	..

Джерело: систематизовано за [142]

Показники зовнішньої міграції населення країн ASEAN

Показники зовнішньої міграції населення країн ASEAN, осіб

Міграційні пари	1960		1970 р.		1980 р.		1990 р.		2000 р.		2010 р.	
	Іммі-грація до країн ASEAN	Емі-грація з країн ASEAN	Іммі-грація до країн ASEAN	Емі-грація з країн ASEAN	Іммі-грація до країн ASEAN	Емі-грація з країн ASEAN	Іммі-грація до країн ASEAN	Емі-грація з країн ASEAN	Іммі-грація до країн ASEAN	Емі-грація з країн ASEAN	Іммі-грація до країн ASEAN	Емі-грація з країн ASEAN
Країни ASEAN	155210	155210	277315	277315	452531	422531	910933	910933	1675250	1675250	3648220	3648220
%	5,30%	11,60%	16,10%	16,10%	21,90%	13,20%	43,90%	15,00%	57,20%	17,10%	55,20%	29,50%
Інші країни	2796293	1184834	2524498	1449231	1618508	2780000	5173135	5173135	1252197	8123068	2964017	8689140
%	94,70%	88,40%	90,10%	83,90%	78,10%	86,80%	85,00%	85,00%	42,80%	82,90%	44,80%	70,50%
РАЗОМ:	2951503	1340044	2801813	1726546	2071039	3202531	6084068	6084068	2927447	9798318	6612237	12337360
<i>Жінки</i>												
Країни ASEAN	74022	74022	131410	131410	204178	204178	400876	400876	797013	797013	797013	797013
%	5,50%	11,80%	10,20%	15,60%	21,00%	12,40%	41,60%	12,10%	59,00%	14,50%	14,50%	14,50%
Інші країни	1264557	554608	1156400	713178	768050	1446338	563724	2909073	554935	4682576	4682576	4682576
%	94,50%	88,20%	89,80%	84,40%	79,00%	87,60%	58,40%	87,90%	41,00%	85,50%	85,50%	85,50%
РАЗОМ:	1338579	628630	1287810	844588	972228	1650516	964600	3309949	1351948	5479589	5479589	5479589
<i>Чоловіки</i>												
Країни ASEAN	81189	81189	145904	145904	248343	248343	510055	510055	878239	878239	878239	878239
%	5,00%	11,40%	9,60%	16,50%	22,60%	16,00%	45,90%	18,40%	55,70%	20,30%	20,30%	20,30%
Інші країни	1531587	630037	1367899	735854	850171	1303437	600016	2263757	697260	3440273	3440273	3440273
%	95,00%	88,60%	90,40%	83,50%	77,40%	84,00%	54,10%	81,60%	44,30%	79,70%	79,70%	79,70%
РАЗОМ:	1612776	711226	1513803	881758	1098514	1551780	1110071	2773812	1575499	4318512	4318512	4318512

Джерела: Джерела: побудовано за даними [107, 140, 141]

Продовження додатку АД

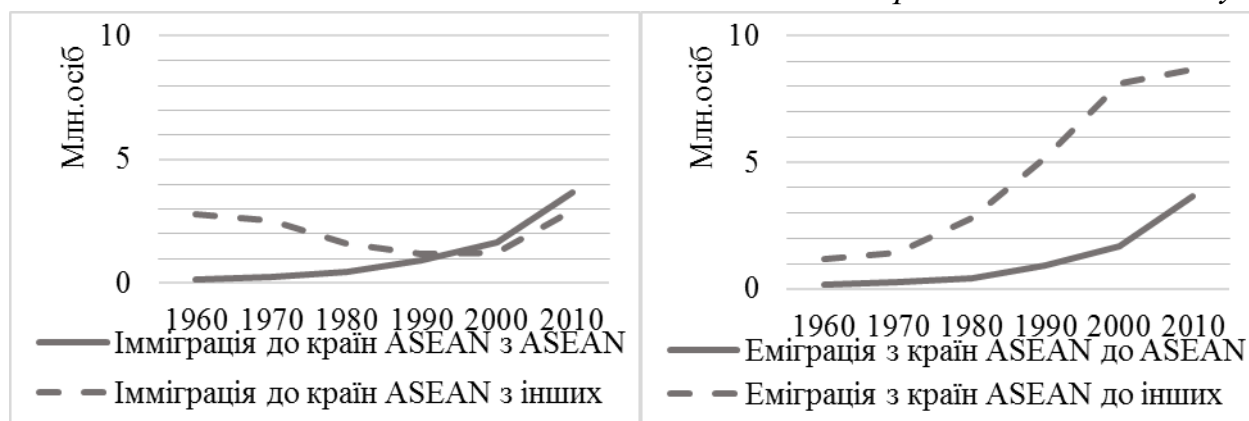

Рис. АД.1. Географічна структура міграційних потоків країн ASEAN протягом 1960-2010 рр., млн. осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

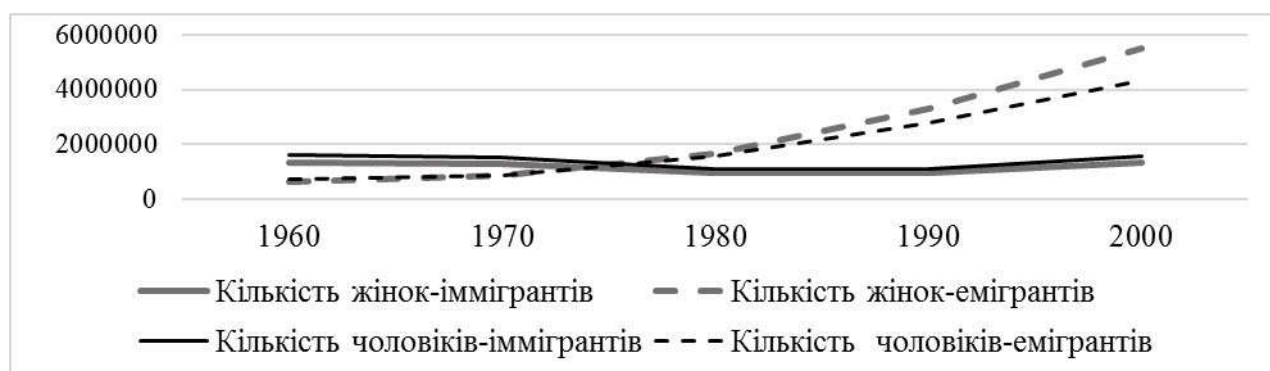

Рис. АД.2. Гендерна структура осередків мігрантів ASEAN у 1960-2000 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

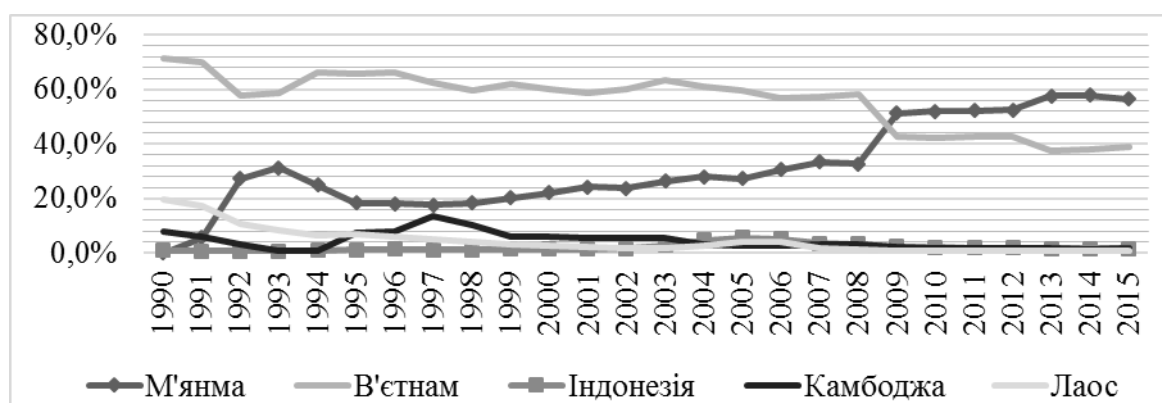

Рис. АД.3. Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території ASEAN (побудовано за даними [220])

Продовження додатку АД

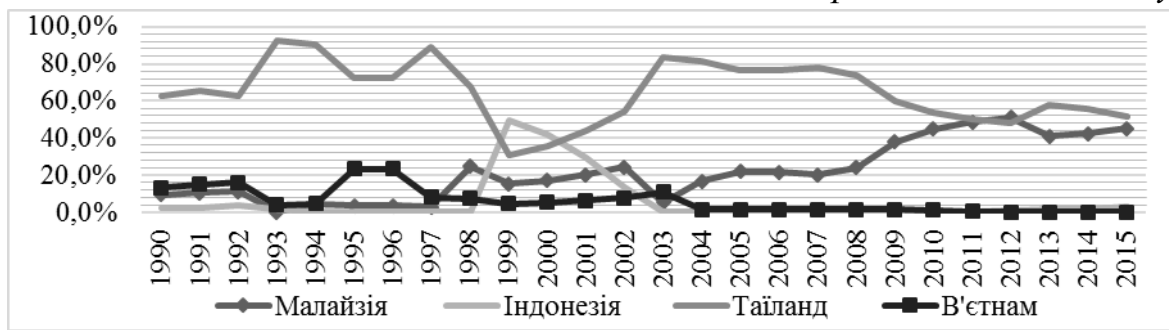

Рис. АД.4. Динаміка частки основних країн призначення біженців у їх чисельності на території ASEAN (побудовано за даними [220])

Таблиця АД.2

Аналіз складових національних імміграційних політик країн ASEAN

Країна	Погляд на імміграцію	Політика щодо імміграції	Політика щодо працівників високої кваліфікації	Політика інтеграції щодо		
				Воз'єднання сімей	Інтеграції мігрантів	Натуралізації
Бруней			Підвищення	Підтримка	Ні	Обмеження
Індонезія	Задовільна	Н.д.	Н.д.	Н.д.	Ні	Так
Камбоджа	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Н.д.	Ні	Так
Лаос	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	..	Обмеження
М'янма	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Н.д.	Ні	Ні
Малайзія	Надто висока	Зниження	Підвищення	Підтримка	Так	Обмеження
Філіппіни	Задовільна	Підтримка	Зниження	Підвищення	Так	Обмеження
Сінгапур	Надто висока	Зниження	Зниження	Зниження	Так	Так
Таїланд	Задовільна	Підвищення	Підвищення	Підтримка	Ні	Так
В'єтнам	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так

Таблиця АД.3

Аналіз складових національних еміграційних політик країн ASEAN

Країна	Погляд на еміграцію	Політика щодо еміграції	Політика заохочення повернення громадян	Спеціальний урядовий орган, що займається діаспорою
Індонезія	Надто низька	Підвищення	Так	Так
Камбоджа	Надто низька	Підвищення	Ні	Так
Лаос	Надто висока	Зниження	Так	..
М'янма	Задовільна	Підтримка	Так	Так
Малайзія	Надто висока	Зниження	Так	..
Філіппіни	Задовільна	Підтримка	Так	Так
Сінгапур	Надто висока	Н.д.	Так	Так
Таїланд	Надто низька	Підвищення	Ні	Так
В'єтнам	Надто низька	Підвищення	Так	Так

Джерело: систематизовано за [142]

Додаток АЕ

Таблиця АЕ.1

Показники зовнішньої міграції населення країн SAARC

Показники зовнішньої міграції населення країн, осіб

Міграційні пари	1960 р.		1970 р.		1980 р.		1990 р.		2000 р.		2010 р.	
	Імміграція до країн SAARC	Еміграція з країн SAARC	Імміграція до країн SAARC	Еміграція з країн SAARC	Імміграція до країн SAARC	Еміграція з країн SAARC	Імміграція до країн SAARC	Еміграція з країн SAARC	Імміграція до країн SAARC	Еміграція з країн SAARC	Імміграція до країн SAARC	Еміграція з країн SAARC
Країни SAARC	92244	92244	243668	243668	14363322	14363322	12008116	12008116	10637024	10637024	7528126	7528126
%	8,70%	0,50%	15,10%	1,40%	97,50%	79,70%	96,00%	63,10%	97,30%	50,50%	61,80%	28,20%
Інші країни	968680	18566293	1370851	17635356	368264	3657064	501553	7019833	300644	10420945	4650012	19125425
%	91,30%	99,50%	84,90%	98,60%	2,50%	20,30%	4,00%	36,90%	2,70%	49,50%	38,20%	71,80%
РАЗОМ:	1060924	18658537	1614519	17879024	14731586	18020386	12509669	19027949	10937668	21057969	12178138	26653551
<i>Жінки</i>												
Країни SAARC	18535	18535	76908	76908	6620793	6620793	5425454	5425454	4833370	4833370	4833370	4833370
%	4,30%	0,20%	10,70%	0,90%	97,50%	79,70%	95,40%	69,10%	96,80%	56,00%		
Інші країни	410470	8594176	641015	8178740	182059	1327533	258891	2425512	160810	3790473		
%	95,70%	99,80%	89,30%	99,10%	2,50%	20,30%	4,60%	30,90%	3,20%	44,00%		
РАЗОМ:	429005	8612711	717923	8255648	6802852	7948326	5684345	7850966	4994180	8623843		
<i>Чоловіки</i>												
Країни SAARC	73710	73710	166759	166759	7742525	7742525	6582665	6582665	5803651	5803651	5803651	5803651
%	11,70%	0,70%	18,60%	1,70%	97,50%	79,70%	96,40%	58,90%	97,70%	46,70%		
Інші країни	558142	9972031	729780	9456510	186030	2329388	242507	4594179	139653	6630339		
%	88,30%	99,30%	81,40%	98,30%	2,50%	20,30%	3,60%	41,10%	2,30%	53,30%		
РАЗОМ:	631852	10045741	896539	9623269	7928555	10071913	6825172	11176844	5943304	12433990		

Джерела: побудовано за даними [107, 140, 141]

Продовження додатку АЕ

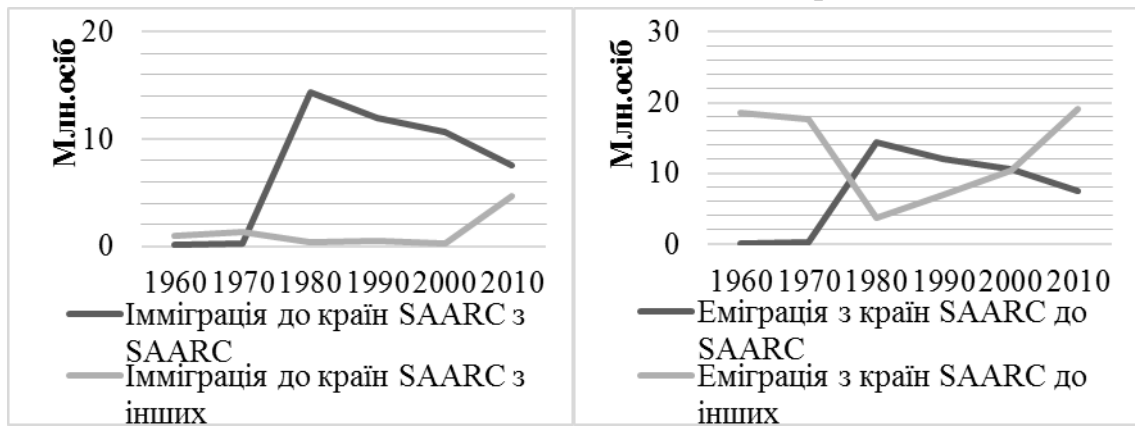

Рис. АЕ.1. Географічна структура міграційних потоків країн SAARC протягом 1960-2010 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

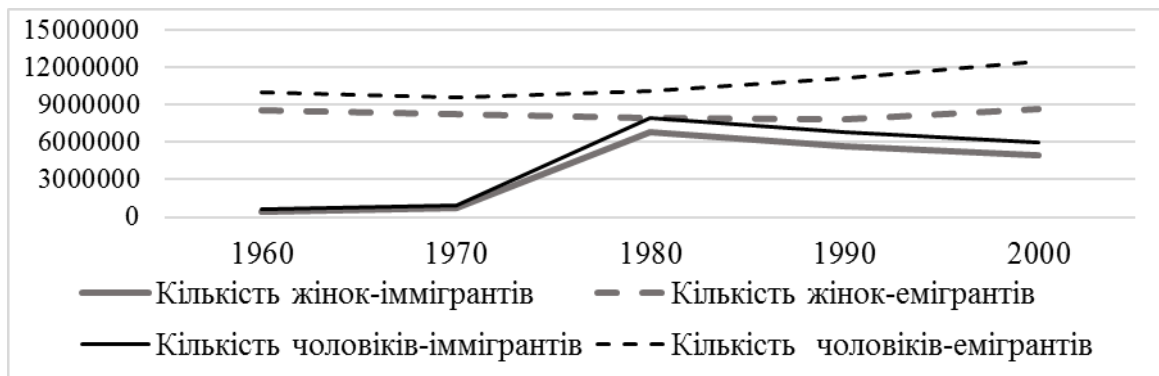

Рис. АЕ.2. Гендерна структура осередків мігрантів SAARC у 1960-2000 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

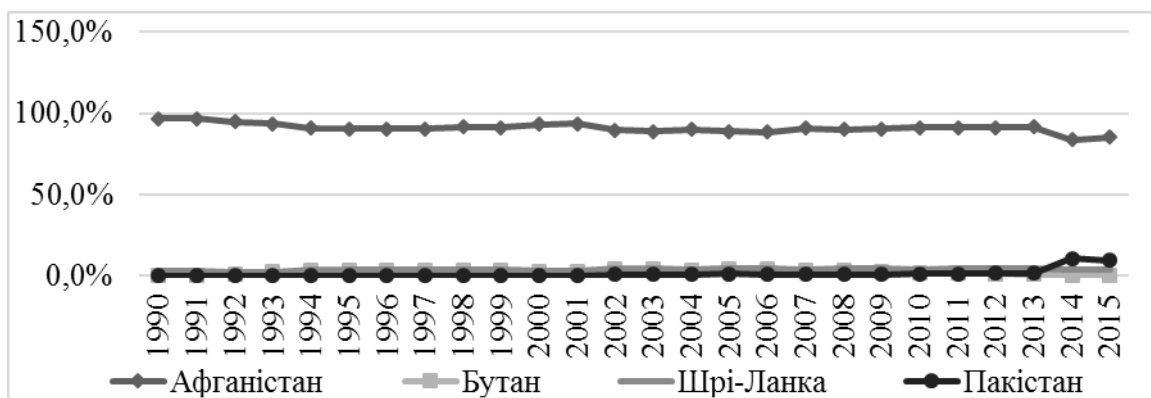

Рис. АЕ.3. Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території SAARC (побудовано за даними [220])

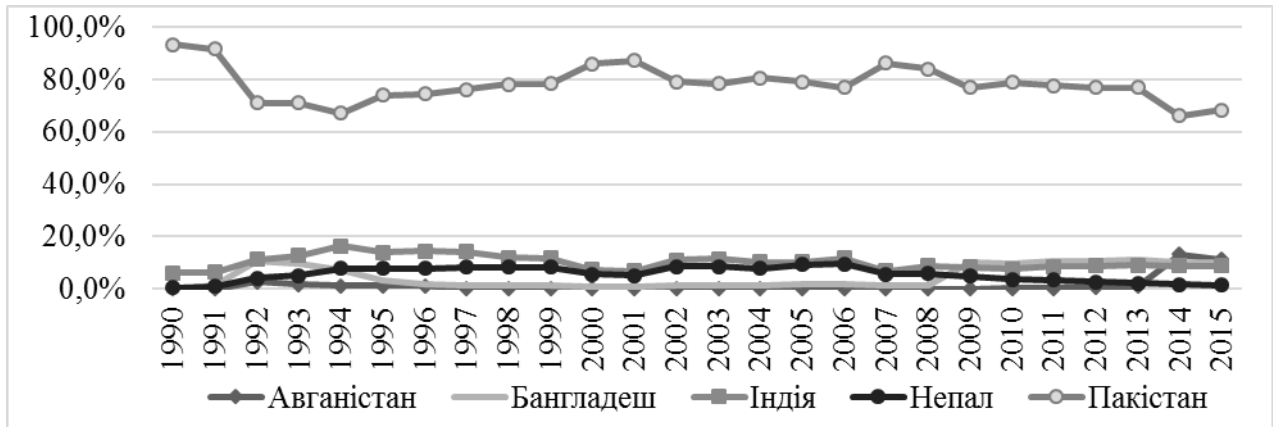

Рис. АЕ.4. Динаміка частки основних країн призначення біженців у їх чисельності на території SAARC (побудовано за даними [220])

Таблиця АЕ.2

Аналіз складових національних імміграційних політик країн SAARC

Країна	Погляд на імміграцію	Політика щодо імміграції	Політика щодо працівників високої кваліфікації	Політика інтеграції щодо		
				Возз'єднання сімей	Інтеграції мігрантів	Натуралізації
Афганістан	Задовільна	Підтримка	Підтримка	..	..	Так
Бангладеш	Задовільна	Підтримка	..	Підтримка	Ні	Так
Бутан	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Обмеження
Індія	Задовільна	Підтримка	Підтримка	..	..	Обмеження
Мальдіви	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Ні	Обмеження
Непал	Надто висока	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Ні	Обмеження
Пакистан	Надто висока	Зниження	Підтримка	Зниження	Ні	Так
Шрі-Ланка	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Н. Д.	Так	Так

Таблиця АЕ.3

Аналіз складових національних еміграційних політик країн SAARC

Країна	Погляд на еміграцію	Політика щодо еміграції	Політика заохочення повернення громадян	Спеціальний урядовий орган, що займається діаспорою
Афганістан	Задовільна	Підтримка	Так	..
Бангладеш	Надто низька	Підвищення	Ні	Так
Бутан	Задовільна	Підтримка	Ні	..
Індія	Задовільна	Підтримка	..	Так
Мальдіви	Задовільна	Підтримка	Ні	..
Непал	Задовільна	Підвищення	Так	Ні
Пакистан	Задовільна	Підвищення	Так	Так
Шрі-Ланка	Задовільна	Підтримка	Так	..

Джерело: систематизовано за [142]

Показники зовнішньої міграції населення країн ECOWAS

Показники зовнішньої міграції населення країн ECOWAS, осіб

Міграційні пари	1970 р.		1980 р.		1990 р.		2000 р.		2010 р.	
	Іміграція до країн ECOWAS	Еміграція з країн ECOWAS	Іміграція до країн ECOWAS	Еміграція з країн ECOWAS	Іміграція до країн ECOWAS	Еміграція з країн ECOWAS	Іміграція до країн ECOWAS	Еміграція з країн ECOWAS	Іміграція до країн ECOWAS	Еміграція з країн ECOWAS
Країни ECOWAS	2286228	2286228	3327028	3327028	3362624	3362624	4670064	4670064	5846933	5846933
%	90,40%	82,40%	85,30%	81,70%	90,40%	76,70%	76,50%	76,50%		
Інші країни	243040	489621	573502	746004	358259	1018662	1432197	1432197	2493680	3269992
%	9,60%	17,60%	14,70%	18,30%	9,60%	23,30%	23,50%	23,50%		
РАЗОМ:	2529268	2775849	3900530	4073032	3720883	4381286	6102261	6102261	8340613	9116925
<i>Жінки</i>										
Країни ECOWAS	1005735	1005735	1450718	1450718	1560800	1560800	2203389	2203389		
%	90,60%	82,10%	85,70%	82,20%	90,50%	79,00%	91,10%	78,20%		
Інші країни	104470	219148	242872	313389	163565	415429	215014	615413		
%	9,40%	17,90%	14,30%	17,80%	9,50%	21,00%	8,90%	21,80%		
РАЗОМ:	1110205	1224883	1693590	1764107	1724365	1976229	2418403	2818802		
<i>Чоловіки</i>										
Країни ECOWAS	1280483	1280483	1876306	1876306	1801833	1801833	2466680	2466680		
%	90,30%	82,60%	85,00%	81,30%	90,30%	74,90%	90,90%	75,10%		
Інші країни	138245	270231	330312	432390	194357	603016	245562	816590		
%	9,70%	17,40%	15,00%	18,70%	9,70%	25,10%	9,10%	24,90%		
РАЗОМ:	1418728	1550714	2206618	2308696	1996190	2404849	2712242	3283270		

Джерела: побудовано за даними [107, 140, 141]

Продовження додатку АЖ

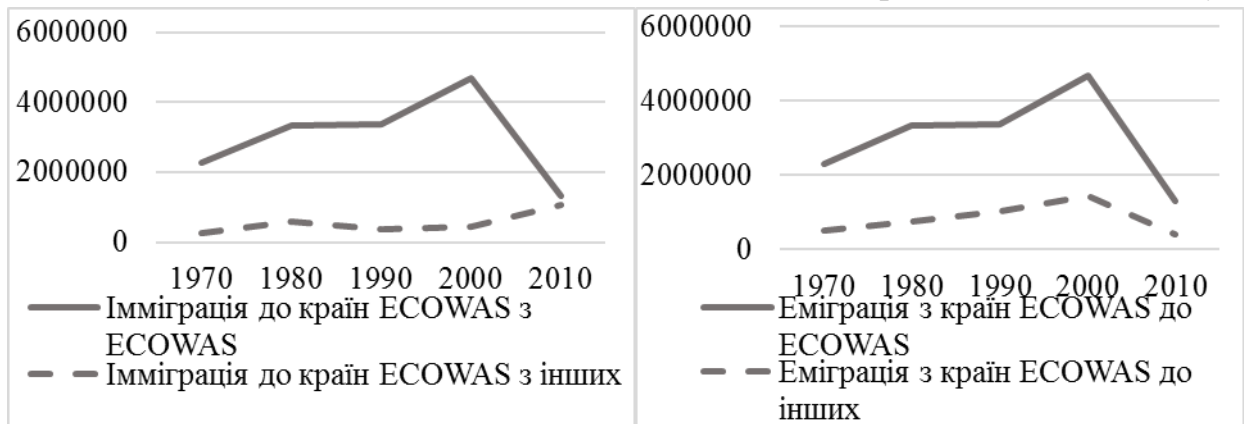

Рис. АЖ.1. Географічна структура міграційних потоків країн ECOWAS протягом 1970-2010 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

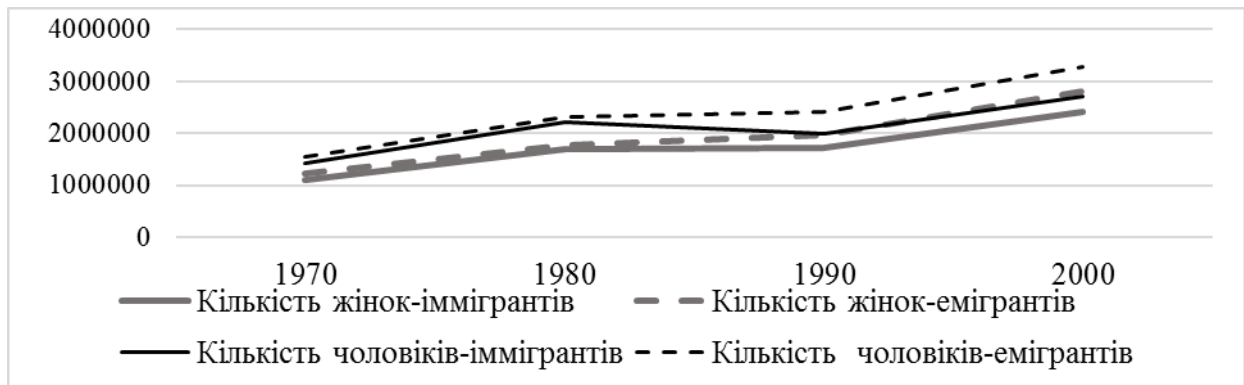

Рис. АЖ.2. Гендерна структура осередків мігрантів ECOWAS у 1960-2000 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

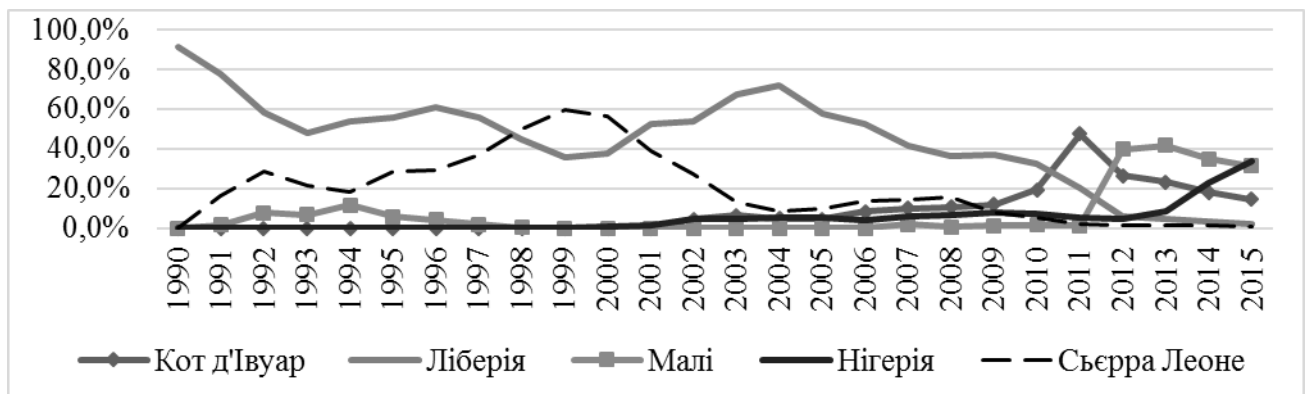

Рис. АЖ.3. Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території ECOWAS (побудовано за даними [220])

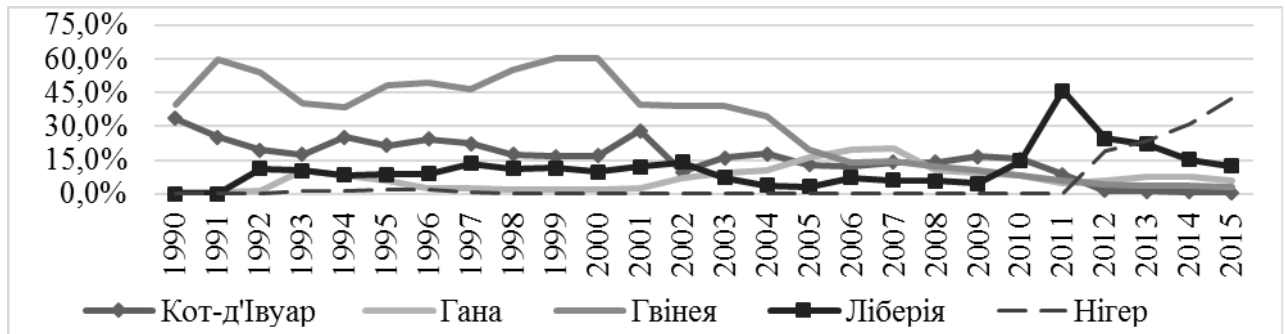

Рис. АЖ.4. Динаміка частки основних країн призначення біженців у їх чисельності на території ECOWAS (побудовано за даними [220])

Таблиця АЖ.2

Аналіз складових національних імміграційних політик країн ECOWAS

Країна	Погляд на імміграцію	Політика щодо імміграції	Політика щодо працівників високої кваліфікації	Політика інтеграції щодо		
				Возз'єднання сімей	Інтеграції мігрантів	Натуралізації
Бенін	Надто висока	Н.д.	Н.д.	Н.д.	Ні	Так
Буркіна-Фасо	Задовільна	Н.д.	Н.д.	Н.д.	Ні	Обмеження
Кабо Верде	Задовільна	Н.д.	Н.д.	Н.д.	Ні	Так
Кот-д'Івуар	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Ні	Так
Гамбія	Надто висока	Зниження	Зниження	Підвищення	..	Обмеження
Гана	Надто висока	Зниження	Н.д.	Підтримка	Ні	Так
Гвінея	Задовільна	Н.д.	Н.д.	Н.д.	Ні	Так
Гвінея-Бісау	Задовільна	Н.д.	Н.д.	Н.д.	..	Обмеження
Ліберія	Задовільна	Підтримка	..	..	Так	Так
Малі	Задовільна	Підтримка	Н.д.	Н.д.	Ні	Так
Нігер	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Обмеження
Нігерія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Обмеження
Сенегал	Задовільна	Н.д.	Н.д.	Н.д.	..	Обмеження
Сьєрра-Леоне	Задовільна	Н.д.	Н.д.	Н.д.	..	Обмеження
Того	Задовільна	Н.д.	Н.д.	Н.д.	Так	Так

Таблиця АЖ.3

Аналіз складових національних еміграційних політик країн ECOWAS

Країна	Погляд на еміграцію	Політика щодо еміграції	Політика заохочення повернення громадян	Спеціальний урядовий орган, що займається діаспорою
Бенін	Задовільна	Н.д.	Ні	Так
Буркіна-Фасо	Задовільна	Н.д.	Ні	Так
Кабо Верде	Задовільна	Підтримка	Так	Так
Кот-д'Івуар	Задовільна	Н.д.	Так	..
Гамбія	Задовільна	Н.д.	Ні	Так
Гана	Надто висока	Зниження	Так	Так
Гвінея	Задовільна	Н.д.	Ні	Так
Гвінея-Бісау	Надто висока	Зниження	..	Так
Ліберія	Задовільна	Н.д.	Так	Ні
Малі	Надто висока	Зниження	Так	Так
Нігер	Надто висока	Н.д.	Ні	Так
Нігерія	Надто висока	Н.д.	Так	Так
Сенегал	Задовільна	Підтримка	Так	Так
Сьєрра-Леоне	Задовільна	Н.д.	Так	Так
Того	Задовільна	Н.д.	..	Так

Джерело: систематизовано за [142]

Показники зовнішньої міграції населення країн SADC
Показники зовнішньої міграції населення країн SADC, осіб

Міграційні пари	1960 р.		1970 р.		1980 р.		1990 р.		2000 р.		2010 р.	
	Імміграція до країн SADC	Еміграція з країн SADC	Імміграція до країн SADC	Еміграція з країн SADC	Імміграція до країн SADC	Еміграція з країн SADC	Імміграція до країн SADC	Еміграція з країн SADC	Імміграція до країн SADC	Еміграція з країн SADC	Імміграція до країн SADC	Еміграція з країн SADC
Країни SADC	1129423	1129423	1765436	1617521	1617521	2009338	2009338	1950283	1950283	3232822	3232822	3232822
%	30,50%	68,00%	48,40%	51,60%	61,90%	63,60%	60,30%	63,60%	49,30%	68,00%	50,70%	50,70%
Інші країни	2575606	531758	1880502	1515120	996037	1148419	1321681	1117509	2008378	1522568	3144961	3144961
%	69,50%	32,00%	51,60%	48,40%	38,10%	36,40%	39,70%	36,40%	50,70%	32,00%	49,30%	49,30%
РАЗОМ:	3705029	1661181	3645938	3132641	2613558	3157757	3331019	3067792	3958661	4755390	6377783	6377783
<i>Жінки</i>												
Країни SADC	375785	375785	636015	593903	593903	792546	792546	841233	841233	841233	841233	841233
%	24,90%	60,40%	40,80%	44,30%	54,60%	58,00%	54,30%	60,20%	44,90%	44,90%	44,90%	44,90%
Інші країни	1132095	246603	924685	746408	493943	574766	666042	555244	1032824	1032824	1032824	1032824
%	75,10%	39,60%	59,20%	55,70%	45,40%	42,00%	45,70%	39,80%	55,10%	55,10%	55,10%	55,10%
РАЗОМ:	1507880	622388	1560700	1340311	1087846	1367312	1458588	1396477	1874057	1874057	1874057	1874057
<i>Чоловіки</i>												
Країни SADC	753641	753641	1129423	1023614	1023614	1216774	1216774	1109041	1109041	1109041	1109041	1109041
%	34,30%	72,60%	54,20%	57,10%	39,20%	68,00%	66,50%	66,40%	28,00%	66,40%	28,00%	28,00%
Інші країни	1443293	284908	955557	768442	1589703	573308	2114001	561956	2849376	2849376	2849376	2849376
%	65,70%	27,40%	45,80%	42,90%	60,80%	32,00%	63,50%	33,60%	72,00%	72,00%	72,00%	72,00%
РАЗОМ:	2196934	1038549	2084980	1792056	2613317	1790082	3330775	1670997	3958417	3958417	3958417	3958417

Джерела: побудовано за даними [107, 140, 141]

Продовження додатку АІ

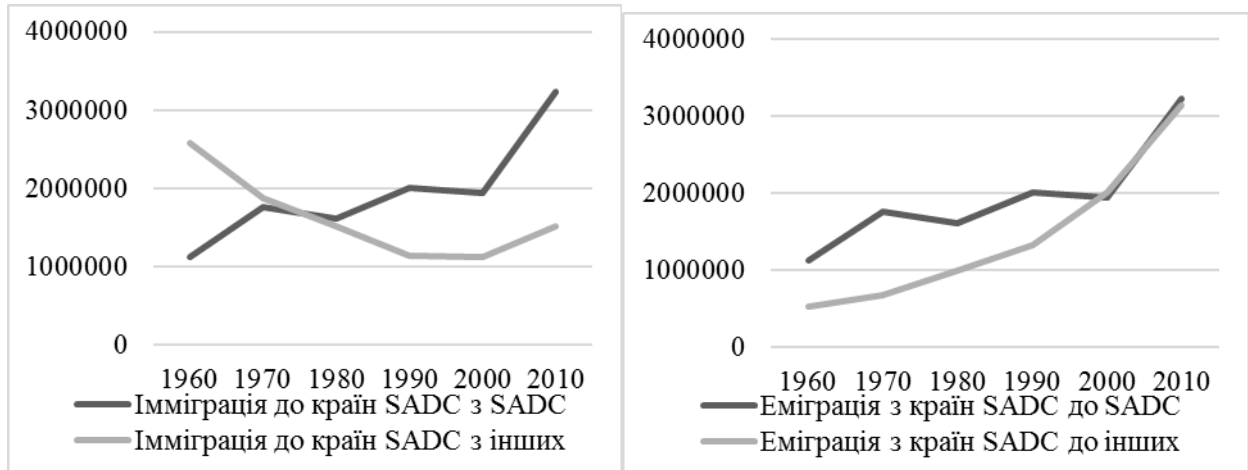

Рис. АІ.1. Географічна структура міграційних потоків країн SADC протягом 1960-2010 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

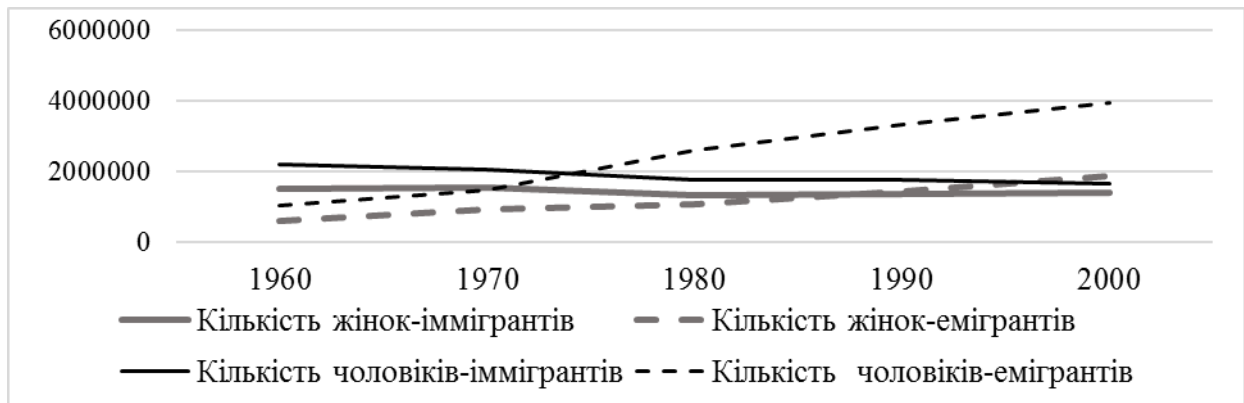

Рис. АІ.2. Гендерна структура осередків мігрантів SADC у 1960-2000 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

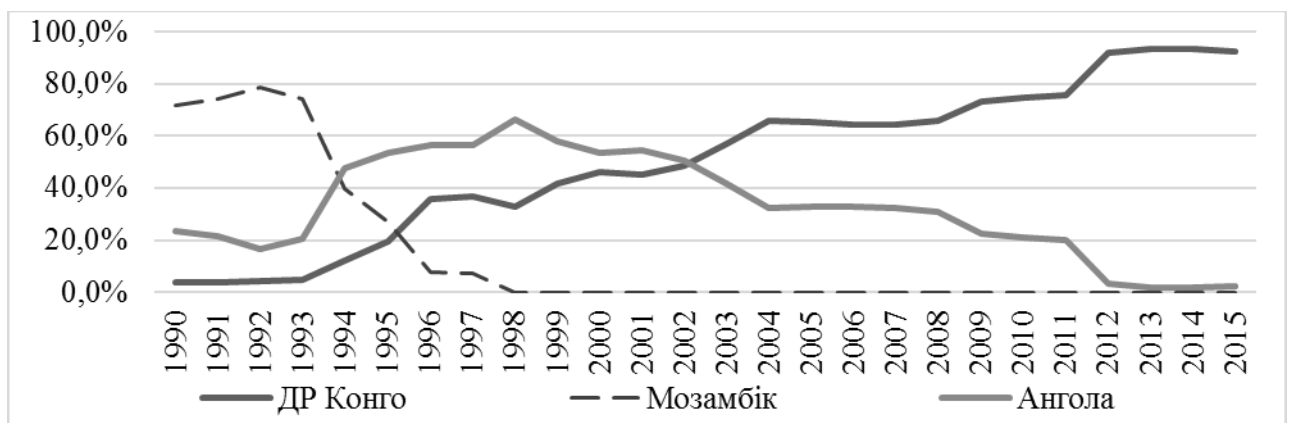

Рис. АІ.3. Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території SADC

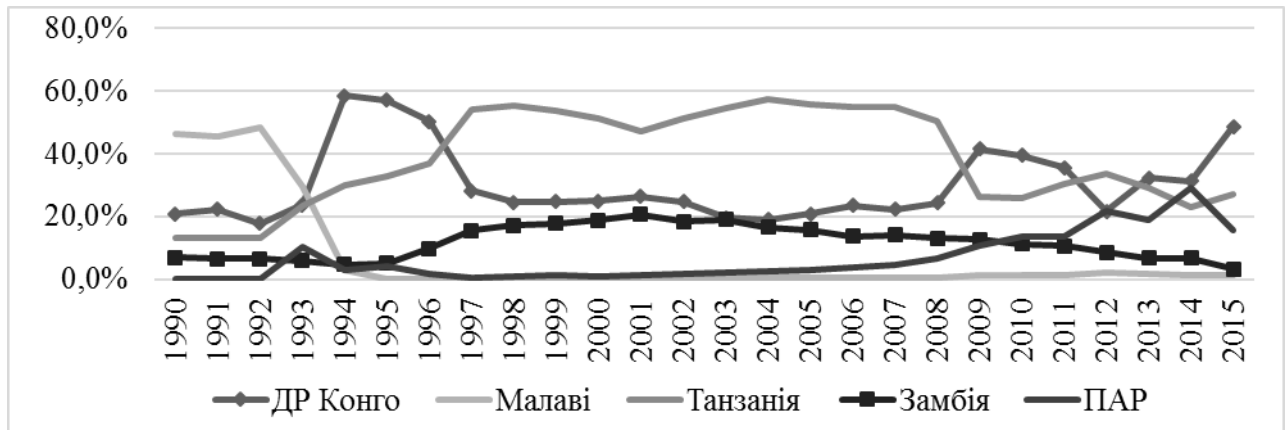

Рис. АІ.4. Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території SADC (побудовано за даними [220])

Таблиця АІ.3

Аналіз складових національних імміграційних політик країн SADC

Країна	Погляд на імміграцію	Політика щодо імміграції	Політика щодо працівників високої кваліфікації	Політика інтеграції щодо		
				Воз'єднання сімей	Інтеграції мігрантів	Натуралізації
Мадагаскар	Задовільна	Н. Д.	Н. Д.	Н. Д.	Ні	Так
Малаві	Надто висока	Зниження	Підтримка	Н. Д.	Ні	Так
Маврикій	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так
Мозамбік	Задовільна	Підтримка	..	..	..	Обмеження
Сейшели	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	..	Обмеження
Танзанія	Задовільна	Н. Д.	..	Н. Д.	Ні	Так
Замбія	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Обмеження
Зімбабве	Задовільна	Н. Д.	Підвищення	..	..	Обмеження
Ангола	Задовільна	Підтримка	..	..	..	Обмеження
ДР Конго	Задовільна	Підтримка	Підвищення	..	..	Так
Ботсвана	Надто висока	Зниження	Зниження	Н. Д.	Так	Обмеження
Лесото	Задовільна	Н. Д.	Н. Д.	Н. Д.	..	Так
Намібія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Ні	Обмеження
ПАР	Надто висока	Зниження	Підвищення	Підтримка	Так	Так

Таблиця АІ.4

Аналіз складових національних еміграційних політик країн SADC

Країна	Погляд на еміграцію	Політика щодо еміграції	Політика заохочення повернення громадян	Спеціальний урядовий орган, що займається діаспорою
Мадагаскар	Задовільна	Н. Д.	Ні	Ні
Малаві	Надто висока	Зниження	Так	Так
Маврикій	Задовільна	Підтримка	Так	..
Мозамбік	Задовільна	Н. Д.	..	..
Сейшели	Надто висока	Зниження	Так	Ні
Танзанія	Задовільна	Н. Д.	Ні	Так
Замбія	Надто висока	Зниження	Так	Так
Зімбабве	Надто висока	Зниження	Так	Так
Ангола	Надто висока	Н. Д.	Ні	..
ДР Конго	Надто висока	Н. Д.	Так	Так
Ботсвана	Задовільна	Н. Д.	Так	..
Лесото	Задовільна	Н. Д.	Так	..
Намібія	Задовільна	Н. Д.	Ні	Ні
ПАР	Надто висока	Зниження	Так	..

Джерело: систематизовано за [142]

Показники зовнішньої міграції населення країн ЕАС

Таблиця АК.1

Показники зовнішньої міграції населення країн ЕАС, осіб

Міграційні пари	1960 р.		1970 р.		1980 р.		1990 р.		2000 р.		2010 р.	
	Імміграція до країн ЕАС	Еміграція з країн ЕАС	Імміграція до країн ЕАС	Еміграція з країн ЕАС	Імміграція до країн ЕАС	Еміграція з країн ЕАС	Імміграція до країн ЕАС	Еміграція з країн ЕАС	Імміграція до країн ЕАС	Еміграція з країн ЕАС	Імміграція до країн ЕАС	Еміграція з країн ЕАС
Країни ЕАС	914694	914694	928261	928261	809577	809577	882135	882135	1228022	1228022	1397140	1397140
%	62,5%	78,3%	61,6%	65,8%	65,2%	65,2%	64,80%	64,80%	59,80%	55,90%	52,7%	64,9%
Інші країни	548176	252762	579778	482583	431486	561632	479043	798846	825085	970538	1252607	755685
%	37,5%	21,7%	38,4%	34,2%	34,8%	41,0%	35,20%	47,50%	40,20%	44,10%	47,3%	35,1%
РАЗОМ:	1462870	1167456	1508039	1410844	1241063	1371209	1361178	1680981	2053107	2198560	2649747	2152825
<i>Загальна чисельність мігрантів</i>												
<i>Жінки</i>												
Країни ЕАС	381132	381132	387486	387486	365532	365532	428278	428278	613137	613137	613137	613137
%	60,6%	77,9%	59,9%	62,8%	64,2%	57,3%	64,60%	56,20%	59,30%	59,30%	59,30%	59,30%
Інші країни	247882	107993	259017	229788	203866	272030	234679	333365	420913	421239	420913	421239
%	39,4%	22,1%	40,1%	37,2%	35,8%	42,7%	35,40%	43,80%	40,70%	40,70%	40,70%	40,70%
РАЗОМ:	629014	489125	646503	617274	569398	637562	662957	761643	1034050	1034376	1034050	1034376
<i>Чоловіки</i>												
Країни ЕАС	533564	533564	540775	540775	444046	444046	453854	453854	614885	614885	614885	614885
%	64,0%	78,7%	62,8%	68,1%	66,1%	60,5%	65,00%	49,40%	60,30%	52,80%	52,80%	52,80%
Інші країни	300237	144676	320690	252740	227499	289514	244229	465384	404071	549192	404071	549192
%	36,0%	21,3%	37,2%	31,9%	33,9%	39,5%	35,00%	50,60%	39,70%	47,20%	39,70%	47,20%
РАЗОМ:	833801	678240	861465	793515	671545	733560	698083	919238	1018956	1164077	1018956	1164077

Джерела: побудовано за даними [107, 140, 141]

Продовження додатку АК

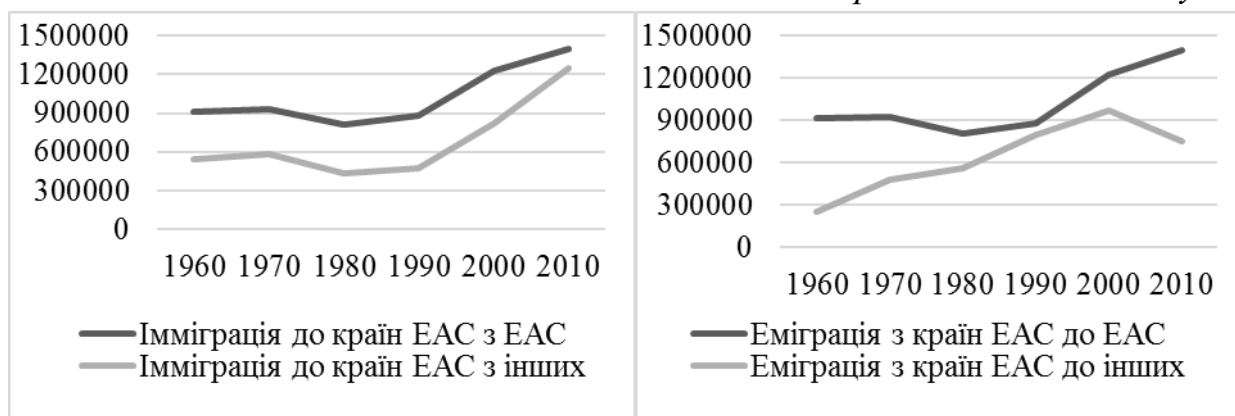

Рис. АК.1. Географічна структура міграційних потоків країн ЕАС протягом 1960-2010 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

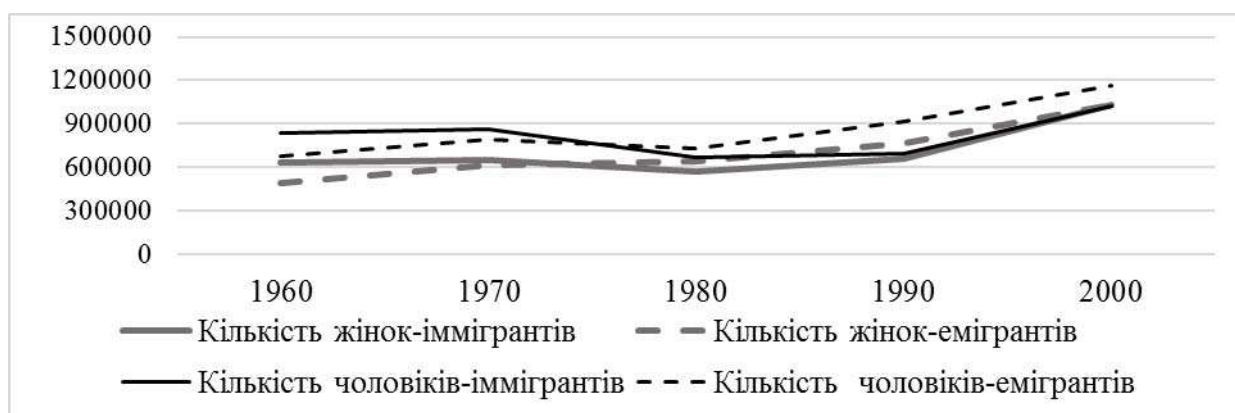

Рис. АК.2. Гендерна структура осередків мігрантів ЕАС у 1960-2000 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

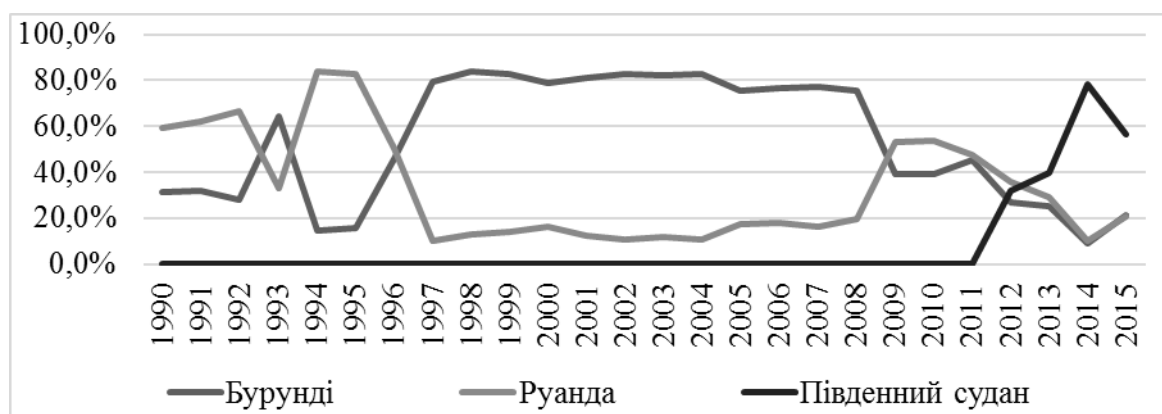

Рис. АК.3. Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території ЕАС (побудовано за даними [220])

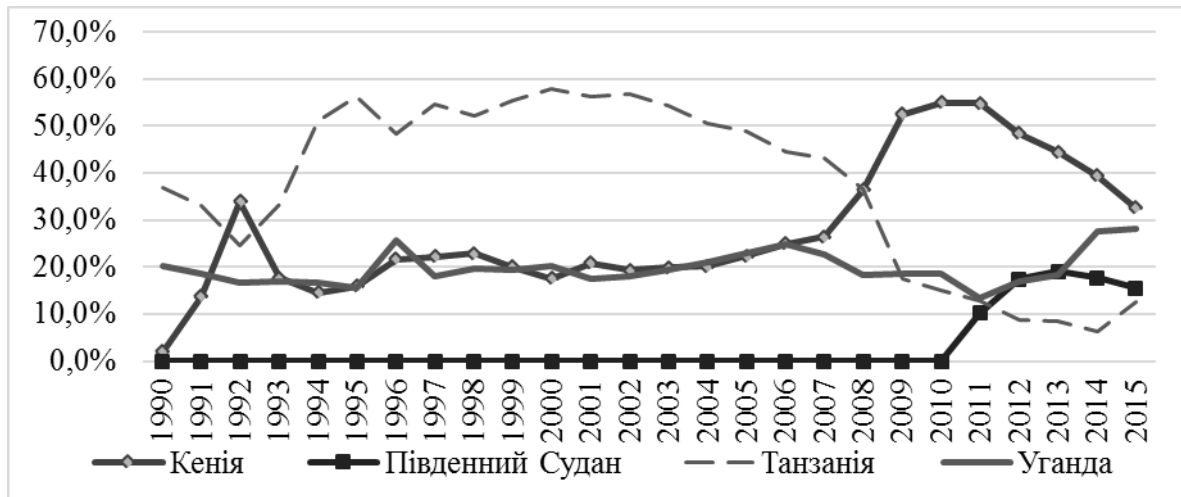

Рис. АК.4. Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території ЕАС (побудовано за даними [220])

Таблиця АК.2

Аналіз складових національних імміграційних політик країн ЕАС

Країна	Погляд на імміграцію	Політика щодо імміграції	Політика щодо працівників високої кваліфікації	Політика інтеграції щодо		
				Возз'єднання сімей	Інтеграції мігрантів	Натуралізації
Бурунді	Задовільна	Н. Д.	..	..	..	Обмеження
Кенія	Надто висока	Зниження	Підтримка	Підтримка	Ні	Так
Руанда	Надто низька	Підвищення	Підвищення	Підвищення	Так	Так
Південний Судан	..	..	..	..	..	Так
Уганда	Задовільна	Н. Д.	Н. Д.	Н. Д.	Ні	Обмеження
Танзанія	Задовільна	Н. Д.	..	Н. Д.	Ні	Так

Таблиця АК.3

Аналіз складових національних еміграційних політик країн ЕАС

Країна	Погляд на еміграцію	Політика щодо еміграції	Політика заохочення повернення громадян	Спеціальний урядовий орган, що займається діаспорою
Бурунді	Задовільна	Н. Д.	..	Так
Кенія	Надто висока	Н. Д.	Так	Так
Руанда	Задовільна	Підтримка	Так	Так
Південний Судан	..	..	Так	..
Уганда	Задовільна	Н. Д.	Ні	Так
Танзанія	Задовільна	Н. Д.	Ні	Так

Джерело: систематизовано за [142]

Показники зовнішньої міграції населення країн MERCOSUR

Таблиця АЛ.1

Показники зовнішньої міграції населення країн MERCOSUR за періодами реалізації вимог Протоколу MERCOSUR про вільне переміщення осіб, осіб

Міграційні пари	1960 р.		1970 р.		1980 р.		1990 р.		2000 р.		2010 р.	
	Імміграція до країн MERCOSUR	Еміграція з країн MERCOSUR	Імміграція до країн MERCOSUR	Еміграція з країн MERCOSUR	Імміграція до країн MERCOSUR	Еміграція з країн MERCOSUR	Імміграція до країн MERCOSUR	Еміграція з країн MERCOSUR	Імміграція до країн MERCOSUR	Еміграція з країн MERCOSUR	Імміграція до країн MERCOSUR	Еміграція з країн MERCOSUR
Країни MERCOSUR	459475	459475	526074	681596	711423	897567	897567	897567	897567	897567	219607	219607
%	67%	10%	12%	16%	17,30%	23,00%	23,00%	38,30%	28,90%	10,22%	4,99%	4,99%
Інші країни	221267	433113	3706951	3567798	1147414	3002663	3002663	1147414	2213472	1928205	4175961	4175961
%	33%	90%	88%	45%	82,70%	77,00%	77,00%	61,70%	71,10%	89,78%	95,01%	95,01%
РАЗОМ:	680742	4792588	878936	4233025	1858837	3900230	3900230	1858837	3111039	2147812	4395568	4395568
<i>Загальна кількість мігрантів</i>												
<i>Жінки</i>												
Країни MERCOSUR	220089	220089	280505	343563	366881	465884	465884	366881	465884	465884		
%	61,6%	10,3%	13,7%	16,7%	18,00%	23,60%	23,60%	38,00%	28,70%	28,70%		
Інші країни	137385	1910587	1774298	1710873	1674657	1504259	1504259	597454	1155419	1155419		
%	38,4%	89,7%	86,3%	83,3%	82,00%	76,40%	76,40%	62,00%	71,30%	71,30%		
РАЗОМ:	357474	2130676	2054803	2054436	2041538	1970143	1970143	964335	1621303	1621303		
<i>Чоловіки</i>												
Країни MERCOSUR	239388	239388	245569	338032	344539	431668	431668	344539	431668	431668		
%	61,6%	9,0%	11,6%	15,4%	16,70%	22,4%	22,4%	38,50%	29,0%	29,0%		
Інші країни	149504	2421797	1872566	1856796	1721678	1498330	1498330	549867	1057974	1057974		
%	38,4%	91,0%	88,4%	84,6%	83,30%	77,6%	77,6%	61,50%	71,0%	71,0%		
РАЗОМ:	388892	2661185	464309	2194828	2066217	1929998	1929998	894406	1489642	1489642		

Джерела: побудовано за даними [107, 140, 141]

Продовження додатку АЛ

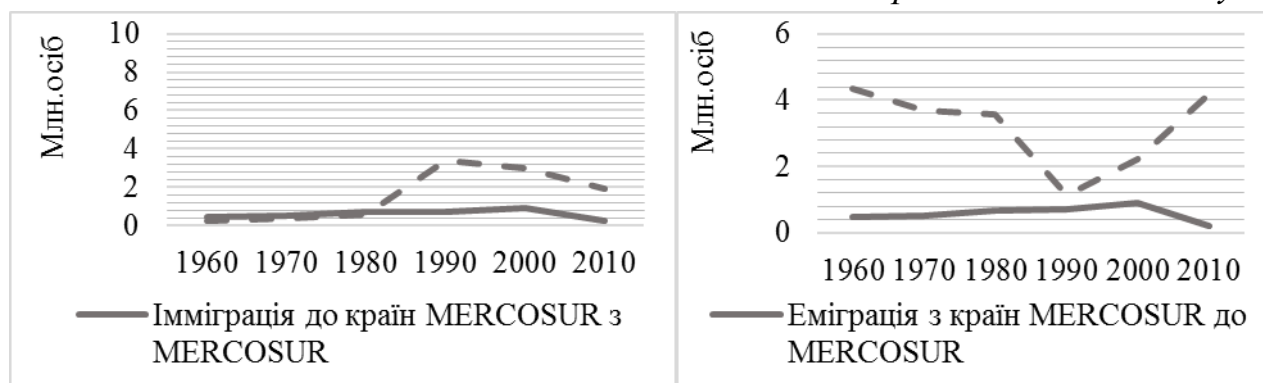

Рис. АЛ.1. Географічна структура міграційних потоків країн MERCOSUR протягом 1960-2010 рр., млн. осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

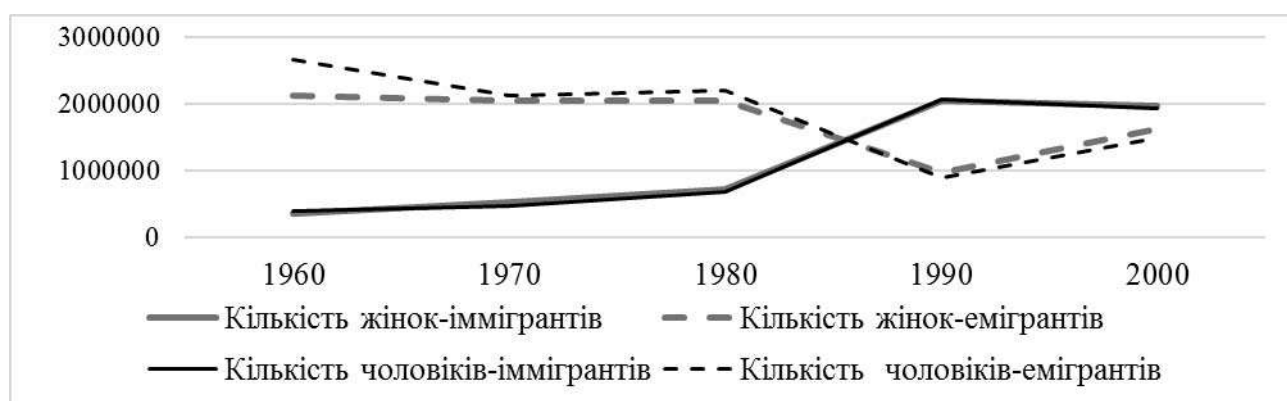

Рис. АЛ.2. Гендерна структура осередків мігрантів MERCOSUR у 1960-2000 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

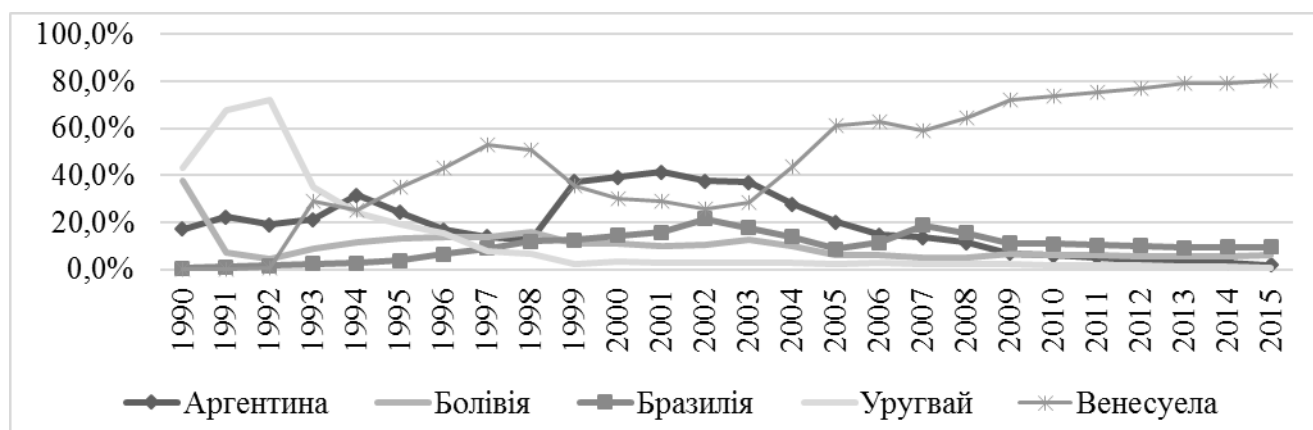

Рис. АЛ.3. Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території MERCOSUR (побудовано за даними [220])

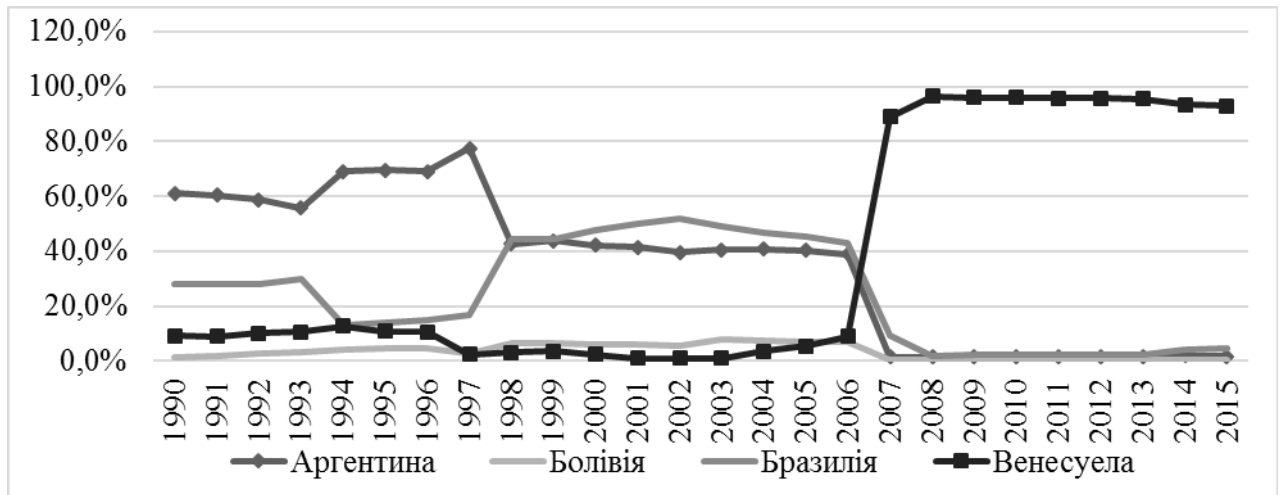

Рис. АЛ.4. Динаміка частки основних країн призначення біженців у їх чисельності на території MERCOSUR (побудовано за даними [220])

Таблиця АЛ.2

Аналіз складових національних імміграційних політик країн MERCOSUR

Країна	Погляд на імміграцію	Політика щодо імміграції	Політика щодо працівників високої кваліфікації	Політика інтеграції щодо		
				Возз'єднання сімей	Інтеграції мігрантів	Натуралізації
Аргентина	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Так
Болівія	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Ні	Так
Бразилія	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так
Парагвай	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Так
Уругвай	Надто низька	Підвищення	Підтримка	Підтримка	Ні	Так
Венесуела	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Обмеження

Таблиця АЛ.3

Аналіз складових національних еміграційних політик країн MERCOSUR

Країна	Погляд на еміграцію	Політика щодо еміграції	Політика заохочення повернення громадян	Спеціальний урядовий орган, що займається діаспорою
Аргентина	Задовільна	Зниження	Так	Так
Болівія	Надто висока	Зниження	Так	Так
Бразилія	Задовільна	Н.д.	Ні	Так
Парагвай	Задовільна	Підтримка	Так	Так
Уругвай	Надто висока	Зниження	Так	Так
Венесуела	Задовільна	Н.д.	Ні	..

Джерело: систематизовано за [142]

Показники зовнішньої міграції населення країн NAFTA

Показники зовнішньої міграції населення країн NAFTA за періодами реалізації вимог Протоколу NAFTA про

вільне переміщення осіб, осіб

Міграційні пари	1960 р.		1970 р.		1980 р.		1990 р.		2000 р.		2010 р.	
	Імміграція до країн NAFTA	Еміграція з країн NAFTA	Імміграція до країн NAFTA	Еміграція з країн NAFTA	Імміграція до країн NAFTA	Еміграція з країн NAFTA	Імміграція до країн NAFTA	Еміграція з країн NAFTA	Імміграція до країн NAFTA	Еміграція з країн NAFTA	Імміграція до країн NAFTA	Еміграція з країн NAFTA
Країни NAFTA	1993431	1993431	2359889	2359889	4014445	4014445	6123068	6123068	1098872	1098872	13345493	13345493
%	14,43%	72,52%	15,31%	67,95%	98,39%	73,98%	21,80%	79,80%	2,70%	8,50%	26,30%	86,28%
Інші країни	11821682	755391	13059111	1113281	65493	1411849	21938405	1546013	39702577	11890106	37395812	2122310
%	85,57%	27,48%	84,69%	32,05%	1,61%	26,02%	78,20%	20,20%	97,30%	91,50%	73,70%	13,72%
РАЗОМ:	13815113	2748822	15419000	3473170	4079938	5426294	28061473	7669081	40801449	12988978	50741305	15467803
<i>Жінки</i>												
Країни NAFTA	1059910	1059910	1386963	1386963	2052458	2052458	2893685	2893685	5035336	5035336	5035336	5035336
%	15,22%	74,74%	82,50%	71,44%	99,73%	74,50%	20,20%	78,90%	24,50%	83,60%	83,60%	83,60%
Інші країни	5906192	358189	6538367	554233	5640	702347	11430607	772842	15536178	985520	985520	985520
%	84,78%	25,26%	17,50%	28,56%	0,27%	25,50%	79,80%	21,10%	75,50%	16,40%	16,40%	16,40%
РАЗОМ:	6966102	1418099	7925330	1941186	2058098	2754805	14324292	3666527	20571514	6020856	6020856	6020856
<i>Чоловіки</i>												
Країни NAFTA	933523	933523	972928	972928	1961987	1961987	3229381	3229381	5953386	5953386	5953386	5953386
%	59,99%	70,15%	55,67%	63,51%	97,04%	73,44%	20,20%	78,90%	29,5%	85,4%	85,4%	85,4%
Інші країни	622655	397166	774699	559032	59841	709415	11430607	772842	14255552	1014690	1014690	1014690
%	40,01%	29,85%	44,33%	36,49%	2,96%	26,56%	79,80%	21,10%	70,5%	14,6%	14,6%	14,6%
РАЗОМ:	1556178	1330689	1747627	1531960	2021828	2671402	13734375	4002516	20208938	6968076	6968076	6968076

Джерела: побудовано за даними [107, 140, 141]

Продовження додатку АМ

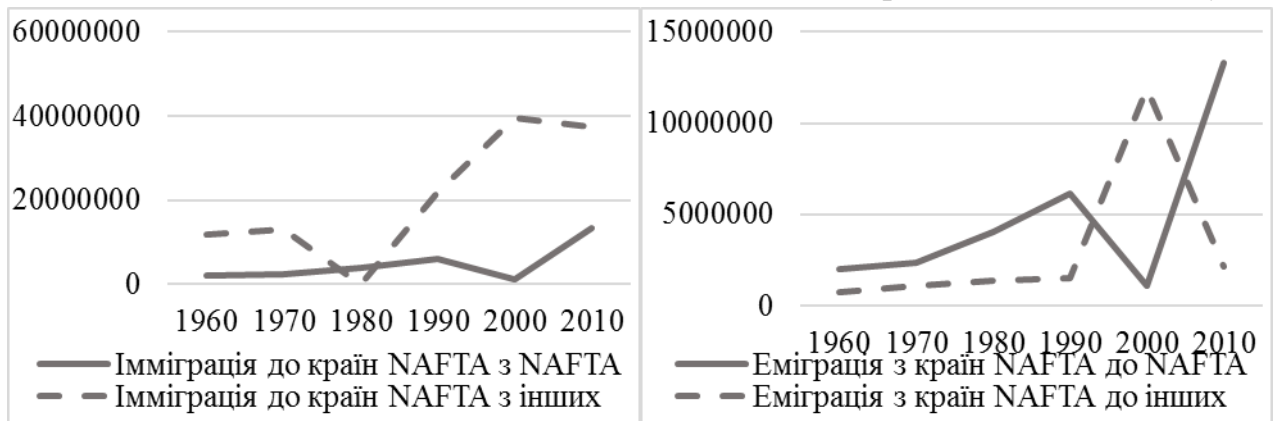

Рис. АМ.1. Географічна структура міграційних потоків країн NAFTA протягом 1960-2000 рр. (побудовано за даними [107, 140, 141])

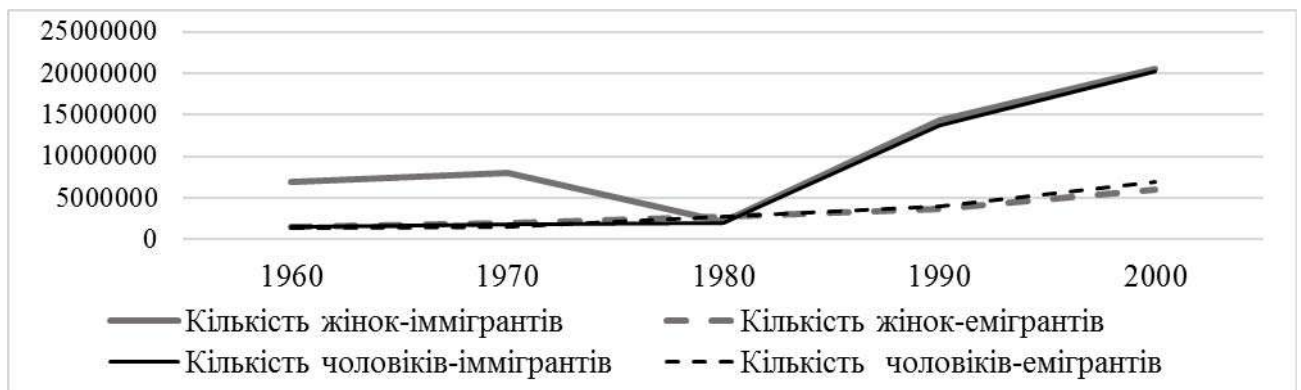

Рис. АМ.2. Гендерна структура осередків мігрантів MERCOSUR у 1960-2000 рр., осіб (побудовано за даними [107, 140, 141])

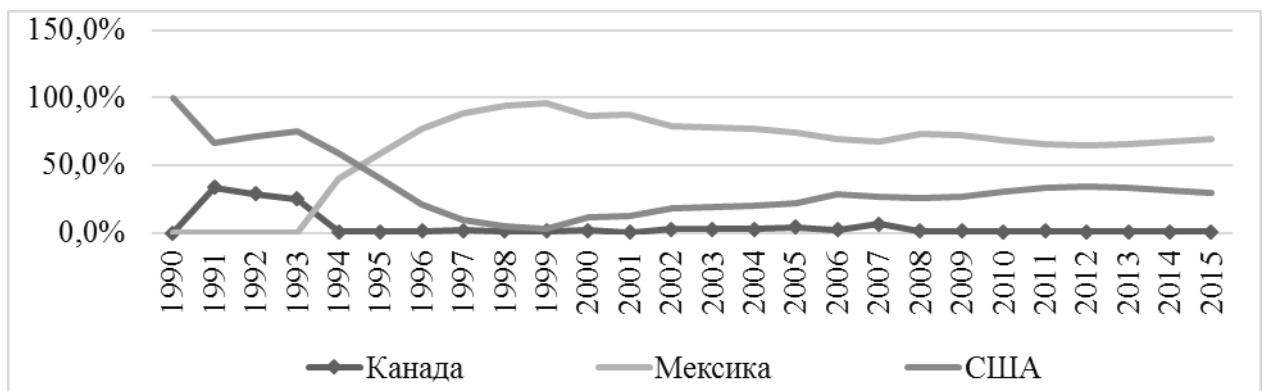

Рис. АМ.3 Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території NAFTA (побудовано за даними [220])

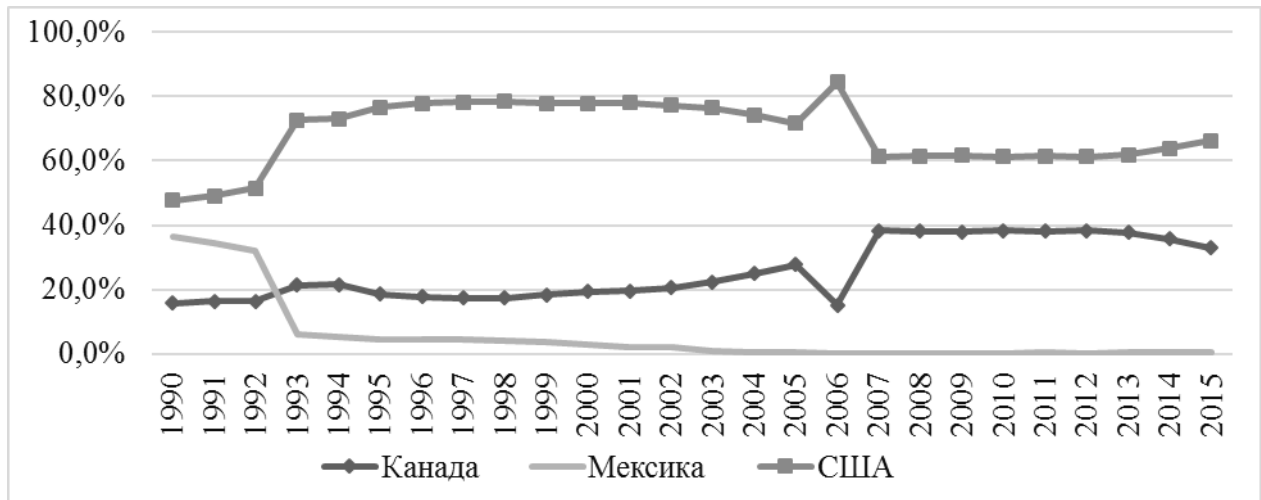

Рис. АМ.4. Динаміка частки основних країн походження біженців у їх чисельності на території NAFTA (побудовано за даними [220])

Таблиця АМ.2

Аналіз складових національних імміграційних політик країн NAFTA

Країна	Погляд на імміграцію	Політика щодо імміграції	Політика щодо працівників високої кваліфікації	Політика інтеграції щодо		
				Возз'єднання сімей	Інтеграції мігрантів	Натуралізації
Мексика	Задовільна	Підтримка	Підвищення	Підтримка	Так	Так
Канада	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підвищення	Так	Так
США	Задовільна	Підтримка	Підтримка	Підтримка	Так	Так

Таблиця АМ.3

Аналіз складових національних еміграційних політик країн NAFTA

Країна	Погляд на еміграцію	Політика щодо еміграції	Політика заохочення повернення громадян	Спеціальний урядовий орган, що займається діаспорою
Мексика	Надто висока	Зниження	Так	Так
Канада	Задовільна	Н.д.	Ні	Так
США	Задовільна	Н.д.	Ні	Так

Джерело: систематизовано за [142]

Додаток АН

Стратифікація країн за показниками міграції людських ресурсів

Таблиця АН.1

Розраховані показники варіації міграційних переміщень країн

Показники варіації	Досліджуваний детермінант	
	Частка мігрантів	Міграційний приріст
Медіана	12,68	-9876
Q1	6,37	-99996
Q3	18,99	29915
Максимальне значення (max)	88,4	5007887
Мінімальне значення (min)	0,07	-4029996
Розмах варіації	88,33	9037883
Середнє лінійне відхилення (R)	9,43	266132,12
Дисперсія (D)	143,15	416150683993,53
Середнє квадратичне відхилення (σ)	11,965	645097,422

Джерело: розраховано за даними [107, 189] (N=193)

Таблиця АН.2

Розраховані показники варіації для показників міграційного руху людських ресурсів

Показник	Рівень досліджуваного показника			
	Низький	Нижче середнього	Вище середнього	Високий
Частка осередку мігрантів у населенні	0,00-6,37	6,37-12,68	12,68-18,99	18,99-100,00
Міграційний приріст	Менше -99996	-99996- -9876	-9876-39791	Понад 29915

Таблиця АН.3

Стратифікація країн ЕУ за показниками міграції людських ресурсів

Частка осередку мігрантів у населенні	Міграційний приріст			
	Низький (Менше -99996)	Нижче середнього (99996- -9876)	Вище середнього (-9876-29915)	Високий (Понад 29915)
Низький (0,00-6,37)	Литва, Румунія	Польща	Словаччина, Болгарія	Фінляндія, Угорщина, Чехія
Нижче середнього (6,37-12,68)	Греція, Португалія		Словенія, Мальта	Бельгія, Франція, Нідерланди, Данія, Італія
Вище середнього (12,68-18,99)	Ірландія, Іспанія	Естонія, Хорватія, Латвія		Австрія, Кіпр, Швеція, Німеччина, Великобританія
Високий (18,99-100,00)				Люксембург

Таблиця АН.4

Стратифікація країн ASEAN за показниками міграції людських ресурсів

Частка осередку мігрантів у населенні	Міграційний приріст			
	Низький (Менше -99996)	Нижче середнього (-99996- -9876)	Вище середнього (-9876-29915)	Високий (Понад 29915)
Низький (0,00-6,37)	Камбоджа, Лаос, Філіппіни, М'янма, Індонезія, В'єтнам			
Нижче середнього (6,37-12,68)				
Вище середнього (12,68-18,99)				Тайланд, Малайзія
Високий (18,99-100,00)				Бруней, Сінгапур

Таблиця АН.5

Стратифікація країн SAARC за показниками міграції людських ресурсів

Частка осередку мігрантів у населенні	Міграційний приріст			
	Низький (Менше -99996)	Нижче середнього (-99996- -9876)	Вище середнього (-9876-29915)	Високий (Понад 29915)
Низький (0,00-6,37)	Пакистан, Непал, Бангладеш, Індія, Шрі-Ланка			Афганістан
Нижче середнього (6,37-12,68)			Бутан	
Вище середнього (12,68-18,99)				
Високий (18,99-100,00)			Мальдіви	

Таблиця АН.6

Стратифікація країн ECOWAS за показниками міграції людських ресурсів

Частка осередку мігрантів у населенні	Міграційний приріст			
	Низький (Менше -99996)	Нижче середнього (-99996- 9876)	Вище середнього (-9876-29915)	Високий (Понад 29915)
Низький (0,00-6,37)	Буркіна-Фасо, Малі, Гана, Нігерія	Того, Кабо-Верде, Ліберія, Бенін, Гвінея, Сенегал, Сьєра-Леона, Гвінея-Бісау, Нігер		
Нижче середнього (6,37-12,68)		Гамбія		Кот-д'Івуар
Вище середнього (12,68-18,99)				
Високий (18,99-100,00)				

Таблиця АН.7

Стратифікація країн ЕАС за показниками міграції людських ресурсів

Частка осередку мігрантів у населенні	Міграційний приріст			
	Низький (Менше -99996)	Нижче середнього (-99996- -9876)	Вище середнього (-9876-29915)	Високий (Понад 29915)
Низький (0,00-6,37)	Уганда, Танзанія	Руанда, Кенія		Бурунді
Нижче середнього (6,37-12,68)				Південний Судан
Вище середнього (12,68-18,99)				
Високий (18,99-100,00)				

Стратифікація країн SADC за показниками міграції людських ресурсів

Частка осередку мігрантів у населенні	Міграційний приріст			
	Низький (Менше - 99996)	Нижче середнього (-99996- -9876)	Вище середнього (-9876-29915)	Високий (Понад 29915)
Низький (0,00-6,37)	Зімбабве, Танзанія	ДР Конго, Малаві, Замбія, Лесото, Мозамбік	Намібія, Свазіленд, Маврикій, Мадагаскар	Південна Африка, Ангола
Нижче середнього (6,37-12,68)			Ботсвана	
Вище середнього (12,68-18,99)			Сейшельські острови	
Високий (18,99-100,00)				

Таблиця АН.9

Стратифікація країн NAFTA за показниками міграції людських ресурсів

Частка осередку мігрантів у населенні	Міграційний приріст			
	Низький (Менше - 99996)	Нижче середнього (-99996- -9876)	Вище середнього (-9876-29915)	Високий (Понад 29915)
Низький (0,00-6,37)	Мексика			
Нижче середнього (6,37-12,68)				
Вище середнього (12,68-18,99)				США
Високий (18,99-100,00)				Канада

Таблиця АН.10

Стратифікація країн MERCOSUR за показниками міграції людських ресурсів

Частка осередку мігрантів у населенні	Міграційний приріст			
	Низький (Менше - 99996)	Нижче середнього (-99996- -9876)	Вище середнього (-9876-29915)	Високий (Понад 29915)
Низький (0,00-6,37)		Венесуела, Парагвай, Уругвай, Болівія	Бразилія	Аргентина
Нижче середнього (6,37-12,68)				
Вище середнього (12,68-18,99)				
Високий (18,99-100,00)				

Джерело: розраховано за даними [107, 189]

Кластери країн за інтенсивністю використання міграційного людського капіталу та рівнем геоекономічного ризику

Інтенсивність використання міграційних людських ресурсів	Кластер	Рівень геоекономічного ризику			Високий
		Низький	Нижче середнього	Вище середнього	
Низька	S ₍₁₎	Литва, Румунія	Філіппіни, М'янма, Індонезія, В'єтнам, Гана, Мексика	Камбоджа, Лаос, Камбоджа, Лаос, Непал, Бангладеш, Індія, Шрі-Ланка, Буркіна-Фасо, Нігерія, Камерун, Уганда, Танзанія, Зімбабве	Пакистан, Малі
	S ₍₂₎	Польща	Руанда, Венесуела, Парагвай, Уругвай	Того, Кабо-Верде, Ліберія, Бенін, Гвінея, Сенегал, Сьєра-Леона, Гвінея-Бісау, Нігер, Сен Томе і Принсіпі, ДР Конго, Кенія, Малаві, Замбія, Лесото, Мозамбік, Болівія	
	S ₍₃₎	Словаччина, Маврикій	Болгарія, Бразилія	ЦАР, Екваторіальна Гвінея, Намібія, Свазіленд, Мадагаскар	
	S ₍₅₎	Португалія	Греція		
	S ₍₉₎	Ірландія, Іспанія			
	S ₍₄₎	Фінляндія, Угорщина, Чехія	ПАР, Аргентина	Бурунді, Ангола	Афганістан, Чад
	S ₍₆₎			Гамбія, Конго	
	S ₍₇₎	Словенія, Мальта,	Ботсвана	Бутан, Габон	
	S ₍₁₀₎	Естонія, Латвія	Хорватія		
Вище середньої	S ₍₁₃₎				
	S ₍₈₎	Бельгія, Франція, Нідерланди, Данія, Італія		Кот-д'Івуар	Південний Судан
	S ₍₁₁₎	Сейшельські острови			
	S ₍₁₄₎				
Висока	S ₍₁₂₎	Австрія, Кіпр, Швеція, Німеччина, Великобританія, Малайзія, США	Таїланд		
	S ₍₁₅₎			Мальдіви	
	S ₍₁₆₎	Люксембург, Сінгапур, Канада	Бруней		

Джерело: власна розробка автора

Рекомендовані вектори елементів міграційної політики країн досліджуваних регіональних об'єднань виходячи з інтенсивності використання міграційних людських ресурсів та рівнем геокономічного ризику

Кластер	Елементи міграційної політики				Політика щодо імміграції	Політика щодо інтеграції неграмадян
	Політика щодо еміграції		Заохочення повернення громадян			
	Обсяг еміграції	2	3	4		
1					5	
S ₍₁₎	Модель міграційної експансії Модель соціально-орієнтована Дуальна модель міграційного протекціонізму		Активне		Ліберальна	Помірна та фрагментарна (в окремих сферах)
S ₍₂₎	Модель міграційної експансії Модель соціально-орієнтована		Активне		Ліберальна	Помірна та фрагментарна (в окремих сферах)
S ₍₃₎	Модель міграційної експансії Модель соціально-орієнтована		Помірна		Ліберальна	Активна (опціонально – в окремих сферах)
S ₍₅₎	Модель міграційної експансії Модель соціально-орієнтована Дуальна модель міграційного протекціонізму		Активне		Ліберальна	Помірна та фрагментарна (в окремих сферах)
S ₍₉₎	Модель міграційного протекціонізму Модель соціально-орієнтована Дуальна модель міграційного протекціонізму		Активне		Помірно обмежувальна (ліберальна – для високо кваліфікованих)	Активна та всеохопна
S ₍₄₎	Модель міграційної експансії Модель соціально-орієнтована		Помірна		Ліберальна	Активна (опціонально – в окремих сферах)
S ₍₆₎	Модель міграційної експансії Модель соціально-орієнтована		Активне		Ліберальна	Активна та всеохопна
S ₍₇₎	Модель міграційної експансії Модель соціально-орієнтована		Помірна		Помірно обмежувальна (ліберальна – для високо кваліфікованих)	Активна (опціонально – в окремих сферах)
S ₍₁₀₎	Модель міграційного протекціонізму Дуальна модель міграційного протекціонізму		Активне		Помірно обмежувальна (ліберальна – для високо кваліфікованих)	Посилена (опціонально – в окремих сферах)
S ₍₁₃₎	Модель міграційної експансії Модель соціально-орієнтована		Активне		Суворо обмежувальна (опціонально – для високо кваліфікованих)	Посилена та всеохопна

Продовження додатку АР
Продовження табл. АР.1

1	2	3	4	5
S ₍₈₎	Модель міграційного протекціонізму Дуальна модель міграційного протекціонізму	Помірна	Помірно обмежувальна (ліберальна – для високо кваліфікованих)	Активна (опціонально – в окремих сферах)
S ₍₁₁₎	Модель міграційного протекціонізму Дуальна модель міграційного протекціонізму	Активне для заміщення міграційних людських ресурсів	Суворо обмежувальна (опціонально – для високо кваліфікованих)	Посилена (опціонально – в окремих сферах)
S ₍₁₄₎	Модель міграційного протекціонізму Дуальна модель міграційного протекціонізму	Активне	Суворо обмежувальна (опціонально – для високо кваліфікованих)	Посилена (опціонально – в окремих сферах)
S ₍₁₂₎	Модель міграційного протекціонізму Дуальна модель міграційного протекціонізму	Активне для заміщення міграційних людських ресурсів	Суворо обмежувальна (опціонально – для високо кваліфікованих)	Посилена та всеохопна
S ₍₁₅₎	Модель міграційного протекціонізму Дуальна модель міграційного протекціонізму	Активне для заміщення міграційних людських ресурсів	Суворо обмежувальна (опціонально – для високо кваліфікованих)	Посилена та всеохопна
S ₍₁₆₎	Модель міграційного протекціонізму Дуальна модель міграційного протекціонізму	Активне для заміщення міграційних людських ресурсів	Суворо обмежувальна (опціонально – для високо кваліфікованих)	Посилена та всеохопна

Таблиця АР.2

Рекомендовані напрями посилення окремих політик країн виходячи з рівня окремих складових геоекономічного ризику

Політики	Показники за складовими геоекономічного ризику, які в країні оцінюються як вище середнього									
	ІЕС	ІЛ	ІГП	РБ	ЧРС	ІЛР	ПГН	НД	ІЕЕ	ЕКП
Соціальна політика	+			+		+			+	
Політика зайнятості	+		+	+		+		+		
Освітня політика			+	+		+			+	
Екологічна політика						+			+	+
Безпекова політика			+			+		+		
Інфраструктурна політика	+		+					+	+	+
Інформаційна політика	+		+	+		+		+	+	+

Примітка: ІЗ - політика зайнятості, ОП – освітня політика, СП – соціальна політика, ІП – інформаційна політика, ІФ – інфраструктурна політика, БП – безпекова політика, ЕП – екологічна політика

Джерело: власна розробка авора

Додаток АС

Рекомендації щодо напрямів реалізації політик країни виходячи з характеру міграційної політики

Таблиця АС.1

Напрями реалізації політики зайнятості виходячи з характеру міграційної політики

Напрями реалізації політики зайнятості	Характер міграційної політики		
	Обмежувальна	Підтримуюча	Стимулююча
<i>Доступність сфер працевлаштування</i>			
- у приватних суб'єктів	+	+	+
- у підприємницькій діяльності		+	+
- у суб'єктів державного сектору			+
Складність отримання дозволу на працевлаштування	Суворі перевірки	Звичайний порядок	Спрощений порядок
Освітні обмеження (вища освіта, професійна, кваліфікація)	Суворі	Обмежені	Відсутні
<i>Доступ до системи соціального страхування, пов'язаного із зайнятістю</i>			
Необхідність/можливість реєстрації у службах зайнятості населення	Обов'язкова реєстрація при прибутті в країну	Обов'язкова реєстрація при оформленні на роботу	Добровільна реєстрація
Доступ до соціального забезпечення	Заборонений або суттєво обмежений	Обмежений доступ	Повний доступ
Професійна перепідготовка	Обов'язкове	Опціонально	Допомога у підтвердженні на вимогу роботодавця
Підтвердження документів про освіту для отримання найму (визнання кваліфікації, перевірка навичок, визнання освіти)	Обов'язкове	Опціонально	Допомога у підтвердженні на вимогу роботодавця
Мовні курси	Обов'язкові для працевлаштування	Обов'язкові для працевлаштування в окремих сферах	Допомога у мовних курсах на вимогу роботодавця
<i>Усунення трудової дискримінації</i>			
Можливість участі у професійних громадських об'єднаннях	Заборонена	Опціонально	Можлива за бажанням мігранта
Можливість участі у профспілкових організаціях	Заборонена	Опціонально	Можлива за бажанням мігранта
Умови праці	Умови праці обмежені	Поширюються умови праці, обмежені порівняно з національним режимом	Поширюються умови праці у національному режимі

Таблиця АС.2

Напрями реалізації соціальної політики виходячи з характеру міграційної політики

Напрями реалізації соціальної політики	Характер міграційної політики		
	Обмежувальна	Підтримуюча	Стимулююча
1	2	3	4
<i>Доступність державних послуг охорони здоров'я</i>			
- для легальних мігрантів	+	+	+
- у нелегальних мігрантів (з подальшою реєстрацією)	Опціонально (для окремих вікових, статевих груп мігрантів або видів захворювань)	Опціонально (для окремих вікових, статевих груп мігрантів або видів захворювань)	+

*Продовження додатку АС
Продовження табл. АС.2*

1	2	3	4
<i>Доступ до системи соціального страхування</i>			
Вимоги щодо наявності медичного страхування	Суворі	Обмежені (для окремих категорій мігрантів)	Відсутні
Доступ до соціального страхування від нещасних випадків або при непрацездатності	Опціонально (для окремих вікових, статевих груп мігрантів)	Опціонально (для окремих вікових, статевих груп мігрантів)	Вільний
Вимоги щодо медичного підтвердження при прибутті	Суворі	Обмежені (для окремих категорій мігрантів)	Відсутні
<i>Доступ до соціальних адміністративних послуг</i>			
Наявність органів, відповідальних за роботу з мігрантами	+	+	+
Вимоги щодо реєстрації в органах, відповідальних за роботу з мігрантами	Суворі	Опціонально (для окремих категорій мігрантів)	Відсутні

Таблиця АС.3

Напрями реалізації освітньої політики виходячи з характеру міграційної політики

Напрями реалізації освітньої політики	Характер міграційної політики		
	Обмежувальна	Підтримуюча	Стимулююча
<i>Доступність початкової/середньої освіти</i>			
Можливість зарахування результатів попереднього навчання	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	+	+
Доступність освіти	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	+	+
Вимоги щодо вивчення державної мови	Обов'язкове вивчення	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	За бажанням мігрантів
Права навчання рідною мовою	Відсутні	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	Наявні
<i>Доступність технічно-професійної освіти</i>			
Можливість зарахування результатів попереднього навчання	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	Опціонально (для окремих груп мігрантів та спеціальностей)	+
Доступність освіти	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	+	+
Вимоги щодо вивчення державної мови	Обов'язкове вивчення	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	За бажанням мігрантів
Права навчання рідною мовою	Відсутні	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	Наявні
<i>Доступність вищої освіти</i>			
Можливість зарахування результатів попереднього навчання	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	Опціонально (для окремих груп мігрантів та спеціальностей)	+
Доступність освіти	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	+	+
Вимоги щодо вивчення державної мови	Обов'язкове вивчення	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	За бажанням мігрантів
Права навчання рідною мовою	Відсутні	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	Наявні
<i>Доступ до здобуття наукового ступеню</i>			
Визнання попередніх наукових ступенів	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	Опціонально (для окремих груп мігрантів та спеціальностей)	+
Доступність здобуття наукового ступеню	Опціонально (для окремих груп мігрантів)	+	+

Напрями реалізації інфраструктурної політики виходячи з характеру міграційної політики

Напрями реалізації інфраструктурної політики	Характер міграційної політики		
	Обмежувальна	Підтримуюча	Стимулююча
<i>Доступність права проживання на території країни</i>			
- для легальних мігрантів	Опціонально (для окремих вікових або освітньо-професійних груп мігрантів)	+	+
- у нелегальних мігрантів (з подальшою реєстрацією)	Заборонено	Заборонено	Опціонально (для окремих вікових або освітньо-професійних груп мігрантів) з подальшою реєстрацією
Період проживання	Нетривалий	Опціонально (зі встановленим режимом виїздів)	Тривалий або безстроково
Доступ до купівлі житла	Заборонено	Опціонально	Дозволено
Доступ до оренди житла	Дозволено	Дозволено	Дозволено
<i>Доступність права керування автотранспортними засобами</i>			
Потреба отримання національного дозволу	Обов'язковий	Не обов'язковий (за наявності документів міжнародного зразка)	Не обов'язковий (за наявності документів міжнародного зразка)
- для легальних мігрантів	Опціонально (для окремих вікових або освітньо-професійних груп мігрантів)	+	+
- у нелегальних мігрантів (з подальшою реєстрацією)	Заборонено	Заборонено	Опціонально (для окремих вікових або освітньо-професійних груп мігрантів) з подальшою реєстрацією
Доступ до купівлі автотранспорту	Заборонено	Опціонально	Дозволено
Доступ до оренду автотранспорту	Дозволено	Дозволено	Дозволено

Таблиця АС.5

Напрями реалізації інформаційної політики виходячи з характеру міграційної політики

Напрями реалізації інформаційної політики	Характер міграційної політики		
	Обмежувальна	Підтримуюча	Стимулююча
<i>Формування системи державної та регіональної статистики</i>			
Формування та впровадження анкетування у пунктах пропуску на кордонах та в органах влади та соціальної підтримки	+	+	+
Вимоги до подання інформації роботодавцями, закладами освіти, охорони здоров'я, орендодавцями та соціальними органами інформації про мігрантів	+	+	+
<i>Інформаційна підтримка мігрантів та їх сімей</i>			
Поширення інформації про права мігрантів та інституційні органи, компетентні за контроль їх дотримання	+	+	+
Поширення інформації про інтеграційні програми для мігрантів та їх окремих категорій	+	+	+
Поширення інформації про культурні заходи та національно-етнічні спільноти для мігрантів та їх окремих категорій	+	+	+
<i>Інформаційна підтримка громадськості</i>			
Поширення інформації про засади державної політики у сфері міграції та національних меншин	+	+	+
Поширення інформації про національно-етнічні спільноти мігрантів	+	+	+
Контроль ЗМІ щодо достовірності розкриття інформації про стан та наслідки міграційних процесів	+	+	+

Напрями реалізації безпекової політики виходячи з характеру міграційної політики

Напрями реалізації безпекової політики	Характер політики зайнятості		
	Обмежувальна	Підтримуюча	Стимулююча
<i>Доступність громадянства</i>			
Наявність процедур натуралізації	+	+	+
Суворість процедур натуралізації	Суворі	Обмежені (для окремих категорій мігрантів)	Обмеження відсутні
Наявність громадянства у народжених дітей	Суворі обмеження	Опціонально (для окремих категорій мігрантів)	Обмеження відсутні
<i>Доступність возз'єднання сімей</i>			
Наявність процедур возз'єднання сімей	+	+	+
Суворість процедур возз'єднання сімей	Суворі	Обмежені (для окремих категорій мігрантів)	Обмеження відсутні
<i>Вимоги по натуралізації</i>			
Вимоги до періоду проживання	Суворі	Обмежені (для окремих категорій мігрантів)	Обмеження відсутні
Наявність мовних обмежень для натуралізації	Суворі	Обмежені (для окремих категорій мігрантів)	Відсутні
Наявність економічних обмежень для натуралізації	Суворі	Обмежені (для окремих категорій мігрантів)	Відсутні
Наявність медичних обмежень для натуралізації	Суворі	Обмежені (для окремих категорій мігрантів)	Відсутні
Наявність безпекових обмежень для натуралізації	Суворі обмеження, тривалі перевірки	Обмежені (для окремих категорій мігрантів), звичайний порядок перевірки	Звичайний порядок перевірки
<i>Доступ до політичних прав</i>			
Наявність виборчих прав	Суворі обмеження	Обмежені (для рівня реалізації виборчого права)	Обмеження відсутні
<i>Підтримка реалізації прав національних меншин</i>			
Фінансування розвитку організацій національних меншин та підтримки діаспор	Відсутнє	Обмежена	Активне
Організаційна підтримка розвитку організацій національних меншин та підтримки діаспор	Відсутнє	Обмежена	Активне
Можливість організації громадських організацій національних меншин	Суворі обмеження	Опціонально (перевірки статусу та цілей ГО)	Обмеження відсутні